

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 439810

DUPL

PROPERTY OF
*University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

ČASOPIS

ZA

ZGODOVINO IN NARODOPISEJE.

Izdalo
Zgodovinsko društvo
v **Mariboru.**

Uredil
Anton Kaspert.

LETO I.

Maribor 1904.
Cirilova tiskarna.

AP
58
S6
C34
V.1-3

AP 58
S6
C34
V.1-3

AP 58
S6
C34
V.1-3

AP 58
S6
C34
V.1-3

Div.
 Perle-Teris
 10. 1. 54
 29. 61
 vol. 1-35, in 13 bd. vol.

KAZALO.

I.

	Stran
Predgovor	1

II. Razprave.

O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem l. 1560. A. Kaspret	3
Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675. Dr. K. Štrekelj	22
Pripravki k poznavanju slovenskih krajevnih imen po nemškem Štajerju. I. Dr. K. Štrekelj	70
Dodatek k spisu »Slovensko cesarsko odločilo« iz l. 1675. Dr. K. Štrekelj	110
O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi. Dr. Fran Ilešič	113
Grad in graščina ljutomerska. † M. Slekovc	159

III. Življenjepisi.

V spomin Mateju Slekovcu. F. Kovačič	52
Dr. Vladimir Levec. A. Kaspret	198

IV. Mala izvestja.

Pismo generala Ged. Lavdona iz tabora pri Rršavi 14. nov. 1759. A. Kaspret	90
Na Prekmurskem najden rimski denar. Fr. Kovačič	91
Prerisek na steklu iz Dürerjevega »Marijinega življenja«. A. Stegenšek	93
Izkopavanja na Slov. Štajerskem l. 1903. Fr. Kovačič	93
Polstoletni jubilej češke arheologije. Fr. Kovačič	96
Kje so bile izkopane »negovske čelade?« Fr. Zmazek	185
Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvazorja z Ano Maksimilo baronico Zečker dne 20. jul. 1687. I. A. Kaspret	186
Naša Sava, avstrijsko-francoska meja za Napoleonove »Ilirijec«. Dr. Fran Ilešič	189
Pismo Perczelovo Središčanom l. 1848. Fr. Kovačič	191
K životopisu Ožbalda Gutsmana. Dr. Fr. Ilešič	194
Rimske najdbe pri Zrečah. F. K.	196

V. Književna poročila.

A. Zgodovinska:

Pogatschnigg dr. Val.: Ingo-Nigo. M. Ljubša	97
Goldmann dr. E.: Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter in den slovenischen Stammesverband. Fr. K.	98

	Stran
Kos dr. Fr.: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.	
M. Ljubša	100
Zahn v. J.: Urkundenbuch III. M. Ljubša	201
Starzer Albert Dr.: Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546. A. Kaspret	204
Lang Al.: Acta Salzburgo-Aquilejensia I. Lj. H.	204
Tkalčič Iv.: Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj. Fr. K.	205
Tkalčič Iv.: Povjestni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba. IX. F. K.	206
Schreuer H.: Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte der böhmischen Sagenzeit. Lj. H.	206
Hoernes Moritz Dr.: Der diluviale Mensch in Europa. Lj. H.	207
Vladimir Gudel: Njemački utjecaji u hrvatskoj preporodnoj lirici F. K.	207
Laszovski Em.: Matica plemstva županije požeške, srijemske i viro- vitičke 1745—1902. F. K.	207
Kraljevi hrvatske krvi (924—1102). F. K.	207
Segher M.: Hrvatski narodni vladari od g. 620—1102. F. K.	207
Horvat Rudolf dr.: Borba Hrvata s Turcima za Petrinju. F. K.	208

B. Narodopisna:

Vid Habjanić: Frjanovo. M. Murko	208
Kossina G.: Die indogermanische Frage, arhaeologisch beantwortet. Lj. H.	210

VI. Društvena poročila.

1. Ustanovitev društva	102
2. Ustanovni občni zbor	103
3. Prva odborova seja	105
4. Druga odborova seja	105
5. Tretja odborova seja	107
6. Četrta odborova seja	109
7. Peta odborova seja	211
8. Prvo predavanje v Mariboru	212
9. Predavanje v Skokah	213
10. Drugi občni zbor	214
11. Šesta odborova seja	215
12. Predavanje v Ljutomeru	216
13. Drugo predavanje v Mariboru	217
14. Imenik društvenikov	219

Predgovor.

Sedanji časi so malo ugodni zgodopisju. Politične in narodne zmede razvnamajo duhove in kalijo zgodopiscu oko. A tudi v takih časih ne sodi, da bi se prezirala imenitnost objektivnega zgodopisja, kajti prav zgodovinsko znanstvo nam kaže zvezo prošlih časov z dogodki sedanjosti. Hvaležno priznavamo, da so razjasnili marsikatero dobo zgodovine štajerskih Slovencev tudi sodeželjanski zgodopisci. Vendar utegne zgodovinar, ki je sorojak, ki živi med narodom in z narodom, ki pozna njegovo mišljenje in hlepenje, ki čuti vse gibljaje narodne duše, zvesteje slikati prošlost svojega naroda in iskreneje sočustvovati z vsem, kar mu je bilo usojeno v raznih časih. A tudi ta se varuj, da ga enostransko rodoljubje ne odvrne od pota resnice; le „kako je bilo“ in samo to bodi vodilo zgodovinarjeve volje.

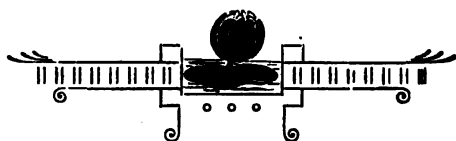
Usoda, ki je niso zakrivili Slovenci sami, je zožila slovensko ozemlje, a vzdržali so se vendar po obsežnih deželah, katere smemo zaradi prirodne slikovite lepote primerjati najlepšim predelom Avstrijsko-Ogrske. In da so se te dežele po tristoletnih bojih ubranile Osmanom, so Slovenci žrtvovali imenje in življenje; in kadar koli je šlo za obstanek, čast in slavo habsburške monarhije, so se tudi Slovenci,

kakor drugi avstrijski narodi, bojevali na mnogih bojiščih in mimo tega so še prebili marsikatero nevarno, narodnogospodarstveno krizo.

Zgodovinsko društvo naklepa vsestranski, pa strogo znanstveno, razjašnjevati prošlost Južne Štajerske in drugih notranjeavstrijskih dežel, ki so bile pod žezlom Habsburžanov nekaterikrat upravno združene, in vzbujati med rojaki zanimanje za zgodovinstvo. Bodi jim zgodovina minulih časov zrcalo njih bodočnosti!

Poleg zgodovine pa bo društvo gojilo tudi slovensko narodopisje, zgodovino slovenskega slovstva in slovensko jezikoslovje ter vrhu tega poročalo o izkopinah in starinah Južne Štajerske in pa o domačem in tujem slovstvu, ki bi se nanašalo na društveni delokrog. Naše podjetje je torej eminentno patriotično; zato se nadejemo, da ga prijazno pozdravijo slovenski rojaki in nemški sodeželjani.

Odbor.

O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem I. 1560.

Po arhivnih virih spisal

Anton Kaspret.

Knežje gospodarstvo Babenberžanov in drugih imovitih knezov so oskrbovali štirje dvorski uradniki: kamornik, stolnik, točaj in maršal. Poslednji je nadziral knezove konjake, vodil popotno spremstvo in skrbel za zložna prenočišča. Imenitna pa je bila njegova služba v vojnih časih: zalagal je vojsko s potrebnim živežem, nastanjeval jo po gradovih in utrjenih mestih in izsledoval pripravna taborišča, v boju pa je stal poleg vojvode in, zastavo držeč, je zbiral okoli sebe krdela vitezov.

Knezi so izvoljevali maršale in druge dvorske uradnike izmed ministerjalcev. Ti so bili sicer služni podložniki deželnega kneza in drugih posvetnih in duhovskih oblastnikov in itak po stanu dolžni služiti gospoda; zato so jih rajši jemali v dvorske službe nego samosvojne plemenitnike. Ne le pri dvoru, ampak tudi v vojni so služili ministerjalci deželnemu knezu. Izmed njih je vojvoda nabiral krdela vitezov, ki so bili za boj in odboj pripravnejši nego samosvojni podložniki. In prav ta služba je izpremenila razmerje med njimi in gospodom. Za zvestobo in hrabrost so jim podeljevali deželni knezi obsežna zemljišča, ki so bila po fevdnem pravu

dedinska. Odsle se niso prištevali ministerijalci nesvojnim podložnikom, ampak gospostvu, in se niso več imenovali »ministeriales ducis«, ampak »ministeriales terrae«. Novi deželni velikaši so potem prepustili osebno službo pri dvoru nižjim dvorskim uradnikom, samo pri pogrebu deželnega kneza, pri poklonstvu ali drugih dvorskih slovesnostih so še kamornik, stolnik, točaj in maršal, opremljeni z znamenjem dostojanstva, osebno opravljali častno službo. To predstvo, spojeno z užitnimi pravicami in fevdnimi zemljišči, je prehajalo od očeta do sina, od roda do roda, in še danes so te častne službe dedinska posest imenitnih plemenitskih rodbin.¹

Štajersko deželno maršalstvo so posedovale razne plemenitske rodbine, kakor gospodi Vildonski in Ptujski. Leta 1428. je Friderik, gospod Ptujski, Ivanu, grofu Schaunberškemu, zagotovil ptujsko grajsko grofovino in deželno maršalstvo, ko bi z njim domrl moški zarod gospodov Ptujskih; na podlagi te pogodbe je vojvoda Friderik V. po smrti Friderika Ptujskega podelil štajersko maršalstvo Ivanu Schaunberškemu (1438)². Tudi predsednji Schaunberžan, Juri (III.), je bil po smrti strica Sigmunda, grofa Schaunberškega († 1498, 20. okt.), edini moški zarodnik te slavne rodovine³. Ko bil umrl brez moškega zarojenca, bi bil deželni knez imel pravico, drugemu plemenitniku v fevd podeliti maršalstvo; kajti po svojstvu častne službe, ki jo je osebno opravljal maršal, so bile hčere in druge sorodnice od nasledstva izključene. Med plemenitniki, ki so se potegovali za maršalstvo, ko je še bil grof Juri edini zarodnik Schaunberžanov, so si bili šumberški Turjačani (Auersperger) v najlepši nadi, da bodejo po

¹ A. R. v. Wretschko, Das österreichische Marschallamt im Mittelalter, Wien 1897.

² Glej prilogo I, 8 in 9.

³ Stülz, Zur Geschichte der Herren und Grafen von Schaunberg. Denkschriften d. A. d. W. H. Cl. Bd. XII. 1862.

odmretju moškega zaroda Schaunberžanov nasledovali njih dostojanstvo in z njim spojena zemljišča.

Prastara kranjska rodovina Turjačanov se je l. 1467. razcepila na šumberško (Schönberg) in turjaško vrsto; dejanski pa sta se bili že poprej ločili. Začetnik prve je bil Volkart, ki je po delitvi rodbinskih zemljišč dobil Šumberg in del žužemberške graščine. A ta posestva so bila zaradi neprestanih turških navalov malovredna; v starih žužemberških urbarjih so skoro na vsaki strani zapisane opombe: »Ta kmetija je samopaš (ödt), to so oplenili Turki«. Umevno je torej, da so si Volkartovi nasledniki želeli varnejših zemljišč v sosedni štajerski deželi. Te težnje Turjačanov so pospeševale rodbinske zveze z imovitimi plemenitniki štajerske vojvodine. Že v XIII. stoletju so Turjačani sklepali rodbinske zveze s štajerskim plemstvom; češče pa so bile ženitve in možitve v XV. stoletju. Volkartova soproga je bila Barbara Wildhaus, hči štajerskega plemenitaša Henrika von Wildhaus, in tudi njegova sestra Elizabeta je bila poročena s štajerskim plemičem, morda Barbarinim bratom, Erazmom von Wildhaus; tudi Volkartov brat Engelhart je bil po svoji soprogi Skolastiki sorodnik gospodov Ptujskih, ki so se tudi imenovali pl. von Königsberg. V kolo štajerskega in avstrijskega veleplemstva pa je stopila šumberška vrsta, ko je Volkartov sin Viljem poročil Marjeto, (roj. pl. Kreyg), vdovo Ulrika grofa Schaunberškega († 1484) in mater prej imenovanega Jurija Schaunberškega¹. Te rodbinske zveze so naklonile Turjačanom mnoga priženila na Štajerskem.

Vsled Volkartove ženitve je pozneje pripadla štajerska graščina Wildhaus (zah. od Maribora) Turjačanom; njegov sin Viljem pa je pridobil toli obsežna posestva ob Pohorju in

¹ Stülz, l. c.

v Slovenskih goricah, da so mu sorodniki vzdeli priimek »Bogati«¹.

Vpliv in imenitnost Turjačanov in drugih plemenitašev so v XIV. in XV. stoletju povzdignile delitve dežel in »bratovski prepiri« med Habsburžani. V teh bojih so stali Turjačani, izvzemši Pankracija (II.) vedno na strani onega Habsburžana, kateremu je po pogodbi ali dedinski pravici pripadla kranjska dežela². Zvesto so služili Turjačani, seособno šumberški, štajerski vrsti Habsburžanov. Ko se je vpri vladoželjni vojvoda Albreht svojemu bratu, Frideriku V., in ga oblegal v dunajskem cesarskem gradu (1462), je tudi Volkartov sin Ivan prihitel cesarju na pomoč. Za to zvestobo in pomoč je Friderik podelil Turjačanom dedno maršalstvo v vojvodini kranjski in jim dovolil sezidati nov grad v Šumbergu³.

Milost deželnega kneza si je tudi naklonil Ivan (IX.), bratranec in dedič Viljema Bogatega. Podpiral je Maksimilijana v mnogih vnanjih vojnah in ga še vrhutega zalagal s potrebnim denarjem. Vladoval je po svojemu vrhu Turjačanom vračal

¹ Muchar Alb. v., *Urkundenregesten für die Geschichte Innerösterreichs 1312—1500*. Arch. für österr. Gesch. II. Bd. 1850. Regest št. 451. : 1494, 3. januarja: Wilhelm von Auersperg Lehensträger landesfürstlicher und Cillier Lehen zu Ober- und Nieder-Gastrey, zu Breutenbach, am Bach, zu Fresen unter Baselsdorf, im Bruchberg am Bacher, auf dem Draufeld des Haarzehends (?) und an der Drau und Stattenberg, der Banngewasser Ulzga und Trebin am Glamitz ob Gamlitz, in der Grenach bei Gamlitz ob Ehrenhausen. Primerjaj Radics, Herbard VIII. 1862, str. 41—43., kjer se navajajo tudi druga posestva.

² Turjačani in Habsburžani so zgodaj stopili v ožjo dotiko; Elizabeta, soproga Viljema Turjaškega (iz glavne vrste), je bila dvornica Viride, soproge Leopolda III., in Cimburge, soproge vojvode Ernsta Železnega, ki jo je za zvesto službovanje bogato obdaril (Radics l. c. str. 31). Med mladostnimi tovariši Maksimilijana I. je bil Volkart Turjaški in drugi kranjski gospodiči in v tej tovaršiji se je princ naučil slovenskega jezika (Dimitz, *Geschichte Krains*, II. str. 3. in 4).

³ Dimitz, I. str. 276 in 277.

tako, da jim je zastavljal ali prodajal deželnoknežje graščine in prepuščal dohodke drugih kronskih imovin. V priznanje njih uslug in poslužnosti je Maksimilijan I. l. 1504. obljubil podeliti Ivanu (IX.) deželno maršalstvo v vojvodini Štajerski z vsemi fevdnimi užitki in pravicami, ko bi z grofom Jurijem domrl moški zarod Schaunberžanov¹. Ivan se je nadejal, da se bode ta obljuba uresničila; kajti grof Juri je bil tačas samec, in iz njegovega potratnega življenja in nezmerne-gostovanja je bilo sklepati, da ne bode po njem zakonskih otrok². V tem slučaju bi bil Ivan, ki je bil itak po soprogi strica Viljema Bogatega sorodnik Schaunberžanov, stopil na odlično mesto med štajersko gospodo in šumberški Turjačani bi bili spojili deželno maršalstvo na Kranjskem z enakim dostojanstvom v štajerski vojvodini.

Toda Ivanove nade se niso izpolnile; ko je še živel, je Juri Schaunberški l. 1509. poročil grofico Genofevo de Arco, ki mu je porodila tri hčere in tri sinove, Ivana, Andreja in Volfganga; poslednji je preživel svoja brata in poddedoval po očetovi smrti (l. 1554) kot edini sin deželno maršalstvo v vojvodini Štajerski. Ker mu pa soproga Ana, grofica Ortenburška, (poročena l. 1539) ni porodila otrok, je bilo videti, da bode z njim domrl moški zarod Schaunberžanov.

Z boljšim uspehom se je potegoval za deželno maršalstvo Ivan baron Hoffmann, lastnik graščin Gruenbüchel in Strechau, cesarski svetnik in kamornik, grajski grof v Steyru in poveljnik v Dunajskem Novem mestu.

Hoffmanni so se v prvi polovici petnajstega stoletja iz Bavarske preselili na Štajersko. Bili so iz prva preprosti rudarji, trgovci in mitničarji, a za malo časa so toli obogateli, da so bili premožnejši od marsikaterega kneza. Bo-

¹ Glej prilogo II.

² Stülz, l. c.: Jurijeva gostovanja so slula po vsej deželi; njegovi gosti so izluckali marsikateri tridesetvederski sod (Dreiling) in plemenitaški krogi so rekali: »grad Eferding je velika šola za — pivce!«

gastvo Hoffmannov je utemeljil Friderik Hoffmann, mitničar v Rottenmannu in oskrbnik graščine Wolkenstein. Prirudaril je mnogo zlata in srebra, ponakupil razna služna zemljišča na Gorenjem Štajerskem in priženil grad Grünbüchel. Enako je pomnožil rodbinsko imovino njegov sin Ivan H. (porojen okolo l. 1491.); pridobil je zastavna posestva v Hinterbergu, Irdningu, Schladmingu in l. 1528. graščino Strechau; ob enem je rudaril v raznih krajih Gorenje Štajerske ter sledil zlatice in srebrnice po Moravskem in Južnem Štajerskem pri Laškem trgu in Konjicah. Velika imovitost in osebne vrline so priporočile Hoffmanne tudi kraljevemu dvoru. Leta 1527. je Ferdinand I. zaosnoval dvorni svet in dvorno kamoro; prvi je posvetoval in svoje mnenje podajal o občih vladnih in upravnih stvareh, sosebnost pa o vnanji politiki, druga pa je posvetovala o vseh stvareh državnega gospodarstva in nadzirala državne finance. Ferdinand I. je imenoval Ivana Hoffmanna za kraljevega zakladnika (Schatzmeister) ter mu izročil vodstvo dvorne kamore, a Hoffmannovo ime je tudi v imeniku onih svetnikov, iz katerih je bil kralj sestavil dvorni svet (1527)¹. In če je bil tridentinski škof, Bernhard v. Cles, zadržan predsedovati dvornemu svetu, ga je namestoval Ivan Hoffmann. V obeh imenitnih službah se je Ivan H. izkazal spretnega svetovavca; izdatno je pomnožil državne dohodke, in če je bila sila, je segel v svojo mošnjo in poklonil vladarju posojilo, celo svojo namizno srebrnino je poslal kraljevi kovnici na Dunaj. Spričo izrednih zaslug za dinastijo in državo mu je Ferdinand I. podelil baronstvo (diplom dne 14. aprila 1535. l.) in ga leta 1540 imenoval za dednega deželnega naddvornika na Štajerskem². Ivan baron Hoffmann je stal na vrhu slave in

¹ A. Huber, Geschichte Oesterreichs, IV. str. 210—213.

² Donations- und Begnadungsbrief Ferdinands I. um das Erblandhofmeisteramt in Steyermark auf den Namen und Stamm der Freiherren von Hoffmann, 16. julija l. 1540. Kopija v deželnem arhivu v Gradcu.

veljave, nazivali so ga sploh »visokega barona« (der große Baron). In ko se mu je l. 1540. dne 10. oktobra porodil v Gradcu najmlajši sinček Ferdinand, je bil novorojenčku kralj Ferdinand sam krstni boter¹. Ivan baron Hoffmann je dobro poznal rodbinske razmere Schaunberžanov, dasi ni bil njih sorodnik, kakor Viljem Turjaški². Že l. 1548., ko je še bil Wolfgang Schaunberški v najlepših moških letih, je izposlovil pismo, v katerem mu je Ferdinand I. zagotovil deželno maršalstvo na Štajerskem, ko bi to za njegovega (Ferdinandovega) ali za življenja njegovih zadedičev ali kadar koli pripadlo kroni³.

Grof Wolfgang je umrl dne 12. junija 1559. l. in še le z njim je domrl moški zarod Schaunberški. Malo potem je dal Jošt pl. Gallenberg kot sovaruh nedoraslih sinov Volfa Engelberta Turjaškega in vnukov Ivana (IX.) cesarju Ferdinandu izročiti pismo (1559. 15. julija), v katerem ga opozarja, da je po smrti Jurija, oziroma Wolfganga Schaunberškega, pripadlo dedinsko maršalstvo na Štajerskem v zmislu zagotovilnega pisma Maksimilijana I. njegovim varovancem, in ga ob enem prosi, da bi jim podelil pripalo maršalstvo in prisodil njega užitke, dohodke in pravice. Na to pismo je dvorski maršal baron Trautson po cesarjevem odloku Joštu pl. Gallenbergu odgovoril (Augsburg, 4. avg. 1559.), da po Ferdinandovem mnenju nima več Maksimilijanovo pismo pravne moči; zato je »Njegovo Veličanstvo po zmislu zagotovilnega pisma (1548. l.) že podelilo in prisodilo maršalstvo

¹ P. J. Wichner, Zwei Burgen und drei Edelsitze in der oberen Steiermark. Mittheilungen des hist. Vereins für Steierm. 1894. Primerjaj tudi Dr. Göth, Strechau, Mittheil. des h. V. f. St. 1853.

² Ko je Gašpar Pflug pl. Rabensteinski snubil Magdaleno, sestro Wolfganga Schaunberškega, sta bila posrednika baron Ivan Hoffmann in Andrej Ungnad Saneški. Poroka je bila 1537. Stülz l. c.

³ Naslednja razprava se naslanja na akte in listine, ki se hranijo v rodbinskem arhivu kneza Karla Auersperga v Losensteinleithenu v Gorenji Avstriji; fasc. Erbmarschallamt in Steyermark.

baronu Ivanu Hoffmannu.« In Ferdinand sam je dal Gallenbergu izročiti pismo (Augsburg, 6. avgusta 1559.), da ne more ugoditi njegovi prošnji, ker je »že malo pred tem« podelil maršalstvo baronu Hoffmannu, ako pa meni, da se mu je godila krivica, naj toži pri pristojnem sodišču.¹ Iz tega je očitno, kako se je Hoffmann podviral: koj po smrti Volfganga Schaunberskega je pri cesarju izposlovil podelitev in prisojilo štajerskega in gornjeavstrijskega maršalstva; po katerem se mu je izročila graščina Frajham ob Pohorju (Frauheim), davčni in upravni okraj Klein-Sölk (in der clainen Selich, genannt im Wald) v Gorenji Štajerski in graščini Oberwalsee in Senftenberg v Gorenji Avstriji. Dotična podelilna listina se je pa izdala še le prvega aprila l. 1560².

Vsled cesarjevega pisma je Jošt pl. Gallenberg sklenil pri pristojnem dvorskem sodišču dognati pravico Turjačanov. Ferdinand mu je v to svrho dovolil sumarno razpravo (Ferdinandovo pismo dne 13. sept. 1560), in v to je tudi Ivan Hoffmann privolil. Ta pravda, ki je bil v njej cesar sam stranka, je tekla več let; kajti Ivan Hoffmann je kot »beatus possidens« skozi leta zavlačeval rzsodbo, opirajoč se na to, da se je podelilo maršalstvo »extraiudicialiter« in da Turjačani sploh nimajo pravice tožiti. Razsojevanje so zadrževale tudi zmede na Ogrskem in v Zalesju in težavno pogajanje s Turki za mir (l. 1562). Naslednje leto (1563) je razsajala na Dunaju kuga, ki je odvetniku Turjaških varovancev, dr. Trainerju, zadavila najspretnejša pomočnika; Trainer sam je pobegnil v Linc in se je povrnil še le čez leto dan. In prav to leto (1564) je cesar Ferdinand poklical za kamornega prokuratorja Trainerja, ki se je potem kot

¹ Ferdinand I. je bil bržčas v zagotovilnem pismu l. 1548. o štajerskem maršalstvu razveljavil obljube svojih prednikov; prav tisto je storil Maksimiljan I., glej pril. II.

² Kopija je v losensteinleithenskem arhivu.

cesarski opravitelj odpovedal odvetništvu za privatne stranke. Dolgo so uvaževali Turjačani, ali bi dali sporno stvar v presojo slavnim juristom vseučilišč v Ingolstadtu, Tübingu ali v Padui, kajti ugodno strokovnjaške mnenje imenitnih pravoznancev bi njihovo stvar podkrepljalo; a da bi bili kaj sklenili, (do l. 1564) o tem ne poročajo naši viri¹.

Več zanimivosti nego pravno postopanje imajo za nas načela, po katerih so se podeljevala v XVI. stoletju pripala ali novo ustanovljena dedinska dostojanstva in pa momenti, na katere se je opiral baron Hoffmann, da je naposled vendarle zmagal. Glavni pogoj so bile izredne zasluge in žrtve za državo in cesarsko rodovino. Oba nasprotnika sta povdarjala svoje in svojih pradedov velike zasluge in zvesto službovanje v mirnih in vojnih časih. Viteštvo, poštenost, zvestobo in druge vrline Hoffmannov priznava cesar Ferdinand sam v darilnih pismih l. 1540. in 1560. Hoffmannov oče Friderik je od mladih let do visoke starosti služil pri dvoru cesarjev Friderika III. in Maksimilijana I., in se je tudi v nevarnih vojnih časih vselej junaški obnesel. Prav tako vrlega moža se je izkazal njegov sin Ivan, ki je imel pri Ferdinandu I. še večje zasluge: vojskoval se je na mnogih bojiščih, spremljeval ga v razne dežele in kraje (kakor l. 1527. v Stolni Beli grad in 1531. v Frankfurt) in mu v kritičnih položajih poklanjal premoženje in življenje. Sosebno spretnost pa je kazal v »tajnih stvareh«, v pomnoženju deželno knežjih dohodkov in v izboljšanju kronskih imovin. Tudi Ivanov brat, Andrej Hoffmann, je služil cesarski rodovini: spremljeval je Karola V. v nevarno vojno s francoskim kraljem Francem I. in ga v hudi stiski zalagal z denarjem. Celo Turjačani so priznavali te izredne zasluge, ne da bi s tem kratili svojih pravic do maršalstva².

¹ Poslednje poročilo odvetnika Trainerja o tej pravdi je datovano dne 26. marca 1564.

² Replika Jošta pl. Gallenberga iz leta 1562.

S Hoffmanni so se po zvestobi in zaslugah lahko merili šumberški Turjačani. Imenitno listino l. 1463. 13. prosinca, ki hvali Friderik V. v njej one Kranjce, ki so mu prvi prihiteli na pomoč ter so ga oteli, diči tudi ime Ivana (VIII.)¹, Volkartovega sina. Ivanov brat, Viljem Bogati, je bil deželni glavar ter je neprestano branil Kranjsko proti turškim navalom; vrhutega je še Maksimilijana podpiral v ogrski in bavarski vojni.

Viljemov bratranec in dedič Ivan (IX.) je bil deželnega glavarja namestnik (1504), od leta 1506 deželni glavar kranjski in nadpoveljnik v vojni, ki se je bila l. 1507. vnela z Benečani. Ko so se l. 1515. vzdignili slovenski kmeti za »staro pravdo« in oblegali ljubljanski grad, ga je branil Ivan. Po Maksimilijanovi smrti je Ivan vkrenil vse, kar je bilo mogoče, da se je zavarovala kranjska dežela mladima vladarjema, ki sta se mudila v daljnih deželah. In ko se je l. 1529. drevila turška vojska proti Dunaju, je tudi hitel Ivan mestu na pomoč, a gredoč se je nekoliko ločil od svojega spremstva in ni ga bilo več nazaj: bodisi, da so ga ubili Turki, bodisi, da ga je usmrtil drug sovražnik.² Smelo rečemo, da so bile zasluge Turjačanov in Hoffmannov enakotežne, samo v bolj živem spominu se je ohranila Hoffmannova vrednost.

Kar se pa tiče osebnih zaslug Ivana Hoffmanna in Ivana Turjaškega, katerima sta se podelili zagotovilni pismi, je vendar znaten razloček. Ivan Hoffmann po pravici pvdarja dolgo vrsto zaslužnih let za vladarjev Maksimilijana in Ferdinanda, in to tudi častno omenja podelilno pismo Ferdinanda I. l. 1560³. V Maksimilijanovi obljubi l. 1504. pa ni besedice, ki bi se nanašala na zasluge Ivana Turja-

¹ Dimitz, l. c. I. str. 276.

² Schönleben, Genealogia Auerspergica, rokopis v losensteinleithenskem arhivu, fol. 108.

³ Glej prilogo III.

škega; pismo samo pravi: »Obljubili smo našemu plemenitemu, ljubemu in zvestemu Ivanu Turjaškemu«. In to je umevno, kajti Ivan je bil l. 1504. okolo 28 let star. Torej mu niso mnogoletne zasluge, katerih ni mogel imeti, ampak rodbinske zveze naklonile vladarjevo milost. Dogodki, dejanske okoliščine in letnice, vse kaže na Viljema Bogatega: njemu so po glavi rojile misli po štajerskem dedinskem maršalstvu. Ker ni imel otrok, je postavil svojega bratranca Ivana za dediča ter mu s privolilom deželnega kneza naklonil deželno glavarstvo (1504), zemljišča na Kranjskem in prej omenjena posestva na Slovenskem Štajerskem. A želel je tudi, da bi štajersko dedno maršalstvo pripadlo njegovemu bratrancu Ivanu: v tem slučaju bi njegov dedič pomnožil in spojil južnoštajerska posestva Turjačanov s sosednjo graščino Frajhamsko, ki je bila užitna last štajerskih maršalov. Viljelm si je bil v svesti, da se bode njegova želja izpolnila; kajti Ivan je bil mlad in pričakovati je bilo, da bode preživel takrat neoženjenega Jurija Schaunberškega.

Maksimilijan je Turjačanu podpisal zagotovilno pismo l. 1504. ob koncu bavarske nasledstvene vojne. Kakor Valvasor poroča, so ga kranjski stanoviti tudi v tej vojni podpirali z gotovim denarjem in izvrstnimi strelci in Viljemu ni presedalo nobeno delo in nobena skrb, samo da je zadovoljil vladarja¹. V priznanje te in drugih podpor in izredne udanosti je Maksimilijan zagotovil Turjačanu štajersko maršalstvo. Da se je pismo izdalo ob koncu bavarske vojne, to dokazujeta leto (1504) in kraj zapisa (Rosenheim). Tudi ni misliti, da se je to vršilo brez vedenja Jurija Schaunberškega, saj mu je bil Viljem Turjaški po svoji soprogi očem

¹ Valvasor, X. 307; XV. 393 in 395; njegovo poročilo se popolnoma vjema s podatki, ki jih navaja Jošt pl. Gallenberg v svoji repliki (1562); besede »Herr Wilhelm von Auersperg hat im bayrischen krieg nit klaine sorg vnd arbeit gehabt« dopuščajo misliti si, da se je Viljem osebno udeležil bavarske vojne.

ter je razmere v gradu Eferdingu prav tako dobro poznal, kakor nekoliko let pozneje baron Hoffmann.

Ta nada Viljema Turjaškega in njegovega bratranca se ni izpolnila. Juri Schaunberški se je, kakor je bilo omenjeno, l. 1509. poročil z Genofevo grofico Arco, ki mu je porodila tri sinove, Ivana, Andreja in Volfganga. Poslednji je bil po smrti bratov in očeta edini zarodnik. Naslednikom Viljema in Ivana Turjaškega bi bilo skrbeti za to, da zadobi podeljeno Maksimilijanovo zagotovilo pravno moč tudi v tem slučaju, da bi Volfgang Schaunberški umrl brez sinu. A rodbinska zveza in prijateljstvo med Turjačani in Schaunberžani, oboje je prenehalo po smrti Viljema Turjaškega († 1506) in njegove soproge Marjete Schaunberške. Volf Engelbert Turjaški († 1557), sin Ivana IX., je zamudil pravi čas ali sploh ni mislil na to, da bi Maksimilijanovo pismo kdaj zadobilo veljavo. Zato je Ivan baron Hoffmann v svoji repliki pravo zadel, rekoč: »Maksimilijan I. je Ivanu Turjaškemu obljubil maršalstvo, ko bi Juri Schaunberški umrl brez rojenega moškega dediča, ne pa z rojenim moškim dedičem; kakor se je Juriju zarodil sin Volfgang, je bilo konec Maksimilijanovega pisma.« Obveljala je torej podelitev cesarja Ferdinanda I. in Hoffmanni so obdržali deželno maršalstvo in z njim spojena zemljišča. Ivan baron Hoffmann je umrl dne 18. julija l. 1564. v Steyru (po drugem poročilu na Dunaju) in nekoliko dni potem (25. julija) tudi cesar Ferdinand I. Deželno maršalstvo je po dedinskem pravu prešlo na sinove Ivana b. Hoffmanna, Adama, Ivana Friderika in Ferdinanda. Najstarejšega so naslavljali z »najvišjim deželnim maršalom«, njegova brata pa samo z »deželnim maršalom«. Imenitno mesto med štajerskim plemstvom je zavzel drugorojeni sin Ivan Friderik: bil je najspretnější govornik in imeniten voditelj štajerskih protestantov.

Priloga I.

Listinski regesti iz šestnajstega stoletja o podelitvah deželnega maršalstva na Štajerskem (1249—1524).

Pravda o podelitvi deželnega maršalstva l. 1560. se je razsojala na podlagi dotičnih listin. Zato je dal dr. Trainer, odvetnik Turjaških varovancev, iz listin spisati naslednje (1—14) regeste, ki mu jih je skrivaj izročil malo spretni pisar (pismo Trainerja dne 27. marca l. 1562). Listine se hranijo v dvornem in državnem arhivu na Dunaju; nekatere se še niso uporabile, od nekaterih imamo kopije ali regeste. Prvi dosle neuporabljeni registri priča, da je grof Mainhard, namestnik cesarja Friderika II., začel pred mesecem avgustom l. 1249 delovati na Štajerskem. Namen našemu spisu ni, da bi tudi preiskavali, kateri plemenitniki in kako dolgo so posedovali deželno maršalstvo. O deželnih maršalih na Štajerskem v srednjem veku glej A. v. Muchar, G. d. H. St. III, str. 16 in Fr. Krones, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark I. Bd. st. 334 in n. in IV. Bd. I. Heft str. 178—181 (do leta 1411).

Ad reg. 3. in 4. primerjaj Kummer K., Das Ministerialen-Geschlecht der von Wildon. Arch. f. oesterr. Gesch. Wien LIX. 1879, in tu navedene vire.

Ad reg. 6. in 7. in o gospodih Wallsee primerjaj Hoheneck J. G. Frh. v., Die löbl. Herrenstände des Erzherz. Österreich o. d. Enns, Bd. III.; Chmel, Notizenbl. 1852—1854.; Siebmachers Wappenbuch, der oberösterr. Uradel (Wallsee).

Ad reg. 8—14. in o gospodih Schaunberskih primerjaj I. Stülz, Zur Geschichte der Herren und Grafen von Schaunberg. Denkschriften der h.-ph. Cl. der k. A. d. W. XII. 1862, sosebnó tej razpravi priložene regeste in listine.

Inventari der brieflichen lehens-vrkonden über die marschalch ämbter in Österreich vnd Steyer, so in der scattl D ligen.

1. Item ein lateinischer brief mit ainem insigl von Manhardt, grafen zu Görtz vnd hauptman zu Steyer, ausgeendt vnd auf den jungen herrn Herdtneiden von Ort lautendt, darinen alle

gerechtigkhaiten des marschalch ambt Steyer begriffen. Anfang dises briefs: Nos Manhardus comes Goriciae; endt: Testes verohuius sunt dominus Vdalricus de Wildonia, dominus Vdalricus de Liechtenstain. Datum et actum in Grätz in curia parochialis ecclesiae anno dom. 1249, VI. non. Mäj (2. maja).

2. Item ain khauffbrief vmb Senftenberg, welches Walther von Tauffkirchen Eberhardten von Walsee sambt aller seiner zuegehörung umb 2250 mark wiener gwicht zu khaufen geben. Anfang ditz briefes: Ich Walther von Tauffkirchen; endt: Nach gots geburt vber 1314 jar.

3. Item ain khauff- vnd lehensbrief vber das marschalch ambt in Steyer, welches Hartneidt von Wildonie denen von Pettau verkhaufft vnd inen die hertzogen Albrecht vnd Hainrich von Österreich wider verlihen. Anfang: Wir Albrecht vnd Hainrich; endt: der ist geben zu Lintz, da man zelt von Cristi geburt 1324 jar mit zwayen sigiln.

4. Item mer ain lehenbrief vber das erbmarschachmt in in Steyer, so hertzog Leopold Herdtneidt vnd Friderichen gebürdern von Pettau verlihen, welche es von Hardtneiden von Wildonie khaufft. Anfang: Wir Leopold von gottes genaden; endt: anno 1325.

5. Item mer ain lehensbrief vber das marschalchamt zu Steyer, so Ertzhertzog Rudolf von Österreich denen von Pettau gelihen. Anfang: Wir Rudolf der viert; endt: anno 1363: darunter sich gemelter hertzog mit disen wordten aigner hand* vnterscrieben: Hoc es verum.

6. Item mer ain vrlaubbrief, darinen ertzhertzog Rudolf von Österreich der viert Eberhardten von Walsee erlaubt, das er müg ein schloß pauen auf dem Clausenperg vnd dasselbig nach sein vnd seiner vorfordern namen müg Walsee nennen vnd sols von im und seinen erben zu lehen empfaen, vnd gehört jetz zum erbmarschalchamt in Österreich. Anfang: Wir Rudolf der viert; endt: man zelt nach Cristi geburdt 1364. jar vnsers alters im 25. jar vnd vnsers gwalts in dem 7. jar †. Wir der vorgenandt hertzog Rudolf stercken disen brief mit der vnterschrift vnsers selbs handt †.

7. Item mer ain lehensbrief vber das landtgericht ain meil vmb obern Walsee, das zum erbmarschalchambt in Österreich gehörig, welches hertzog Albrecht von Österreich herrn Reinprechten von Walsee verleicht. Anfang: Wir Albrecht von gottes genaden; endt: nach Cristi geburt 1418ten.

8. Item ain vbergabbrief, darinen Fridrich von Pettau graf Johannsen von Schauberg das marschalchambt sambt der vesten Fraunhaim so darzuegehörig nach seinem ableiben on mändlicht leibserben vbergibt, vnd solliches hertzog Friderich von Österreich bestätigt. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu der Neustat 1428.

9. Item ain lehensbrief vber das marschalch ambt in Steyer vmb die vesten Fraunhaim so darzuegehörig, in welchem hertzog Friderich der jünger graf Johannsen von Schauberg vnd sein manserben nach abgang herrn Friderichen von Pettau seines schwagern gemeltes marschalch ambt sambt der vesten Fraunhaim verleicht. Anfang: Wir Friderich der jünger; endt: geben zu Wienn anno 1438ten.

10. Item ain lehensbrief von Khü. Friderichen, darinen er Reinprechten von Walsee das obrist marschalch ambt sambt aller seiner zuegehörung verleicht, welches vermächtsweis von weilendt Otten von Meißau an in komen. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu der Neustadt anno 1440ten.

11. Item ain lehensbrief von Khaiser Friderichen, darinen er graf Görgen von Schauburg die schlösser Oberwalsse Burchstal, Senftenberg, halben tail des schloß Schedenstains vnd halben tail des schloß Stretteneckh sambt dem obristen marschalch ambt in Österreich verleicht. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu Lintz 1489. jar.

12. Item mer ain lehensbrief von Khayser Friderich, darinen er nach ableiben graf Johannsen von Schauberg neben anderen stückhen, gschlößern vnd gütern ime das obrist marschalch ambt in Steyer sambt der vesten Fraunhaim vnd dem ambt in der clain Selich, genannt im walddt, verleicht. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu Grätz anno 1461ten.

13. Item mer ain lehensbrief von Khayser Maximilian, darinen er gráf Sigmunden vnd graf Görge von Schaunberg geuättern bede obriste marschalch ambter in Österreich vnd Steyer sambt der vesten Fraunhaimb, dem ambt in der clain Selich, item Obern Walsee vnd Senftenberg mit allen iren zuegehörung verleicht. Anfang: Wir Maximilian von gottes genaden; endt: geben zu Wien anno 1494ten.

14. Item mer ain lehensbrief von ertzherzog Ferdinand zu Österreich ausgangen, darinen er graf Görge von Schaunberg bede obriste marschalch ämbter in Österreich vnd Steyer sambt der vesten Fraunhaimb, dem ambt in der clain Selich item Obern Walsee vnd Senftenberg verleicht. Anfang: Wir Ferdinand von gottes genaden; endt: geben in vnser stat Wien anno 1524ten.

Priloga II.

1504, dne 5. novembra, Rosenheim.

Maksimilijan obljudi Ivanu pl. Turjaškemu podeliti dedno maršalstvo na Štajerskem, ko bi grof Juri Schaunberški umrl brez moškega zarojenca.

Kopija iz 16. stoletja v rodbinskem arhivu kneza Karla Auersperga v Losensteinleithenu.

Wir Maximilian von gottes gnaden Römischer Khunig, zu allen zeyten mehrer des reichs zu Hungarn, Dalmatien, Croatien etc. Khunig, Ertzhertzog zu Oesterreich, Hertzog zu Burgung, zu Brabandt vnd Pfalzgraf etc. Bekennen, das wir als regierunder herr vnd landtsfürst in Steyr dem edlen vnserm lieben getreuen Hannsen von Auersperg, herrn zu Schönberg, vnserm hauptman in Crain zuegesagt haben, sagen ime auch soliches zue in craft ditz briefs, wann der edl vnser lieber getreuer Georg graf zu Schaumburg, vnser erbmarschalch in Steyr, on mändlich leibserben abgeht, das wir dem gemelten Hannsen von Auersperg vnd sein mändlichen leibserben daselb erbmarschalch amt in gemelten vnserm fürstenthumb Steyr mit aller nützung, gült, freyheit vnd zuegehörung eingeben vnd vor aller

meniglich lassen wellen, vnd ob ainich brief darwider ausgien-
gen, die wellen wir hiemit widerruft vnd aufgehelt haben.
Alles vngeuärlichen mit urkhundt ditz briefs. Geben zu Rosen-
haimb am fünften tag des monats novembris, nach Christi ge-
burt tausent fünfhundert im vierdten, vnsers reichs des Römi-
schen im neuntzehenden vnd der andern im funftzehenden jare.

Priloga III.

1560, dne 1. aprila, Dunaj.

Ferdinand I. podeli Ivanu baronu Hoffmannu spričo mnogih zaslug dedno maršalstvo na Štajerskem in z njim spojena zemljišča.

Kopija iz 16. stoletja v Losensteinleithenu.

Wir Ferdinand . . . Bekennen, als wir hievor in genediger
erwegung vnd betrachtung des erlichen, alten, adelichen vnd
löblichen herkhomens, namens vnd geschlechts der Hofman,
auch ansehlichen, nützlichen vnd getreuen dienste, so dasselb
geschlecht der Hofman weilendt vnsern vorfarn Römischen Kai-
sern, Khünigen vnd Regierenden Ertzhertzen vnd Fürsten
zw Oesterreich löblicher gedachtnus ye vnd albegen vnd son-
derlich der edl vnser lieber getreuer Hanns Hofman, freyherr
zum Gruenpüchl vnd Strechaw, erblandhofmeister in Steyr,
vnser ratcamer hauptman in der Neustat vnd burgvogt auf
Steyr, vns nun lange jar vorhin an vnsern Khuniglichen vnd
volgendts Khaiserlichen hof in hohen ansehlichen ambtern als
vnser gehaimer vnd getreuer rate in vnsern vnd vnserer Khu-
nigreich, Fürstenthumen, land vnd leutte, hochwichtigen vnd
angelegnen sachen zw Fridens vnd Khriegszeiten erlich, be-
stendiglich, hocherschießlich vnd nach vnserm genedigsten wil-
len vnd gefellen erzaigt vnd bewisen haben, er noch täglich
thuet, vnd hinfüro zu thun vntertheniglich erpütig ist, auch
wol thuen mag vnd soll, zw ergetzlichkeit vnd erkantnus solches
erlichen, redlichen vnd beständigen wolhaltens vnd ansehlichen,
nützlichen vnd getreuen verdienens, ernentm vnserm rat Hann-
sen Hofman, Freyherrn, dise besondere genad gethan, genediglich

zuegesagt vnd bewilligt, namblich vnd zw was zeiten vber khurz oder lang sich zuetragen würde, daß N. die grauen zw Schaumburg, erbmarschalch in Osterreich vnd Steyr, one eeliche manliche leibserben mit todt abgeen vnd also angeregt erbmarschalch amt in Osterreich vnd Steyr vns oder vnsern erben vnd nachkhomen als regierenden herrn vnd landsfürsten ledig werde vnd haimpelt, daß wir solch erbmarschalch amt in Osterreich vnd Steyr sambt allen desselben ein- vnd zuegehörungen, rechten vnd gerechtikhaiten, allermaß vnd gestalt es beruerte grauen von Schaumburg innen gehabt, ernenten Hansen Hofman vnd seinen eelichen manlichen leibserben erblichen zuesteen laß- vnd verleihen sollen vnd wellen, alles inhalt vnser gab vnd wilbriefs, so wir derselben zeyt als Römischer Khunig an vnserm khuniglichen hof derhalben obgenannten Hansen Hofman gefertigt zuestellen lassen; vnd vns dann nunmalln durch absterben weillendt Wolfgangen grauen zw Schaumburg als den letzten des namens vnd stamens mans personen der grauen zw Schaumburg die obbemelten obristen erbmarschalch ämbter in vnsern Fürstenthumben Osterreich vnd Steyr mit sambt der vesten Fraunhaimb vnd dem amt vnd vrbar dartzue gehörendt, auch dem amt in der clainen Selich genannt im wald vnd dartzue die schlösser Obern Walsee vnd Sennftenberg ledig worden vnd haimgefallen sein, das wir demnach mergedachten Hansen Hofman freyherrn zum Gruen Puchl in craft obbenants vnser gab- vnd wilbriefs vnd den obangezeigten vrsachen, aus sondern gnaden vorbemelte obriste erbmarschalch ämbter in angeregteñ vnsern Fürstenthumben Osterreich vnd Steyr sambt der berurten vesten Fraunhaimb vnd dem amt vnd vrbar darzue gehörendt, auch dem amt in der clainen Selich genannt im Wald vnd darzue die schlösser Obern Walsee vnd Sennftenberg, mit allen vnd ir yedes eern, wirdn, rechtn, nützen, zinsen, diensten, wildpawen, giaden, gerichtn, perkhwerchen, zinswein, zehenden, pydmackhen, lehen, manschaften, geistlichen vnd weltlichen vnd allen andern iren gerechtikhaiten vnd zuegehörung, wie die, vormals die grauen zw Schaumburg von weylendt Khaiser Maxi-

milian löblicher gedachtnuß vnd hernach von vns als herrn vnd landsfürsten in Osterreich vnd Steyr zw lehen emphanen vnd inngelabt haben, zw lehen genediglich verlihen, leichen, die auch wissentlich mit dem brief, was wir ime von recht vnd gnaden wegen daran zwferleihen haben. Also daß er vnd seine lehens erben manns personen des namens vnd stamens der Hofman, die hinfüro von vns vnd vnsern erben in lehensweis innhaben, nutzen vnd nießen mügen, vnd vns mit denselben schlössern, vesten vnd marschalch ämbtern getrew vnd gewertig sein vnd dauon dienen vnd thuen sollen als getreu lehensleut ihrem rechten Herrn zu thun schuldig vnd pflichtig sein, vnd sich von recht vnd allem herkhomen gebürt vnd lehens- vnd landts recht ist. Vngeuerlich. Mit vrkhundt ditz briefs besiglt mit vnsern anhangenden innsigl. Geben Wien den ersten aprilis anno sechtzigsten.

Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675.

Spisal dr. K. Štrekelj.

Med minoritskim samostanom ptujskim in njegovimi podložniki v Majšpergu so postale v tretji četrtini XVII. stoletja pravne razmere tako napete, da so si kmetje, razdraženi, ker se je vedno odlašalo z odloko njih tožeb in pritožeb, naposled poiskali pravice sami: ubili so l. 1674. samostanskega gvardijana, p. Frančiška Bonoma, ter s tem bolj kakor š čemerkoli pospešili končno rešitev svojih pravn. Cesar Leopold je precej naslednjega leta naredil tem sporom konec z odločilom, ki je objavljamo spodaj¹. Ker se je moralo l. 1720. poleti kmetom vnovič zabičiti, kar je ukazal cesar skoraj petdeset let prej, smemo sklepati, da cesarska odloka ni bila taka, kakoršne so si želeli in pričakovali kmetje, ki so pač upali doseči mnogo več. Tudi naglica, s katero je ukazal gvardijan odločilo razglasiti, nam jasno priča, da se ž njim ni zgodila samostanu nikaka krivica. L. 1675. je pal namreč praznik prečistega spočetja Marije Device (8. dec.) na torek; en dan prej, v ponedeljek, je hitro odposlal gvardijan odločilo duhovniku majšperškemu, da naj ga že drugega dne (»crastino«) javno razglasi; čakati do prve nedelje se je zdelo samostanskemu načelniku očitvidno predolgo.

Slovenski tekst cesarskega odločila seveda ne izhaja naravnost iz cesarske pisarnice; narediti ga je dal temveč,

¹ To listino mi je dal g. prof. dr. K. Glaser, kateremu jo je izročil marljivi preiskovavec domače zgodovine, prezgodaj umrli M. Slekovec, ki jo je najbrž dobil iz arhiva v minoritskem samostanu ptujskem.

kajpada v naglici, da bi se namreč prej ko prej razglasil samostanskim podložnikom, minoritski gvardijan, na njem podpisani Gašpar Dietl. Nas zanima vse odločilo ne zato, ker nam kaže epizodo v dolgotrajnem boju za kmetiško gospodarsko osamosvojo, dasi se je v njem prelivala celo kri, ampak za to, ker nam je ohranjeno v slovenščini, četudi ne moremo imeti ž njo posebnega veselja: zakaj, pač ni treba praviti umnemu bravcu, če le površno pregleda spis. Ker so slovenske, na Štajerskem pisane reči iz prvih časov našega slovstva tako redke, nam mora vendar biti dobro došla vsaka drobtina in nas potemtakem zanimati tudi to cesarsko odločilo. Pomislimo le, da so ravno Štajerci med vsemi Slovenci začeli zadnji pisati v domačem jeziku: na jugozapadu Hasl, Rupnik, Gorjup l. 1770., preko Boča pa Volkmer celó še le 1783. leta!

Iz starejših časov so se nam ohranile le malenkosti: poleg središkega tožilnega pisma iz l. 1648. samo obrazci za prisege!¹ Zategadelj ne bo odveč, ako izročimo javnosti tudi zgoraj omenjeno cesarsko odločilo ter mu pridenemo nekaj opomenj o morebitni domovini njegovega prelagavca in o jeziku njegovem, kateri nam daje povod, da se dotaknemo obširneje nekih še ne pojasnenih prašanj naše zgodovinske slovnice.

¹ Tožilno pismo je objavil v Kresu II. (1882) na str. 282—83 M. Slekovec. Od priseg spadajo sem:

- a) *Prisega iz l. 1570.*, pisana pri Veliki nedelji; objavil jo je M. Slekovec v spisu »Doneski k zgodovini cerkvâ in farâ na Kranjskem« v Izvestjih muz. društva za Kranjsko VIII. 47.
- b) »Prisega iz Štajerja«. Začetek je objavljen v Miklošičevem berilu za 8. gimn. razred 1865, str. 41—42, brez vsakega drugačnega oznamenila.
- c) *Prisega iz l. 1696.*, natisnjena l. 1885. v knjigi »Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju« in ponatisnjena v Glaserjevi »Zgodovini slovenskega slovstva«, I str. 144, od koder jo poznam.
- d) in e) *Središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja* (blizu 1735, 1770); objavil ju je M. Slekovec v Kresu II. 523.

Suetliga Ca^csaria Beffelck

Veliku tschastiti v Bogu Duchouni tudi tschastiti Dobri¹
Prijatelj

Potem cho Ca^csarska Suetlust² sadofti ie schlihhela ienu saftopila te schwarunge, ienu toshbe, ketere ueliku Lēt, mai uami, ienu uaschim gruntam se bele, ienu per Comifsarij h ueliku krati, so naprei nefsene bele, nam tudi ti naschi Commifsarij, ienu cho³ per praudih sedej fo rattaly tem toshbam ienu schwarungam en Konz sturtij, de bo posehmal ienu ufselaj, en tal ienu ta drugi se snal darshati:⁴ Ca^csarska Suetlust sapoue De pusehmal ta konuent ali Closter vsakikiterimu Khmetu kader bo vsaki⁵ stibro dolufil ali plazhal de ima en zedelz kai, ienu kuliku ie dal.⁶

Fraimoni kai antizhe, imate ui uasch urbar u Gradiz h-konzliji⁷ Poloschit, de bodo Commifsarij pregledali, zsche eden, ali ta drugi Fraimon kai grunta ali semle ima, od ketere kai stibra⁸ grede, de se bode mogla vsakiterimu⁸ štribra gori postaut, kateri pak nizh nimaio od tistih se nemore stibra iematj.

Kai rabate sadene, sapoue Ca^csarska suetlust v^fsim tistim khmetam, kheteri en zeu grundt ima, da imaió to defsetsko robato,⁹ tu ie kulikukrat Conuent saschaffa alj sapouei, na robato priti, flifsig ienu perzaiti, tudi dobre ienu motshne robazhene pošlatj,¹⁰ Fraimoni pa duakret u tednu, ienu dokler Closter tem robatscham kruh ienu uinu da, taku tisti khmetie kateri to siuinfsko ali drugo uofno robato¹¹ daiaio, tolikukrat che¹² se iem bo na robato sapouedalo, ienu bodo¹³ falili, imaio pres ufse druge sgouari¹⁴

¹ Sprva: Dabri. — ² Pozneje: Svitlust. — ³ Pač pisna napaka. — ⁴ V originalu je pika; ker sega do sem podredni uvodni stavek, smo postavili rajši dvopičje. — ⁵ Sprva: sakiterimu in saki. — ⁶ Očitno je nekaj izpalo (n. pr. izročiti). — ⁷ Sprva: konzliji. — ⁸ Sprva: saki-terimu. — ⁹ Sprva: ta defsetška robata. ¹⁰ V originalu pika. — ¹¹ Sprva: ta siuinfska alia uofna robata. — ¹² Popravljen napak v: zhe. — ¹³ Sprva: robata sapouedala, ienu boda. — ¹⁴ Popravljen v: sgouori.

Conuentu dati sa ufsak dan pol Rainisch: peshzi pak defset kraizeriou.

Vezh sapoue Ca^cfsarska Suetlust: de ufse straiffenge chi fo u zaiti rainziga P: Francisca Bonomo kateri skusi kmete ie ubit wil, ienu P: Vinzenza¹ imaio gori usdignane biti, te drugi pak od tih drugih Guardianou kateri khmetie tsches petnaist Rainisch straiffan bil, tistimo se more posihmal na negoui gorni ali defsetini od ftarih dolgoue² doli obraittanu bitti³, jenu posehmal ufse tiste uekshi straiffinge morieio skusi umportaisch gospude spofsnane biti.

Kai to⁴ gorne antizhe sapoue Ca^cfsarska Suetlust de ti Gormoni fo dolshni pelati foie gorne toku deletsch dokler sonze uboshi gnadi gre, ali k uaupatu, cheteri pak sūoio gorno ali defsetino u kloster nepostau, tisti ie dolfhan sa vsaku⁵ uedru en grosh dati, sa te zedelze uole so dolfhni Patri khmetam sa stoin datj.

Sauole teh uin, cheteri⁶ Closter na stibri, notri ozhe, ali bode iemal, ozhe Ca^cfsarska sūetlust, de Conuent ie dolfshan ufeti vsaki⁷ startin sa eden Rainisch mein, koker per drusih se preda: Kai pa tiste uina, katere Conuent pusti uon totschiti, antizhe ie dolfhan ta Closter datj khmetam praue ienu nikar skasne uina: Oni pa khmetie so dolschni sakiteri startin uina sa en Rainisch uifhe ufetj, ienu daz fami platschat.

Jenu potem cho Closter na tih seimeh pstant sam po-bira toku tudi zapoue Ca^cfsarska Suetlust de Conuent fam, nikar khmetie ima plazhat ienu saloshiti, kar na te malefiz pershona^c bode gori schlu.

Kai te druge toshbe ali schwarunge antizhe, dokler tiste en tal so mei tem drugim fmeshene, ienu űekfhi tal robate antizhe, fa ene tudi ni muie uredno od nih guorithi,

¹ Izpal je predikat. — ² Namesto: dolgou. — ³ Pisec je šel iz konstrukcije: obrajtati. — ⁴ = t.e. — ⁵ Sprva: saku. — ⁶ Namesto: chetere. — ⁷ Sprva: saki.

ozhe ienu sapoue Ca^afsarska fuetlust, de od tistih obeden nima gouorithi fchomuz de imaio zelu pofablene biti, jenu nafhe shwarunge, kreg ali praude fhkonzhane biti, ienu en mir mei Clofhtro ienu tem khmetam biti, utaki uilhi de pofehmalu te khmetie fe imaio pokorni, pofhteni, ienu suesti pruti Conuentu Dershati, ienu (chi Buh obari) eden ali obeden se nima podstopit, superstauit, ali ena roka, ali ftrah¹ sturitj, kokor pred enim lettam se ie sgodilu, kateri pak kai taziga fe bode podftopil, ta ima sūoi leben ienu foie kar ima sgubitj, ta Conuent tudi ima te khmete per prauizi dershati, inu Richtig flifsig achtingo iemetj, de obena toshba napre nè pride.

(Od druge roke.)

Rogatur Rñdus Dñus Parochus aut curatus loci, quatenus suprascriptam Cefaream Resolutionem clarè et distinctè craftino publicè promulgaret, ac etiam eius vigorem benè inculcaret nostris subditis, ut eius tenorem bene percipiant, ac iuxta eum se exhibeant, fecùs se à Damnis et mulctis nullatenus se immunes sciant, sed feuerè cum transgressoribus procedetur: facta promulgatione dignetur Rñdus Dñus Parochus aut Curatus in fidem se subscribere ac diem promulgationis his inferere, et Denuo mihi remittere. adiungo modicum gratiale pro habito labore. Pettouij 7 Xbris 675.

Fr. Casparus Dietl Guardūs Ord. Min.
Conuentual. m. p.

(Od tretje roke.)

Haec supra mandata et conscripta, à me subscripto sunt publice promulgata in Templo Diua^e Virg[inis] in Monte gratiarum vulgo Neu Stiff die 8. Decembris 1675.

Georgius Schnidarzhiz²
pro tpre Vicarius ibidem m. p.

(Od četrte roke.)

16. Juli 720 à Dño Parcho in Monsperg ipsis nostris subditis rusticis promulgatae fuerunt.

¹ Pozneje: fht rah. — ² O tem Žnidarčiču ima nekaj dat Orožen, Die Dioecese Lavant, I.505.

Napis od zunaj (zopet od druge roke:)

Rñdo Domino Parocho aut Curato in Monsperg.

(Poleg tega nekaj registraturnih številok.)

Ker je bilo to cesarsko odločilo preloženo na Ptuju in namenjeno Slovencem na severni strani Boča, bi po pravici pričakovali, da je pisano v narečju imenovanih krajev. Toda motil bi se, ki bi trdil, da se v njem zrcali res govor ene izmed navedenih pokrajin. Kakor vse kaže, ni bil prelagatelj tega odločila rojen tam; usoda ga je zanesla v ptujski samostan z juga, odkod, se ne dá za gotovo sklepati, ne samo ker je obseg našega spisa prekratek in premalo značajan, ampak zlasti zato, ker so kraji od Boča do Save v jezikovnem oziru prava — terra incognita. Marsikaj bi ga celo oznamenjalo za Posavca — Dolenjca; toda na večino teh značilnih potez se ne moremo ozirati zategadelj, ker se dadó izkazati tudi na štajerskih tleh, ki so od Save nekoliko bolj oddaljena, o drugih pa, ki se nam zdé neštajerska zdaj, morda pokaže natančnejše spoznavanje narečij, da so doma tudi tokraj Save. Za skupino *še*, ki bi nam tukaj pomogla, ne najdemo v vsem rokopisu niti enega primera; *čez*, ki se enkrat rabi, se govori tudi na Štajerskem od Save do Piljštanja in morda še dalje na sever. Po obliki *teden* (u tednu) se ne da nič sklepati, ker bi tudi starejši Dolenjci kakor Štajerci govorili *tjeden*, *keden*; gotovo se je prva oblika ohranila kje tudi na Štajerskem. Po posameznih dolenjskih krajih (že od Ljubljane) se govori v edninskem tožilniku ženskih samostalnikov *a* za stari *o* in še starejši *q*; enako ima naš rokopis *robata*, *ena roka*. Da bi se kje na Štajerskem tako govorilo, nisem mogel dozvedeti; in vendar mislim, da bi bilo prenačljeno, samo po tem sklepati, da je bil naš pisavec ob Savi doma. Saj nam *a* v *robata* (nam. *róboto*) priča, da je govoril tudi on včasih *a* za nepovdarjen *o*, kakor ga nahajamo — seveda ne v navedeni končnici — prav pogo-

stoma v neki nepoznani štajerski knjižici, ki jo na kratko imenujem *Besediše*,¹ kjer se piše takole: *padev* (= podel pri vozu) 35, *lopata* 36, *lobada* (= lóboda) 37, *topariše* 39, *perlož-nasteh* 88, *živat* 102 (2. izd. život) itd. Še menj smemo za dokaz posavsko-dolenjske domovine našega pisavca šteti primere, kjer piše *u* za dolgo povdarjeni *o*: *svetlust*, *dolužil*, *pusehmal*, *somuč*, *celu*, *toku*, *gospude*, *pruti*, *Buh*. Tudi Besediše namreč pozna to posebnost: *kokuš* 15, *kus* 16, *zaguzda* 36, *dremuta* rastlina »Walstro« (Galium verum) 37, *skuz* 40, *okuli* 47, za *kunje* 53, *put* v teh *putnih* lukencah 64, *zupet* 79 itd. Enako pozna tu *u* tudi prisega iz l. 1696 od Sv. Lovrenca na Dravskem polju: *samuč*, *gospud*, *taku*, *Bug*.² Niti preglašanja samoglasnika *a* v *e*, ki je navadno po Cerkljanskem, Vipavskem, Dolenjskem, (n. pr. v Truberjevi domovini), ne smemo šteti za znak dolenjsko-posavske domovine našega pisavca, ako piše: *šlišeli*, *robačene*, *zmešene*, *zavole* (za *zavolja* iz *zavolja*);

¹ Najstarejši natisek te knjižice je zasledil v admontski benediktinski knjižnici p. Valter Šmid in objavil o njem kratko vest v »Ljubljanskem Zvonu« XIX (1899) 254. Ves naslov ji je tak: »Ein kleines |Wörterbüchlein- nãmlich |windisch und deutscher| Sprache. — Enu Mala |Besedishe| Nemrizh |Slovinskiga, inu Nemshkiga| Jesika. — Mahrburg, |zu finden bey Joseph Merzinger, bürgerl. Buchbinder| und Buchhändler 1789.« 8° 112 stani. Pozneje sem jaz našel v Gradcu še dva natiska: enega v joanejski knjižnici iz l. 1809. z istim naslovom, samo da slove konec: »... Marburg gedruckt bey Schütz 1809. Zufinden bey Joseph Merzinger, bürgerl. Buch-| binder und Buchhändler.« drugega pa v vseučiliški knjižnici iz l. 1818., kjer slove konec naslova: »... Grätz, |gedruckt bei Johann Andreas Kienreich, 1818. | Zu finden bey Anton Ferlinz, bürgerl. Buchbinder| und Buchhändler in Marburg.« Ta natiska sta skoraj nespremenjena, le tu pa tam so popravljene neke tiskarske pomote prvega natiska, zato pa je stavec dodal nekaj novih, kakor bi se bal, da bi jih vtegnilo biti premalo. Pisatelj Besediša je bil doma okoli Poljičan ali Slovenske Bistrice; to sodim po nekterih izrazih, ki so še danes tam doma. — ² Krajinsko narečje pod Bočem na jugu ima sicer tudi *u* za *o*, toda, kolikor se da sklepati iz medlih, sicer pa prav dobro došlih podatkov v Vestniku 1875, str. 175 nn. samo v kratko ali sekundarno dolgo povdarjenih zlogih: *kuga*, *pálužek*, *vudu*, *nuge*, *palujnu*; v prvotno dolgih ima *aa*: *vukáuli* (okoli), *páule* (polje, od plati), *dreváú* (drevo), *puđváúje* (podboj) itd.

tudi v tem nam črta račun Besediše pišoč: *golobinek* 15, *lešnek* 19, *krulev* 59, brez *vedejne* 93, brez *doponajne* (ohne Erfüllung) 95, *pomajšenu* (pomanjšano) itd.

Nekaj posebnosti govori pa odločno zoper to, da bi bil naš pisavec Dolenjec. Za stari č, kadar je dolgo povdarjen, ne piše po dolenjskem izgovoru *ej*, ampak le *e*: *zapoce* (6krat, *zapovei* enkrat)¹, *cen*, *pešci*, *zmešene*, *kreg*, *jemeti*, *zapovedalo*. Tudi v zlogih pred povdarkom piše za č le *e* in ne kakor dolenjski pisatelji *i*: *svetlust*, *celu*, *prez vse*. Štajerska posebnost se mi zdi tudi to, da piše naše odločilo povsod dosledno *saki*, *sako* za *vsaki*, *vsako*, kar govori odločno zoper dolenjščino. V štajerskem Besedišu vidimo namreč prav pogostoma isti pojav: *saki* dan, en *saki*, 80, 82, per *saki* pergodnosti, *saki* stan 97, enemu *sakimo* 81, 91. Ta *v* se izpušča v tej besedi tudi v krajinškem narečju: *sak* (Vestnik 1875, 126). Dalje govori očitno za nedolenjsko in neposavsko domovino našega pisavca raba pronomina *kaj* namesto *kar*: fraimoni *kai* antiče; *kai* rabate zadene; *kai* to gorne antiče; *kai* te druge tožbe antiče.

Po vsem tem, kar smo ravno naveli, smemo torej sklepati, da je bil prelagatelj našega cesarskega odločila Štajerec, doma nekje v ozemlju Poljičane-Št. Jurij-Planina-Kozje-Podčetrtek-Rogatec. Če piše enkrat *tistimo*, iz tega še ni nič sklepati na neštajersko domovino; v prisegi št. lovrenški se tudi piše *drugimo*, in menjavanje samoglasnika *u z o* je v Besedišu tako pogosto, kakor da bi bil spisal knjižico Gorenjec.

Jezik našega prelagatelja očitvidno ni prav ugajal pregledovavcu njegovega dela, pač samostanskemu tovarišu, kateri mu je izpravil nekaj posebnosti tako, kakor se je njemu zdelo, da bi moralo biti; navedeni so zgoraj ti popravki pod črto. Zlasti mu ni ugajala raba samoglasnika *a* za

¹ Pomniti je glede *zapovej*, da se govori *ej* v tem glagolu tudi v narečjih, ki ne poznajo dolenjskega refleksa jatovega (na Krasu).

nepovdajeni *o* v tožilniku in sicer, kar je pač razumljivo. Tudi pred *saki* in *sako* je postavil praviloma *v*, kolikor je namreč zapazil teh primerov; mimo tega pa je po nepotrebnem dodal nekaj novih pomot.

Grafika našega pisavca je nekaka mešanica bohoričice z grafiko nemško. Bohoričica, ki jo je pisavec poznal površno pač iz evangelijev in listov, katere je bral narodu ob nedeljah in praznikih pred predigo, še ni bila napravila nanj takega vtiska, da bi bil posnel v nji veljajoča grafična pravila. Zato piše za *č* zdaj *zh*, zdaj pa tudi *zsch*, *tsch*, *z*; za *š* mu služi poleg *sh* tudi *sch* in *sch*, za *ž* pa ima *sh* poleg *jh*, *sch* in tudi samega *f*. Sikavce izraža tako: *s* z znamenji *f*, *fs* in *s*, *z* pa z znamenjema *s* in *fs*; za *c* piše *z*, pa tudi *c* v besedi *cesarski* (po lat.). Zadnje znamenje mu rabi v latinskih tujkah po tedanji navadi tudi za *k*. Ali je *schomuz* in *fhkonzlane* brati na začetku s šumevcem, ni gotovo, ker je ravno v teh stvareh stara grafika strašno nedosledna; najbrž imamo pred sabo le napačno pisavo, kakor je popravljaivec po nepotrebnem popravil tudi *strah* v *fhtrah*, kar se gotovo nikjer ne govori. Pisavcu je brnel v glavi že šumevec drugega zloga, ko je še pisal znamenje sikavcu prvega zloga. Mehčani (palatalni) *lj* izraža pisavec samo z *l*: *pozablene*, *zemle*, *pelati*, *cedele*, *tal*, *vole*; ali je tukaj tudi samo govoril *l* kot srednji nemški *l*, se iz tega še ne dá sklepati. Mehčani *nj* izraža z *in* (*sastoin*, *mein*), pred vokalom *i* pa opušča vsako zaznambo: *nih* (primerjaj tudi *boshi* = *božji*). Za trdi *l* (*l*) piše vedno *l*, samo enkrat nahajamo že *u* (*zeu*); potemtakem je pisavec na koncu besed pač že govoril zanj *w* ter pisal *l* le zato, ker je tako videl v evangelijih, oziroma, ker je govoril *l* ali *l* tudi, ko je postal zlog zaprt (*dal* — *dala*, *posehmal* — *posehmalu*). Proti koncu svojega spisa piše prelagatelj za *v* nekaterikrat *u*: *fūoi*, *fūetlust*; sicer pak mu je po tedanji šegi navada, izražati *v* tudi z *u*. Enkrat rabi *w* za *b*: *wil*. To prihaja pač od

to, ker štajerski Slovenci izgovarjajo nemški *w* kot *b*: *Wein* kot *Bein*; zato je naš pisavec pisal narobe *wil* za *bil*. Ako stavi na *a* včasih dve črtici, kakor se izraža v nemščini *ä*, nima to obenega pomena za izgovor: to je le pisavčeva — manira pisave, na katero se nismo hoteli dalje ozirati, ker bi samo motila razumljivost: enako stavi danes marsikateri nemški pisac na *s* ali *z* tupatam kljuko, s čemer pa noče izraziti našega *š* ali *ž*.

V glasoslovnem oziru je opomniti poleg že omenjenega še to-le:

Vokal *a* se spreminja vsled vokalne asimilacije v *o*: *taku* (poleg *taku*), *kokor* (poleg *koker*). kar nahajamo oboje že pri starih pisateljih; isto vidimo tudi v besedi *somuč* (*schomuz*). V nepovdarjenih zaprtih zlogih *ra* in *aj* se spreminja v *e*: *dvakret* (poleg *tulikukrat*), *sedej*. V *deleč* stoji *e* vsled prenesenega kipečega naglasa; tudi štajersko Besediše piše *prese* 14, *oddeleč* 28 (poleg *davč* 111, kar se govori tudi na severovzhodu), *plemen* (plamen) 29, *télah* (talog) 38, *nešli* 41, *nemrič* (v naslovu, 49, 71, 76, 104).

Pri vokalu *e* je zabeležiti, da se piše včasih, kadar je nepovdarjen, zanj *i*: *fraimoni*, *te drugi*; *morieio* je pač pisna pomota. Pri tem ni pozabiti, da tudi štajersko Besediše piše v nekih besedah skoraj dosledno *i* za *e*: *ži* (*že*), *nemrič*, *vsilej* 44, *či* 73; isto vidimo tudi v krajinškem narečju v nepovdarjenih in sekundarno povdarjenih zlogih: *ji plánu* (je p.), *či* (*če*), *jiden* (jeden), *zimlja* (zemlja), *zmočlna* (zmočena), *rejlna* (rejena) (Vestnik 1875, 78, 126).

Za *ě* imamo samo v nepovdarjenih končnicah *i*, če sploh smemo tu izhajati od vokala *ě*, in ne iz *i*, ki je nastopil iz mehke deklinacije, oziroma iz nominativa m. g. zložene deklinacije: *gori*, *skuzi*, *caiti*, potem v zloženi deklinaciji *iga*, *imu*. Da namreč naš *ženi* ni od *ženě*, ampak da je narejen po *duši*, to je, da se je razvil po analogiji in ne

glasovno, to nam potrjuje deloma v narečjih na koncu ohranjeni *ě* kot *e* (*đave, dreve, potle*), deloma pa isti pojav v srbščini, katera ima tudi v vzhodnem narečju (ekavštini) v tem primeru *i* (*ženi*) in ne *e* (*žene*), kakor bi pričakovali. V zaprtih zlogih prominalne deklinacije piše naš pisavec navadno *e* (*tem, teh, seh*), vendar pa tudi *i* (*tih, sih*), dasi je to redkeje. Čudno je, da beremo *ufselaj* namesto pričakovanega *vselej* ali *vsele*; ta oblika je pač naslonjena na *kedaj, nazaj* itd.; nasprotno se mi zdi *mai za mej* (= *meždu*) pisna pomota, ker se sicer piše le *mei*; štajersko Besediše pozna le novo obliko *md*.

Nepovdarjeni in kratko povdarjeni *i* se slabi včasi v *e*, to je, *e* je tukaj znamenje polglasnika, nastalega iz *i*: *bele* (pač nam. *blè* iz *bilè*), *te* khmetie. Isto vidimo na premnogih mestih tudi v Besedišu; besedi *senica* in *lesica* (za *sinica* ni *lisica*) sta celo splošno razširjeni, toda najbrž nastali le po narodni etimologiji, z naslombo na *jesen* (pomni, da ji pravijo tudi *jesenica*) in na *les*; primerjaj hrvaško *sjenica* z naslombo na *sjena*. Tudi štajersko Besediše ima več primerov za *e* iz *i*: *veče* 58, *njeh* 62, *neh* 63, *njema* 41 (po *njem?*), *zapovede* 95, *mojemi* 105 itd.

O vokalu *o* smo glavne stvari omenili že gori. *Preda* za *proda* poznajo že naši stari pisatelji; tudi v štajerskih narečjih je prefiks *prě* izpodrinil že prefiks *pro*; primerjaj štajersko Besediše: *predav* 46. Prekmurci govoré celo *prestor*.

O polglasniku je omeniti, da se dolgo povdarjeni, kakor v južnih štajerskih narečjih, preminja v *á* (*dan, dolžan*), kratko povdarjeni in nepovdarjeni pa se ohranja in seveda izraža s vsakaterimi vokalnimi pomočki: *e, a, i* (*sejmeh, kateri, kateri, vsakiteri, kader . . .*). Isto velja tudi o sekundarnem polglasniku: za *ko* ‚quod‘, rabljeno prislovno, je pisal prelagatelj *che*, česar njegov popravljavec ni umel in je popravil v *zche* (če: tolikokrat, *k* se jim bo na roboto zapovedalo); pa tudi *chi* se piše za tak *ko*: *chi Bug obari ‚was Gott verhüte‘*.

Za polglasnik iz samoglasnika *u* imamo *o* v besedi *uon*, kar stoji za *v-un*, kjer je *v* poznejši labijalizacijski pristavek, ne pa stari *v* besede *vun*. Polglasnik za *i* smo našli že besedi *bele, te* (kmetje); po pravici pa ga smemo iskati tudi v besedi *štraifenga* in *štraifinga* iz starejšega **štrafunga*. Ako piše naš prelagatelj poleg teh oblik še *švarunga*, pač ne bomo rekli, da je tu naš narod še ohranil *u*, ampak da mu ta tujka še ni prešla v kri in je pač bila bolj znana le prelagatelju samemu, ki jo je prevzel iz nemške kanclije, ker je vedel, da pozna narod že tujko *švarati* iz *schweren*, kar se v bavarskem narečju izreka *schwaren*. Isto velja, mislim, tudi o Dalmatinovem *manunga*. Ali je v *uaupatu* ‚waltbot‘ *o* že oslavljen v polglasnik (primerjaj kranjski *valpet*) ali pa le izražen z *a* (primerjaj *robata*), se ne dá določiti.

Glede konsonantizma nam je opomniti nekaj o soglasniku *j*. Naš spominek piše kakor pred njim že starejši pisatelji (Dalmatin, »Stapleton« in drugi), *štraifati, štraifinga*, kjer je *j* »parasitičen«, kakor nam kaže nemška podstava te besede. Toda zakaj in kako se je tu pojavil *j*? S tem prasanjem se je bavil v Archivu für slav. Phil. XXII. 490 že Ilešič, v kolikor se tiče narečja v Št. Jurju ob Ščavnici, prasanja pak ni rešil. Ta *j* tudi ni omejen na navedeno narečje, ampak ga v gotovih zvezah nahajamo tudi drugod kakor na Štajerskem, in sicer tu češče, tam redkeje. Po moji sodbi je njega razvoj čisto fiziološki. Navezan je pred vsem 1. na spirantični značaj za njim stoječega konsonanta (to je, za njim mora nastopiti *s, z, š, ž, f* ali *h*); 2. pa zlasti na padajoči povdarek (^ ali ") pred njim stoječega vokala. Kjer se je pojavil pod drugačnim, kakor tem zadnjim pogojem, je pač vplivala moč analogije, ker je v dotičnih besedah vsaj ta ali druga oblika (v tej ali drugi zvezi) nosila zahtevani povdarek. Če pomislimo, da zadene povdarek ^ ali " (zadnji velja seveda le za srbsčino in starejšo dobo naše slovenščine, danes je pri nas tudi ta navadno ^) vselej

prvo polovico vokala, zato se druga njega polovica lahko »reducira« pred nastopnim spirantom v \dot{i} (*j*), kot nekak zadnji komponent navideznega diftonga, če smemo tako govoriti. Vokali, za katerimi nahajamo tak *j*, so *a*, *o*, *u* in *e*: da bi se bil razvil za vokalom *i*, nimamo primera, ker je sploh vsak *ij* pri nas postal *i*. To pravilo nam dokazujejo ti-le primeri. Za *ā*: *bājs* iz *bās*, *bāj·ti* iz *bāšti*, *grājski* iz *grāski* in to iz *grādski* (iz *grajski* dalje *grajščak*, *grajščina*), *korājža* iz *korāža*, *pājštva* iz *pāštuba* (kar je nemški *Badstube*, ne pa *Backstube* ali *Beitzstube*, kakor misli Debevec v »Dom in Svetu« XVI. (1903) 441; primerjaj Schmeller-Frommann I. 209. in Unger-Khull, Steir. Sprachschatz pod besedo *Badstube* 2. »Gebäude, in dem der Flachs vor dem Brechen geröstet wird; es dient auch zum Waschen, als Backofen, sogar als Tagelöhnerwohnung«), *plājhnem* iz *plāhnem* (potem tudi *plājhniti* iz *plāhniti*), *plājšč* iz *plāšč* (tako v srbščini, pri nas po Škrabcu *plāšč*), *prājh* iz *prāh*, *osnājži* iz *osnāži*, *strājh* (Prekmurci) iz *strāh*, *šrājf* iz *šrāf* (poleg *šravb*), *špājš* iz *špās*, *vrājžji* iz *vrāžji*, *žmājh* (Prekmurci) iz *žmāh*; sem spadajo tudi števniki na *najst* iz *na desēte*, kar je dalo najprej *naeset*, *nāgset*, potem *najset*: *enajset*, *dvanaajset* itd. do *dvajset*, tako tudi ordinalia *enajsti*, *dvanaajsti* itd.; tudi *flājšter* bo prav tako spadalo sem, dasi Pleteršnik povdarja *flāšter*. — Za *ō*, oziroma *ö*: *kojzji*, srbski *kozji* z " na *o*, *ojster*, srbski *oštar* z " na *o*, *grojzdzje*, *grojzdz*, srbski *grōždzje*, *grōždz*, *gōjzdz*, srbski *gōzdz*, *vōjsk* iz *vōsk*, *vōsek*; cerkljanski *nājšč* iz *nožič*, na Dolenjskem *nōšč* (nom. je potem postal deblo, gen. *nājšče*), se torej ne strinja. — Za *ū*: *dājh* (Prekmurci) iz *dāh*, *hājškati* iz *hāškati*, *plājž* iz *polž*, kar povdarja srbščina *pūž*, Pleteršnik *pólž*; sem spada pač tudi *plājško* iz *polzko*, *poslājh* *poslājhnoti* iz *poslūh* *poslūhnoti* (Prekmurci), *ūjh* za *ūh* = *vūjh* iglé ‚Nadelöhr‘ (Küzmič 130) *ūjškati* iz *ūškati*. — Za *ē*: *grējh* iz *grēh* (Prekmurci, pisano *ēj*, to je *ejj*), *fējst* iz *fēst*, *pējša* iz *pēša*, *šējf* iz *šēf* ‚Schöpflöffel‘ (Prekmurci), *špējš* iz *špēs* ‚Spiess‘, *trējšm* (Cerkno) *trēščim*, *vējšim* iz *vēšim*,

(potem tudi *vejsiti* iz *vésiti*). V prekmurščini imamo tak *j* tudi za samoglasnikom *e*, ki zastopa stari polglasnik in bi se v zapadni slovenščini glasil *á*: *kurvejstvo kurvejski* (iz *kurv-častvo, kurv-časky*), *zdejhnovši* zap. *dāhnem*, srbski *dāhnēm, sejhne* (posejhne, posejhnjeno, posejhnolo, posejhno), srbski *pōsahnēm, spejhni* zapadno *spāhne, vejhne*. Ako imamo *ujzda* za *úzda* (iz *uzdà*), mislim, da je to razširjeno od zvez *z úzdo, za úzdo*; isto velja o *skujza* in *slojza* namesto *skuza, sloza* iz *stzà*; *bōjsen* ‚brez rogov‘ je morda iz *bōjs* od *bōs* ‚baarfuss‘. Štajerski *hujd* (*hujdič*) je postal pač po kontaminaciji iz *hūd* in *hujši*, kakor imamo tudi *krajši* in štajerski *bojši* po komparativih, kjer je *jši* opravičen (*hujši, rajši, mlajši, slajši*), vendar glej tudi spodaj primere s parasitičnim *j* pred *b* in *d*. Nekaterih izjem pa ne vem razložiti: že zgoraj sem omenil *flajšter* in *najšč*. Zakaj imamo *j* v *bejžati* (bežati)? Da bi se bil tukaj ohranil izgovor vokala *ě* kot *ej*, ni verojetno, ker nahajamo to obliko v narečjih, kjer se *ě* nikdar ne izgovarja tako; zato mislim, da tiči tudi tu naš parasitični *j*. Toda beseda ni bila povdarjena na *ě*. O štajerskem *mujmo* pa sodim, da sploh ne spada v naše vprašanje in da ga ni identificirati s Truberjevim *mumu*, kar se je moglo iz *mimo* razviti samo v zvezi s substantivi, ko je postal ta predlog proklitičen navzlic svojima dvema zlogoma (primerjaj gorenjski *mem*); ni-li pred štajerski predlog-adverb pristopil *vz* (primerjaj *vniz, vnoter, vnic*), kar bi potem res dalo *mujmo*?

Ostane nam še nekaj besed, kjer se je parasitičen *j* razvil ne pred spiranti, ampak pred afrikatama *c* in *č* in pa pred zvonečima eksplozivama *b* in *d*. Sem spada štajerski *mūjcika* iz *mūcika, pūjcek* iz *pūcek*. Besedi sta pač tujki, kakor tudi *kujsa* ‚Schwein‘ (primerjaj tudi madžarsko *koca*). Pred *b* in *d* imamo *j* v: *bojdi* ‚sei‘ (v Prekmurcih), *bojdikaj* ‚nequam‘; *vujdne* iz *vudne* = *vz dñne* (Küzmič 108); *gojd* iz *god*, s. *gōd* (koliko ji *gojd* je ‚quotcunque sunt‘, Vestnik I. 110) v *gojdno*

rano, *poĵb* iz *p̂ob* (pri Kastelcu *puob* Neb. cil. 258), plural *pojgye* iz *pojje* in to iz *pojbye* (drugi *j* je prešel v *dž*). Tudi tukaj je pač naglas kriv te razširbe vokala v diftong. Drugači je pred *č*. Pred *č* nahajamo primere v cerkljanskem narečju, kjer se govori *pějč* (nominativ, accusativ singularis, toda lokal slove *w p̂č*) iz *pěč*, *trějč* iz *trěči* = *trěji* (srbsko *trěci* z " na *e*), *srějče* 'sreča' srbsko *sreča* (z " na *e*), enako *srějčn*, *srějčem*. Tako je pač razlagati tudi *nějčem* iz *nečem*, kar povdarja Pleteršnik *něčem*, kakor *nóčem*; morda tudi *nájšč* iz *nožič*. V ziljskih infinitivih *tejči*, *rejči*, *pejči* je vplival supinum, ki bi imel povdarek *pěč* itd. Ni namreč pozabiti, da so vsi ti *č* iz starejšega *ć*, staroslovenski *št*, in da se je iz *kt*, kakor iz *tj* razvilo najprej *jtj* in potem šele *ć*, oziroma *št*. Enako imamo v nekih narečjih parasitičen *j* tudi pred palatalnim *ň* in *l'*: za *konj* (*koň*) se govori *kojn*, za *kralj* (*kral'*) pa *krajl*, da, nekod se je *n* in *l* celo popolnoma opustil (*koy*, *kraj*). V cerkljanskem *ajgn*, štajerskem *ojgen* (Besediše 73), pri Št. Jurju na juž. žel. celo *ajgi* iz *ojgi* (za staroslovensko *ognь*, pri naših starih pisateljih *ogejn*) se je pojavil *nj* najprej v kosih padežih: i-i-jevske deklinacije je pred končnicami o-jevske prešel v *j* in omehčal pred njim stoječi *n*: *ognja ognju*; ker se v navedenih narečjih *onj* spreminja v *ojn*, se je isto zgodilo z *ognja*, *j* pa je stopil pred *g*; za soglasnikom *g* bi moral namreč onemeti, ker dotična narečja ne poznajo mehčanega *g*, kakor vidimo to v prekmurščini, kjer se glasi nominativ *ogyen*, to je *odžen*, genitiv pa *ognja*: to je, iz *ogn'* (z *ň*-em na koncu besede) je nastalo najprej *ogyn*, to je *odžn* in potem šele *odžen*.

Zgoraj najdeno pravilo, da nastopa lahko po vokalih s padajočim povdarkom pred spiranti (*s*, *z*, *š*, *ž*, *f*, *h*), včasih tudi pred *b* in *d*, parasitičen *j*, nam pomaga razjasniti neko čudno končnico v prekmurski deklinaciji, namreč množinski lokal na *aj*, *ej*, *i*. Našli smo, da po navedenem pravilu govore Prekmurci *dūjh* za *duh*, *grējh* za *gréh*, *poslūjh* za *posluh*, *strajh* za *strah*, *šejf* za *šef*, *žmajh* za *žmah*.

Enake so začeli pod istimi pogoji tudi v množinskem lokalu govoriti *prošnjajh* za *prošnjâh*, *stopnjajh* za *stopnjâh*, *skuzajh* za *skuzâh*, *vodajh* za *vodâh* in analogično *krajajh* za *krajeh*, *stolcijh* za *stolcih*, *trêjh* za *treh*. Enake oblike so se potem pojavile tudi pri zaimenski in zloženi deklinaciji: *têjh* iz *têh*, *jijh* iz *jih* in dalje po analogiji *dobrijh* iz *dobrih*. Toda te oblike na *ajh* itd. niso našle podpore pri drugih iz istega debla, kakor je bil n. pr. nominativ sing. *dūjh*, *poslūjh* podpiran s kosimi padeži *dūjha*, *dūjhu* ali *poslūjha*, *poslūjhnem*. Posledek te osamelosti je bil, da je spirant *h* za spirantom *j* onemel in se je začelo govoriti: *prošnjáj*, *stopnjáj*, *skuzáj*, *vodáj*, *krajěj*, *těj* in — ker za *ij* nastopa v slovenščini *i* — tudi *stolci*, *ji*, *dobri* (za *stolcijh*, *jijh*, *dobrijh*: *stolcih*, *jih*, *dobrih*). Da se je stvar res tako razvila, vidimo iz tega, ker se je pozneje začel opuščati *h* celo v primerih, kjer so ga podpirale oblike kosih padežev, ter se je začelo govoriti: *dūj*, *poslūj*, *straj*, *grěj* in so ti tako okrajšani nominativi sploh izpodrinili starejše ter popolnoma zavzeli njih mesto, tako da se danes tu pa tam v Prekmurcih že tudi sklanja *dūj* — *dūja*, *straj* — *straja*, *poslūj* — *poslūja*, *žój* — *žója* iz *žóh* (srgn. *suoch* ‚Zinsen‘). Tudi v sredi besed je *h* v takih zvezah onemel, kakor nam kažejo oblike *mejka* (Küzmič 141) poleg *mejhka* 78, srbski *měkan*, *lejko* poleg *lejhko* 142, srbski *lăgan*, *žlăjta* 103 iz *žlăhta*. Vendar je mešanje oblik z *j* in oblik z *jh* provzročilo, da se je tudi za edino opravičeni *j* začelo pisati *jh*, n. pr. *praznūjh* namesto *praznūj* poleg *poštūj* na isti strani (Küzmič 60, 129). Potemtakem je Oblakova razlaga¹ prekmurske končnice *aj*, *ej* v prekmurskem lokalu plur. napačna: *h* je izginil šele, ko se je bil pred njim razvil *j*, kateri bi se ne bil mogel pojaviti brez njega, ker se na pojav samoglasnika *j* kakor v adverbijih vendar ne moremo sklicavati pri množinskem mestniku. Sploh je *j* v adverbijih (*zdaj*, *kedaj* itd.) ločiti od

¹ Gl. Zur Geschichte der nom. Deklination, Archiv f. sl. Phil. XII. 398 n.

našega prašanja¹; ta ni samo slovenski, ampak sploh slovanski, dasi se morda drugod ni razvil tako bujno, kakor pri nas: srbski *onudaj*, *onaj*, *ovaj*, bolgarski *tuaj*, češki *potomaj*, poljski *tutaj*, *dziesiaj*, maloruski *tuj* ‚tukaj‘ itd. Morda tiči ta adverbijalni *j* tudi v štajerskem *doj* za *doli* iz *dô*; štajerski *škojnik* spada morda, ker je tudi *n* spirantom soroden glas, ki se da daljšati, pod pravilo, ki smo je o razvoju parasitičnega *j* podali zgoraj; seveda bi morali z Ilesičem v podstavo vzeti najprej obliko *škônik*.

V zvezi s parasitičnem *j* je obravnaval Ilesič² tudi prašanje, zakaj je v severno-vshodnještajerskih narečjih soglasnik *n* v določenih skupinah (pred —*ski*, —*šak* [iz *ski* + *jak*], —*ci*, —*ek* [*k*, *ki*], *ka*, *ko*) in pa v nekaterih posameznih besedah prešel v *nj* (*ń*), ter skušal ta pojav razložiti tako: v *nj*-u se je še ohranil posledek vpliva nekđaj za njim stoječega *h*, prav tako kakor imamo v poljščini *pański*, *Krasinński*, *dzienń* itd. ali pa v gorenji srbščini *końc*, *pijaństwo* itd. Ilesič misli torej v omenjenih štajerskih primerih na »historično mehčanje«, s katerim mu je odprt »nov most med slovanskim jugom in severom«. Jaz nočem podirati mostu, ki res obstoji med južnimi in severnimi Slovani — Bog, da je — toda Ilesičevi razlagi se moram odločno upreti, ker je neosnovana. Kar je namreč povedal na rečenem mestu o severno-vshodnji štajersščini (ali bolje rečeno o narečju št. jurskem ob Ščavnici), to velja tudi za druga slovenska narečja, na primer za kraško in cerkljansko. Toda v obenem ne smemo iskati vpliva starega *h*; ta se je, kakor v vsej slovenščini in srbščini ali hrvaščini sploh, strnil s polglasnikom *h* v en sam edini, trdi polglasnik³. Kako naj bi torej trdi polglasnik, ki je vrhu

¹ To velja zlasti o dotičnih adverbijih v Ilesičevem spisu str. 491. — ² Archiv für slav. Phil. XXII. 401 nn. — ³ Dvojnega sekundarnega polglasnika, ki je nastal tu pa tam pozneje iz polnih vokalov na naših tleh, ali se je razvil iz starega slovenskega polglasnika po nekaki vokalni harmoniji (primerjaj narečje v Bočni), ne smemo mešati v to prašanje.

tega v omenjenih skupinah deloma zelo zgodaj izgubil, imel tako omehčevalno moč? Tudi tukaj imamo opraviti samo s fiziološkim pojavom. Znano je, da se *n* različno izgovarja in da imamo vsaj troje *n*-ov: mehkega (*ñ*), srednjega (*n*) in guturalnega (zaznamujem ga za silo z *ŋ*). Pred velarnimi ali guturalnimi soglasniki slovanščina nekdanj ni poznala *n*-a, ker se je ta moral z vokalom pred njim zlititi v nosni samoglasnik ali pa izpasti; če bi ga bila imela kot takega, bi ga bila v stari dobi (kakor v praslovanski) izgovarjala pač tako, kakor izgovarja tak *n* še dandanes neolikani Nemeč (*ŋ*). V prvi historični dobi slovanski smo ga imeli pred velarnimi, (guturalnimi) konsonanti samo, kjer so polglasniki izpali, ali pa tudi v tujkah. Toda naši guturali so izgubili v teku let staro veljavo, saj je obče znano, da jih moremo danes brez sile rabiti pred *e* in *i*; ruščina in poljščina spreminjata danes za njimi celo *y* v *i*, kar je najboljši dokaz, da naši guturali niso več stari guturali, ampak da so morali v teku časa izpremeniti tudi staro mesto artikulacije. Posledek tega je, da tudi *n* pred njimi ne more biti danes več stari guturalni *n* (*ŋ*), ampak, da se je primerno tudi on prilagodil artikulaciji novih velarnih (guturalnih) soglasnikov, katera se je več ali manj pomeknila bolj v sprednji del ust: to je, iz *ŋ* je moral postati *n* ali celo *ñ* (*nj*). To zadnje se je zgodilo pri nas v zgoraj navedenih in morda še v katerih drugih narečjih. Od *ostanŋk* smo imeli v genetivu in nadaljnjih padežih potemtakem *ostanjka*, od *žganŋk* pa *žganjka*, kakor se je govorilo seveda tudi v tujkah *štanjga*, *ganjk*, *šranjga*, *janjka*. Enako je govoril Čeh *daňk*, *ryňk*, *Duryňk*. Iz genitiva in drugih kosih padežev se je potem omehčani *n* (= *nj*) vrnil tudi v nominativ ter postal samovladeč v takih besedah, ki so se končavale na *ŋk*,¹ kakor je bil edino opravičen v besedah na *—ka*, *—ko*, in v tujkah; zgodilo se je torej to najprej v

¹ Potemtakem je popolnoma neosnovano, sprejemati z Valjavcem nov slovenski sufiks *anjek*.

Ilešičevi skupini V. in IV. Ker pa je s sufiksom *ak*, *ak* v najoži zvezi sufiks *ak*, ki se je iz zadnjega razvil, ker ima nadalje moški sufiks *ak* poleg sebe za ženska bitja na strani sufiks *ka*, zato ni čuda, da imamo *nj* tudi pri moških, zlasti krajnih imenih na *ak*: poleg *poljanca* je vedno tičala *poljanjka*, poleg *moškancea* *moškanjka*, poleg *trbegonca* pa *trbegonjka* ter mu posodila svoj za imenovana narečja pravilni *nj*. Enako si imamo tudi razlagati, da se v besedo *konec* ‚finis‘ ni mogel vrniti *nj*, ker mu ni bilo na strani podobnega feminina; pri lastnem imenu *Konec* pa imamo na strani tudi ženo njegovo, ki ji je narod gotovo rekal *Konjka*. Če se pa je enkrat cela truma takih besed na *ak* začela ponašati z mehkim *n*, je začelo segati to vedno dalje in *nj* nastopati tudi pri sufiksu *ica*: *gibanjca*, *predganjca*, *lâkonjca*. Iz samostalnikov na *njka*, oziroma na *njec*, se je *nj* razširil naposled tudi v adjektive iz njih na *ski* in v tih izpeljanke na *šak* (*ščak*), kjer je zopet zarodil po analogiji nove primere: *laški*, *daški*. — Omeniti mi je še nekaj navideznih izjem: *Anjčika* imamo zato, ker je iz *Anika* (*Anka*); isto velja o *spanjčkati* in *anjčkati* od *spanjkati* in *anjcati*; oblike s *č* so le nadaljni diminutivi. *Pušpanj* je naslonjen na druge besede z mehkim *u*, če ni vplival nemški plural — *Bäume*; *šanjtati* pa ne vem razložiti, najbrž je naslonjeno na kako drugo besedo.

Pri ravnokar obravnavanem pravilu je še neka »izjema« : za vokalom *e* in *i* imamo v navedenih narečjih za pričakovani *nj* samo *n*: *slovenski*, *tatinski*, *radinski*, *Radinci*, *Slabtinci*, toda genitiv *Radinjec*, *Slabtinjec*, iz česar tudi Ilešič sklepa popolnoma prav, da se je prej govorilo *Radinjci*, *Slabtinjci*. Toda isto velja tudi o *radinski*, *slabtinski*, kakor tudi o *slovenski*. Odkod torej tukaj *n* za pričakovani *nj*? Po moji sodbi odtod, ker sta pred njim stoječa vokala palatalna; pomisliti je, da za samoglasnikom *i* onemi v skupini *ij* tudi *j*. V Dalmatinovem pentatevhu (1578), kjer je pisatelj v pravopisnem oziru bolj samostojen kakor v bibliji (1584), je zapaziti, da se piše

n namesto navadnega *in* (= *jn* za *nj* [ñ]) sicer ne izključno (to je, piše se tudi *pogubleine*, *imение*, *znamenie*), toda vendar samo za samoglasnikoma *e* in *i* (če prvi ne stoji za povdarseni *ě*): *ostaienem*, *poterieniu* (= potrjenju), *preminenu* (premenjeno). Tudi štajersko Besediše piše za vokaloma *i* in *e* samo *n*, za vokaloma *a*, *o* pa *jn* (*in*).

Drugači je stvar z besedo *sejem*, ki se piše tudi v našem rokopisu (*sejmeh*) in se po drugih krajih govori *senjem*, *senje*, *semenj*, *somenj* (recte *ṣṃenj*). Smemo li našo besedo naravnost identificirati s poljskim in gorenjesrbskim *sejm*? Stara češčina pozna *snem*, genitiv *senmu*, torej z nemehčanim *n*, kar moramo videti tudi v staroslovenski obliki *sṇṇṃa*, genitiv *sṇṇma*, kateri odgovarja češka tako natančno, kakor le mogoče (po Havlikovem pravilu); v novi češčini imamo v nominativu *ṣnem*, v genitivu pa še vedno *senmu*; prvo razlaga Gebauer¹ iz vpliva oblik *ṣneti*, *ṣnal*, kar je res mogoče, ker se je v genitivu, kjer *s* ni bil neposredno pred *n*-om, še ohranil *n*. Za poljski *sejm* (staro *ṣjem*) *sejmu* izhaja Brückner² od starega *ṣj̣ṃa* »za *sṇṇṃa*«, kakor pravi. Toda smemo li nasproti češki obliki sploh nastavljati *ṣj̣ṃa*? Jaz mislim, da ne; na glagol se tu ne moremo sklicavati kakor v češčini, ker namesto pričakovanega *sṇć* iz *sṇęti* pozna danes poljščina samo *zḍj̣ć*, kar je narejeno tako, da se je glagol *j̣ć* spojil najprej z *od*, od zloženke *odj̣ć* pa se je kot prefiks odluščil samo *o* in je tako kot nov glagol ostal *ḍj̣ć*, s katerim se je znova spojil z = *ṣ*; tako je nastal nepričakovani glagol *zḍj̣ć*. Od *ṣj̣ṃa* torej ne smemo izhajati zategadelj, ker take oblike sploh nikdar ni bilo; toda za poljščino in lužiško srbščino to niti treba ni. Iz *sṇṇṃa*, genitiv *sṇṇma*, se je v teh jezikih razvilo *ṣnem* — *sẹnma*, iz *sẹnma* je nastalo, ker dela palatalni *ñ* pred *m*-om težave izgovarjanju (kakor *ć*, *č* pred *c*, *t*, primerjaj *očca*, *ojca*, slovenski *pejca* iz *pečca*, *srajca*

¹ Historická mluvnice I. str. 545. — ² Archiv f. slav. Phil. XII. 902 nn.

iz *sračca*, *vrejšca* iz *vreščca*), najprej *sejma*, iz kosih padežev pa se je potem ta *j* vrnil za *ń* tudi v nominativ ter zarodil *sjem*, ki se je naposled udal kosim padežem tudi gledé razvrstitve glasov: *sejm*. Toda smemo li pri nas misliti na enak razvoj? Če bi bilo tako, potem bi tisto »historično mehčanje« Ilesičevo, češ, da se je še pri nas ohranil *ń* (*nj*) iz *nъ*, bilo celo opravičeno! In vendar ni in ni! Pomisliti moramo namreč, da imamo *semenj* ne samo mi, ampak tudi Hrvatje, ki govoré v čakavcih *samànj* ‚nundinae‘, genitiv *samnjà* (Nemanić I. 25), na Krku pa *semenj* (Miklosich, Lexicon pal.-slov. sub *сѣньмѣ*), drugod pa tudi *sajam*. Se je li tudi pri Hrvatih ohranilo »historično mehčanje«, katerega ne poznajo niti Čehi? Naš *senjem* — od te oblike nam je pač izhajati — se ne da razložiti niti kakor češki *sňem*, niti kakor poljsko-lužiški *sejm*. Po moji sodbi imamo tu opraviti z zrastkom dveh oblik. Tudi Hrvatje in Slovenci so, kakor vsi drugi Slovani govorili nekdanj *сѣньмѣ*, genitiv *сѣньма*, kar je dalo potem, ko so začeli giniti polglasniki *снѣм* — *снѣма*. Poleg oblik *снѣма*, *снѣму*, *снѣмѣ*, *снѣмом* pa se je govorilo od *zajъm* (po starem *zaimъ* iz *zajъmъ*) tudi *zajma*, *zajmu* itd., dalje od *najъm* tudi *najma*, *najmu* itd. Iz *снѣма* poleg *zajma*, *najma* je mogla nastati kombinirana oblika *снѣnjma*, *снѣnjmu*, *снѣnjmom* itd., iz katerih oblik se je *nj* za *n* preselil potem tudi v imenovalnik *snjъm*, ki se je po kosih padežih razširil še nadalje v *снѣnjъm*, kar daje ravno naš *senjem*. Iz te oblike se je potem na eni strani, kakor v poljščini-gor. srbščini, razvil *sejem*, *sajam*, to je, povsod tam, kjer za *ń* (*nj*) nastopa sam *j*, na drugi strani pa je po metatezi nastalo *semenj*, *samanj*; neki Štajerci pak so v prvem odvrgli poslednji *m* in govore *senje*, ker so jim bile take tvorbe na *njem* nenavadne in so iskali v njih rajši glagolščak ali pa kolektiv.

Po tem ekskurzu o razvoju nekkih *j* in *nj* v našem jeziku vrnimo se zopet k našemu spominku. Opombe se mi zdi vredno, da pisavec ni morda vsled pomote pisal *konzliji*,

kar mu je popravljavec premenil v *h-konzliji*; hotel je pač podati v njem svoj izgovor *k konzliji*, česar popravljavec ni več videl v njegovi pisavi, ker je sam za *k* pred soglasnikom *k* govoril že *h*¹. V *oče* za *hoče*, kar pišejo skoraj dosledno že vsi starejši pisatelji, ni onemel *h*, ampak beseda je prirejena iz zanikanega *nočem*, kateremu se je odvezla negacija. V *soje* poleg *fújo* je *v*, kakor znano, izpal po vplivu zaimka *moje*; to omenjam, ker ni omejeno na kranjščino.

Zgoraj smo že omenili posebnost našega pisavca, da piše za *vsaki*, *vsako* le *saki*, *sako*. To velja pak le za te skupine, sicer piše tudi on *v*, oziroma po tedanji navadi, iz česar pa ni ničesar sklepati na vokalnost ali konsonantnost tega glasu, u: *ufse*, *ufsak* dan. V zadnjem primeru pišejo tudi naši prvi pisatelji dosledno le *vsak*, v tem ko jim sicer rabi le *vsaki*: *vsak* dan je torej tudi v našem spominku odrvenela tvorba in zato je *v* ohranjen. Drugači je stvar z *vse* (*ufse*). Tu se je *v* ohranil pač zato, ker je vplival nanj moški spol tega zaimka, kateri se je moral glasiti nekda *us* (s kratkim u). Ta *us* je, kakor *uš* iz *všb*, *un* (primerjaj z-unaj) iz *vknb*, **dur* iz *dvrb*, *rudne* iz *vk dne*, nastal tedaj, ko je onemel končni polglasnik; ženski spol se je poleg njega glasil pravilno *usa*, srednji pa *vse* itd. Iz teh oblik je bil potem *v* prenesen tudi v *us* in tako smo dobili *vus*, obliko, ki jo nahajamo v naših starejših pisateljih; enako se je *un* razširil s samoglasnikom *v* od oblike *vne* (*vkně*). Rečeni *vus* je pozneje branil, da niso zgubile svojega *v* tudi oblike *usa*, *vse* itd. V *vsaki*, *vsako* pa je morala zveza *ž* njim postati že nejasna in zato je v štajerščini odpal, kakor v *mreti* (iz *vmreti* — *umreti*), *božen* (iz *vbožen* — *ubožen*), *že* (iz *vže* — *uže*); tudi štajersko Besediše pozna razen *saki* še: *novič*

¹ Enako pišejo starejši pisatelji namesto *s-s* samo *s*: svojim britkim terpleinem, svoiemi družinami, dalje namesto *ž-ž* (*ahh*) samo *ž*: iz nebes doli žveplom inu z ognom sežgal; potem namesto *v-v* samo *v*: vsejh ričeh (Dalmatin).

50, *narzor* 57, *živlat* 57 (uživljati), *k' mivajnu* 70 (k umivanju) itd.

Komparativ *veksi*, ki ga nahajamo pri vseh starejših pisateljih in je bil v prejšnji dobi edin v navadi, mi daje povod, da pristavim o podobnih tvorbah malo opomnjo. Šuman¹ in Škrabec² razlagata *veksi* sicer po moji sodbi prav, toda vendar ne dovolj jasno. Izhajati moramo seveda iz *veči*. Težnja po ločbi soglasnikov *č* in *š* je razvila sprva zelo krepko artikuliran *t* (iz *tt*, v katerem se je drugi del afrikate zenačil prvemu): *vetši*, primerjaj češko *větši*. Krepka artikulacija, ki je zavoľjo nekdanjega polglasnika zahtevala za soglasnikom *t* majhen odmor, pa je pospešila prehod soglasnika *t* v *k*, ker se je *t* moral nekoliko glede mesta artikulacije približati *š*-ju, pa ga je jezik vendar hotel imeti ločenega; primerjaj *knalo*, *klaka* iz *tnalo*, *tlaka* itd. Da bi se pak bilo isto zgodilo tudi pri *vikši*, kakor mislita Šuman in Škrabec, in da bi to bilo nastalo res iz *višši* po *vihši*, kar rabi Dalmatin, o tem dvojim. Za take prehode nimamo primerov in dokazov; *nihče* iz *niktože*, *hči* iz *dvči*, *tči*, *kči* in *hkavec* iz *tkalec* — *kkalec*, nam dokazujejo mariveč ravno nasprotno, da je namreč *vihši* nastalo iz *vikši*. Od kod pa *vikši*? To je po moji sodbi analogijska tvorba po *veksi*. *Veksi* namreč ni ostal brez otrok: rodil je pri ogrskih Slovencih tudi *bougši* (to je *boukši*) namesto *boljši*, kjer *g* (*k*) ne stoji morda za *j*. Dalje je pospešil nastop komparativa *dukti*, kjer je seveda vplival pozitiv *dug* (dolg) sam. Enako se je začelo v novejši dobi na našem severno-vshodnjem Štajerskem za *veksi* govoriti ali vsaj pisati *velksi* z ozirom na *velik*.

V oblikoslovju nima naš rokopis posebnosti, ako izvzamemo dvoje troje malenkosti. Gen. plur. veliku *krati* (poleg *dvakret*, *kulikukrat*, *tulikukrat*) je tvorba po *i*-deklinaciji, kamor

¹ V »Slovenski slovnici po Miklošičevi prim.« str. 75. — ² »Cvetje z vertov sv. Frančiška« XIII. 4.

je beseda že zgodaj prešla iz *u*-deklinacije. K množinskemu rodilniku *robačene* (to je *róbóčane*) iz *robota* + *janin*² imamo dativ plur. *robačam* (če ni pomota), ki bi se strinjal s starosoglasniško deklinacijo, katera se nam v slovenskih kakor čeških krajevnih imenih še kaže v nekih sledih: primerjaj koroški *Goričam*, *Svečam* od *Goričane*, *Svečane*, lokal *Goričah*, *Svečah*, češki *Lužas*; pri nas je tukaj *h* posnet po lokalu drugih deklinacij.

V besedi *posehmalu* namesto *posehmal* imamo opraviti s kontaminacijo raznih oblik, ki jo v nji nahajamo že pogostoma tudi pri starejših pisateljih. Že zveza *posehmal* je taka mešana tvorba, ker bi *po* zahteval lokal za seboj; *posehmal* je narejeno iz pravilnega *dosehmal*, postavivši namesto predloga *do* prepozicijo *po*, kakor v *dozdaj* — *pozday*. Iz *posehmal* in iz pravilne zveze *dosegamalu* pa se je zveržila nova, še bolj križana tvorba *posehmalu*: *po* z napačnim sklonom in množinski genitiv poleg edninskega! Štajersko Besediše piše *oddosehmal* 28.

Glede drugih končnic v deklinaciji je opomniti, da so že povsod nove, torej instr. sing. *letam*, *tem kmetam*, *gruntam*; samo enkrat bo pač brati *om*: *tem Clostro*, kjer pa končnica ni izpisana; genitiv plur. mehkih debel ima *ov*: krajcerjov; dativ plur. *am*: *kmetam*; nominativ plur. n. a.: *vina*, v zloženi deklinaciji pa *e*: *skazne vina*. V lokalu sing. *o*-deklinacije imamo *i* (per cajti) in *u* (tednu). Zanimiv je za štajersčino nominativ plur. *kmetje* za zdaj navadno *kmeti*.

V konjugaciji je opozoriti na obliko *grede* (kaj štibre grede) poleg *gre* (u božji gnadi gre). Z glagolom *grędą* se je zgodilo isto kar z *bądą*. Ta zadnji se rabi v našem rokopisu še često v polni obliki (de se *bode* mogla, ali *bode* jemal, kar *bode* gori šlu), pa tudi že v skrajšani (de *bo* posehmal, *bo* štibro dolužil). Da bi bila v našem in podobnih primerih *grede* nova tvorba po *gredó*, kakor je v srbsčini *dadem* po *dade*¹,

¹ Primerjaj Oblak v Archiv für slav. Phil. XIII. 474.

ni zelo verojetno. V času, ko se je začel izpodrivati celo *bodem*, *bodeš*, *bode*, ni pričakovati, da bi jezik nasprotno pot hodil pri *grem*. Da je bil pri *grem* proces loži in korenitejši in imamo torej v starejšem jeziku menj oblik z *d*, to je posledek manjše razširjenosti te besede, ki se z *bodem* nikakor ne more primerjati glede čestosti. Tudi ni pozabiti, da je bil srbski *dadem* podpiran še od *idem* in *budem*, kar se našemu *greden* ni zgodilo, ker je *idem* ravno vsled njega manj v rabi, *bodem* pa je hodil vstric njega.

V nedoločniku imamo navadno še ohranjen *i*: *biti*, *dati*, *držati* (*daržati*), *govoriti*, *jemeti*, *pelati*, *poslati*, *priiti*, *sturiti*, *točiti*, *vzeti*, *založiti*, *zgubiti*. Odpal pak je tudi že *i* v: *plačati*, *podstopiti*, *postaviti*, *zuperstaviti* in v *položiti*. Pravilo je očitno: v glagolih s povdarjenim soglasnikom pred končnico *ti* ostane ta ohranjena; kadar pa je glagol povdarjen na tretjem zlogu od konca, izgubi nedoločnik svoj *i*. Omahovanje vidimo pa že tudi tukaj: poleg *založiti* imamo *položiti* (to je *polóžiti* z odprtim *o*). Prodiranje sedanjikovega naglasa v infinitiv je začelo torej pospeševati nastopanje nedoločnika brez *i*¹; jezik je hotel imeti na predzadnjem zlogu povdarjen nedoločnik. Da je ta doba bila le prehodna, nam kažejo današnji nedoločniki, ki sploh nimajo v večini narečij nikakega *i*.

Ne oziraje se na mnoge nepotrebne ali sicer jeziku popolnoma neznane nemške besede (kakor *ratati* ‚raten‘ [tudi v štajerskem Besedišu], *frajmon* ‚Freimann, Mann ohne Zinsgut im Gegensatz zum Zehentmann‘, *zašafati* ‚zapovedati‘ [kakor tolmači prelagatelj sam], *flisik* ‚fleissig‘, srgn. *vliszic*, *umportaiš* ‚unparteiisch‘, *maleficperšona* ‚Malefizperson‘, *ahtinga* ‚Acht‘, *rihtik*, *leben* itd.), hočemo naposled navesti, kar je kake omembe vredno v **leksikalnem** oziru.

¹ Primerjaj o tem prav primerne opomnje Ilešičeve v Archiv für slav. Phil. XXII. 506–508.

Antikati ‚angehen, berühren‘; ta nemškujoča tvorba, brez refleksivnega *se*, ni šele iz časov patra Marka, ampak jo poznajo že prvi pisatelji; pišejo pak tudi *tiče* sam brez *an* in *se*: kar pak te ceremonie inu cerkoune naredbe inu postave *tiče* (Dalmatin). Cela kompozicija je vredna toliko, kolikor koroški *wō'stopwt* ‚wegtreten‘ ali *cuwpustlt'* ‚zulassen‘. Zanimiva pak je zategadelj, ker se prefiksi *n a v a d n o* ne izposojajo; enako poznajo Srbi grški prefiks *para*: *parakuvar* ‚kuharjev pomagač‘, *paralaža* ‚prilažič‘, *parabočiti se* ‚protiviti se‘.

Desetska robata ‚Zehentrobot‘ je gola preloga nemške besede, ne oziraje se na domačo *desetino*.

Eden ali obeden ‚nihče‘ je pač nenavaden izraz in gotovo ne domač, iz nemščine posnet, katera je za stari *inkein* iz *nekein* ‚nicht einer‘, ko se je pozabila ta stara oblika, začela rabiti obliko *einkein*, *einkeiner*, n. pr.: so hat der vogt einkein recht zu dem liegenden guot, ali: ein vogt soll och einne keinne vogtknecht nemun äne eins probsts gunst (Grimm, D. Wtb. V. 493). Ta nemški *einkein* je bil pač našemu pisavcu pred očmi ali dušo, ko je prelagal; ker pa mu slovensko *eden obeden* ni dalo istega pomena, je vteknil med oba nedoločna izraza še *ali*.

Gnada božja. Izraz ›dokler sonce u boži gnadi gre‹ je popolnoma naroden, dasi ga novejši slovarji zavoljo besede *gnada* ne registrirajo več. Navadno pak se ne govori tako, kakor piše naš prelagatelj, ampak ›sonce gre *k* božji gnadi‹, kakor ima tudi Gutschmann v slovarju stran 360. Slovenski izraz ›sonce gré *k* gnadi‹ je posnet gotovo iz nemščine: die sunne gêt *ze genâden*, to je ‚zur Ruhe‘; primerjaj Aventinovo poročilo pri Schmellerju² I. 1725: ›Durft bei den alten Teutschen keiner sagen, sie (die Sonne) gienge unter, must sprechen, sie gieng zu Röst und Gnaden, wie dann noch etwan das nârrisch gemein Volck meint.‹ Enako pravi Anglež *the sun is going to rest* ‚sonce gre počivat‘ in tudi Srb se izraža prav tako, kakor poroča Vuk v Rječniku² 695

pod besedo *smiriti se* ‚sich zur Ruhe legen‘: »*smirilo se sunce*. Srblji kažu da suncu ne valja reći zagje, niti sjede, nego smiri se, jer kad mu se reče zagje, onda ono (sunce) reče: zašao, pa ne izišao! a kad mu se reče sjede: onda ono reče: sjeo, pa ne ustao! a kad mu se reče: smiri se, onda ono reče, smiri se i ti!« Nemščina nima, v kolikor sem mogel jaz zapaziti (Grimmov slovar še ni došel do teh besed) nikjer pri *ze gnaden* pristavka *Gottes*, kakor naša slovenščina; zatorej mislim, da je *božja* v tem primeru pač šele pri nas pristavljeno. Prašanje pak nastane, imamo li videti v tem pristavku le krščansko misel na milost božjo. Ni namreč pozabiti, da se tudi pri drugih narodih s sončnim zahodom spajajo nazori o oboževanju sonca. Albanec pravi: *dile perëndone* ‚sonce je zašlo‘, dobesedno ‚sonce je postalo bog‘; Novogrki izražajo misel ‚sonce je zašlo‘ z *ἔβασίλευσε ὁ ἥλιος*, dobesedno ‚sonce je zakraljevalo, postalo kralj‘; Rumun zaznamuje pojem ‚zahajati‘ o soncu z besedo *asfințesc* ‚svet postati, posvetiti se‘, od staroslovanskega *svetъ*, ‚zahod‘ mu je *asfințit* ‚posvetba, posvetilo, sanktifikacija‘¹. Zavoljo teh nazorov se mi zdi potrebno, izraziti vsaj d v o m o m a domnevanje, da si smemo nekaj podobnega misliti morda tudi o našem pristavku *božja*, in da je tedaj, ko je narod prevzel nemško besedo *gnada* v tem rekle, razumel vsaj sprva to besedo v pomenu, ki jo ta še ima v stari nemščini, to je, da je naša fraza toliko, kakor: sonce gre k božjemu pokoju, gre počivat kakor bog. Sicer pa še enkrat ponavljam, da je to samo — domnevanje.

Gormon ‚der Weinbauer, gornik‘. Caf v Pleteršniku podaje *gorman*. Naša beseda kaže, da je narod (ali vsaj prelagatelj?) občutil v sufiksu zvezo z nemškim *man*, kateri se je sicer kot sufiks ohranil pri nas nespremenjen, to je takó,

¹ Primerjaj Laz. Sainéan »Le mot ‚saint‘ dans les idiomes balkaniques« v Mémoires de la société de linguistique de Paris XII. 1903. stran 331—334, in pa Grimm, D. Mythol. * 702.

da se ne da sklepati iz njega na to, da si je bil narod v svesti njegovega postanka iz besede, ki slove v današnji nemščini *Mann*: *racman*, *purman*, *prekman* ‚prekmurec‘ itd.

Izgovor, —i (sgouar) ‚Ausrede‘ omenjam za to, ker je ženskega spola, kakor rabijo enako naši starejši pisatelji tudi druge sestavljenke z *govor*, n. pr. Truber (to slovensko predgovor), Krelj (je dal tvrdo odgovor). Po spričevanju Levčevem¹ se tudi okrog Krškega rabi *odgovor* še v ženskem spolu. Te premembe spola je kriv seveda nemški vpliv.

Nikar ‚durchaus nicht, nicht aber‘: prave jenu *nikar* skazne vina; konvent sam, *nikar* kmetje. To je iz *ni-ka-že* = nič. Da bi bila ta okrepčevalna in lepa nikalnica nemškega izvira (iz *ni-kuri*), kakor je mislil Levec², nikakor ni verjetno in mogoče: iz povdarjenega nemškega *u* nikdar ne dobimo pri nas *a*. Ker se besedi včasih prideva *te* (*nikarte*), to še ni dovolj dokaza za nemški izvir, saj imamo tudi mi *ná* — *náte*, *nu* — *nute*, *oj* — *ojte*, *jeli* — *jelite*, *viš* — *vište*³ itd. V starejših pisateljih pomenja *nikar* tudi *ne samo*⁴: de sta zatiga volo *nikar* le ona dva, temuč tudi vse človestvu umreiti (mogli); je on poročil, *nikar* le svojim jogrom, temuč tudi vsim drugim vučenikom (Dalmatin).

Pešci ‚Handrobotleute‘ v nasprotju s tistimi, ki dajejo vprego.

Pštant iz nemškega ‚Bestand‘; dandanes je beseda že izgubila začetni *p*.

Somuč ‚sondern‘ iz *samoč* od *samo*. To besedo pozna tudi čakavščina *sámoč* ‚solum‘ poleg enako narejene, iz italijanščine vzete *sòlic* in *sòloč* ‚solum‘ (Nemanić, Čak.-kroat. Stud. III. 63). Beseda je znana tudi sicer, zlasti pa vsem starejšim pisateljem, in to v več pomenih: 1. ‚allein, nur‘: *samoč* vino piti; *nikar*

¹ Die Sprache in Truber's Matthaesus, Programm Realschule Laibach 1878, str. 36, 37. — ² o. c. str. 24. — ³ Da je ta *viš* res samo *vidiš* in ne morda kak refleks stare oblike ВИЖДЬ, to je izrekel že Oblak; zlasti pa nam to dokazuje Megiserjeva navedba v slovarju, kjer se nemški *siehe* prelagata naravnost z *vidish*.

le samuč z vodo, temuč z vodo ino kervjo; oni vuče take vuke, kir nejso, samuč človeske zapuvidi; nesmo tam obe-niga človeka nešli, samoč konjče inu osle (Truber); — 2. ‚ausser‘: ne jedo, samuč da se umijejo; nihče nej dober, samuč le sam edini Bog (Dalmatin); nikar en lasec od naše glave ne more pasti, samuč aku je božja volja (Truber); — 3. ‚sondern‘: ta človek nej živ na samim kruhu, samuč od slejdnje besede; inu nas ne vpeljaj v skušnjavo, samuč nas rejši od zlejga (Dalmatin). Levec¹ je mislil, da stoji ta *samuč* namesto *temuč*. Toda če primerjamo rabo nemškega *sunder*, vidimo, da se ž njo popolnoma strinja raba našega *samoč*. Tudi nemški *sunder* pomenja namreč: 1. ‚auf gesonderte Weise, im einzelnen, für sich, allein‘: er sasz sunter, sunter sine brudere; — 2. ‚ausgenommen, ausser‘; — 3. ‚sondern‘ in to že v stari nemščini: nicht alsô dasz der geist zu nichte werde, sondern dasz er gerichtet werde an Gott. Če pa je tako, potem naš *samoč* ne more biti * *sim̃ vęšte*, kar so slovničarji naredili po *tęm̃ vęšte* (Miklošič VGr. III. 147, Sket v Kresu V. 58), in njega ni rodil *temveč* = *temuč*; resnica je mariveč deloma nasprotno: *samuč* (iz *samoč*) je tako vplival na *temveč*, *temeč*,² da je bil v tem zlog *ve*, *e* premenjen v *u* in da se je za *temveč* začelo govoriti *temuč*, katero edino obliko pozna slovenščina. Ako bi bil *u* v *temuč* nastal glasoslovno iz *ve*, kar je nemogoče, bi se moral ta veznik glasiti v dolenjščini * *temüč*. Krajšanje vokala v zlogu *ve* iz *vę* bi dalo namreč kvečemu *vę*, *w*, primerjaj *pręvęč*, *pręwč* iz *pręvęč*, stežka pa *u*, ki bi ga morali razlagati potem kakor *u* v *rus*, *uš*, *duri*, *zunaj*, kar pak ni verjetno zategadelj, ker imamo v navedenih besedah opraviti s starim polglasnikom, v *temuč* bi pa imeli pred sabo enako obravnavan sekundaren polglasnik, ki se je razvil še le na naših tleh razmeroma pozno. Tudi se je v *temuč* zgodaj izgubil čut zveze z instr.

¹ o. c. str. 39. — ² V najstarejši štajerski prisegi iz l. 1570. naha-jamo obliko *temeč* (Themech).

těm, ker pišejo starejši pisatelji vedno *temuč*, ne pa *timuč*, kakor bi pričakovali, če bi si bili zveze res še v svesti (primerjaj v Dalmatinu *tejm rajši*). Če se kje za *samuč* piše *semuč*, imamo iskati v tem *e* izraz polglasnika, ki se je razvil iz *a*, *o*, morda pa tudi vpliv besede *temuč*, katera je naposled popolnoma izpodrinila v pomenu ‚sondern‘ besedo *samoč*, ki jo je prestrojila.

Skazen. — *zna*, — *o* ‚verdorben‘ od *skaza* namesto *izkaza* *detrimentum*, *Verderb‘*; dandanes rabimo navadno particip *skazen*.

Več ‚überdies, weiter, ferner‘, tako tudi na Krasu s pri-dejanim *še* in *brež* njega. To je po nemškem: sgn. *mêr* ‚ausserdem, noch dazu, ferner‘. Slovenščina je ta nemški komparativ v njega starejši obliki *mâri* prevzela tudi nepre-ložen ter ga rabi kakor nemščina v pomenu ‚vielmehr, eher, sondern‘: ni dobička, mar izguba. V *mariveč* smo nemškemu *mâri* (= *mêr*, *mehr*), ki je že ob sebi *več*, priteknili po nepo-trebnosti še enkrat *več*.

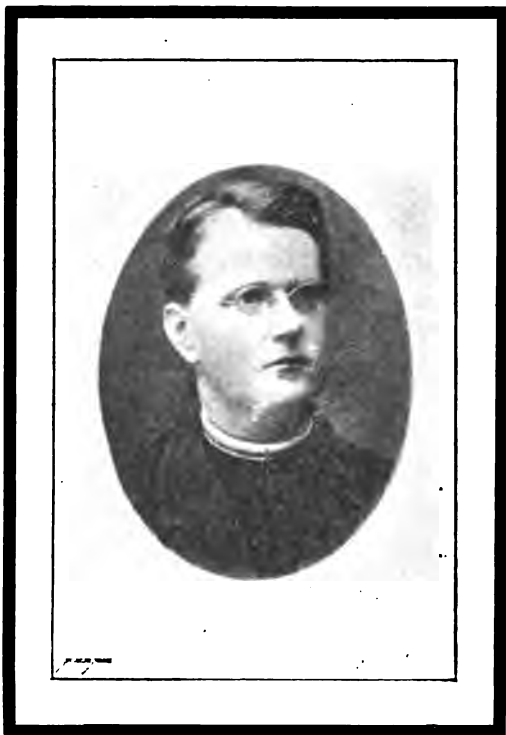
V Nemškem Gradcu, 18. februarja 1904.

V spomin Mateju Slekovcu.

Priobčil Fr. Kovačič.

Ko so se delale priprave za ustanovni občni zbor »Zgodovinskega društva«, je pripravljalni odbor razmislil tudi vprašanje, kdo bo kandidat za predsedništvo novega društva. Brez dolgega pomišljanja se je v odboru in zunaj odbora obrnila pozornost na župnika pri

Sv. Marku nižje Ptuja, g. Slekovca. »G. Slekovec je res primeren predsednik, ako se preseli v Maribor«, je pisal kratko pred občnim zborom začasnemu predsedniku odličen slovenski vseučiliški profesor.

Kot zgodovinar je imel Slekovec velik ugled pri Slovencih in Nemcih, tvarine je imel nabrane sila veliko, za domačo zgodovino je bil ves vnet; vrhutega se je odločil proti jeseni 1903. l. stopiti v stalni pokoj in se preseliti v Maribor, kjer bi prevzel službo škofijskega arhivarja.

Ustanovni občni zbor ga je torej opravičeno z velikimi nadami izvolil za predsednika. Vedelo se je sicer že takrat, da resno boleha, a bilo je upati, da kmalu zopet okreva. Ko mu je pa tajnik naznanil izvolitev in priposlal v podpis neko vlogo na mariborski mestni svèt, je odpisal: »Tukaj vrnem vlogo na mestni svèt z opazko, da je to najbrž moje prvo in zadnje delo kot predsednika „Zgodovinskega društva“. Hiram vedno bolj in bolj . . .« Vloga, ki jo je podpisal, sicer še ni bila zadnja, a njegova slutnja se je, žal, le prezgodaj izpolnila.

Že v 1. številki društvenega glasila nam je torej izpolniti žalostno dolžnost, da zapišemo nekaj vrstic v spomin velezaslužnemu preiskovalcu domače zgodovine. Zlasti želimo opozoriti javnost na njegovo slovstveno zapuščino, da bi se vzbudile mlajše moči za zgodovinsko delo ter nabrano gradivo porabile in nadaljevale.

* * *

Njegove življenjepisne podatke naj nam pove lastna avtobiografija, ki si jo je spisal. »Rojen dne 6. avgusta 1846 (v rokopisu letnica izpuščena, na posebnem listku je opazka, da se je rodil ob 6. uri zvečer) v Kunovi št. 29 Negovske župnije kot zakonski sin Jožefa Slekovca, kmeta, in Marije, roj. Kramberger.¹ Dovršil je svoje študije v Mariboru ter

¹ O svoji rodovini si je rajni sestavil ta le rodovnik (podamo le glavni liniji):

je bil ondi 23. julija 1871 v mašnika posvečen. Prvo sv. mašo je služil v Negovi 6. avg. t. l. Čez 10 dni, namreč 16. avg. 1871 je nastopil kaplanijo v Središču. Po smrti župnika Vrbnjaka je postal provizor in kot tak je služboval od 1. febr. do 16. marca 1874. Dne 1. maja 1878 je bil premeščen v Cirkovce, od tam pa 20. jun. 1879 k Sv. Marku nižje Ptuja. Ondi je moral vsled nevarne bolezni stopiti 1. okt. 1882 v začasni pokoj in iti čez zimo v Gorico na Primorskem, od koder se je v spomladi toliko okrepčan povrnil, da je mogel 1. junija 1883 nastopiti kaplanijo pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Dne 18. dec. 1887 je bil vmeščen za župnika pri Sv. Marku nižje Ptuja, kjer ga je mil. knez in škof dr. Mihael Napotnik o priliki druge kanonične vizitacije dne 30. avg. 1897 imenoval svojim duhovnim svetovalcem.«

Do sem avtobiografija; dostaviti nam je le še nekoliko vrstic. Pri zadnji kanonični vizitaciji na praznik sv. Cirila in

Simon Slekovec poročen z Nežo Vuk
(† 5./1. 1717) v Kralovcih.

Jožef (* 10./4. 1768) poroč. 28./6. 1789
z Uršo Zorko v Kunovi št. 29.

Jožef * 1./4. 1809, poročen 9. febr. 1835 a) z Marijo Kramberger.
Urša, Katarina, Marija, Barbara, Ana.

Jožef * 8./2 1837 († 31./1. 1844)
Marija * 28./5. 1839
Ana * 4./5. 1842
Matej * 6./8. 1846.
b) poroč. 25./1. 1854 z Marijo Vogrinec

Tomaž * 18./12. 1854

Vid * 14./6 1770 poroč. 3./4. 1794 z Uršo Holc.

Matjaž * 19./2. 1806, poroč. 10./2. 1839 z Marijo Godina.
Marija, Jurij, Jožef, Kata, Andrej, Anton.

Ivan * 15./6. 1842
Jernej * 22./8. 1843
Filip * 26./4. 1847
Alojz * 28./5. 1851
Andrej * 25./11. 1858 (jeredovnik pod imenom Viktorin).
Martin * 18./10. 1844 (sedaj na domovini).

Mati mu je umrla — 45 let stara dne 25. junija 1852, oče pa 17. aprila 1870, star 61 let.

Metodija l. 1903. ga je knez in škof v priznanje njegovih zaslug v pastirstvu in na slovstvenem polju imenoval konzistorijalnim svetovalcem. Takrat je že hudo bolehal, da se je le s težavo držal po koncu. Začetkom meseca vinotoka je šel v Ljubljano iskat zdravniške pomoči, od koder se ni več povrnil. S 1. decembrom je stopil v pokoj, a že 14 dni pozneje, dne 15. decembra mu je smrt po mučni bolezni zatisnila oči. Med mnogimi drugimi slovenskimi odličnjaki je tudi on našel zadnji počitek na ljubljanskem pokopališču sv. Kristofa.

* * *

Po svojem temperamentu je bil Slekovec bolj melanholik, kar je vplivalo na njegov značaj in je bilo v zvezi z njegovim krhkim zdravjem. Po svoji visoki in ravni rasti se je zdel vsakomur orjak, v resnici pa je že od mladosti večkrat in hudo bolehal. V dijaških letih je zelo stradal; včasih po več dni ni nič toplega zavžil. Po materini smrti je namreč dobil mačeho, ki je bila zanj prava »pisana mati«; odtrgala mu je vsako podporo domače hiše, ker ji ni bilo ljubo, da se je šolal. Stradanje v mladih letih je zapustilo sledove v njegovem telesu. Že za časa bogoslovskih študij je neprestano bolehal in pozneje kot kapelana pri Sv. Marku ga je bolezen tako hudo pograbila, da se je že skoraj obupalo nad njegovim ozdravljenjem. Neki ptujski mizar je že poslal vzorce za rakev, češ, saj bo tako umrl. Milo primorsko podnebje ga je sicer nekoliko okrepčalo, a prav trdnega zdravja tudi pozneje ni bil.

To je vplivalo tudi na njegovo duševno stanje. Melanholik deluje ne le z umom ali z rokami, ampak tudi s čuvs-
tvom. Ako je Slekovec delal, je delal iz vseh moči, vse mu je segalo v globino srca in ondi našlo odraz. Zato ga je pa tudi naporno delo večkrat sila izmučilo in mu tako manjšalo

življenjsko moč. Bučne veselice ga niso mikale, v družbi je sedel rad tiho in poslušal; tu in tam se nasmehnil, koga podražil ali povedal kak dovtip. Kadar je pa priložnost nanesla, je bil kralj v družbi ter je z duhovitimi dovtipi vzbujal splošno veselost in občudovanje. Če mu je bil kdo v družbi posebno ljub, na tega so najbolj letele njegove puščice in drago mu je bilo, če se je dotičnik znal dobro odrezati. Sladkih in laskavih pogovorov ni maral, bil je odkrit značaj, a svojega prijateljstva in ljubezni ni razodeval v blestečih besedah. To je bil povod, da ga marsikdo ni umel. Njegov govor se je zdel marsikomur rezek, trd, suh in osoren. A kdor se je potrudil prodreti skozi zunanjo lupino, se je lahko prepričal, da tu bije blago srce in da je morda tudi sam globoko vanj zapisan.

Blaginja ljudstva mu je bila zelo na srcu. »Resno delo, pouk, čitanje dobrih knjig, tega nam je treba, to manjka ljudstvu«, je rekel večkrat. Prizadeval si je veliko, umstveno in nravno povzdigniti ljudstvo. O priliki nekih žalostnih prestopkov v njegovi župniji začetkom l. 1900., katere so hlastno izrabili izvestni časniki, je v nekem pismu z bolestinim srcem zapisal besede: »Nesrečni „šnops“ bode nam ljudi v vsakem oziru popačil in ugonobil. Človek se trudi, a dočaka malo sadu . . .« Lahkomišljenost, brezposelnost, zapravljivost je naravnost grajal pri mladih ljudeh; vsled česar se ga je marsikdo izogibal, ki se je čutil zadetega. Sicer je pa bil iskren prijatelj mladine in je zlasti dijake velikodušno podpiral.

Pomanjkanje materine ljubezni v mladosti in skoro vsakršne pomoči v dijaških letih je vtisnilo v njegovo dušo nekako otožnost in nezaupnost. Bolezen in razne trpke izkušnje poznejših let so jo le še povečale. V mlajših letih je rad zahajal med ljudi, pozneje se mu je nagromadilo dela, zlasti ko se je vglobil v zgodovinske študije; sedaj je prišel v dotiko z ljudmi le bolj v službenih rečeh.

Najbolj ga je bolelo, če se je prevaril v kakem prijatelju. »Kakor na dlani sem ponujal svoje prijateljstvo, a ko je prišla prva poskušnja, sem sprevidel, kako jalovo je bilo prijateljstvo, lažnjiva vsa prijaznost. To človeka boli«, — je rekel večkrat. Vrhutega ga je zadnja leta mučila nervoznost in druge bolezni. Pri melanholiku je psihološko popolnoma naravno, da v sitnih razmerah postane pesimist. »Najrajši sem med svojimi zgodovinskimi osebami«, je pravil, če se je v kom prevaril. »Te se vsaj kažejo odkrito, kakšne so, bodisi da so dobre, bodisi da so zabredle na kriva pota.«

Ves svoj prosti čas, kar mu ga je ostalo od stanovskih dolžnosti, je posvetil zgodovinskim študijam. Za domačo zgodovino je bilo to dobro, zanj samega pa slabo. V prejšnjih letih je zahajal bolj v družbo, potoval je na Velehrad, na Francosko v Lourdes, v Rim, v Bosno i. t. d. To mu je bilo razvedrilo. Zadnja leta si ga pa skoro vselej dobil med stariimi listinami in knjigami. Sedel je navadno v svoji spalni sobi, ki mu je bila ob enem delavnica, v gostem dimu, — navadno je namreč pri pisanju kadil. Popolnoma zamišljen v svoje zgodovinske probleme je pozabil na vse krog sebe; večkrat se niti ni ogledal, če je kdo vstopil, pisal je dalje in še le čez nekaj časa je rekel: »Malo počakajte, kmalu sem gotov«. Tako je presedel dneve, tedne in mesece, zlasti če se je lotil kakega večjega dela. Le ob lepem vremenu je šel za nekaj časa na vrt ter kadeč smotko, stal pri ulnjaku in opazoval čebele, potem pa zopet sam kakor čebelica zbiral svoje zgodovinsko gradivo. Ako ni mogel čemu priti na sled, se je hitro odpeljal v arhiv v Gradec ali v Maribor in, če je našel, česar je iskal, se je že s prvim vlakom vrnil k svojemu delu ter prinesel včasih s seboj cele kupe listin. Ves je oživel, če je prišel v družbo s človekom, s katerim se je mogel kaj pogovoriti o zgodovini. Tedaj mu je tekla beseda živahno in s svojim čudovitim spominom je vsakogar očaral.

* * *

Po tej splošni karakteristiki Slekovčeve osebnosti se nam je natančneje ozreti na njegovo zgodovinsko slovstveno delovanje. V tem oziru je ž njegovo smrtjo v našem zgodopisju nastala velika vrzel, ki se ne bo tako kmalu zamašila.

Kot zgodovinar je bil Slekovec samouk. Kakor je sam pripovedoval, kot dijak ni imel posebne vneme za zgodovino. Najljubša mu je bila na gimnaziji matematika in fizika; še pozneje je rad s svojimi fizikalnimi »eksperimenti«¹ zabaval družbo. V svojem uradovanju, občevanju in v zgodovinskem raziskovanju je pa imel uprav matematiško natančnost. Njegovo nagnjenje do naravoslovja spričuje tudi to, da je za markovsko šolo na lastne stroške nabavil raznih fizikalčnih učil, pomorskih živalic in paviljonček za čebele.

Ko je pa kapelanoval v Središču, so imeli Središčani neko pravdo, kar je Slekovca napotilo, da je začel brskati po odotnih trških listinah. Pri tem se mu je vzbudilo veselje do zgodovinskega raziskovanja; izboren pomnež ga je nekako opominjal, da je poklican na zgodovinsko polje. Zgodovina središkega trga mu je zato tudi ostala vedno pri srcu; še l. 1900. je zbiral gradivo za Središče, češ, »po 20 letih bode menda že čas, da se resno lotim središke kronike, ki me je dovedla na zgodovinsko polje«. ¹ In zadnje njegovo delo, ki ga je za tisek izdal, se tiče trga Središča. ² Manjkalo mu je sicer potrebnih predstudies, a to je kmalu nadomestil z občudovanja vredno vztrajnostjo. Pripovedoval je sam, kako se mu je godilo, ko je prvič prišel v graški arhiv. Dal si je prinesiti stare listine, — a ni jih znal brati! Ogledoval je črke sem in tje, pa ni šlo. Oddal je torej listine in se vrnil domov, a pogum mu ni upadel. V Mariboru si je v škofijskem arhivu izposodil na dom star kodeks ter ni prej miroval, dokler se ga ni naučil gladko brati. Brez obsežne paleografske teorije

¹ V pismu na g. M. Ljubša dne 18. marca 1900. — ² Kapela žalostne Matere božje v Središču. Maribor 1902.

se je s samim čitanjem mnogoterih listin tako izvežbal, da mu tudi slaba starinska pisava ni delala posebnih težav.

Že izpočetka se je Slekovec postavil na pravo stališče zgodovinske kritike: zajemal je svoje podatke iz prvotnih virov, ne pa morda le po tiskanih »raznih virih« eklektično sestavljal svoje zgodovinske spise. Kdor prebira njegove tiskom izdane spise, se lahko prepriča, da pač navaja razna dela, a mnogokrat popravlja njihove podatke, sklicujoč se na izvirne listine. Ko je zaradi boleznih moral počivati v Gorici, si je čas kratil — s čitanjem listin. Deželni odbor štajerski mu je namreč v pismu z dne 6. decembra 1882 št. 12.859 dovolil, da si sme izposojevati listine iz deželnega arhiva; sprejemati in rabiti jih je pa moral v knjižnici velikega semenišča v Gorici.

Kakor pri čebelah razločujemo dve vrsti delavk: ene, ki donašajo od raznih cvetlic snovi za strd in satovje, druge, ki iz nabrane tvarine izdelujejo toli umetne celice ter jih napolnjujejo z medom, tako nekako bi se dali razdeliti učeni delavci na zgodovinskem polju. Nekateri z neumorno delavnostjo zbirajo gradivo iz različnih arhivov, a ne dospejo, da bi to vse povezali v lepo celoto, drugi, ki imajo bolj urejevalen um ter širni in pronicavi pogled, vstvarjajo liki mozaike krasna zgodovinska dela. Našega Slekovca moramo prištevati prvi vrsti zgodovinarjev. V zasebnih pogovorih in v pismih je večkrat naravnost izrazil željo, naj bi kdo drug enkrat porabil nabrano gradivo, on sam da nima k temu nagnjenja in ne časa; njegova moč je bila vsa osredotočena v zbiranje tvarine.¹ Sicer je v spisih, ki jih je v tisku priobčil, pokazal, da zna tudi prav mično tkati zgodovinski čilim, vendar njegovo posebno veselje je bilo, zbirati gradivo. In

¹ Prav značilna je opazka, ki jo je večkrat zapisal v njegova gimnazijska spričevala profesor zgodovine Mesmer: »Besser Kenntnis der Thatsachen als Eindringen in den Zusammenhang«. Iz matematike in naravoslovja je imel vedno jako dobre rede.

v tem oziru je storil neverjetno veliko. Nabral je podatkov iz deželnega in kn. šk. arhiva v Gradcu, kn. šk. arhiva v Mariboru in v Ljubljani, istotako je iskal podatkov v Zagrebu, na Dunaju, v Solnogradu ter v raznih občinskih in zasebnih arhivih zlasti pri minoritih v Ptuju, od koder je marsikaj po njegovem posredovanju prišlo v deželni arhiv v Gradec. Deželni odbor mu je zato tudi dvakrat izrekel pismo zahvalo.

Drug vir, iz katerega je marljivo zajemal, so stare matrike. Stikanje po matrikah, krstnih, poročnih in mrliških, se utegne komu zdeti pedantično delo, a kdor le količkaj ve, kaj se pravi iskati zgodovinsko zanesljivih podatkov, bo pritrdil besedam, ki jih je rajnik pisal 17. decembra 1898 v nekem pismu: »Matrlike so dragocen in najzanesljivejši vir za našo domačo zgodovino, a treba je vedeti, kako se pregledujejo in ekscerpirajo«. Da je Slekovec znal v matrikah zadeti na »zlato rudo«, mu daje spričevalo med drugimi odlični štajerski zgodovinar J. Zahn v pismu dne 20. decembra 1884: »Sie scheinen in Ihren Matrikeln ein sehr schönes Materiale für Genealogie zu besitzen«. Zatorej ga prosi za podatke o raznih plemiških obiteljih in daje takrat še mlademu zgodovinarju nekatera navodila, kako naj urejuje izpiske iz matrik. Slekovec si je iz matrik nabral ogromno drobnih podatkov in opozoril na marsikatero pomoto v raznih zgodovinskih knjigah. Zaradi mnogobrojnih genealogičnih in biografičnih izpiskov je slovel ko kak orakelj. Razni zgodovinarji in plemenitaži, nemški, ogerski in hrvaški, so se obračali nanj, ali če so se obrnili na deželni arhiv, jih je ta navadno opozoril na g. Slekovca. Marsikateri aristokrat je osebno poiskal markovskega župnika, ki mu je vedel toliko povedati o njegovih dobrih in slabih prednikih, da ga je kar osupnilo.

Postrežljiv je bil zelo, če je bilo treba komu postreči z zgodovinskimi podatki. Bodisi Slovenec, Nemeč ali Madžar,

vsakemu je rad ustregel, če je le mogel, četudi ga je to včasih stalo veliko truda, časa in gmotnih žrtev; s svojim zgodovinskim zakladom ni bil skop. Slekovčevo delovanje se je zelo cenilo pri graškem historičnem društvu; Jos. v. Zahnu je veliko pomagal pri sestavljanju krajevnih imen na Sp. Štajerskem za njegov »Ortsnamenbuch«. Znano je bilo njegovo ime v dunajski akademiji, dunajskemu antropološkemu društvu je storil veliko uslugo, ko je podpiral Vladimira Levca pri sestavljanju njegovih »Pettauer Studien«. Tudi pisateljem »Maticice Slovenske« je v marsičem pomagal; zlasti je dal več podatkov za Glaserjevo »Zgodovino slovenskega slovstva« in je obžaloval, da se mu je to prepozno naznanilo. Pri svojem zgodovinskem talentu in železni marljivosti bi bil v drugačnih okoliščinah gotovo na daleč zaslovel in postal ud kake znanstvene akademije. Dejanske razmere, v katerih je živel, pa niso bile ravno ugodne za zgodovinsko delovanje v širjem obsegu. Služboval je ves čas na deželi, daleč od velike knjižnice, arhivov in muzejev; stanovska opravila, razne skrbi in sitnobe vsakdanjega življenja na deželi, vse to ga je oviralo pri njegovem zgodovinskem delu. In vkljub temu je storil silno veliko.

O svojem zgodovinskem delovanju je pa sodil jako skromno. Koncem svoje avtobiografije je na majhen listek zapisal sledečo opombo: »Peča se v prostih urah, kar mu jih preostaja od uradniških in službenih poslov, z zgodovino domačih krajev. V ta namen je preiskal več arhivov, pregledal matrike in druge uradne zapisnike ter sestavil več kronik in zgodovinskih spisov.«

Znanstveno delujoč človek potrebuje tudi primerne družbe, kjer se ideje med seboj krešejo in sprožijo nova vprašanja. Tega je Slekovec pogrešal. Zatorej ga je zelo veselilo, če ga je obiskal kdo, ki se je zanimal za domačo zgodovino. Večkrat je obžaloval, da je med štajerskimi Slovenci tako malo historičnega zanimanja in močno si je želel,

da bi našel nekoga, komur bi lahko izročil svoje delo v nadaljevanje. Zatorej se je zelo veselil, da se je naposled ustanovilo »Zgodovinsko društvo«, ki bi naj odsle z združenimi močmi obdelovalo domače zgodovinsko polje. Izrazil je sicer bojazen, da bo mlado društvo v naših malenkostnih razmerah imelo preveliko potežkoč, a ko je slutil, da več ne bo vstal iz bolniške postelje, je vso svojo literarično zapuščino in zgodovinsko knjižnico izročil društvu, češ, da ga veseli vsaj ta zavest, da se njegovo slovstveno blago ne bo po smrti izgubilo, ampak uporabljalo in spopolnjevalo.

* * *

V naslednjem podamo pregled Slekovčevih spisov in sicer: a) tiskom izdanih spisov; b) kronik; c) raznih drugih izpiskov.

a) Tiskani spisi:

Svoji avtobiografiji je Slekovec pridjal seznamek vseh svojih spisov (v vsem 70 sestavkov, med temi je pa nekatere dvakrat štel, namreč kot članke v časnikih in kot posebne izdaje), ki so v tisku izšli. Mnogi izmed teh so sicer že omenjeni v Glaserjevi »Zgodovini slovenskega slovstva« (IV, str. 161), vendar ne vsi, zatorej jih tu priobčimo, kakor si jih je sam sestavil.

1. Središčani in ormoški grajščaki. Zgodovinski spisek. Sl. Gosp. 1879, št. 45—49,
2. Babji klanec. Sl. Gosp. 1879 (št. ni označeno).
3. Kruci na Slov. Štajerskem. Sl. Gosp. 1880, št. 5—12.
4. Kobilice na Slov. Štajerskem. Sl. Gosp. 1882, št. 12, 20.
5. Cerkev in samostan frančiškanov v Ormožu. Cerkevna priloga (Sl. Gosp.) 1882, št. 63—65.
6. Kuga na Slov. Štajerskem. Zelo obširen spis, objavljen v Sl. Gosp. l. 1883, 1884, 1885.

7. Župnija Sv. Lovrenca na Dravskem polju. Krajepisno-zgodovinske črtice. 8°, 136 str. s sliko (Maribor, Leon-ova tiskarna 1885).¹
8. Zlatomašnik Franc Perger. Cerkv. priloga (Sl. Gosp.) 1885, št. 126, 127, potem 1886, št. 128.
9. Slovensko tožilno pismo iz l. 1648. Kres, II. 282.
10. Dve središki prisegi iz 18. stoletja. Kres II. 523.
11. Kdaj je Središče dobilo pravice cesarskih trgov? Kres V. 477.
12. Pravlјice o copernicah v Središču. Kres V. 572.
13. Magjari v Središču l. 1848. Sl. Gosp. 1878, št. 47.
14. Spomini iz minolih časov. Sl. Gosp. 1886, št. 25, 26, 28.
15. Drobtnice za zgodovino slov. šolstva. Popotnik 1887, št. 1—9.
16. Sv. Vid pri Ptujju. Odlomek iz krajevne zgodovine. Sl. Gosp. 1887, št. 16, 18—22.
17. Doneski k zgodovini cerkvâ na Kranjskem. Slovenec 1887, št. 119 (»Listek«).
18. Odlični Kranjci. Slovenec 1887, št. 194—198, 202—204, 206, 210, 212, 214, 218—228, 230—231. — Ta spis je izšel istega leta v posebnem odtisku (150 izvodov m. 8°, str. 81).
19. Z Dravskega polja. Književno delovanje župnika Fr. Bezjaka. Slovenec 1887, št. 228, 229.
20. Kobilice. Večernice družbe sv. Mohorja 1887.
21. Beiträge zur Kirchengeschichte der Steiermark. Grazer Volksblatt 1888, Nr. 128, 146.
22. Sv. Barbara v Halozah. Cerkv. priloga (Sl. Gosp.) 1889, št. 2.
23. Škofija in nadduhovnija v Ptujju. Sl. Gosp. 1889, št. 12—14, 16 i. t. d. in l. 1890. Spis je izšel nekoliko razširjen v posebni knjižici, m. 8°, str. 196 v 250 izvodih.
24. Slovenščina v c. kr. uradih pred 100 leti. Slovenec 1890 št. 172 v podlistku.
25. Dr. Gregorij Oglar (Carbonarius de Wieseneck). Slovenec 1889, št. 181 in l. 1890, št. 178.
26. Iz Ptujске okolice. (O škofovskem obiskovanju v ptujski dekaniji.) Slovenec 1891, št. 153—154.
27. »Holhamerci.« Odlomek iz domače zgodovine. Sl. Gosp. 1892 dne 25. febr.
28. Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava. Slovenec 1893, št. 247—256, 159—263. Ponatis istega leta str. 50 m. 8° v 200 izvodih.

¹ O tem spisu se je rajnik izrazil, da je tu in tam pomanjkljiv, ker je še pozneje našel več podatkov.

Knjižica se je tiskala v 500 izvodih, založil pa jo je lovrenški rojak g. dr. I. Mlakar. Med Slekovčevimi rokopisi se nahaja tudi nemški prevod te knjižice v rokopisu druge roke. Na 1. str. je Slekovec pripisal opombo: V. Theodor Weinhard, Lehrer in St. Margarethen unter Pettau.

29. Simon Jožef Pornat. Slovenec 1893, št. 272.
30. Doneski k zgodovini cerkva po Slovenskem. Zgodovinski Zbornik 1891, št. 15.
31. Duhovščina v Novem mestu in okolici l. 1734 in 1737. Zgodovinski Zbornik 1892, št. 21.
32. Pfarrvorsteher in Abstell. Ein Beitrag zur steierm. Kirchengeschichte. Grazer Volksblatt 1893 Nr. 282.
33. Die Szekely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau. Südsteirische Post 1894, v posebnem odtisku (100 komadov) str. 67 m. 8°.
34. Polidor pl. Montagnana. Životopisna črtica. »Slovenec« 1894, št. 64—67. Isti spis je izšel l. 1895 v »Zgodovinskem Zborniku« št. 28 in v ponatisu 100 izvodov m. 8° st. 18.
35. Turki na Dravskem polju. Zgodovinska črtica. Sl. Gosp. 1894, št. 21—23. To črtico je pisatelj predaval dne 10. maja 1894 o priliki zborovanja učiteljev ptujskega okraja pri Sv. Marku nižje Ptuja.
36. Pobirki iz dnevnika ljubljanskega škofa Hrena. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko IV, str. 148—156.
37. Turki na Slov. Štajerskem. Slov. Večernice 1894.
38. Vurberg. Krajepisno-zgodovinska črtica. Slov. Gosp. 1895, št. 1—13. V posebnem natisu 40 str. m. 8°.
39. Wurmberg. Topographisch-historische Skizze. (Prevedel iz slovenščine Janko Munda). V ponatisu iz Südst. Post 1895 str. 82.
40. Šolstvo v Ljutomeru. Popotnik 1896 in še 1898.
41. Madjari in njih navali na Slov. Štajer. Sl. Gosp. 1896.
42. Prošt Jožef Hrzič. Slovenec 1897, št. 131, 132.
43. Doneski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem. Izvestja 1896, str. 222—229. 1898, str. 41—47.
44. Sv. Jožef pri Mariboru. Sl. Gosp. 1897, št. 38, 39, 40, 42, 44—46.
45. Dodatki in popravki k I. zv. »Zgodovine župnij v dekaniji Kranj.« Slovenec 1888, št. 40.
46. Cven-gradič. Sl. Gosp. 1898, št. 17, 18.
47. Duhovni sinovi slavne nadžupnije Konjiške. Priloga »Voditelju« (teologičnemu listu v Mariboru). V posebnem odtisku str. 44.
48. V istem listu je priobčil l. 1899 (str. 317—324) izvirni zapisnik »Visitatio Eccl. Parochialis s. Ioann. Bapt.« v Mariboru iz l. 1621. Potem:
49. pod naslovom »Arhivalni izpiski za zgodovino lavantinske škofije« poročilo župnikovo in vizitacijski zapisnik iz Ljutomera l. 1617 (l. 1900, str. 154—159), pa pismo sek. škofa Mart. Brennerja velikoned. komendatorju iz l. 1593 in pismo nadvojvoda Maksimilijana solnograškemu nadškofu zaradi vizitacije pri Vel. nedelji in v Ormožu l. 1617 ter župnikovo poročilo od Sv. Benedikta in Jarenine iz l. 1611 (1901, str. 297—304). L. 1902 (str. 59—61) pa je pod istim naslovom priobčil ustanovno pismo Klare, vdove Herdega Ptujkega v Ormožu l. 1354 ter listino

sek. škofa Jurija IV. Agricola iz l. 1475, s katero potrdi posvečenje grajske kapele v Ormožu.

50. Dalje je v »Voditelju« priobčil več ocen, in sicer l. 1898 (str. 303—310) oceno dr. Pajekove knjige »Zgodovina poličanske župnije«, l. 1901 pa oceno Jos. Kržišnikove knjige »Zgodovina horjulske fare« in l. 1903 oceno knjižice Fr. Pernéta »Trstenik«.

51. Duhovniki rojeni v Kranjski župniji. Izvestje 1902, str. 12—37.

52. Kapela žalostne Matere božje v Središču. Maribor 1902. Str. 136.

53. Jožef Ivan Knolc. Izvestje 1902.

Zaradi bibliografične popolnosti priobčimo še nekatere nezgodovinske spise nabožne in druge vsebine, ki jih je deloma sam sestavil, ali pa predelal in priredil za novo izdajo. Navaja jih sam med svojimi spisi.

54. O češčenju žalostne Matere nekaj. Cerkv. priloga 1881, št. 40—44.

55. Marija, žalostna mati. Sestavil Fr. Bezjak. Slekovec je četrti natis celo predelal in petega pomnožil.

56. »Vekivechna pobosznost nai svetesoga Sacramenta«. Cerkv. priloga 1882, št. 73.

57. Čudovita sv. hostija. Cerkv. priloga 1882, št. 79.

58. Sveti Alojzij mladeničem in deklicam zvest in zanesljiv vodnik proti nebesom . . . Spisal Fr. Ser. Bezjak. Maribor 1883. L. 1885 drugi pomnoženi natis.

59. Rožni venec na čast žalostne Matere božje. 1884.

60. Statistično poročilo občne bolnišnice in blaznice usmiljenih bratov v Gorici l. 1882. (Vsled prošnje priorja usmiljenih bratov poslovenil.)

61. Kratkočasnice. Slov. Večernice 1885.

62. Smešnice. Koledar družbe sv. Mohora 1886.

Ta pregled nam kaže, da je Slekovec bil plodovit pisatelj. Svoje spise je v veliki večini objavil v slovenskem jeziku in v poljudni obliki. Ko bi bil svoja dela izdal v nemškem jeziku, bi mu pač to prineslo slovito ime v širjem svetu in morda tudi gmoten dobiček, a sedaj mu je slovenski narod dolžen tem večjo zahvalo, ker je s svojimi spisi v najširjih slojih vzbujal zanimanje za domačo zgodovino in historično zavest v ljudski duši.

S tem še pa njegovo delo ni končano, ampak ga precejšen del tiči v kronikah in drugih neobjavljenih zapiskih.

b) Kronike.

Že l. 1855 je škof Slomšek zaukazal spisovanje župnijskih kronik in v kurendi dne 10. decembra i. l. razložil veliko važnost teh kronik za zgodovino kakor tudi za pravo in podal navodila, kako naj se sestavljajo. Isto je ponovila tudi škofijska sinoda l. 1896.

A kroniko dobro sestaviti, ni lahka reč. Še v zapisovanju sočasnih dogodkov je treba veliko razsodnosti in previdnosti, da se stvar resnično in objektivno sporoči potomstvu, da se morda ne spravlja v kroniko nepotrebna navlaka, važni momenti pa prezirajo; veliko več truda in znanja pa zahteva kronika, ako se hoče raztegniti tudi na minule čase. Po pravici opozarja Slekovec v pismu na g. V. J. 17. decembra 1898, naj se nikaar preveč ne zanaša na kronike, ker so večinoma nezanesljive in zelo pomanjkljive. Kdor se natančneje ne peča z zgodovino, ne more tudi pri najboljši volji sestaviti povsem zanesljive kronike o starejših časih.

V tem oziru ima Slekovec velike zasluge, ker je mnogim krajem opisal njih zgodovino in hkrati pokazal metodo, kako se naj sestavljajo kronike. Njegove kronike pri raznih župnijah so prava zakladnica za naše zgodovinarje; to in ono je sicer že sam objavil, a mnogo tega, kar bi bilo vredno spraviti v širji svet, še tiči v rokopisih. Škoda, da svoji avtobiografiji ni dodjal seznamka svojih kronik, zatorej naš seznamek morda ne bo popoln.¹

¹ Pisatelj se je v »Stdtsteirische Presse« in v »Slov. Gospodarju« obrnil s prošnjo do vseh onih gospodov, ki imajo Slekovčeve kronike ali pisma literarne vrednosti. Odzvali so se p. n. gg.: dr. K. Chloupek, zdravnik v Ljutomeru, Vid Janžekovič, kapelan pri Sv. Lenartu v Sl. gor., Martin Žunkovič, c. kr. stotnik v Kromeřižu, gdč. Marija Štupca, učiteljica pri Sv. Marku, stud. phil. Lud. Pivko na Dunaju, Jos. Lončarič, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni, župnik Jos. Sinko pri Sv. Lovrencu Sl. gor., M. Ljubša, kurat v c. kr. kaznilnici v Gradcu, Jos. Mihalič, župnik pri Sv. Barbari, Božidar Flegerič v Vodrancih, Jos. Kralj, dekan v Zavrču. Vsem tem izrekam tukaj iskreno zahvalo.

1. Najmenitnejša kronika, ki jo je Slekovec sestavil, je ljutomerska. On sam je bil na njo ponosen in jo je imenoval svojo najlepšo kroniko. Stala ga je tudi neznansko truda; poklonil jo je svojemu dragemu prijatelju, rajnemu dekanu I. Skuhala.

2. Kronika pri Sv. Križu na Murskem polju. Pridejana je tudi kronika trga Veržeja, ki je nekdanj bil pod župnijo Sv. Križa.

3. Kronika Sv. Petra pri Radgoni. Podal ji je doneske (l. 1888) v vsem 102 str., pozneje je še nabral sicer več gradiva, a ga ni vtegnil vporabiti.

4. Kronika Male Nedelje.

5. Kronika Sv. Marka nižje Ptuja.

6. Kronika Sv. Marjete na Dr. polju.

7. Za kroniko Sv. Lovrenca v Sl. gor. je zbral le »drobtinice« l. 1888, ki pa vendar obsegajo zgodovino cerkve, vrsto dušnih pastirjev, učitelje, cerkovníke in odlične Lovrenčane.

8. Za Sv. Lenarta v Sl. gor. je spisal 30 listov velike pole l. 1894, večinoma so podatki o raznih osebah.

9. Za Sv. Miklavža pri Ljutomeru je tudi sestavil enake podatke.

10. L. 1899 je zgotovil kroniko za Sv. Tomaža, katero je zelo skrbno sestavljal, a natančnejih poročil nimamo o njej.

11. Ob Vidovem l. 1901. je zgotovil kroniko Sv. Duha v Ločah, ki obsega 180 pol. O tej piše 14. jun 1901: »To je zadnja moja kronika, druge se ne lotim nobene več«. Imel je namreč na dnevnem redu druge načrte, katerih pa ni mogel več dovršiti.

12. Kronika pri Negovi.

13. Kronika pri Sv. Ani, spisal jo je l 1902.

14. Drobtinice za kroniko župnije sv. Miklavža v Zavrču.

c) Razni izpiski.

1. Nekako ponosen je bil Slekovec na svojo bogato zbirko raznih odličnjakov, o katerih je zelo skrbno zbiral podatke. V pismu g. stotniku Žunkoviču dne 6. febr. 1902 piše o tem: »Slovencev nas je malo in ko nas pobere smrt, bomo celo pozabljeni«. Da bi torej otel pozabljivosti naše zaslužne in odlične može v posameznih krajih, si je zapisoval vse, kar je kje o kom zasledil. Vedel je večkrat komu natančneje povedati podatke iz njegovega življenja, kakor dotičnik sam. Kdor ve, kaj velja oseba v toku zgodovinskih činov, ve tudi ceniti vrednost take zbirke.

»Zgodovinskemu društvu« je izročil na tisoče in tisoče lističev, po stoletjih in alfabetično urejenih, ki obsegajo same personalije. Sestavljavcem šolskih in župnijskih kronik in raznih monografij utegne ta zbirka še dobro služiti. »Zgodovinsko društvo« bo s tem vsakomur rado postreglo. Časovno obsegajo 16., 17., 18. in 19. stoletje. Dalje nazaj so zaznamovana le tu in tam kaka imena, ki jih je dobil iz raznih listin. Ko so se po tridentinskem koncilu vpeljale matrike, se množijo življenjepisni podatki. Ti podatki se tičejo največ duhovnikov, zakaj te je vsled njihove službe v matrikah lažje zasledovati, kakor lajike, katerih imena včasih le ob rojstvu in ob smrti pridejo v matrike. Zadnja leta je sestavljal zlasti vrsto učiteljev po raznih krajih.

2. Med rokopisi se nahaja mnogo podatkov za razne župnije; razven onih, ki so omenjeni med kronikami, je precej tvarine za Središče, Ormož, Veliko nedeljo, Polenšak, nemški viteški red (precej izpiskov iz križniškega arhiva), Remšnik, Konjice, Majšperk (med drugim je iz ondotne mrtvaške matrike izpisal mnogoštevilne in pomenljive izraze za smrt, ki jih je rabil župnik Jamnikar 1752—1762; ta izpisek je priobčil v »Voditelju« l. 1902 str. 127), ptujske minorite, Slivnico, Hoče, Sv. Jurij na Ščavnici i. t. d. V načrtu je imel zadnja leta spis o najstarejših župnijah na Slov. Štajerskem, a o tem se razven raztresenih zapiskov nahaja le uvod 2 $\frac{1}{2}$ strani na $\frac{1}{4}$ pole. — Več let je zbiral tvarino za zgodovino plemiške obitelji Pesničar (Pössnitzer), ki ima svojo grobnico v minoritski cerkvi v Ptujju. Mislil je sploh opisati grobne spomenike v tej cerkvi.

3. O Božiču l. 1897. je dobil Slekovec od škofijstva naročilo, naj prevzame uredništvo pri popisovanju zvonov ter si naj v ta namen sam izbere sposobnih sodelavcev. Opisali bi se naj vsi zvonovi po škofiji in delo bi se naj končalo v 5 letih. Slekovec je ta posel rad prevzel, dasi je izjavil, da v tem oziru ne bo mogel kaj storiti, ker je začel bolehati

in ker mu je zaradi visoke postave bilo prenerodno plezati po zvoniščih. Za sotrudnika si je pridobil g. Vida Janžekoviča, kateremu je dal zato potrebna navodila. O tem podjetju je 18. sušca 1899 zapisal lepe besede: »Trud je sicer velik, a zavest, koristiti domovini, — je sladka«.

Sklenimo te spominske črtice z besedami, katere je rajnik zapisal l. 1900. v predgovoru k zanimivemu rodovniku »Fürbas-Horvatov rod v Strelcih«, ki ga je v rokopisu v obliki knjižice poklonil posestniku Janezu Horvatu v Strelcih župnije Sv. Marka. Oziraje se na znane evangelijske besede: »Poberite kosce, da konca ne vzamejo«, piše: »Tudi nam Slovencem veva mati Slava, skrbno poiskati in shraniti vsako znanstveno zrnce, da se ne pozgubi, in da se iz drobtinic napravi in na mizo domačega slovstva postavi hleb zdrave dušne hrane. Biti v tem oziru pokoren materi Slavi in s svojimi slabimi močmi vsaj nekoliko koristiti mili domovini, zbiram in nabiram že mnogo let po raznih arhivih iz listin in zapisnikov zgodovinske drobnosti, ki imajo kako znanstveno vrednost, zakaj le predobro čutim potrebo zanesljive domače zgodovine. Zgodovina je narodu učiteljica življenja, vir pravic in dolžnosti in voditeljica bodočih časov.«

Prispevki k poznavanju slovenskih krajevnih imen po nemškem Štajerju. I.

Spisal dr. K. Štrekelj.

Daš pesnik primerja potujčeno zemljo pergamenu, ki je prišel v roke tujcu, kateri je zbrisal stari poetični tekst in začrtal na njega mesto svoje treznoprozajične zapiske. Kakor ni več videti na pergamenu obene stare črke, enako se zdi pesniku na potujčeni zemlji vse zbrisano in pokončano, kar bi spominjalo na čase, ko so tam živeli najbliži bratje naših prednikov:

Tuj trg in grad, tuj ves je kras,
Oh naši so samo — grobovi!

(S. Gregorčič).

Toda ves sled vendar ni vgonobljen. »Non omnis moriar« se glasi tudi iz grobov! Kakor je na palimpsestu stara pisava sicer zbrisana, vendar ni popolnoma vničena, da bi se ne dalo z reagensijami razbrati vsaj nekaj prejšnjega teksta, ki nam deloma pričuje o jeziku in vsebini. Taka obledela pisava so na potujčeni zemlji krajevna imena, o katerih pravi W. Humboldt, da so najstarejši in najtrajnejši spominki, v katerih nam davno zamrli narod pripoveduje takorekoč sam svojo usodo, in se samo vpraša, ali nam ta njegov glas ostane vedno še umljiv.

Študije o krajevnih imenih so zelo težavne, in treba je obilo previdnosti, da človek ne zagazi: koliko je v razvalinah sledov še starejše dobe, kakor je tista, ki je preiskovavcu najbolj v srcu in v misli! Tudi jaz bi se jih še ne

bil poprijel, ako bi me ne bila takorekoč prisilila k njim izvrstna knjiga Zahnova »Ortsnamenbuch der Steiermark in Mittelalter, Wien 1893«, ki človeka nehoté zapelje v naročje etimologije. Za pokušnjo podajem spodaj nekaj plodov tega truda v presojo možem, ki razumejo kaj o teh preiskavah. Da bi tudi tisti, ki nič ne razumejo o takih stvareh, molčali, tega seveda ne dosežem ni jaz ni kdo drugi, ker nič ne mika človeka tako, kakor iskati izvir imena svojega in svoje okolice, če tudi so vspehi takega iskanja premnogokrat samo — sanje!

1. Admont — vodomaŕ.

Ime Admont se je dozdej razlagalo različno. Benediktinski mnihi, ki imajo tam slavnoznani samostan, so je hoteli v prejšnjih dobah izpeljavati iz latinskega *ad montes* (monasterium [fundatum] inter montana, unde ei Admunt uocabulum¹), kar pa je, kakor je opomnil dr. Rich. Müller², napačno že zato, ker ima admontska dolina to ime že skoraj dvesto let prej, kakor je bil ustanovljen tamkaj samostan. Druga razlaga domačih mnihov, ki vidi v besedi latinski *adamas* ‚dijamant‘, je enake vrednosti kakor tista, ki razlaga ime Vindobona s ‚quia vinum bonum dat‘: dotični razlagavec je hotel svojemu sijajnemu domu pridejati poetični nimbus. Ko so nastopili keltomani, so videli v imenu, ker se v listinah nahajajo tudi oblike *Agamunt*, *Agemunt* in *Agmunt*, keltično besedo *ag*—, katera jim je pomenila ‚voda‘, pa v resnici pomenja ‚hrib‘. Kaemmel pravi: »Undeutsch, aber nicht slavisch wohl auch Admundis vallis«³. Naposled je že imenovani Rich.

¹ Vita Adalberonis § 3. v MG. SS. 12, 130. — ² Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich XXII. (1888) 285—295. —

³ Glej Otto Kaemmel, Die Entstehung des österreichischen Deutschthums I. Band: Die Anfänge deutschen Lebens in Oesterreich bis zum Ausgange der Karolingerzeit. Leipzig 1879, str. 296. opomnja 1.

Müller našel v besedi, česar pred njim ni iskal v nji nihče, pristno nemko.

Müller proglašá *Admont* za nemško osebno ime in sodi, da so se v Nemcih osebna imena rabila nespremenjena in brez kakega pristavka v poznamenovanje vod, rek in potokov. »Zwar ob Admont ursprünglich Bachname gewesen, erhellt nicht; vielleicht darf vermutet werden, dafs der vom Lichtmessberge herabkommende Lichtmessbach, der sich darin als junge Namenbildung kennzeichnet, ursprünglich Admont geheissen habe. Er hätte sich zuerst auf das Tal, dann auf Stift und Ort übertragen, die hart an seiner Mündung in die Enns erbaut sind.«¹ V resnici se je s tem imenom še dolgo časa oznamenjal potok Lichtmessbach, kakor spričuje listina iz l. 1184., ki govori o *alveus Admunt*. Toda Müller je prišel do svoje trditve po drugi poti in ga ni na to napeljala ravno kar omenjena listina. Našel je namreč, da se podobno imenuje v starih listinah potok blizu Maribora, namreč *Vdmunt* 1093² in pa *Vodmunt*³. To ime, ki je očitno pridejano potoku, je napotilo tega učenjaka, da je iskal tudi v imenu *Admont* ime potoka. Nejasno ime potoka pri Mariboru je skušal razložiti iz nemščine, postavivši se na prej naznačeno stališče, da je oboje le nemško osebno ime in da se osebna imena rabijo tudi v poznamenovanje vodá. To čudno teorijo skuša podpreti s troje imeni. Najprej z imenom *Basceric*, s katerim se enkrat imenuje koroški potok *Pazrich*, *Passering* pri Althofnu⁴; toda že ta zadnja oblika nam jasno kaže,

¹ o. c. pg. 286. — ² Schroll, Urkundenb. v. St. Paul im Lavant. 9 Trad. Nr. 5 = Zahn, Urk. B. v. Steierm. I. 101 Nr. 87 »bona ... in saltu adiacente a torrente Vdmunt dicto usque ad torrentem Gëmnitz.« — ³ Urkundenb. I c. opomba 4. Kateri potok je to danes, se ne vé. Felicetti in Orožen (Dioc. Lavant I 604, 605) mislita na današnjo *Črnic* ali *Črmanico* (pravilno bi bilo *Črpnica* ali *Črpnica*), ki teče med gorama Remšnikom in Vudmatom v dolino ter se izliva v Dravo blizu mostu pod Št. Ožbaltom. Ime *Črpnica*, potok z rdečo (črno, črno) vodo, se lepo strinja s spodaj podano razlago imena Vudmat. — ⁴ Na Štajerskem je *Passering* planina pri Muravi (slov. *Požarnik* ? Prim. *Pozer* iz *požar*).

da nimamo nič opraviti z osebnim imenom * *Bazerich* (besserreich), ker ni doumno, zakaj naj bi se bilo pozneje spremenilo tako, kakor se je res: pač ne zablodimo preveč v stran, ako pravimo, da v besedi tiči gotovo slovensko ime na —*nik*. Drugo tako ime, ki je Müllerja zapeljalo k njegovi teoriji, je ime *Cebirmar*. Toda če pogledamo dotično mesto v listini¹, (terminus de steinbach inter allodia marchionis Leopoldi et quorundam nobilium reuertitur in riuum cebirmar), vidimo takoj, da se prva voda imenuje z nemškim imenom, druga pa z latinskim; pri prvi manjka latinsko oznamenilo *riuo*, ker je nemščine večjemu pisavcu bil ta pristavek nepotreben (saj je v besedi Steinbach tako povedano, kar je treba), pri drugi vodi pa pristavlja oznamenilo *riuum*, a zato se mu ni več zdelo potrebno, pozneje še enkrat pri imenu zapisati *bach*, ker je *riuus cebirmar* že popolna preloga nemškega *zebermäresbach*, kakor se navadno imenuje ta potok pozneje. Toda sklepati iz tega, da se je imenoval potok samo *cebirmar*, in ne *cebirmärespach*, je popolnoma prenačljeno. Tako torej izgine Müllerju druga podpora njegovi teoriji — in ostal bi edini *Vodmunt* — *Admunt* kot dokazilo, da so potoki imenovani z osebnimi imeni.

Da pa reši to tretjo podporo, koliko mu je zopet treba premagati težav, da more najti in primerno razložiti ime, ki ga potrebuje! V svojo srečo ali nesrečo je steknil pri Förstemannu Altd. Namenbuch I. 135 nekega *Ademunt* qui et Andreas appellatur. Toda kako razložiti to besedo? Prvi del dela grozne sitnosti, ker se noče prilegati mariborskemu *Vodmuntu*, pa se tudi ne vé, ali tiči v njem *adal* ‚adel‘ ali *hadu* ‚boj‘: težave dela zdaj manjkajoči *l*, zdaj manjkajoči *h*. Naposled se Müller vendar odloči za prvo, in da reši Nemcem ime *Vodmunt*, nam pové, da je *ade* v istem razmerju do *uode* kakor *adal* do *uodal* (ôdel): iz *uode* si potem sam za svojo potrebo naredi osebno (moško) ime * *Uodemunt* in ga pripiše mari-

¹ Salb. von Gottweich, S. 251, Urk. Nr. 1. von 1083

borskemu potoku, žensko osebno ime *Ademunt* pa določi v podstavo besedi *Admont*. Jalovi so razlogi, zakaj bi *Ademunt* moralo biti žensko ime, ko Förstemannov Namenbuch odločno pravi, da se je ta njegov *Ademunt* zval *Andreas*, ki je vendar le moško ime. Vse Müllerjevo razlaganje je videti grozovitno učeno in temeljito, vendar nam mož ne more nič povedati, kaj naj bi neki pomenjal ta *Ademunt*, *Uodemunt*. Mi moramo pa v osebnih kakor v krajevnih imenih, ki jih hočemo razložiti, vendar iskati nekaj pomenljivega, ne pa samo prazen dim, kakor nam ga dela Müller.

Prašati se moramo torej naposled: Ali je res dokazal Müller, da se v Nemcih nahajajo osebna imena sama kot taka, to je, brez vsakega drugega pristavka, v oznamenovanje vodá? Če smo videli, da tega ni dokazal o imenu *Bascerich*, ne o *Cebirmar*, da sploh ne more nič gotovega povedati o svojem tretjem dokazilu, o osebnem imenu *Ademunt*, bomo li verjeli v njegovo hipotezo? Kaka hipoteza je neki to, ki se ji majajo vse tri noge, na katere je postavljena? Jeli taka hipoteza sploh mogoča? Kakor vse odločno kaže, ne: z osebnim imenom se imenuje oseba, mogoče tudi kraj ali selo, nikakor pa ne voda. Če pravim: grem k Sokolu, to je k možu, ki se imenuje Sokol, se pač lahko izcimi iz tega ščasoma krajno ime: grem v Sokol, kraj, kjer je Sokol in njegovi ljudje; toda vodo, ki teče mimo, bom vedno oznamenjal drugači. Lehko imenujem — brez drugega pristavka — kraj po vodi, ne pa vodo po kraju. Če res nahajamo kje, da se imenuje voda tako kakor oseba, ne smemo obojega imena razlagati enako. Recimo, da se imenuje kaka voda *Bela*, iz tega še ne bomo skleпали, da je imenovana po ženski, ki se je imenovala *Bela*: tako ženska, kakor voda je dobila to imé vsaka za se, ker sta bili obe beli; voda ni morda zategadelj *Bela*, ker je nekdanj bila *Belina* ali je ženska *Bela* imela posestva ob nji. Isto velja o imenih, ki so nomina actoris. Müllerjeva hipoteza se mi zdi tako popolnoma ne-

mogoča, kakor če bi kdo rekel n. pr. *Jožef* namesto *Jožefov potok*. Na gore se tu ne smemo sklicevati, na njih ali pod njimi je lahko bivala oseba, ki je dala gori ime; v potoku, v vodi ne more bivati, ker ni riba ali vidra. Vode potrebujejo vedno primerne pristavke, če jim je ime izvedeno iz osebnih imen: pristaviti jim moramo ali apelativni pridevek (potok, reka, voda, jezero), ali pa namesto njega rabiti primerne sufikse, s katerimi se izvajajo iz osebnih imen. Zato nam je Müllerjevo razlaganje besede *Admont* že s tega načelnega stališča zavrniti a limine.

Nekaj zrna je vendar najti tudi v njegovem besedovanju. Ne smemo namreč več od mariborskega *Vodmunta* ločiti gorenještajerskega *Admonta*, ampak moramo iskati v tem isto, kar tiči v prvem. Če pogledamo temu *Vodmuntu* naravnost v lice, razvidimo takoj, da ni tujec; kako tudi neki? Odkod naj bi majhen potok na še sedaj slovenskih tleh dobil tako zgodaj nemško ime? Sela in kraji, zlasti gradovi, dobivajo po nemških gospodarjih sicer tudi pri nas lahko tuje nazivalo, redko pa je to pri vodah, zlasti v tako zgodnji dobi, za katero nam je izkazan *Vodmunt* (l. 1093). Zahn sam v svojem »Ortsnamenbuch« 512 ne verjame prav Müllerju in opozarja na krajno ime *Udmat* med Rimskimi toplicami in Zidanim mostom, katera krajina se naziva v listinah O^edemu^ent 1265 in *Vdmunt* 1482; tako se zove tudi kraj pri Ljubljani. Povsod, kjer se torej nahajajo ta imena, so prebivali in prebivajo v zadnjih treh krajih še zdaj, Slovenci. Dokler se ne dokaže kak *Udmunt*, *Wodmunt*, *Admont* v čisto nemških krajih, kjer nikdar niso bivali Slovenci ali Slovani, smemo torej z mirno vestjo trditi, da je ime slovensko. Že Levstik je l. 1881. v »Ljubljanskem Zvonu« I. 776 namignil na pravo in edino mogočo podstavo teh imen, katero hočemo v nastopnih vrsticah vtrditi.

Vsem tem imenom imamo iskati vira v nsl. *vodmot*, kar bi se staroslovenski glasilo *vodomatъ* (ВОДОМАТЪ). Beseda

je zloženka iz *voda* ‚aqua‘ in *mą̃tʒ* ‚turbator‘ od *mą̃titi* ‚turbare‘, torej pravzaprav ‚Wassertrüber‘, ‚potok, ki vodo moti‘ zlasti izlivaje svojo kalno vodo v drugo čistejšo vodo: strinja se torej v pomenu z imeni: *brnica*, *ilnica* (Ilz, Ilniz), *timenica*, *blatnica*, ki vse pomenjajo kalni potok, kalno reko. Beseda *vodomą̃tʒ* je v poznamenovanje kalnega potoka torej prav primerna; o admontskem Lichtmessbachu mi to izrečno kot značajno črto potrjujejo ljudje, ki so ga videli. Da ni beseda izsesana iz prsta kakor Müllerjev * *Uodemunt*, nam spričuje staroslovenski adjektiv *КОДОМЪТЪНЪ* ‚turbidam aquam habens‘, ki se kar naravnost veže s potok, kakor beremo v Aleksějevem Cerkvenem slovarju: *КОДОМОУТНІЙ ПОТОКЪ*. Beseda se nahaja tudi brez pristavka *voda*, ker je ta ob sebi umljiv, n. pr. v ruščini *МУТЬ* ‚Schlamm, trübe Stelle im Flusse‘, poljsko *mą̃t* ‚aqua turbida‘; naš *Motnik*, hrvaško-srbski *Mutnik*, koroška *Motnica* (nemški Mettnitz, štajerski Möttnitz), to vse izvira iz *mą̃tʒ*.

Pomen besede *vodomą̃tʒ* je tako priležen v oznamenilo kalnega potoka, kakor malokatero drugo ime. Toda razložiti nam je, kako so se mogle iz tega apelativa razviti zgoraj navedene besede: *Udmat*, *Vodmunt*, *Admont*.

Začnimo najprej z domačim *Udmatom*. Iz *Vodomot* (tako se je na naših tleh in v naših ustih moral glasiti staroslovenski *КОДОМЪТЪ*, je moglo postati *Udmat* samo tako, kakor je iz starega *po vodo* nastalo *po vodo*, *po vodo*, to je *po vodo* (^ mi rabi za padajoči dolgi povdarek ^, ker tiskarna nima tega znamenja). Prvotni povdarek je torej bil *vōdomōt*; iz zveze *v vōdomot*, *na vōdomot* je nastalo prav tako *v vūdomot*, *na vūdomot* (hrvaški * *ū vodomūt*, *nā vodomāt*). Iz tega največkrat rabljenega sklona se je potem razvil tudi nominativ *vūdomot*. Nepovdarjeni *o* drugega zloga je prešel v polglasnik in je izpal (primerjaj *kspūd* iz *gospūd*), nepovdarjeni zadnji *o* pa je v slovenščini izgubil dolžino in je prešel potem v *a*, kakor sploh v akavskih govorih. Tako dobimo *Wūdmat*, kar je dalo v nemščini *Wudmat* (pri Ljub-

ljani) ali pa *Wurmat* pri Mariboru, ker *d* rad prehaja v bavarskem narečju pred nastopnim *m* in *n* v *r*: primeri *Weinhold*, *Bair*. Grammatik § 164: *Harmar* iz *Hadmar*, *Grêarn* iz *Grêden*, *Steuern* iz *Stute(n)*; na Štajerskem nahajaš za slov. (v) *Jedlah* ne samo *Edlach*, *Edla* ampak tudi *Erlach*, *Erla*, kar nima nič opraviti z nemškim *Erle*, kakor kažejo starejše oblike *Edluch* in *Edla*; tudi za *Admont* govori zdanji gorenještajerski Nемеc *Örmend*. Namesto *Wudmat* (z bilabijalnim *w*) ali *Vudmat* imamo v slovenščini zdaj samo *u*, ker se je ta *r*, *v* štel za labijalizacijo vokala *u*, kakor v *wusta* — *vusta*: ker pa pišemo zdaj *usta*, se je po napačni analogiji začelo pisati tudi *Udmat*.

Obliko *Vodmunt*, *Wv^odemunde*, *Wu^odmund* (za potok in goro nad Mariborom), potem *Vdmunt* za *Udmat* pri Laškem je razlagati gledé *u* iz slovenskega *ô*, ki je bil zaprt *o*, kar je razvidno že iz slovenskega *u* v besedi *Udmat*. Drugi *o*, nepovdarjen, se je smatral v nemščini za vokal v sestavnem presledku (»Vokal der Kompositionsfuge«), kar je v resnici tudi bil, in se je po vzoru drugih nemških besed, kakor že v stari gorenji nemščini, premenil v *e* ter naposled izpal (primerjaj *Rademacher* — *Radmacher*).¹ V tretjem zlogu je ohranjen stari nosni vokal, ki ga je danes slovenščina že izgubila. Stare listine ga izražajo (če ga sploh izražajo, ker rabijo zanj tudi samo *o*, *u*) zdaj z *on*, zdaj z *un* (redkoma z *an*) n. pr.: *лѡна* Lonca 973, 1160, 1215, Lonka 1054 (pri Schumiju), Loncha 1219, Lonch 1184; *лѡчѡхъ*: Lonschach 1220, Lonschach 1297, Lontsah 1070, Lonsach 1190 itd. (pri Zahnu); pa tudi: *lunka* (danes Lang pri Lipnici 1140), *лѡкѡвѡца*: Lunkwicz, Lungitz . . . Vse se torej strinja tako lepo, kolikor le moči.

Poglejmo še zadnjo, nas najbolj zanimajočo obliko, ime gorenještajerskega Admonta: *Ademunt*, *Adamunt* itd. Tu nam dela težavo manjkajoči začetni *w*, ki bi ga pričakovali.

¹ Glej Wilmanns, Deutsche Grammatik I.², § 321.

Sklicevali bi se lahko na to, da je našega jezika ne docela večji priseljeni Nемеc pošteval v naši besedi začetni *v* za predlog *v* in je *vōdomāt* torej delil v *v*-*odomāt* ter si tako abstrahiral *odomāt*; primeri (im) *Ars* 1456, kraj v Slovenskih goricah, ki mislim da je naš *vrsi* (*vrše*) od *vrh* ‚Berggipfel, Berghöhe‘¹. Vendar pa ni pozabiti na posebnost bavarske nemščine, ki sega lahko že v staro dobo in o kateri uči Weinhold, Bairische Grammatik, § 135: »Ueber die Aussprache des altbairischen *w* ist zu bemerken, dass diese sehr fein gewesen sein mag. Nicht nur wird heute in bairischen Gegenden . . . *w* ganz unhörbar (*nl*, *uedeln* = *weil*, *wuedeln*), sondern auch der Schwund am Anlaut eines zweiten Compositionstheils spricht dafür (wachar: Oatachar, Cundachar; argan: Argwohn; mittiche: mittewoch²) To velja prav lahko tudi za naš primer, ker se krajno ime rabi navadno samo v zvezi s predlogi in je s temi tako rekoč ena sama, seveda sestavljena beseda; na primer v zvezi s *ze* (zu): * *ze* Wodomunton. O *o* si moramo pač tudi misliti, da v dobi, ko so Nemci prevzeli ime *vodomāt* — *Admont*, še ni bil tako ozek, kakor pozneje, ko so Nemci prevzeli ime potoka nad Mariborom, v katerem je ozkost vokala *o* nastala, ker je prestopil povdarek s predloga: * *nā* *Vodomāt*. S kratkim povdarjeni prvi *o* v besedi *Vodomāt* gotovo ni bil tako zaprt, kakor vidimo pozneje: naglas $\hat{}$, prestopajoč s prejšnjega zloga, sploh zapira samoglasnike, kar moremo v slovenščini seveda videti samo pri *o* in *e*. Potemtakem ni *a* za *o* v prvem zlogu tako nezaslišán, saj ga v bavarščini nahajamo pogostoma. V starih pesmih se rima: got: hat, blater: loter, machen: wochen itd. Razen tega se piše

¹ Enako so Nemci iz *Zagreb* naredili svoj *Agram*, iz *Zsholmec* svoj *Achomitz*, iz *Zasep* svoj *Asp*, iz *Zaholm* svoj *Achalm*, iz *Zabrdee* svoj *Afritz*, iz *Nagoriče* svoj *Aggorüsch*. Primerjaj Miklosich, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen II. (Denkschriften WA. ph.-h. Kl. XXIII. 167). — ² Primerjaj tudi Wilmanns, Deutsche Grammatik I.² § 117.

vovadern, vadern, vadrung, ader z *a* namesto pričakovanega *o*. Tudi v današnjih bavarskih narečjih se izreka o sploh tako, da se bliža samoglasniku *a*: »Ganz rein wie *a* lautet es in Baiern, Oberpfalz, Oesterreich, gewöhlich vor *n* und *r* (van, Karb, Darf) in Kärnten erscheint reines *a* auch vor *t*: Zuobate (Zubote)«, piše Weinhold, Bairische Grammatik § 6. Potemtakem ni prememba začetnega *vo* v *a* nemogoča in nezaslišana. Vendar se mi zdi še bolj verjetno to, da se je beseda glede prvega vokala in zloga naslonila po narodni etimologiji na kako nemško ime, ki se začenja z *ad* in katerih ni malo, na primer na kako sestavljenko z nominom *adal*—; saj se je tudi glede tretjega zloga zgodilo isto. Če namreč vpoštevamo današnjo gorenještajersko obliko *Örmend* in nekatere listinske oblike prejšnjih časov, v katerih stoji na koncu *d* za pričakovani *t*, moramo vzrok te premembe pripisavati vplivu nemških besed na *mund*, *mundi* za staro *munt*, *munti*. Ko so Nemci enkrat sprejeli slovenski *vodomajt*, so videli v njem sicer nekaj nejasnega, vendar domače se glasečega; kar se jim je pak zdelo tuje, so obrusili ali zamenili s svojim. To je tako naravno in v redu, da bi se morali čuditi, če bi bilo drugači. Sicer pa velja o glasovnem razvoju drugega in tretjega zloga slovenske, v nemščino prevzete besede *vodomajt* — *Admont* to, kar smo povedali o nemškem imenu potoka pri Mariboru zgoraj na strani 77.

2. Andritz — jedrica.

Kaemmel piše na strani 151—152 svojega dela ‚Die Entstehung des österreichischen Deutschthums‘: »Sehr auffällig tritt dieselbe Wahrnehmung (da so bili Slovenci ob Solvi redko sejani) in dem modernen Centrum des Landes hervor, in der lachenden Ebene, die um den Felskegel des Grazer Schlossberges sich schmiegt. Dieser selbst freilich in seiner weitherrschenden Lage hat die Aufmerksamkeit

auch der Slovenen auf sich gelenkt, die ihn früh mit einer Befestigung versehen haben müssen, aber sonst fehlt die slavische Nomenclatur in seiner Umgebung fasst ganz und selbst in den Nebenthälern im Osten und Westen ist sie verhältnismässig dürftig.« Kaemmel sam navaja potem devet slovenskih imen z graške ravni in ob njenem robu (Graz, Gösting, Plawutsch, Gradenfeld, Webling?, Gabriach, Gössendorf, Fernitz? in Dellach). Nekatera teh imen se mu zde po izviru neznana, nekaj drugih pa razlaga tako, da mu ni pritrđiti, na primer gledé imena Plawutsch. Toda dandanes moremo iz Zahnovega znamenitega dela zbrati pač več imen, kakor jih je našel Kaemmel. Tako imamo precej pod Gradcem, kjer je danes Karlava, v starih časih kraj *Topla (Tobel)*; za Sv. Lenardom se začinja dolina *Ragnitz*, to je slovenska *Rakovnica*; vode okoli Gradca so sploh morale imeti prej dosti rakov, kar spričuje tudi drugi potok, imenovan nemški *Kroisbach* (Krebsenbach). Proti severju imamo več slovenskih imen, kakor jih je našel Kaemmel; o nekaterih nečem govoriti, dokler jim ne najdem trdne etimologije. Nekaj pa jih lahko povem že zdaj. *Weinitzen* je navzlic obliki *Pajniczen*, ki se enkrat nahaja v listinah, slovenska *Vinica*; da so se nekđaj pri Gradcu sploh bolj pečali z vinarstvom, to nam kaže tudi nemško ime *Weinzödl* (iz *Weinzerl* = *Winzer*); v Algersdorfu pod Plawutschem, kjer so še danes vinogradi, je l. 1385. celó imenovan vinograd *Zuchtol*, kar je slovensko *Suhodol*. Ob potoku Andritz se imenuje neko polje ali travnik l. 1347. *in Zapuet*, l. 1400. *in der Zeputen*, *Zoputen*, kar ni nič drugega, kakor v krajnih imenih premnogokrat se nahajajoči *Sopot*, *Sopota*, pri nas včasih prenarejeno v *Sobota*, ko se ime ni več razumelo v prvotnem pomenu: kraj, kjer voda *sope*,

¹ Tudi pri tem slovenskem imenu se je začetni *s*, ki je v nemščini prešel v *z*, smatral večkrat za prepozicijo *zo* (= *zu*) ter zategadelj odločil od imena, katero se (gledé drugih, ne pa našega zgoraj omenjenega kraja) glasi *Opoten* 1432, *Oppatten* 1451.

šumi, bodisi kot silen vrelec ali kot slap. Če greš še dalje od navedenega potoka čez Stattegg na sedlo Leber, zagledaš pred seboj gori *Rannach* in *Plesch*; prva je = (na) *Ravnah* (na gori je še danes precej velik raven travnik), druga pa je obče znano ime golim goram po slovanskem svetu. Če misli dr. Richard Müller v »Blätter des Vereines für die Landeskunde für Niederösterreich« XXII (1888) str. 383, da so štajerski kraji, nazvani *Plesch*, *Pleschberg*, *Pleschkogel* nemškega izvira, ter celó graja zato Kaemmela, ker izvaja te besede iz slovenščine, se zelo moti. Ta učenjak sploh spada k tistim, ki mislijo, da je ime že zato nemškega izvira, ako so Nemci kakemu imenu priteknili svoj *—bach*, *—berg*, *—kogel* in enake apelativne pristavke. To je ravno taka modrost, kakor če bi trdil, da je *Mandelbaum* nemška beseda, ker je zadaj pritknjen pridevek *baum*! Slovenski Plešivec pri Piljstanju se glasi v listinah vedno samo Plešivec (*Plessywitz*, *Pleschowitz*, *Pleswitz* itd.), enkrat pa je pisavec pisal *Plessywitzenperg*: po Müllerjevi teoriji je to seveda takoj nemško ime, »weil es Zwitterbildungen nicht giebt«! Dalje o tem govoriti se mi zdi odveč: kdor o jezikovnem življenju tako malo ve, naj se ne peča s takimi prašanji! Kaj neki je s Pleschem pri Stradnu, ki se omenja že leta 1265? Ali je to tudi nemški? Po Müllerju pač: to je nemška *blesse* ‚weisser Fleck‘. Recimo, da bi bilo tako! Pa poprej nam mora Müller ali kdo drugi povedati, zakaj govore avstrijski Nemci (tudi Štajerci) za ‚weisser Fleck‘ še dandanes *plesse* (čist sibilant), zakaj govore *blass* ‚pallidus‘, poleg tega pa vendar *Plesch*, *Pleschberg* in *Pleschkogel*? Dokler ti ne začno za *plesse*, *blass* govoriti *plesche*, *blasch*, dotlej je in ostane vsak štajerski *Plesch* slovensko ime: *Plěš*, *Plěša*!

Že to kar sem iz graške okolice naštel do zdaj, nam spričuje, da so Kaemmelove zgoraj navedene besede premalo preišljene, zlasti če ne zabimo, da je mnogo imen še nepojašnjenih in da se jih je premnogo že pozabilo. Tako je slovenskega izvira tudi ime že prej imenovanega potoka *Andritz*.

Kdor bi hotel spravljati ime v zvezo z imenom *Andreas*, bi zašel pač na krivo pot, kakor sem glede imen potokom omenil že pri razlagi besede *Admont* (str. 74 n.). Tudi latinska *unda* ‚voda‘ ne bo pomagala, ker iz *u* ne more nastati kar *e*, ki ga nahajamo v najstarejših oblikah tega imena: 1265 Endritz superior et inferior, 1290 Endertz, 1343 Nider Endertz. V sufiksu imamo, kakor v vseh enakih nemških imenih razen nekih, ki se končujejo na *fritz*, *pritz* iz *frides*, slovensko končnico *ica*, torej bo tudi deblo slovensko. Če imenujem bistro tekočo vodo *bystrica*, *brzo* pa *brzica*, smem prav tako jedrno tekočo vodo po adjektivu *jeder*, staroslovensko *jědrъ* (Ѡдръ), imenovati *jědrica*. Da se res tako imenujejo vode, to nam kaže ime *Jadar*, s katerim se v ozemlju Srbov in Hrvatov zaznamujejo razne vode (reke in potoki); v hrvaščini odgovarja staroslovenskemu *jě* danes *ja*, kar omenjam za tiste, ki bi se spotikali na samoglasniku *a* v besedi *Jadar*. Da je v naši besedi (Endritz — Andritz) odpadel začetni *j*, ni nič čudnega pri Nemcih, ki imajo *j* v začetku besed precej redkoma; zato so iz *jedlach* naredili *Edlach*, *Edla*, *Erlach*, iz *Jablanica* so napravili Aflenz (1052 Auelniz, 1066 Auoloniza, 1114 Auelenze), iz *Jablanik* svoj *Afling* (1381 Avelinch), iz *Javornig* svoj *Jauerling* (1392 Awernig, 1461 Awrning) itd. itd. Tudi *g* se je mnogokrat pojavil namesto začetnega *j*: *Gesnickh*, *Gesnitz*, *Gesernicz* za *Jesenik*, *Jesenica*, *Jezernica*¹. Za staroslovenski nosnik *ъ* se je še ohranil v naši besedi *en*; toda iz tega nikakor še ne smemo sklepati, da so ga Slovenci v XIII. stoletju, ko je ime *Endritz* zapisano prvič, res še govorili. To je sicer v tem primeru mogoče, ker se v imenih ohranijo starejše glasoslovne prikazni rade še ob času, ko so sicer že izginile iz jezika; še bolj verjetno pa je, da se je tukaj in v podobnih primerih ohranil nosnik zato, ker so si ime izposodili Nemci, ki seveda niso poznali pravila o odpravi starih nosnikov. Saj vidimo isto pri imenu *Udmat*.

¹ Primerjaj o tem Wilmanns, D. Grammatik I.², § 128 2.

ki je v slovenščini praviloma izgubilo nosni značaj, v tem ko kaže v listinah, ki so jih pisali Nemci, še okoli leta 1500. za staroslovenski *a* svoj *un*.

3. Aussee — osoje.

Gorenještajerski kraj Aussee, čegar slovenski izvir se je mnogokrat slutil in zatrjeval, po moji misli še ni dozdej razjašnjen tako, da bi mogli brez težav razumeti stare, v listinah ohranjene oblike tega imena. Kaemmel primerja v svojem večkrat imenovanem delu (str. 158) moravski kraj *Usov*, ker se tudi ta imenuje nemški Aussee. Toda stare oblike ne govoré za to etimologijo. Piše se namreč za zdanji štaj. Aussee v listinah tako: c. 1150 Oussa, Ossach, Ussach, XII/2 O'ssach, 1192 Avsse, 1246 Awse, 1252 O'sse, 1255 Uzsê, 1260 Vusse, 1311 Ausse itd.; druge oblike (Rossah, Eussar, Awrs, Aushe) se mi zde samo pomote, oziroma muhe dotičnih pisavcev. Marsikdo bi precej mislil na slovensko *Olšah* od *Olšane*, toda to je nemogoče zavoljo tega, ker se ne dá dokazati, da so Slovenci t že v dvanajstem stoletju tako labijalizirali, da bi bili pisali Nemci za t že *u*. Izvir besedi moramo iskati drugje: v nji menda ne tiči nič drugega kakor naše *Osoje*, *Osojah*, ime, s katerim je zaznamovano premnogo krajev, ki jim sonce zgodaj zahaja in imajo mnogo sence. Nemci so sprejeli slovensko ime v dvojni obliki: 1. *Osoje*, 2. *Osojah*. Ko so po načelu svojega naglaševanja začeli povdarjati prvi zlog, ker se jim je zdel deblo, se je *o* pod povdarkom razširil v diftong *ou*; s tem pa je bil razbremenjen *o* drugega zloga, ki je vsled tega prešel v *a*. Iz * *Ousajach*, * *Ousaje* pa je nastalo * *Ouseach*, * *Ousee*; to zadnje nam že daje današnjo obliko *Aussee* in pa *Ossach*, *Ussach* v starih listinah. Iz *Ossach* se je najbrž tudi razvilo *Assach*, ime vasi pri Grebmingu, ki se leta 1250. (prav kakor Aussee) imenuje *Ovsach*, *Ovssach*, leta 1300 pa že *Ausach*. Oblika *Ossiach*, ki jo nahajamo za slovenske *Osoje* na Koroškem,

pa tudi na Štajerskem (pri Slovenjem Gradcu), kaže manjšo starost: v nji je povdarjeni začetni *o* še ohranjen kot *o* in se ni premenil še v diftong.

4. Fehring — borovnik.

Tako se imenuje kraj na jugozapadu Gradca proti ogrski meji. Ta kraj ima samo na videz nemško lice. V listinah se imenuje Voeringe 1265, Vorinch 1300, Vering, Voering 1305, itd. Da bi bilo ime res nemško iz *vorhe* in končnice —*ing*, bi imeli že v najstarejših oblikah vendar vsaj nekolikokrat ohranjen *h* prve besede. Manjkanje tega *h*, ki nastopa še le v novi gorenji nemščini¹, kaže odločno, da v tej besedi ne tiči nemška *vorhe*, *foraha*, ampak slovenski *bor*. Slovenska beseda se je glasila *borovnik*; *ov* je v nji pri Nemcih izpal tako, kakor v *Fernitz* (glej te besede); iz *b* je postal *f*, iz *nik* pa se je izcimil, kakor v sto drugih besedah *ing*. Po izpadu srednje končnice *ov* se je moral povdarjeni *o* — Nmec je prenesel povdarek na deblo — po zakonu o preglaševanju (Umlaut) spremeniti v *ö*, ki se danes glasi *e*. — Pravo nemško ime pa se mi zdi *Faring*, ime krajine blizu Poljan pri Hartbergu, ker se v srednjem veku imenuje Vorhingperg, 1381, vnter dem Forchach 1500; tukaj sta tako končnica kakor deblo nemški. Ali je seveda tako bilo od početka in ali ni *vorh* samo vcepljen slovenskemu *bor*, to ostane tajno, dokler ne najdemo navedkov iz starejših časov.

5. Fernitz — borovnica.

Na graškem polju pod Puntigamom je vas Fernitz. Kaemmel pristavlja v svojem večkrat omenjenem delu temu imenu vprašaj, češ, zdi se mu sicer slovensko, pa ne vé si ga razložiti. Po današnji obliki bi se sodilo najprej, da je to ime isto kar slovenska *Brnica*, ki jo koroški Nemci ime-

¹ Prim. Wilmanns, D. Grammatik I² § 89, 1.

nujejo eno *Firnitz*, drugo pa *Wernzsch*. Toda takemu domnevanju se protivijo starejše, v listinah ohranjene oblike tega imena: 1209 Vorenze, Vorinze, 1265 Veurnyten, 1295 Vornz, 1300 Vorencz, 1326 Pfoerentz, 1444 Vorchnitz; še l. 1400. beremo Fornitz. Samoglasnik *o* v deblu nam v teh starejših oblikah odločno kaže, da nima beseda nič opraviti z *brnico* od *brno* 'blato'; oblika iz l. 1444. Vorchnitz pa nam naravnost namiguje, kje nam je iskati vir besede. V mnogih besedah, v katerih tiči slovenski *bor*, so namreč Nemci, ker so zvedeli, kaj pomenja slovensko ime, to deloma preložili; koroške *Borovlje* se imenujejo na pr. v nemščini med drugim tudi *Farchern*. Izhajati nam je torej od drevesa *bor*. Kako se je glasila prvotna oblika slovenske besede? Da bi bila naravnost s sufiksoma *u + ica* izpeljana iz *bor* (kakor jelnik, bréznica iz jela, bréza, hrastnik, jasenica, jasenik iz hrast, jasen), ni misliti, ker pri drevesnem imenu *bor* nikdar ne manjka posredujočega zloga *ov*, prav kakor bi bila ta beseda prvotno u-deblo. Slovenska podstava nemškemu imenu je torej *borovnica*. Kjer so Nemci ohranili povdarek na zlogu, ki ga ima beseda v slovenščini, so naredili iz nje *Braunitzen*, kar vidimo na Koroškem (odtod osebno ime *Braunitzer*); toda to se je zgodilo razmeroma zelo kasno, kar kaže ohranjeni slovenski glas *b*. Praviloma so morali Nemci povdarek prestaviti na zlog, ki se jim je zdel deblo; pri tujkah seveda niso vedeli, kaj je deblo, odtod zapazujemo omahovanje v povdarku in vsled tega različnost novih oblik, ki so se morale po nemškega glasoslovja pravilnih razviti nadalje. Kjer so povdarili tretji zlog (*rov*), pri čemer so prvi zlog poštevali za prefiks, je nastalo iz našega imena *Franz* (prim. *Franzdorf* pri kranjski Vrhniki)¹; kjer pa se povdarjalo resnično deblo (*bor*), je moral zlog *ov* izginiti:

¹ Tukaj je *a* za *o* postal tako, kakor v bavarščini *fadern*, *ader* za *foderen*, *oder*; primerjaj zgoraj v članku Admont odstavek na str. 79.

najprej je izpal *w* pred *n*-om¹, *o* pa se je potem pošteval za končni vokal prvega dela zložene besede, prešel je kot tak v *e* in je pozneje izpal. Tako dobimo borovnica — bórovnica — bóronize — bórenize — bórnize — fórnize. Vsled preglasa (Umlaut) je moral v zadnji obliki *o* preiti v *ö*, ki se pred *r*-om dandanes izgovarja na Štajerskem kot *e*. Primerjaj popolnoma enak primer v besedi *Förolach*, *Ferlach* za slovenski lokal *Borovljah* iz *Borovljane* na Koroškem; enakega izvira kakor to zadnje ime je tudi *Berlach* na Štajerskem, v listini iz l. 1436. imenovan kraj blizu Šoštanja.

6. Grundelsee — kraglo jezero.

Jezero, imenovano dandanes Grundelsee, ima tako ime, da bi nihče ne iskal v njem kaj drugega, kakor nemško podstavo *Grund-*, bodisi da samo zase ali pa v nadaljni izpeljavi s sufiksom, ki ima v sebi *l*, zlasti če pomislimo, da se v takih vodah rada nahaja riba *Grundel* ali *Gründling* (*Cobitis barbatula*), ki se stgn. imenuje *grundila* 'turonilla' (Schmeller-Frommann, Bayr. Wtb. I. 1004). Toda stare listine glasno protestirajo proti takim etimologijam. Najstarejša ohranjena imena tega jezera so namreč: 1188 Chrungilsee, 1300 Chrungelsee, 1386 Krungelsee; še le pozneje, l. 1494., nahajamo prvič Grundelsee. Ne samo soglasnik *g* za pričakovani *d*, ampak tudi manjkanje preglasa (za *u* bi okoli l. 1500. vendar že pričakovali *ü*) nam spričuje, da *d* ni prvoten in da v sufiksu ne tiči nemška končnica *ila*. Ime je mariveč slovensko: *Grundelsee* je samo delovita preloga staroslovenskega *kraglo jezero* (кpаgлo jezero), t. j. okroglo jezero,

¹ Soglasnik *w* rad izginja v nemščini pred drugimi soglasniki in za samoglasniki. To vidimo v mnogih imenih: za *Trnovec*, *Trnovci* se bere *Dernetz*, *Ternetz*, *Darnuez* poleg starejšega *Ternawez* (pri Ormožu), *Tranez*, *Traenez*, *Traynas*, *Tranazz* (pri Mozirju), *Taornatsch* (pri Mariboru) itd. Za *Brestovnica* pri Rajhenburgu se piše l. 1500 *Brestanza*. Tudi štaj. Slovenci sami se že nagibajo k požiranju takega *v*, primerjaj v štajerskem Besedišu *ranu* 39 za *ravnu*.

prav tako kakor se med jezeri na Pomorjanskem še dandanes imenuje neko jezero *Crang* iz staroslovanskega *кѣръ* (circulus)¹. Lehko mi kdo reče, da jezero ni okroglo; res, da ga Slovenci v stari dobi niso merili s šestilom ali cirkuljem, toda opazovavcu se zdi vsaka večja voda več ali manj okrogla; tudi dandanes ne moremo več vedeti, od kod so stari prebivalci gledali na to jezero, da so mu dali to ime. Da ime ni nemško, je gotovo; Nmec je na slovensko ime navezal pozneje svoje pojme, pre naredil ga je, seveda ne da bi si bil tega v svesti, to je, s pomočjo narodne etimologije. In da ga je pri tem motila zlasti zgoraj omenjena riba *grundila*, zdi se mi verjetno zato, ker je večkrat v starih listinah pri Ausseeju imenovana vas Krungel (1300 Chrungil), pač iz slovenskega *кѣръло*, še do današnjega dne ohranila obliko, nedotaknjeno po narodni etimologiji; vasi ali kraja na suhem narod ni mogel namreč spraviti v zvezo z ribo, ki plava v vodi. Prim. tudi *Chrugel* na Koroškem (Ankershofen II. 109), kjer ni bil več prevzet nosnik; tudi štajerski *Krieglach* (v starejših listinah *Chrugelache*, *Chruglach*) spada pač k podstavi *kraglъ*: ime se je sprva glasilo *kragl-jane*, lokal v *kragl-jah*; za staroslov. *к* nastopa *u* že v brižinskih spominkih. Ime je pomenjalo stanovalce na okroglem mestu, bodisi od nature okroglem, ali pa okroglem vsled trebeža in krčenja.

7. Irdning — jedlnikъ.

Tako se imenuje na Gorenjem Štajerskem potok in pa trg, ki leži ob njem. Nmec bo hotel z ozirom na listinsko obliko *Yrrming* 1478 spajati ime z * *Irm-* v besedi *Irminhart* (prim. Yrminhartisdorf pri Grebmingu) ali v besedi *Irmfried* (Irfrisdorf 1168, Yrmfridsdorf, 1299 Irenfridesdorf), kar je res nemškega izvira. Toda starejše v listinah ohranjene

¹ Prim. Miklošič, Die slav. Ortsnamen aus Appelativen II., Denkschriften der WA., ph.-h. Kl. XXIII. 188.

oblike imena *Irdning* protestirajo glasno zoper vsako tako ravnanje. Piše se namreč: 1140 Idinich, 1145 Irdnich, 1151 Idenich, v 2. pol. XII. stol. Jedenich, 1230 Jedenickche, 1250 Jednych, 1260 Yednic, 1262 Jednik. Naslanjaje se na te oblike hoče O. Kaemmel (str. 158) izvajati ime iz *ledn*. Toda to je prazno domnevanje: iz *l* ne more nikdar meni nič tebi nič postati *j*, ki gotovo tiči v vseh navedenih starih oblikah. Zlasti če pogledamo obliko *Jednik* in ne zabimo, da se v bavarski nemščini spreminja *d* pred soglasnikom *n* v *r*, ne bo nenaravno, ako pravimo, da je stara oblika *Yrnich* (1300) nastala iz *Jednik* (primerjaj zgoraj Admont, str. 77). Iz *Yrnich* in *Jednik* pa je gotovo po kontaminaciji nastala današnja oblika *Irdning*. Toda kako nam je razlagati stari *Jednik*? Na *led*, kakor rečeno, ni misliti. Že pri besedi *Edla*, *Edlach*, navedeni v članku *Admont* (str. 77), smo videli, — in to se da podpreti z mnogimi drugimi primeri — da so stari Slovenci, ki so bivali nekđaj na Gorenjem Štajerskem, govorili kakor današnji koroški in v posameznih besedah tudi spodnje-štajerski Slovenci¹ *d* pred *l*-om, prav tako kakor severni Slovani: torej *jedla* za *jela*. Tak *d* se nam je po mojem mnenju ohranil v besedi *Jednik*, ki se je v najstarejši slovenščini glasil *jedlnik*. Po izpadu polglasnikov po Havlikovem pravilu, katero velja popolnoma tudi za slovenščino, je za samoglasnikom *d* stoječi *l* vsled težavnega izgovaranja (* *jedlnik* dvozložno izgovorjeno!) moral izpasti *l*, kar vidimo v enakih zvezah tudi v češčini: primerjaj tam *učedník* za *učedlník*, *másnice* iz *máslnice*, *řemesník* za *řemeslník*²; poljski *stadník* iz *stadlník*. Da je tvorba *jedlnik* v slovanščini mo-

¹ Prim. V. Oblak v Archivu f. slav. Phil. XIX. 321 nss. S tam omenjenim ziljskim *Matschiedel* (močidlo) se strinja štajerski *Muntschiedel* (1495), poljsko ime blizu Frohnleitna. Iz * *močidlo*, *močiniak* so napravili Nemci pri Nemški Bistrici nad Gradcem *Otscherl* in *Oschelling* (starejša oblika je *Muotschil*), smatrajoč začetni *m* za konec predlogove zveze *am* (= an dem, auf dem, auf den). — ² Gl. Gebauerjevo *Histor. mluvn.* I. str. 368.

goča, to nam spričuje ruski *jelnik*. Zaznamovalo se je ž njim to, kar z besedo *jelovec*, *jelovnik*, *jelovščak* (prim. na Štajerskem *Jedloneck*, l. 1289 Jelonich nad Mariborom). Pomen besede je ne samo ‚Tannenwald‘, ampak tudi potok ali voda, ki teče skozi velik jelov gozd ali izvira v njem, kakor se enako zaznamuje potok z istimi značajnimi črtami po javorju *Javornik*. Da je v nemščini poznejše dobe iz začetnega *Je* postal *I*, to vidimo tudi sicer, n. pr. v imenu *Isore* za *Jezerjane*, kakor se imenuje kraj pri Sv. Juriju na Tabru, imenovan v starih listinah *Yserech*, *Ysorich*, od apelativa *jezero*.

8. Obgrün — Dobrunje.

Pri Fürstenfeldu na Bistrici je selo, ki se danes imenuje Obgrün. Etimologijo temu imenu nam pojasnijo starejše oblike, ki jih nahajamo v listinah: 1343 Dobruen, 1351 Tobruen, 1400 Dobruen in Tobruen, 1427 Tobrun, 1460 Tebrun. Tu torej še ne nahajamo nobenega *g* sredi besede, v nje začetku pa še povsod *d* ali *t*, ki mora potemtakem biti celovit del besede in se je v poznejši nemški obliki opustil le zato, ker so ga začeli poštovati za ostanek členka *diu* (*die*). Ime je slovensko *Dobrunje*, izpeljano iz slovanskega osebnega imena *Dobrun* od *dobr*, katero še nahajamo v srbskem imenu *Dobrunović* (v dečanskem hrisovulju 46); tvorbe s sufiksom *un* so precej navadne.¹ Selo *Dobrun* in *Dobrunje* nahajamo v Bosni, mesto *Dobrun* v Macedoniji; tudi po Slovenskem je znano krajevno ime *Dobrunje* = Dobrunovo selo. Od oblike *z —nje* na koncu moramo izhajati zato, ker kažejo neke nemške listinske oblike in pa današnja po narodni etimologiji prenavrejena oblika *Obgrün* preglas vokala *u*.

¹ Primerjaj Maretič, Narodna imena i prezimena Hrvata i Srba v Radu 82, str. 128—129.

Mala izvestja.

Pismo generala Gedeona Lavdona iz tabora pri Ršavi dne 14. novembra l. 1789. Original v rodbinskem arhivu kneza Karla Auersperga v Losensteinleithenu.

Cesar Jožef II. je kot zaveznik carice Katarine II. dne 18. februarja 1788. leta napovedal Turkom vojno. Avstrijski narodi so se nadejali najboljšega uspeha, ko je meseca avgusta leta 1789. general Lavdon prevzel poveljništvo. Ta si je po krvavih bojih, v katerih se je slovenski polk Thurn posebno junaški obnesel, osvojil Beli grad (dne 9. oktobra). Poročilo o tej zmagi je došlo 18. oktobra v Ljubljano, kjer je vzbudilo nepopisno veselje. Meščani so razsvetlili mesto in v slovesnem izprevodu prenesli Lavdonovo podobo iz mestne hiše v redutno dvorano, stanovi pa so mu podelili v »spomin večne hvaležnosti«¹ kranjsko stanovstvo. Lavdonova zmaga je tudi štajerske Slovence navdala z velikim veseljem; po vseh večjih krajih so slavili imenitnega junaka, kakor priča znana narodna pesem: »Oj stojaj, stojaj Beli grad!«¹ Pet dni po končani slovesnosti v Ljubljani je Seifrid grof Liechtenberg odposlal Lavdonu pismo, v katerem poroča, da je za zmagoslavja rojenemu sinčku vzdal priimek Gedeon. Ves vesel slavne zmage prosi Lavdona, da bi mu dovolil namesto botrovih imen zapisati v rojstno knjigo njega in njegove soproge ime. Grof Liechtenberg podpira svojo prošnjo z opombo, da se je tudi on kot stotnik bojeval pod Lavdonovim poveljstvom za osvojitev Schweidnitza (1761), in da je pred kratkim Lavdonova milost povzdignila njegovega mlajšega brata za generalnega majorja. Na to prošnjo odgovarja Lavdon v naslednjem pismu.

¹ Dr. Karol Štrekelj, Slov. narodne pesmi I, Lavdon (28—31).

Hochgeborner Graf!

Ich erkenne als einen Beweis Ihrer mir sehr schätzbaren Freundschaft, daß Sie mich zum Pathen Ihres neugeborenen Sohnes bestimmt und nehme Dero mir hierüber gemachten Antrag mit Vergnügen an, die Lobsprüche, welche mir Euer Hochgeboren beylegen und die Kraft, welche Sie meinem Namen zutrauen, verdiene ich zwar nicht im geringsten, jedoch wird mein Pathe den Namen eines ehrlichen Mannes tragen,¹ welcher in meinen Augen der rümlichste von allen ist, und nach dem ich dahero auch immer am meisten gestrebt habe. — Mein Vorname, werden Sie wissen; der Name meiner Frau ist — Clara, geborne von Haagen.

Ich bitte Euer Hochgeborenen mich meiner gnädigsten Frau Gevatherin unterthänigst zu empfehlen, meinem kleinen Pathen aber einen Kuß für mich aufzutrucken:

Leben Sie insgesamt recht wohl und erhalten Sie mir Ihr Andenken und Ihre Freundschaft. Ich bin mit vollkommener Hochachtung

Euer Hochgeboren

gehorsamster Diener

Lager bei Orsova, den 14. Nov. 1789.

Loudon.

Pismo priča, kako skromen je bil Lavdon in kako blago in nežno čuteče srce je bilo v njegovih prsih. *Kt.*

Na Prekmurskem najden rimski denar.

Zemlja ogrskih Slovencev je za nas zelo zanimiva tako zaradi narečja, ki se ondi govori, kakor tudi zato, ker je tu bilo jedro Koceljeve slovenske države in torišče Metodijevega delovanja. A zgodovinar in starinoslovec najde tu marsikaj zanimivega tudi iz rimske dobe. Tod je šla glavna rimska cesta Poetovio-Sabaria-Carnuntum (ob Donavi). Poleg Halicana (blizu sedanje Spod. Lendave) so brezdvomno tu bile i druge večje in manjše naselbine ter postaje — mansiones in mutationes.

¹ Gedeon; glej Lampe, Zgodbe svetega pisma I, str. 338.

Poletu 1901 je na širnem polju med Bakovci, Krogom in Sóboto neka ženska našla na njivi velik »kebelj« (prekmurski izraz za velik lonec) denarja. Ko si je nalagala breme trave in je potisnila roko pod breme, je otipala nekaj trdega. Pogleda, kaj bi bilo, in vidi, da črepinja štrli iz zemlje. Odgrne zemljo in najde kup starega denarja. Ko so po njivi dalje brskali, so našli več raztresenih črepinj in novcev. Najden denar so ljudje deloma razgrabili, največ so ga pa poslali v muzej v Budapešto. Novci so nosili podobo in napis cesarjev Hadrijana, Septimija Severa, posebno mnogo jih je pa bilo Filipa Arabca. Poročevavcu se je posrečilo dobiti še 5 novcev za muzej »Zg. dr.«, štirje od teh so Filipa Arabca z napisom: Imp. M(arcus) Iul(ius) Philippus Aug(ustus). Obraz cesarjev se lepo pozna; semitski nos kaže njegovo domovino, iz obraza se mu čita beduinska odločnost in lokavost, ima majhne brke pod nosom, pa kratek podbradek. Glava polnih las nosi navadni imperatorski venec. Na drugi strani je na dveh ženski lik, ki drži v desnici tehtnico, v levici pa zvrhan rog. Napis nam pove pomen: Aequitas Augg(ustorum)¹ Na dveh je pa ženski lik, ki z desnico stresa klasje, z levico pa drži napolnjen rog in napis je: Annona Augg(ustorum). Peti novcec, ki ga je dobil poročevavec, kaže mlado žensko glavo z napisom Herennia Etruscilla Aug. (l. 250). Na obratni strani pa je ženski lik »Pudicitia«, ki sedi na desno obrnjena in si s pajčolanom zakriva obraz, v levici ima sceptor, ob robu je pa napis: Pudicitia Aug.

Ker so ljudje pripovedovali, da so v bližini dotične njive tudi gomile, je poročevavec poletu 1903 nalašč prehodil ono polje. Res se že od daleč vidita dve visoki gomili, ki pa že po zunanji obliki vzbujata sum; ena je skoraj štiriogлата. Ljudstvo pripoveduje, da so jih napravili vojaki, ko je bila »reberija« (mogoče da l. 1848.). Eno je tudi že nekdo razkopaval, drugo so

¹ Oblika »Augustorum« nam pove, da je takrat vladalo več cesarjev. Marcus Iulius Philippus (244–249) je imel za sovladarja svojega sina s priimkom Philippeus. Filip Arabec je l. 248 priredil velikanske igre, zatorej se na njegovih novcih često nahajajo tudi živalske borbe. Imel je vojne s Panonci, Dačani in Karpi ter so mu zato tudi dali naslov Carpicus Maximus in Dacicus.

pa celoma razvozili in niso notri nič našli. Pač pa so se po sveže izoranih njivah videle stare črepinje in tudi tlo je na mestih valovito; mogoče, da še krije kaj v sebi. *F. Kovačič.*

Prerisek na steklu iz Dürerjevega »Marijinega življenja«.

Vlč. g. V. K. je daroval »Zgodovinskemu društvu« risbo na steklu, ki nosi monogram Albrehta Dürerja. Gospod darovatelj poroča o njej: »Znano mi je, da je bila v Zajčkem samostanu, od tam je prišla na Dunaj k lazaristom, kjer so že bili pred cesarjem Jožefom, in potem v Građec, odkoder sem jo prinesel v Maribor«. Slika je z rujavo barvo (t. zv. Schwarzlot) naslikana na stekleno-šipo, ki je 45 cm visoka in 45 cm široka. Slika je do zadnje poteze prerisana po velikem Dürerjevem lesorezu (št. 4) iz zbirke Marijinega življenja. Nimam pri rokah izvirnega lista tega izmed najbolj slavljениh del umetnikovih, pa vendar bi mislil, da je naš risar položil šipo na lesorez in potem pavziral črto za črto. Drugače bi se dala težko razložiti ta doslednost in natančnost ne samo v slogu, ampak tudi v izrazu, vrh tega pa tudi omejenost slike, ki samo toliko obsega, kakor daleč je segala šipa. Dürer namreč riše sv. Joahima in sv. Ano, ki se srečata pod zlatimi jeruzalemskimi vrati. Tako je srednji vek predstavljal Marijino spočetje. Na levo od nju je berač in meščan, v ozadju mestne utrdbe in nad njimi pa se odpira pogled v pokrajino z drevjem in z gradom na skali. Zlata vrata je postavil umetnik v ospredje in njih bogato s poznogotskimi ornamenti okrašeni podboji in polukrožni svršetek služijo prizoru za okvir. Na našem prerisku manjka spodnji rob z letnico 1509, potem desni rob in zgoraj $\frac{2}{6}$ — t. j. vse od grada višje navzgor.

A. Stegenšek.

Iskopavanja na Slovenskem Štajerskem l. 1903.

Pri Vidmu ob Savi je izkopal rimske starine uradnik dež. muzeja Wilhelm Rauscher.

Prof. F. Ferk je o počitnicah zasledoval na Pohorju rimske ceste in ostanke rimskih naselbin.

Veliko se je minulo leto kopalo pri Hajdini na mestu starega Petovija. Do meseca novembra je starinski kopač M.

Vnuk izkopaval za mariborski nemški muzej. Meseca novembra je začelo izkopavanje tudi »Zgodovinsko društvo«. Odkrilo se je na posestvu I. Marušeka v vsem 214 žganih grobov na desno nekdanje virunske ceste (sedaj okrajna cesta Ptuj—Pragersko). Večinoma so bili grobovi ovalni, le nekaj malo jih je bilo štirioglatih. Nad enim se je našla v zemlji 1·04 cm dolga in 77 cm široka plošča iz pohorskega marmorja, v sredini je bila 50 cm dolga in 20 cm široka izdolbina, v katero je bila navpično vložena plošča z napisom, ki je pa manjkala.

V mnogih grobovih ni bilo drugega, kakor mastna prst, kosci strohnelih kosti in črepinj, v drugih so se pa našli razni okraski in posodje. Svetilnice nosijo imena tvrdk: Atimetus, Crescens, Festi, Fortis, Iustinianus, Lucius, nekatere so pa brez imen. Svetilke so brez reliefov, vsaj one, ki jih ima »Zg. dr.«, iz česar je sklepati, da so iz poznejše dobe (ne iz 1. in začetka 2. stol. po Kr.). Nekatere imajo prav gladke in tenke stene, druge so bolj robate. V grobovih najdene svetilke so popolnoma snažne t. j. niso se nikdar rabile, ampak so bile narejene nalašč za grobove, le one, ki so najdene v razvaljenih poslopih na posestvu g. Senekovičke, so očrnele, znak, da so se rabile.

V grobovih so se našle dalje raznovrstne, vmes prav lične, a deloma razbite skledice. Omeniti je med drugim lično, 9 cm visoko, čisto celo stekleno »solznico« z dolgim ozkim vratom in stisnjeno ploskvo, ki ima v premeru 9 cm. Našle so se dalje zaponke, lasnice, zapestnice, kovinska ogledala i. t. d. Denarji, ki so bili v grobovih, so sila slabo ohranjeni; kolikor se je dalo spoznati, so od Avgusta, Domicijana, Gordiana. Seveda se iz tega, da je v grobu Avgustov ali Domicijanov denar, ne sme sklepati, da je grob res tako star, zakaj pogostoma so devali v grob že obrabljene in zastarele denarje, češ, za »obolus« v podzemeljskem svetu bodo že dobri. V nekem grobu se je našla prav lepa, 28 cm visoka, dobro žgana, rdeča žara. Vse posode v grobovih so na zgornjem robu malo okrušene, kar ima simboličen pomen.

Pozno v jeseni je začelo izkapat ptujsko muzejsko društvo, ki je v ta namcn dobilo od vlade 600 K na razpolago, in sicer

na parceli 217. Gornj. Brega. Odkrila so se razna poslopja, med podrtinami razno posodje, nakitje, pa človeška trupla in tudi živalske kosti. En človeški okostnjak je še držal v roki pisalo. Med poslopji so našli tudi majhno grobišče, deloma z žganimi, deloma nežganimi trupli. (Slednja bi vtegnila biti krščanska ali so pa pozneje ondi pokopana.)

Mariborsko nemško muzejsko društvo, ki je dobilo na razpolago samo od mariborske hranilnice 10.000 K, je razkopalo tudi gomile pri Razvanju, kjer so se našle razne predzgodovinske posode.

Omeniti je tudi gomil pri Bišu v Slov. goricah, ki so se zadnji čas deloma razkopale. V »Črmljenskem lesu« posestnice I. Brunčič se nahaja 9 gomil, katere je deloma že prejšnja leta razkopaval na svojo roko njen brat, katerega je nekdanj rajni Trstenjak učil gomile kopati. Več gomil je dalje na sosednjem posestvu Jos. Pukšiča, ki jih je pa ravno zadnji čas veliko razvozil. O teh gomilah je poročevavec videl in zvedel naslednje:

Obrnjene so na severozahodno stran, kar je redkost, ker so sicer gomile obrnjene bolj na poldnevno stran. Leže precej nizko in sedaj raste po njih bukovje in smrečje. Novec, ki se je našel v neki gomili, je bil cesarja Vespazijana. Grobovi so bili zloženi iz velikih plošč trdega peščenca, kakršen se nahaja krog Sv. Barbare v Slov. goricah. V nekaterih gomilah sploh ni bilo drugega, kakor razbite črepinje. Opozoriti je na dve posebnosti teh gomil. V nekaterih so bili grobovi čisto ob periferiji gomile, kar se redko kje najde (t. zv. Siesheimer gomile spadajo v ta sestav). Druga posebnost teh gomil je ta, da so kosti bile mnogokrat pometane iz groba, sicer pa gomila dobro zadelana. Ali je to morda delo sovražne roke, ki se je maščevala z oskrnjenjem grobov? Ali je pa morda kdo pozneje izkal zakladov, potem pa zopet zadelal gomile?

Sploh krijejo Slovenske gorice v sebi še mnogo gomil, ki so, žal, že deloma načete ali razvožene, ne da bi se bil kdo pobrigal za natančni opis in najdene predmete. Neštevilne gomile Sl. gor. nam kažejo, da v teh krajih v starodavnih časih niso gospodarili samo volkovi in medvedi, marveč je bil to

dobro obljuden kraj. Razvrstitev teh gomil je kažipot za prastare naselbine ter nekdanje rimske ceste, še celo za najstarejše cerkve.

Poverjenike našega društva in druge prijatelje domačih starožitnosti prosimo, da nam blagovolijo natančno poročati o morebitnih najdbah, ali če kdo v kakem kraju kaj izkapa, naj si bo domačin ali tujec. Zasebnikom, ki niso dovolj veščji v teh rečeh, pa ni priporočati, da bi kar na svojo roko in v zasebne namene in le iz radovednosti izkopavali gomile in druge starine, ker utegnejo znanosti napraviti veliko škodo. Ni dovolj, da se starinski predmet izkoplje kakor krompir, marveč zelo važna je tudi lega in druge okoliščine, na kar je treba zelo paziti.

Fr. Kovačič.

Polstoletni jubilej češke arheologije.

Dne 23. januarja t. l. ob 5. uri popoldne je arheološki odsek češkega muzeja s slovesno sejo proslavil 60letnico svojega obstanka in 50letnico svojega glasila »Pamatky archaeologické a místopisné«.¹ Sešla se je k tej pomenljivi svečanosti res elita češkega razumništva: profesorji, umetniki, uradniki, duhovniki, advokatje, zdravniki, odlične dame i. t. d. Mesto obolelega predsednika I. Hlávka je predsedoval slavnostni seji kraljevograški škof dr. Josip Doubrava, ki je v daljšem govoru razvijal dosežanje uspehe arheološkega zbora v preteklem polstoletju. Vkljub težavnim razmeram, v katerih se je rodil ta zbor, vendar lahko s ponosom kaže na dosedanje pridobitve in uspehe na polju češke arheologije. Ker novejši čas zanimanje za starinoslovje bolj in bolj raste, si sme obetati arheološki zbor še lepšo bodočnost.

Urednik časopisa »Pamatky archaeol.« je govoril o postanku in razvitku tega lista. Opozoril je, v kako neznatnih in tesnih prostorih so se razmestile izpočetka arheološka, naravoslovna, numismatična in kulturno-historična zbirka, pa kako veličastno palačo ima sedaj češki narodni muzej.

¹ »Pamatky« razpravljajo bolj v poljudni obliki za širje občinstvo arheologijo in kulturno zgodovino, dočim »Musejnsk« goji skoro izključno politično zgodovino in je namenjen le bolj strokovnjakom.

Arhivalni ravnatelj I. Schulz je opisoval trudapolno nabiranje češke diplomatične zbirke, ki je l. 1823 imela samo 20 komadov, l. 1830 že 900, l. 1855 pa 21.874 in dandanes ima diplomatični oddelek v ožjem pomenu 30.000, občinski oddelek 40.000, grajščinski oddelek 23.000 listin.

Kustos Smolik je poročal o razvoju numismatične zbirke, ki šteje sedaj 11.000 čeških in 900 inozemskih novcev. Prof. dr. Koula je govoril o folklorističnem in historičnem oddelku arheološkega zbora ter obžaloval, da je še v tem oziru med občinstvom vedno premalo zanimanja, vsled česar so že mnogi dragoceni predmeti odšli v inozemstvo. (Kaj še le pri nas!) Naposled je profesor dr. Pič poročal o predzgodovinskih izkopinah in zbirkah.

Mnogobrojne častitke in pozdravi so došli od raznih domačih in inozemskih muzejev, zemljepisnih, arheoloških in umetniških zavodov v Rimu, v Parizu, Toulouse, Berlinu, v Belgiji, v Upsali, Stockholmu, na Dunaju, v Krakovem, v Sarajevu, Ljubljani i. t. d. Tem čestitkam se pridružujemo tudi mi kot najmlajša panoga v organizaciji historičnega znanstva.

Sijajni uspehi na zgodovinskem in narodopisnem polju, ki sta jih dosegla v 50 letih češki um in češka dlan, naj bodo tudi nam v bodrilo in v posnemo.

F. K.

Književna poročila.

Ingo-Nigo. Zur steirisch-kärntischen Kulturgeschichte des achten Jahrhunderts. Von Dr. Valentin Pogatschnigg. »Grazer Volksblatt«, 1903, št. 468, 470 in 474.

Najiminitnejši vir za zgodovino Slovencev v 8. in 9. stoletju »De conversione Bagoariorum et Carantanorum« (o pokristjanitvi Bavarcev in Gorotanov), ki je bil spisan okolo l. 871., nam poroča med drugimi naslednji dogodek.

Slovenski knez Ingo je krščanske podložnike in njih poganse gospodarje povabil na pojedino; one je posadil za mizo, tem pa je odkazal prostor zunaj poslopja, kjer bi sedeli kakor psi, ter jim postregel s kruhom, mesom in vinom v umazanih posodah, iz katerih naj bi pili. Podložnikom pa je ukazal postreči v pozlačenih kozarcih. Nato so go-

spodarji zunaj vprašali: »Zakaj ravnaš tako z nami?« Ingo pa jim odgovori: »Vi niste vredni, da bi se z neosnaženimi telesi družili s tistimi, ki so se že prerodili po sv. krstu; zato zavživajte hrano zunaj poslopja kakor psi.« Nato so se dali tudi ti poučiti v sveti veri ter so se podvizali, da bi bili prej krščeni. Na ta način se je če dalje bolj utrdila krščanska vera.

Ta dogodek razlagajo razni zgodovinarji različno. Nekaterim je Ingo solnograški duhovnik, nekaterim grof ali knez, eni ga prištevajo Slovencem, drugi pa Nemcem. Gosp. dr. Pogatschnigg je po natančni analizi poročila in ozirajoč se na ondašnje pravne razmere dognal, da je bil Ingo slovenski knez, ali bolje rečeno, župan v Spodnji Panoniji; kajti omenjeni zgodovinski vir se že od 6. poglavja naprej skoro brez izjeme ozira le na Panonijo in tudi Muchar (G. d. St. III, 147) imenuje Inga vojvodo med Muro in Savo, tedaj v Panoniji.

Po razmerju med nemškim in slovenskim glasoslovjem se je Ingo v slovenskem jeziku bržkone imenoval »Nigo«. Na podlagi te podmene spravlja dr. Pogatschnigg Inga v dotiko z »Negovo«. Negova je grad v gornjeradgorskem okraju, ki je dal ime tudi vasi in župniji. Bržčas je pripadal ta kraj nekdanj dudlejski grofovini. Nekateri deli starega gradu so že stali pred enajstim stoletjem in mogoče je, da je bil nekdanj središče celega okraja. Da je ime »Negova« izvajati iz osebnega imena, kažejo najstarejše oblike tega imena. Prvikrat se omenja vas Negova okolo l. 1130. z imenom »Negojne selo«, grad pa l. 1265. z imenom »Negove«. Prvi posestnik se je torej imenoval »Nego« ali »Nigo«; lahko bi bil tedaj naš »Ingo«.

Znamenite so Pogatschniggove prestave nekaterih besed. »Mirabiliter fecit« ne pomenja, da je Ingo čudeže delal, ampak storil je nekaj spomina vrednega. »Servi credentes« niso bili sužnji, ampak »podaniki«, podložni kmetje, enako ne pomenjajo besede »qui eorum dominabantur« »plemenitašev«, ampak samosvoje zemljiške gospodarje, katerim so služili podložni kmetje.

V opazki še omenja dr. Pogatschnigg, da se je povest o Ingovi pojedini v začetku 19. stoletja tudi pesniško predelala (Gust. Fellingner v dramatski pesni »Inguo« [1816] in K. Gotfr. vitez Leitner v baladi »Vojvode Ingua pojedina« 1825) in obžaluje, da še dosle nikomur ni služila ta snov v podstavo zgodovinske slike, in prav taka slika bi okrasila Negovski grad.

M. Ljubša.

Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter Kärntens in den slovenischen Stammesverband. Ein Beitrag zur Rechts- und Kulturgeschichte von Dr. jur. Emil Goldmann. Breslau, Verl. v. M. & H. Marcus. 1903. S. 247. C. 8 m.

Ena najzanimivejših prikazni v zgodovini karantanskih Slovencev je brezdvomno toli dramatično vmeščevanje koroških vojvodov na Go-

sposvetskem polju. Zadnji čas so tej kulturno-zgodovinski zagonetki posvetili posebno pozornost pravni zgodovinarji. L. 1899 je Pavel Puntschart¹ prvi iz pravno-zgodovinskega stališča temeljito pretresel vire in pomen te svečanosti.

P. pride do sklepa, da je obred na »knežjem kamenu« in »vojvodskem stolu« odsev gospodarstvenih bojev. Med Slovenci sta se namreč, kakor drugod, ločila dva stanova: kmetski, ki se je pečal s poljedelstvom, in plemiški, ki je zajemal svoje bogastvo zlasti iz živinoreje. Plemstvo je bilo gospodujoča stranka, kmetje pa podložniki. Ko so Agilolfi začeli po alpskih dolinah širiti svojo oblast, jim je pogansko-slovensko plemstvo nasprotovalo, potlačeno kmetstvo pa se je z njimi zavezovalo. V zadnji tretjini 8. stoletja je bila plemiška moč strta ter pod agilolfinsko in pozneje karolinško zaščito vpeljana kmetska vlada. Na Gosposvetskem polju so volili »kmetskega kneza« ter ga na »knežjem kamenu« vmeščali, na »vojvodskem stolu« je pa sprejemal deželno sodstvo in poklonstvo. Nemški vojvodi so ta običaj pridržali, da bi si tako lažje pridobili slovensko, poljedelsko prebivavstvo.

Kritika (Poppenheim, Jaksch, Wretschko, Schönbach itd.) je priznala mnogotere vrline Puntschartove knjige, a zavrgla je njegov glavni stavek, da je namreč vojvodsko vmeščevanje odraz gospodarskih bojev karantanskih Slovencev.

Vprašanje o izviru in pomenu tega običaja je poskušal rešiti na drug način dr. Goldmann v omenjeni knjigi. Ta učenjak poudarja, da se obred vmeščevanja karantanskih vojvodov — pravno-zgodovinski unikum — mora pripisovati izrednim razmeram. In te izjemne razmere so bile v tem, da je tuji, nemški državni odposlanec vladal slovenskemu prebivavstvu. To je pisatelja dovedlo do sklepa, »dass das Ceremoniell der sogenannten »Herzogseinsetzung« ursprünglich den Zweck gehabt habe, den stammfremden deutschen Herrscher in den Volksverband der Kärntner Slovenen einzuführen« (str. 120).

Na podlagi te podmene se dajo razložiti vsi deli obreda, ki se je vršil pri obeh kamenih. Na »knežjem kamenu«, ki je bil okrogla kamenita plošča, prvotno žrtvenik, je bil novi vojvoda sprejet v narodno slovensko zvezo, dočim se je na »vojvodskem stolu« vršilo vmeščevanje ter je tu novi vojvoda prvič sprejel poklonstvo svojih podložnikov. Nekateri deli, kakor mahanje z mečem, so poznejši priveski, povzeti iz obreda cesarskega kronanja. Bistveni deli celega obreda so prastari ter imajo svoje nalike v raznih indo-germanskih (indoevropskih)

¹ Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. Ein verfassungs- und kulturgeschichtlicher Beitrag. Leipzig 1899. Posledke svojega raziskovanja je pisatelj podal v poljudni obliki v »Zeitschrift des deutschen und österr. Alpenvereines«. 1901. S. 123—127.

plemenih, a prišel je ta obred v rabo pri nastopu karantanskih vojvodov, ko so na mesto domačih vladarjev stopili nemški vojvodi, in vršil se je le takrat, ko je izumrlo kako vojvodsko pleme in nastopilo novo.

V kritično pretresovanje glavnega stavka in posameznih dokazov se v tem kratkem poročilu ne moremo spuščati. Mislimo, da še s tem ni izgovorjena zadnja beseda, ampak se bo v našem listu še večkrat nudila prilika strokovnjaškim močem, govoriti o vmeščevanju karantanskih vojvodov in o razlagi Goldmannovi.

Priznati je pa, da pisatelj kaže obsežno erudicijo v svoji stroki; stvarno in mirno razmotruje razna vprašanja o slovanski zgodovini, pravu in narodopisju. Svojo glavno trditev podpira po vseh logičnih pravilih z obsežnimi zgodovinskimi, pravnimi in zlasti etnologičnimi razlogi, vendar ostane za sedaj le podmena, kateri je priznati mogočnost in verjetnost, nikakor pa ne gotovost. Škoda, da so g. pisatelju nepristopni (menda zaradi neznanja jezika) neposredno slovanski viri, ker bi tako mogel še globlje prodreti v slovansko pravo in sploh v slovanski življenj. Za običaje južnih Slovanov se n. pr. sklicuje na malovredno Kraussovo knjigo. F. K.

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zbral dr. Franc Kos, c. kr. profesor. Prva knjiga (l. 501—800). V Ljubljani 1902. (na zavoju 1903). Založila in izdala »Leonova družba« v Ljubljani. Tiskala »Katoliška tiskarna«. LXXX + 416 strani.

Prva knjiga, za katero še pride devet enako obsežnih knjig samo za zgodovino srednjega veka, ima dva dela: »Uvod« in »Gradivo«. Uvod, obsegajoč LXXX str., nam podaja po kratkem predgovoru »Zgodovinski pregled« one dobe, za katero je v knjigi gradivo nabrano. Pregled je tako-le razvrščen:

A. Razmere pred prihodom Slovencev (IX—XXII): 1. Zemljepisne črtice (IX—XIII). 2. Oblast Vzhodnih Gotov (XIII—XVIII). 3. Verske in cerkvene razmere (XVIII—XXII).

B. Slovèni in njih boji z Bizantinci (XXIII—XXXII): 1. Nekoliko opazk o nekdanjih Slovènih (XXIII—XXV). 2. Slovèni in Bizantinci (XXV—XXXII).

C. Nastop Slovencev XXXII—XLIX): 1. Črtice o naselitvi Slovencev (XXXII—XXXVII). 2. Doba slovenske samostojnosti (XXXVIII—XLIII). 3. Razširjanje krščanstva med Slovenci (XLIII—XLIX).

D. Važnejši dogodki ob slovenskih mejah (XLIX—LXIII): 1. Oglejska in gradeška cerkev po razkołu (XLIX—LVIII). 2. Začetek frankovske oblasti po Slovenskem (LVIII—LXIII). Vsi tu navedeni deli uvoda se naslanjajo na dotične številke registrov v drugem delu, vrhu tega pa nas pisatelj pod črto opozarja na razne spise, v katerih je že obširneje razpravjal te reči.

V zadnjem delu »Uvoda« (LXIV—LXXX) navaja pisatelj vse uporabljene vire v abecednem redu s kratkimi opazkami, kdaj so nastali in kako je ceniti njih vrednost.

Drugi del naše knjige »Gradivo« navaja na 369 straneh 336 regestov po kronološkem redu. Nekateri regesti so že cele razprave, ker je vsa tvarina raznih virov o istem dogodku spravljen v celoto. Večinoma pa so regesti proste prestave navedenega vira in bodejo izvrstno služile onim čitateljem, ki niso večji latinščine in grščine. Za slovenskim besedilom sledi vir v prvotnem jeziku razen nekaterih izcrpkov iz cerkvene zgodovine Ivana iz Efeza, ki je pisal sirski, po predstavi dra. Schönfeldera (n. pr. št. 83., 88., 91.) Mnogoštevilne opazke pod črto pa razjasnjevajo podane regeste glede časa, oseb in krajev.

Naposled je pisatelj pridejal dva imenika, prvi krajev in oseb (str. 370 - 413), drugi pa besed in stvari (str. 413—415). Na zadnji strani se navajajo tiskovni pogoški; pri teh se je prezrl pogošek na strani XXXVIII., kjer mora mesto »668—723« biti »568—623«, kar pa se sicer iz sledeče letnice samo ob sebi popravi.

Omenili bi le sledeče: V št. 473. (str. 215.) bi za izraz »anathemizare« slovenski rajši čitali: »Sinoda je . . . izobčila«, kakor pa » . . . preklela«. Glede razširjanja krščanstva med Slovenci (gl. Uvod, C. 3.) uporablja g. pisatelj samo spis solnograškega anonyma, ker »jako slabo smo poučeni o tem, kako se je krščanstvo razširjalo po južnih straneh slovenske domovine« (str. XLIX). Tu ni bilo povoda za enak polemičen spis, kakor je »Conversio«, ki izločuje vse, kar bi bilo proti smeri spisa, namreč, da so se Slovenci svojevotjno udali solnograški cerkvi. Nazori g. pisatelja o razširjanju krščanstva med Slovenci so nekako optimistični. Ako je res, kar trdi Arno (št. 225., str. 266. in posebno op. 3) je že papež Caharija Karantanijo priklopil solnograški cerkvi, a to se ni ukrenilo raditega, ker so že bili nekateri deželjani kristjani, ampak za to, da bi Bavarska lažje udržala politično nadoblast nad Slovenci. Da je Virgilij moral vedno v Karantanijo pošiljati duhovnike, to niso povzročile vsakoletne škofijske sinode, ampak nekrščanski Slovenci, ki so izganjali misijonarje. Virgilij je izbiral za misijon take duhovnike, ki so že poznali razmere po deželi in tudi nekoliko umeli ljudsko govorico. Po našem mnenju se je krščanstvo utrdilo med Slovenci še le, ko je Arno ustanovil pokrajinsko škofijo (chorepiscopatus), s katero so Slovenci vsaj navidezno dosegli zunanjo nezavisnost od solnograške cerkve.

Tu navedene reči ne kratijo velike vrednosti Kosove knjige. Delo časti pisatelja. Cena je za redne ude »Leonove družbe« primerna, za neude pa previsoka. Iskreno želimo, da bi vsi prijatelji zgodovinstva podpirali to za Slovence imenitno književno podjetje. *M. Ljubša.*

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Ustanovitev društva.

Prve klice, iz katerih je vzknilo naše društvo, ostanejo za sedaj zastrte z zagrinjalom zasebnih pogovorov, dopisovanj in posvetovanj; naše poročilo se začne s formalnim spočetjem društva. — Dne 18. sušca 1903 se je sešlo 19 gg., večinoma profesorjev raznih mariborskih učnih zavodov, k posvetovanju o ustanovitvi »Zgodovinskega društva«. Shod sta sklicala po § 2 ravnatelj H. Schreiner in prof. Fr. Kovačič. Posvetovalnemu shodu je predsedoval ravnatelj H. Schreiner, poročevavec je bil prof. Kovačič, zapisnikar pa prof. K. Vrstovšek. Predsednik in poročevavec sta poudarjala važnost tega društva, ki je uprav nujno iz kulturnega in rodoljubnega stališča. Prav posebno je še ustanovitev društva priporočal vseuč. profesor dr. Murko. Potreba takega društva se je enoglasno pripoznala in sklenila njega ustanovitev.

V podrobni debati so se pravila sprejela, kakor je poročevavec predlagal in kakor so sedaj tiskana, izvzemši nekatere stvarne in stilistične spremembe. Živahna debata se je razvila glede imena. Poročevavec je predlagal prvotno, naj bi se društvo imenovalo »Zgodovinsko društvo za Spod. Štajersko«. Predlagala so se tudi imena: »Muzejsko društvo« (ki bi bilo za zgodovino in naravoslovje), »Slovensko zgodovinsko društvo«, »Zgodovinsko društvo« (brez dastavka). Z večino glasov je bil naposled sprejet predlog dr. Murka, da se društvo imenuje »Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko«. To ime izraža namen in obseg društva. Glavni smoter društvu je proučevanje domače zgodovine, muzej mu je pa sredstvo; glavne skrbi ne more vanj obračati zaradi pičlih sredstev in z ozirom na to, da že obstoji deželni muzej, in je zato naše društvo v drugačnem položaju, kakor n. pr. kranjsko »Muzejsko društvo«. Dostavek »za Slov. Štajer.« izraža njegov delokrog. Njegovo stališče je popolnoma znanstveno, kakor se je pri shodu izrečno povdarjalo, a kakor je n. pr. graško historično društvo nemško in mu nemški značaj vendar ne moti znanstvenega stališča, enako je naše društvo ustanovljeno za štajerske Slovence, da med njimi goji in pospešuje poznavanje domače zgodovine. Njegov delokrog je pred vsem oni del štajerske dežele, koder prebivajo Slovenci. Na sosedne kronovine se

bo društvo oziralo, kolikor je to nujno za razumevanje južnoštajerske zgodovine.

V delokrog »Zgodovinskega društva« se je sprejel tudi narodopis, ki prvotno ni bil v načrtu. Glede vrste udov so se prvotnemu načrtu na predlog dr. Murka dodjali tudi dopisujoči udje. Važno je bilo vprašanje, kaj se naj določi za slučaj, ako društvo preneha ali se razpusti. Na Slovenskem Štajerskem ni sedaj sličnega društva, ki bi imelo soroden cilj, s preseljevanjem v drugo deželo bi se pa povzročili morda večji stroški kakor bi bil vreden ves inventar, marsikaj bi se poškodovalo in izgubilo svoj pomen, ki ga ima le na domači zemlji. Ker je vsled sinodalne konstitucije l. 1896 že bil ustanovljen v Mariboru diecezanski muzej za cerkvene starine, se je sklenilo, da se v slučaju, ko bi društvo prenehalo, njegov inventar spoji z diecezanskim muzejem, s katerim ima itak stvarno sorodnost.

Da se društvo čim prej ustanovi, je posvetovalni shod takoj izvolil pripravljavni odbor, ki bi naj vladi predložil pravila v potrjenje in pripravil vse drugo za ustanovitev društva. V ta odbor so bili voljeni gg.: adv. dr. R. Pipuš, prof. dr. A. Medved in prof. dr. Fr. Kovačič, vsi trije iz Maribora. Pripravljavni odbor je izvolil začasnim predsednikom prof. Fr. Kovačiča ter je dne 1. aprila predložil pravila c. kr. namestništvu v potrdilo. Dne 5. majnika je odboru naznanil mestni svet mariborski, da deželna vlada nima nič zoper ustanovitev društva, vsled tega je osnovalni odbor v seji dne 11. majnika 1903 sklenil sklicati ustanovni občni zbor dne 28. majnika ob 4. uri popoldne v mariborskem »Narodnem domu«. Za ta občni zbor se je določil naslednji dnevni red: a) poročilo osnovalnega odbora; b) volitev predsednika in odbora; c) razni nasveti in predlogi.

Ta dnevni red in manifest o ustanovitvi novega društva je osnovalni odbor objavil v treh štajerskih časnikih: v »Domovini«, v »Slov. Gospodarju« in »Südst. Presse«. Društvena pravila se je sklenilo tiskati v 2000 izvodih; ob enem so se razposlale tiskane nabiralne pole nekaterim rodoljubom, da se nabere za ustanovitev potrebno število udov. Začasno blagajništvo je prevzel g. dr. Pipuš.

2. Ustanovni občni zbor dne 23. majnika.

Udeležilo se je tega zbora 22 že vpisanih udov, pismo so shod pozdravili in izpričali svojo odsotnost dr. M. Murko iz Gradca, M. Slekovec od Sv. Marka pri Ptujju in J. Šlebinger iz Dunaja.

Začasni predsednik otvori zborovanje ter povdarja, kolike važnosti je ustanovitev »Zgod. društva« za štajerske Slovence. Poleg naravoslovja nadvladuje dandanes historična veda nekako vse druge panoge. Odkar so Mavrinci v 17. veku opozorili s svojo kritično izdajo starih pisateljev na temeljni zakon zgodovinski, da kdor hoče proučevati zgodovino, mora najprej preiskušati vire in dognati njih pristnost, od tega časa je zgodovinska veda nastopila nova pota ter se krepko razvijala.

Romanticizem 19. veka je zgodovini podal nov vzlet ter narodno-patriotično barvo. Sedaj postane zgodovina popularna. Zbiranje starin odslej ni samo »curiosum« nekaterih plemenitažev, ampak sedaj nastanejo narodni in deželni muzeji. L. 1802 je profesor Széchenyi sprožil idejo ogrskega narodnega muzeja, leta 1811. je nadvojvoda Ivan ustanovil Joaneum v Gradcu, leta 1821. je bil ustanovljen kranjski deželni muzej itd. Na Štajerskem so sedaj poleg deželnega muzeja in historičnega društva že lokalna muzejska društva v Celju, v Ptujju in v Mariboru.

Zanimanje za zgodovino in starine zavzema vedno širje sloje in dandanes prevladuje prepričanje, da zgodovina ne opisuje samo krvavih bojov in političnih intrig na vladarskih dvorih, ampak ona zasleduje celotno, kulturno, politično in gospodarsko žitje in bitje držav in narodov.

Tudi štajerski Slovenci smo imeli doslej sicer zaslužnih mož za domačo zgodovino, toda ti so bili nekako osamljeni, zanimanje za domačo zgodovino je bilo premalo splošno, delo premalo sistematično. Vsemu temu naj odpomore novo »Zgodovinsko društvo«. Zgodovinska zavest tudi najbolj vzbuja narodno samozavest. Štajerskim Slovencem preostaje le dvoje: ali z obupno, pasivno resignacijo čakati svoje smrti, ali pa krepko živeti in napredovati tudi na kulturnem polju, zlasti zgodovinskem.

Ob enem je poročal predsednik o delovanju osnovalnega odbora ter naznanil, da se je oglasilo že 38 rednih udov. Začasni blagajnik poroča, da se je nabralo denarja 120 K. Na predlog dr. J. Mlakarja se društvena pravila sprejmejo »en bloc«.

Na to je občni zbor volil predsednika, 10 odbornikov, 3 namestnike in 3 pregledovavce računov. Predsednikom je bil enoglasno izvoljen Matej Slekovec, župnik pri Sv. Marku. V odbor so pa bili voljeni: ravnatelj H. Schreiner, advokat dr. Rad. Pipuš, prof. J. Košan, kanonik M. Matek, prof. A.

Kaspret v Gradcu, prof. Fr. Kovačič, prof. Ferd. Majcen v Ptujju, prof. Jos. Kožuh v Celju, M. Ljubša v Gradcu, prof. A. Stegenšek v Mariboru. Za namestnike so bili izvoljeni: Gabr. Majcen, prof. K. Vrstovšek in prof. J. Vreže; za pregledovavce računov pa adv. dr. Fr. Rosina, dr. Povalej in M. Štrakl, sedaj župnik pri Sv. Petru bl. Maribora.

Na predlog osnovalnega odbora sklene občni zbor: a) da se prihodnji občni zbor l. 1904 vrši po mogočnosti v Celju ter se z njim združi poljudno predavanje. b) Naj odbor skrbi, da se izda kaka publikacija. c) Naj odbor imenuje poverjenike po deželi, ki bodo nabirali ude, zlasti pa poročali o zgodovinskih in narodopisnih zanimivostih ter zbirali starine. — Nasvet g. Fr. Gomilška, naj društvo izdaja tudi čisto poljudne zgodovinske spise, se vzame na znanje.

3. Prva odborova seja.

Koj po ustanovnem občnem zboru je začasni predsednik mesto odsotnega novoizvoljenega predsednika sklical odborovo sejo, v kateri se je odbor tako-le konstituiral: podpredsednik ravnatelj H. Schreiner, tajnik prof. Kovačič, blagajnik dr. Pipuš, knjižničar in arhivar prof. A. Stegenšek. Tajniku in blagajniku se naroči, da oskrbita potrebne tiskovine, zapisnike, sprejemnice, stampilije itd. G. Ljubša se naprosi, da sestavi načrt za delokrog društvenih poverjenikov. Na predlog prof. Kovačiča se sklene, zbirati v društveni knjižnici vse slovenske tiskovine, ki izhajajo na Štajerskem. G. Ljubša dostavi, naj se društvo priporoča, da se mu tu in tam iz zapuščine prepusté porabne knjige, s katerimi pogostoma ne vedo kam, ali pa jih zametujejo. Prof. Kaspret pripomni, da so celo stare pratike včasih važne za zgodovinarja zaradi raznih gospodarskih opazk.

Prof. A. Kaspret tudi predloži načrt, kako naj bo urejena društvena publikacija; obsega naj: 1. zgodovinske članke iz različnih strok in slojev; 2. posebno važne vire za zgodovino južne Štajerske; 3. zgodovinsko bibliografijo, ki se tiče Sp. Štajerske; 4. društvena poročila; 5. pregled zgodovinskih izkopin in najdb na Sp. Štajerskem.

4. Druga odborova seja dne 6. vinotoka 1903.

Mesto bolnega predsednika je predsedoval seji podpredsednik g. Schreiner. Zapisnik zadnje seje se odobri. Mesto prof. F. Majcena, ki se je odpovedal odborništvu, se je v odbor poklical odb. namestnik, c. kr. vađn. učitelj Gabriel Majcen. K društvu je dotlej pristopilo 72 rednih (dva iz-

med teh sta pilačala dosmrtno udnino) in 7 podpornih udov. Na predlog predsednikov se sklene, da se le rednim udom dostavljajo sprejemnice, podpornim se pa v gotovih slučajih pismeno izreče zahvala.

Tajnik omeni v svojem poročilu neutemeljene strastne napade na društvo v nekaterih Slovencem sovražnih listih, ki pa ravno kažejo važnost našega društva.

Za poverjenike je predsedništvo doslej imenovalo p. n. gg.: naduč. Tom. Puščenjak za Cven in okolico, župn. Fr. Zmazek za Sv. Benedikta in Negovo, župn. L. Janžekovič za Veržej in okolico, kaplan Vid Janžekovič¹ za Sv. Miklavža v Sl. gor., učitelj A. Kosi za Središče, naduč. Ivan Strelec za Sv. Andraža v Slov. gor., učitelj J. Godec za Lempah, kap. M. Šket za Laško in naduč. Fr. Jurkovič za Šmarje pri Jelšah.

Dne 6. junija je predsedništvo vložilo prošnjo na c. kr. namestništvo, da se potrdi pravni obstoj društva. V dopisu z dne 27. jun. je mestni svet mariborski naznanil, da se je ugodilo prošnji.

Ker predsednik M. Slekovec ne more zaradi boleznj sodelovati pri društvu, mu je pa na drug način pomogel: prepustil mu je vso svojo zgodovinsko knjižnico, vse svoje zapiske, vse izdane knjižice, stojalo za knjige, pisalno mizo in omarico za spiske ter povrh vplačal 110 K. Odbor sklene, da se mu pismeno sporoči iskrena zahvala za to. Ker je knjižnica že prepeljana v Maribor, je treba poskrbeti za primeren prostor. Predsedništvu se stavi dvojni predlog, da poskusi najti prostorov: ali naj stopi v dotiko z diecezanskim muzejem in se najme za oba skupno stanovanje, ali se naj skuša pridobiti prostor v »Narodnem domu«.

Uredništvo društvenih publikacij se izroči prof. Ant. Kaspretu, vprašanje pa, ali se naj izdaje časopis ali letni zbornik, se odloži, dokler se ne pridobijo sodelavci in rokopisi. Na predlog g. Kaspreta se sklene, v majhnih brošuricah izdajati kratek poljuden navod za zbiranje in obdelovanje starinskih reči. G. M. Ljubša spiše navodilo za krajevne kronike; profesor Stegenšek za župnijske in dekanjske arhive, profesor Kaspret za rodbinske in občinske arhive, prof. Kovačič za izkopavanje gomil in predzgodovinskih starin, Gabr. Majcen o narodnopisni zbirki. Podpredsednikov predlog, da naj društvo oskrbi fizikalno-geografično-zgodovinski opis južne Štajerske, se za sedaj vzame

¹ Se je med tem preselil k Sv. Lenartu v Sl. gor.

na znanje. — Odbor izrazi tudi soglasno željo, da bi društvo čim prej začelo prirejati poljudna predavanja o domači zgodovini in konference za ožje kroge. Prof. J. Kožuh se naprosi, da prevzame potrebne priprave za prihodnji občni zbor v Celju.

5. Tretja odborova seja dne 22. decembra 1903.

V začetku seje se je podpredsednik g. Schreiner s toplimi besedami spominjal rajnega predsednika. Društvo je naznanilo njegovo smrt z osmrtnico v »Slov. Gospodarju« in v »Südst. Presse«.

Tajnik je zastopal društvo pri pogrebu v Ljubljani; na krsto je društvo položilo lep venec z napisom: »Zgodovinsko društvo za Slov. Štajer. svojemu predsedniku«. Dne 19. dec. 1903 je pa odbornik, g. kanonik Matek opravil za rajnega slovesne zadušnice.

Zapisnik zadnje seje se odobri. Vsled predsednikove smrti izpraznjeno odborniško mesto je prevzel namestnik profesor Karol Vrstovšek. Od zadnje odborove seje je pristopilo 15 rednih udov in 7 podpornih. S pohvalo se vzame na znanje, da je gospod župnik Franc Hirti prepustil društvu celega Valvasorja, tudi drugih manjših daril je došlo društvu od raznih strani. Zlasti so podarili za knjižnico, arhiv in muzej gg.: dr. R. Pipuš več starih novcev in slovensko listino iz l. 1630 ter nekaj knjig. Učitelj J. Godec v Lempahu več starih novcev, Fr. Puconja na Cvenu star turški novce, Fr. Rozman, trgovec v Vržeju več starih novcev, istotako dijak Lipovšek in Trstenjak, kapelan A. Kocbek, pri Sv. Petru pri Mariboru in Vid Janžekovič, takrat pri Sv. Miklavžu, mladenič J. Grandovšek pri Sv. Kungoti, kurat Ljubša v Gradcu, župnik Ogrizek v Črešnjicah je daroval več slik in starinskih rokopisnih knjig. M. Muršec, trgovec na Bišu je daroval več listin. Za knjižnico so darovali več knjig: dr. Fr. Kovačič, dr. A. Jerovšek, Gabrijel Majcen, župnik L. Janžekovič v Veržeju, dr. Fr. Rosina, Ferd. Leskovar, župnik M. Šmid v Solčavi. Prostor v zmislu dvojnega predloga zadnje odborove seje se ni mogel dobiti, pač pa je dobilo društvo primerno sobo v deškem semenišču, kjer se lahko uredi knjižnica in tudi razne starine začasno shranijo. Ustanovitev zgodovinskega, narodopisnega in naravoslovnega muzeja za Slov. Štajersko v primerni hiši pa vendar mora ostati odslej vedno na dnevnem redu.

Tajnik poroča tudi o izkapanju starin na Hajdini¹, ki se je pa vsled nepričakovanih zaprek moralo ustaviti. — Za predavanja in konference je doslej nedostajalo časa, moči in prostora.

Urednik prof. Kaspert poroča, da si je pridobil nekaj sodelavcev med vseučiliškimi in srednješolskimi profesorji. Sklene se, da se izdaje glasilo »Zgodovinski list«² po tri do štirikrat na leto, vsakokrat vsaj 4 pole. Štirje snopiči tvorijo en zvezek. Redni udje dobe list brezplačno, za neude se določijo naročnina 6 kron na leto.

Za vezavo in ureditev knjig se knjižničarju nakaže 100 K. ter se sprejme za knjižnico naslednji

Poslovni red:

§ 1. Društvena knjižnica ni javna, ampak je pristopna samo udom.

§ 2. Domači in zunanji udje naj pismeno naznanjajo knjižničarju, kdaj in kakšne knjige žele.

§ 3. Nihče ne sme lastnoročno jemati knjig iz predalov in omar, ali jih nazaj polagati. To opravlja le knjižničar.

§ 4. Ako si domači udje na dom izposojajo knjige, je zapisati v zapisnik dan, naslov in signatura knjige, njih ime in stanovanje.

§ 5. Izven mesta se pošiljajo knjige na odgovornost in stroške prosilčeve; sprejem je potrditi z reverzom.

§ 6. Redka in dragocena dela, zemljevidi in listine se ne izposojajo na dom. Po dogovoru s knjižničarjem se zato otvori knjižnica.

§ 7. Izposojene knjige se vračajo tekom enega meseca. Obrok sme podaljšati knjižničar še za en mesec. Kdor pravočasno knjige ne vrne, se opomni pismeno, in če še svoji dolžnosti ne zadosti, izgubi pravico izposojevanja ter se lahko tudi sodnijskim potem postopa zoper njega.

§ 8. Prepovedano je, delati v knjigah opazke, pripiske, pregibati liste, podčrtavati vrstice. Izposojevavec je odgovoren za vsako poškodbo. —

Predsednik razvija načrt, kako naj bi se uredil opis Južne Štajerske. G. Majcenu se poveri, da izdela za to natančen načrt in poroča o tem v prihodnji seji. Dr. Rad. Pipuš priporoča gojenje pravne zgodovine. Sklene se tudi naročiti nekatera zgodovinska dela.

¹ Gl. poročilo na str. 94. — ² Iz raznih vzrokov se je pozneje to ime opustilo in sprejel naslov: »Časopis za zgodovino in narodopisje«.

6. Četrta odborova seja dne 1. marca 1904.

Navzoči: Podpredsednik g. Schreiner, prof. Kaspret, gosp. Ljubša, dr. Pipuš, profesor Majcen, profesor Kovačič, profesor Vrstovšek. Glavni predmet dnevnega reda je bil »Časopis«. Odobri se »predgovor«, ki ga je sestavil urednik in se v odborovem imenu priobči na čelu društvenega glasila. Ker je tvarina za prvo številko narastla bolj, kakor se je pričakovalo, se še enkrat vzame v pretres vprašanje o ceni in načinu izdajanja. Načeloma se sklene, da list izide 4krat na leto, toda v neobveznih obrokih ter se v ugodnem slučaju lahko razdeli na 6 številk, pa tako, da sta po dve združeni v eden zvezek. Glede cene ostane vse, kakor se je sklenilo v prejšnji seji. Upravništvo lista prevzame društveni blagajnik g. dr. Pipuš.

Vprašanje glede krajepisno-zgodovinskega slovarja za Spodnje Štajersko se izroči posebnemu odseku, v katerega so iz odbora izvoljeni: g. H. Schreiner, dr. K. Štrekelj, profesor Vrstovšek in profesor Majcen. Po potrebi si ti privzamejo večšake izven odbora.

V načrtu za slovar je vzeti v poštev, da »Slovenska Matica« v kratkem izda opis Slovenske Štajerske, da se pripravljata tudi opis vseh cerkva in zvonov v lavantinski škofiji ter da ima slično gradivo nabrano tudi štajerska deželna historična komisija. Z ozirom na to je slovar primerno urediti, da se ne bo isto ponavljalo, in kar je važnega opustilo.

Rednih udov je do 1. marca pristopilo 117 in sicer od zadnje odborove seje 30, med temi tri posojilnice (brežiška 100 K, mariborska 50 K, posojilnica v Dolu 20 K), g. župnik M. Meško je pa plačal 30 K. Na znanje se vzamejo razna darila za muzej in knjižnico, ki so jih priposlali zadnji čas gospodje V. Krivec, Fr. Ogrizek, Vid Janžekovič, Leopold Škuherský, stotnik Martin Žunkovič, Franc Krepek, Franc Godec, Josip Lončarič, A. Korošec, in G. Majcen. Slednja dva sta s predpustnega trodnevnega izleta v Ščavniški dol za društveni muzej prinesla zob in srednji člen nožnega prsta mastodonta, popolno spodnjo čeljust diluvijalnega jelena, več starih narodnih noš in sta še vrhutega zasledila rimsko grobišče, ki se doslej še ni bilo preiskalo. Zob mastodontov je zadnji kotnik spodnje čeljusti, širok 7, dolg 15 cm in jako dobro ohranjen. Našel se je v mediteranski plasti litvansko-apnenega prodca 15 metrov globoko. Sploh je videti, kakor bi ta ruda hranila veliko antidiluvialnih živali. Jelenova čeljust pa je ležala v sedanjem slatinskem studencu v Oče-

slavicah 8 metrov globoko. Za te redkoče se ima »Zgodovinsko društvo« v prvi vrsti zahvaliti g. dr. Levu Kreftu, zdravniku pri Sv. Jurju ob Ščavnici. Noše pa sta blagodušno podarili rodoljubni materi Koroščeva v Biserjanah in Košarjeva na Jamni. — Za poverjenike je predsedništvo od zadnje odborove seje imenovalo p. n. gg.: dr. Chloupek, zdravnik v Ljutomeru, Fr. Ogrizek, župnik v Črešnjicah, Jos. Brinar, učitelj v Sevnici, Fr. Kocbek, nadučitelj v Gornjem gradu, Jos. Lončarič, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni.

Na predlog predsednikov se sklene, da se bo upravno društveno leto odslej sklepalo s solnčnim letom, vsled tega je prvo društveno leto sklenjeno s 31. decembrom 1903. »Časopis« se bo pa smatral kot darilo za II. društveno leto. Blagajnik dr. Pipuš poroča, da je l. 1903 imelo društvo dohodkov 845·40 K., potroškov pa 81·72 K, torej ostane od prejšnjega leta 763·68 K. Knjižničarju se dovoli, da nakupi mizo in omaro za starine ter III. zvezek Zahnovega »Urkundenbuch«. G. Ljubša naznani, da je že sestavil pouk za spisovanje kronik; spis je vzel v pregled profesor Kaspret. G. dr. Pipuš opozori na nekatere kraje, kjer bi društvo brez velikih stroškov lahko odkrilo važne starine. Sklene se društvena pravila izdati tudi v nemškem jeziku.

Opomba: Imenik društvenikov se priobči v zadnji številki tega letnika.

K spisu »Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675.«

(Glej »Časopis za zgodovino in narodopisje« I. 22–51.)

V navedenem spisu obravnavano cesarsko odločilo ni bilo namenjeno samo podložnikom minoritskega samostana ptujskega v Majšpergu, ampak tudi tega samostana podložnikom v Žetalah in Stoprcah, morda pak tudi še drugim kmetom v krajini nad Bočem in Donaško goro. Ohranil se je namreč tega odločila ne samo prepis, ki smo ga mi objavili zgoraj, ampak tudi prepis, ki je bil v razglasilo določen Žetalcem in Stoprcanom. Od 25. vrste prvega na strani 26. dalje slove namreč drugega konec:

(Zunaj): »Rndo Domino parochu in Schiltern
Sunt perlecta 15. Decemb: in Shiltern

Andreas Muhizh Parochus.

Idb. Iulii 1720 a Dno Vicario in Schiltern ipsis nostris subditis et convocatis rusticis promulgatae fuerunt in Stoperzen.«

Ta prepis je objavil M. Slekovec sam v št. 19. l. 1896. »Dom in Sveta« pod naslovom »Dva stara rokopisa«¹. Jaz sem to objavo, ko sem pripravljaj spis za natisek, popolnoma prezrl, ker sem za trenotek pozabil, da se pri nas stari rokopisi priobčujejo tudi na — platnicah naših listov!!²

Prepis odločila, ki ga je priobčil Slekovec (zaznamujem ga z *B*) in je bilo namenjeno Žetalcem-Stoprčanom ter izhaja iz minoritskega arhiva ptujskega, kar sem domneval tudi o tistem, ki sem ga priobčil jaz, se loči od našega, ki ga zaznamujem z *A*, v marsikaterih, toda le malenkostnih točkah.

Pred vsem je opomniti, da ima tudi prepis *B* oblike, katere je pregledovavec prepisa *A* popravil in sem jih jaz zaznamoval večinoma pod črto. Tudi *B* piše namreč: *sakiterimo* (str. 24, v. 12; o na koncu te besede je stal najbrž tudi v prepisu *A*; v našem tekstu je *vsakikiterimu*, tiskovna pomota za *vsakiterimu*), *saki* (12), *sakiterimo* (17; tudi tukaj kaže zadnja črka v *A*, kakor da bi bil *u* popravljen iz *o*). *konzlij* (15), *ta defetska robatta* (20—21), *ta siuinska ali uofna robatha* (25), *che* (26), *sgouari* (27), *saku* (str. 25, v. 15), *faki* (19). Dalje kaže natančneje primerjanje, da je tudi *A* (kakor *B*) imel sprva *nu Richto flißig* (str. 26, v. 10—11) na mesto zdanjega *inu Richtig flißig*. Tudi na str. 24, v. 26—27 je v besedi *sapouedalo* zadnji o najbrž popravljen iz *u* (*sapouedalu*), in isto velja morda tudi o *u* besede *muie* (str. 25, v. 31). Čudno je pak to, da kaže prepis *B* res *shtrah* (str. 26, v. 7), kar je v *A* šele pregledovavec popravil iz *strah*. Izpuščene besede obeh prepisov so manjkale najbrž že v prvopisu. Prepis *B* nam kaže dalje, da moja poprava *to gorne v te gorne* (fem. pl.) (str. 25, v. 11) ni prava, ampak da

¹ Prvi, ki ga je pisal ljutomerski župnik Andrej Raputh, obsega majhen odlomek preloge evangelija Sv. Mat., pogl. 5., v ljutomerskem narečju iz l. 1686—1690. S tem je popolniti spisek štajerskih spominkov na str. 23. — ² Ta šega je naša iznajdba. Ne da bi nam manjkalo prostora v listih samih, saj mnogokrat tožijo pisatelji in vredniki, da ne vedo, »š čim naj bi napolnili bele strani praznega popirja«, — ampak to je čudno, da se zavračajo na platnice ravno stvari, na katere bi morali biti posebno pozorni, ako nečemo, da obvelja znani Koseskega izrek »Kdor zaničuje se sam« itd. Bojazen pred spoznavanjem samega sebe je kriva, da smo v etnografiji daleč daleč zaostali za vsemi drugimi Slovani, ko smo vendar v prejšnjih letih že marsikaj storili in dosegli. Če pri nas prinese kak list kaj podobnega, se vtakne to — na platnice, tako rekoč z nekakim opravičevanjem: »Oprostite in ne zamerite, — narodna pesem, narodna pravljica!« Na platnice sodijo inserati, razglasi, šarade, skrivalnice, skakalnice, šah in druga taka ropotija; tudi marsikatera umetna pesem ali novela ali črtica bi bila tam bolj na mestu, kakor v listu samem. — Potemtakem se lahko pripeti, da se marsikaj prezre, kar bi zaslužilo našo pozornost.

se mora glasiti *to gorno* (fem. sg.); vendar rabi tudi prepis *B* sam enkrat to besedo pomotoma v srednjem spolu (*negouim gorni*, str. 25, v. 8). Da je *fhkonzhane* (str. 26, v. 3) res le pomota in da je res brati *somuč* (str. 26, v. 2), nam kaže *B*, pišoč *skonzhane*, in Slekovčeva opomnja, da je tam nekoliko pred *schomuz* bilo pisano *somuč* (pač *somuzh*, *somutsch!*), potem pa spet izbrisano.

Glavni razloček med *A* in *B* se tiče grafike, in čuditi se moramo, kolik je: skoraj bi se pozdevalo, da se je malo vaje nima pisavcema narekala preloga, kar ni nemogoče, če vidimo, s koliko naglico je bilo odposlano odločilo. V Žetale ni dospelo o pravem času ter je bilo razglašeno šele v nedeljo, 13. decembra (tako je pač brati namesto 15. decembra). Da res nima *a* z dvema vejicama na vrhu nobenega pomena za izgovor, se ravidi najboljše iz obeh prepisov: *A* piše včasi *ä*, kjer piše *B* *a*, *B* pa piše včasi *ä*, kjer piše *A* svoj *a*. V *B* je tiskano pomotoma včasi *ä* za *a*; nad vokalom sta v naglici spojeni vejici, obrnjeni druga k drugi. Nobene skladnosti ni med pisavcema tudi glede rabe sikavcev in šumevcev; vendar se lahko reče, da je *A* bil bolj večš bohoričice, kakor *B*, samo v rabi znamenja za *č* (*zh*) je ta nekaterikrat doslednejši, glede soglasnikov *š* in *ž* pa mnogo bolj neveden od pisavca *A*. Tudi za *h* pisavca *A* piše *B* večkrat *ch* in rajši tudi podvaja soglasnike: *robatta*, *khmettam*, *tshafittti*, *kmette*. Enako nedosledna sta pa oba v rabi znamenja *u* in *v*, vendar ima *B* rajši zadnje znamenje. Za *i* na koncu besed piše *B* *j* samo v *datj* (str. 25, v. 16), *sturitj* (str. 26, v. 7). Če se ne oziramo na te in že zgoraj omenjene razlike, se loči prepis *B* od prepisa *A* v tem:

(Str. 24) 1 *beffelich* (prim. *kelih* za *kelh*) — 6 *nashimi* — 6 *so* — 10 *uſſelej* — 10—11 *pusichmal* — 13 *zedez* — 15 *h konzljji Poloschitj konzlj pofſalati* (zavoljo menjave glagola je morda pristavil pregledovavec prepisa *A* prvi besedi *h*), — 17 *stibre* — 18 *nimav* — 19 *robatta* — 20 *taistim* — 26 *Daia*, — (str. 25) 3 *straffnge* — 4 *ſa* — 4 *keteri* — 5 *kmetej* te *khmete* — 6 *pakj pa* — 6 *keteri* — 7 *straffun wil taistimu* — 8 *deſſetine* — 8 *odj o* — 9 *posihmal* — 9 *taiste* — 10 *morioe* — 10 *unpartaisch* — 10 *ſpofnane* — 12 *Gorma i* (pisec *B* je torej ostal pri vdomačenem sufiksu) — 12 *ſa* — 13 *u boſie* — 13 *ali k uaupatu, cheteri pak ſtoioj oli k uaupotu, tiſti pa, cheteri pak ſoie* — 14 *ne poſtau* — 15 *graſch* — 15 *zedeze* — 19 *kokar* — 20 *prada* — 27 *nekar* — 27 *ſeloschiti* — 82 *perſchona* — 30 *drugem ſameschene* — 31 *robatta* — 31 *goworithi*; — (str. 26) 3 *naſhej uoſhe* — 4 *utaki uiſhi taki uiſchi* — 5 *pofihmalu* — 6 *chi/ ke* — 7 *roka* — 9 *karj kai* — 11 *nappre nē* (ta *nē* je najbrž pristavil pregledovavec) — *noprei* — 22 *gratiolae*.

Varijante prepisa *B* pak nikakor ne modificirajo mojih jezikoslovnih izvajanj, ampak jih celo potrjujejo in dotrjujejo.

V Gradcu 14. aprila 1904.

Dr. K. Štrekelj.

O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi.

Dr. Fran Ilešič.

I.

Slovenski »Contrat social« iz l. 1789.

Govoriti hočem o »Malem besedišu«, o knjigi, ki je izšla prvič v Mariboru leta 1789.

Izbral sem razpravi naslov »Contrat social«; ta naslov odgovarja prav za prav le enemu delu knjige, a dotično poglavje utegne biti najznačilnejše.

Doslej so znani trije primerki te knjige v istotolikih natiskih. Prvega iz l. 1789. je zasledil p. Valter Šmid v admontski benediktinski knjižnici, drugega iz l. 1809. in tretjega iz l. 1818. pa g. prof. dr. Štrekelj v graški joanejski, oz. vseučiliški knjižnici ¹.

Jaz sem rabil ta-le zadnji natisek. Kljubu temu sem postavil na čelo letnico 1789. Svrha in značaj moje razprave dovoljujeta to brez dvojbe, osobito, ker sta drugi in tretji natisek skoro neizpremenjena odtiska prvega ². Duh knjižice pa je duh jožefinski.

Že iz tega, kar smo prav kar povedali o značaju knjige, se vidi, da to »Malo besediše« nikakor ni besediše, kakor ga s tem imenom poznamo med deli Marka Pohlina, da ni slovar v tem pomenu besede, kakor jo običajno pojмимо.

Naše »Malo besediše« ima marveč čisto drug značaj; to bo se hitro pokazalo, ko pregledamo njega vsebino.

¹ Popolni naslov knjižice navaja g. prof. dr. Štrekelj v tem »Časopisu« I. 28. — ² Štrekelj ib.

A.

Vsebina knjige.

a) Prvi del knjige (3.—39.)

Na videz odgovarja naslovu knjižice nje prvi del, ki sega do str. 39. Tu stoje namreč res vzporedno na prvem mestu slovenske, na drugem nemške besede istega pomena, a vobče ne po abecednem redu, red marveč določa stvarna zveza; ves ta »slovarček« namreč razpada v več stvarno različnih oddelkov, ki jih opaziš, če natančneje gledaš, premda na vnanje v tisku niso ločeni; tako so od strani

3.—5.	krstna imena (prvo: An-dre-as)	
5.—7.	deli človeškega telesa, dušni pojavi	(na čelu: Zhlo-vek)
7.—9.	imena oseb po rodbinskem razmerju in poklicu	(— Mosh)
9.—10.	deli hiše	(— Dvo-ri-she)
10.—11.	poljski pridelki	(— Aj-da)
11.—12.	obleka	(— Ah-len-ze)
12.—13.	jedi in pijače	(— Bri-navz)
13.—14.	bolezni	(— Bo-le-sen)
14.—15.	domače četveronoge živali	(— Bik)
15.—16.	domače ptice	(— Go-lob)
	16. gozdne in poljske ptice	(— Bri-nov-ka)
16.—18.	nevarne živali in take, ki se zde nevarne	(— Be-zhe-la)
18.—20.	drevje, vmes drugovrstne besede	(— Ar-ja, Berst)
	20. živali	(— Je-len)
20.—21.	kar je videti na travniku, na polju, v gozdu	(— Ja-go-da)
21.—35.	besede najrazličnejšega pomena v abecednem redu	(— Ah-la)
35.—36.	Voz, deli uprege, poljsko orodje	(— Vofs).

Končno še nekatere rastline do 39. strani.

V oddelku »deli hiše« (9.—10.) in v vseh naslednjih do str. 35. opazamo abecedni red; v abecednem redu so tudi krstna imena na čelu slovarčka.

Zdi se, da je piscu šele med delom prišlo na um, da bi utegnilo biti najbolje, besede poedinih stvarnih enot podati v abecednem redu; morebiti pa se mu je pri naštevanju delov človeškega telesa in dušnih pojavov zdelo važnejša stvarna nego formalna, abecedna zaporednost, istotako pri naštevanju udov rodbine.

Sigurneje se da tolmačiti nered na koncu slovarčka. Kar se je dalo spraviti v stvarne skupine, je podal do strani 21., kar pa mu je še ostalo besed, je spravil v abecedni red, naj si bo pomen tak ali drugačen (21.—35.). S tem, je mislil, lahko konča slovar, a na zadnje še mu je prišlo na misel to in ono, osobito poljsko orodje, in to je dodal brez vsakega reda na koncu.

Če še uvažimo, da je tudi v prejšnjih oddelkih včasih izven abecednega reda vstavil kako besedo (na pr. v oddelku »obleka« besedo »hod-nik« med »ko-shuh« in »Pre-di-vu«; pri boleznih je »Mer-fel-za« med »O-ma-ta« in »Ra-na«, za »Wod-le-jen-jem« pa je še »Sla-bost« in »Su-shi-za«; pri jedeh in pijačah »Te-le-ti-na« šele na zadnje za »Vinom«; pri nevarnih živalih »Gli-fta« med »Mu-ha« in »Of-fa«; pri živalih (20.) »Hudopjer« na koncu za »Vovk«), lahko rečemo, da je pisec sestavljal ta »slovarček« z veliko naglico in ga dal tiskati tako rekoč po prvem konceptu.

* * *

Uredba »slovarja« kaže, da ni bil namenjen v svrhu, ki ga imajo v abecednem redu sestavljeni slovarji, kjer si poiščemo poedinih besed, ako kje naletimo nanje, pa so nam neumljive.

»Malo Besediše« je marveč nazorni nauk, kakor ga nahajamo v starih abecednikih.

Slovenski abecednik iz l. 1808.¹ ima na koncu pet in pol strani nazornega nauka o delih človeškega telesa, o duši, o uredbi človeške družbe, o hiši in hišnih pripravah, naštevajoč vse to z nemškim prevodom vred. V tem se kaže vpliv Pestalozzija, ki je po načelu »Od bližjega k oddaljenemu« pri nazornem nauku izhajal od človeškega telesa, češ, najbližji si je človek sam.

Štiri strani nazornega nauka v abecednem redu ima tudi Vodnikova »Azbuka« iz l. 1812. Obširno razpreden (30 strani obsegajoč) pa je bil ta nazorni nauk v enem tipu abecednikov Rottenhannove dobe (1805—1848); začenja se z udi človeškega telesa, naštevajo se in v stavkih izražajo njih opravila, naštevajo se deli hiše in hišne oprave, naštevajo se živali in potem izražajo stavki o njih glasovih itd., le da preide v teh knjižicah naštevanje reči polagoma v stavke².

Naše »Besediše«, ki obsega v prvem delu doslej najstarejši poznani slovenski nazorni nauk, je torej učna knjiga, bolje rečeno, knjiga za učenje.

Namen ji je bil sploh naučiti čitati; to se vidi že iz tega, ker so vse besede slovarčka deljene po zlogih. Isto delitev zlogov nahajamo tudi v abecednikih ali plateltofih Felbigerjeve dobe, oz. njih zlogovalnicah³. Sploh pa tudi krstna imena v začetku »slovarčka« živo spominjajo najstarejših abecednikov. Že Trubarjev abecednik ima za zlogi take-le besede po abecednem redu: Abel, Abraham, andrei, apolonia itd.

Poseben namen te knjige pa je bil gotovo, naučiti nemški; ta namen je imel tudi en cel tip abe-

¹ Prim. moj spis »O pouku slovenskega jezika«, str. 9.—10. in str. 25. — ² »O pouku itd.«, str. 29. — ³ O pouku, str. 9.

cednikov Felbigerjeve dobe¹ in abecedniki naslednje, Rottenhanove dobe².

Seveda knjiga pač ni bila namenjena za šolo, ne za deco, kakor se to razvidi še posebej iz vsebine nje drugega dela, služila naj bi marveč odraslim, ki bi se hoteli učiti čitati in učiti nemški.

b) Drugi del knjige (39. do 112.)

Za »slovarčkom« sledi čtivo, namenjeno pouku kmetškega ljudstva, dvojezično; na vsaki strani sta dva stolpca, prvi je slovenski, drugi (vzporedni) pa nemški.

1. Prosvetljenost.

V prvem sestavku »Dva pogovorna Mosh« se pogovarjata seljaka, grede v mesto in iz mesta, o živinskih boleznih. Iz tega pogovora zvemo, da je eden izmed njiju radi obolelih svinj bil šel k svojemu župniku, »inu sim otev eno fvetu Mesho na zhaft fvetimu Antono plazhat, de bi Bog meni moje Svjne sdrave obdershat otev. Ta Fajmashtar fe na to fasmeji, inu rezhe k' meni: vi ozhte de bi Bog is svojm Svetnikami vashe fvjne sdrave obderthati mev, vi pak taifte skos vasho Neskerblivost fami je pokonzhate.« Na to ga je župnik bil poučil, kako mora s svinjami ravnati, da bodo zdrave.

Drugi kmet, njegov sosed, mu pravi, da je njemu prošlega leta obolelo tele. »Kaj je fa ena Bolefen bla, jest nevem, eni fo rekli, de fo uraki bli, ali pak, de je zelu fazopranu blu.« Oni prvi kmet pa mu odgovori, da je on tudi radi obolelega teleta hodil k župniku »po shegnane Rezhi, on pak me je mozhnu kregav, fe fazhne smejat, inu rezhe:

¹ ib. — ² ib. 12.—13. — Uvažimo še to-le: Ko so l. 1776. nameravali ljubljanski kapucinci natisniti Hipolitov slovar, je ex-jezuit Martin Naglič pisal v »Wöchentl. Kundschaftsblatt« (XXV.): »Immerhin ist dem Vaterlande ein Wörterbuch erwünschlich und zwar sowohl zur Erlernung fremder Sprachen als auch zur Erweiterung der Künste und Wissenschaften notwendig.«

Kaj ste vi kmeti fa eni veliki norzi, inu naumni ludi, de fe vi pred Zopernijo bojite, katiero samu na febi nize ni«, ter mu je dal »ene Bukve k' brajnu v' teh sta dve Bolesni popisane ble... Tukej vidish, de telete bres vse zopernije fnajo sdrave inu bolene biti.«

Kar sledi temu pogovoru, je pouk »od Pshenize, od ershi ali shita, od ovfa, od ajde, od prosa, od konjev«, zlasti kako je z vsem ravnati, pouk »od govede, od zdravja« in pri tem zadnjem poglavju citamo: »Kadar edn sboli, on nima Previerne¹, ali teh starih Shen, katiere nize ne fastopiju, Mitelnov fe pofretzhi. Varvat fe more pred vfem hiznim Rezhim, katiere od teh nize vedezheh tolku krat naratane gratajo, inu katiere fo vfilej shkodlive, ampak enemo pravemo Arzartarjon fe more faupat, to storit inu nuzat, kaj on naravna.«

* * *

To je boj zoper vraže, prazne vere, to je prosvetljevanje naroda. Mož, ki na ta način narvača kmeta na pot naravnega lečenja živine, je prosvetljen človek.

2. Pospeševanje narodnega gospodarstva.

Skrb za izboljšanje narodnega gospodarstva znači dobo Marije Terezije in njenega sina, Jožefa II.

L. 1767. je Marija Terezija po nasvetu trgovskega svetnika Fremante pozvala duševne odličnjake in dobre praktične gospodarje, naj se združijo v svrhu dviganja narodnega gospodarstva. Še istega leta se je osnovala na Kranjskem »Gesellschaft des Ackerbaues und der nützlichen Künste in Krain« (Kmetijska družba), ki je izdala 4 letnike »Sammlung nützlicher Unterrichte« in dva letnika »Kundschaftsblatta« (1775 in 1776)². Kdor pregleda ta-le časopis,

¹ Pač: prevernih. — ² Bleiweis, Zgodovina ces. kralj. kranjske kmetijske družbe, 3-4.

vidi, da se v njem osobito mnogo govori o živinskih boleznih.

Wolstein, živinozdravnik in ranocelec na Dunaju, ki se je v oni dobi odlikoval na polju veterinarskega pisateljavanja, nam pripoveduje sam, da je l. 1779. cesarica Marija Terezija pohvalila njegovo namero, pisati o živinskih boleznih in kugah, in da mu je l. 1783. Jožef II. po oblastvu naravnost velel izdati delo o tem¹.

Kako je Jožefu II. bilo pred očmi gmotno prospevanje kmetškega stanu, se vidi iz značaja takratnih bogoslovnih študij. Bogoslovci so se za Jožefa II. v zadnjem letu svojih študij učili tudi prirodopisja in poljedelstva² oziroma »z obćim prirodopisjem združenega poljedelstva« (die mit der allgemeinen Naturgeschichte verbundene Landwirtschaft). Ta učni načrt Jožefa II. se je kril z glavno njegovo namero, naj bi namreč bili njegovi svećeniki pred vsem odgojitelji ljudstva, kakor mu je nasvetoval voditelj njegovih ukazov »in publico - ecclesiasticis«, opat Rautenstrauch, v načrtu bogoslovnih študij iz l. 1783.: »Die Hauptabsicht des theologischen Studiums ist, gute Seelsorger, gute Lehrer des Volkes zu bilden.«

Za Slovence je bilo malo preskrbljeno. Celo kranjska »Kmetijska družba« je bila zgolj nemška ter je visela nad narodom, ki njenih publikacij ni razumel. Glavne njene publikacije so bile nemške, v »Kundschaftsblattu« čitamo tožbo, da vsa stvar visi v zraku: domače plemstvo se za njo ne zanima, kmetško ljudstvo pa ne razume jezika. Družba je ustanovila tudi kmetijsko šolo, a »ker od kranjskega kmeta ni bilo pričakovati, da bi bil v Ljubljano v šolo hodil se v tujem jeziku kmetijskih vednosti učiti«, kakor je prav opo-

¹ Uvod njegovih »Bukev od Kug«. Zato v naslovu: »popiffane sa Kmete na povelje te nar vikfhi Gofpodfke.«

² Prim. dotični ukaz dvorne šolske komisije iz julija meseca leta 1786. (Zschokke, Theologische Studien und Anstalten, 415).

zarjal grof Hohenwart, zato je šola že l. 1780 prenehala, družba sama pa začasno zaspala l. 1787.

Bleiweis poroča, da je izdala tudi nekaj slovenskih spisov; morebiti smemo tu misliti na Wolsteinove »Bukuvze od Shvinskih bolešni sa kmęteshke ludy«, ki so v prevodu Fantona de Brunn izišle v Ljubljani l. 1784. Že po njenem prestanku (l. 1792.) so bile v Ljubljani izdane »Bukve od Kug inu Bolęsen goveje Shivine, tih Ovaz inu Svin«, Wolsteinovo delo, ki ga je poslovenil Linhart; za Korošce je prevod te knjige izišel istega leta v Celovcu.

Kakor je torej nastanek naše knjige umljiv iz občega duha onega časa, tako je knjiga sama v splošni pustinja na polju take slovenske literature v oni dobi redek in vesel pojav. Kar je za Kranjsko in Koroško prevedeni Wolstein, je za Štajersko »Malo Besediše«; pridružuje se mu še žalskega beneficijata Breznika »Vezhna Pratika od gospodarstva«, ki je enkrat (pač prvič, in sicer 1788?) bila tiskana v Mariboru, 1791. l. pa v Celju (1789 in 1803 v Ljubljani) in ki ima v »perloženju« navodila za postopanje ob kugi, sploh »vse sorte nucne mittelne«, a posebe še »Perdavk, koku se ena od detele, al druge frišne kerme napihena govedina venta.« Poudariti pa je, da sta si štajerski knjigi spričo svoje uredbe gotovo laže pridobili čitateljev nego celotni prevodi Wolsteinovih del za Kranjsko in Koroško; prim. Vodnikovo »Pratiko«. ¹

* * *

¹ Breznik ima med svojimi »mitelni« marsikaj, kar še diši precej po vraži; tako priporoča zoper kugo: »Stolči eno suho kroto h prahu, to nosi na vrati v eni židani ruti . . . kateri eno kroto ali kačji kamen na vrati nosi, temu nebode kuga toku hitro škodovala; tudi enga pajka suhiga h prahu stolčenga na vrati nosi, obvaruje pred kugo.« — »De žitu moljavu nerata«, je treba »frišne hmelove vejice okoli v žiti potekniti, al les, kateri je skuz strelo od enga dervesa odbit.«

Gospodarski pouk je vse, kar je zgoraj sub 1 navedeno. Posebno pozornost pa še zasluži nauk, ki ga daje pisec v zadnjem sestavku svoje knjige, naslovljenem »Sosed s' Sosedom«.

Neki kmet je spal do desetih, ker je prej pet dni po vrsti vselej do mraka kosil. Prišel pa je k njemu sosed, ki je bil ponesel počeno šino k kovaču, a je moral zdaj do poldne čakati, da bo gotova; to priliko je porabil ter pogledal k sosеду. Pri obedu mu ta-le pripoveduje o svojem gospodarstvu: Nekdaj je bil s svojimi konji in vozovi neprestano na cesti; vsak dan je zaslužil novce, a vse to ni nič izdalo, pogreznil se je globoko v dolgove. Pred petimi leti pa je bil dal vozarjenju slovo in odtlej si je opomogel: ni samo poplačal dolgov, še prištedil si je marsikaj. Ta preobrat mu je povzročil pošten mož, ki je pred 5 leti iz Koroške prišel k njemu ter je od njega vino kupil; ta človek, ki je videl mnogo sveta, predno se je naselil na Koroškem, ga je opozoril, da ima posestvo slabo obdelano, ter dejal, da je že dobro, če si kdo s konji zasluži novcev, a pri tem ne sme trpeti obdelovanje polja; zakaj dobro obdelano polje nese več nego vozarjenje. Poslušen temu nasvetu, je opustil vozarjenje ter se lotil grunta »inu fedej jeft obzhutim inu tude shivlam, kaj en prav, dobru, skerbnu, inu v' pravemo Zhassu obdelani grunt perneffe.«

Ves ta oris nam kaže srečo in blagostanje delavnih seljakov.

Ta sestavek navaja ljudi, da se je solidno okleniti solidnih tal, zanesljive podlage, svoje zemlje, obenem pa izpodbuja tudi k napredku: ne sme se vedno vse le po starem delati, treba je uvaževati tudi nove nasvete; osobito pa še opozarja na to, da ti je treba tudi tujino poznati, če si hočeš dobro svetovati.

3. »Contrat social«.

Sredi čtiva, ki smo ga doslej obravnavali, in sicer za članki o gojitvi pšenice, rži itd. in pred sestavkom »Sosed s' Sosedom« nahajamo drugovrstno berivo in sicer »Od drushtva, te Gosposke, od Postav inu Shivnierjev«, »Od Dazije inu Shtibre«, »Pokojnost tega kmetniga Staņa« (Beruhigung des Bauernstandes).

Članek »Od drushtva, te Gosposke, od Postav inu Shivnierjev« je dal moji razpravi ime. Posneti čem njegovo vsebino in jo pod črto primerjati s Rousseaujevim delom »Contrat social«, ki ga navajam po izdaji »Du contrat social, du principes du droit politique, Par I. I. Rousseau, citoyen de Genève. — Aamsterdam, Chez Marc Michel Rey. MDCCLXIII¹.

Pisec »Malega besediša« pravi v tem članku: V hiši mora red biti. Hvala Bogu, Bog je odredil stanove, to je, eni ljudje morajo slušati, drugi ukazujejo; ukazujejo roditelji, gospodstva, oblastva in predstojniki; a kdor enemu ukazuje, pa mora zopet druge slušati: deca roditelje, roditelji gospodstvo, gospodstvo deželnega kneza in Boga morajo slušati vsi.

Morebiti poreče kdo: Saj bi bil lahko ostal vsakdo sam svoj gospod in bi živel zase, ne brigajoč se za bližnjika. Ali bi to bilo bolje? »Nikar moj Perjatev! ozhemu fedej zhuti, koku so te Drushtve, te Postave, Gosposhina, inu Shivnierji postali.«

Prva rodbina je bila rodbina Adamova in Evina. »Po lej! to pervu Drushtvo ali Rodovina, nemrizh od Starshöv

¹ Livre premier. Chapitre II. Des premieres Sociétés. III. Du droit du plus fort. (IV. De l' esclavage). V. Qu' il faut toujours remonter à une premiere convention. VI. Du pacte social. VII. Du souverain. VIII. De l' état civil. IX. Du domaine réel.

Livre II. Ch. IV. Des bornes du pouvoir Souverain. V. Du droit de vie et de mort. VI. De la loi. VII. Du législateur.

inu Otrok. Inu to je bla ta perva Gosposhina ali Oblaft, nemrizh: teh Starshov zhres te Otroke¹.

Njih deca so ustanovili zopet rodbine in se širili po zemlji, a ker je marsikateri kos zemlje bil boljši, »tukej je med Rodovinami Sovrashtvo poftalo«. Da je Bog enega bolj blagoslovil, ki je bil pridnejši in pobožnejši, to je drugega jezilo; iz sovraštva je nastalo nasilje, eden je ubil drugega, močnejše rodovine so pregnale slabše, pregnanci pa so se o priliki osvetili svojim sovražnikom². »Tukej je veliko Rodovin v'kub stoplu, inu fo rekle: Mi se ozhemu sdrushit, mi ozhemu gmajnersku nas inu tu nasho super nashe Sovrashnike branit, inu ozhemu nam tude fizer gmainersku v' takih Delah pomagati, katiere ena Rodovina nikar fama doftorit ali vun spelat fna³. Tukej fo postale to velike Drushtva, katiere se Ludftva, Ludvine ali Mestnine imenujejo (Völker, Nationen oder Staaten).

¹ Ch. II. stran 3.: La plus ancienne de toutes le sociétés et la seule naturelle est celle de la famille.

Stran 4.: La famille est donc, si l' on veut, le premier modèle des sociétés politiques; le chef est l' image du pere, le peuple est l' image des enfans . . . (Očividno sarkastično na str. 5.: Je n' ai rien dit du roi Adam, ne de l' empereur Noé . . .)

² Ch. III. stran 6.: Le plus fort n' est jamais assez fort pour être toujours le maître, s' il ne transforme la force en droit et l' obéissance en devoir . . . (7.—8.) Convenons donc que force ne fait pas droit et qu' on n' est obligé d' obéir qu' aux puissances légitimes.

³ Chr. II. str. 4.: . . . tous étant nés égaux et libres, n' aliéinent leur liberté que pour leur utilité.

Ch. VIII. str. 24.: Ce que l' homme perd par le contrat social, c' est sa liberté naturelle . . . ce qu' il gagne, c' est la liberté civile et la propriété de tout ce qu' il possède.

Ch. VI. str. 18.: (Le pacte social) se reduit aux termes suivans: Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la suprême direction de la volonté générale, et nous recevons en corps chaque membre comme partie individuelle du tout.

Ljudje pa so skoro spoznali, da so si s samo združitvijo v večje družbe le malo pomagali; v sili je ta marljivo pomagal, drugi je lenaril in niso se mogli zediniti, kaj naj bi se storilo, ker je vsakdo iskal le svoj probitek in mu je bilo malo do blaginje cele družbe. Ko je vsled tega v družbi zopet nastala nadloga, ki je tlačila vsakega, so se zedinili, da se mora nekaj ustanoviti, kar bi se v vsakem slučaju moralo storiti ali ne ali kar bi bilo prav ali neprav, in vsak je obljubil, da bode z ustanovitvami zadovoljen in jim pokoren. Tako so nastale »postave ali Ravnajne v Mejstnini« (Gesetze oder Verordnungen im Staate).¹

Ker pa si je vsak zakon razlagal, kakor si je hotel, zato »supet fo oni enu bli«, naj bodo med njimi nekateri, ki bi sodili po zakonu; te ljudi naj bi vsakdo izmed družbe z gotovo danjo poplačeval in vzdrževal »inu obeden fe pot sgubleinam tiga Shivlejna podftopit nima, nym eno škodo storit, ampak vfi Ravnuglidi tega Folka (Mitglieder des Volkes) ozhejo tega Prelomavca h' Pokorshni dershat, ali Sodbe te Gosposhine na niemu doftorit. Tu so postali Richtarji, Gosposhina, Fürshti inu Krali.«²

Razni narodi pa so imeli razne zakone, eni se niso hteli ravnati po zakonih drugih in tako je prišlo do »shovta«. Ker je vsled tega propadalo kmetijstvo, so odločili za vojno le mlade, zdrave, močne in hrabre moške in tako so nastali »shivnierji«. —

¹ Ch. V. stran 15.: La loi de la pluralité des suffrages est elle-même un établissement de convention, et suppose au moins une fois l' unanimité.

² Ch. V. stran 15.: Un peuple, dit Grotius, peut se donner á un roi. Selon Grotius un peuple est donc un peuple avant de se donner á un roi. Ce donc même est un acte civil, il suppose une délibération publique. Avant donc que d' examiner l' acte par lequel un peuple élit un roi, ils serait bon d' examiner l' acte par lequel un peuple est un peuple.

Posnemimo: Narodi in države, zakoni in kralji so nastali, ker so ljudje, dobro razbirajoč svoj lastni probitek, nekoč v to svrho »enu bli« — »un établissement de convention«, »délibération publique«, »le pacte social«, a vse to le »pour utilité«. O oblastvih »po božji milosti« ni govora; Rousseau je (ch. III. str. 6) to točko opravil s pripombo: »Toute puissance vient de Dieu, je l'avoue; mais teute maladie en vient aussi.«

Iz medsebojne pogodbe izvaja tudi nauk »Od Dazije inu Shtibre«; tu čitamo:

Nekateri ljudje se ustrašijo, kadar čujejo to besedo, nekateri smatrajo davek za krivičnost, drugi bi ga radi odrekli. Toda mora se vedeti, od kod izvira davek in graščinska služba. — Graščina je izkrčila gozdove, posušila močvirja in se je pri tem služila z ljudmi, ki niso imeli nič svojega; tem je dala večje ali manjše dele zemlje, a s pogojem, da so stalno pri njej in brez njenega dovoljenja ne odidejo. Ti novi prebivalci »so bili z gospodom eno« in so mu obljubili, da bodo, kolikorkrat bo treba, graščini delali in še ji dajali nekoliko od svojih pridelkov. »Katieremo so te favese dopadle, inu prav bli, inu toifto skos spifano ali tudi le beffedno oblubu je poterdu, ta je biv gor vřet inu toku je ta vezhi Thal teh Veffi postalu...« Ko bi se kdo upiral vrřiti svojo dolžnost, zasluži kazen, greři, ker dela zoper dolžnost, ki jo je prevzel. Greři zoper sedmo zapoved... Delati se mora pošteno, tako da ima graščina korist, o pravem času je treba priti, brzo delati in ne prerano oditi, sploh tako, kakor kažejo neprestani običaj in urbariji. Vsakdo sme zahtevati le toliko svobode in pravice, kolikor mu gre in mu je bilo dovoljeno.

Ta razlaga početkov davka, ki kaže prosvetljenost v nauku, da je nevrřitev dolžnosti greh, izhaja pač tudi od »pacte« ali »contrat«, od pogodbe, toda to ni več »délibération publique«, ni več pogodba enakopravnih ljudi, ne

počenja pri individuih, da bi sestavila vas in ji postavila graščino; po njej je marveč graščina prvo, vas drugo, gospod prej nego podanik.

Kakor po pravi, nekako »induktivni« socialni pogodbi nosi ljudstvo pravice, tako ima po tej »dedukciji« narod le dolžnosti.

Očividno se ta nauk po svojem jedru ne ujema z naukom o nastanku gospodstev in oblastev.

Zavest svobode in pravice, ki jo mora zbuditi teorija »socialne pogodbe«, se tlači še posebej v članku »Pokojnoft tega kmetniga Stana«. Ta uči: Ljudje bi vedno vršili svojo dolžnost, ko bi vedeli, da brez vršitve svoje dolžnosti nikdo v istini ne more biti srečen, da je temveč izpostavljen očitkom svoje vesti, ukorom poštenosti in kaznim oblastva. Če kristjan čuti težave svojega stanu, si mora na Boga zmisliti, ki je svet tako ustvaril ali je pripustil uredbe, ustvarjene od človeka; mora pomisliti, da je Bog ljudi radi greha prvih staršev obsodil na težko delo, da ni noben človek sebi zadosti, da mora drug drugemu pomagati. Kristjan naj se potrpežljivo podvrže temu, kar je uredil Bog ali dovolil, da uredi človek.

Posvetno moralo še kaže prvi stavek o dolžnosti, o vesti. Nadalje pa veljajo nauki kristjanu, a očividno se pisec muči v sklad spraviti misel, da je človeško družbo uredil Bog, in pa misel, da si jo je ustrojilo človeštvo samo.

Kakor da bi se bal revolucije, naglaša potrebo pokojnosti kmetškega stanu, udanosti v božjo voljo!

Česar se je naš pisec bal, to se je na Francoskem začelo baš l. 1789. — revolucija kot plod nauka o »socialni pogodbi«.

B.

Pisec knjige.

Pisec knjige ni nikjer imenovan.

Dr. Štrekelj pravi (Časopis I. 28.): »Pisatelj Besediša je bil doma okoli Poljičan ali Slovenske Bistrice; to sodim po nekterih izrazih, ki so še danes tam doma.« Ogledal sem si jezik knjige nekoliko natančneje in pod črto podajam njega glavne poteze; po teh podatkih bo lahko tisti določil domovino piščevo, ki pozna srednještajerska živa narečja.¹

¹ Tu naj sledi kratek opis jezika:

α) Polglasnik.

Polglasnik: meša, (čas), dan a ta v' den' (92); mejhena, bolene, leži, lehku; vesi (86, 87, 80); — sim (pomožni glagol), osim 43; — konc, ovs, edn, topl, jarm; — ven = vun.

β) Samoglasniki.

Pri a je omeniti: rezločen, rezgarnil, režalejne; jest, de, nemrič, grešina; dones, koker; osobito: nešli, krulev, sedej, poslušej, tukej, zunej, tedej poleg tukaj, poslušaj.

i' se izraža pogosto z e: neh = njih, tude, ta večje mraz; prim. enemo, drugemo poleg na pr. drugiga. Včasih izpada: pojdma, polč, žvina, (starši in stariši), srovi.

u' je včasih nadomeščeno z o: mo = mu itd.

Jat se izraža zdaj z e, zdaj z ej. Tu naj omenim pisavo ,kò' = kje 61, 74, 103 itd., zraven pa tò = te: tò tenke mokrote, tò boleznj, tò društve, tò službe, tò grešine, tò vesti; = ti (tej): per tò reči (101), tò naredbi (97); tò delavci (84) — staròv (76).

Glas e pred r: štirnajst, fiertelc, večierju, wiertschaft, mehier, kier = ker, živnierji (žovnierski), previere; — nagmirajo, zmirim, a: verjemi, kateri (48) poleg katieri (41, 43) in nikatieri (39), pogerat.

Namesto e je a: nasreča, naumni, naspametna, namara; trikrat sam' — sem (hicher) in mogoča = mogoče.

Namesto ,e' je i: ži, vselej.

γ) Soglasniki.

Soglasniki: šč = š (grešina, gospošina, pokoršina, perpušeno; ,nj' se ali ne izraža (nive, neh, svini, v nemu: pred i, e) ali se prevača v ju' (poterplejne, futrajne, prašajne, kojn, pergajnat itd.); pomni vedno: zavoli, zategavoli; — ,lj' se ne izraža: poterplejne, naribli, lubec, kralli; — j se dodaja: ojgen (73), štrajfinga 91; — keden, k trekemu (k tretkemu, tretko); — vedno ,črez'; začetni ,v': saki, v'kub, v'sa, v'dariti; — temla = temna, zemla, sredme velikosti (57); — oče = hoče; — proki = proti.

l = ov: povna, žovta, l = v: otev = hotel, mev = imel, perjatev, metl (gen. plur.)

Kraje, ki jih je imel pisec pred očmi, pišoč svoje nauke, moremo donekle določiti iz vsebine knjige.

V prvem sestavku »Dva pogovorna Mosha« (Zwey unterredende Männer) doide kmet drugega kmeta in ga vpraša, kam da gre; ta mu odgovori, da gre »v' Mestu«; povprašan, zakaj da gre v mesto, veli, da je pred 14 dnevi poslal tja na prodaj mnogo metel, sekir, motikinih toporišč

δ) Oblikoslovje.

V ženski sklanji se v instr. sing. nahaja običajno končnica **o**, dvakrat sem si zabeležil oj: iz slamoj (61), z vodoj (71); instr. plur. največkrat na **am**; med vsem sortam, s terpinam, z vejicam, a med rodovinami (78).

Omeniti še je tožilnik ,dari' in imenovalnik: ludi, dvojina: z dvema vozama, rajnišama.

V o/e sklanji se tretji in peti sklon končujeta na **u**: svetimu Antono, k timo olejo, k brajnu; 5. sklon: v začetku, po delu, per futru; vendar imamo v petem sklonu pogostoma **i**: v mesti, po lejtji, per pintarji, po dvoriši, na lufti, v želodci, v zakoni. Instrumental ima le končnico **am**: z laškim olejam, s smradam, senam, zgublejnam; — isto končnico imamo v dajalniku množinskem: gospodarjam, kojnam, k žonftam (Säfte), celo starišam poleg starišim; v mestniku množinskem — **ah**: v črevah, v krajah, dnevah, glidah, otrokah, oknah, potokah; v instrumentalu-**ami** (iz svojim svetnikami, pred tičami, z volami, konjemi), -**mi** (z volmi) in -**i**: z otrobi. Prvi sklon množine srednjega spola na -**e**: vozne kolese, pljuče, jetre, telete, prse, okne, nezrele zrne, enkrat pa ludstva (79).

Stopnjevani pridevnik se ne pregiblje: ta narboljši dojna krava, ta narboljši inu imenitniši sorte setve, slabiši moku, ta berzniši (der Fleißigere), je boljši (ist es besser), to narnavadniši, te večji živeže, po narvikši modrosti, to nepridniši (das Schlechteste), ta močneši rodovina letu slabiši pregnala, večji ali mejniši kose, brunniši je biv, ta hudu je večji blu; — adverbijalno: nar poznejši, leži (50) in ležejši (57), mejni (83), nar mejni (58, wenigstens).

,Kaj' služi oziralno; ,r' sem zasledil le enkrat v ,karkol'.

Nedoločnik ima večkrat obliko na — **t** nego na — **ti**; opravit in opraviti, kupit, dat, itd. a: spati, biti, obderžati in obderžat, jesti, priti, iti, imeti, piti dati.

Nove tvorbe: oprečti, oblečti, vrečti, dosečti.

V dvojini: popijma, očma, bodema. Tretja množ. ima daljšo obliko; pomni: bojo, vejo, povejo a gredo.

Deležnik ima zobnike: padle, jedle.

(= motičišč), šajtrg, sani, brane, plug, kolesa, dve kripi oglja; zdaj gre po denar za te reči, da si kupi žita, pšenice, turščice, ajdne, špeha, masla, soli, sveč, »inu she vezh drugiga drobisha«. V mestu se mislita sestati v gostilni »per Pintarji« (beim Binder).

V zadnjem sestavku »Sosed s' Sosedam« pravi eden sosed drugemu, da je danes za to vstal tako rano, »kier sim tri Dni sdvema Vosama od Drave h' greshinskim inu mojim Vinogradam kolje, dva dni pak Plohe na Shago vofu« (str. 99) ...; na to ga povabi njegov drug, naj pojde z njim v hlev, »bodem vam moja dva Vola pokafav, katiera sim jeft tam po Leti na Svetiga Lorenca Dan¹ v' Poharjah kupu«. Pri obedu pripoveduje, zakaj je pustil vozarjenje: »Pet Lejt je na fvetiga Andrea Dan minilo, de je en poshteni Mosh is Koroshkiga h' meni prishu, inu moje Vino kupu ...«

Knjiga je bila namenjena okoličanom mesta; to mesto je očitvidno večje tržno mesto. Kraj je tak, da imajo kmetje oglje, vinograde — prodajajo oglje in vino — kolje spravljajo od Drave, vole kupujejo na Pohorju. Po teh podatkih se lahko reče: kraj leži pod Pohorjem, na čigar obronkih so vinogradi, a voziti se da od Drave; Pohorci delajo oglje in ga prodajajo v mesto.²

Misliti moremo le na Maribor ali Slovensko Bistrico. Trgovina, ki cvete v dotičnem mestu, kaže na Maribor; okolica, iz katere gresta kmeta v mesto, bi bila okolica mariborska med Hočami (Polskavo) in Lembahom (»Pekre«)

V te kraje ob Dravi drži pot iz Koroškega. Bližnjim okoličanom je njih mesto »Mesto« κατ' ἐξοχήν, (prim. Urbs!) in našima kmetoma bi bil Maribor to »Mesto«.

¹ Kje je v oni dobi na Lovrenčevo na Pohorju bil živinski sejem?

² Na premogokope, ki so še menda v Zrečah in so bili nekdam tudi v Stranicah, ni misliti.

V Mariboru je bila knjiga tiskana dvakrat, l. 1789. in 1809.

Baš takrat, ko je »Malo besediše« izišlo, je v Mariboru deloval mestni župnik Andrej Kavčič, porojen dne 25. nov. 1752 pri Kapeli poleg Radgone. L. 1784. je postal kormeister v Mariboru, 1875. istotam mestni župnik in pozneje dekan. Dne 3. oktobra 1807 je bil imenovan in 24. aprila 1808 instaliran kanonikom sekovske škofije v Gradcu, kjer je odslej živel do svoje smrti l. 1826.¹

V l. 1770/71 je potoval v Rim, a to mesto se ga »wohl mit Rücksicht auf seine liberale Gesinnung« (Zapletal) ni ugodno dojmilo, kakor se je o priliki sam izrazil v mešani družbi precej brezobzirno. Ko je od 1780—1782 bil kaplan v Schladmingu, je bil pouzdanik (zaupnik) protestantov, ki jih je hotel porabiti za »reformatorni« element v cerkvi. Priljubljen je bil pri takratnih oblastvih in ga je okrožni urad mariborski hvalil radi »vorschriftsmäßigen Gottesdienstes«.

Bil je Kaučič prijatelj šoli. Še čisto mladega moža ga je njegov pokrovitelj, prosvetljeni škof Spaur poslal na Dunaj, da je tam studiral jus civile; pri tej priliki si je prisvojil tudi novo normalno-šolsko in katehetično metodo. Radi tega je bil še posebej sposoben za gimnazijskega ravnatelja, koje mesto je zavzemal v Mariboru 9 let; zadnja léta svojega življenja pa je bil šolski nadzornik sekovske škofije.

Baš v njegovi dobi se je začela slovenščina gojiti na mariborski gimnaziji. Na koncu šolskega leta 1790/91 je učenec gramatike, Josip Emenz govoril na gimnaziji o koristi slovenskega jezika, a izza l. 1794. do 1804. je baš Kaučič imel na gimnaziji posebne izpite iz slovenščine.²

Tisti, ki so pokazali največ privatne marljivosti v učenju slovenskega jezika, da bi mogli biti tem sposobnejši za dušebrižništvo, so dobili štipendije. Pobudo temu pouku so dali

¹ Zapletal, Die Domkapitel der Diözese Seckau in Graz und der Diözese Leoben in Göß seit 1786. Str. 31.—32.

² Festprogramm des Gymnasiums in Marburg 1858.

gotovo vladni, oz. vladnocerkveni krogi, ki jim je izza jožefinske dobe bilo do tega, da bi bili svečeniki zares odgojitelji ljudstva, in so radi tega mislili tudi na njih jezično sposobnost. Vsekakor pa je važno, da je te slovenske izpite vodil Slovenec Kavčič.

Prosvetljeni jožefinec Kavčič, prijatelj »protestantske« reforme v katoliški cerkvi, naklonjen šoli, doktor bogo- in modroslovja, ki je proučil tudi »ius civile«, reditelj slovenskih izpitov na gimnaziji, je bil v Mariboru mestni župnik in dekan, ko je l. 1789. izišlo jožefinsko »Malo besediše«.

Kavčič sam ga seveda ni spisal; to dokazuje jezik knjige. Kavčič je bil doma od Kapele pri Radgoni, a jezik je doma nekje pod Pohorjem.¹

Še enega odločnega jožefinca poznam v onem času v okolici mariborski. To je Andrej Čebul, l. 1789. kaplan v Lembahu.

Bil je Čebul Korošec po rodu (r. v Gužtajnu 1758); bogoslovje je studiral v graškem generalnem semenišču ter bil v Gradcu posvečen l. 1788. Od l. 1788. do 1797. je bil kaplan v Lembahu, od 1797/98 provizor istotam, 1798/99 katehet v Mariboru, a odslej do svoje smrti (1839) župnik v Vitanju. (Orožen, Das Bisthum und die Diöcese Lavant, VIII. 435.)

Generalna semenišča so bila jožefinska uprava, s katero je Jožef II. hotel vzgojiti in res vzgojil svečeništvo po svojih verskih nazorih. Naš Andrej Čebul pa je kot gojenec generalnega semenišča bil v Gradcu posebe znan. Bil je namreč med tistimi gojenci, ki jih graški škof 1787 ni hotel ordinirati,

¹ Za Kavčičev vpliv bi morebiti govorilo tudi to, da je knjiga izišla v Gradcu, in ne več v Mariboru, ko je bil že tudi Kavčič v Gradcu (1818). Drugi natisek (1809) je Kavčič lahko pripravil v Mariboru neposredno pred svojim odhodom iz tega mesta. — V članku »Pokojnost tega kmetniga stana« opominja pisec naše knjige pač »kristjana«, a nikjer katoličana; morebiti je tudi temu dati kako važnost.

ker so pri izpiti dajali odgovore, po njegovih mislih katoliškim dogmam protivne.

Seveda, da bi bil Čebul spisal knjižico, za to ni nobene dokaza; nasprotno, če bi se dalo dokazati, da je Čebul svojo mladost preživel na Koroškem, bi jezik Besediša naravnost nasprotoval taki misli; zakaj jezik pač ni koroški.

C.

Naslov knjige.

Knjiga je naslovljena: Ein kleines Wörterbüchlein nämlich windisch und deutscher Sprache. — Enu mala Besedishe Nemrizh Slovinskiga, inu Nemshkiga Jezika.

Ob tem naslovu se človek nehote spomni Pohlinovega dela »Tu malu besedishe«, ki je izišlo sedem let prej, l. 1782.

Verjetno je, da je pisec naše knjige vzel besedo »besedishe« od Pohlina, dasi se direktno ne more trditi, da je baš Pohlina tvorba. V predgovoru svojega »Tega malega besedisha« pravi Pohlina, da se je »rajši enega znaneja, od več drugeh gorizetega imena Besedishe, Bukve teh besedi prijel.« Vse gre sedaj tu za tolmačenje teh Pohlinskih besed; najbolj naravno se morejo tako razumeti, da je ta beseda že znana in da jo je že več jezikoslovcev sprejelo, »aprobiralo«; težavneje je tako razlagati, da je beseda znana = umljiva (radi svojega izvora) in da je tej Pohlinski izumitvi pritegnilo še več slovničarjev.

Vsekakor je pisec naše knjige odvisen od Pohlina tudi v pisavi w = b, n. pr. wogat, woj. Besede, ki jih Besediše piše z »b«, so tudi v Pohlinu pisane z »b«.¹

¹ Barbara, Balthasar, Besg, Brefa, Bresqua, Bob, Bor, Bedrast, Bukuva, Bolefen, Brine, Bavkat, Bavta, Berbrat, Berzat, Bitje, Blatu, Boli me, Bofs, Boshizh, Bradoviza, Brajda, Bergeshè, Breme, Britku, Brodnik, Brufs, Blafinka, Bersda.

»Brod« ima Pohlina sub »brod« in »wrod«.

Zabeležil sem si iz »Besedisha« nekaj besed, ki so se mi zdele posebnost knjige, na pr. odušje = Gemüt, pravednost (96), forkl = Vorteil, forklnast = listig (81), am grede (81), mazni mraz (zmerni mraz), tožlivast = Trägheit (65), boshji shlag (65), a vse te besede se nahajajo tudi v Pohlinovem »Tem malem besedišu«, prav kakor tudi »bedrast« = krummfüßig, »figa mosh« = feiger Mann, brine, a. n. = Wacholderbeere, a brinje, a. n. = Wacholdergesträuche.¹ Isti vir ali odvisnost?

Pohlinovih diakritičnih znamenj in naglaskov, njegovega velikega Š (= Z) ne pozna naše »Malo besediše«.

Vablljivo bi bilo misliti, da je tudi izraz »malo« (besediše) vzet od Pohlinovega dela. Vendar temu najbrž ni tako.

Pohlin je svoje besedišče imenoval malo, ker se mu je zdelo le prvi začetek, predhodnik velikega, popolnejšega slovarja. V predgovoru piše: »Le tu malu besedishe? — Sakaj ne tu veliku? — enu popolnema besedishe? — Sakaj? — ja! fakaj nek ne? — Sakaj se nise lubè Kraynz! she sdavnej poprej doliufedl, ter, kakor be pihnel, en velik, en zel popolnema Dikzijonarijum spisal? ... Al le poterplenje, le perpomozh, le podporno, inu zhas ... Use se fna she fgoditi!«

Naše »Malo besediše« spričo svoje vsebine ne zasluži imena slovar, zato seveda tudi ne imena »Mali slovar« v tem smislu, kakor je Pohlin svoje besedišče imenoval malo.

Naslovu naše knjige »Malo besediše« navedem lahko druge zanimive vzporednice. •

Iz iste dobe, iz katere je naše »Malo besediše«, poznam v srbski literaturi »Male slovarje«, ki pa niso slovarji.

¹ Kot posebnosti našega »Besediša« ostanejo le še besede: mejstina = Staat, perkazinga = Ausweis, ov (gen. ova) = Bier (52), Vergift (Gicht 65), wule = Geschwür, pija (das Getränk), perredi = vorbanden, prim. dalje na iztoku »kredi«. — Z besedo »mejstina« bi primerjal izraz »desheuni mestniki«, ki ga čitam v predgovoru celovških »Bukev od teh Pomory« (1792) in ki pač pomeni = Landleute; v kazalu je za to: deshelfku ludftvu.

Šafařík, *Gesch. der südslav. Literatur* III. 374 navaja »Rěčnikъ malyj« (německij i serbskij), d. i. kleines Wörterbuch, deutsch und illyrisch. Vъ Vienně pri Stef. otъ Novakoviča. 1793. 8°. 104 str., nadalje:

Rěčnik německij i serbskij, kleines Wörterbuch, deutsch und illyrisch. Vъ Budimě pis. vseuč. Pešt. 1814. 8°. Neueste Ausgabe: Rěčnikъ malyj, d. i. kleines Wörterbuch, vъ Budimě gradě etc. 1829. 8°. 104 str.

Pripomnja v Šafaříkovem delu: »Es gibt auch noch mehrere Auflagen von diesem häufig gebrauchten Schulbüchlein. — Die deutschen Wörter sind nach Sachen geordnet und durch slavoserbische erklärt. Von S. 73 bis 104 stehen 16 kurze Gespräche.«¹

Kdor primerja naslov in obseg teh srbskih »Malih rečnikov« in našega »Malega besedišča«, pa še uvaži pripombo Šafaříkovo, mora reči, da so to dela iste vrste; če tudi naše Besediše ni »Schulbüchlein, šolska knjiga«, pa je vsaj knjiga za učenje in sicer za uk odraslih.

Jaz imam v rokah srbski »Mali rečnik« v izdaji iz leta 1806². Naj mu malo natančneje opišem vsebino.

¹ Šafařík imenuje med rečnikom iz l. 1793. in rečnikom iz l. 1814. še: »Leksikonъ slaveno-serbskij i německij, b. o. g. i m. 8°. Sopikov führt dieses Buch an Bd. I. N. 604. Es ist wahrscheinlich ein mir unbekannter Abdruck des vorigen.« Jaz pa mislim, da je to pravi slovar in sicer srbsko-nemški del onega »slovarja na potrebu serbskago naroda« iz l. 1791. (1790?), ki ga po naslovu nemško-srbskega dela navaja Šafařík na str. 373; naslov se vsaj ujema.

Pač pa je učna knjiga naše vrste očitno Λεξικὸν ῥωμαικο-σλαβωνικόν. Rěčnikъ grečesko-slavenskij, vъ polzu slav.-serb. junošestva, 1803, 4 listi + 136 str.; tu se nahaja od str. 11.—66. vokabular v 18 poglavjih, urejen po snovi; nato sledi 10 razgovorov; vse v dveh stolpcih, grški in slavo-srbski. (Šaf. ib.).

² Natančni naslov: Rěčnikъ mályj, Das ist Kleines Wörterbuch. Sъ dovoléníemъ Pravítelstvujuščihъ. Vъ Búdímě, Písmený Kralévskago Vseučílišča Vengérskago. 1806. (Z naslovnim listom vred 106 str., torej 2 + 104. — 8°, 26 vrst na eni strani).

Od str. 3. do 73. sega »rečnik«, od 73. do 104. je 16 razgovorov. »Rečnik« ima oddelke z nastopnimi zaglavji:

O Bogu in o rečeh, ki se tičejo božje službe . . .	3.—9.
O svetu in elementih	9.—12.
O letu in letnih časih	12.—16.
O nekaterih deželah in ljudstvih	16.—17.
O morju in nekaterih vodah	18.—19.
O (prej izpuščenih) kovinah	19.
O barvah	20.
O vrtu	20.—24.
O pticah	24.—26.
O ribah	26.—27.
O četveronožnih živalih	27.—29.
O lazečih živalih	29.—30.
O človeku in njegovih udih	30.—35.

O moški obleki (35.—36.), o ženski obleki (36.—37.), o študiranju (37.—38.), o človeških činih (38.—41.), o cerkvenih dostojanstvih (41.—42.), o posvetnih dostojanstvih (42.—43.), o delih hiše (43.—45.), o hišni opravi (45.—46.), kar se najde v kuhinji (46.—48.), v kleti (48.—49.), o pogrinjanju mize (49.), o jedi in pitju (49.—51.), o hlevu (53.—54.), imena vojnikov (55.—56.), vojna (56.—59.), selo (59.—61.), telovadba (61.), o zločinih in kaznih (61.—62.), o obrti in rokodelstvu (63.—64.), o kupčiji in trgovini (64.—66.), o človeških nedostatkih (66.—70.), o pobratimih (70.—73.)

Razgovori se začno pod zaglavjem: *Wegen Uebung der Jugend. Radi upraždnenija júnosti.* — Poedini razgovori se imenujejo »komplimenti«, na pr.: *Erstes Kompliment, Bey jemandes Besuchung.* Pri posěščenii někojogo. Tudi vsi sledeči komplimenti kažejo, kako je uljudno postopati in govoriti o raznih prilikah.

Na prvi polovici ima vsaka stran nemški, na drugi srbski tekst. V prvem oddelku »rečnika« so nemške besede tudi s cirilico transskribirane, n. pr.:

Gott, Готъ — — — Бгъ, Богъ

— — — — —
 Gott der Vater — — — Бгъ Ѡцъ, Богъ Ѡтѣцъ
 Готъ дѣръ Фатеръ

Ta transskripcija seže tja proti koncu prvega oddelka, do »Der englische Gruß«, дѣръ Енглише Грусъ — Архангелово Цръкованіе.

Knjiga je torej pač imela namen, Nemce učiti cirilice in (slaveno-)srbski jezik.

Abecedni red, kjer je, določujejo začetnice srbskih besed; na pr. pri naštevanju dežel in ljudstev: Arabien, Österreich, Bosnien, Mohrland — Arapska zemlja, Austria, Bosna, Ethiopia... Pri tem je pa merodajna latinica; na pr. stoji »Horvatska« med »Erdelъ« in »Italija«.

Sestavljal je knjigo Srb, ki je »Latincu« na ljubo pustil red latinske abecede.

Razgovori merijo v smislu svojega naslova na vnanjo oliko mladeži, naše »Malo besediše« daje praktične nauke gospodarskega in političnega značaja pač odraslim.

Ustroj »rečnika« v srbski knjigi spominja bolj Komenškega in njegove »Ianuae linguarum reseratae« ter je bolj cerkvenega značaja. Značilna so cerkvena dostojanstva, ki jih našteva srbska knjiga: papež, kardinal, patriarh, nadškof, škof, opat, gvardijan, župnik, propovednik, izpovednik, pevec, menih. Na čelu je katoliški papež.

Končno še omenimo dodatek Anton Murkove slovnice (Theoretisch-praktische Slovenische Sprachlehre, Grätz 1832): Notwendigste Wörter, welche beim Sprechen am meisten vorkommen. V tem »slovarčku« imamo take oddelke: Von der Religion (Gott Bog, Gott Vater Bóg özhe). Von der Welt und den Elementen. Von der Zeit. Vom Menschen und den Teilen des Körpers... Von den Kleidern der Männer... Von den Teilen des Hauses... Von den geistlichen Ehren

würden itd. Dodani še so »Gespräche aus Bojadschis neu-griechischer Sprachlehre.

D.

Kratek posnetek.

I. V jožefinski dobi je za priučenje drugih jezikov nastala učna knjiga (»Schulartikel«) imenovana »Kleines Wörterbuch«; doslej poznam več izdaj srbskega »Malega rečnika« in štajersko-slovenskega »Malega besediša«; prim. dodatek Murkove slovnice.

II. Pisec dvakrat v Mariboru tiskane knjige je mislil na prebivalce južne okolice mariborske.

III. Knjiga je pisana v duhu jožefinske »prosvetljenosti« in skrbi za promicanje narodnega gospodarstva.

* * * \

II.

Kontaminacija narečij v svrhu knjižnega jezika.

(1783.)

V Simoničevi »Slovenski bibliografiji« (I. 202) je naveden »Ta veliki katechismus«, ki je izišel v Gradcu v nemško-slovenski in samoslovenski izdaji; nemško-slovenska izdaja je bila »vtisnena per Andr. Leykamu 1783«, samoslovenska pa se je dobila »per Johanesi Kaiferji Bukliverfarji«; letnice ta-le izdaja nima; Simonič je gotovo le z ozirom na letnico nemško-slovenske izdaje v oklepih dodal »ok. 1783«¹.

¹ Natančni naslov, ki ga čitamo pri Simoniču: »Ta veliki katechismus sprafhanjam, inu f odgovoram sa zessarske kralove deshele inu fholle. Is nemfchkiga na slovinski jesik prepiffan. V Grazi, dobijo se per Johanesi Kaiferji Bukliverfarji b. l. (ok. 1783.) 12°. 164 str. (Latinski predgovor »Praemonitio« s podpisom: C. I. V.) — (Izdaja z nemškim in slovenskim besedilom, priredil C. I. V.) V' Grazi. Vtiffnene per Andr. Leykamu 1783. 8°. 330 str.«

A.

Dvoje samoslovenskih izdaj.

Ljubljanska licejska knjižnica ima dva samoslovenska primerka tega katekizma, ki brojita vsak 165 strani, ne 164, kakor pomotno navaja Simonič, eden je pod sign. V. 3, 7676, drugi pa pod sign. II. C, g, 13127.

Kdor vzame kar tako knjižici v roke, bo gotovo zatrjeval, da je to povsem ista knjiga; še le natančnejše primerjanje mu bo omajalo vero, da bi bil to isti natisek katekizma.

Naslov prvega primerka (V. 3, 7676: primerek α) ima naslov, kakor ga navaja Simonič, a na naslovnem listu drugega (II. C, g, 13127: primerek β) čitamo, da se je knjiga dobila »per Johanneſi Kaiseri, Bukuvefarji«; ob tej razliki še bolj uvažimo činjenico, da je papir primerka β drug nego je papir primerka α , bolj bel, boljši, pač novejši; zato se v njem tudi tisek prezentuje lepše.

Natanko opazovaje zasledimo v celi knjigi več, osobito tiskarskih razlik med obema primerkoma.

1.

Nekaj razlik si lahko tolmačimo z navadnim tiskarskim škratom, ki črkam ne daje miru; na pr.:

Popolni naslov nemško-slovenske izdaje, koje meni edino znani primerek se nahaja v knjižnici tržaške gimnazije, navaja Glaser, Zgod. slov. slovstva II. 211., a ne čisto natančno; natančno se glasi:

»Nro. 4. Ta veliki katechismus s'prashanjam, inu s'odgovoram sa zessarske kralove deshele inu sholle. Is nemshkiga na slovincki jesik prepissan. Koshtā nesvefan 11 1/2 Kr., svesan 15 Kr. S' tim pregnadtlivim Perpuſhenjam tiga Rimskiga Apostolskiga Zefsaria. V' Grazi, Vtisnene per Andr. Leykamu 1783. — Nemški naslov na tretji strani: Nro. 4. Auszug des grossen Katechismus. Mit Fragen und Antworten, für die Stadt- und Landschulen der k. k. Staaten. Kostet ungebunden 11 1/2 Kr. Gebunden 15 Kr. Mit Sr. röm. kais. kön. apost. Majestät allergnädigsten Druckfreyheit, wie auch mit Genehmhaltung der geistlichen Obrigkeit. Gratz, im Verlage der deutschen Schulanstalt. Gedruckt bei Andreas Leykam 1783.«

primerek α :	primerek β :
str. 24.: pogubljeni	pog ubleni (narazen!)
› 45.: notif hnu	notif hnu (narazen!)
› 46.: s' kus (narazen!)	s'kus
› 47.: naf hu	nafhu (vsaj mnogo bolj vkup)
› 140.: Poshelenje (ninj čisto malo narazen)	Poschelen je (narazen liki 2 besedi)
› 55.: Zhlovek	Zhlovek

[Na ta način je črka k v primerku α večkrat potisnjena navzgor, na pr. še na strani 73. in 91., včasih je pa ta gor potisnjeni „k“ sredi ležečega tiska pokončen, na pr. str. 85.: *Zirkouna* — *Zirkouna*].

2.

Nekoliko razlik bi si za silo morda lahko razlagali s tem, da so se pomote opazile med tiskom in se popravile v zadnjih primerkih vsake pole; na pr.: v naslovu primerka α je tiskano: ŠPRAŠHANJAM (jot pod črto, veliki a za njim doseza le polovico višine drugih črk), v primerku β pa imajo vse črke isto velikost, ozir. dolžino. Nadalje imata oba primerka na strani šesti ob besedi ›snati« in ›shtrajfa« zvezdico in pod tekstom opombi ›vediti« in ›castiga«, a primerk α ima te opombi na 7. strani ponovljeni, ne da bi bili tu umestni, in brez vsake zvezdice v tekstu. Isto velja o opombi na strani 103.: v primerku α je tu ob besedi ›otou« zvezdica, a opomba ›h tëu« se nahaja še le na sledeči strani (104), dočim imamo v primerku β opombo ›htèu« na isti strani (103). Nadalje je v primerku α paginacija 145 narobe tiskana 145, v primerku β pa prav. Končno naj še omenim, da so v primerku α vrste osobito na str. 28. močno nagnjene proti robu lista, dočim so mu v primerku β vzporedne. — Ti slučajji nam kažejo tisek primerka β popravljenim.

Na nekaterih mestih pa ima primerk β očitvidno slabši tisek; na pr.:

α	β
str. 53.: te defset Boshje Sapoudi	de defset ...
› 57.: prepovei	prepovoi
› 86.: Ohzetvanje	Ozhetvanje
› 94.: prejeti	prefeti
› 97.: <i>Sakrament</i>	<i>Sahrament</i>
› 164.: fvelizhani	vfelizhani

3.

Spričo tega si bomo vse te baš naštete razlike tolmačilo z novim stavkom.

Edino na ta način se dado razjasniti nastopne razlike:

Na zadnji strani naslovnega lista ima primerek α pod besedo ›Praemonitio‹ dve dolgi črti, primerek β pa le eno; pred začetkom besedila (na tretji strani) ima primerek α čisto drug okrasek nego primerek β . Posebno pa je še upoštevati zaporednost ločil in zvezdic za opombe:

str. 47.: ›Skus Sroshno,*› ›Skus Sroshno*),

[Enako str. 109. in 142]

str. 88.: ... dodelijo.*) dodelijo*).

[Enako str. 91., 130., 156., 167., 161.]

› 99.: ... potrebnu;*) potrebnu*);

V primerku α je torej ločilo po celi knjigi pred zvezdico, v primerku β za njo; to-le zadnje je primernejše.

Pa tudi oblika zvezdic samih kaže dvojen tisek; primerjal sem zvezdice do strani 53. ter spoznal:

Primerek α ima:

I. zgoraj v tekstu osmerotračno zvezdico, spodaj pa v istih slučajih peterotračno (str. 14., 24., 30., 32., 33., 38., 39., 42., 43. (druga opomba), 44., 45. (druga, tretja in četrta opomba), 46., 47., 48;

II. zgoraj šesterokotno zvezdico (⊗), spodaj peterokotno (str. 27., 37., 40., 43. (prva opomba), 45. (prva opomba),

III. zgoraj šesterotračno zvezdico, spodaj peterokotno (str. 5., 6.).

Primer ek β pa ima vseskozi zgoraj osmerotračno zvezdico, spodaj šesterotračno.

Na take razlike kakor: kerfhanska (α str. 4., vrsta 3.) — kerfhanska (β), preieti (α , 75) — prejeti (β) se nam niti ni treba več ozirati in lahko rečemo:

Primerka ljubljanske licejske knjižnice nam predstavljata dvoj e različnih natis kov tega katekizma. Očividno nam predstavlja primer ek β , ki ima tudi lepši papir in tisek, drugo, donekle popravljeno izdajo.

Vendar drugi natis ek ni osobito natančno pregledan; tako je na str. 112. v obeh primerkih ‚keger‘ namesto ‚keder‘, na str. 122. ‚strahiti‘, na str. 137. dvakrat ‚Maſhniga Shegnuvanja‘ namesto ‚Maſhnikoviga‘, kakor čitamo pravilno v naslovu tega poglavja.

B.

Značaj knjige.

Nemško-slovenska izdaja ima pred naslovom podatek »Nro. 4.«; Glaser piše: »Iz št. 4. na naslovni strani se vidi, da so se uže poprej natisnile tri knjižice. Kdo ve zanje?« Na kakšne ali čigave tri knjižice misli Glaser, ni razvidno iz njegovih besed.

V istini je stvar pač taka: Izza l. 1777. se je po Felbigerjevem načrtu tiskalo šestero verozakonskih šolskih knjig (katekizmov oziroma čitank), troje večjih je bilo namenjenih za normalne in glavne šole, troje manjših pa za trivijalke; pri teh-le zadnjih je zopet razločevati »Auszug aus dem groſſen Katechismus« in »Der kleine Katechismus«, kar ni eno ter isto; oni »Auszug« bi lahko imenovali tudi »Srednji katekizem«¹.

¹ Natančneje bom o teh katekizmih govoril v životopisu Istrana Frana Nikole Peršiča.

Slovinci so dobili »Ta veliki katekizmus« za normalne in glavne šole na Kranjskem in na Koroškem (katekizem Japeljnov in Gutschmannov [?]). Edlingov kranjski in naš štajerski katekizem sta bila »srednja« katekizma, »Mali katekizem« pa se za cesarja Jožefa II., kolikor je znano, sploh ni poslovenil.

Primerjajoč naš katekizem z Edlingovim, vidimo, da sta jima obseg in vsebina ista. Prevod sta nemškega »Auszug aus dem großen Katechismus: Katechismus mit Fragen und Antworten (ohne Einleitung und Beweisstellen), zu dem Unterrichte der Stadt- und Landjugend in den k. k. Staaten.« Edlingov dvojezični katekizem se zares imenuje »Auszug des großen Katechismus — Isvlezhik tega velikiga katehisma«, a naš katekizem se nazivlje le v nemškem naslovu nemško-slovenske izdaje pravilno »Auszug des großen Katechismus«.¹

In ta »Auszug aus dem großen Katechismus: Katechismus mit Fragen und Antworten« je bil v vrsti onodobnih verozakonskih šolskih knjig za tremi normalno- (glavno-) šolskimi prva, ki je bila namenjena trivijalkam, torej knjiga »Nro. 4«, število četrto; trivijalkam je služila tudi št. 5. in 6., ki ju poznam iz istersko-hrvatske literature.

C.

Jezik katekizma.

Narečje, ki je temelj jeziku našega katekizma, se zelo bliža narečju Frana Ks. Gorjupa, ki je, rojen v Celju, služ-

¹ Dvojezični Japeljnov »Veliki katekizem« ima 291 strani, samoslovenski pravilno 146 strani v osmerki, 146 strani obsega tudi celovški slovenski »Veliki katekizem« (1791); a Edlingov dvojezični »Izvleček« broji 161 str. = 3 str. naslova + 158 str. = 3 + (79 × 2), v enojezični izdaji bi torej brojil 79 strani in prav 79 strani ima njega nemški izvornik »Auszug« (Helfert, Oesterr. Volksschule, 524). Katekizem, ki je predmet te razprave, ima sicer več strani nego Edlingov, v slovenski izdaji namreč 165, a to radi mnogo manjšega formata, ki ni 8° marveč 12°; v soglasju s številom strani slovenske izdaje ima po Simoniču dvojezična 330 strani; seveda je pomota, če Simonič imenuje to dvojezično izdajo 8°.

boval v Vojniku in pri Novi cerkvi (1753—1781) ter je leta 1770. izdal »Zirkounu leitu«; Gorjup je pisal, kakor pravi sam, slovenski »večtal toku, koker se v' tem kraju Cella govori«. ¹

Vendar jezik našega katekizma ni enoten; prevoditelj je o jeziku svoje knjige sam na zadnji strani naslovnega lista napisal ta-le latinski predgovor: Praemonitio.

Dum libellum catecheticum juffu superiorum in Idioma vindicum transferre aggredior, id praemonere lectorem debui, non fuisse possibile verba cujuslibet plagae propria apponere, cum pro diverfitate locorum diversa etiam fit elocutio fermonis vindici. ² Universim stylo Cilejensi prae reliquis puriori appropriare, id tamen pro viribus observare studeui, ut ab omnibus inteligi certo possim. Voces praeterea synonymas sub asterisco notavi; quodsi tamen aliquae (ut facile) alienae cuiquam obvenerint, eas pro benignitate sua singuli absque taedio permutare poterunt. C. I. V.

Prevoditelj je torej hotel »universim stylo Cilejensi prae reliquis puriori appropriare, id tamen pro viribus observare, ut ab omnibus inteligi certo posset«; v ta zadnji namen je beležil »voces synonymas sub asterisco« in sicer (po primerku α):

v tekstu je:	spodaj v opombi:
str. 5.: nemore golfati, inu noriti, inu norjena biti	
golfana biti	
6.: snati . . . fhtraifa	vediti . . . castiga

¹ Opis jezika te razprave sledi kot »Dodatek« na koncu te razprave.

² V slov. naslovu knjige pravi, da je »is nemshkiga na flovinski jezik prepifšana«. Tako se imenuje naš jezik tudi v naslovu Bellarminovega »Kratkega sapopadka christianskiga navuka« okoli 1726 (Simonič, Bibl. I. 22.), ki je bil »is Latinskiga inu lafhkiga na Slovinski ali Krainski iesik preftavlens«. Zgoraj sem razpravljaj o »Enem Malem Besedishu Nemrizh Slovinskiga, inu Nemshkiga Jesika«. Odkod je v oni dobi ta oblika bila našim piscem znana? — L. 1836. je Vogrin poslušal »Muso slovinsko« pod vplivom Kačiča-Miošiča (Zbornik Mat. Slov. II. 213).

str. 14.: ofarti	gisoofsti (!), Prevfetnosti
› 17.: ablobou	obwetihou
› 24.: fertamani (!), Strai- finge	pogubljeni (prim. β: pog ubleni), Castige
› 27.: fupet	drugozh
› 30.: enak (Sakra- mente) nuzajo	gljih . . . imajo
› 32.: ti Taili eniga Trupla	Glidi
› 33.: oblaft	Guant (!), Mozh
› 37.: V'zhem obftoji ta Mo- litva	postane
› 38.: v' Reufhnah	Teshavah, Potrebah
› 39.: od Hudiga	Slega
› 40.: H' komu mi upijemo s' tim Befedam tiga Predgovora?	sovemo, klizhemo
› 42.: amtizhe k' Po- kory perpravleni	amgrè . . . obudeni
› 43.: pogeramo Kra- leftvu tiga Greha res- dere	profsimo, fhelimo res- vérfhe
› 44.: dodeliti (nebefse)... (gnado) vtalati	vtalati . . . dodeliti, dati
› 45.: zheterta . . . k' shi- votnimu Shivlenju potrebnu . . . (Greh Štraifige sa faboi) pelà	Sterta . . . telefnimu . . . no- tifhnu . . . vlezhe
› 46.: reshalyly.. ob Zaitu	reserdily . . . Zhafsu
› 47.: Škus Sroshno... od Hudiga	Bostvo . . . Slega
› 48.: v'tala (gnado)	dodely
› 53.: (lubesen) potrebna	notishna

str: 54.: (Ime Boga) nepridnu imenuvati ... (pras- nik) pofvezhuvau	nevredna tvoje Ufte ufeti ... prasnuvau
› 59.: (na Pomuzh) kli- zhati .. (Angelzi so Ludim) sa Brambo ... smiram	fuati ... Perbifnalfhe (!), Var- ne ... vfelei
› 60.: Pildi	Kipi, Podobe
› 61.: (Pildi Švetnika) is- kashejo ... govory	preo (!) Ozhy poštavijo govoriti, guzhati, mar- nati, veliti
› 63.: vfe k' Zhasty Imena Boshiga sturimo	satšhnemo
› 64.: Vfe du (!) drugu Delu	Djanje, Poslu (!)
› 65.: oblublenu bo- jati ... Štraifinge	obetšhano ... bati ... Kaftige
› 66.: amtizhe	amgre
› 68.: Guant	Oblazhilu, Oprava
› 70.: tu ludzku (nasai ver- niti) ... Toshuvanje ... is Shpajfsa	ptujo, odnefhenu.. Toshbe ... Schále
› 71.: Te sadni ... kar v' nafhim Šercu naprei gre	fledni ... gody
› 72.: (Greih) vun sdreti	sadut hiti
› 78.: Od Š. Mafhe	Mefha
› 81.: Obhaylu	Spishanje
› 88.: (Pogmeranje lete Gnade) dodelijo	pothalajo
› 91.: gratamo	poftanemo
› 92.: V' Potreby	Syly
› 95.: pod Shtautjoi	Podobi
› 99.: dve Sorte	dvoinu

str. 103/104.: otou	h têu
› 104.: Pokuro sturiti	delati
› 106.: Od Sprafhuvanja te Veifti	Premislovanja fbarovanja
› 109.: Keden Messins (!) Hretje (Grivinga) zhres Nature	Tjeden . . . Meffez . . . Grofa . . . preknaturalska
› 116.: (Greih je) zhuden	nesnathen, gêrd, gnusen
› 118.: Leben	Shivlenje
› 120.: samouzhy — — —	fataji
› 122.: bojati — — — —	bati, strahiti (!)
› 124.: narediti — — — —	sturiti
› 126.: Leté (Greih) — —	Toti
› 128.: (Sadostiturjenja Christufuviga) delfhni	vredni
› 130.: (Odpuftke) deliti	dati
› 133.: Bounik	Bolnik, Beteshnik
› 134.: . . . je Christus fvoje Zirkvi narochiu	fapovédou
› 140.: Poshelenje tiga Meffa	Shivota (<i>Strarna razlaga!</i>)
› 141.: porozkeni (= poro- čeni)	sdana
› 142.: (Mosh fvojo Sheno) svary	brani, varje
› 144.: ta sturjeni Greih	lastni (<i>Stvarna razlaga!</i>)
› 145.:	,
› 148.: Ena oterbnu Şerce	terdu
› 156.: Saftopnoft . . . Maffa	Modroft . . . Mernoft
› 157.: Sa Christufam hoditi	Christufa posleduvati
› 160.: Bounike	Betefhne
› 161.: Neumne (podvuzhiti) . . . Napreipoftaulenim	Nevedeózhe . . . Oblastnikom

Izrazi pod tekstom kažejo na iztok. Okoli Sv. Jurija ob Ščavnici izmed njih niso v navadi: gvaut, notišnu, reserdily, boštvo, praznuvau, kipi, djanje, ptujo, šale, bati, sledni, zbaruvanje . . .

Nasproti pa je v tekstu samem nekaj besedi, ki so osobito lastne iztoku, tako: znati, pogeramo (43), talati (44, 48), svetiti (62) sc. ime božje, lucki = tuj (69, 107, 119, potolmačeno na str. 146 in 149: devet ptuji ali luzki greihi), drugoč (102), všafen (94), dopadniti (6) a ‚padou‘ (111), bojati = bati, vragljivost.

Prvi del knjige kaže v marsikaterem oziru drug značaj nego zadnji del; tako imamo tam: dopadniti; svojo, tvojo, božju, našu itd. za srednji spol; ‚kret‘ mesto ‚krat‘, pisavo jata z ‚e‘, ‚ker‘ = kateri, družilnik ženski jedninski na — oj, raba ‚kaj‘ v oziralnem smislu. O ‚kret‘ ne morem nič reči, vsi ti drugi znaki pa kažejo na iztok; v prvem delu je torej bolj nego v drugem opazovati vmešavanje svojstev istočnih narečij.

Očividno se je pisec gotovih lastnosti zapadnih narečij še le priučil in jih skušal teoretično uporabljati, zato krivo: odveiza, takoršen, vprašalno ‚kakoršen‘. Prim. Hasla, ki ni bil ‚učenik tiga kranjskiga jezika‘.

Vsiljevali so se mu istočni vplivi v celi knjigi z ozirom na neizpremenjenost ‚a‘-ja pred ‚j‘, z ozirom na nikalnico ‚ne‘, na pisavo jata, na ločitev nikalnice od pomožnega glagola, na izraževanje polglasnika osobito v spolniku, na predlog ‚krez‘, sklanjo stopnjevanega pridevnika.

Najbrž je pisec bil doma na iztoku.

* * *

Naš katekizem nam kaže zanimiv poskus ustvaritve knjižnega jezika po iz večine nameravani kontaminaciji narečij. Prednost se je dala zapadnemu narečju.

V to smer se je pozneje naš knjižni jezik razvijal in razvil osobito pod Murkovim in Miklošičevim vplivom.

D.

Prevoditelj knjige.

Že leta 1778. je graški gubernij ukazal štajerski šolski komisiji, naj se pobrine za to, da se »normalni« katekizem skoro in točno prevede v slovenski jezik. Stvar se je zavlekla vsled odpora dunajske vlade, ki je iz gmotnih ozirov želela, da bi na Kranjskem in Štajerskem služil le eden ter isti prevod — prišel je v poštev Edlingov in Japeljnov (Herbersteinov) katekizem; dasi sta župnik ptujski in cmureški poročala; da se Japeljnov katekizem »čisto nič ne glasi« po tamkajšnjem slovenskem govoru, in dasi je sekovski ordinarijat še dostavil, da je cena (34 kr.) previsoka za »siromašne slovenske kmete«, da bi graški tiskar natisnil 1000 primerkov take knjige za 80 fl., (izvod torej 7 do 8 kr.), je dunajska vlada ipak odsvetovala ponatiskovati osobito veliki katekizem. Tako je vse zastalo.

A leta 1782. je ravnatelj normalne šole v Gradcu Frick pl. Frickenberg predlagal, naj vlada naroči prevod katekizma v »slovensko narečje štajersko«; to delo naj izvrši duhovnik Peršič proti primerni nagradi. Vlada je odobrila ta predlog, saj je tudi okrožni glavar celjski tožil (31. I. 1783), da še ni poslovenjen katekizem. In že dne 18. febr. 1783. je poslal gubernij sekovskemu ordinarijatu slovenski prevod katekizma, t. j. prevod v štajerskem narečju; duhovščina naj prevod pregleda. Katekizem se je natisnil, »bržčas delo Peršičevo«, pravi Apih.¹

1.

Štajerskoslovenski katekizem, ki so ga vsled predloga Frickovega oskrbeli v Gradcu 1782/83, ne more biti drug

¹ Kar tu poročam o tiskanju posebnega katekizma za štajerske Slovence, je vzeto iz razprave Apihove v Let. Mat. Slov. (1894. in) 1895. »Ustanovitev narodne šole na Slovenskem« (str. 178—180).

nego naš katekizem (»N. 4) Ta veliki catechismus«. To svedoči že letnica 1783 — drugega katekizma iz tega leta ne poznamo, pa tudi druge okolnosti govore za to trditev: 1. v latinski opombi na drugi strani pravi prevoditelj izrečno, da se je prevoda lotil »iussu superiorum«; 2. katekizem ni »veliki katekizem«, marveč izvadek iz njega; to ustreza nasvetu dunajske vlade, da ni treba ponatiskovati velikega katekizma, češ, da je ta-le za kmeta popolnoma odveč; — 3. jezik prevoda je celjsko narečje, a baš celjski okrožni glavar je pri guberniju urgiral prevod katekizma; prevoditelj pa se je oziral tudi na iztočne Štajerce, kjer sta delovala kritika, župnik ptujski in cmureški; — 4. biskup sekovski je htel imeti cenejši katekizem nego je bil kranjski katekizem Japeljnov (34 kr.), a naš katekizem je v dvojezični izdaji stal le 11¹,², odnosno 15 kr.¹

¹ Troje nejasnih toček: a) L. 1788. je stavil gubernij nasvete, »kako bi se dali spečati katekizmi, ki leže v shrambi graške šolske zaloge«. Apih (ib. 180) misli tu na katekizem, ki so ga priredili 1782/83, ter sklepa iz tega, »da ga menda niso spečali kaj prida izvodov«. Slovenska izdaja je bila celo dvakrat tiskana (prim. zgoraj A), ali torej morda nemško-slovenske izdaje niso razpečali? Cesarski ukaz z dne 11. apr. 1786. je prepovedal »das zu Graz gedruckte Buch unter dem Titel »Katechetischer Auszug des großen Katechismus«, toda s to knjigo nima naš katekizem nič opraviti.

b) Zakaj samoslovenska izdaja nima na naslovni strani opombe o dovoljenju oblasti? —

c) Apih (ib.) pravi: »Navzlic temu (da niso znali, kako bi se dali spečati prejšnji katekizmi) so natisnili l. 1790. zopet nov katekizem, prevod iz latinsčine po župniku Jacominiju pri Novi cerkvi.

Da bi se bil Jacomijev slovenski katekizem tiskal že l. 1790., to pač ne odgovarja istini. Jacomini je knjigo spisal latinski in njegov prijatelj Reja, župnik v Zibiki, jo je poslovenil; izišla je 1801. v Ljubljani. Katekizem je to, a pri vsakem odgovoru so pojasnila iz sv. pisma. Že to kaže, da je knjiga bila namenjena za duhovnike in ne za šole (308 + 284 strani, v dveh zvezkih!). V lat. predgovoru piše Jacomini: »Jam decimus retrocessit annus, quo in vinea Domini laboro... (Da bi duhovnikom dal pomoček v roke), catechismum ab Augustissimo felicis recordationis Imperatore Josepho II. praescriptum

2.

Ako je res, da je naš »Ta veliki katechismus« oni prevod, za kojega je l. 1782. bil predlagan »duhovnik Peršič«, po tem je jasno, da Peršič v istini ni izvršil tega dela;¹ zakaj naš katekizem ima na drugi strani pod latinskim predgovorom podpis „C. J. V.“ Kdo da bi bil ta »C. J. V.«, ne morem reči: mislil sem na »Colomanum Josefum Veršič«, ki je bil rojen v Trnovcih sedanje župnije Sv. Bolfanka v Slov. Goricah (1746) ter je baš v 80 letih služboval v celjskem okraju, a dokaza za to nimam; omenjam le, da je istodobno deloval tam Jos. Hasl, ter poudarjam, da sta si bila nekoliko let prej Veršič in Volkmer v Ptujju stanovska tovariša.

a tino, ut ab omnibus legi posset, sermone exponere aggressus sum ... Hocce latinum opusculum in idioma vindicum et carniolicum — vertit Andreas de Reja, Parochus in Sibika«.

Jacomini je postal duhovnik leta 1779; 15 mesecev je bil pomožni svečenik na Rifniku, od l. 1781. dalje pa dekan pri Novi cerkvi. Po takem je pač 1790. sestavljal svoj latinski katekizem. In res je l. 1791. v Celju izišel Jacominijev latinski izvornik »Doctrinae christianae expositio . . .«, I. del; v predgovoru čitamo: *Iam undecimus . . .*, a opombe o slovenskem prevodu ni. Ko bi opombo o Reji pisal Jacomini istodobno, potem bi si mogli misliti, da je Reja sproti prevajal; a temu ni tako. Morebiti so v Gradcu res mislili na poslovenitev Jacominijevega katekizma, a tisk se je faktično zavlekel do leta 1801.

¹ Kdo je bil oni »duhovnik Peršič«, ki ga je leta 1872. predlagal Frick? L. 1775. je bil Jernej Peršič domači svečenik (knjižničar, misar) pri grofu Rajmundu von Saurau v Gradcu; bil je, kakor mi poroča č. g. Mat. Ljubša, »Fiumaner Dižezesan«, to je, iz puljske škofije, ki je takrat še imela za svoj avstrijski del vikarija Foranea na Reki (arcidiakona); morebiti isti, ki je l. 1799. bil župnik v Doljni vasi takratne dekanije krščanske? V iztočni Istri (nekdanji Liburniji), v Moščenicah in Lovranu je še dandanašnji mnogo Peršičev. L. 1799. je bil Fran Peršič župnik v Lovranu, l. 1797. se imenuje duhovnik Sebastijan Peršič; Nikola Fran Peršič je bil v onih letih prošt pazinski, a znamenitejši je bil njegov brat Fran Nikola Peršič, ki je bil od 1787—1790 podravnatelj generalnega semenišča v Gradcu, toda 1782/83 še je deloval v Istri. — Na Štajerskem je služil Josip Peršič, 1764/65 kaplan v Kostrivnici, 1766/67 pa v Žetalah.

V pošteb bi prišla izmed teh Peršičev edino Jernej in Josip Peršič.

Zakaj dela ni izvršil Peršič? Ali morda razmerno malo jožefinski škof ni maral svečenika, ki ga je predlagalo jožefinsko šolsko oblastvo? ali pa ga je z rokopisom prehitel »C. J. V.«? Da je C. J. V. hitel, to je gotovo; le pomislimo, da je knjigo namenil »cesarsko kraljevim deželam in šolam«.

3.

Ako je res, da je naš »Ta veliki katechismus« oni prevod, ki so ga oskrbeli v Gradcu 1782/83, tedaj je tudi določen terminus ante quem non za slovensko izdajo oz. za slovenski izdaji, ki nimata letnic: pred l. 1783. tudi slovenske izdaje ni moglo biti; zato bi se Simoničeva opomba »okoli 1783« morala izpremeniti v »l. 1783. ali po l. 1783«. Seveda nekaj še bi bilo mogoče: kaj ko bi bil »C. J. V.« prevedel katekizem pred l. 1783., in bi potem samoslovenski primerek poslal v presojo ter dosegel aprobacijo, ki jo čitamo na pozneje tiskani nemško-slovenski izdaji? Toda v tem slučaju bi ne imeli dveh slovenskih natiskov in sicer brez dovoljenja oblastva! Zato se mi vidi ta podmena malo verjetna.¹

Naknadno sem mogel primerjati tudi nemško-slovensko izdajo ter sem našel: Ta izdaja se razločuje od obeh slo-

¹ Leta 1783. je bilo primeroma plodovito; poleg tega katekizma so l. 1783. izišle v Gradcu Volkmerjeve »Pefme k tem opravili te fвете mefhe — sa fare Optujske dehantie«, ena izdaja »Hitre inu gladke poti pruti nebossam« (Glaser I. 206), na Kranjskem »Gollmayrjeva »Sveta mafha«, Bastiančičevo »Katolfhku podvuzhenje«, Strojjevo »Kerfhansk premifhluvanje« (Glaser I. Dostavki II.), Debevčevi »Kratki navuki«.

Razen omenjenih treh knjig je za cesarja Jožefa iz Štajerske še omeniti:

1. »Peisme k' sveti meshi inu pred predigo, V Grazi 1784« (Zvon 1894, 443.)
2. (Rupnikove »Peisme Od Kerfhanskiga Vuka«, V Lublani 1874.)
3. Prenner Jacob, Dobru opomineine na bounike. V' Zellu 1787.
4. Volkmerjeva »Mefhna pefem«, V Grazi 1789.
5. »Enu Malu Besedishe, Mahrburg 1789.«
6. Breznikova »Vezhna Pratika od gospodarstva, V Marburgi (1788?) — V' Zellu 1791, V' Lublani 1791, 1803.

venskih v marsičem; tako je besedilo »Praemonitionis« spravljeno v 15 vrst, dočim obsega v slovenskih izdajah 15¹/₇ vrst; na vsaki strani teksta je zgoraj poseben okrasek; zvezdice, ki naznamenujejo opombe, so v tekstu in spodaj vsekozi šesterotračne; za glas »s« služi velika črka »S«, ne »Š«, kakor v slovenskih izdajah. Razen tega je še mnogo drugih razlik, in sicer pri opombah: ferđamani (str. 43), Guaut (61, = moč), nevrednu tvoje Ufte ufeti (99), Varhe (109, namesto Varne), amgrè (123), Stautjoi (181), Premislovanje (201), porozheni (267), oterpnu (279); pa tudi drugje jih je najti, a osobito še opozarjam na razlike v naslovu. Ako pomislimo, da se slovenske strani nemško-slovenske knjižice niti ne krijejo s stranmi slovenskih knjižic, lahko rečemo: Natisek nemško-slovenske knjižice je treba ločiti od slovenskih izdaj; »S« namesto »Š« kaže sigurno, da je nemško-slovenska izdaja starejša od slovenskih.

Kjer se razločujeta slovenska primerka α in β , je nemško-slovenska izdaja večinoma na strani primerka α ; važna se mi tu zdi posebno zaporednost ločil in zvezdic (za opombe): najprej je ločilo, potem zvezdica, torej kakor v primerka α . Iz tega izvajam zopet: Slovenska izdaja α je bližje nemško-slovenski izdaji iz leta 1783., je starejša od β .

Zaključujem: Najstarejša je nemško-slovenska izdaja iz leta 1783., za njo pride slovenska izdaja α , na zadnje slovenska izdaja β .

E.

Posnetek.

I. L. 1782. je vlada pritrdila predlogu ravnatelja graške normalke, Fricka, naj se izda katekizem v »slovenskem štajerskem narečju«. Že l. 1783. je bil prevod odobren in delo se je natisnilo.

Prevod je oskrbel neki »C. J. V.«, ne Peršič, ki ga je izprva Frick predlagal za to delo.

II. Katekizem tega »C. J. V.« je »srednji« katekizem ali »Izvadek iz velikega katekizma«, kakor ga je na Kranjskem priredil grof Edling, katekizem »N. 4.«

III. Knjiga je izišla v nemškoslovenski in najmanj dvakrat v samoslovenski izdaji.

IV. Jezik nam kaže zanimivo kontaminacijo narečij: temelj mu je govor celjskega okraja, a v obzir so vzeta tudi iztočna narečja; ta so zastopana osobito v opombah.

* * *

Ko so se leta 1770. pojavili štajerski Slovenci na polju slovenske literature, je

a) jezuit Celjan Hasl, ki je deloval tudi v Ljubljani, postal »kranjski« pisec,

b) sta Gorjup in Rupnik pisala v svojem celjskem narečju, tako pač tudi Breznik, pisec »Malega Besediša« v narečju bliže Maribora, a Volkmer v narečju svojih Slovenskih goric,

c) »C. J. V.« je družil celjsko narečje z iztočno govorico.

• Troje principov! Zgodovina našega knjižnega jezika je to zadnjo smer v toliko potrdila, da mu je podlaga zapadni govor, a so vanj sprejeti tudi znaki iztočnih narečij.

* * *

Ako motrimo čas pred 1770, vidimo v starih listinah Ljutomerskih goric izza 16. veka hrvatske vplive in ko se je ob koncu 18. stoletja prebudila kajkavska literatura, so dijaki hrvatskih učilišč kakor Jaklin, Modrinjak uvajali njen jezik — toda o tem obširneje drugje.

Dodatek.

Opis jezika.

1. Grafika.

Sičniki in šumniki se označujejo dosti pravilno z bohoričico. Šesta zapoved se glasi: Ti nimaš preštvali ali Nezhiftofi storiti (54); ker čitamo tudi castiga (6), ferta (45), faimoftri, Stuki poleg Shtuk, ftraifafh poleg Shtraifinga, bo pač tudi čitati: preštvali.

Predloga ‚v‘ in ‚z‘ sta kriva, da se piše: v'živlati, v'tala, v'sakati, tudi v'sak, v'traglivost (147, 157); z'viža, z'večer; čitamo tudi edino ‚ice‘ za ‚vice‘ (na pr. str. 24.)

2. Samoglasniki.

Polglasnik je postal ‚a‘: dan, štirideset danski, maša, vzamem; kratek (nenaglašen) pa: ‚nar mein‘, malokedaj, keder (mnogokrat!), doužen, začetek poleg začetik; ‚sim‘ = sem, ‚perdauk‘, ‚premagouc‘ (25).

Spolnik, ki se vedno rabi, se glasi ‚ta‘, a nekolikokrat se piše ‚ti‘: ti S. kerst (88), ti greih (109), ti mutasti greih (148).

Samoglasnik ‚a‘ se za r-om izpreminja v ‚e‘ v besedi ‚krat‘ (prim. dvakret na str. 24. tega »Časopisa«) in sicer (en samkret, enkret, večkret, kolkukret, taužentkret) do strani 113., odtod do konca le ‚krat‘ (večkrat, kolkukrat, velikukrat). — Členica ‚raz‘ se piše kot ‚rez‘: rezodeu, resvejti, rezgerne, rezdere, režali, rezložou, restrošenja, restegne. Pomni še ‚vender‘ (vunder).

Piše se vsekozi le: ‚de‘ = da, ‚deb‘ in ‚debi‘ ter ‚dones‘ in ‚jest‘.¹

Asimilacijo samoglasnikov opazamo v deležnih kakor: umrou, odrešou, spoznou, lubu, molu, šlužu (a častiu, stvarju itd.) in v slučajih: nej, zunej, zjutrej, neupelej, tedej, skorej, znotrej, malokedej, frej (frey), zunenje — znotrejnje, toda: kaj, daj, veikomaj, nazaj, kdaj; čitamo ‚gmejna‘ in ‚gmajna‘, ‚zdej‘ in ‚zdaj‘, ‚zdajci‘, tudi ‚kej — kej (57), ‚rajžu‘, fray.²

Na samoglasnik za seboj pa j očitvidno izgublja moč, zato imamo: svojo življenje (156), tvojo kralstvu (43), božju gospostvo, pa tudi nezbriseoču znaminje (91), ‚kar je nam dopadeoču‘ (52), ‚našu zavupanje‘ (26),

Kljubu tiskarski nedovršenosti knjižice smemo reči, da ‚ne‘ prehaja v ‚na‘: nazgruntani (3 krat), nadela, naspodoben, naskončen, napokura, napokoren, navarnost, nakaršanski, navošliu, narezvezeoč — na zapusti, na šliši, na nuca, na smeji, na bilu, vendar tudi: nezgruntani, nedela,

¹ Gorjup: de.

² Gorjup: tukei, dei, deleite.

ne šliši. Tiskarska pomota je najbrž ‚nevuk‘ (81) in ‚neglavni greih‘ (146). Poleg ‚prauzetni‘ (16) in ‚prauzetnost‘ (147) čitamo tudi ‚preuzeten‘ (58) in ‚preuzetnost‘ (147).¹

Pred r-om je refleks jata ie, zato: viera, vierjem, viervati, vendar ‚mera‘ (69), sicer se pa ta glas piše zdaj z e, zdaj z ej in sicer do str. 16. le e: odrešiti, letu, človeku, vediti, greh, prepovedou, od 16. strani tja do 50. se menja pisava: odrešien, veikomai, pogmeira, resvejti, zvejst, svejst, s pisavo: greh, grešnik, vedenje, odreši, otdod do konca pa odločno prevladuje ei, na pr. vedno: zapovei, prepovei, vendar ‚sreda, streha, potreba, reva‘, (enkrat tudi: pogmera). Nedorčniki imajo le e: živeti, imeti, umreti itd. Nenaglašeno: divica, vediti, vendar: spoved in enkrat spoveid, v odvisnih sklonih običajno: v spoudi poleg spovedi kakor zapoudi (tudi zapoudj).

Pisava ‚odveiza‘ priča, da pisec ni čutil dvoglasnika.

Poleg ‚vender‘ je enkrat tudi ‚vunder‘ (164).²

Kar se tiče etimološkega e, je poudariti pisavo ‚v večirji‘ 97, ‚pogmira‘ (trikrat) poleg ‚štieri‘ (146, 148); to kaže bližino e-ja in i-ja pred r-om; tu se mora omeniti tudi oziralni zaimek ‚kateri‘: tako se piše od ‚začetka in kakih 9 krat od str. 125. do konca, a sieer vedno ‚katiri‘. Namesto ‚kateri‘ stoji (na strani 6.) ‚ker‘ in v rodilniški obliki ‚keriga‘ (dvakrat, drugič na strani 104.), mnogokrat pa ‚kir‘ (kira, kiri, kiriga, kire). Razen v treh slučajih je vedno ‚vsakatiri‘. S ‚kir‘ se izraža tudi vedno knjižni ‚kjer‘, dočim imamo za ‚kje‘ pisano ‚kei‘ (enkrat ‚kde‘); opozoriti je še na to, da ‚kir‘ pomeni tudi ‚ko‘ (str. 92., 125., 127.: Grešniki so tudi potem, kir je Christus za greihe zadosti sturu, še Bogu doužni zadosti sturiti).³ — Za ‚aku‘, ‚ko‘ (122) nahajam nekolikokrat ‚čir = če (107, 108, 125); prim. še: kir smo se ni sramuvati (!) pred Bogam (122), morebiti tudi: nej bo zapisano ali ni (4). Pomembna je ta ločitev nikalnice od pomožnega glagola.

Glas ‚i‘ se označuje pravilno; le ‚na božje milosti (148), svoje cirkvi (134), lube moj Bog (154), katire je prvi? — ‚posehmau‘ (155) poleg ‚posihmau‘ (113); ‚bite‘ = biti (94), dve sorte (99)? prim. spolnik ‚ti‘ mesto ‚te‘ oz. ta.⁴

‚Znaminje‘ (91) stoji poleg ‚znamne‘ (139), seveda ‚katolški‘. Namesto navadnega ‚ali‘ stoji dvakrat ‚al‘.

Izpal je ‚i‘ v ‚cirnga‘, ‚revšna‘, ‚nemaršna‘, tudi ‚srošna‘.

¹ Gorjup: na bo, nasrečen, navyrni, nazgruntani, namaršina . . .

² Gorjup piše: leita — zapove, odrešejne; vyra, vyrni, po myri = vera, verni, po meri.

³ Gorjup: katiri, vsaktiriga in vsakteri, pogirje. — Tudi Gorjup rabi ‚kir‘ v pomenu ‚ko‘: Kir je on biu do križa perpelan, je on tistega objeu (str. 6.).

⁴ Gorjup izraža nejasni vokal pač večkrat z ‚i‘: perhodneh, pred sodnem, v velikeh, hudobneh itd.

Etimološki ,o' se na koncu besed glasi vedno kot ,u': taku, dougu, enu malu prelomljenje itd.; tudi: skuz, Bug, kuliko, susebno, slabusti, pomuč, sturiti, gospuda, tulkajna poleg ,gospoda, Bogu, kolku, gospod, gospoda, modrosti, gospostvo. Po analogiji določnega naklona je tolmačiti edino obliko nedoločnika 6. vrste: praznuvati, spoveiduvati, napeluvanje, zaničuvanje, zašpotuvanje, svetuvanje, ofruvanje; — režalivanje (67).

Nenaglašen ,o' se nekočkrat izraža z a: ,abloubou' (17) poleg ,obloubou' (trikrat), ,sabotah' (74), ,krivica terpeti' (161), ,skuz eno pravična persega' (63), ,prepovei jeza, tatvina' (69), ,zapovei resnica (70).

Nosni o, na pr. ženske sklanje ostaja o.

,u' izpada v ,škodje' (škoduje), ,ohcetvanje', ,pozdigvanje', ,ženitvanje'.

l je postal ou; čitamo pa tudi ,poponost', ,poponima' poleg ,popounema', ,dopuniti, dužnost. l je ,u'; poleg ,popounoči' tudi ,popodanski'.

3. Soglasniki.

Skupina ,šč' daje izključno ,š': keršanski, odpušanje, v reušnah, pušava, namaršna, odrašen, teš, češena.¹

V začetku in proti koncu (121, 140, 152) imamo ,k rez', ,kakih 8 krat ,čez', največkrat pa ,črez' (,Od tih cirkovnih zapoudi črez' = vobče).² Asimilacija soglasnikov je: ,šlišati, ,šlužiti, ,pošlušati.

Omehčanje ,l'-a se običajno ne označuje; redki so slučajni zveze ,lj', ,baš nasprotno velja o ,ń'-u, ki se navadno izraža z ,nj', ,per zgo-neinju').³

Namesto ,proti' se piše izključno ,proki'.⁴

j' je vrinjen v ,štrajfinga', ,špajs', nar ,ojstrejši, ,oigen'.

Vedno je ,zembla', le enkrat (158) ,zemlo'.

Glagol ,hoteti' se piše brez ,h': oče, otou, seveda ,hteu'.⁵

V knjižici ,zgoni'.

4. Oblikoslovje.

Ženske sklanje imenovalnik je: cirkva, molitva poleg cirkou. Šesti sklon ednine se glasi v prvem delu knjižice na-oj: s svojoj ženoj, z andohtjoj, pod štautjoj, z natirlih vodoj, a tudi ,s to desno roko' (12), od strani 97. dalje pa čitam le: pod štautjo, iz tvoje s. gnado inu po-

¹ Gorjup: namaršina, bratovšina, očišen ...

² Gorjup: le ,čez'.

³ Gorjup: izvolene, zemli, itd., metateza jotacije: pogainajo, po končajnu, diaine, čakajna itd., tako tudi: krayla.

⁴ Gorjup: proki; — treki = tretji (v našem katekizmu na st. 9: trekji).

⁵ Gorjup: oče. — Gorjup piše: Buh.

močjo (2 krat), iz živo viero, z enoj čisto veistjo (141). Šesti sklon množine ima končnico-**am**: z besedam, med peršonom, iz tvojim gnadam, z mislam (inu poželenjam), pod štrajfngam.

Naj omenim tu tudi šesti sklon zaimka: med saboj, za saboj, s taboj.

o/e sklanja ima v tretjem in petem sklonu končnico u: k bogu, k špotu, k življenju; ob času, na križu, v adventu, v stanu, na telesu, nebu, per ofruvanju, pozdigvanju; le trikrat i: per evangelji (81), v taili (91), v leti (98) — na čely (12?) Za tretji sklon množine imam le zglede moškega spola s končnico-**am**: doužnikam, otrokam, staršam, apostelnam, botram, souražnikam. Ista končnica je lastna tudi 6. sklonu ednine in množine obeh spolov: pred svejtam, pod tajlam, pod greiham, pred mašnikam, pred mesincam; s truplam, mesam, pozravljenjam, iz jedjam inu pitjam, z dopušenjam; množ.: za angelcam, pred angelcam inu svetnikam, (z mislam inu) poželenjam, z (besedam ali cejlu) z djanjam (107, 125), z dušami inu telesam (163); enkrat sem si zabeležil ,z življenjem' in ,iz svojimi jogri'. Peti sklon množine ima končnico-**ih** za oba spola, le na strani 85. je dvakrat ob ,postah', na strani 12. pa ,ustah, na persah'.

Ta končnica-**am** udarja tem bolj v oči, ker imamo v srednjem spolu v 1. sklonu množinskem le-**e**: nebese (4 krat), dobre dele, druge dobre dele, te naprejpisane dele (ta samostalniki 11 krat), perse (2 krat).

Za omehčavo r-a navajam: altarja, zveličarja.

Za u-sklanjo imam roditelje: strahu, stanu, sinu.

Sklanja se: oča-očeta, le-enkrat tudi ,oče' (20).¹

Pridevnik ima v končnici vseskozi samoglasnik i, torej: -iga, imu (o), im. Peti sklon je največkrat enak tretjemu: v katerimu, svojimu, ob velikonočnimu, po čistimu, na timo inu na drugimo svejtu itd. poleg: v svojim zakonskim stanu, v strahu božjim, na tim ali na drugim svejtu.

Šesti sklon množine: pod narojstnejšim štrajfngam, z zastopnim besedam. V imenovalniku moškega spola se določnost in nedoločnost ne loči po obliki: en taki, en novi smrtni grejh, en potrebni, kir drugi mitel, en veliki sakrament; — ti vsigamočen, milostivi inu zveisti Bug (154), ti večnu moder inu resnični Bug (153), doužnost, ponižni inu krotki biti (157), je ta zakon potrebni? (140, a brž na to:) je potreben. ,Vsaki dan' (109. — ,Ta keršen človek'.

¹ Gorjup: 6. sklon ženske sklanjatve: s svojo mogočno roko, s senco, palco, s to drugo gnado; z veliko močjo inu oblastjo — s tistoj ...

Peti sklon ednine o e sklanjatve ima pri Gorjupu večkrat-i: na sonci, v' tergi, v' morji, po svejti. Šesti sklon je kakor pri »C. J. V.« na-am: med oignam, z dimam, veselam, madežam. Prvi sklon množine sr. spola je navadno na-e: dervese, te vrate, hude vremene, znamne. Tretji sklon množine je na-am: jogram, hlapcam, apostelnam. Za peti sklon množine imam končnico-ah: v leitah, na bounikah, v sercah, a šesti sklon: med čudeži, z jeziki, poleg tega: s čudežami, z delami.

Pridevniki so stopnjevani s končnicama-**ejši in-iši** oz. s končnico-**ejši**, ki postane **-iši**, kadar nima naglasa, s — **ši** in — **ji**: te nar žlahtnejše stvari (2 krat na str. 13.), ta nar žlahtejši stvar, (2 krat na str. 14.), pod nar ojestrejšim štrajfingam (123) — (Bog je) nar dobrotliviši, na(r) potrebniši sakrament, nar svetiši sakrament, tiga nar svetišiga sakramenta, popouniši stan, te nar štimaniši dobre dela — nar meinši — to narveči moč, to narveči dobroto (51, 112), narveči štrajfinge, z narveči častjo; narvišiši gospostvo, nar višišiga gospoda. Stopnjevani pridevnik ima torej večkrat za vse spole in sklone isto končnico. Prislov: nar hitrej 115, nar mein. Prim. ‚povelkšajo ali pomainšajo‘ (107). Beseda ‚nar žlahtneiši‘ je lahko ‚nar žlahtnejši‘, ali ‚nar žlahtneši‘ (?). Čudno je: nar popounemaše bitje.

Oziralni zaimek se glasi ‚kaj‘ v začetku str. 4. in 5. (‚vse za resnicu deržati, kaj je Bug resodeu‘), a na str. 152. zopet: vierjem vse, kaj si resodeu . . . , sicer se rabi oziralno vedno ‚kar‘. Poleg tega žaimka imamo ‚kakoršna‘ (77).

Čitamo le ‚nigdar‘; vsigdar, vsigdarši (78). Sicer se pa r včasi nepravilno dodaja: takoršnu (76, 131), s kakoršnim besedam? (vprašalno!) tolker kolk (132). Pripomniti je še: pokler = potlej.

‚Nikar‘ z nedoločnikom: nikar deržati (75); nikalnica: či smo doužnosti tiga stanu dopounili, ali nikar (108); cirkva nas skuz odpustke nikar cejlu frey struri (132); ta s. zakon je za pogmiranje tih ljudi potreba, nikar pa susebnu vsakatirimu človeku (140).

Tretja množinska oseba glagola pozna le daljšo obliko; zato: vučijo, skerbijo itd.; — vejdo, gredo, poveido.

Nedoločnik ima vedno popolno obliko na-tl. Za supin bi bila prilika le v veri (9, 27), a tu stoji nedoločnikova: ‚bo peršou soditi‘.¹

Deležnik na-č¹ se krivo tvarja: dopadeoč, zašlužejoč, nezbrišeoč itd. (pasivni pomen v zadnjem slučaju: nezbrišeoču znaminje), upijejoč.

Naj omenim še ‚folk, fauš, štaut, firbičen, guaut = gewalt; obeden, na pričo biti = pričujoč biti, imenit (3 krat str. 81.) za imeniten.

Opombe vreden se mi zdi izraz: mifliti zhres Stevenje tih smertnih Greihou (107) = nemški: »sich besinnen über die Gattung und Zahl der schweren Sünden«; fe na Stevenje tih smertnih Grehou (pomniti (108) = »sich der Zahl der schweren Sünden erinnern«; -- »vis-harne Zhednošti« (151, 156) = »sittliche Tugenden«, pač od ‚vižati‘.

Čisto neslovanski so vezani števniki: Ti fedem neglauni Greihi, fheft Greihi (na pr. st. 146.).

¹ Gorjup ima večkrat supinsko obliko za nedoločnik: vižat, skazat, zastopit poleg: jemati, čakati, dati, govoriti. — Deležniške končnice — iž Gorjup ne krči v u, marveč pušča — iu.

Grad in graščina ljutomerska.

Sestavil † M. Slekovec.

Kake pol ure od Ljutomera proti jugovzhodu stoji na precej strmem, s trto obrasleñ griču obširno enostropno poslopje, ki gleda nekako ponosno, kakor bi se zavedalo nekdanje slave in moči, na proste kmečke hiše ob svojem vznožju. Pod gričem stoji vas Podgradje s cerkvico sv. Ane. Sedanje grajsko poslopje pa ni staro, postavljeno je šele v letih 1859—1862. Prvotni grad, ki je naslikan v Vischerjevi prezanimivi zbirki štajerskih gradov in mest, je bil še veliko večji in veličastnejši. A odkar je prešel Dolnji grad v last branečkih gospodov, je začel bolj in bolj razpadati, ker ga ni nihče popravljaj. In kar ni razpadlo, je porušil požar in dandanes pokrivajo gradišče tužne razvaline, o katerih pripoveda narod razne pravljice.

Dolnji grad je zibelka ljutomerskega trga; v nemškem jeziku se imenuje »Oberlüttenberg«, slovensko ljudstvo pa mu je vzdalo ime Dolnji grad za razliko od Braneka, ki stoji višje od Ljutomera in ga nazivlje »Gornji grad«.

Nekaj časa je bil Dolnji grad lastnina slavnih hrvaških rodovin Frankopanov in Draškovičev. Da bo pa jasno, kako so Draškovići posedli ta grad, moramo posegniti nekoliko nazaj v njegovo zgodovino.

1. Dolnji grad, lastnina solnograških nadškofov in deželnih vojvodov.

Izprva je bil ljutomerski grad s svojim zemljiščem lastnina solnograških škofov, ki so ga najbrž tudi postavili. To je sklepati iz tega, ker so solnograški nadškofoje prepuščali grad v fevd deželnim vladarjem.¹ Po smrti poslednjega Babenberžana so po hudih bojih z Madžari prešla

¹ Gl. Zahn, Urkundenbuch II, pag. 515.

solnograška posestva na Štajerskem in s temi tudi ljutomerski grad v oblast češkega kralja Otokarja.

Ko se je Otokar dne 21. novembra 1276. moral odpovedati Štajerski in vsem drugim deželam, katere si je pridobil po smrti Babenheržanov, so postali fevdi zopet prosti. Rudolf Habsburški je nekatere teh fevdov spremenil v alode ali samovlasti, da bi ž njimi solnograškega nadškofa nekoliko odškodoval za stroške, ki jih je imel v boju proti Otokarju. Za to je pa nadškof Friderik že v početku leta 1277. izročil Rudolfovim sinovom in njih moškim dedičem vse fevde, katere so poprej posedali avstrijski in štajerski vojvodi. V priznanje te dobrote, ki jo je nadškof storil Rudolfu in njegovim sinovom, je cesar zagotovil solnograški cerkvi 300 mark letnih dohodkov, večinoma iz ljutomerskih posestev. Po večletnih prepirih z vojvodom Albrehtom je nadškof Konrad IV. prepustil te dohodke dne 24. septembra 1297. Albrehtu. Tako je postal Dolnji grad pri Ljutomeru z vsem, kar mu je pripadalo, državna last.

Dolnji grad so še v tej dobi posedali vitezi ljutomerski, izmed katerih so nam znani: Walter 1283—1285., Konrad, njegov stric Rudolf in sin Konrad. A ta je v listini z dne 4. avgusta 1300, s katero je admontski opat Engelbert od Lubeta Valba v Radgoni kupil vinograd pri Železnih dverih, že naveden kot dvornik (Bergmeister) deželnega vladarja.

Dne 12. julija 1342. je vojvoda Albreht II. podelil Ljutomeržanom vse tiste pravice, ki jih je že imela Radgona; sicer se pa Ljutomer navaja kot trg (forum, Marktort) z Radgono vred že l. 1265. v zapisniku deželnih dohodkov (Kammerrentenbuch). Kot trg je bil Ljutomer seveda pod varstvom grajskega grofa v Dolnjem gradu. Albreht je namreč takoj potem nastavil svojega oskrbnika v Dolnjem gradu.

Ti grajniki ali grajski grofje (Burggrafen) so kot vladarjevi uradniki opravljali sodnijske posle, skrbeli za javno varnost, ob času vojske pa nabirali vojake ter branili grad.

2. Schweinbecki.

Prvotna domovina Schweinbeckov je bila v Schweinbachu na Gornj. Avstrijskem, od koder se je eden že v 14. veku preselil na Štajersko.¹ Janez Schweinbeck, dvorni maršal nadvojvoda Viljema in potem Ernesta je bil l. 1402. poveljnik 50 suličarjev. Dne 2. septembra i. l. sta upravitelja državnih dohodkov v Gradcu, Rudolf Angerfelder in Miklavž Morbrunner; dobila ukaz, naj mu od davkov za deželno varnost izplačata 200 funt. vinarjev kot polmesečno plačo za suličarje, s katerimi služi pri deželnih brambovcih.

L. 1415. v nedeljo pred sv. Ožbaltom sta avstrijska nadvojvoda, brata Ernest in Friderik z listino, dano v Inomostu, izročila Dolnji grad Ernestovemu dvornemu maršalu Janezu Schweinbecku za njegovo zvesto službo; zlasti pa, ker je bil Ernesta l. 1412. ali 1413. spremljal čez morje v Palestino, kjer ga je povzdignil v viteški stan. Friderik Tirolski je to daritev potrčil še s posebno listino, dano na Dunaju dne 17. maja 1419.²

Kot lastnik Dolnjega gradu je imel Janez Schweinbeck že l. 1419. neki prepjir z Ljutomeržani, ki je bil s pogodbo dne 21. decembra t. l. poravnan.³

Umrli je okoli l. 1425.; zapustivši Dolnji grad svojemu sinu Juriju (Jörg). Ta je županu deželnega vladarja zabranil pobirati gorno v Ljutomerskih goricah, kar je povzročilo mnogoleten prepir med njim in vojvodom Friderikom. Slednji mu je hotel radi tega Dolnji grad vzeti ter je l. 1429. že imenoval Janeza Lukavškega za gradnika v Ljutomeru,⁴ a naposled je vendar le odjenjal. Poklical je sicer Schweinbecka 15. aprila, 1. julija in 15. novembra 1431. l. na odgovor in opravi-

¹ Bartsch, Wappenbuch II, 117.

² Muchar, VII, 154.

³ Hofrichter, Luttenberg.

⁴ Dne 23. travnja 1429. priča kot »Burggraf in Luttenberg« s svojim opravnikom Janezom Hautzenbaškim v listini z dne 23. apr. 1429. (Muchar, VII, 208.)

vičevanje, a ker je za Schweinbecka posredoval vojvoda Albrecht V., je pravda še dalje trajala ter se je kljubu temu, da Schweinbeck, na dan 1. julija 1432. l. četrtnkrat v Gradec poklican, ni tje prišel, rešila ugodno zanj in njegove dediče.¹ Ostal je lastnik Dolnjega gradu in vojvoda mu je dne 17. februarja 1437. prepustil 279 polovnjakov gorne v Ljutomerških goricah v dosmrtni užitek.²

Namesto njega je dne 22. aprila 1438. pečatil »Dietz von der Heid« listino, s katero je samostan sv. Lamberta od Miklavža v Stročji vesi kupil vinograd v Podgradju (am Hausberg bei dem Schützendorfe).³

Dne 2. septembra 1451. mu je solnograški nadškof Friderik dal v fevd zemljišča in gorno v Jastrebcih.⁴

Umrli je v Dolnjem gradu v pondeljek po Svečnici l. 1459. ter počiva v presbiteriju župnijske cerkve v Ljutomeru, kjer ima krasen spominek iz rdečega marmorja. Dostična, čez dva metra visoka in nad en meter široka plošča je vzdana v steno na epistelski strani glavnega oltarja. Na njej je v basreljefu izklesan vitez z odprtim naličnikom, stoječ ob dveh levih. V njegovem grbu se nahaja merjasec. Ob krajnikih je sledeči gotski napis:

»Anno. dñi. M^o. CCCC^o. Z. LVIII. ist. gestorben. der. edel. vnd. streng. Ritter. Her. Iorig. der Sweynpeckh. am. nachstèn. montag. nach. unser. lieben. frauin. tag. der. liechtmeß. hie. begraben. dem. got. genad.«

Sedanji prezbiterij ljutomerske cerkve je najbrž on postavil.

Njegov sin Jurij, ki je imel za soprogo Lizo Černomeljsko, se je odlikoval v marsikateri bitki proti Turkom, a l. 1475. so ga pri Bizelju blizu Sotle z drugimi plemiči Turki vjeli in za drag denar se je moral odkupiti.⁵ Kmalu potem je

¹ Muchar, VII., 216. in 222. — ² Tisti, VII., 265. — ³ Tisti, VII., 279. — ⁴ Tisti, VII., 362. — ⁵ I. A. Caesar, III. 547—548.

umrl, zapustivši Dolnji grad edinemu sinu Silvestru. Ta je imel za ženo Apolonijo Woytin iz Ogrskega, ki mu je porodila tri hčere: Marjeto, pozneje omoženo s Krištofom Frankopanom, Uršo, ki je vzela najprej Krištofa Breunerja, po njegovi smrti pa Andreja Rindscheita; ime tretje hčere nam ni znano, a bila je omožena z Baltazarjem Alapičem.

Silvester Schweinbeck je bil poslednji moški potomec tega rodu in je umrl l. 1497.¹ Po njegovi smrti so prevzeli gospodarstvo njegovi zeti, a cesar Makimilijan jim je dne 8. januarija 1498. iz Inomosta naznanil, da je grad ljutomerski, ki je po smrti Silvestra Schweinbecka zopet njemu pripadel, podelil Jerneju Pernečkemu,² oskrbniku v Greißenecu, kateremu ga naj takoj izročijo. Tudi podložnikom je naznanil, naj bodo zanaprej pokorni novemu oskrbniku. Jernej Pernečki pa Lju-

¹ Stadl v svoji knjigi: Ehren-Spiegel, po njem pa Schmutz: Hist. Top. Lexikon III., 541. in Bartsch, Wappenbuch, II., 117. navajajo še nekatere Schweinbecke, ki pa gotovo niso bili tega rodu.

Stadl pri Silvestru sicer razločno pristavlja: »war der letzte seines namens und standes«, a vsekako še potem piše doslovno: »Ein Lorenz Schweinpekh zu Luttenberg hat gelebt in 1560. Jahr, und ist gestorben in 1555 (!?) Jahr. Er ligt in der Pfarrkirchen zu Luettenberg begraben. alwo noch ein Epitaphium zu sehen ist.

Er hat eine von Liechtenstein zu Niclspurg zur haußfrauen gehabt«. Ondi ima tudi sliko nagrobnika z napisom: Anno 1555. den 10. Iunii ist gestorben der edl und gestrenge Heer Lorenz Schweinpekh der Jüngere zu Vnterluettenberg Gott sey Ihme gnädig und barmherzig«.

To je gotovo pomota, kajti tega spominka v Ljutomeru ni nikdar bilo. Vse kaže, da je Stadlov risar površno posnel nagrobnik Jurija Schweinbecka ter si iz gotskih črk, katerih ni znal čitati, napravil dotični neresnični napis.

Schmutz pa trdi: »Adam Schweinbeck starb 1555, und liegt zu Luttenberg begraben«, kar je istotako neresnično.

² Jernej Pernečki (Bärenneck), tako imenovan po gradu Pernek ob Muri, je bil sin Viljema Pernečkega ter se je narodil okoli l. 1438. Oženjen je bil s Katarino pl. Sobriach ter je bival mnogo let v Negovi, dokler ga ni l. 1487. iz tega mirnega zavetja pregnala ogrska sila.

tomera ni dolgo posedal, ker je v začetku 16. veka umrl brez moških potomcev. Za njim je malo časa oskrboval ljutomerski grad neki Lamberg. Ferdinand I. je pa takoj ob zavladi l. 1521. podelil ljutomerski grad Schweinbeckovim naslednikom, oziroma hčeram Silvestra Schweinbecka in njih soprogom, ki so se že dolgo zanj potegovali in sedaj po posredovanju vplivnih prijateljev dosegli svoje namere.

Tako je dolnjegrajska graščina dobila tri posestnike: Allapija, Rindscheita in Frankopana, ki so se odsle imenovali »Herren von Luttenberg«. Grad je najprej posedal Alapič, za njim pa Rindscheit, zemljišča in druge dohodke pa vsi trije skupno.

3. Alapiči.

Plemenita rodovina Allapi, po kateri so Draškoviči prišli do posesti Dolnjega gradu, je hrvaškega rodu, a pozneje se je pomadjarila in spremenila svoje prvotno ime Hlapčič v Allapi. Za rodovinski grb je imela ščit, v čigar rdečem polju se nahaja belo oblečena roka, ki drži meč, nad mečem pa se lesketa zvezda. Od l. 1578. so posedali tudi Metliko na Kranjskem.¹

Njih domovina je bila Velika Kamenica (Groß Khamnigkh) na Hrvaškem. Baltazar Alapič, solastnik Dolnjega gradu, je bil poročen s hčerjo Silvestra Schweinbecka l. 1480. in je prebival zdaj v Ljutomeru, zdaj na Hrvaškem, kjer je umrl v Veliki Kamenici leta 1530. S Schweinbeckovico je imel sina Janeza in hčer Katarino. Po smrti Baltazarjevi se je za Dolnji grad zelo potegoval Krištof Frankopan Brinjski (von Bründl), ki je po svoji ženi Marjeti, hčeri Silvestra Schweinbecka, postal solastnik dolnjegrajske graščine. A ker so Frankopani bili nasprotniki Habsburžanom, mu je kralj Ferdinand odbil prošnjo (meseca marca 1530). Krištofa Frankopana je pa to hudo razkačilo in je zato zoper kralja

¹ P. Fl. Hrovat, Kranjska mesta, 119.

ščeval ljudstvo v Slavoniji, kjer je imel obsežna posestva; on je bil glavni začetnik ondotnih nemirov.¹

Pozneje se je pomiril s kraljem ter mu je leta 1538. prepustil gradova Kobašič in Breković, da bi se v njih zbirala vojska proti Turkom.² Dne 28. julija 1546. je z drugimi podpisal prošnjo za vknjiženje dedščine svoje žene Marjete na graščino Dolnji grad.³ Njen delež iz zapuščine Schweinbeckove je znašal 25 f. 2 š. 16 v.

Sin in naslednik Baltazarja Alapiča, Janez je l. 1520. vzel v zakon Marjeto, grofico Zrinjsko. L. 1555. je vodil v vojaški granici 66 konjikov.⁴ Ker se je kot neustrašen in pogumen vitez izvrstno obnesel v mnogih vojskah, ga je vladar istega leta pobaronil. Imel je dva sina, Nikolaja in Gašparja ter hčer Barbaro.

Njegova sestra Katarina je bila prvič omožena z Boštjanom pl. Weißeneck, ki je s svojima bratoma Jernejem in Petrom ter drugimi štajerskimi plemiči l. 1529. hitel na pomoč Dunajčanom, a vjeli so ga Turki ter je umrl v sužnosti. Njegova vdova Katarina je potem v pondeljek pred Svečnico l. 1542. vzela v zakon Gandolfa barona Kainach, ki je tako postal lastnik tretjine dolnjegrajske graščine, a je umrl že l. 1555. brez otrok. Katarina se je potem l. 1557. omožila tretjič z Janezom Helfenberškim, pa je tudi kmalu umrla brez otrok.

Nikolaj baron Alapič, sin Janeza Alapiča in Marjete, grofice Zrinjske, je bil stotnik v Križevcih na Hrvaškem. Imenoval se je »Freyherr zu Groß Khamnigkh vnd Luettenberg«. S svojo prvo soprogo Saro, roj. Petthe, sestro ormoškega graščaka Ladislava Petthe, je imel edino hčerko Marijo Ano, ki se je pozneje omožila s Petrom Draško-

¹ Prim. Mittheilungen d. hist. V. f. St. XXXIX. (1891), str. 19.

² Smičiklas, Poviest hrvatska II., 38.

³ Deželni arhiv v Gradcu.

⁴ Mittheilungen 1891, str. 74.

vičem. Ko je Sara dne 4. oktobra 1582. v Ljutomeru umrla, je prodal Nikolaj večgosposčin Matjažu Amanu Grottenhoffskemu; dne 3. febr. 1583. mu je prodal 26 f. gosposke davščine, dne 20. nov. 1583. pa 5 funt.¹ Dne 17. oktobra 1585. se je oženil z Lizo, hčerjo Viljema Rotalla, a umrl je že dne 1. decembra 1586. l. Pokopali so ga poleg njegove prve žene Sare v župnijski cekvi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. Hči Marija Ana je dala pozneje s svojim soprogom Petrom Draškovičem svojima roditeljema napraviti leseno spominsko ploščo z napisom:

»Allhie ruhen in Gott der wohlgeborn Herr Herr Niclas Allapi, Freyherr zu Grofs Khämknigh und Luettenberg, Hauptman zu Creuz, welicher gestorben ist den ersten Tag December des 1586. isten Jahrs, vnd die wohlgeborn Frau Frau Sara Allapin ein geborne Pettain, weliche in Gott entschlaffen den 4ten Octobris des 1582. isten Jahrs.

Difs Epitaphium hat der auch wohlgeborn Herr Herr Peter Draschkhovitz, Freyherr auf Trackhenstein, Khlenonighk, vnd Luettenberg vnd die wohlgeborn Frau Frau Maria Draschkhovitzin geborne Allapin als nach eintretung der Herrschaft Luettenberg aufrichten lassen den 25 isten Aprilis des 1602. Jahrs«.

Ta spominek je visel nad vrati v zvonik ali stari ža-grad, a l. 1761. so ga zelo poškodovanega odstranili.

V svoji oporoki z dne 10. decembra 1585. l. je Nikolaj Alapič sporočil Ljutomer svoji edini hčeri Mariji Ani proti temu, da izplača svoji teti Barbari 36.000 glđ. 5 š. 2 v. vknjižene dedščine. Barbara, sestra Nikolajeva je bila omožena z grofom Petrom Erdödy »von Eberan«, ki je bil do l. 1600. poveljnik Uskokov v Žumbergu, kjer je imel vedne sitnobe z deželnimi stanovni kranjskimi, ki niso hoteli pustiti Uskokov v deželno službo ter so mu odrekli vsakršno deželno podporo.²

¹ Deželni arhiv v Gradcu. — ² Schumi, Archiv, II., 201., 202., 207.

Najbolj se je proslavil najmlajši sin Janeza Alapič, Gašpar. L. 1566. je bil v posadki slavnega junaka Nikolaja Zrinjskega v Sigetu. Po tragičnem padcu sigetske trdnjave se je srečno rešil ter l. 1571. postal poveljnik konjice v Kaniži.

L. 1573. dne 9. febr. je do nog potolkel pri Stubici kmetskega kralja Matija Gubca in tako zadušil kmetški upor. Kakor drugi plemiči, je tudi on grozovito ravnal s premaganimi kmeti.

Ko je bil kmetški upor zadušen, se je meseca marca 1573. vrnil v Kanižo, kjer je Ali-paša v Sigetu vedno čakal ugodne prilike, da bi se polastil s velevažne trdnjave. Eden Alapijev vojakov je med tem, ko njega ni bilo v Kaniži, pobegnil k Ali-paši v Siget ter mu prijavil, da more zdaj lahko zavzeti Kanižo, ker so močvirja okoli trdnjave zamrznila in bi vojaki lahko po ledu prišli do obzidja. Ali-paša poskusi torej srečo; hitro zbere svoje čete, dobi tudi pomoč od paše sikloškega, pečuškega in kapošvarskega ter pride na tistem zvečer pred Kanižo. Sedaj pošlje begunca, da bolj natanko pregleda, ali je led dosta debel in da zve, kaj se godi v trdnjavi. Bil pa je to ravno zadnji dan predpusta, ko so se prebivavci razveseljevali ter pijani legli počivati; a dasi je bil Alapi, ki se je bil par dni poprej vrnil, opozorjen na pretečo nevarnost, vendar ni hotel verovati. Poslani vohun je vse to izvedel ter javil Ali paši. Ta je takoj odpravil najboljših osemsto junakov proti trdnjavi. Vodil jih je vohun sam. Ti pobijejo stražo, prodrejo v mesto ter začnejo moriti pijane in pospane vojake in druge prebivavce. Nastala je velika zmešnjava v mestu, in edini zapovednik v mestu, Štefan Istvanfy, je pohitel v mestno trdnjavo, kjer je vzbudil Alapija in vojake, da branijo trdnjavo. Turki vendar niso mogli posiliti trdnjave, nego so poplenili mesto in se vrnilo v Siget. Zaplenili so pa več ko tisoč ljudi, 748 konj, 2 topa in več drugih bojnih priprav. Ker je nepazljivi Alapič zakrivil to nesrečo, je bil odstavljen od poveljništva trdnjave

kaniške. Ali ker je bil drugače dober vojak, imenoval ga je pozneje cesar Maksimilijan II. za bana hrvatskega zraven Draškoviča, ko je bil umrl Franjo Frankopan Slunjski (l. 1572.). Poveljnik v Kaniži pa je postal Jurij Zrinjski, sin junaka Nikolaja.¹

Imenovanje Alapiča za drugega bana je vzbudilo med hrvaškim plemstvom veliko ogorčenost; ker ni bilo po postavah objavljeno v saboru, ga niso vpeljali kraljevi poverjeniki in ni prisegel pred saborom. Plemstvo se je sicer nekoliko pomirilo, a vojaško banovanje je toli ozlovoljilo Alapiča, da je odložil banstvo, a vendar je bil l. 1574. zopet Draškoviču prideljen za pomočnika.²

4. Rindscheiti.

Poleg Alapiča in Frankopana je bil solastnik dolnje-grajske graščine še mož tretje hčere Schweinbeckove, Urše. Kakor že omenjeno, je Urša v početku 16. veka vzela najprej Kristofa viteza Breunerja, lastnika Fladnice, Stübinga in Rabensteina. Ž njim je imela četvero otrok: Filipa, Jurija, Gašparja in Baltazarja, ki so bili dne 12. aprila 1550. leta povzdignjeni v baronski stan.³ Po smrti Kristofa Breunerja (okoli l. 1530.) je vzela Urša za moža Andreja Rindscheita, ki je postal solastnik dolnjegrajske graščine. Spomin na Rindscheita se je v ljutomerski okolici ohranil do današnjega dne; vzhodno od Dolnjega grada se namreč nahaja tako imenovana »Rinčetova graba«. Plemenita rodovina Rindscheit je imela za grb ščit z rdečim poljem, v katerem se nahaja črn ptič z razprostrtimi perotmi. Nad ščitom je viteška čelada, iz katere se dviga rdeče oblečen mož brez rok, z zašiljeno brado, na glavi pa ima visoko rumeno in rdeče

¹ Letopis Mat. Slov. 1889, 106.

² I. Kukuljević Sakcinski, Glasoviti Hrvati. Zagreb 1886. Str. 162—163; Smičiklas, Poviest Hrvatska II., 69.

³ Schmutz, H. Top. Lex. I., 148.

obrobljeno kapo.¹ Po ženitvi z Uršo Schweinbeck so Rindscheiti sprejeli v grb tudi črno svinjo.

Kakor je razvidno iz listine z dne 28. jul. 1546., je Rindscheit z ženo podedoval iz Schweinbeckove zapuščine 72 funt. 2 š. 16 v.²

Andrej Rindscheit, sin Bolfenka Rindscheita in Marjete Galler, vdove Friderika Herbersteina³, se omenja med onimi štajerskimi vitezi, ki so l. 1529. branili Dunaj proti krvoločnemu Turku.⁴ L. 1539. ga pa nahajamo med poslanci in udi komisije, ki jo je vlada imenovala v dolgoletni pravdi z Madžari zarade uravnave reke Mure.⁵ L. 1540. je v imenu svoje soproge, Alapija in Marjete, vdove grofa Frankopana Brinjskega kot lastnikov dolnjegrajske graščine, tožil Ljutomeržane, da segajo glede krvosodne oblasti in ribištva v graščinske pravice. Dotična tožba se je po razsodbi deželnega glavarja Janeza Ungnada Soneškega dne 11. oktobra 1540. l. rešila ugodno za graščino. Tudi radi ustanovnih zemljišč na Cvenu je začel l. 1549. pravdo s tržani, ki je tekla celih 50 let ter je končala neugodno za trg.⁶

Z Uršo Schweinbeck je imel Rindscheit petero otrok, namreč:

Janeza Kristofa, o katerem je znano, da se je l. 1566. v vojni Krajini odlikoval s slovenskimi strelci iz ljutomerske okolice. L. 1573. je bil poveljnik nad 300 slovenskimi strelci ter je l. 1575. imel 70 f. vinarjev letne plače.⁷ Oženjen je bil s Suzano, hčerjo Mateja Albera, zdravnika na Dunaju, s katero je imel troje otrok. Ko pa je l. 1581. umrl, je Suzana vzela Riharda Liechtensteina iz Murave, dednega komornika na Štajerskem in deželnega maršala na Koroškem, ki je dne 4. julija 1594. l. umrl v taboru pri Petrinji. Njegovo truplo so

¹ Bartsch, II., 103. — ² Deželni arhiv v Gradcu. — ³ I. A. Caesar, Annales, III., 871. — ⁴ Muchar, VIII. 372. — ⁵ Gl. Beiträge z. K. st. Gesch. 1883, pg. 92—136; Muchar, VII, 399. — ⁶ Hofrichter, Luttenberg 38. — ⁷ Beiträge 1894, pg. 37.

prepeljali v Ljutomer in pokopali v prezbiteriju tamošnje župne cerkve. Grobnica, v kateri počiva Rihard Liechtenstein, je sedaj zasipana, a nahaja se na listni strani prezbiterija, tik sedanje zakristije. Njegova soproga Suzana, roj. Alberin, solastnica Dolnjega gradu, mu je dala l. 1596. napraviti lep spominek iz belega marmorja, ki je v desno steno prezbiterija vzdani in ima napis:

»Albie ligtt begraben der wolgeborn Herr Reichhardt, Herr von Liechtenstain von Muraw, Erbcamerer in Steyr und Landtmarschalckh in Karnten, welicher den 4. tag¹ Iulii des 94. Jhars im Feldtleger vor Petrinia verschieden, dem Gott Gnade. Dis Epitaphium hat lassen machen die wolgeborn Fraw Susanna Fraw von Liechtenstain geborne Albirin Wittib im Jahr MDXCVI.«

Drugi sin Andreja Rindscheita je bil Ferdinand, ki se je oženil z Judito, hčerjo Krištofa Radmannsdorffa in Urše roj. Gleininger. Umrli je 15. maja 1575. brez dedičev, vdova pa si je 2. junija 1578. vzela Jurija Kleindiensta.²

Razen teh je Urša Andreju porodila trojčke: Pankracija, Jurija in Silvestra, ki so umrli dne 30. avg. 1534. ter počivajo poleg svoje matere v Straßgangu, ki ima ondi krasen nadgrobni spomenik.

Ko je Urša Schweinbeck okoli l. 1550. umrla, je vzela Andrej Rindscheit Regino Windisch-Grätz, hčer Seifrida in Afre, vdovo Gašparja Radmannsdorffa. Ž njo je imel dva sina in tri hčeri, namreč:

1. Sigmunda, ki se je dne 9. septembra 1576. poročil v Gradcu z Uršo, hčerjo Krištofa in Urše Radmannsdorff.
2. Seifrida, ki je odšel na Dansko in se tam oženil.
3. Judito, ki je 15. febr. 1582. l. vzela Henrika Eibiswald, po njegovi smrti (16. nov. 1586.) Janeza Jurija Steinpeißa in potem še Janeza Ruperta Sauraua.

¹ Zub, Beiträge, Jhrg. 32. Stammtafel II. stavi 11. dan julija kot smrtni dan, kar je potemtakem pomota. — ² Caesar, Annal. III., 871.

4. Uršo, ki se je l. 1575. v Fürsténfeldu zaročila z Janezom, sinom Kolomana Prunnerja pl. Waßoltberg in soproge Rindsmaul.

5. Regino, od 9. sept. 1576. l. omoženo s Krištofom Mindorfferjem.

Andrej Rindscheit je umrl v pondeljek po cvetni nedelji l. 1569, mesec dni pozneje pa njegova druga soproga Regina.¹

Njegov sin Janez Krištof je s Suzano Alber imel troje otrok, namreč:

1. Andreja, ki je bil konjiški stotnik ter je imel za ženo Rozino, hčer Sigmunda Saurau.

O njem še vemo, da je dne 12. aprila l. 1598. v Ljutomermu prodal Janezu Zidariču v Banovcih kmetijo z raznimi pravicami, kakor: da ima lastnik dotične hiše pravico drva sekati za domačo potrebo v graščinskih hostah.² Umrl je brez otrok l. 1611.

2. Uršo, ki je kot soproga Janeza Stibicha umrla l. 1616.

3. Regino, ki je l. 1609. v zakon vzela Krištofa Johnerja iz Pregrade ter je že l. 1610. umrla.

Sigmund, Andrejev sin iz drugega zakona, je imel z Uršo Radmannsdorffsko troje otrok, namreč: Sigmunda, Kristino in Regino. O Sigmundu nimamo nikakšnih poročil. Kristina je vzela Janeza Krištofa Sauraua, po tega smrti pa Matjaža Wurmbanda. Regina je bila omožena z Lenartom pl. Lembschitz.³

5. Draškovići.

Prvotna zgodovina veleslavne hrvaške obitelji Draškovičev je temna in negotova, razjasni se šele proti koncu 15. stoletja. Ohranile so se namreč tri glagolske listine⁴ iz l. 1490, v katerih se omenja pleme Draškovič in sicer v božki ali lički županiji. Svoja posestva so imeli Draškovići s te in one strani

¹ Caesar, l. c. — ² Arhiv v Veržeju. — ³ Caesar, o. c. 871. —

⁴ Sedaj v Budapešti. Prim. Kukuljević, Glasoviti Hrvati, str. 155.

Velebita, zlasti okoli Knina in so se zato imenovali tudi Kninski. Radi turških napadov so se pozneje izselili na Hrvaško ter celo ubožali. Bartak (Jernej) Drašković, ki je umrl l. 1538, ni drugega svojim potomcem zapustil kakor dragocen rodbinski meč. S svojo ženo Ano, sestro slavnega kardinala Jurija Utješenovića, je imel tri sine: Jurija, Gašparja in Ivana. Najstarejši, Jurij, se je narodil dne 5. febr. l. 1525.; njegov ujec ga je dal skrbno vzgojiti. Učil se je v Krakovem, na Dunaju, v Bolonji in v Rimu, kjer je postal duhovnik. Na tridentskem zboru je kot škof v Pečuhu zastopal kralja Ferdinanda ter bil eden najodličnejših govornikov. Vrnivši se iz Tridenta, je l. 1563. postal škof v Zagrebu. L. 1567. ga je pa Maksimilijan II. imenoval za bana hrvaškega ter njemu in bratu Gašparju podaril z listino dne 22. aprila 1572. leta grad Trakoštanj in Klenovnik za večne čase za svoto 20.000 gl. Odsle se Draškovići imenujejo Trakoščanski. Jurij je leta 1574. postal nadškof v Kaloči, a dne 18. decembra 1585. l. kardinal rimske cerkve z naslovom »s. Stephani de Monte Coelio«. Umrl je 31. januarija 1587. Njegov brat Gašpar je postal po bratovem vplivu najprej kraljevski svetovavec, l. 1560. dne 3. avgusta pa baron. Oženil se je z bogato hčerjo barona Lukeža Szekelya, graščaka ormoškega, Katarino, s katero si je priženil ogromno premoženja in posestev na Hrvaškem, Štajerskem in Ogrskem.¹ Živel je zelo razkošno in razuzdano ter je moral na starost več svojih posestev zastaviti ali razprodati. Umrl je dne 31. decembra 1585. l. na Trakoščanu, kmalu potem, namreč 18. avgusta 1587. pa tudi njegova žena Katarina. Oba sta pokopana v župnijski cerkvi na Bednji, kjer sta jima sinova Ivan in Peter postavila lep spomenik. Po smrti očetovi sta Ivan in Peter skušala izboljšati gospodarstvo in zaceliti rane, ki jih je vsekala

¹ Katarina je bila prej že dvakrat omožena; prvič z Ogrom Mihaelom Perenijem, drugič pa z nekim Čehom Mihaelom Tajkovičem. Kukuljević, Glasoviti Hrvati, str. 166.

očetova potrata. Dne 27. junija 1605. l. je Ivan kupil od Jakoba Breunerja obsežno graščino Markovce nižje Ptuja, po kateri se je potem imenoval »Herr auf St. Marxen«.¹ Že prej, l. 1593. sta oba posodila svojemu sorodniku Frideriku Sekelju 18.400 gld. proti temu, da imata pravico vzeti mu Krapino, ako jima čez tri leta ne vrne dolga. Ko ga po treh letih res ni poplačal, sta brata Draškovića z dovoljenjem hrvaškega sabora poslala »kraljevski brachium« proti Sekelju, da mu odvzame Krapino, a ta jih je pričakal z oboroženo roko, mnoge ubil, druge pa napodil ter grad Krapino in Kastel prodal Keglevičem. Trajalo je več let, preden se je ta stvar poravnala.

Najmlajši sin Gašparjev,² Peter je živel pri svojem bratu na Trakoščanu in se je l. 1592. hrabro bojeval pri Sisku. Okoli l. 1598. se je oženil z Marijo Ano, edino hčerjo Nikolaja Alapića, ki je podedovala ljutomersko graščino, katero bi lahko po očetovi smrti takoj prevzela. Ker bi pa morala svoji teti Barbari, grofici Erdödy, izplačati 36.000 gld. 5 š. 2 v. vknjižene dedščine in ker je bila takat šele 7 let stara, so prepustili njeni varuhi Dolnji grad z vsemi dohodki Barbari v užitek tako dolgo, da bi bil omenjeni dolg poravnat. Letnih dohodkov je bilo 2220 gl. 1 š. 18 v. Čez 14 let, namreč 15. jan. 1601. je vlada izračunila, da je grofica Erdödy v teh letih prejela 31.082 gld. 6 š. 12 v. in da ji Marija Ana ima plačati le še 5517 gl. 6 š. 2 v. To svoto je malo potem plačal Peter Drašković, ki je tako postal lastnik Dolnjega gradu, kamor se je preselil.³ Kot »Freyherr auff Trackhenstain, Klenofnickh und Luettenberg« je podpisan

¹ Izvirna listina na pergamentu v Dornovi.

² Drugi sin Jurij se imenuje z bratoma v listinah do l. 1590. Nekateri trdijo, da je bil poveljnik trdnjave Petrinje. Oženjen je bil z Julijano, baronico Herberstein, s katero ni imel otrok. Kukuljević, o. c. str. 175.

³ Dež. arhiv v Gradcu.

že na listini dne 9. julija 1601, s katero spričuje, da je svoje posestvo v Banovcih prodal Janezu Zidariču.¹

Bil je vitez zlate ostroge (eques auratus), c. kr. svetovavec in komornik ter huzarski poveljnik v Krajini, dne 16. jan. 1606. je pa postal ud štajerskih deželnih stanov.² Dne 1. jan. 1607. je posodil Ani Sekelj, vdovi ormoškega graščaka Karola Sekelja, 3000 glid.³ L. 1611. je bil z letopiscem Gregorijem Petevom hrvaški zastopnik na ogrskem saboru. To je zadnji nam znani podatek iz njegovega življenja. Umrli je dne 17. febr. 1616. l. najbrž v Trakoščanu. Omenjeni Petev ga v svoji madžarski kroniki hvali, da je bil moder in razumen mož, čistega in plemenitega srca.⁴ Vdova Marija Ana je po njegovi smrti dne 22. aprila 1619. l. prosila vlado, naj se dedšina, ki jo je dobila po očetu, namreč dva dela ljutomerske graščine s 121 funt. 7 š. 22 v gosposkih davščin, prepíše na njo, ker njen sin Gašpar je bil še otrok, ravno tako njegove sestre. Imela je pa s Petrom sina Gašpara in šest hčera: Barbaro, Evo, Suzano, Uršo, Sašo in Katarino. Živela je potem v Ljutomeru in je umrla 20. novembra l. 1629. v 52. letu svoje dobe. Položili so jo v grobnico njenih starišev v prezbiteriju ljutomerske cerkve. Na njeni cinasti rakvi, ozaljšani z angelčki, je bil pod križem naslednji napis:

Hić jacet Magnifica Dña Maria Anna Alapi, spectabil. et Magn. Doñorum Dñi Nicolai Alapi filia, Coniux Dñi Petri Draschkovitsch et Mater Caspari Draschkovitsch de Trachenstein et Luettenberg, quae devote Catholice vivendo Piissime in Dno obdormivit Annorum aetatis suae XXXXXII die XX. 9bris Anno MDCXXIX.

Ko so l. 1730. dne 10. majnika v isto grobnico položili Jurija Ignacija barona Mauerburga, so vzdignili rakev Marije Ane ter jo pozneje raztopili in napravili iz nje svečnike.

¹ Trški arhiv v Veržeju. — ² Schmutz, Hist. Top. Lex. I., 271. — ³ Dež. arhiv v Gradcu. — ⁴ Kukuljevič, l. c. str. 174.

Po njeni smrti je Dolnji grad prevzel njen sin Gašpar, ki je bil materin poseben ljubimec. Rodil se je okoli l. 1602. najbrž v Dolnjem gradu. Razen Dolnjega grada je podedoval po očetu Trakoščan in Klenovnik, po materi pa Veliki Kalnik in Vukovino v Posavini. L. 1630. se je oženil z Ano Veroniko iz Eibisfelda pri Lipnici ter je obhajal velikansko gostijo, h kateri je povabil tudi Ljutomeržane. Vsled sklepa občinskega sveta dne 15. maja i. l. je moral vsak tržan dati 45 kr., vsak želar pa 30 kr., da so ženinu za vezilo kupili dragoceno čašo. Dotični denar sta pobirala tržana Ivan Solar in Pavel Mursovič.¹ Svoji mladi soprogi je hotel pripraviti lepše in zložnejše stanovanje, kakor je bil tesni in starikavi Dolnji grad, zatorej se je pogodil v jeseni l. 1631. z lastnikom Braneka, baronom Salomonom Maylgräberjem, ki je navadno bival v Frauenthalu, da mu je prepustil Branek, nov grad z veličastnimi prostori in krasnim razgledom. H koncu l. 1631. se je preselil tje ter živel prav po grofovsko.

Hvalijo ga, da je bil pogumen in pobožen, a preradodaren, zato je prišel večkrat v zadrege ter je zlasti zadnja leta brez usmiljenja izterjaval davke okoli Ljutomera.

Služil je v vojski Ferdinanda II. in III. ter je bil kraljevski svetovavec. Zlasti ga je čislal Ferdinand II., ki je njega in njegovega bratranca Ivana dne 7. septembra l. 1631. povzdignil v grofovski stan. Radi te povišbe je pa menda postal nekoliko prevzetan. Malu potem je imel hude prepire in tožbe z Ljutomerskim župnikom Janezom Geigerjem, ki so temu življenje v Ljutomeru toli ogrenili, da je prosil l. 1631. za drugo župnijo, katere pa ni dobil in je vkljub neprijetnim razmeram župnikoval v Ljutomeru do smrti l. 1638. Zlasti je župniku nagajal grofov oskrbnik, Peter Merkas, ki ga je očitno zasramoval in pri neki priliki hotel celo ubiti.

Ana Veronika mu je l. 1631. rodila hčerko Evzebijo. Ko je deklica izpolnila 14. leto, ji je oče poiskal imenitnega

¹ Trški zapisnik Ljutomerski v dež. arhivu.

ženina — Nikolaja, starejšega sina Jurija Zrinjskega in Lize Szechi. Dne 5. junija 1645: l. so zelo slovesno obhajali zaroke v Klenovniku. Še bolj sijajno pa se je vršila poroka v Braneku dne 11. febr. 1646. Že 8. januarja i. l. je pisal grof Ljutomeržanom, naj pripravijo za gostijo 500 jezdecev ali pa pošljejo 500 gld. Ker pa je to vendar bilo preveč, so se naposled pogodili za 60 gld. Vsaka hiša je plačala 45 kr. Ljutomeržani so bili povabljeni celo k poroki v Klenovnik. V trški seji dne 1. jun. 1645. je bilo po županovem predlogu enoglasno sklenjeno, da pojde v Klenovnik 6 tržanov. Določeni so bili: Martin Schunta, Andrej Wellanzhy, Blaž Pojasarič, Mihael Horvat, Ivan Popaj in učitelja. Ob enem so prosili grofa, naj jim ne zameri, da ne pošljejo nikakršnega daru. Ker pa je grof vendarle bil razžaljen, so vsled sklepa 4. julija kupili čašo in jo poslali mlademu ženinu.

Gostije v Braneku so se pa vdeležili tržani: Zidarič, Grašič, Ramb, Vlašič, Mursovič, Šentak, Blaž Šoštarič, Purgauer, Janez Buha, Šunta in Hegler.¹

Za doto je grof Draškovič dal Nikolaju Zrinjskemu gradova Trakoščan in Klenovnik, ta pa mu je v zameno položil 30.000 gld. Sorodniki Draškovičevi so proti temu sodnijsko prosvedovali. Ko je Euzebija l. 1651. umrla brez otrok, je zahteval oče Gašpar Draškovič, da se mu vrnetaj gradova Trakoščan in Klenovnik. Toda Zrinjski ni hotel poprej izročiti gradov, dokler se mu ne vrne položena svota. Vsled tega je nastal prepir, ki je imel za Mursko polje hude posledice.

Dasiravno je po lastni napovedi z dne 8. jul. 1637. Gašpar Draškovič podedoval z graščino ljutomersko po očetu Petru 70 funt. po materi Mariji Ani pa 122 funt. 1 š. 12 v ter je še precej priženil, je vendar bil v neprestanih denarnih zadregah, kar je moral čutiti tudi trg Ljutomer. Že iz tega, da je že

¹ Trški zapisnik v dež. arhivu.

l. 1634. začel prodajati svoja zemljišča, smemo sklepati, da niso bile njegove gmotne razmere baš sijajne.

Najbrž sta nanj pritiskala svaka Dionizij Szechi in Gašpar Ratkay ter zahtevala doto za svoji soprogi Saro in Katarino. Saro, ženo Dionizijevo, je spodil iz ljutomerskega gradu ter soprogu prepustil Cven, a to še ni zadostovalo. Radi tega je prodal dne 22. aprila 1634. l. v Braneku graščaku baronu Salomonu Maylgräberju nekaj zemljišč in 16 funt. gosposke davščine.¹ Dva dni potem je sklenil zopet pogodbo v Braneku, s katero je Emeriku Topolzayu, oskrbniku ormoškemu, prodal tisti del ljutomerske graščine, ki ga je bil kupil od Sigmunda Ferdinanda Gleisbacha, skupaj 4 funt. 2 š. gosposke davščine. — Dne 30. junija 1634. l. je prodal Wolfu Sigmundu baronu Herbersteinu podložnike v Spodnjih Ključarovcih s 4 funt. gosposke davščine.

Dne 1. oktobra 1637. l. je pa prepustil nekemu Adamu Hainrichu dva podložnika z 2 f. 4 š. davščine. Dne 12. aprila 1639. je prodal z 9¹/₂ f. obdačeno gorno v Vuzmetincih Andreju Rainerju, tržanu v Cmureku. Dne 6. septembra 1642. l. je zopet prodal Juriju Sigmundu Gallerju 2 f. 5 š. 9 v gosposke davščine.

Dne 14. maja 1648. l. je pa v Spielfeldu podpisal listino, s katero je tamošnji graščakinji Sidoniji Elizabeti Khevenhüller, roj. Stubenberg, prodal podložnike v Lukavcih, 5¹/₂ kmetij in dva dela desetine, skupaj 10 funt. Naposled je dne 25. julija l. 1650. prodal Janezu Frideriku Prankhu in njegovi soprogi Elizabeti Mihalovce z 22 f. gosposke davščine.

A to vse še ni zadostovalo; najhujše je še prišlo po smrti njegove hčere, omožene Zrinjski. Znatne svote 30.000 gl. ni bilo zanj lahko skupaj spraviti. Drašković tedaj z oboženo silo napade in si prisvoji Trakoščan, Klenovnik je pa

¹ Gosposka davščina = Gült.

zastonj oblegal. Zrinjski je pa s svojo in nemško vojsko si kmalu zopet osvojil Trakoščan ter ga izročil šele potem, ko je dobil položeno svoto 30.000 gld. S tem še pa stvar ni bila končana. Nikolaj Zrinjski je ravno pred žetvijo l. 1652. nenadoma planil z vojaki na Mursko polje ter si prilastil devet vasi, ki so spadale k ljutomerski graščini, namreč: Moto, Cven, Pristavo, Podgradje, Stročjoves, Krištanca, Grlovo, Banovce in Radomerje, češ, da ta zemljišča spadajo pod Čakovec. Gašpar Drašković tega ni mogel zabraniti, ampak je stvar sporočil vladi, a minolo je 12 let, preden je bila rešena.¹

Dne 19. avgusta 1659. l. so se stanovi, zbrani v deželnem zboru, v posebni pritožbi obrnili do cesarja, da s svojo veljavno besedo odpravi nekatere nepostavnosti in krivice, ki se godijo tu in tam. Med drugim omenijo, da se je grof Nikolaj Zrinjski s silo polastil devet vasi, ki so od nekdaj spadale k ljutomerski graščini, ter jih noče vrniti postavnim lastnikom. Že pred 5 leti so deželni stanovi zahtevali od njega, naj dokaže pravico do imenovanih vasi. Izprva je sicer to obljubil, a potem se je obotavljal ter trdil, da hoče stvar predložiti v rzsodbo ogrski vladi, ki jo bode preiskala in natanko določila mejo. S huzari in hajduki je silil dotične vaščane k raboti in, ako so se le količkaj protivilj, dal jih je z živino vred odgnati v Čakovec, kjer so bili brezusmiljeno tepeni in zaprti.

Vsled te pritožbe je bilo posebni komisiji ukazano, naj stvar preišče. Pa prišel je novembra l. 1671. le svetovavec deželne komore Viljem Calucci v Ljutomer, ki je dne 5. nov. t. l. v pričo 300—400 oseb pregledal stare mejnike in zaslišal najstarejše ljudi. Po tem izpovedovanju si je grof Nikolaj Zrinjski z oboroženo roko prisvojil zemljišča 5000—6000 težakov in sicer l. 1652. ravno pred žetvijo. K temu ga je naščuval pri njem bivajoči menih Franc Cosmi.

¹ Gl. o tej pravdi: Mittheilungen d. h. V. XXXIX (1891), str. 121—123.

Med solastniki ljutomerske graščine, ki so bili vsled tega oškodovani, se imenujejo Sara Szechy, roj. grofica Draškovič, baronica Ratkay, Mihael Svetonič in Jožef baron Prankh.

Že poprej je bila v tej zadevi tje poslana komisija, a morala je zopet oditi, ker se je Zrinjski zagrozil, da bode prišel s 400 konjiki, kar ni nič prijetnega obetalo.

Vsled dvornega dekreta z dne 10. januarija 1672. l. je imela stvar preiskati tretja komisija in dne 19. marca je bila zaslišana vdova¹ med tem umrlega grofa Nikolaja Zrinjskega.

Tretja komisija je pričela pregledovati meje dne 12. marca 1672. v Razkrižju in je rzsodila pravdo v prid ljutomerske graščine, ki je vsled tega smela po postavni poti iskati zadoščenja. Udje te komisije so bili zagrebški škof Martin Borkovič, višji davkar harmice v Nedeljišču, in oskrbnika fiškalnih zemljišč, Peter Prasinsky ter svetovavec dvorne komore Calucci, potem pa zastopniki rodbine Zrinjske in lastnikov ljutomerske graščine in odvetnik Mihael Wellacher, ki je zastopal štajerske deželne stanove.

Zaslišanih je bilo od 123 povabljenih prič -- 63, ki so vse izpovedale, da si je Zrinjski po krivici prilastil one vasi. Zastopniki rodbine Zrinjski in hrvatsko-slavonske kraljevine so pokazali sicer neko listino, s katero je stolni kapitol v Pečuhu že l. 1355. pričal, da je kralj Bela mejo med Ogrsko in »terra Teutonicorum« blizu tako določil, kakor je to Nikolaj Zrinjski zahteval. Pa pri tej priložnosti nikakor ni bilo določeno, da li dotična zemlja spada pod Ogrsko ali Štajersko. O tem poroča tudi trški zapisnik ljutomerski sledeče:

»1674, 22. November wurde das unter den Gräffl. Zezischen Castell Zwien gelegene vnd von 10 Jahren von Herrn Grauen Niclas von Zerín dem landt Steyer entzogene Stukh

¹ Spomladi l. 1652. se je bil Zrinjski drugič oženil z Zofijo Löbl.

landt durch Herrn Horatium Callucci, Röm. Khays. May. I. O. Rgs. Rath, dan Herrn von Khlaffenau Landtschafft Zeugenwarth vnd Herrn Hörman Christoph von Gallenstein zum Sternfels, der Röm. Khays. Mays. Rath vnd Einer löbl. Lää. in Steyer Obersecretario, als von der hochlöbl. Reg. und Landschafft deputierte Commisarien dem landt Steyer wid' umb incorporiert, eingeantwortet vnd 6 Rainstain gesetz worden, zu welchem Ende dan E. Ers. Rath vnd Burger-schafft ersucht worden, disem actu zu khunfftiger gedächtnus beyzuwohnen, wie sie dan auch zu Rofs vnd Fucfs mit gueter Frequenz erschienen sein«.

V teh stiskah je Drašković dalje prodaval, kar se je še dalo. Dne 1. januarija l. 1652. je prodal ormoškemu županu 4 funt. gosposkih davščin. V pravdi z Nikolajem Zrinjskim so stroški do l. 1655. znašali že 600 gld., katere bi bil moral plačati Drašković. Ker pa ni plačal, so deželni stanovi zaručili trg Ljutomer in ga ločili od graščine. Da bi se iznehili odvisnosti od graščine, so tržani plačali dne 16. marca l. 1657. mesto grofa omenjeno svoto in s tem vsaj za nekaj časa dosegli neodvisnost.

Draškovičev položaj je bil od dne do dne bolj neznosen in polom neizogiben. Da bi si pomagal iz denarne zadrege, je dal 3. decembra l. 1658. Tomažu Ignaciju Maurerju, ki se je bil med tem nastanil v Braneku, v najem županiji Cezanjevce in Grabe, pa gorno na Hujbaru in bližnjih hribih. A tudi to ga ni rešilo. L. 1659. je bil v toliki sili, da je od Ljutomeržanov naprej pobral deželne davke, potem pa so jih ti morali še enkrat plačati deželnim stanovom, ker jih grof ni odpravil.¹

Dne 4. aprila 1661. l. je prodal Gašparju Nadasdiju — »meinem lieben vettern« — dvorec Grlovo s 5 funt. 2 š. 7¹/₂ v. davščine, dasi do njega ni imel več popolne pravice.

¹ Trški zapisnik v dež. arhivu.

Naposled je 13. sept. 1661. l. prepustil Tomažu Ignaciju Maurerju tiste podložnike, katere mu je bil že l. 1658. dal v najem, namreč Cezanjevce in Grabe ter gorno v Hujbaru in Desnjaku.

Pri vsem tem je pa bil zelo radodaren. Jezuitje so ga nagovorili, da jim je v Varaždinu postavil cerkev Matere božje, učilnico in samostan. Samostan in učilnico je dal postaviti iz močnega hrastovega brvanja, lepo in prostorno cerkev pa iz kamena. V cerkvi je dal napraviti grobnico za svojo rodovino. Kakor pripoveduje Habdelič v svoji knjigi »Zerczalo Marianszko« (1662), so mu zaradi tega mnogo nasprotovali sorodniki. A on se ni zmenil za to.

Toda sreča mu res ni bila nikjer mila. Komaj je bila stavba v Varaždinu zgrajena, je l. 1646. strahovit požar uničil do 100 hiš, med njimi tudi Draškovičev samostan z učilnico, dočim je cerkev ostala. Zopet so se jezuitje obrnili z največjim zaupanjem do Gašparja Draškoviča, da jim pomaga postaviti nov samostan. To je tudi storil. Ko je bilo delo dovršeno, je dal še pred cerkvijo postaviti lep kip device Marije. V pokritje teh stroškov je l. 1648. prodal podložnike v Lukavcih, kakor smo zgoraj omenili.

Njegovo lahkomišljeno gospodarstvo se da nekoliko razložiti s tem, da ni imel otrok razen ene hčere, pa še ta je zgodaj umrla. Pred smrtjo ga je našla še ena stiska, ki je pa bolj zažela Ljutomer kakor njega. Pri nekem Kristijanu Haringu si je bil pred več leti izposodil 4000 gld., ker pa niti obresti ni plačeval, ga je slednji tožil pri deželnih stanovih, in Ljutomer je bil zaradi grofa drugikrat zabljen.¹

L. 1668. se ga je usmilila smrt ter ga rešila daljnih sitnob, Ljutomeržani so pa še več let uživali bridke nasledke njegovega slabega gospodarstva.

¹ Janisch, Top. stat. Lex. II, 145.

Gašpar grof Draškovič je bil poslednji lastnik Dolnjega gradu tega imena. Po njegovi smrti je bila lastnica Dolnjega gradu starejša sestra Sara, omožena z Dionizijem Szechijem, graščakom Gornje Lendave. Umrla je okoli l. 1674. ter zapustila tri sine: Jurija, Gašparja in Petra ter dve hčeri: Julijano in Marijo. Ker so sinovi drug za drugim ²hitro pomrli, sta podédovali Cven in solastništvo Dolnjega gradu Julijana in Marija. Julijana je že dne 8. febr. 1686. prodala svoj delež Tomažu Ignaciju Mauerburgu starejšemu,¹ graščaku v Braneku, ki je kmalu potem kupil še delež njene sestre.

Kot solastnica Dolnjega gradu se l. 1671.² navaja tudi baronica Ratkay. To je bila Katarina, sestra Gašparja Draškoviča in žena Gašparja Ratkaya. Umrla je že l. 1673., zapustivši hčeri Konstanciji, omoženi Paradeyser, in Sigmundu Jožefu svoj delež pri Dolnjem gradu. Tako je postal solastnik tudi Janez Ernest Paradeyser, poveljnik Uskokov (1667—1688) v Žumbergu³, ki je priženil s svojo soprogo Konstancijo (roj. Ratkay) Dolnji grad. Posedal je tudi Mehovo na Kranjskem, od koder je l. 1681. pisal zelo prijazno pismo Ljutomeržanom, ki so ravno takrat zaradi bramstvenega razmerja imeli hud prepir s Tomažem Ignacijem pl. Mauerburgom. Ponudil se jim je za gospoda ter svetoval, naj se z vsemi sredstvi potegujejo za to, da bodo zopet postali podložniki ljutomerske graščine, kakor so že vedno⁴ bili poprej; on in njegova soproga jih bosta branila ter ne dopustila, da bi se jim kratile stare pravice. O tej zadevi so v seji razpravljali dne 30. maja in 23. junija 1681. Vsled enoglasnega sklepa so odpisali Paradeyserju, da o tem ne morejo zdaj ničesar določiti, ker se hočejo poprej še s svojim doktorjem v Gradcu posvetovati; ko bi namreč postopali svojevoljno, bi se kancelarju Mauerburgu le še bolj zamerili.

¹ Dež. arhiv v Gradcu. — ² Mittheilungen XXXIX., 122. — ³ Schumi Archiv f. Heimatskunde II., 207.

Vsekako pa so v eni seji dali na glasovanje, bi li bili podložniki Mauerburgovi ali Paradeyserjevi. Za prvega je glasoval samo eden, za drugega pa 24. Sklenili so tudi, naj radi te zadeve gre sodnik z dvema tržanoma v Gradec in, če bi treba bilo, tudi na Dunaj k cesarju. To se je tudi zgodilo, pa pomagalo ni nič; tržani so vkljub temu postali podložniki Mauerburgovi.¹

Kmalu na to, namreč l. 1688. je Paradeyser umrl in njegova soproga je svoj del Dolnjega gradu odstopila bratu Sigmundu Jožefu Ratkayu, ki je bil med tem v grofovski stan povzdignjen.

Sigmund Jožef grof Ratkay, Freyherr auf Khlain vnd Grosen Tabor vnd Jurkhetin, Herr der Herrschafft Ober Luettenberg, der Röm. Kays. Mayst. Kammerer vnd der Gräniz vestung St. Georgen in Croathen Obrister, kakor se sam v neki listini imenuje, je postal dne 26. marcija 1685. l. član štajerskih deželnih stanov.²

Dne 23. aprila 1695. l. je prodal Radislavce Maksimilijanu Sigmundu grafu Herbersteinu.³ Istega leta mu je soproga Rozina Zofija porodila sina, ki je bil pri Sv. Ilju v Šaleški dolini na ime Karol Jožef Ignacij krščen in kateremu je kumoval Bolfenk Maks. Jožef grof Gaisruck.⁴

Dne 28. oktobra 1697. l. je v Dolnjem gradu kot zemljiški gospod potrdil listino, s katero je Ivan Feyasch svojo kmetijo v Banovcih, katero je bil na pol od očeta Daniela, na pol pa od strica Jakoba Sivca podedoval, prodal Matjažu Korošču in njegovi soprogi Heleni.⁵

Dne 5. maja 1700. l. si je s soprogo Rozino Zofijo od podružnice blažene dev. Marije v Podgradju izposodil 50 gld.,⁶ katere je z obrestmi vred l. 1719. vrnil baron Mauerburg. Slednji

¹ Deželni arhiv v Gradcu. — ² C. Schmutz, Hist. Top. Lexicon v. St., III., 247. — ³ Deželni arhiv v Gradcu. — ⁴ Orožen, V., 364. — ⁵ Izvirna listina v Banovcih. — ⁶ Cerkveni račun.

je bil že tudi poprej za Ratkaya plačal marsikateri dolg in si vsled tega pridobil še njegov del Dolnjega gradu.

Med solastniki Dolnjega gradu je l. 1671. naveden tudi Oger Mihael Svetonič, ki je posedal dvor Grlova s 5 funt. 3 š. 7 $\frac{1}{2}$ v. gosposkih davščin. Dobil ga je najbrž po Gašparju Nadasdiju, ki ga je bil kupil dne 4. aprila l. 1661. od grofa Gašparja Draškoviča. A ta dvor je vsled sodnijske razsodbe z dne 3. oktobra l. 1678. pripadel Tomažu Ignaciju Mauerburgu.¹

Solastnik Dolnjega gradu je l. 1671. bil tudi Janez Friderik baron Prankh, kateremu je bil Gašpar Draškovič dne 25. julija 1650. l. prodal Mihalovce z 22 f. gosposkih davščin. A Prankhov delež Dolnjega gradu, namreč 40 funt. 7 š. 8 v. gosposkih davščin. je kupil dne 5. decembra 1674. l. od Janeza Ferdinanda Tomaž Ignacij Mauerburg.²

Tako so Mauerburgi polagoma nakupili vsa dolnjegrajska zemljišča in l. 1719. še grad, katerega je Jurij Ignacij Anton baron Mauerburg potem združil z Branekom. In čimbolj se je razvijal Branek ter širil svojo last in oblast, tembolj ginila je Dolnjega gradu nekdanja imenitnost, dokler niso podrtine zasule slednjih ostankov njegove slave. Izginil je stari Dolnji grad, ž njim se je razgubila in pozabila tudi njegova zgodovina, zato pa je le malokateremu Ljutomeržanu znano, da je tam, kjer sedaj sameva precej veliko poslopje, ki se je bilo v novejšem času povzdignilo iz nekdanjega gradu, svoje dni stala ljutomerskega trga rojstna hiša.

¹ Dež. arhiv v Gradcu. — ² Dež. arhiv v Gradcu.

Mala izvestja.

Kje so bile iskopane »negovske čelade»?

V minulem letu (1903) mi je g. dr. V. P. pisal in me vprašal, »ali se še kdo spominja, kje so bile iskopane tako imenovane negovske čelade; baje so jih izkopali v Štanjgrovu ali Ženjaku. Kje je dotično izkopališče?»

O teh čeladah poročajo razni zgodovinarji in pisatelji, kakor Math. Jos. Anker (Steierm. Zeitschrift I. H. 1835, str. 43), dr. Albert v. Muchar (Gesch. des Herzogthums Steiermark, I. str. 446.), Anton Kreml (Dogodivšine, str. 39.) in dr. Friedrich Pichler v knjižici »Text zur arhaeologischen Karte von Steiermark« pod iskalno besedo »Negau«: Br. Helme, 26, davon 7 im Joanneum, 12 in Wien, MA. Cabinet, deren zwei mit etruskischer Schrift. Helmfundort: Bezirk Negau, Pfarre St. Benedikten im Dekanat St. Leonhard in Windischbüheln bei Stangelberg (Staingrova), Gemeinde Schöniaga oder Schöniak, im Jahre 1811; abgestockter Wald, Frischacker.

Ker mi je okolica Sv. Benedikta dobro znana, sem sklenil poizvedeti kraj in mesto, na katerem so leta 1811 izkopali imenovane čelade. Povpraševal sem najprej okoli Štanjgrove, ki je en kilometer proti vzhodu župne cerkve oddaljen in 317 m visok vrh, a tudi najstarejši ljudje se niso spominjali, da bi bili kedaj tu izkopali kako starino. Nato se napotim v Ženjak (Schöniak) in tu sem koj izvedel dotično mesto. Tu mi je neki mož izporočil: »Na Špindlerjevem posestvu (v Ženjaku) so pred davnim časom pri nekem hrastu izkopali »krono« in žena posestnika Franca Špindlerja je rekla: »Moj prvi zakonski

mož F. Urbančič mi je pripovedoval, da so izkopali tam, kjer je sedaj naš püngrad v Ženjaku, orožje in soldaške kape; njemu je to pravila prva zakonska žena Ana, rojena Slaček (rojena l. 1810. na istem posestvu), in naša dekla M. Z., ki že dolga leta prebiva v Ženjaku v tisti hiši, vam bode pokazala püngrad. In res mi je imenovana oseba pokazala prostor rekoč, da je bila prej ondi njiva. Vprašal sem pa tudi ondotnega posestnika in krajnega šolskega nadzornika G. K., ki mi je pokazal prav tisti sadonosnik ter pripomnil: »Od starih ljudi sem slišal, da so tu izkopali neke kape.«

Torej je izkopališče omenjenih čelad v Ženjaku na puši (viničariji) sedanjega posestnika Franca Špindlerja, kmeta v v Obratu. Hiša, tik katere so bile čelade izkopane, nosi številko 15, svet pa parcelno številko 802 (v stari mapi 803).

Kraj Ženjak in bližnja okolica se je v starih časih imenovala: »an der voyt«; še le leta 1707. naletimo v matičnih knjigah na ime Ženjak (Seniakberg, Schenigberg, Sienerberg). Holmec Ženjak je liki zagvozda v Drvanjsko dolino med župno cerkvijo in Sv. Tremi kralji od večerne strani. Verjetno je, da je bil holm nekdanj obraščen z lesom, ki ga je dal izkrciti ali Špindlerjev prednik F. Urbančič ali pa Slaček. V stari mapi je že zaznamovana njiva, v novi pa sadonosnik.

Izkopane čelade se imenujejo »negovske čelade (Negauer Helme)«, ker je bila takrat negovska graščina posvetna gosposka tem krajem, zato je po dr. F. Pichlerju izkopališče čelad »im Bezirke Negau«. Po pravem bi se morale imenovati »benediške«. Kedaj so bile čelade zakopane, to ni moči dognati. Dasi je Ženjak priležen večjim stavbam, vendar ni najti tu najmanjših zidinskih sledi.

Fr. Zmasek.

Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvasorja s Ano Maksimilo baronico Zečker dne 20. julija 1687. l.

Naslednji ženitni dogovor je del obsežne zbirke prepisanih pogodeb, kupnih pisem in drugih raznovrstnih listin iz sedemnajstega stoletja, ki jo hrani turjaški arhiv. Očividno si je hotel prepisavec sestaviti zbirko vzglednih listin, ki bi mu

služila pri beležniškem poslovanju. Navedeni ženitni dogovor razjasnuje nekoliko načela, po katerih so plemiči tedaj sklepali ženitne pogodbe, nekoliko pa rodbinske in imovinske razmere slavnega zgodopisca.

Heuratsabredt.

Zwischen den wolgebornen Herrn Herrn Johann Weykhardtten Valuasor, Freiherrn zu Gallenegkh, Wildenegkh vnd Neudorf, Herr zu Wagensperg vnd Lichtenberg, einer löbl. landschaft in Krain hauptmann in Unterm Viertel, dann der wolgebornen Freylein Anna Maximilla, des wolgebornen Herrn Franz Erasemb Zetschkher, seligen Freiherrn auf Weinpichl vnd Waldekh, Herrn auf Weixl, Ober- vnd Unter-Erkhenstein mit der wolgebornen Frauen Maria Sidonia, gebornen Gräfin von Tättenpach erzaigten eheleiblichen freylen tochttern, welche ihme herrn Valuasor anheut vntengesetzten dato auf geburlich gethane werbung mit rath, wissen vnd einwilligung beederseits, hoh- und ansehnlich vnverwandten zu einer khünftigen gemählin verlobt vnd versprochen, auch derswegen hernach folgende heurathsabredt in beyseyn der beederseits hierzu erbetenen hochansehnlichen herrn vnd beystände zur richtschnur des aufsetzend ordentlichen heuratsbrüfs abgeredt vnd geschlossen worden.

Heuratguet 900 fl. landtswehrgung; diese hat der herr bräutigam sein lebenlang zu genuessen.

Widerlag 900 fl. landtswehrgung; diese hat die freyle braut ir lebenlang zu genuessen, hernach vnd nach ableiben eines oder des andern, fallen die heuratguet vnd widerlag auf beyder mit einander erzeugende kinder, in ermanglung derselben aber, das ist, wenn sie entweder nicht geboren würden, oder in dero vnvogtbarkeit abscheyden sollen, das heuratguet auf der freylen braut, die widerlag auf des herrn bräutigamb nächste erben.

Morgengab 1800 fl. auch gemeiner landtswehrgung, freye donation, ausser dessen, so der herr bräutigamb jetzt oder künftigt der freylen braut verehrn möcht, 500 fl.,

mit diesem ist die freyle braut als mit andern ihrn frey eigenthumblichen gänzlich frey.

Die fahrende haab, darunter das silber geschmeydt, item die schulden, so nicht ein hundert gulden austragen, item gethraidt vnd dergleichen, landtsgebräuchigermaßen den vberlenden die helfte vnd dern kindern die andere helfte, in ermanglung der kinder, wan die freyle braut, das gott daruor seye, ihren nechsten erben solche helfte anfallen, welches mit dem herrn bräutigam einen gleichen verstandt haben solle. Dauon werden die mannsklayder vnd gewöhr an seiten des herrn bräutigam, der frauen geschmukh an seiten der freylen braut landtsgebräuchigermaßen, ausgenomben den jahres genuß, vnverraitet zuegemessen haben. Item volgendts zur wittiblichen vnterhaltung, daß solang die freyle braut den namben nicht verändert, jährlichen 400 fl. landtswehrgung, die helfte zu anfang, die andere helfte zu ausgang des jahrs, haus und garten, zins vnd aller anlagen frey zu Laibach oder Rudolphswert.

Zur abfertigung ein guttsche wagen mit 2 bespandten pferden.

Wegen dieser pactorum dotialium, wie auch wegen dessen, so ferer die freyle braut väter- mütterliches oder sonst quocunque modo nach den befreyndten anerber vnd den herrn bräutigamb zuebringen möchte, ist er herr bräutigam, sye freyle braut auf seyn haab und guett die versicherung zu thuen vnd zu geben, von welchen die freyle braut bis abzahlung letzten heller vnd pfennings abzutretten nicht schuldig. Alles threulich vnd ohne geuährde, auch bey verpündung des landtschadenpunts in Crain. Dessen zu wahren vrkhundt ist diese heuratsabredt neben beederseits erbetenen hochansehnlichen herrn vnd beyständen aigene handschrift vnd pötttschaft fertigung aufgericht vnd geschlossen worden. Beschehen zu Freyhof den 20. july anno 1687.

(L. S.) Johann Weykhard Valuasor freyherr.

(L. S.) Maria Sindonia von Vernekh.

(L. S.) Franz Engelbrecht Zetschkher freyherr.

(L. S.) Ferd. Ernst graf von Saurau.

(L. S.) Marx Ant. Taufreder
freyherr.

(L. S.) Georg Andre
Graffenweg.

(L. S.) Ernst Friedrich
Graffenweg.

(L. S.) Franz A. graf von
Lamberg.

(L. S.) Sigmund Wilhelm
Zetsch.

(L. S.) Wolf Friedrich freiherr
von Jöritsch.

Heute vntersetzten dato habe ich vnterschriebener von meiner gemahlin frauen Anna Maximila Zetschkherin freyin das den 20. july 1687 jahres in der heuratsabredt mir verschribene heuratguet der 900 fl. id est 900 fl. L. W. paar empfangen vnd dorumben in kraft des heuratsbrüfs auf mein haab vnd guet versichert; alles bey dem landschadenpunt in Crain. Zur vrkhundt dessen ist mein eigene Fertigung. Datum Freyhof den 21. oktober 1689.

(L. S.) Joh. Weykhardt Valuasor freiherr.

A. Kaspret.

*Naša Sava, avstrijsko-francoska meja za Napoleonove
»Ilirije«.*

Iz Slomškovega životopisa nam je dobro znan rodoljubni profesor Ivan Anton Zupančič, ki je v drugem desetletju 19. veka deloval na celjski gimnaziji kot učitelj zgodovine in zemljepisja. Bil je romantičen posnemalec Schillerjeve muze, delujoč po geslu »vse za vero in cesarja«. Na celjsko gimnazijo je prišel iz Ljubljane nekako po nje ustanovitvi (l. 1808.), tako da je dobo Napoleonove »Ilirije« preživel na avstrijskih tleh. Proučeval je celjsko okolico v zgodovinsko-zemljepisnem oziru ter nam ostavil opis dveh svojih izletov, enega v Solčavo, drugega v Sevnico ob Savi. O tem-le zadnjem izletu poroča v knjižici »Ausflug von Cilli nach Lichtenwald, Cilli 1818«; na strani 128—129 govori o okolici sevniški:

»Die Produkte, welche in diesen Gegenden dem Erzeuger über seinen Hausbedarf erübrigen, werden auf dem Saustrome aufwärts, meist nach Krain verführt. Ein ergiebiges Erdreich und der Handel, den dieser Fluß begünstigt und belebt, verschaffte diesen Gegenden einstens einigen Wohlstand, aber die Losreißung Illyriens von dem österreichischen Kaiserstaate,

wodurch aller Verkehr gehemmt wurde, und eine ununterbrochene Reihe von fünf fürchterlichen, ganz unfruchtbaren Jahren führte in diesen einst so gesegneten Gauen eine Not und Armut herbei, die unter den meisten Familien an Verzweiflung grenzte und selbst Untertanen, die früher wohlhabend waren, in die Unmöglichkeit versetzte, ihre Besteuerung zu erschwingen. Die meisten von ihnen hätten ihre Äcker und Weingärten nicht mehr bestellen können und viele waren dem bitteren Hungertode zum Raub geworden, hätte nicht der edelmütige Inhaber (der Herrschaften Oberlichtenwald und Reichenstein) Herr Händl vorzüglich aus Kroatien sehr ansehnliche Qualitäten Getreide geholt, um seine darbedenden Untertanen zu unterstützen, welchen er ohnehin bei jeder Veranlassung hilfreiche Hand darbietet Außer dem oberwähnten Hagelschaden im Jahre 1802, wodurch auch die Herrschaft selbst so empfindlich Schaden litt, gehört in der neuesten Zeit unter die trüben Ereignisse Lichtenwalds noch die Anwesenheit französischer Truppen im Jahre 1809. Doch hatte Lichtenwald im Laufe des Krieges selbst keine feindliche Besatzung. Erst nach dem Abschlusse des Wiener Friedens rückten 110 Mann vom siebenten Dragonerregiment unter dem Kommando des Colonel-Lieutenants Du Waine am 5. Dez. 1809 hier ein und zogen am 13. Jänner 1810 wieder ab. Von der durch jenen Friedensschluß herbeigeführten Grenzsperrre, welche allen Handel zerstörte und alle Bande der Geselligkeit zerriß, habe ich bereits gesprochen . . .

(Tu se sigurno nanaša na str. 55. svojega delca, kjer čitamo:) Die Reise von der Steinernen Brücke auf dem krainerischen Ufer bis Lichtenwald, in einer Strecke von dreyen Stunden, war während jener 5 schmerzlichen Jahre, als Krain unter französischer Herrschaft stand, mit den lästigsten Umständen verbunden. Wie unangenehm und zeitraubend mußte es für den Reisenden seyn, zweimal bey den österreichischen und ebenso oft bei den französischen Grenzzollämtern sein kleines Reisegepäck durchsuchen zu lassen? — Doch dieses mußte so sein; denn so heischte es beiderseits das bestehende Gesetz. Aber von frohen Lebensjubeln hallten einstens die

gastlichen Schlösser an den Ufern der Save. Wechselseitige Hingebung, Freundschaft und innige Harmonie schlangen einst in diesen Gauen ihre heiligen Geisterbande um die Herzen der Untertanen und es schien fast nur eine Familie von Brüdern hier zu leben. Als aber das nachbarliche Krain durch den Wiener Frieden im Jahre 1809 von Österreichs alten Mutterstaate losgerissen ward, da bespülten der Save grünliche Fluten urplötzlich nicht mehr zwei verschwisterte Provinzen. Ach nein, der länderumarmende Strom wurde zur peinlichen Scheidewand! Rechts und links wurden erst gebietende Wappenschilder aufgepflanzt und kaltherzige Wächter hingestellt, die nach dem unzweideutigsten, freundschaftlichen Besuche, nach jedem Schritte, jedem halblautem Worte, nach jeder Miene, nach dem Inhalte jeder Tasche, ja sogar nach dem geheimsten Gefühle jedes Herzens hundertäugig wie einst der kolchische Drache nach dem goldenen Vliese hinspähten. Von seines Schlosses Fenstern blickte der alte traute Herzensfreund Wehmut im trüben Blick, nach der Burg seines nachbarlichen Freundes hin, den er jetzo nur so selten sehen und dem er 's nur zuweilen leise zuflüstern durfte, daß er noch sein Freund ist. O, diese Zeit war hart! Sie zerstörte allen Handel und Wohlstand, sie trennte Freund vom Freunde, den Vater vom Kinde und zerknickte mit eherner Ferse oft die zärtlichsten, göttlichsten Blüten des menschlichen Lebens. Doch der Herrsei gelobt und gepriesen; denn er ließ auch diese harte Zeit vorübergehen.«

Vidi se, da je to pisal romantičen pesnik, ki je deloval v Celju, ko je tam študiral Vesel Koseski. *Dr. Fran Ilešič.*

Pismo Perczelovo Središčanom l. 1848.

V knjigi »Slovenci in 1848. leto« piše na strani 217 gospod profesor Apih, da je na iztočni meji štajerski udrl v deželo madžarski general Perczel, ravno ko je Jelačič bil daleč gori v Avstriji. Obljubil je sicer, da ne prestopi štajerske meje, a kmalu je dolžil generala Buriča, da je prelomil pogodbo in da hoče s Teodorovičem vred od štajerske in hrvaške strani na-

pasti Ogre. Dne 8. novembra zjutraj je nenadoma udaril Perczel nad Ormož in potisnil slabe cesarske posadke proti Veliki Nedelji, na katero je potem od ormoške strani streljal s topovi celo uro; proti poldnevu pa se je umaknil proti Čakovcu.

Ta podatek spopolnjuje in pojasnjuje pismo, ki ga je pisal Perczel Središčanom dne 26. oktobra 1848, in ga tu priobčimo. Pismo se glasi:¹

Czakathurm am 26. October 1848.

An

Eine löblich Czivil Behörde zu Polstrau.

Ich erhielt so eben die Nachricht, daß durch böswillige Verläumdungen die Bewohner Steiermarks durch die meinem, bis zur Drau siegreich vorgedrungenen Armeekorps unterschobene Absicht beunruhiget und zu einer feindseligen Stimmung angereizt werden, nach welcher dieses Armeekorps die Gränze Steiermarks zu überschreiten hätte.

Zur Verhüttung weiterer Mißverständnisse fühle ich mich verpflichtet, die bestimmte Erklärung Einer löblichen Behörde hiermit aufzugeben, daß die unter mein (sic) Kommande stehende ungh. Armee weder die Bestimmung, noch die Absicht habe Land und Folk (sic) mit einer Invansion (sic) zu überziehen, mit welchen Ungarn immer und insbesondere in den letzten Zeiten im besten Einvernehmen stand. Im Gegentheil nahm ich den Antrag zur Herstellung der kommerziellen Verbindung und des einer guten Nachbarschaft geziemenden unbeschränkten Verkehres, welcher von Seite des Kommandanten der steiermärkischen Armee den 23. d. M. gestellt wurde mit größter Bereitwilligkeit an und gab meinen Entschluß darüber zur Kenntniß des obgenannten Kommandos.

¹ Izvirno pismo je podaril arhivu »Zgodovinskega društva« v lč. g. I. Ozmec, župnik pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju, ki ga je našel v zapuščini svojega strica Fr. Sejnkičiča. — G. Božidar Flegerič nam še poroča, da je pismo sprejel tedanji župan središki Ivan Sejnkičič, ded g. Ozmeča.

Auf Morgen den 27. d. soll darüber beiderseits ein definitiver Beschluß erfolgen wo ich die nöthige Behörde und überhaupt die braven Bewohner Steiermarks im Voraus versichern kann, daß meinerseits zur friedlichen beilegung (sic) und ihr Vatterland (sic) herrlos verstörende Wirren so wie insbesondere, der zwischen Ungarn und Steiermark obwaltenden momentanen Spannung (sic) die aufrichtigste Mitwirkung verschenkt werden wird.

Ich ersuche eine löbliche Behörde bis zur Beruhigung und Herstellung der alten Freundschaft den Bewohnern Steiermarks zur Kunde zu bringen und im allgemeinen versichert zu sein, daß Ungarn, wenn es sich auch stark und berufen fühlt, seine Freiheit bis zum letzten Blutstropfen zu vertheidigen, doch nie den Frewel begehen wird, ohne dazu gezwungen oder aufgefordert zu sein, die Gränze eines Nachbarvolkes zu überschreiten.

Diesen Entschluß wird Ungarn sogar dem nachmals den beiden Ländern so viel Unheil bringenden Kaiser und Königthum in unabsehbares Unglück stürzenden entböhrenden (!) Kroatiens fest halten und nur im äußersten Nothfalle oder provokation Nothfalle der Mehrheit der nicht patriotisch oder Liberal gesinnten Bewohner des Schwesterlandes davon abgehen.

Ich und meine Armee werden strenge dem Befehle Gottes nachkommen und Niemanden etwas zufügen, was ich nicht will, oder meinem geliebten Vatterlande zufügen soll. Perczell m. p.

Obrist.

Dostavek. Na mejo štajersko so tudi večkrat prihajali parlamentêrji iz Čakovca, dne 8. nov. 1849 so pa Madžari iznenada natihoma prestopili mejo. Bilo je deževno jesensko jutro, ko so se popolnoma mirno premikali skozi Središče. Kolesa na vozovih so imeli s slamo ovita, da bi se ne slišal daleč ropot; za topovi so šle branjevke s svojimi krošnjami. Prve avstrijske straže so postreljali, na planoti med Ormožem in Veliko Nedeljo je pa imel Nugent svoje topove. Začelo se je močno streljanje najprej iz pušek in potem iz topov, pri čemur je od madžarske strani posebno trpela ormoška šola. Po večernem streljanju so se Madžari popoldne umaknili in se mirno vrnili

domov, s seboj so bojda vzeli tudi svoje ranjence in mrliče, katerih pa ni bilo veliko. Perczel je nameraval iznenaditi avstrijsko vojsko, polastiti se Ptuja ter ondi prekoračiti Dravo in skozi Haloze vdreti proti Varaždinu, ker je ob medžimurski meji Drava na hrvaški strani bila močno zastražena. Ta načrt se je torej izjalovil.

Vračajoč se Madžari skozi Središče, so zadnji oddelki tu in tam po hišah zahtevali jedi, kar so jim ljudje dali, vmes so tudi siloma vzeli kako gos ali raco, hujše so delali v okolici. V neki hiši v Središču je vzel vojak lonec svinjske masti, v kateri je pa gospodar imel shranjenih 100 gl. srebra. Pogumen mož je šel za Madžari v Čakovec in res je našel na trgu vojaka, ki je ponujal na prodaj njegov lonec masti. Kupil ga je in vesel nesel svoj zaklad nazaj domov.¹

Fr. Kovačič.

K životopisu Ožbalda Gutsmana.

O življenju Ožbalda Gutsmana je dosle pač najobširneje pisal g. prof. Scheinigg v »Kresu« 1885, str. 526 st.; tam zveemo o Gutsmanu to-le: Rojen je bil Gutsman 4. avgusta 1727 v Grabštajnu . . . V latinske šole, ki so izza protireformacije bile v rokah jezuitov, je vstopil l. 1739; po končanih latinskih šolah je šel k jezuitom. »Odsle nimamo o njegovem življenju nobenih poročil razen, kar se da posneti iz naslovov njegovih knjig in neke njegove izjave iz l. 1775.« Postal je Gutsman slovenski slavnostni pridigar in katehet pri uršulinskem samostanu, 1760. pa »missionarius vagus per Carinthiam«. Po ukinitvi jezuitskega reda je dobil priimek c. kr. potovalnega misijonarja. L. 1775. so morali vsi ex-jezuiti krškemu ordinarijatu dati nekak stanovski izkaz in Gutsman je dne 24. apr. tega leta izjavil, da je 50 let star in missionarius vagus za nemški in slovenski jezik že 15. leto; po tej izjavi, pravi Scheinigg, bi bilo misliti, da je Gutsman bil rojen l. 1724. ali 1725., kar pa se ne zлага z letnico 1727, ki se čita povsod (?) po slovenskih knjigah.

* * *

¹ Te podatke mi je povedal preč. g. stolni prošt L. Herg, ki je bil takrat kot dijak filozofije doma v Središču ter vse to videl in slišal.

Pohlin v svoji »Bibl. Carn.« v životopisnih podatkih o Gutschmannu ne navaja letnic, navaja pa, da je bil »Celsiss-Episcopi Lavantini Consistorialis«; Kopitar v svoji slovnici ga imenuje na dveh mestih (XLIX in 445); več nego Pohlin ne ve o njem niti Šafařík: »wie lange er gelebt hat, finde ich nirgends angegeben.«

Marn ima v »Jezičniku« XXII. 41. st. le malo podatkov o Gutschmannovem življenju: rojen mu je l. 1827., umrl pa l. 1790 v Celovcu.

Glaser, Zgod. slov. slovstva I. 189 st., navaja za Gutschmanna to-le literaturo: Šafaříka, Pohlina, Kopitarja, Marna in Kres ter pravi, da je Gutschmann živel od l. 1724—1790 . . . »Umrl je 1790. l., a se ne ve, kje«.

* * *

Čim manj nam je po takem znano življenje tega znamenitega Korošca, tembolj nas zanima, kar piše o njem kustos vsučiliške knjižnice dunajske, tudi za jezuita odgojeni Fran Karel Alter, orijentalist in slavist, znanec Marka Pohlina (gl. o njem moj spis »Pohlinova Bibl. Carn.« v »Zborniku Mat. Slov.« za l. 1904) poroča v »Intelligenzblattu der Annalen der Literatur und Kunst«, marcij 1803, št. 8.:

Oswaldus Gutschmann wurde geboren zu Grafenstein in Kärnten im August 1727¹. Zu Krems in Österreich absolvierte er die Humaniora und trat zu Wien bei St. Anna in die Gesellschaft Jesu im Oktober 1745. Nach zurückgelegtem Noviziat ward er Repetens humaniorum zu Leoben in Steiermark, lehrte die Grammatikklassen zu Grätz drei Jahre, hörte die Philosophie und Theologie zu Grätz, war praefectus Nobilium im Collegio Theresiano zu Wien 2 Jahre, unterzog sich der dritten Ordensprüfung zu Neusohl, wurde Professus quatuor votorum 1764 zu Klagenfurt Missionarius et operarius Vindicus von 1764—1773. Nach der Aufhebung der Jesuiten war er k. k. Missionär in Kärnten und starb zu Klagenfurt 1790.«

¹ Podčrtal sem vse jaz.

Preporni sta sedaj letnici 1727 oz. 1724 (1725) in 1764 (1760). Njegovi lastni podatki v omenjeni izjavi so dakako brezdvomno resnični, ali pa ni morda izjava iz poznejšega leta, na pr. iz l. 1779?

Vsi drugi podatki Alterjevi so čisto novi; životopisec Gutschmannov bo sedaj vsaj vedel, kje, v katerih krajih mu je iskati gradiva.

Dr. Fran Ilešič.

Rimske najdbe pri Zrečah.

Meseca majnika t. l. je g. župnik v Zrečah, M. Karba poročal »Zgodovinskemu društvu« o zanimivi rimski najdbi ob državni cesti od Konjic do Celja. Veletržec J. Vinter je kupil okoli Križevca (občina Stranice) posestyo s hišo št. 21. Nedaleč od hiše na desno od državne ceste v smeri od Konjic proti Stranicam je ob vznožju brega napravil opekarno. Pri kopanju so delavci zadeli ob rimske kamene, ki so ležali okoli 2 metra globoko v zemlji. Velik kamen je s podložkom vred visok 178 cm, a mu še zgoraj manjka nastavek, kakor kaže luknja, v katero je bil pritrjen. Širok je zgoraj 52 cm, na vznožju pa 80 cm; oglajen je le spredaj in ob straneh, zadnja stran je samo rodo obtesana. Plošča z napisom je visoka 107 cm, od lica do hrbta je pa debela 68 cm. Od manjših dveh kamenov je eden visok 86 cm, drugi pa 84 cm. Vsi so iz domačega marmorja, ki se v obilici nahaja okoli Zreč.

Ti kameni so važen kažipot za poznavanje rimskih naselbin v teh krajih. Prof. Ferk je že ondi zasledoval rimsko cesto in prišel do sklepa, da je prvotna vojna cesta Virunum-Poetovio šla od Vitanja, čez Preloge, Križevce, Konjice itd. Ker se je pa tukaj zelo spreminjalo zemljišče, so morali cesto od Prelog proti Konjicam prestaviti. Nova proga je šla čez Trébnje (Triebhof), Dobjehof v Konjice, kjer se je pridružila vojni cesti Celeia-Flavium Solvense¹. Deloma se še cesta v bližini Zreč proti Dobjehofu pozna in ob njej je poročevavec ravno v župnikovi hosti zasledil 6 gomil, nekoliko se jih pa nahaja na sosednem zemljišču. Stara proga je pa šla pod bregom Križevcem, kjer so se našli kameni, samo da sedaj vmes teče majhen po-

¹ Ferk: Vorläufige Mittheilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark. Graz 1893, pg. 13, 14.

tok, ki je pač že od nekdaj spreminjal svojo strugo. Tik ob potoku, na desni strani je posestnik Rušnik pred nekaterimi leti kakih 70 *cm* globoko zadel na (gotovo cestni) tlak, ko je kopal apnenico na svojem travniku. Nekoliko nižje se potok sreča s potokom Koprivnico, torej oba obilno poplavljata okolišno tlo.

Na pobočju hriba se še razločno pozna, da se je nekdaj splazil in sesul v nižavo ter pri tem seboj potegnil dotične kamene, ki so po mojem mnenju stali nekoliko višje, ne v nižavi, kjer so se sedaj našli. Delavci so namreč pripovedovali, da je velik kamen ležal z vrhom obrnjen proti bregu, kar je razumeti le tako, da mu je plaz spodnesel stalo, in ker je spodnji del bil težji, se je prevrnil tako, da je zgornji del gledal proti vrhu hriba in v tem položaju ga je plaz zanesel v nižavo. Ako bi ga pa bil plaz zadel spodaj, bi ga pač nakopičena zemlja prevrnila na nasprotno stran. Zgornja plast zemlje v nižavi tudi očitvidno kaže, da se je splazila iz brega.

Na vrhu hriba je morala stati kaka naselbina ali vsaj strazišče, kar kažejo razdrobljene starinske črepinje in kosci stare opeke, ki sem jih s svojim bodalom izruval iz zemlje.

Poleg kamenov se je našlo tudi nekoliko živalskih kosti, in sicer srednji prst desne noge konja in goveda, kakor je razpoznal potovalni učitelj g. Jelovšek, ki si je z menoj najdbo ogledal.

Kameni so se poslali deželnemu muzeju v Gradec.

Koncem junija, ravno ko sem bival ondi, so našli še nekoliko manjših polomljenih kamenov, katerih eden je imel nekoliko vrstic napisa in se je razločno dalo brati PRO SALVTE. Solnce in dež sta slabo vplivala na kamene, zlasti na napise, kjer so še razni ogledovavci delali svoje poteze. Vkljub večkratnemu ogledovanju nisem mogel dognati celotnega napisa na večjih kamenih. Na velikem kamenu sta se dali razločno brati dve zgornji vrstici:

IOVI OPTIMO MAXIMO DEBITUM SACRUM.

Ob koncu pa stereotipični V. S. L. M: votum solvit libens merito. Enak sklep se nahaja tudi na ostalih kamenih.

Iz tega sledi, da so ti kameni votivni. Natančneje vsebina se morda dožene v kratkem.

Je-li se pozneje še našlo več kamenov, se nam ni poročalo. F. K.

Dr. Vladimir Levec †,

profesor nemškega prava na vseučilišču v Freiburgu.

Nemila usoda nam je 7. oktobra t. l. zopet vzela odličnega učenjaka v najlepši dobi njegovega delovanja in edinega slovenskega zastopnika zgodovinske vede na vseučiliški stolici, dr. Vladimira Levca.

VI. Levec se je l. 1877. porodil v Ljubljani, kjer je z izvrstnim uspehom dovršil gimnazijske nauke (1887/88—1894/95). Že v tej dobi se je izredno zanimal za zgodovinsko znanstvo in to zanimanje so netila zgodovinska predavanja muzejskega društva, bogate zbirke deželnega muzeja in pa strokovnjaško navodilo njegovega očeta, čigar ime je tesno spojeno s prerodom in razvojem slovenske literature. Prvo večje samostalno delo VI. Levca je spis »Schloß und Herrschaft Flödning in Oberkrain (Mitth. d. M. f. Kr. 1896), ki stoji na podlagi zasebnih studij v grajskem arhivu na Smedniku. Od jeseni l. 1895. je bil VI. Levec jurist vseučilišča v Gradcu, kjer je skoro vzbudil pozornost svojih učiteljev. Ko je profesor Arnold Luschin von Ebengereuth predaval o vzhodnih markah, se je Levec po predavanju usodil poprositi ga, naj mu posodi Hasenöhrlovo knjigo »Deutschlands südöstliche Marken im 10., 11. und 12. Jahrh.« Archiv f. oesterr. G. 82. Bd. 1895. Da je bilo Levcu Hasenöhrlovo delo znano, vidimo iz književnega poročila, ki ga je bil objavil o Luschinovi »Oesterr. Rechtsgeschichte« v »Mitth. d. M. f. Krain, 1895.« Od tega dne je vplival profesor Luschin na nadarjenega učenca ter mu vcepil soliditeto znanstvenega raziskovanja, dočim mu je prof. Hildebrand vdahnil visoki vzlet duha in neomejeno skepso. Levec se je kaj marljivo vdeleževal seminarskih vaj in njegovi spisi so često presenečali slušatelje in vodjo. Plod seminarskih vaj pod Luschinovim vodstvom je drugi samostalni spis VI. Levca: Die krainischen Landhandfesten. (Mitth. des J. für oesterr. G. 19. Bd. 1898). Ta predmet si je

sam izbral in ga samostalno obdelal po vzgledu Luschinove razprave: Die steirischen Landhandfesten. Beitr. z. K. steierm. GQ. IX. 1872., uporabil je samo gradivo, ki mu je prof. Luschin iz svoje zbirke radodarno prepustil na razpolaganje. Po nasvetu prof. Luschina je Levec vstopil v »Institut f. oesterr. Geschichtsforschung« na Dunaju, kjer so ga Mühlbacher, Redlich in Dopsch uvedli v diplomatiko in druge stroke zgodoznanstva. Tu je Levec dovršil pravoslovne nauke in opravil državno preskušnjo za arhivstvo. Med tem ga je naučno ministerstvo trikrat poslalo v Italijo, da bi raziskal arhive v Čedadu, Vidmu, Benedkah in Genovi, kajti Levec je nameraval izdati obsežno pravnozgodovinsko delo o »parlamentu oglejskih patriarhov«, a studije o avstrijskem davstvu, h katerim ga je pripravil Dopsch, in pa samostalno istotvarinsko delo Silverija Leichta so zakrivila, da ni dovršil tega dela.

Vladimir Levec je poleg pravoznanstva intenzivno gojil narodnogospodarstvene in agrarne studije. Politično zgodovino Kranjske in drugih sosednih dežel ne moremo primerjati politični zgodovini Češke, Ogrske in drugih samostalnih držav, a vendar je zgodovina notranjeavstrijskih dežel imenitna in zanimiva v narodnogospodarstvenem in agrarnem oziru in v to je Vl. Levca uvedel dr. Ivan Peisker, kustos c. kr. vseučiliške knjižnice in docent za socialno in gospodarstveno zgodovino na c. kr. vseučilišču v Gradcu. Vladimir Levec se je seznanil z docentom dr. Peiskerjem v vseučiliški knjižnici, kjer je kopiral neki spis za prof. Luschina. Ko je dr. Peisker zapazil, da Levec posebno umeje notranjo zgodovino, ga je koj potegnil na gospodarstveno polje in med mnogimi zasebnimi pogovori vnel za socialno in gospodarstveno zgodovino. Prav ondaj se je Dunajska antropološka družba po opominu eksc. Inname Sternegga zanimala za katastralne karte, češ, da se v njih nahajajo narodnozgodovinski momenti. Družba je najprej povabila na sodelovanje dr. Peiskerja; a ker so ga zadržavala druga dela, je iskreno priporočil mladega Levca, ki je s podporo družbe preučil znamenite selske meje Ptujskega polja iz agrarnozgodovinskega stališča in spisal dve razpravi: »Pettauer Studien I. in II.« o naseljevanju po Dravskem polju. Završilni spis (III.) je bilo njegovo poslednje delo, ki ga pa ni dovršil. Posledki tega spisa so šli s pokojnikom v grob in bržčas ga bode dr. Peisker objavil ko torso. V teh spisih je Levec uporabil Peiskerjevo teorijo o župniustavi in dvoplasnosti pri starih Slovanih. Sprva se je pomišljal,

a naposled je uvidel, da se očitna dejanstva ujemajo ž njo. »Čimdalje premišlujem o njej, tembolj sem uverjen, da je res tako« so bile njegove besede.

Vladimir Levec je tudi sodeloval pri monumentalnem delu prof. Dopscha »Die oesterreichischen Urbare«. Prvi zvezek »Die landesfürstlichen Urbare Nieder- und Ober-oesterreichs aus dem 13. und 14. Jahrhunderte« (CCVIII+410) je pravkar izdala akademija znanosti na Dunaju, in v uvodu omenja prof. Dopsch kaj pohvalno in laskavo svojega sotrudnika. Vrhu tega je Levec objavil večje in manjše spise v raznih znanstvenih časopisih (Ljubljanski Zvon, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, Vestnik slovanskih starožitnosti v Pragi, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, Litterarisches Zentralblatt v Lipskem, Historische Zeitschrift v Berlinu in dr.).

Levčeve »Ptujске studije« so le del njegovih slovanskih raziskovanj; kajti bil je dobro več tudi ruski in jugoslovanski gospodarstveni zgodovini. Levec bi bil iz slavistike v nemško pravno zgodovino uvedel nove elemente in nova razgledišča, o katerih še malo vemo in bomo še dolgo malo vedeli; saj je življenje nemškega prava plulo po velikem delu slovanskega sveta in na tem svetu si ne vedo nemški učenjaki pomagati. Dalje je premisliti, da so viri nemškega prava že toli predelani, da ni lahko najti v njih novih razgledišč.

Ker je pa germanstvo od starih časov močno vplivalo na večino slovanskih narodov, je torej naravno, da je iz teh vplivov sklepati tudi na posledke. Zato bode slavistika nekoč zavzemala v nemški pravni zgodovini imenitno mesto. Levec je bil med živečimi germanisti edini sposobni učenjak, ki bi bil z obsežnimi slavističnimi znanstvi ustavil v nemško pravno zgodovino nova razgledišča. Iz tega je očitno, da je smrt Vl. Levca nedomestljiva izguba za nemško pravno zgodovino in sploh za zgodovinsko znanstvo.

Poleg njegove skepse je slaviti tudi to, da ni imel navadnih predsodkov: nikoli ni vprašal, ali bo ta ali ona resnica, ki jo je dognal, prijetno ali neprijetno vplivala na dnevno strujo. Zato prešinja vse njegove spise neka hladnost, ki ravno prav znači pristno znanstveno raziskovanje. A Levec je tudi dokazal, kaj premore Slovenec, če so mu dani vsi duševni pripomočki; dokazal je zopet, kar so že bili dokazali drugi odlični slovenski učenjaki od Kopitarjeve dobe do sedanjosti: kako krivično sodijo oni, ki pravijo, da so Slovenci narod manjše duševne vrednosti. Ko bi imeli Slovenci vse-

učilišče na svoji domači zemlji, ne bi se poizgubilo toliko talentov, in ne bi napredovanja usodil temu ali onemu, ki se je vzlic težavam in oviram vendar proslavil, samo — slučaj.

Vladimir Levec je bil slaboten in bledoličen možek, kateremu bi bilo opuščati vse, kar utegne škodovati zdravju. Peiskerjeva rodovina, s katero je občeval, kakor sin s starši, ga je prosila in prosila, naj se varuje, a Levec se je zanašal na to, da bode s časom vendar le okreval. Često je rekal: »Saj je bil moj oče v mladih letih tudi bolehen, a s časom je vendar postal korenjak«. A ta nada se mu ni izpolnila. Ponočna duševna dela in naporu so toli oslabili njegovo telo, da se ni moglo ubraniti lokavi smrtni bolezni.

Vladimir Levec je bil žrtva svojega poklica, z njim je izdihnila velika duša!

V Nemškem Gradcu, dne 2. decembra 1904.

A. Kaspret.

Književna poročila.

A. Zgodovinska.

Zahn v. J.: Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark.
Mit Unterstützung des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht, des steierm. Landtages und der Ersten steierm. Sparkasse in Graz herausgegeben vom Historischen Vereine für Steiermark. III. Band: 1246 – 1260. Graz, 1903. Verlag des Historischen Vereines für Steiermark. Str. VII + 467. Cena 14 K., za društvenike 8 K.

Prvi zvezek tega za štajersko zgodovino epohalnega dela, obsegajoč listine iz dobe od 798. do 1182. l., je izšel l. 1875., temu je l. 1879. sledil drugi zvezek listin od 1182. do 1246. l. Tudi gradivo za tretji zvezek je bilo že zdavnaj zbrano, a razne diference med g. pisateljem in odborom »Zgodovinskega društva za Štajersko« so toli zadrževale izdajo tega zvezka, da je še le lani izvrstna in težko pričakovana knjiga zagledala beli dan.

Za kratkim predgovorom, v katerem Zahn navaja razloge, zakaj je prav temu zvezku odmeril dobo od 1246. do 1260. l., sledi v »Dodatku« (Nachtrag) (str. 1—49.) 41 listin, ki spadajo po letnicah v dobo, katero obsegata prvi in drugi zvezek listin. Med temi je bilo sicer že osem listin v drugem zvezku objavljenih, zato se tukaj navajajo samo različnice v novo najdenih listinah. Strani 51 do 386 obsegajo 291 listin iz dobe od 1246. do 1260. l. Pod številkami 253, 254, in 255 so sicer samo regesti iz poznejših zaznamov, ker originalov ni bilo mogoče zaslediti. Dalje sledi pet kazal (od str. 387. do 466.). Prvo kazalo razvrstuje

listine z ozirom na kraje in osebe (nach ihrer lokalen, bezw. individuellen Zugehörung). Iz tega pregleda vidimo, da knjiga obsega za Spodnji Štajer: eno listino za Maribor, pet za samostan v Marnbergu, dve za oglejsko nadškofijo, osem za dominikance v Ptujju, eno za Ptujске gospe, petnajst za samostan v Studenicah, dvanajst za Gornji grad, deset za Žiče in dve listini za Žire. Seveda se tudi marsikatero druge listine bavijo z osebami in kraji naše ožje domovine.

Drugo kazalo (str. 393) našteva listine za druge dežele, tretje pa tri nepristne listine.

Najvažnije pa je četrto »kazalo oseb in krajev« v abecednem redu (str. 394—458), zakaj s tem kazalom postane knjiga še le priporočna in prav porabna. Ako želiš n. pr. gradiva za kak kraj, poišči ga v tem kazalu in tu bodeš našel vse listine, ki se bavijo z njim, zaznamovane po določenem redu, zraven pa letnice in strani, na katerih se nahajajo omenjene listine. — Peto kazalo na naslednjih 8 straneh obsega razne besede in stvari tudi v abecednem redu. In na zadnji strani je še navedenih za celo knjigo samo šestnajst tiskovnih pogreškov. Omeniti mi je tu, da dvanajstega registriranega pogreška nisem mogel najti ne na naznačeni strani 307. ne v bližini. V naslednji popravek pa se je vrnila majhna pomota; namesto »Nr. 245« je namreč čitati: »Nr. 247«.

Knjiga je v vsakem oziru izvrstna in časti ne samo g. vladnega svetnika in ravnatelja štajerskega deželnega arhiva, dr. pl. Zahna, ampak tudi Zgodovinsko društvo za Štajersko, ki je navzlic slabemu gmotnemu stanju vendar izdalo knjigo, kakršna je »Urkundenbuch«.

Usojam si omeniti samo nekatere reči.

Prva listina na str. 3. me je presenetila. Datirana je z letnico »c. 1000.«; pri tem pa se omenja, da je cerkev sv. Martina na Krapškem polju (Koroško) pridobila župnijsko pravico. Dosle se mi še ni posrečilo za nobeno cerkev zaslediti podeljenja take pravice pred solnograškim nadvladiko Gebhardom (1060—1088). Iz raznih drugih razlogov se sicer mora Gebhard smatrati kot ustanovitelj župnij, vsaj za štajerski del šolnograške nadškofije. A po naši listini je tako župnijo ustanovil že nadškof Hartwik (991 do 1025)! Oswald Redlich dokazuje v spisu »Über einige kärntnerisch-salzburgische Privaturkunden des 11. und 12. Jahrhunderts« (Mittelteil des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, V. Bd., Innsbruck, 1884, str. 353 do 364; kar se tiče naše listine, glej str. 361 do 364), da je ta listina bržčas na podlagi kake starejše, — v kateri pa o župnijski pravici gotovo ni bilo govora, — nastala še le proti koncu 11. stoletja; vrhu tega je Hartwиков pečat ponarejen! In Avg. v. Jaksch imenuje listino (Mon. hist. ducatus Carinthiae, I. Bd., Die Gurker Geschichtsquellen 864—1232, Klagenfurt, 1896, str. 49., št. 11.): »Innovation eines Originals des Erzbischofs Hartwicks aus der Zeit des Erzbischofs Gebhard c. 1075«. Tedaj ni nastala ta listina v sedanji

obliki pred nadškofom Gebhardom; zato pa nas tudi ne sme več osupiti, ako se govori o župnijski pravici.

V listini št 6. (1246, 23. okt., Švamberg) na strani 60. se imenuje med pričami razen drugih župnikov tudi »Vlricus de sancto Johanne pleb«. V četrtem kazalu (str. 429 b) se pa bere: »s. Johannes«, wo?« Neverjetno ni, da je ta Ulrik bil župnik pri sv. Janžu v Sakovski dolini (St. Johann im Saggautale), ki je bila takrat že delj časa izločena iz matere župnije lipniške. Na to kaže tudi bližina kraja, kjer je bila listina spisana.

Leta 1248. prisotstvuje v dveh listinah priča »Chunradus plebanus s. Marie«, prvokrat v Lipnici dne 21. svečana (str. 76), drugikrat v Ptujtu dne 20. kimovca (str. 95). V kazalu str. 436 a pa stoji: »St. Maria, welches?« Ne motimo se, ako mislimo tu na župnijo Straden, ki se v starih listinah navadno imenuje: Merino, Merein, Marein. To pa raditega, ker je zadnji prej znani župnik stradenski, Henrik Cmureški, že leta 1243. bil v Gradovinju (Gradwein).

Na strani 120. v listini »Datum apud Schorphenberch« dne 27. vinotoka l. 1249. je med pričami tudi »Chunradus plebanus sancti Viti in Marchia«. V kazalu (str. 417 b) postavlja Zahn Sv. Vid na Dolenjsko blizu Krškega. Druge (poznejše) listine pa uporabljajo izraz »s. Viti in Marchia« navadno za župnijo Sv. Vid na Vogalu (St. Veit am Vogau) na levem murskem obrežju nasproti Lipnici. Tudi omenjenega Konrada smatramo kot župnika pri tem štajerskem Sv. Vidu.

104 listino na 171 str. datira dr. pl. Zahn: »1252, 27. febr. . . .« V listini pa beremo: »Acta sunt hec . . . III. Kalendas Martii. « III. Kal.« pa je predzadnji dan v mesecu; 1252. leto je prestopno leto, torej je imel svečan 29. dni. Zato je zgoraj brati mesto »27.« pravilno »28. febr.« kakor ima tudi sicer drugače jako nezanesljivi Muchar v Gesch. der Steierm. V, 244.

Na 225. strani pa se je pri korekturi spregledal lapsus calami. Listina (št. 149.) je namreč dana: »Actum apud Styuen . . .« in kraj v zapisu bi se moral glasiti: »St. Georgen a. d. Stiefing«. ne pa »s. Lorenzen a. d. Stiefing«. Kdor pozna krajevne razmere, ta seveda takoj zapazi, da je ta »s. Lorenzen« zakrivila le pisateljeva naglica; drugi bi mislili, da je kraj pravilno imenovan, in zaman bi ga iskali na zemljevidu.

V četrtem kazalu je ostal še en pogrešek. Str. 422 b s. v. »Gnas« se bere: »Pfarrer: Heinr. sacerdos in — 1223, 43«. Namesto letnice »1223« mora stati letnica »1229«. kar se sicer iz listine same (str. 43) popravi.

Želeti bi bilo, da bi se knjiga še nadaljevala vsaj do leta 1300. Obsegala bi še vsaj dva zvezka, če ne več, ker deželni arhiv hrani za čas 1260—1300 kakih 800 listin. Ta zbirka je nepremeljive važnosti tudi za slovenski del štajerske dežele; obsega obilo gradiva za razne panoge

zgodovinske vede in nam kaže, da zgodovinsko življenje pri nas ni manj plulo, kakor kje drugod.

Papir je močan, tisk jako prijeten, cena pa tudi še precej primerna.

M. Ljubka.

Opomba. Pripomniti je tu, da je v 1. in 2. številki »Časopisa« pri poročilu o dr. Kosovi knjigi »Gradivo« po pomoti prišel predzadnji stavek: »Cena je za redne ude »Leonove družbe«, za neude pa previsoka«. V kontekst (str. 101). Glede na raznovrstni tisk v knjigi in na njen obseg je cena 8 K tudi za neude tako nizka, da ni lahko najti enake pri knjigah te vrste.

M. Ljubka.

Po našem mnenju bi družba več izvodov razpečala in lože pokrila velike stroške, ko bi nekoliko znižala ceno za neude; kajti vsak pisatelj zgodovinstva mora želeči, da najde imenitna Kosova knjiga pot med najširše kroge slovenske. Samo ta namen ima naša opomba o ceni za neude.

Urednikoo.

Starzer Albert Dr.: Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546. (Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. 32. Jahrgang. Graz, 1903.

Navedena publikacija obsega regeste, katere je izdajatelj posnel iz dveh rokopisov c. in kr. dvornega in državnega arhiva na Dunaju in iz fevdne knjige cesarja Friderika III., ki jo hrani c. kr. arhiv za Dolenjo Avstrijo. V teh regestih je zbrano obsežno zgodovinsko gradivo. Navajajo se v abecednem redu imena 363 plemenitnikov, meščanov in služnikov na nemškem in slovenskem Štajerju, ki so v imenovani dobi prejeli in uživali deželnoknežje fevde. Često se pa tudi omenjajo bližnji in daljni sorodniki prejemnikov in njih izredne zasluge za našo deželo in habsburško dinastijo, in prav take zgodovinske drobtinice izvrstno služijo životopiscu. Razen posestnih razmer se navajajo raznovrstni fevdni užitki, kakor zemljišča, gornina, davščine, dostojanstva, sodstvo i. dr. Često se opomnujejo župnije, katerim so ondaj pripadala fevdna zemljišča. Izločil pa je izdajatelj regest one fevde, katere je deželni knez podeljeval iz pripadlega posestva Ptujskih in Celjskih gospodov: regeste teh fevdov bode Starzer pozneje izdal, in prav ti regesti bodo v marsikaterem oziru razjasnili zgodovino Južne Štajerske.

A. Kaspret.

Lang Alois: Acta Salzburgo-Aquilegensia. Quellen zur Geschichte der ehemaligen Kirchenprovinzen Salzburg u. Aquileja. Bd. 1. Die Urkunden über die Beziehungen der päpstlichen Kurie zur Provinz u. Diözese Salzburg. 1. Abt. 1316—1352. Graz, Verlagsbuchhandlung Styria 1903.

To delo je sad temeljitih študij v vatikanskem arhivu in v arhivih na Dunaju, v Gradcu, Celovcu i. t. d. Delo je proračunjeno na več knjig, ki naj bi obsegale listine avignonske dobe (1316—78). Prva knjiga se

bavi z odnošaji papeške kurije do Solnograda, druga bo obsegala gradivo za krško in lavantisko škofijo in prispevke k zgodovini pasovske škofije; tretja knjiga pa gradivo za oglejski patriarhat. Prva knjiga se ne omejuje samo na ponatisk listin, ampak razpravlja tudi o virih, znamenitih osebah, navedenih v listinah, in o cerkvenih razmerah v solnograški nadškofiji, tako da je obogatela i provincialna i cerkvena zgodovina za marsikatero dragoceno pojasnilo.

Lj. H

Tkalčič Ivan Krst.: Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj Zagreb. Dionička tiskara. 1904. Stran 124. Cena 2 K. (po pošti 10 v. več). — Na Hrvaškem se novejši čas zopet živahno pretresa vprašanje o slovanskem bogoslužju, zatorej je ta knjiga zagrebškega akademika in marljivega hrvaškega zgodovinarja uprav aktualnega pomena. Poleg kratkega uvoda je knjiga razdeljena v pet poglavij. V prvem poglavju kaže g. pisatelj, kako se je staroslovenski jezik vpeljal v bogoslužje ob času sv. Cirila in Metodija.¹ Drugo poglavje govori o slovanskem bogoslužju na Hvaškem v obče in opisuje borbe, ki jih je tekom stoletij prebil hrvaški narod za to svojo svetinjo. Vkljub vsemu nasprotovanju se je glagolica proti koncu 18. veka razprostirala skoro po vsej Istri in po otokih jadranskega morja, po Dalmaciji, po vojaški krajini in po velikem delu civilne Hrvaške.

Posebno zanimivo je tretje poglavje, kjer vzemo, da je tudi po zagrebški škofiji od 15. do 18. veka bilo razširjeno glagolsko bogoslužje. Koncem knjige so po abecednem redu naštetni vsi oni kraji v zagrebški škofiji, kjer se je zasledilo glagolsko bogoslužje. Celo ob štajerski meji, v Štridovi blizu Ljutomera, najdemo l. 1448. glagoljaše; celjski grof Friderik je namreč tega leta pozidal ondi cerkev ter jo izročil glagolskim redovnikom. Znamenito je tudi to, da se je l. 1570. vršila v Zagrebu škofijska sinoda ter se je pri tej priliki opravljala sv. maša, prvi dan v čast sv. Trojici, drugi dan v čast cerkvenemu patronu, v hrvaškem jeziku (*lingua croatica*). V drugi polovici 18. veka izgine glagoljica v zagrebški škofiji, krivo je bilo temu pomanjkanje domače duhovščine, pomanjkanje glagolskih misalov, turški napadi, izobrazba v tujini, nekoliko pa tudi brezbriznost.

V 4. poglavju opisuje g. pisatelj novejši pokret za glagolsko bogoslužje v zagrebški škofiji od Jožefovih časov do l. 1893, ko je izšel nov glagolski misal.

Peto in zadnje poglavje govori o slovenskih bogoslužnih knjigah.

Vrednost knjige je zlasti v tem, da nam kaže obstoj glagolice tudi v onih krajih, o katerih je manj znano, da bi bili kdaj imeli slovansko bogoslužje.

F. K.

¹ Med viri, ki jih je rabil g. pisatelj pri tem poglavju, pogrešamo znamenito Jagičevo razpravo »Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprachen«. Denkschriften d. k. Akad. d. Wissensch. phil.-hist. Cl. Wien 1902, Bd. 47.

Tkalčić J.: Povjestni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba.
Zv. IX., str. XXXV, 387.

V prvih treh zvezkih tega znamenitega dela je velezaslužni hrvaški zgodovinar objavil vse listine od l. 1093. do 1526, ki se tičejo mesta Zagreba, naslednjih pet zvezkov je obsegalo sodne pozive in razsodbe od l. 1355—1526, z devetim zvezkom je pa začel izdajati knjige o mestnih in meščanskih posestvih (*libri fassionum seu funduales*), rekli bi, mestno zemljiško knjigo. Priobčene so tu zemljiške knjige od leta 1384—1402, potem od l. 1427—1440, vmes so se izgubile knjige.

Mestno poglavarstvo je nadziralo celo imovino in vsaka izprememba posesti se mu je morala naznaniti. Ko se je vse natanko preiskalo, je poglavarstvo izdalo posestniku zemljiško listino z mestnim pečatom, od l. 1384. se je pa morala vsaka posest, da je bila veljavna, vpisati še v mestno knjigo in tako so nastale zemljiške knjige. — Posestvo obsega hišo s hišnim zemljiščem, mlin, vrt (če ni pri hiši), njive, travnike, gorice in šume. Meščanska hiša se imenuje »curia«, hiše izven mesta se imenujejo »domus«. Kdor je hotel prodati hišo, moral jo je ponuditi najprej kakemu sorodniku, potem sosedu, in če od teh nihče ni hotel kupiti, jo je smel prodati komu drugemu. Kdor je storil kak zločin, pa je ubežal, mu je mestna občina zaplenila posest; če je imel otroke, je zaplenjeno imovino odredila za vzgojo otrok. Tudi posestva sežganih čarovnic so pripadla občini, ki jih je potem prodala. Istotako si je prilastila posest onih, ki so bili dosmrtno izgnani iz mesta. Posestva veleizdajcev so pa pripadla vladarju.

Sploh je v tej knjigi mnogo gradiva za zgodovinarja, jezikoslovca, in pravnika, za topografijo, kulturno in gospodarstveno zgodovino.

F. K.

Schreuer Hans: Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte der böhmischen Sagenzeit. Leipzig 1902. (Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen herausgeg. von G. Schmoller XX, 4).

Knjiga nudi dober pregled o najvažnejših točkah češke prazgodovine. V desetih poglavjih obravnava pisatelj kritiko izročila samega, gospodarske in lastninske razmere, socialne tvorbe ob rodbine do državnih enot.

Ij. H.

Hoernes Moritz Dr.: Der diluviale Mensch in Europa. Die Kulturstufen der älteren Steinzeit. Braunschweig, Verlag von Friedrich Vieweg u. Sohn. 1903.

Pisatelj nam podaja v tej knjigi plodove svojih obsežnih raziskavanj o starejši kameni dobi. Natančno je zasledoval, kako so vplivale na naseljevanje ledeniške fluktuacije, ki so se kaj močno pojavljale v srednji Evropi. Posrečilo se mu je dognati, da so se mogli paleolitski lovci samo periodično razširiti po teh pokrajinah; kajti kadar so ledeniki naraščali, je moralo prebivavstvo zopet bežati v ugodnejše

kraje. Tako so ustvarile ledeniške fluktuacije same različne zareze v zgodovini paleolitske dobe. In to misel si je izbral Hoernes za podlago novi delitvi ledenih dob. Prevezvši z malimi premembami razreditev francoskega učenjaka de Mortilleta, ki razločuje šest period, deli Hoernes vso paleolitsko dobo v štiri ledene dobe, med katere uvršča tri interglacialna razdobja. V prvem interglacialnem razdobju živi neandrodolski človek in v ta čas spadajo tudi sloveče izkopine v Krapini na Hrvaškem. V drugem interglacialnem razdobju pa nastopa človek afrikanskega rodu, ki živi v odprtih bivaliških pod milim nebom. Tretje razdobje kaže že znake prehoda: kulturno pripada še paleolitski dobi, dočim ima živalstvo neolitski značaj. Toda še enkrat prekine prodiranje ledenikov mirni razvoj človeške prehistorije. Šele po četrti ledeni dobi izgine to paleolitsko prebivavstvo med neolitskimi priseljenci.

Paleolitska doba je videla torej dve plemeni v Evropi: eno neandrodolsko in eno afrikansko, ki se je priselilo, dokler je bilo Francosko še v kontinentalni zvezi z Afriko.

Paleolitska kultura je potemtakem afrikanskega izvora. *Lj. H.*

Vladimir Gudel: Njemački utjecaji u hrvatskoj preporodnoj lirici. Zagreb 1903. Dionička tiskara. C. 40 v.

Knjižica je ponatis iz »Vienca«. Z mnogimi vzgledi kaže pisatelj, kako so prvaki v liriki v hrvaškem pesništvu posnemali Nemce. Dokler nimamo nadaljevanja dr. Murkotovega dela »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik«, bo ta studija dobro došla za razumevanje hrvaškega pesništva v preporodni dobi.

A. Scholz: Matica plemstva županije požeške, srijemske i virovitičke 1745—1902. Uredio i izdao Emilij Laszovski. Zagreb 1903.

G. pisatelj je pristav kr. deželnega arhiva v Zagrebu in so mu torej bili na razpolago najboljši viri v Zagrebu in v Budimpešti, pa tudi iz slovstva je porabil najboljša in kritično sestavljena dela. V uvodu govori pisatelj o početku županijskih plemiških matic in o dokumentih, ki so se rabili pri vpisovanju v matice, potem opisuje matice posameznih županij. Plemiške obitelji se vrste po abecednem redu, pri vsaki obitelji je dostavljeno, kdaj ji je bilo plemstvo podeljeno in potrjeno. Knjižica navaja domače plemstvo pa tudi tujce, ki so se v Slavonijo priselili.

Kraljevi hrvatske krvi (924—1102). C. 60 v. Spljet. Knjižica je namenjena širjemu občinstvu ter hoče kratko predstaviti življenje in delovanje domačih hrvatskih kraljev. Ob enem skuša v glavnih potezah pokazati, koliko starih in za hrvaško zgodovino važnih spomenikov je doslej odkrito. Iz tega stališča služi knjižica za orientacijo v hrvaškem zgodopisju.

Segher Mato, prof. kr. real. gimn. u Mitrovici. Hrvatski narodni vladari od g. 620—1102. C. 1 K., str. 104.

Tudi ta knjižica predstavlja v krasnem slogu in jeziku zgodovino narodnih hrvaških kraljev. — Tako umejo Hrvati podajati posledke zgodovinske vede najširjim slojem.

F. K.

Horvat Rudolf dr., kr. profesor u Petrinji: **Borba Hrvata s Turcima za Petrinju**. Tiskara Drag. Benka 1903. Knjiga opisuje obupno borbo za Petrinjo, katere strateško važnost so vedeli ceniti Turki kakor Hrvati. Pisatelj je zbral vse podatke, kolikor jih je mogel zaslediti, ki se nanašajo na ta predmet.

B. Narodopisna.

Frjanovo (Narodni običaj na Murskom polju.) Zabilježio Vid Habjanič.

S tem kratkim doneskom se ozira poslednji zvezek zagrebškega »Zbornik-a za narodni život i običaje južnih Slavena« (Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti), Knjiga IX.; sv. 1. str. 145–147 kakor že večkrat tudi na Slovence. Iz člančiča vidimo, da se pri nas še tudi v krajih, ki so precej znani, nahaja marsikaj zanimivega. V dr. Jos. Pajek-a »Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev« (izd. Matica Slovenska, v Ljubljani 1884) pripoveduje (na str. 39–40) se nam, kako hodijo dečki na Florijanovo v peč kurit ali pa na večer pred sv. Florijanom koledniki popevat, za kar dobivajo darila. Na Murskem polju hodijo tudi »trije čehie« na »Frjanovo« zarana kurit, ker ta dan mora v vsaki hiši »moški« zakuriti, ali pravo »Frjanovo« še je le prva nedelja po godu sv. Florjana, praznik vaških mladeničev in deklet, pri katerem pridejo dečki, ki so dosegli 16. leto, prvokrat med mladeniče ter se slovesno »kronajo«. Zanimivi so nauki, ki jih dobivajo »dečkie«, ko stopijo med »čehie«, da bi jih vse rado imelo in da bi imeli povsod tudi »poštenje«. Bilo bi dobro vedeti, kako daleč sega ta praznik mladeniške polnoletnosti in kje se pri nas nahaja nekaj podobnega.

Članek je napisan v murskopoljskem narečju, kakor so zahtevala pravila za nabiranje gradiva iz narodnega življenja, ki jih je za Jugoslovansko akademijo napisal A. Radič. Kdor čita dolge popise raznih krajev v dotičnem narečju v »Zborniku«, pa mora reči, da je tak način zapisovanja težaven za nabiravca in bravca ter ne prinaša obetanega sadu. V narečju vsakega kraja ni lahko pisati in marsikaj se niti ne da, zapisovavec nehoté piše mešanico iz književnega jezika in svojega narečja. Tako gradivo se tudi ne nabira samo za jezikoslovce, zaradi česar ga razni učenjaki, posebno iz drugih slovanskih narodov, težko rabijo, saj imajo že s književnim jezikom dovolj težav. Jezikoslovec pa s takim zapisovanjem sploh ne more biti zadovoljen, kajti za svoje preiskave sme rabiti le res narodno govorico v dobro zapisanih narodnih pripovedkah, pravljičah, bajkah in pregovorih; že pri narodnih pesnih mora biti jako previden, ker ve, kako potujejo s kraja v kraj. V našem članku je torej zapisovavec, dasi je sam iz naroda, posebno proti koncu svojega popisa rabil književni jezik s književnimi pojmi, samo z obli-

kami svojega narečja. V narodni govorici bi bilo tukaj zapisati samo to, kar narod sam pripoveduje, posebno deset (število ni slučajno!) zapovedi, ki jih je »najstariši zmed čehov« »predgo« dečkom. Drugače se najbolje popisuje v književnem jeziku, seveda kolikor mogoče v slogu dotičnega narečja, in besede, ki se razlikujejo od književnega jezika, vsaj v svojem pomenu, pa se naj zaznamujejo, kakor sem jaz delal v tej oceni, in po potrebi tudi razložijo. Tudi stvarne razlage so v opazkah potrebne; n. pr. bi jaz rad vedel, zakaj se po solnčnem zahodu ne sme s klobukom na glavi v vas priti ampak s kapo: to ima svoj kulturno-zgodovinski vzrok, četudi morebiti danes ni več jasen.

H koncu želim, naj bi tudi naš »Časopis« prinašal podobne članke, saj si je Zgodovinsko društvo postavilo hvalevredno nalogo, da bo gojilo tudi »narodopis«. Povsod v svetu se čuti potreba, da se opiše »prosti« narod ali »ljudstvo« (ta izraz se rabi na Štajerskem v pomenu češkega lid, poljskega lud), kako živi, misli in čuti, kajti vse to se danes neizmerno hitro menja pod pritiskom novodobne kulture. Vsi drugi slovanski narodi imajo posebne časopise za narodopisje, samo Slovenci zaostajemo tudi tukaj kakor v zgodovini. Mnogo je tega kriva misel, da nimamo zgodovine, ker nismo imeli svoje države, in da nismo dovolj slovanski, ker živimo že čez tisoč let pod uplivom romanogermanskega sveta. To so pa krivi pojmi, ki posebno za znanost nimajo veljave; če mi ne bi imeli ničesar svojega, kar pa ni res, bilo bi važno, kaj in kako smo sprejemali od sosedov ter po svoje prenavljali, saj so tako delali tudi vsi drugi narodi.

Bila bi lepa naloga napisati načrt za narodopisne študije in navodilo za nabiranje potrebnega gradiva. Na žalost tega takrat ne morem in tudi nočem, ker bi moral ponavljati, kar sem pisal v svoji razpravi »Narodopisna razstava češko-slovanska v Pragi l. 1895« v »Letopisu Slovenske Matice« za l. 1896. (str. 75—137, gl. posebno »Nauki za Slovence« na str. 132—137). Duhovniki, učitelji, dijaki in drugi omikanci, ki živijo med ljudstvom, lahko marsikaj naberejo, kar bo koristilo znanosti in spoznavanju našega naroda. Da članki ne bodo preobširni in da se ne bo ponavljalo, kar je že znano, priporočam nabiravcem na Štajerskem, naj se ozirajo na Pajekove »Črtice«. Omeniti pa moram, da se v njih večinoma opisujejo le narodno verovanje, narodne šege in navade; mi pa hočemo vedeti, kje, v kakih hišah in vaséh in kako živi narod, kaj in kako dela po starem in doma i. t. d. Pri tem je pa treba zbirati tudi načrte, fotografije in slike ter jih tudi objavljati, ako je le mogoče, kajti pri mnogih rečeh izda podobica več nego najdaljši popis. Kdor želi natančnejšega pouka, naj pregleda najbližji nam narodopisni časopis »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena«, posebno pa v II. knjigi navodilo Dr. A. Radića »Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu«. V »Zborniku« bodo Slovincem posebno dobro došla tudi poročila o drugih slovanskih časopisih za narodopisje.

Pri tem ni treba misliti samo na velike in sistematične popise kakega kraja; dobro došlo bo nam gradivo o tem ali onem predmetu iz narodnega življenja, še bolje si pa želimo podobnih razprav od strokovnjakov, ki so katerikoli predmet na Štajerskem ali pa po celem Slovenskem preštudirali ter ga morebiti tudi primerjali z življenjem pri drugih narodih. Kako zanimivo je n. pr. življenje na naših planinah, ali nikjer ni tako popisano kakor črnogorsko, kateremu je vsaj v Julijskih Alpah neizmerno podobno! Rad priznavam, da se mi je v zadnjih letih, ko sem študiral hiše po Slovenskem, odpiral nov svet. Tako bo se godilo vsakemu, ki se bo resno lotil kakegakoli narodopisnega vprašanja.

M. Murko.

Kossina G.: Die indogermanische Frage, archaologisch beantwortet. Sonderabdruck der »Zeitschrift für Ethnologie« 1902, Berlin 1903.

Prepornemu vprašanju o pradomovini in razširjanju Indogermanov, ki je porodilo že množico hipotez, je posvečena razprava, v kateri skuša pisatelj rešiti ta problem zgolj s pomočjo arheoloških podatkov. Pojem nordiške dolmenove keramike mu je pripomoček, da omejuje pradomovino Indogermanov na južno Švedsko, Dansko in severozapadno Nemško; ozemlje indogermanske dolmenove keramike je torej tista toli iskana pradomovina. Do začetka 3. tisočletja je narasla ekspanzivnost indogermanska tako, da si je poiskala duška v mogočni selitvi proti jugu. To prvo gibanje označuje okrogla amfora meklenburško-braniborskega tipa. En tok se je pomikal ob Labi in Sali, drugi vzhodni ob Odri do Galicije, celo do Kijeva. Zapadni tok pa se je pomešal proti koncu 3. tisočletja s severnimi razrastki južno-evropskih plemen (progasta keramika) v novo indogermansko pleme (Rösenski tip), iz katerega so se razvili okoli l. 2000. Italiki in Kelti.

Ta razvoj se je vršil na Hessenskem, ob Renu, med tem ko se je razširjala druga panoga indogermanska od Sale in Labe na Češko, Moravsko in Nižjeavstrijsko (unjetiški tip — Aunjetitzer Typus). Ti so segali celo do Bosne, kakor to dokazujejo zapestnice, ki so se našle pri Glasincu, in iz njih so izšla ilirsko-grška plemena. Okoli l. 1600. preokrajajo Donavo in v mikenski dobi se že odcepijo od njih na Balkanu Grki. Z dorijskim navalom (1200) vderejo na Grško kot nositelji dipilonske keramike.

Od vzhodnega toka pa se diferencirajo med tem tudi različna plemena: ob Odri poznejše Traki, ki se začnejo potem naseljevati po Erdeljskem, na Ruskem azijski Ariji in naposled Slovani, ki prebivajo na tem ozemlju do 6. stoletja p. Kr. r.

Problem razraščanja indogermanskega plemena je s tem dosledno razvit.

Lj. H.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

7. Peta odborova seja dne 14. maja 1904.

Davzoči: Podpredsednik g. H. Schreiner, prof. A. Kaspret, dr. R. Pipuš, M. Ljubša, prof. Stegenšek in prof. Kovačič. Zapisnik zadnje seje se odobri. Tajnik poroča, da sta on in soodbornik prof. Majcen v smislu odborovega sklepa v zadnji seji pozvedovala o starinah krog Brezja, Dugoš in Serkovec. Na zemljišču »Dobrave« so pred leti žanjice našle zlat in srebrn denar, ob cesti med Brezjem in Dugošami so na njivi zadeli večkrat ob zid in ravnatom se je našlo marmornato koritce, ki sedaj služi za kropilnik pod stolpom podružnice v Brezju. Na zahodni strani Serkovec so pa pred 12 leti zadeli na množstvo človeških kosti, katere so potem zvozili na hočko pokopališče. (Najbrž so tu pokapali mrlice ob času kuge.) Za natančnejšo preiskavo bi trebalo kopati na dotičnih mestih, kar bo pa mogoče v jeseni, kadar bodo zemljišča prazna.

V smislu § 8. društvenih pravil sklene odbor sklicati občni zbor začetkom oktobra. Na dnevni red se stavi tudi volitev novega predsednika mesto umrlega M. Slekovca. Z ozirom na to volitev se sklene, sklicati občni zbor v Maribor, kjer ima društvo svoj sedež.

Zamemba »Časopisa« z raznimi listi se vzame na znanje in se za zamembo postavi načelo: S štajerskimi slovenskimi listi se z vsemi sprejme zamemba, s slovenskimi izven Štajerske le z znanstvenimi, z neslovenskimi pa le, če so izrecno namenjeni zgodovinski vedi. Prošnji dveh akademskih društev za brezplačno pošiljanje lista se ugotovi. Odbor izrazi željo, da bi »Zgodovinsko društvo« v prijateljskih odnošajih sporazumno delovalo s kranjskim »Muzejskim društvom« in graškim historičnim društvom. — Za slučaj, da bi se namerjavala vseslovenska razstava v Petrogradu prej ali slej vršila, naroči odbor predsedništvu, da stopi v dogovor z »Matico Slovensko« in drugimi društvi, kako bi se tudi štajerski Slovenci vdeležili razstave.

Na znanje se vzame dopis slov. čitalnice v Mariboru, da želi čitalnica sporazumno z »Zgod. društvom« prirejati znanstveno-poljudna predavanja, ki se naj začno v jeseni.

Na predlog prof. Kaspreta se sklene, tudi na deželi prirejati poljudna predavanja o domači zgodovini.

Rednih udov je dotlej pristopalo 182, »Časopisa« se je razposlalo 1—2. št. okoli 600 izvodov. Da bi se omogočilo

izkopavanje starin, zlasti preiskovanje staroslovenskih grobov, nasvetuje prof. Kaspret prostovoljno subskripcijo, s katero bi se napravil poseben muzejski sklad. — Pouk o sestavljanju kronike g. Ljubša se da v pregled še drugim odbornikom.

8. Prvo predavanje v mariborskem „Narodnem domu“ dne 5. maja 1904.

Ob 8. uri zvečer je društveni podpredsednik najprej občinstvu predstavil novo društvo ter kratko razložil njegova namen, važnost in sredstva, med katerimi so tudi poljudna predavanja.

Na to je g. vadm. učitelj G. Majcen prav jasno govoril o prihodu Slovencev v sedanje dežele. Razpravljal je zlasti dvojno vprašanje: 1. kedaj so Slovenci prišli v sedanjo domovino in 2. kakšen je bil njih prihod. Najprej je govornik očrtal zgodovino raznih teorij o prihodu Slovencev in sploh Slovanov v sedanje dežele. Prvo poročilo, ki se v znanstvu vpošteva, je poročilo Nestorjevo, ki stavi zibel Slovanom ob Donavi, kjer sedaj bivajo Bolgari in Madžari, od koder so jih Vlahi = Kelti okoli l. 335. zapodili onostran Karpatov. Od časov Eneja Silvija Piccolomini se je med neslovanskimi pisatelji razširilo mnenje, da so Slovani šele ob času splošnega ljudskega preseljevanja prišli iz Azije. Resneje se je začelo to vprašanje pretresati koncem 18. veka. Schlözer, prof. zgodovine na petrograjski akademiji, se še drži Nestorja ter po zgodovinsko-geografskem načelu deli Slované v 9 panog, Dobrovský pa do l. 1806. v 5. Oba, Schlözer in Dobrovský, sta Jugoslovane smatrala za potomce starih Ilircev in te misli je tudi naš Vodnik v znani pesmi »Ilirija oživljena«. L. 1809. pa Dobrovský že piše Kopitarju, da Ilircev ne smatra več za Slované. Slovenci bi bili po njegovem novem mnenju prišli v sedanje kraje nekaj pred l. 600 po Kr. Tudi Kopitar je bil v obče Nestorjevega mnenja. Hrvatje in Srbi so se med l. 610. in 640. naselili v sedanjo svojo domovino ter razcepili Slované, ki so že od prej bivali tukaj od Gorotana do Soluna.

Šafařík v svoji knjigi »Slovanske starožitnosti« uči, da so Slovani že od nekdaj bivali od Karpatov do Jadranskega morja, a da so jih okoli l. 340. pr. Kr. Kelti potisnili za Karpace, nekaj pa jih je ostalo. Na jugu od podonavskih Slovanov so bivali Ilirci, ki niso s Slovani istovetni; njih potomci so bržkone današnji Albanci. Šafaříkovo delo je vzbudilo velikansko navdušenje, ki je pa mnoge zavedlo predaleč,

da so povsod iskali Slovanov, tako pri Čehih Kollar, pri nas Davorin Trstenjak, Hicinger in Sila. Tudi Čeh Šembera, Poljak Boguslawski in Simon Rutar smatrajo Slovane tostran Karpatov za prvobitne. Slednji je pa l. 1896. opustil prejšnje mnenje in pritegnil najnovejši teoriji.

Miklošič razločuje med Jugoslovani Slovène, pa Hrvate—Srbe. Najprej da so se naselili po balkanskem polotoku in po Panoniji, Daciji i. t. d. Slovèni, katere deli v gorotanske, panonske, dakovske in bolgarske. Med te Slovène so se ob času cesarja Heraklija vrinili Srbi in Hrvatje.

Zadnji čas so pa jezikoslovci, antropologi, arheologi in zgodovinarji, vsak po svoji poti, prišli do novih posledkov, ki se pa dobro ujemajo. Po tej podmeni so Slovani v Evropi približno od l. 500 pr. Kr.; njih prva domovina v Evropi je za Karpati. — Ko je govornik kratko očrtal položaj naših dežel v rimski dobi, razkazuje, kako se je vršilo doseljevanje Slovanov v sedanje dežele od konca 5. veka do l. 600 in katere zemlje so zasedli Slovèni, predniki današnjih Jugoslovancev. Vsi Jugoslovani so takrat govorili eno slovansko narečje v treh razrečjih: zapadnem (sedaj slovenskem), srednjem (srbohrvaškem) in vzhodnem (bolgarsko-makedonskem). H koncu očrta v nekaterih stavkih usodo, ki jo je imela v zgodovini vsaka teh treh panog ter sklene svoje predavanje s pohvalo in priporočilom dr. Kosove knjige »Gradivo za zgodovino Slovencev«.¹

9. Predavanje v Skokah.

Dne 10. jul. je »Zgodovinsko društvo« priredilo drugo poljudno predavanje v Skokah pri Mariboru. Predsedoval je odbornik g. dr. Pipuš. G. Gabr. Majcen je v tem predavanju očrtal zgodovino Skok od najstarejših časov, odkar se ta kraj omenja v listinah, obširno je opisal ondoto srbsko naselbino in nje usodo ter daljni razvoj Skok. Pri svojih večkratnih izletih v Skoke je g. predavatelj natančno proučil krajevne in narodopisne razmere ter tudi v zgodovinskem oziru v marsičem dopolnil zadevni Bidermannov sestavek. Svoje predavanje je g. Majcen priobčil v »Slov. Gospodarju« št. 30, 31, 32. (l. 1904), one odstavke, ki spopolnjujejo Bidermannov članek, pa priobči »Časopis«.

To predavanje je pokazalo, da ima naše ljudstvo globok zmisel za domačo zgodovino, ker je v lepem številu in z velikim zanimanjem poslušalo predavanje.

¹ Celotno predavanje je priobčil »Slovenski Gospodar« l. 1904, št. 20—23 v podlistku.

Po predavanju je še društveni tajnik razložil pomen in nalogo »Zgodovinskega društva«, in kako ga tudi priprost kmet lahko podpira.

10. Drugi občni zbor dne 12. oktobra 1904. v Mariboru.

Podpredsednik g. ravnatelj H. Schreiner otvori o 1/5 uri zborovanje ter pozdravi došle ude. Govornik povdarja, kako vzvišeno nalogo ima društvo za Spodnje Štajersko in kako uspešno je delovalo v prvem letu v kljub raznoterim težavam.

O društvenem delovanju poroča natančneje tajnik prof. Kovačič. Zaradi volitve novega predsednika se je letošnji občni zbor sklical v Maribor in ne v Celje, kakor se je priporočalo na lanskem občnem zboru. Mesto bolnega in potem kmalu umrlega predsednika Mat. Slekovca je društvu vrlo načeloval od začetka do sedaj g. ravnatelj Schreiner. Odbor je razposlal več sto tiskanih povabil za pristop k društvu. Do občnega zbora je k društvu pristopilo 240 rednih in 20 podpornih udov. Z večjimi zneski kakor znaša letna udnina je pristopilo več posojilnic.¹ Izmed rednih udov so štirje vplačali dosmrtno udnino po 100 K, vsled smrti je pa izgubilo društvo dva redna uda. — Po raznih krajih je predsedništvo imenovalo 17 poverjenikov, ki imajo nalogo nabirati starine in poročati odboru o slučajnih najdbah. — Glede slovstvenega delovanja je odbor v kljub pičlim sredstvom docela izpolnil naročilo lanskega občnega zbora, ki je sklenil, da se izda prvo društveno leto publikacija kakih 12 pol. Društvo si je ustanovilo znanstveno glasilo »Časopis«, ki se tiska v 700 izvodih. Prvi dve številki sta obsegali 7 pol, 3. in 4. po priliki isto toliko, tako da bo I. letnik štel 14 pol. Tudi poljudno knjižico je društvo ravnokar izdalo, namreč razpravo g. Gabriela Majcena »Skoke pri Mariboru«. Tudi je društvo priredilo dvoje poučnih predavanj, eno v Mariboru, drugo pa v Skokah, ki se je posebno dobro obneslo. Pričelo je tudi izkapanja na Hajdini in v Slov. goricah, ki se pa zaradi nepremagljivih zaprek niso mogla izvršiti v večjem obsegu. — V bodoče še društvo čaka veliko dela; vrediti in preiskati bo še treba razne arhive, zasledovati prazgodovinska in staroslovenska selišča in grobišča, zgodovino raznih korporacij na Sp. Štajerskem, kakor tudi gospodarsko, versko-cerkveno, obrtno, umetniško, slovstveno zgodovino, zbirati življenjepisne podatke slavnih domačinov in rodo-

¹ Glej imenik udov.

slojve spodnještaj. plemstva. V narodopisu še čaka delavcev folkloristika, dijalektologija, ljudska psihologija, narodne noše in običaji, stavbinske posebnosti i. t. d.

Blagajnik g. dr. Pipuš je podal začasen pregled društvenega imetja; končno se račun sklene šele ob novem letu ter ga bodo pregledali lani izvoljeni pregledovavci računov. -- Društveni knjižničar poroča o društveni knjižnici in o muzeju.

Društvo ima začasno svoje zbirke v sobi, katero je dal prevz. knezoškof na razpolago v deškem semenišču. Od r. Slekovca je dobilo pisalno mizo z nastavkom in stolo, kupilo pa je 2 prostorni omari za knjige in muzejske predmete. A že primanjkuje prostora.

Knjižnica ima dober temelj v knjigah r. Slekovca. Med njimi so najvažnejše publikacije za sp. št. zgodovino, kakor Zahnove: Urk. Buch 1—III, Ortsnamenbuch, potem Mucharjeva, Kronesova, Huberjeva, Orožnova, Šumijeva dela, Valvasor (darilo g. župnika Hirtija), štajerske zgodovinske Mitteilungen in Beiträge, potem mnogo manjših slov., hrv. in nemških strokovnih del. Ta knjižnica se je pomnoževala z darili najraznovrstnejše vsebine in šteje sedaj 312 zvezkov. Vrhutega je še g. upok. učitelj Žolnir daroval okoli 130 knjig pedagogične vsebine. Člani so si izposodili letos kakih 20 knjig.

Svoje publikacije zamenjuje naše društvo: z muzejskim društvom v Ljubljani, s historičnim društvom v Gradcu, s arheološkim društvom v Zagrebu ter z listi: Domovina v Celju, Ljubljanski Zvon, Katoliški Obzornik, Bullettino di archeologia e storia Dalmata v Spljetu, Slawisches Echo na Dunaju, Pravnik v Ljubljani, Planinski Vestnik v Ljubljani.

Arhi v obstoji iz Šlekovčevega sklada za biografijo južnošt. duhovnikov, učiteljev in umetnikov ter množine drugih zapiskov; potem ima nekaj pisanih molitvenikov in pisanih pesmaric iz 18. in začetkom 19. stoletja in nekaj izvirnih listin.

Muzej ima raznega gradiva iz vseh strok: predzgodovinske izkopine, nekaj posodja iz rimskih grobov, nekaj slik, orožja in narodnih noš.

Najobilnejša je zbirka novcev (310), a so večinoma vsi novejši t. j. iz 18. in 19. stol.

Muzej mora ostati vedno na dnevnem redu in sicer tako, da se sistematično zanj zbira.

Na predlog tajnikov sprejme občni zbor naslednjo resolucijo: »Vsi rodoljubi se prosijo, da svoje knjige, zlasti zgodovinske, in starinarske zbirke za slučaj smrti prepuščajo

društvu, ker se le prepogostoma take reči po smrti poizgubé ali pridejo v nepoklicane roke«. Istotako je občni zbor izrekel prošnjo do vseh zavednih rojakov, zlasti pa društvenih poverjenikov, da o starinskih najdbah hitro poročajo odboru in iste skušajo pridobiti za društveni muzej.

Tretja točka dnevnega reda je bila volitev predsednika. Ker g. Schreiner odločno izjavi, da mu zaradi mnogih opravil ni mogoče dalje voditi predsedniških poslov, se mu na predlog g. dr. Medveda izreče zahvala za dosedanje vodstvo, za predsedništvo pa isti predlaga g. dr. Pavla Turnerja, ki je na to enoglasno izvoljen.

Na predlog tajnikov izrazi občni zbor sožalje g. c. kr. dež. nadzorniku Franu Levcu v Ljubljani zaradi smrti njegovega sina dr. Vladimira Levca, ki si je s svojimi spisi iz štajerske zgodovine postavil časten spomenik med našimi zgodovinarji.

11. Šesta odborova seja

se je vršila takoj po občnem zboru. Navzoči: dr. Pavel Turner, predsednik, ravnatelj H. Schreiner, dr. R. Pipuš, prof. Jos. Kožuh, M. Ljubša, prof. Stegenšek, prof. Kovačič, Gabr. Majcen, Iv. Vreže (kot namestnik). Novi predsednik izreče zahvalo za izkazano zaupanje ter prosi soodbornike, da ga krepko podpirajo v procvit društva. Zapisnik zadnje seje se odobri. Tajnik naznani, da je urednik »Časopisa«, g. prof. Kaspret službeno zadržan, vdeležiti se seje, a da se II. snopič, ki bo štel 3. in 4. št., že tiska. Sklene se, da se ta snopič tiska v isto toliko izvodih kakor prvi (700) in da se ž njim sklene I. letnik. Načrt za sestavljanje kronik g. Ljubše so pregledali gg. A. Stegenšek, G. Majcen in Fr. Kovačič ter dostavili svoje opazke. Spis se naj primerno predela in da v tisek. — Tajnik naznani, da so že trije udje obljubili predavanja za letošnjo zimo. Na to predsednik zaključi sejo.

12. Predavanje v Ljutomeru.

L. 1704. je ljutomerska okolica posebno hudo trpela od ogrskih vstašev, Krucev, katere so pa Slovenci pri Ljutomeru sijajno premagali in pognali v Muro, tako da pozneje niso več nadlegovali naših krajev. Da se ljudstvu obudi spomin na ta znamenit dogodek domače zgodovine, je »Zgodovinsko društvo« v sporazumu z ljutomerskimi domoljubi priredilo ondi javno predavanje dne 27. novembra 1904. ob 4. uri popoldne. Predavanje se je vršilo v dvorani g. Kukovca. Vdeležba je

bila prav obilna iz vseh slojev ondotnega prebivavstva. Predsedoval je ljutomerski društveni poverjenik, g. dr. Karol Chloupek. Predavanje je bilo dvojno. Najprej je prof. Fr. Kovačič splošno očrtal politično razmerje med notranje-avstrijskimi deželami, zlasti Štajersko, pa med Ogrsko v 16. in 17. stoletju. To razmerje je bilo vedno napeto ter več ali manj sovražno. Povod temu so bile homatije, ki so nastale na Ogrskem po bitki pri Mohaču 29. avg. 1526, kjer je padel zadnji ogrsko-hrvaški kralj Ludovik II. Za ogrsko krono se sedaj skoraj 200 let boré vladarji notranje-avstrijskih dežel iz habsburške rodovine, pa razni ogrski velikaši, katere podpirajo Turki in pozneje Francozi. Dočim so Hrvati v pretežni večini pripoznali Ferdinanda za svojega kralja in potem vedno zvesto stali pod habsburško zastavo, so se Ogrri močno upirali Habsburžanom. Zvestoba do skupne dinastije in skupna nevarnost je zblížala čestokrat Štajersko in Hrvaško, nasprotno je pa politično nasprotstvo z Ogrsko stalo štajersko deželo veliko žrtev v krvi in premoženju. Govornik navede nekaj vzgledov, kako so politične homatije bile večkrat povod turškim in ogrskim napadom ter raznim hudim obmejnim preprirom. Najbolj je bilo vselej izpostavljeno sovražnim napadom odprto Mursko polje med Radgono in Ljutomerom s sosednimi Slovenskimi goricami.

Razmerje med Ogrsko in avstrijskimi deželami se je še shujšalo, ko je dunajski dvor hotel vpeljati absolutistično vladno ter Ogrsko tesno združiti z drugimi dednimi kronovinami. Vrhunec tega nasprotja je bil pod vladno Leopolda I. Iz te napetosti so se porodile hude vstaje in zarote, vsled katerih je Spodnja Štajerska mnogo trpela. V okviru tedanjih političnih razmer so se vršili tudi napadi Krucev na Štajersko.

O Krucih je na to govoril redni ud »Zg. dr.«, g. Janez Kociper, kapelan ljutomerski. Na podlagi Slekovčevih sestavkov je razložil začetek Krucev, njih prve napade na Štajersko in je zlasti natančneje naslikal grozovitosti, ki so jih počenjali Kruci l. 1703. in 1704. v Središču in Ljutomeru, dokler jih niso združeni Ljutomeržani, Radgončani in Veržejci pri Ljutomeru pobili, druge oddelke je pa cesarska vojska pognala čez Muro.

13. Predavanje v Mariboru.

To predavanje je bilo posvečeno 50 letnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. Predsedoval je društveni predsednik, g. dr. P. Turner. Predaval je g. Gabr. Majcen, c. kr.

vadn. učitelj v Mariboru. Očrtal je v glavnih potezah razmere, v katere je vstopila Janežičeva slovnica in pa njen veliki vpliv na razvoj našega jezika. Janežičeva slovnica je prva, odkar je bil sprejet skupni književni jezik, ki se je dala v roke srednješolski slovenski mladini.

Do sredine 19. stol. pišejo slovenski pisatelji v svojih narečjih, dasi se je večkrat poskušalo, posamezna narečja povzdigniti do skupnega književnega jezika. Delo sv. Cirila in Metodija je bilo po njuni smrti pri nas zatrto, v dobi reformacije se Bohorič in Dalmatin poganjata za očiščeno dolensščino, Bošt. Krel pa za idiom med slovensščino in srbohrvaščino. Tudi Martin Pohlin in Vodnik sta se trudila, vstvariti skupni književni jezik.

Metelkova slovnica (l. 1825.) stoji na podlagi kranjskih narečij ter takratnega jezikoslovnega znanstva. L. 1832. izda Anton Murko († 1871. v Hočah pri Mariboru) svojo slovnico, s katero skuša vstvariti književni jezik iz vseh slovenskih narečij.

Ko se je naposled izjalovila ideja vzletnega ilirizma, Slovence in Srbo-Hrvate združiti v eden književni jezik, je prišel trenutek, da se je trajno ustvaril skupni književni slovenski jezik. Glavno ulogo in zaslugo pri tem imajo »Novice« (od l. 1843.) s svojim dalekoglednim urednikom, Janezom Bleiweissom. — L. 1845. začne tudi Miklošič svoje delovanje, ki je našemu književnemu jeziku podalo trdno znanstveno podlago in mladeniški jezik Bleiweissovih Novic povzdignilo do popolnoma izolikanega jezika.

Nekaj let potem nastopi mladi Anton Janežič ter sklene podati Slovincem v obliki slovnice pravec za pisanje književnega jezika. Lotil se je dela, ko je temeljito proučil razne slovnice in slovarje, vrh tega pa je tudi skrbno opazoval narodni govor. Pravilo mu je bilo: »Piši, kakor narod slovenski v svoji celoti govori«.

Po mnogem prizadevanju je l. 1850. slovenski jezik za slovensko mladino na gimnazijah postal obvezen predmet, a zaradi pomanjkanja primerne slovnice v slovenskem jeziku je pri pouku slovensščine bila nemščina učni jezik. To je napotilo Janežiča, takrat 23 letnega gimn. pomožnega učitelja brez izpitov in brez plače, da je sestavil svojo slovnico, ki je izšla leta 1854.

Govornik poda glavne podatke iz Janežičevega življenja, omeni njegovo marljivo književno delovanje ter uprav očetovsko skrb za njegove učence, potem pa govori o sestavi in razdelitvi Janežičeve slovnice. Glavni del slovnice sta

besedotvorba in oblikoslovje, dočim glasoslovje in sintakso obravnava le kratko in sicer iz ozira na učence. Sploh je primerjalno jezikoslovje glasoslovje in oblikoslovje potisnilo v ospredje, sintakso pa zapostavilo, in to se zrcali tudi v naših slovnica.

Prvi izdaji svoje slovnice je dodjal Janežič tudi pregled slov. slovstva, kar je v poznejših izdajah odpadlo in se preneslo v čitanko. Janežičeva knjiga se je uvedla v vse srednje šole ter tako postala učiteljica slov. izobraženstva; po njej so izdelane tudi manjše slovnice in tako Janežičeva slovnica vpliva celo na začetne šole.

Janežič sam je še spopolnjeval svoje delo ter priredil še drugo izdajo, ki stoji že na dokaj višji stopnji jezikovnega znanstva. —

Glede na metodo je Janežič nekako spojil metodo Dobrovskega in Beckerja.

K sklepu govornik naslika še zadnja leta Janežičevega življenja in delovanja. Prvo polovico svojega 40 letnega življenja se je Janežič vestno pripravljaj na svoj poklic, v drugi pa vneto in zvesto izvrševal svoj poklic. Ostane mu torej časten spomin v zgodovini slovenskega slovstva.

14. Imenik društvenikov.

Redni udje.¹

Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.	Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju v Sl. gor.
Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.	Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
Arzenšek Alojzij, župnik v Vitanju.	Brolih Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
Aškerc Anton, arhivar v Ljubljani.	Cajnkár Jakob, župnik v Središču.
Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.	Cajnko Valentin, katehet v Varaždinu.
Barle Janko, nadb. arhivar v Zagrebu.	Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.	Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
Bohak Fran, m. kapelan v Mariboru.	Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.	Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
Bohinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.	
Bosina Janez, č. kanonik v Kozjem.	

¹ Dostmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
- Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.
- Ciuha Ferdinand, kapelan v Ljutomeru.
- Cizej Fran, župnik v Šmartnem.
- Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
- Čede Josip, župnik v Studenicah.
- Černe Ljudevit, učitelj v Grižah.
- Dečko dr. Ivan, advokat v Celju.
- Dobrovč Josip, m. kapelan v Celovcu.
- Dovnik Fran, dekan v Gornjem gradu.
- Drofenik G., davčni pristav v Mariboru.
- Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.
- Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.
- Fišer Andrej, župnik v Ribnici.
- Flek Josip, prošt v Ptuju.
- Florjančič Josip, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.
- Frangez Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.
- Gaberc Simon, dekan v Mariboru d. br.
- Glančnik dr. Jernej, advokat v Mariboru.
- Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.
- Glaser dr. Karol, prof. v Ogr. Brodu.
- Globočnik Anton pl. Sorodolski, dv. sv. na Dunaju.
- Godec Anton, učitelj v Lempahu.
- Gomilšek Fran, kapelan pri Sv. Benediktu.
- Gorišek Ivan, vikar v Celju.
- Gregorec dr. Anton, zdravnik v Ptuju.
- Gregorc Pankracij, župnik v Venčesu.
- Grossman dr. Karol, advokat v Ljutomeru.
- Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.
- Hajšek Anton, č. kanonik v Slov. Bistrici.
- Haubenreich Alojzij, kn. šk. ekspektor v Mariboru.
- Hauptmann Fran, c. kr. prof. v Gradcu.
- Herg Lovro, stolni prošt v Mariboru.
- Hirt Fran, župnik v Slivnici.
- Hohnjec dr. Josip, katehet v Celju.
- Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Poh.
- Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.
- Hrašovec Fran, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.
- Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.
- Hrašovec dr. Silvin, sodnik v Mariboru.
- Hribar Ivan, župan v Ljubljani.
- Hribovšek Karol, stolni dekan v Mariboru.
- Hrzič Anton, prof. v Lunovcu pri Vel. Nedelji.
- Ilešič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Irgl Fran, župnik na Sladki gori.
- Jager Avguštin, kapelan v Hajdini.
- Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
- Jankovič dr. Fran, zdravnik v Kozjem.
- Janžekovič Lovro, župnik v Veržeju.
- Janžekovič Vid, kapelan pri Sv. Lenuartu v Sl. gor.
- Jazbec Anton, župnik v Sl. Gradcu.
- Jelšnik Ivan, kapelan v Rajhenburgu.
- Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.
- Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Josceck J., c. kr. poštni ofic. v Mariboru.

- Jurčič Josip, dekan pri Sv. Lenartu v Sl. gor.
- Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
- Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuju.
- Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kačičnik Gašpar, župnik v Stranicah.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.
- Karba Matija, župnik v Zrečah.
- Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kaspert Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
- Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Keček Andrej, kapelan pri Sv. Rupertu v Sl. g.
- Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.
- Koblar Anton, dekan v Kranju.
- Kocbek Ant., provizor pri Sv. Križu.
- Kociper Anton, kapelan pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Kociper Janez Ev., kapelan v Ljutomeru.
- Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
- Kolar Anton, župnik na Keblju.
- Kolarič Anton, vikar v Ptuju.
- Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
- Košan Janko, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.
- Kruljc Fran, kapelan v Mariboru.
- Korošec Anton, urednik v Mariboru.
- Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.
- Kos dr. Fran, c. prof. v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Koštial Ivan, c. kr. prof. v Kopru.
- Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, kapelan v Središču.
- Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Krek dr. Gregor, c. kr. dvorni svet. v Ljubljani.
- Kronvogl dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Valentin, kapelan v Škalah.
- Krušič Ivan, vpok. gimn. prof. v Celju.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lasbacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
- Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
- Leber Fran, župnik v Št. Janežu pr. Sp. Drgrd.
- Lednik Anton, župnik v Ločah.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lenart Martin, kapelan v Selnici ob Dr.
- Lendovšek Mihael, župnik v Makolah.
- Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. gori.
- Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.
- Majcen Ferdinand, gimn. prof. v Ptuju.
- Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Malenšek Martin, župnik v Ljubljani.
- Markošek Ivan, vikar v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik v Mariboru.
- Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jakob, župnik pri Vel. Nedelji.
- Meško Martin, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.
- Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
- Mraz Tomaž, župnik v p. v Selnici.
- Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščah.
- Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Napotnik dr. Mihael*, knezoškof i. t. d. v Mariboru.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
- Ozmeč Josip, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Petelinšek Martin, kapelan v Gradu.
- Pintarič Fran, dekan v Radgoni.
- Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Planinc Fran, kapelan v Pišecah.
- Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, dv. svet. na Dunaju.
- Podkrajšek Fran, žel. ofic. v Ljubljani.
- Polak Fran, farmaceut v Ptujju.
- Posojilnica v Slov. Bistrici.
- » v Brežicah.
- » » Celju.
- » » Dolu.
- » » Konjicah.
- » » Ljutomeru.
- » » Mariboru.
- » » Ptujju.
- » » Gornji Radgoni.
- » na Slatini.
- » Savinjska v Žalcu.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.
- Požar Alfonz, kapelan v Sl. Bistrici.
- Preglej Viktor, kapelan v Vuzenici.
- Presker Karol, kapelan v Bizeljskem.
- Pšunder Ferdin., kapelan v Ptujju.
- Pučnik Anton, dv. kapelan v Mariboru.
- Rabuza Anton, stud. phil. v Gradcu.
- Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
- Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
- Repolusk Priderik, župnik pri Sv. Vidu.
- Robič Fran, dež. odb. v Gradcu.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
- Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
- Rožman Janez, kapelan v Mozirju.
- Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
- Sigl Josip, župnik v Trbonjah.
- Simonič Fran, st. vikar v Mariboru.
- Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
- Slanc dr. Karol, advokat v Nov. mestu.

- Slavič Fran, župnik pri Sv. Antonu.
 Slavič Matija, cand. theol. na Dunaju.
 »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
 Somrek dr. Josip, kapelan v Celju.
 Srabočan Anton, kapelan v Konjicah.
 Smec dr. Jos., advokat v Celju.
 Stegenšek August, prof. bogosl. v Mariboru.
 Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, župnik pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan v Ptujju.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
 Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Sl. gor.
 Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
 Šlebinger dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Šket Mihael, župnik v Loki.
 Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
 Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
 Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
 Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
 Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
 Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
 Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
 Tomažič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
 Tomažič Ivan, cand. theol. v Ino-mostu.
 Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
 Trop Ivan, vikar v Mariboru.
 Trstenjak Ernest, kurat v Gradcu.
 Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
 Učiteljšiče c. kr. v Mariboru.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
 Vihar Filip, župnik pri Sv. Martinu.
 Vodošek Josip, kapelan pri Sv. Pavlu.
 Vogrin Ivan, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Vojsk Alojz, župnik pri Sv. Kungoti.
 Volčič Miroslav, kapelan pri Sv. Vidu.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Slov. Bistrici.
 Vozlič Leopold, kapelan v Riegersburgu.
 Vovšek dr. Fran, c. kr. sodn. nadsv. v Mariboru.
 Vraber Maks, kapelan v zavodu dell' Anima v Rimu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Vrstovšek dr. Karol, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Weixl Josip, župnik pri Sv. Križu.
 Zamuda Alojzij, kapelan na Vranskem.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljč Matija, kapelan pri Sv. Jakobu v Slov. gor.
 Zidanšek Josip, prof. bogosl. v Mariboru.
 Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Tab.
 Zdolšek Fran, župnik v Št. Jernejju.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.

Zupanič Jakob, župnik v Gotovljah.

Žičkar Josip, dekan v Vidmu.

Žičkar Marko, kapelan v Konjicah.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof. v Kranju.

Žunkovič Martin, c. kr. stotnik v Mostaru.

Umrli redni udje.

Slekovec Matej, kn. šk. konz. svet. vpok. župnik pri Sv.

Marku, predsednik »Zgod. društva«. † 15. dec. 1903.

Sorglechner Josip, župnik na Hajdini. † 22. maja 1904.

Skupaj: 258.

Odbor:

Predsednik:

Turner Pavel Dr., veleposestnik v Mariboru, od 12. okt. 1904.

Podpredsednik:

Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.

Tajnik:

Kovačič Fran Dr., profesor bogoslovja v Mariboru.

Blagajnik:

Pipuš Radoslav Dr., odvetnik v Mariboru.

Knjižničar:

Stegenšek August, profesor bogosl. v Mariboru.

Urednik »Časopisa«:

Kaspert Anton, c. kr. gimn. profesor v Gradcu.

Odborniki:

Kožuh Josip, c. kr. gimn. profesor v Celju.

Ljubša Matija, kurat v Gradcu.

Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.

Matek Martin Dr., kanonik v Mariboru.

Vrstovšek Karol Dr., c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Namestnik:

Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor.

Pregledovavci računov:

Rosina Franjo Dr., odv. v Mariboru.

Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru poleg Maribora.

Povalej Dr., c. kr. fin. uradnik v Mariboru.

Časopis

za

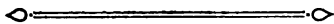
zgodovino in narodopisje.

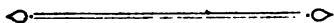
Izdalo
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Uredil
Anton Kaspert.

Letnik II.

Maribor, 1905.

Čirlova tiskarna.

Vsebina II. letnika (1905).

	Str. an
I. Zgodovinske razprave in Mala izvestja.	
a) Ilešič Fr. dr.: Iz borbe med ilirsko in madžarofilsko stranko l. 1848/49	97
Kovačič Fr. dr.: Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504.	137
Kaspret A.: Letina —, die landgerichtliche Gebühr	147
b) Slekovec M. †: Oskrbniki ljutomerske graščine.	73
Kovačič Fr. dr.: Marijina cerkev na Lebarju pri Mariboru	76
Kovačič Fr. dr.: Studeniški požar l. 1788	78
Majcen G.: Donesek k uskoški naselbini v Skokah na Dravskem polju	161
Ilešič Fr. dr.: Dva graška žurnalista l. 1848.	156
II. Narodopisne razprave in Mala izvestja.	
a) Ilešič Fr. dr.: Iz prvih časov romantike	1
b) Kovačič Fr. dr.: Prazgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni železnici	69
Preglej V.: Dve slovenski prisegi iz l. 1715.	82
Ilešič Fr. dr.: V hiši mecena barona Zoisa	82
» » » Malo besediše l. 1789.	83
» » » O Kreplju	84
» » » Štajerski jožefinski katekizem	85
A. St.: Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja	86
Strekelj K. dr.: Dvoje glagoliških zapisov na obhodnem listu kranjskem iz l. 1556.	154
Ilešič Fr. dr.: Prešeren in mrtvaški list Andreja Smoleta	159
Majcen G.: Kamenita izbokla podoba zmaja v zidu cmureškega gradu	152
III. Nekrolog.	
A. P. K.: † Ivan Krstitelj Tkalčič	87
IV. Književna poročila.	
a) <i>Zgodovinska.</i>	
Murko M. Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria (Oesterr. Rundschau Bd. II. H. 17. Wien, 1905). Poroča Fr. Kovačič v. Zahn: Styriaca. 3. Graz, 1905.: »Wie die Deutschen kamen«. Lj. H.	174
Kaučič Fr.: Georg Joh. v. Vega. II. Aufl. Wien, 1904. Fr. Hauptmann	95
Doblinger Max Dr.: Hieronymus Megisers Leben und Werke. M. d. J. f. oesterr. G. Bd. 26. H. 3. — Innsbruck. 1905. Dr. Karel Verstovšek	176
Pirnat Makso: J. Vajkhard Valvazor. Koledar Družbe sv. Mohorja. Celovec. 1005. Lj. Hauptmann	177
Stegenšek A.: Cerkvni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija gornjegrajska. V Mariboru 1905. F. Kovačič	92
Martić Grga: Zapamćenja (1829—1878). V Zagrebu. 1904. F. J.	178

b) Narodopisna.

Šurmin Gj.: Hrvatski preporod 1790—1836. Zagreb. 1904. F. Kovačić	96
Ilešič Fr. dr.: O izvoru Vrazova »Babjega klanca«. Zagreb 1904. F. Kovačić	178
Ilešič Fr. dr.: Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima. Rada 162. Knj. Fr. Kovačić.	178
Popović Pavle: Pripovetka o devojci bez ruku. Beograd. 1905. F. J.	179
V. Društvena poročila	179
VI. Imenik društvenikov	187

Inhalt des 2. Jahrganges (1905).

	Seite
I. Historische Aufsätze und Kleine Mitteilungen.	
<i>a)</i>	
Ilešič Fr. Dr.: Beitrag zur Geschichte des Kampfes der »illyrischen« und philomagyarischen Partei in den Jahren 1848—1849	97
Kovačič Fr. Dr.: Das Urbar der Pfarre Unterpulskau aus dem J. 1504 und dessen Bedeutung für die Wirtschaftsgeschichte	137
Kaspret A.: Über das Wesen der landgerichtlichen Gebühr, genannt »letina«	147
<i>b)</i>	
Slekovec M. †: Die Verwalter der Herrschaft Luttenberg	73
Kovačič Fr. Dr.: Die Marienkirche am Leber bei Marburg	76
Kovačič Fr. Dr.: Die Brandkatastrophe zu Studenitz im Jahre 1788	78
Majcen G.: Beitrag zur Geschichte der Uskokensiedlung »Skokendorf« im Draufelde	161
Ilešič Fr. Dr.: Zwei Grazer Journalisten aus dem Jahre 1848	156
II. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mitteilungen.	
<i>a)</i>	
Ilešič Fr. Dr.: Aus den ersten Zeiten der Romantik. [Über die Entstehung und Herausgabe des ersten allslovenischen Wörterbuches und Grammatik von Anton Murko (1829 bis 1832).]	1
<i>b)</i>	
Kovačič Fr. Dr.: Die vorgeschichtlichen Ausgrabungen bei St. Georgen an der Südbahn	69
Preglej V.: Zwei slovenische Eidesformeln aus dem J. 1715	82
Ilešič Fr. Dr.: Im Hause des Mäzens Freiherrn Sigmund Zois	82
» » » Das Kleine Wörterbuch vom Jahre 1789	83
» » » Über Anton Kreml	84
» » » Der steiermärkische josephinische Katechismus	85
A. St.: Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens	86
Štrekelj K. Dr.: Zwei glagolitische Notizen auf dem Laufzettel zur Einberufung des krainischen Landtages im Jahre 1556	154
Ilešič Fr. Dr.: Prešeren und das Anzeigebblatt über den Tod des Andreas Smole	159
Majcen G.: Reliefbild eines Lindwurmcs in der Mauer des Murecker Schlosses	152
III. Nekrolog.	
A. P. K.: † Joh. T. Tkalcič	87

IV. Literaturberichte.

a) Geschichtliche Werke.

Murko M. Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria. (Österr. Rundschau, II. Bd., 17. H., Wien 1905, F. Kovačič)	87
v. Zahn J.: Wie die Deutschen kamen. Styriaca. 3. Band. S. 1—20. Graz 1905. Lj. H.	174
Kaučić Fr.: Georg Frhr. v. Vega. Wien 1904. Fr. Hauptmann	95
Doblinger Max: Hieronymus Megisers Leben und Werke. M. d. J. f. österr. G. 26. Bd. H. 3. Innsbruck 1905. Dr. Karl Verstovšek.	176
Pirnat Max: Joh. Waickhard Valvazor. Kalender des Hermanditasvereines. Klagenfurt 1905. Lj. Hauptmann.	177
Stegenšek A.: Die kirchlichen Denkmäler (Cerkveni spomeniki) der Lavanter Diözese. I. Dekanat Oberburg. Marburg 1905. Fr. Kovačič.	92
Martić Grga: Memoiren (Zapamčenja) 1829—1878. Agram 1904. F. I.	178

b) Volkskundliche Werke.

Šurmin Gj.: Die kroatische Renaissance 1790—1836. Agram 1904. F. Kovačič.	96
Ilešič Fr.: Über die Quelle des »Babji Klanac« von Stanko Vraz. Agram 1904. Fr. Kovačič.	178
Ilešič Fr.: Über die Einflüsse des Kroatischen auf den oststeirischen Dialekt um Pettau, Luttenberg und Friedau. F. Kovačič.	178
Popovič Pavle: Die Sage vom handlosen Mädchen. Belgrad 1905. F. I.	179

V. Vereinsnachrichten	179
VI. Das Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	187

Iz prvih časov romantike.

Dr. Fran Ilešič.

V lanjskem »Časopisu« sem motril nekatere pojave jožefinske kulture (18. veka) med Slovenci.

Letos se hočem pomakniti za par desetletij dalje, v začetek 19. veka; baš to je doba, ko se je po Evropi razlivala zlata zarja romantike ter narode pomladila, preporodila.

V tem svitu onih časov mi stojita poleg drugih tudi dva sinova mariborskega okrožja, Ivan Narat in Anton Murko. Z njima se bavi nastopna razprava.

I.

Ivan Narat,

jezikoslovec in prvi katehet mariborske gimnazije.

(1803.)

Ozadje, ki hočem nanje obraziti podobo Naratovo, nam je naslikal Stanko Vraz tako-le:¹

»Na početku (19.) veka razvedrilo se je nebo nad rodnom bračom u gornjih stranah naše domovine (najpače medju Murom i Dravom), i vzniklo cvetje slovensko na polju duševnom. Tu se je skupila u tabor jedan (bez dogovora) sva mladež uznešena za krasno, dobro i krépostno. I mladež ta bi smatrala ostale tobože slobodnomisleće Slovence, ponoseće

¹ V opombah »Guslam i tamburi« (1845, predgovor knjigi pisan 15. dec. 1844; tam še med živimi narodnjaki imenovani Krempel je umrl pet dni pozneje, 20. dec. 1844).

se s nekakvim svetoobčanstvom (kosmopolitizmom) kao nekakve nemačke slobodnjake, koreći jih materijalistami, koji dobro naroda podlažu koristi svojoj posebnoj. Vredno je, da tu napomenemo prve glave onih viteških slovenskih uznešenika. U Kranjskoj bio je na čelu Valentin Vodnik... u Koruškoj Gutschman... a u Štajeru Primic (prof. slov. u Gradcu), Šmigoc (spisatelj slovnice slov.), **Narat** (pisalac rečnika, utopio se u Dravi), pobratim i drug njegov M. Jaklin (sada dekan u Ljutomeru), Popović (umro u Beču kao prof. něm. jezika), Kosi (sada župnik u Lěskovcih), Cvetko (sada okružni župnik u Optuju), Perger (istraživalac slov. starine, umro g. 1840 [?]), K. Kvas (sada prof. slovenštine u Gradcu), Ant. Krempl (sada župnik kod Malenedle) i Modrinjak...«

Izmed vseh tu navedenih mož je Narat bil dosle najmanj znan; izvećine se je imenovalo le njegovo ime.¹

¹ Vrazov podatek o njem je pać najstarejši v naši literaturi ter očividno zadnji vir već poznejšim povestničarjem, ki imenujejo Naratovo ime — dakako vćasi v krivi zvezi.

Narata imenuje Božidar Raić v »Slov. Narodu« 1881, št. 262. (z dne 17. nov., v govoru pri Modrinjakovi svećanosti v Središču): »Na Štajerskem obdelovali so v onej dobi naše slovensko književno polje Primic, Narat, Jaklin... Cvetko«. — Slično Macun (Knjiž. zgod. Slov. Štajerja. V Gradcu 1883, str. 72.—73.): »Doživěl je Volkmer oni ćas, ko so možje kakor Primic, Šmigoc, Dajnko, Narrat, Cvetko, Perger, Krempeľ, Modrinjak, Kvas, Jaklin in še drugi navdušeni mladenići začeli delovati... Narrat se je vtopil v hudi Dravi pri Mariboru ter ni mogel do kraja dognati svojega besednjaka«. —

Prof. Košan v razpravi »Slovenischer ABC Streit« (Jahresbericht des k. k. Staatsgymn. in Marburg 1890, str. 4.): »Danjko war Mitglied der im Jahre 1810 in Graz von J. Primic angeregten »societas slovenica« (Primic, Šmigoc, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Krempeľ, Jaklin)«. Enako Glaser, Zgod. slov. slovstva, II. 45: »— Omenjeni Primic je ustanovil 1810 l. v Gradcu »Societas slovenica«, čije udje so bili razven Primca Šmigavec, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Krempeľ in Jaklin«. To je pomota; Narat je bil že 4 leta mrtev. ko je Primic zasnoval »societatem slovenicam«. Prebrati in loćiti pa bo treba tudi druge pri Košanu in Glaserju naštete ćlane onega društva:

Vendar pa zasluži, da si natančneje ogledamo njegovo življenje in delovanje.

Primic je prvo leto (1810) za učenje slovenščine pridobival le bogoslovce (Kres, 1883, 607), febr. 1811 pa poročja; »tres faciunt collegium, trije smo, nič več, namreč Cvetko Franc., bogoslovec v 2. drugem leti, Šmigoc, pravdar tudi v 2. l. ino jez«. (Jagič, Neue Briefe, 304); pač pa je Primic skušal pridobiti tudi vnanje ude; zato je vprašal Kopitar Zupana (17. dec. 1810): »Nonne Primiz te adscivit in societatem slovenicam?« in je dva meseca pozneje Primic prosil prijatelja (gotovo Zupana), naj bi »številce vudov slovénkiga društva povékšal« (Jagič, Neue Briefe, 210, 303). S pismom z dne 22. nov. 1810 je Cvetko Modrinjaka zavzemal za stvar in Modrinjak se je nad tem pokretom vzradoval (ib. 301); o Veliki noči 1811 je Cvetko govoril z Modrinjakom in Jaklinom (gotovo ju je posetil v domovini, ib. 302) in izrazila sta mu željo, »daß die ehemals bestandene und nun aufgelöste Gesellschaft wieder aufleben möchte (ib. 273). — Narata je spravilo v Primčevo »slovensko društvo« najbrž pomotno shvačanje podavanja Macunovega (Zgod. knj., 72–73), ki najprej našteva zgoraj imenovane može, potem govori o Primčevi stolici, a nazadnje navaja zopet tiste izmed imenovanih, ki so se pojavili na književnem polju.

Vraz je svoj podatek o Naratu imel gotovo od Jaklina. Poleg Vrazovega pa smo imeli dosle še eno izvestje o Naratu, kateremu gre značaj prvotnosti kakor Vrazovemu, namreč izvestje Matjašič-Trstenjakovo. V svoji zgodovini mariborske gimnazije (Fest-Programm des k. k. Gymnasiums in Marburg 1858, 97) piše Juri Matjašič: »Am 2. Juli 1806 fand der von der Gymnasialjugend und dem Publikum geliebte und verehrte Religionslehrer Johann Narat, ein junger Mann voll herrlicher Anlagen des Geistes und des Herzens, beim Schwimmen in den Draufuten seinen unerwarteten Tod« in zopet (ib. 110): »Johann Narath, Weltpriester aus der Seckauer Diözese, in der Umgebung von Marburg geboren, trat 1804–5 in die neu errichtete Katechetenstelle ein, erkrank aber schon am 2. August 1806 in der Drau. Sein so unerwartete (!) Tod verursachte allgemeine Trauer, denn mit den herrlichsten Anlagen versehen, ward er geliebt von der studirenden Jugend, geschätzt als Kanzelredner und geachtet vom Publikum«. (V prvi Matjašičevi navedbi je podatek »juli« pogršen, kakor ni prav ime »Josip«, ki ga daje Naratu v istem programu, 119, Dav. Trstenjak, navajajoč ga med prošulimi učenci mariborske gimnazije: »Narrat Joseph, Religionslehrer am hiesigen Gymnasium und slovenischer Sprachforscher«). Matjašič je Narata mogel poznati iz ustnih poročil, najbolj pa iz arhiva mariborske gimnazije. — Ko je Matjašič pisal zgodovino tega zavoda, mu je stal ob strani Davorin Trstenjak; in Davorin piše v svoji »Zori« 1872, 65: »Uradništvo in duhovništvo je (v Mariboru v prvih desetletjih 19. veka) rabilo v kon-

§ 1.

Naratovo življenje.¹

Ivan Narat je bil rojen 13. decembra 1777 v Dogošah v hoški župniji pri Mariboru.² Gimnazijo je v sosednem mestu pohajal od l. 1791.—1796. in jo dovršil z odličnim uspehom: V mašnika posvečen je bil aprila l. 1801.⁴ ter 9. maja istega

versaciji nemški jezik, slovenski je le lomilo (vse duhovništvo?!) v občevanju s strankami, a slovenski čutil in mislil ni nobeden, nego pred kakšnimi 60 leti edini učitelj verozakona na gimnaziji duhovnik Navat (!), ki je spisoval nemško-slovenski besednjak in v Dravi se kopaje vtopil se, rokopis njegov pa je zginil, da mu ni sluha ni duha.

Kremplnovo opombo o Naratu gl. spodaj v § 3.!

¹ V literarni zapuščini pokojnega kanonika dr. Pajka, ki jo hrani arhiv stolnega kapiteljna v Mariboru, se nahajajo tudi podatki za životo-pis Ivana Narata; z ostalimi podatki o življenju Naratovem me je pri-jazno poslužilo več gospodov, ki jim bodi na tem mestu izrečena pri-stojna zahvala.

² Krstne knjige hoške župnije. Rojstna hiša je bila v Do^lgošah št. 21, roditelja Andrej in Urša Narat. Bil je naš Ivan izmed mlajših otrok (materino ime ni gotovo; pri drugih otrocih se imenuje Helena ali Magdalena — poročilo č. g. Vogrinca, kaplana v Hočah).

³ Pajek podaja iz gimnazijskega kataloga (Calculi, guos studiosa inventus per annum scholasticum 1791 et 1792 a 4. Novb. usque ad 25. Mart. 92 ex scientiis retulit) Naratove rede:

Principitas: Narrat Joannes, Stirus Lendorfensis.

Mores 1 em,

Talentum 1 em

Applicatio 1 em

Profectus 1 em.

Tudi v drugem tečaju je imel vseskozi odliko in je bil primus praemifer.

Kot »grammatista« (1792/93) je imel v prvem tečaju vseskozi em, v drugem je bil prvi praemifer in je imel štipendijo; kot »syntaxista« (1793, 94) v prvem tečaju vseskozi em, v drugem prvi praemifer; l. 1794, 95 je bil rhetor z istimi uspehi, istotako kot poeta 1795/96.

⁴ V Slekovčevih beležkah je najti te podatke: 21. marca 1801 sub-diakon, 28. marca 1801 diakon, 4. aprila 1801 svečenik. Letnica 1801 ni dvomna. Pri tem pa nastane ta-le opreka: Če je l. 1796 končal gimnazijo, je v bogoslovje vstopil l. 1798., ker je filozofija obsegala dve leti, a potem bi dobili samo tri leta bogoslovnih študij!!!

leta nastavljen kaplanom v Selnici ob Dravi, a že tri mesece pozneje (30. avgusta) je postal kaplan in katehet v Mariboru.¹

Dokler so gimnazije bile v cerkvenih rokah, za verozakon ni bilo treba posebnega učitelja; saj je vsak profesor sam lahko oskrbel tudi ta pouk. Brez katehetov pa so ostale naše gimnazije tudi še po ukinitvi jezuitskega reda, ker so učitelji bili izvečine še ex-jezuiti. Ko pa se je množilo število posvetnih profesorjev, se je pojavila potreba posebnih veroučiteljev.

Posebni veroučitelji so bili nastavljeni prvič za šolsko leto 1804/5 (v vsakem razredu po dve uri, ob nedeljah in praznikih propoved) in prvi katehet mariborske gimnazije je postal baš Ivan Narat, ki pa je opravljal to službo le 2 leti, zakaj že 2. avgusta 1806 je utonil v Dravi.

Pokojni kanonik Glaser je pripovedoval Pajku, da so Narata valovi nesli pod Vurberg; tu da so ga našli mrtvega na otoku in da je pokopan za vurberško cerkvijo na starem pokopališču baš za glavnim oltarjem. Mrtvaške knjige vurberške poročajo l. 1806. pri občini Krčovini: 2. avgusta, Krčovina, častiti g. Ivan Narat, katehet na gimnaziji v Mariboru, 29 let star. V Dravi pri kopanju ponesrečil, 3. avgusta proti večeru na Krčovini najden, 4. sodnijski pregledan in 5. pokopan.

Diarij mariborske gimnazije poroča: Augustus 1806, 2. Sabb.

Haec infausta Gymnasio nostro erat dies, qua R. D. Ioannes Narat Catecheta Studiosorum eximius cum luctu non modo studiosae iuventutis acerbissimo, verum etiam totius civitatis inter balneandum, atque innatans media 6 ta circiter vespere fluctibus absorptus periiit; corpus cadaver

¹ Mestni kaplan je bil od l. 1801 do 1804; prvič je zapisan v krstni matici 14. sept. 1801, zadnjič pa v mrtvaški matici 30. nov. 1804. (Prijazno izvestje č. g. prof. dr. Kovačiča).

postridie ad Kartschawin repertum, Wurmbergam translatum, ibique 5. huius tumulatum fuit.

Ob južnem zidu mariborskega pokopališča približno v sredi je (bil vsaj še pred leti) nadgrobní spomenik z napisom:

Dem Religionslehrer

Johann Narat

von seinen Schülern 1806.

Lasse gut uns werden wie Er!

Einst weinet an unserem Grabe

Wenn ein hellerer Geist strahlet
ins Herz.

§ 2.

Narat učitelj.

Diarij mariborske gimnazije za ono dobo in pa Matjašičevo poročilo, ki najbrž sloni na njem, naglašata, kako priljubljen je bil Narat pri občinstvu in dijaštvu. Izraziteje pa svedoči o tem baš omenjeni nagrobni spomenik, ki so mu ga posvetili hvaležni učenci.

Med učenci mariborske gimnazije one dobe jih nahajam nekoliko, ki so znani iz zgodovine naše književnosti.

Istega leta, ko je Narat prvič opravljal svojo službo na gimnaziji (1804/5), je pohajal prvo latinsko šolo (»*principitas*«) Anton Krempl,¹ drugošolec (»*grammatista*«) je bil Peter Danjko, a tretješolca (»*syntaxistae*«) sta bila Vid Penn in Fran Cvetko.²

¹ Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, 80/81. -- Kremplnovo opombo o njem gl. doli v § 3.!

² O teh treh zadnjih poročam po tiskanem katalogu (izvestju), kakor so jih takrat izdajale gimnazije: *Nomina iuvenum in Gymnasio Caesareo Regio Marburgensi humanioribus Litteris studentium, ordine classium, in quas per anni scholastici decursum referri meruerunt, publice propo-sita mense septembri anno MDCCCIV.* Tu je zabeležen kot prvošolec s prvim redom »*Dainko Petrus, Stirus Radkersburgensis*«, med drugošolci sta »*Penn Vitus, Stirus e fano St. Viti, lib. did. (z drugim redom) in »Zwetko Franciscus, Stirus Dornavensis, liber didactro*« (*praemiferis accessit*).

Takratna gimnazija je imela 5 razredov, tri gramatikalne in dva humanitetna; prvi trije so odgovarjali današnji nižji gimnaziji, humaniteta pa današnjemu petemu in šestemu razredu. Današnja »četrt« šola je torej tako rekoč manjkala; četrti gramatikalni razred so gimnazije dobile še le l. 1819.

Sedaj bomo umeli naslednje: Ker je Krempl l. 1805. odšel v drugo šolo v Gradec, mu je bil Narat le eno leto učitelj, a ostalim trem po dve leti in sicer Danjku v drugi in tretji šoli (torej v gramatikalnih razredih, dandanes bi rekli, v nižji gimnaziji), Pennu in Cvetku pa v zadnjem razredu nižje gimnazije in v prvem razredu višje gimnazije (v tako zvani retoriki, to je, v današnji peti šoli). Med tistimi dijaki, ki so se l. 1806. z nagrobnim spomenikom oddolžili manom Naratovim, so po tem takem pač bili tudi počenjajoči retor (petošolec) Danjko in »poetae« (šestošolca) Cvetko in Penn.¹

In ti dijaki so že odrastli deški dobi, ko jim je bil Narat učitelj: ob njegovi smrti je bil Danjko star 19 let, Penn celo 21 in Cvetko 17 let. To je starost, ko je mladenič že dovezeten za globlji, stvarni upliv; baš zato naglašam, da so bili učenci Naratu, o kojem zatrjuje Dav. Trstenjak, da je v onih časih v Mariboru edini »slovenski čutil in mislil«.

O Danjku in Kremplu ni treba obširneje govoriti; saj sta znana vsakomur, ki je bil kdaj na srednjih šolah.

¹ Životopis znanega učitelja slovenščine na graškem vseučilišču, prof. Kvasa še ni pisan; po dobi stoji vsekakor tesno poleg gore omenjenih mož; zakaj rojen je bil l. 1790., a Danjko l. 1787, Cvetko 1789, Penn 1785 in Krempl tudi l. 1790. Le malo starejši je bil Gutman, roj. 1784, ki je bil dve leti pred Cvetkom (l. 1811) posvečen v mašnika, izučivši gimnazijo v Mariboru, a nadaljnje nauke v Gradcu (Macun, op. c. 77).

Manj znan je **Cvetko**, a i njegovo ime se čita v povesti našega prepороda.¹

¹ Najobsežnejši životopis Cvetkov nam je podal Slekovec v svojem spisu »Škofija in nadduhovnija v Ptuj«. (Ponatis iz »Slov. Gospodarja«, V Mariboru 1889, str. 174.—185.); gl. tudi Glaserjevo »Zgod. slov. slovstva« II. 193—194 in 260. (Cvetko je bil rojen v Dornavi 1789, študiral v Mariboru in Gradcu, posvečen 1813, kaplan v Ljutomeru, pri Sv. Lovrencu v Slov. Goricah 1814—1821, pri Sv. Marjeti na Pesnici, župnik v Lembahu 1823—1843, dekan ptujski 1843—1848, ljutomerski do 1854, upokojen živel v Mariboru, † 1859.)

Slovel je Cvetko zaradi svojega govorniškega daru; bil je na glasu »slovenskega Cicerona« (Slekovec, op. c. 185); Raič ga imenuje najboljšega in najizvrstnejšega cerkvenega govornika, kar jih je poznal (Slov. Narod 1881, 262; Lapajne, Politična in kulturna zgodovina štaj. Slovencev, 260 — po »Letopisu Mat. Slov.«). O zlati maši v stolnici mariborski dne 23. avg. 1829 je propovedoval Cvetko »außer der Kirche in windischer Sprache und er, der bekannte seltene Meister in dieser Sprache erschütterte die Herzen aller« (Der Aufmerksame 1829 z dne 10. sept.). O viničarskih svečanostih, ki so se izza l. 1831. vsled izpodbude nadvojvode Ivana vršile v Lembahu, je ob splošnem priznanju slovenski govoril pred samim nadvojvodom (Der Aufmerksame, 1831 z dne 26. nov., 1833 z dne 9. febr. in 9. nov.). Nekateri njegovih govorov so natisnjeni (Glaser, II. 193). — Klanjal se je tudi Vili pevkinji (Glaser ib.; zadnji dve pesmi v Murkovem »Volkmerju«; gl. Vrazova Djela V. 146, Kres, 1883, 573).

S tem njegovim govorniškim značajem se ujema, kar se nam pripoveduje o njegovih dijaških letih, da se je namreč kot slušatelj filozofije osobito prikupil slavnemu zgodovinarju prof. Schnellerju (v Gradcu od 1806—1823); o tem Schnellerju po zatrjuje Krones (Geschichte der Karl Franzens Univ. in Graz, 491—492): »Es war der feurige, rede- und feder-gewandte Mann, dessen Combination und Phantasie der kritischen Schärfe und sachlichen Gründlichkeit weitaus den Rang abliefen, dessen Lehrthätigkeit sich jedoch bald dankbare Schülerkreise sicherte, auf der Katheder besser zu verwenden (sc. als Wartinger)«. Prim. tudi Trstenjakovo »Zoro« 1872, 22! O razmerju med Schnellerjem in Cvetkom pa slišimo še več; tako nam pravi Raič (Slov. Narod 1881, 262): »Ko je 1812 Schneller, profesor občne zgodovine odstopil, popitan, kdo bi na njegovo mesto sel, odgovoril je: ne poznam za to stolico zmožnejšega namestovalca nego je Franc Cvetko, bogoslovec 4. leta, in ta je potem leto dni razkladal zgodovino«. To poročilo dela sumljivim trditev, da je l. 1812. Schneller odstopil; Schneller je univerzo zapustil jedva 1823 (Krones, op. c. 491; pomota str. 390!?). Slekovec, op. c., 175 pripoveduje stvar malo drugače: »Kot bogoslovec drugega leta je bil od prof. Schnellerja, ki je zaradi boleznj moral predavanja opustiti, zaznamovan

Poroča se, da je tudi Cvetko nabiral slovar.¹ Takisto

za najsposobnejšega, ki bi ga mogel nadomestovati. In res je Cvetko potem predavanja Schnellerjeva tako izvrstno nadaljeval, da ni le vseh poslušalcev obdržal, ampak še več jih je pridobil in celo častniki in uradniki so ga hodili poslušati. Toda tudi tu naletimo na nekaj, kar nam zbuja sum; Slekovec namreč nadaljuje: »Z enako dobrim uspehom je kot bogoslovec tretjega leta nadomestoval na vseučilišči prof. dr. Wiesenauerja iz cerkvenega prava«; a to je nemogoče; zakaj Wiesenauer je prišel za suplenta na univerzo jedva 1830. Krones ne omenja za dobo Cvetkovih študij nikakih suplentur niti za zgodovino niti za cerkveno pravo. Nekaj istine pa ipak mora biti v teh poročilih, recimo, da je Cvetko kdaj nastopil tako za poskus ali vajo ali vsled kake kratke bolezni katerega profesorja.

V Gradcu je bil pod Primčevim vplivom; kar je Cvetkovega v Murkovem »Volkmerju«, je v slovenskem jeziku. Nahajamo ga tudi v dotikih z ilirizmom. (Pesmi, ki jih navaja Glaser II. 193—194, 260 iz »Zg. Danice« 1849, niso našega Frana Cvetka, marveč Oroslava Jožefa Cvetka, takrat kaplana pri Sv. Jakobu v Slov. goricah). Prim. Vrazova Djela V. 138; l. 1836. je čital Kačiča: »Zwetko war vor kurzem bey uns«, piše Vogrin 29. febr. 1836 iz Maribora Cafu v Gradcu, »und sang wie ein zweiter Milovan im klassischen Geiste den wahrhaft klassischen Cačić uns vor, er wird ihn recht einstudieren, sagte er«. (Zbornik Mat. Slov. 1900, 213). Bil je z Gajem osebno znan, »jerbo svaki ga Slavjan posěti, koj putuje kroz Maribor«, vendar se ni popolnoma ujema z Gajevim stališčem, da, radi tega se je l. 1841. celo skregal z Vrazom in Sreznjevskim (Vrazova Djela V. 265). »Z Dobrovskim in prof. Kuharskim (Kuharski je potoval po naših zemljah l. 1829) je pismeno občeval o slovenskih zadevah« (Slekovec, ib. 184).

Uplival je rodoljubno brez dvoma na mlajši naraščaj. Klajžarja je spravil v šole, Drobt. 1855, 122; Vraz ga l. 1835. imenuje »papeža slovesnovernih duš na malem Štajarji« (Djela V. 146/147). Tudi Miklošič mu je priznaval zasluge za svoje slavistične študije (Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre).

V Ptujju je l. 1848. postal nemogoč, odkar se je iz njegovih odredb o nekem pogrebu ustvarila velika afëra; dne 15. avgusta 1848 je zavzel svoje novo mesto v Ljutomeru, baš takrat, ko so se najviše dvigali valovi vzkipele narodnosti; mesec dni pozneje je zastava na stolpu njegove cerkve bila predmet burnih prizorov (str. 11. moje brošurice »Das nationale Leben der Windisch-Büheln 1848/49), vendar so se Ljutomerski Slovenci zanašali na rodoljubje novega dekana (»Slovenija« z dne 29. sept. 1848).

To je bil oni Cvetko, ki mu l. 1813. za novo mašo Modrinjak poklonil znano vatreno: Rjav kakti Judež bodi . . .

¹ Gl. spodaj § 3!

je Penna imenovati med sestavljatelji slovenskega slovarja.¹ Tako bi se torej vsi ti trije učenci Naratovi (Danjko, Cvetko in Penn) poskušali na polju slovarstva.

Poleg Narata je imela mariborska gimnazija takrat še enega nadarjenega učitelja, dr. Ivana Gottweisa, ki je pozneje bil gospodar braneškega gradu pri Ljutomeru in je v 40. in 50. letih 19. veka slovel kot redek rodoljub v ljutomerskem okrožju; rojen l. 1779. v Mariboru, je bil pač Naratu po priliki šolski vrstnik, a pozneje njegov tovariš v učiteljskem poklicu, zakaj deloval je na mariborskih latinskih šolah baš od

¹ Penn je postal minorit ter se dolga leta bavil z nabiranjem besed za slovar. Ko se je Miklošič v petdesetih letih prošlega veka lotel slov.-nemškega slovarja in je pozival rodoljube, da bi mu pomagali nabirati besede in mu izročevali svoje zbirke, je bilo čitati v »Novicah« (1851, str. 151): »Gosp. dr. Miklošič misli tudi nabirek g. Penna, minorita v Ptujem (kteri se neki že 30 let z nabiranjem slovenskih besed peča) . . . kupiti, ako ga bo volja prodati«. Miklošič je dobil Pennov slovar; Cigale poroča v uvodu tako zvanega Wolfovega nemškoslovenskega slovarja (Deutsch-slovenisches Wörterbuch, VII): »Vom Herrn Professor Dr. Fr. Miklošič erhielt ich ein deutsch-lateinisch-windisches Wörterbuch des verstorbenen Pettauer Minoriten Penn (vollendet 1854), in welchem das Slovenische ungeschickt genug mit griechischem Alphabet geschrieben ist, das aber insoferne eine Beachtung verdient, als es aus einer lexikographisch noch wenig durchsuchten Gegend stammt«.

Ko to vemo, se nam ne bo težko odločiti ter misliti na Penna ob čitanju teh-le besed, ki jih je pisal Vraz na dan sv. Jurija 1837 Muršcu v Ptuj: »Če kaj k svetemu Vidi pridete, priporočite me tamdajšnemu besedničari ino abecedari lepo, t. j. visokovrednemu g. farmeštru«. Prim. tudi »Zbornik Mat. Slov.« 1894, 110.

Vid Penn (redovniško ime: p. Dominik) je bil rojen v župniji Sv. Vida pri Ptujju dne 5. maja 1785; posvečen pri Sv. Andrašu v Labodski dolini 21. sept. 1814, je kaplanoval v Podlehniku 1814 - 1816, potem v Ptujju do 1829, ko je postal župnijski oskrbnik pri Sv. Vidu: l. 1844 se je vrnil zopet v Ptuj, kjer je kot koventski vikar in definitor umrl 14. aprila 1855.

Po teh podatkih je brezdvomno, da Vraz na omenjenem mestu misli baš Penna, a naglasiti je tudi treba, da je Pennu bil 6 let v Ptujju stanovski tovariš Anton Kreml.

1803—1807 kot učitelj stilistike.¹ Gottweis je v mladem Cvetku, svojem ljubljencu, zbudil ljubezen do pesništva.²

Še eno diko je imel takrat mariborski zavod, prof. Wartingerja (1802—1805), poznatega zgodovinarja, ki je bil pač Nemeč rodom, a je, svobodoumen duh, ugodno uplival na jugoslovansko mladež, na pr. Gaja.³

§ 3.

Narat kot jezikoslovec.

Vraz imenuje Narata »pisalca rečnika«; njegov slovar omenjata tudi Dav. Trstenjak in Macun.

To stvar nam zanimivo pojasnjuje pismo, ki ga je dne 3. jan. 1811 pisal Štefan Modrinjak, takrat župnik pri Sv. Tomažu pri Veliki Nedelji, bogoslovcu Cvetku v Gradec. (Jagić, Neue Briefe, 301—303).

Modrinjak izvešča to-le:

Vor 7 Jahren sind wir, 9 an der Zahl, alle ex ordine Levi, mit Kreisämtlicher Bewilligung den 30. November im Pfarrhofs zu St. Urban (im Luttenbergischen) in der Absicht, unsere Sprache zu organisieren, zusammengekommen. Ich selbst habe von diesem Congresse guten Erfolg gehofft. Meine Mitglieder sprachen von Verfassung eines Wörterbuches; ich rieth zuerst auf eine National-Orthographie und Grammatik. — Der Vorschlag wurde angenommen; ich entwarf die Grundsätze der Rechtschreibung — mein seliger Freund Narat (Katechet am Gymnasium zu Marburg) machte einen weitläufigen und kritischen Plan zu einer Grammatik

¹ O Gottweisu gl. Fest-Programm des k. k. Gymn. in Marburg, 110, 118; Lapajne, Politična in kulturna zgod. štajerskih Slovencev 291—292; Košan, Slovenischer Abc-Streit (Jahresbericht des k. k. Staatsgymn. in Marburg, 1890, 22—23; Weiß, Geschichte der österr. Volksschule II. 748, a najobširneje poroča o njegovem življenju Slekevec v »Popotniku« 1898, 119—120. — Hofrichter, Lebensbilder etc. 11 sl.

² Slekevec, Škofija in nadduhovnja v Ptuj, 175.

³ Šurmin, Hrvatski preporod I. 125.

und arbeitete fleißig daran. Das Lexic. wurde unter uns alphabetisch vertheilt, bis zum Sept. 1804 die betreffenden Elaborata fertig, wo selbe bey einem neuen Congresse zur gegenseitigen Prüfung sollten ausgewechselt werden. Als Hilfsquellen benützten wir verschiedene slawische Grammatiken und Lexica—polnische, böhmische, kroatische und — sogar russische. Während der Zeit¹ ist Hr. Jaklin² als Syndiker³ in die Gesellschaft getreten. Er schrieb den Congress nach Pettau, weiß nicht, ob absichtlich, so unbestimmt aus, daß einige den 9., Andere den 10., 11. u. 12. Sept. 1804 dahin kamen, und unsere Bemühung ist — gleich dem babilonischen Thurmbau — zerfallen.⁴ Heutiges Tages liegt alles bey Jaklin. — Bey diesem Geschäfte hatte ich mit Narat mehrere Debatten; schon mit dem Titel der Bücher waren wir nicht einig; er wollte diese Wendisch betitelt wissen, nicht Slavisch, weil es mit Slave verwandt ist. Allein ich zeigte ihm, dass Slave im Allgemeinen soviel als unser shlahtni, i. e. berühmt, bedeutet... Hr. Narat wollte in seiner Grammatik für Windische den Dual haben .: .«

a)

Kdo da je bil vse med onimi devetimi na prvem sestanku pri Sv. Urbanu?

Pozitivno vemo le o Naratu iz Maribora in Modrinjaku od Velike Nedelje, da sta se udeležila shoda; Jaklina pač ni bilo zraven; vse ostalo je ugibanje, dokler nam kak slučaj

¹ Primic, v čigar prepisu je ta list Modrinjakov ohranjen, je tu pripomnil: starb Narat, als Urheber dieser Gesellschaft ein sehr thätiger junger Mann.

² jetzt Pfarrer bey Allerheiligen im Luttenbergischen. (Primic.)

³ an Narat's Stelle (Primic.)

⁴ Die eigentliche Ursache ware der Tod Narat's, glave jim je potlej menkalo. (Primic.)

ne prinese rešitve.¹ Pri tem je uvaževati, da so si izbrali baš Sv. Urbana za svoj sestanek (drugo leto Ptuj); to naj bi bilo pač središče, kamor bi najlaže prišli vsi, središče med Mariborom in Ormožem. Tako je tudi Krempl l. 1830. za shajališče slovstvenikov-jezikoslovcev priporočal baš Ptuj »als den hiezü geeigneten Ort, welche Stadt schon in den Jahren 1803 und 1804 von dem gelehrten Religionsprofessor in Marburg Joh. Narat zu demselben Zwecke ausersehen war«.

b)

Zakaj je pokret končal brezplodno?

Modrinjak v svojem listu iztica, da je Jaklin l. 1804. sestanek nastavil tako nedoločno, da se v Ptujju niso našli. Nejasnost roka je poleg takratnih prometnih zvez vsekakor mogla biti vzrok, da so se prijatelji čuvali, drugič iti v Ptuj -- zaman. Mislim pa, da je razdružitvi iskati še globljega vzroka. Malo namigava na to stran že Modrinjak, ko pri-

¹ O Jaklinu pravi Modrinjakovo pismo: »Während der Zeit (sc. med jesenjo 1803 in jesenjo 1804) ist Jaklin als Syndiker in die Gesellschaft getreten«. Te besede je mogoče pač edino tako tolmačiti, da ga jeseni 1803 še ni bilo v »društvo«; to je povsem verjetno; Jaklin je kaplanoval v Ljutomeru do 15. okt. 1802; »potem se je preselil v Jarenino, od koder so ga čez poldrugo leto poslali za provizorja v Lembah. Meseca junija 1805 je postal župnik pri Svetinjah« (Geršak, Ormoški spomini, 105.). Po takem je bil Jaklin jeseni 1803 v Jarenini, torej dosti oddaljen od Drave, kjer se je očitno razvijalo društvo. Še le nekako spomladi l. 1804 je prišel v Lembah, torej v bližino Maribora, ob Dravo.

Na sestanku si pač moramo misliti tudi urbanskega župnika Mravljaka, morebiti tudi njegovega kaplana.

Misli mi nadalje iščejo Leopolda Volkmera, takrat kaplana pri Sv. Martinu pod Vurbergom, Simona Povodna, beneficijata v Ptujju, in Gašparja Harmana iz Selnice (do konca avgusta 1801 je bil v Selnici kaplan Narat, s 26. septembrom istega leta pa je prišel tja Harman ter ostal tam do 1. nov. 1804 — Slekovec, Odlični Kranjci 33). Kaj pa še Središčan Blaž Kosi, v poznejših letih pristaš ilirske misli, dolgo vrsto let župnik v Leskovcu? Bil je posvečen istega leta kakor Narat, a je kaplanoval do 1806 v Ljutomeru! In kaj Matija Čolič, tudi Modri-

pominja, da ne ve, ali ni Jaklin namenoma roka nastvil tako nejasno. Kak namen bi ga bil mogel pri tem voditi? Gotovo ne ta, da bi preprečil sploh delo; misliti je le, da mu ni bilo za skupno delo! Modrinjakovo pismo nam kaže, iz česa je izviral v »akademiji« razpor: Modrinjak je zavzemal »hrvatsko-kajkavsko« stališče, Narat očitno stališče zapadno-»slovensko«, v nemajoč se za izraz »wendisch in dvojino. Spričo take razdvojnosti je Narat, oprt najbrz na Harmana, delal sam.

Da je Jaklin v oni dobi zavračal »kranjstvo«, o tem ni dvoma; morebiti je bilo tudi to vzrok, da je dobil in prevzel on vodstvo.¹

Da bi se bil Narat umaknil čisto prostovoljno, recimo, radi katehetske službe na gimnaziji, je malo verjetno, saj je vendar sam nadaljeval delo.

Če dodaja Primic: »Die eigentliche Ursache (sc. razdruženja) war der Tod Narats — glave jim je potlej men-

njakov ožji rojak, Središčan, od 1788—1804 župnik pri Svetinjah, »najboljši govornik iste dobe, vseskozi zelo izobražen in plemenit« (Slekovec, Kapela žalostne Matere božje v Središču, 84—86; tudi Puff, *Marb. Taschenb.* I. 87). Modrinjakov rojak, Središčan, posvečen zajedno z njim l. 1800., je bil tudi Andrej Poljanec, od 1802—1808 kaplan pri Svetinjah, pozneje kot župnik zaslužen za svetinjsko šolo. Baš l. 1803. je postal kaplan v Ptujju Fr. Sal. Gruber, posvečen eno leto za Naratom (pozneje kanonik in škofijski šolski nadzornik), Ptujčan po rodu; »er war der slovenischen Sprache mächtig, scheint somit von slovenischen Eltern abstammmt zu sein« (Zapletal, *Die Domkapitel der Diözese Sekau in Graz und der Diözese Leoben*). Končno naj še omenim pisca »Malega besediša« (1789, 1809, 1818).

Narat, Modrinjak, urbanski župnik, Volkmer, Povoden, Harman. Poljanec, Kosi (?) Čolič, Gruber (?) — kdo mi more revidirati to vrsto mož, da bi zanesljivo ustanovili člane prvega »Slovenskega društva« na Štajerskem?

¹ Sredi junija l. 1811. je bil Jaklin na Dunaju in se je seznanil tam s Kopitarjem; »slavista bravus, me in visit saepe . . . eine interessante Bekanntschaft,« tako piše Kopitar o njem Zupanu ter dostavlja: »Er wünscht nach der berechtigten Meinung, die ich ihm von Euch beigebracht, mit Euch in Verbindung zu treten«. (Jagič, *Neue Briefe*, 223, 225).

kaló«, moramo pomisliti, da Narat že l. 1804., torej dve leti pred svojo smrtjo ni bil več — glava! Nadomestil ga je Jaklin, a seve — ta je l. 1805. postal župnik pri Svetinjah. Ta nova služba ga je morebiti tudi začasno odvrčala od slovstvenega življenja.

* * *

»Izdelovanje slovarja smo si razdelili med seboj«, pravi Modrinjak. Smemo mu verjeti in misliti, da so delo prevzeli vsi udeležniki shoda ali vsaj večina. Bili pa so vsi »ex ordine Levi«.

A zgodovinski glas imamo le o par izdelkih. Da je Narat sestavljal slovar, to je baš težišče moje razprave. Brezdvomno pa je tudi, da ga je Jaklin sestavljal; »Jaklin hat ein deutsch-wendisches Lexicon nach Schellers deutschem Theil fertig«, je pisal Kopitar Zupanu l. 1811. Da je Modrinjak sam prevzel kak del slovarja, o tem spričo njegovega pisma ne bomo dvomili.

Seveda je zelo verjetno, da so poedinci vsled razdruženja vse delo opustili, a mogoče je tudi, da so se ga lotili drugi, taki, ki niso bili pri onem prvem sestanku.¹ —

Da končno niti poedinci s svojim delom niso uspeli, to bomo laže razumeli, ako se ozremo še po sličnih istodobnih podjetjih drugod.

V prvih letih 19. veka se je snovalo več velikih slovanskih slovarjev, a vsi sestavljatelji niso tako uspeli kakor

¹ Modrinjak piše, da so se sestanka pri Sv. Urbanu udeležili samo možje »ex ordine Levi«, Pajek pa pravi v svojih beležkah, da so se izdelovanje slovarja »baje« udeležili: Gottweis, Narat, Jaklin, Cvetko. »Le od Cvetka je nekaj malega ohranil Lah.« Cvetka seveda moramo ločiti od direktne zveze z Naratom; zakaj bil je l. 1803. jedva v drugi šoli; pač pa je mogoče, da se je lotil slovarja pozneje, recimo vsled izpodbude Primčeve (Lah, o katerem govori Pajek, je gotovo Anton Lah, kot župnik v Lembahu naslednik Cvetku).

* Primerjaj pa »Primerjalni slovar slovanskih jezikov«, ki se omenja pri Naratovem vrstniku Al. Pergerju (Glaser II. 173).

Poljak Linde, ki ga je držala moč visoke »zlahte«, grofa Osolinjskega in kneza Čartorijskega.¹ Dobrovski je l. 1802. spravil na svetlo prvi del nemško-češkega slovarja; drugi del je izdal Hanka šele l. 1821, izjavljajoč v predgovoru: »Die beiden verflossenen Jahrzehnte waren zu stürmisch, der verehrte Gründer und Verfasser dieses Wörterbuches (Dobrovský) zu überhäuft, als daß der allgemeine Wunsch hätte befriedigt werden können, zumal die Arbeit, die fast unmöglich ist einem einzigen in ihrem ganzen Umfange kaum in einem ganzen Leben zu beendigen, so unzählbare Schwierigkeiten darbietet«. Vodnik je svoj slovar dodelal — 2 meseca pred Naratovo smrtjo je Laibacher Wochenblatt že prinesel o njem »eine vorläufige Nachricht« — a ni mogel z njim na dan, ker je vso javnost zavzemal napoleonski vojniki. Hrum časov je pač tudi zamoril plod, ki ga je zametnila Naratova »akademija«.

Duševni sin Jaklina samega, Stanko Vraz, je to istino lepo izrazil v posvetilu svojih »Gusala i tambure«, češ: »Zazvuči bojna trublja po poljih naših, razleže se grom bojnih topova po nebu slavjanskem, i glas smernih vaših (sc. Jaklina in tovarišev) pèsama izgubi se u žamoru tom«, mi pa dodajemo: ne samo glas pesmi, tudi beseda slovarja.

Obzorje in spremo Narata in njegovih drugov nam poleg Kopitarjeve opombe o Schellerju² kažejo Modrinjakove

¹ Gl. niže! — Stullija je podprla cesarska naklonjenost, a Voltiću je slovar založil baron Carneà Steffaneo.

² Verjetno je namreč, da so si prijatelji že l. 1803. vzeli Schellerja za podlago. (Kopitarjeva opomba o Schellerju je zgoraj sub b.)

Immanuel Ivan Gerhard Scheller, leksikograf in slovníčar, rojen l. 1735. v kraju »Ihlow bei Dahme« (v brandenburški marki južno od Berolina), umrl 1803 v Briegu.

Nas tu zanima nemško-latinski del njegovih slovarjev. L. 1783. je izdal v Lipsku »Ausführliches und möglichst vollständiges deutsch-lateinisches Lexicon oder Wörterbuch zur Übung in der lateinischen

besede: »Als Hülfquellen benützten wir verschiedene slavische Grammatiken und Lexica — polnische, böhmische, kroatische und sogar — russische.« S tem preidemo k sledečemu poglavju.

Sprache« (drugi natis l. 1789, tretji l. 1804/5). 8°; drugi natis ima 2840 polstranskih stolpcev.

L. 1792. pa je v istem Lipsku izdal (Lateinisch-deutsches und Deutsch-lateinisches Handlexicon vornehmlich für Schüler. Zweiter oder deutsch-lateinischer Theil (drugi natis 1796). 8°, drugi natis ima 1832 polstranskih stolpcev.

Ali si je Jaklin vzel za zgled oni večji slovar, ali tega manjšega, ni znano; verjetno je prvo.

Tudi Vodnik je rabil Schellerjev slovar. »Da (Vodnik) an dem deutsch-slovenischen Theile (svojega slovarja) arbeitete, nahm er sich Adelungs großes Wörterbuch und zur Vergleichung das Schellersche zum Leitfaden«. (Laibacher Wochenblatt 1806, XXV.—XXVI).

Schellerjev veliki slovar je bil v oni dobi pač najobširnejše delo na tem polju (»Mich dünkt, daß mein Wörterbuch ziemlich das vollständigste unter den bisherigen sein werde«, pravi Scheller sam v uvodu).

Ne smem opustiti, da bi tu ne omenil nekaterih misli iz Schellerjevih predgovorov. Na str. X.—XI. predgovora velikemu nemško-latinškemu slovarju čitam: »Es ist traurig, daß unsere Schüler (auch oft Lehrer) so wenig deutsch lernen. Ich ziele hiermit nicht sowohl auf die Orthographie (in der heutiges Tages jeder künstelt und an der jeder zum Ritter werden will), . . . sondern vielmehr darauf, daß man so wenig deutsche Ausdrücke recht versteht, folglich in seiner Sprache Fremdling ist. Unsere Kinder lernen, sobald sie laufen können, viel Latein, Französisch etc. (wenigstens müssen sie es lernen); ans Deutsche denkt niemand; das, denkt man, wird sich von selbst lernen. Und dann sollen diese undeutschen Deutsche eine Menge deutscher sogenannter Exercitia (worin sie das zehnte mal nicht verstehen) ins Lateinische und Französische übersetzen. Welche Unmöglichkeit! Man tadelt die, die im Zimmer pflügen, säen, düngen, schiffen, fechten etc. Man sage mir, ob jenes nicht fast eben dasselbe sei?«

Slično v predgovoru ročnemu slovarju: »Es ist Unsinn, etwas in eine fremde Sprache zu übersetzen, was man in seiner eigenen nicht versteht.«

§ 4.

Tolmačenje Naratovega razvoja.

a)

Dogoše, rodno selo Naratovo, spadajo med tiste vasi hoške župnije, ki so leta 1785. dobile lastno lokalijo Sv. Nikolaja ter jo imele do l. 1793., torej baš v dobi, ko je bil Narat gođen za ljudsko-šolski pouk. Prvi in edini kurat Sv. Nikolaja je bil Ignacij Mrva, Kranjec po rodu (»Carniolus Moreitschensis«), vrstnik Pöhlinovemu pesniku in pospeševalju šolstva Jos. Miheliču, a o tem-le vemo, kako je v Radečah pri Zidanem mostu brezplačno dečke pripravljaj za srednje šole.¹

b)

Narat dijak v Mariboru (1791—1796?)

Mariborska cerkev je takrat slovenščini dala glas. Mesto je imelo svojega »slovenskega kaplana«: od l. 1745. je ob nedeljah in praznikih opravljaj slovensko božjo službo pri podružnici Sv. Urha pred Graškimi vrati. Izza l. 1775. je bil »cooperator slavonicus« pri Sv. Urhu Josip Frauenberger. Ko pa je cesar Jožef II. l. 1786. ustanovil posebno predmestno »slovensko« župnijo, ji ni odkazal cerkve Sv. Urha, marveč cerkev dve leti prej ukinjenega kapucinskega samostana²

¹ Orožen, Das Bisthum etc. I. 293. — Slekovec, Odlični Kranjci, 52. — O Miheliču sem pisal v »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko XIV.« (1904), str. 17.

² Mariborski kapucini, ki so poldrugi vek prebili v Graškem predmestju, ko je Jožef II. 1876 razpustil njih konvent, so imeli v svoji sredi tudi slavista, patra Bernarda; njegov rokopisni slovar iz l. 1760. je imel naslov »Dictionarium germanico-slavonicum tam antiqua quam nova usu recepta demonstrans, nec non alphabetum vetus glagoliticum a Cirillo et Methudio inventum«. Ta rokopis je imel pozneje Caf (Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte I. 105. Tudi v »Marburger Taschenbuch I. 86—87).

(sedanjo frančiškansko cerkev) in je tu postal prvi župnik baš slovenski pridigar Frauenberger (do 1793).¹

Tudi jezuiti so imeli slovensko nalogo. Ko so se l. 1757. nastanili v Mariboru, je metropolit salcburški določil, da morata izmed njih vedno najmanj dva biti zmožna slovenskega jezika. Po ukinitvi reda (1773) je ostalo sedem ex-jezuitov v Mariboru: »Sie wohnten in verschiedenen Häusern der Stadt, hielten in der Aloisikirche den Frühgottesdienst mit slovenischer Predigt . . .«²

Ukinitev jezuitskega reda je bila znak bistveno izpremenjenega državnega življenja. Jožefinska uprava, ki je direktno pred vsem uvaževala le nemščino, je indirektno zbudila življenje tudi v drugih jezikih.

Že l. 1780. je najti prvi sled oficijelnega razmotrivanja, ali bi ne bilo dobro pouk slovenščine uvesti na graškem vseučilišču.³

Poročevalec v šolskih stvareh pri »notranje-avstrijskem guberniju« v Gradcu, ki je obsegal tudi Kranjsko, je bil gubernijalni tajnik grof Edling (gubernijalni tajnik v Gradcu pač izza l. 1788), prijatelj Kumerdejev, tisti mož, ki si je za

¹ Tega »slovenskega« pridigarja nahajam v nekaki posebni zvezi z Naratom. Bil je še slovenski župnik v Mariboru, ko je Narat pohajal prve gimnazijske razrede; za njegovih poznejših gimnazijskih, filozofskih in bogoslovskih let je bil nadžupnik v Naratovem zavičaju, v Hočah (do 1801), a ko se je vršil sestanek pri Sv. Urbanu, je bil nadžupnik ptujski. »Živeč vedno bolj zase bil je v svojem poklicu vseskozi vester in natančen. V družbe ni rad zahajal, zato pa se je toliko rajši bavil s šolstvom; odgoja mladine, kateri je bil vedno iskren prijatelj, bila mu je najprijetnejša zabava« (Slekovec, Škofija in nadduhovnja v Ptuj 167—168).

² Orožen, Das Bisthum etc. I. 13—14. — Slovenca sta takrat gotovo bila p. Blaž Spalatnik (Zaplatnik? Zaplotnik?) in p. Ivan Lažič (Lašič?). Slovenec je bil brezdvomno tudi p. Juri Gajšek, ki je kot ex-jezuit učil na humaniteti od 1784—1792, torej še tudi takrat, ko je Narat bil v prvi šoli (Matjašič, Fest-Programm, 108).

³ Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz, 105.

šolstvo na Kranjskem, osobito v slovenskem smislu pridobil toliko zaslug.¹ Dne 11. junija 1792 je inspirciral osebno mariborsko gimnazijo in prisostvoval izpitom.

In grof Edling je imel za ravnatelja mariborski gimnaziji vnetega prijatelja šole, mestnega župnika Andreja Kaučiča (ravnatelj od 1785—1794).

Zanimiv, toda po svojih vzrokih in virih še nepojasnen je dogodek pri šolski svečanosti ob koncu šolskega leta 1790/91: učenec Josip Emenc govori o prednostih in koristi slovenskega jezika! In tri leta pozneje se je določilo 20 štípendij po 15 fl. iz verskega zaklada za one učence mariborske gimnazije, ki bi se zasebno osobito marljivo učili slovenščine ter tako postali sposobnejši za dušno pastirstvo. V to svrhu se je odredil za vsako leto pismen izpit iz slovenščine, ki ga je imel do l. 1804. vedno mestni župnik Andrej Kaučič.²

Ko se je na tem zavodu tako-le uvaževala slovenščina, je bil njega učenec tudi — Ivan Narat. Skoro izključeno je, da bi se slovenskih izpitov ne bil udeležil »primus prae-mifer«.

Baš tista leta, ko je Narat pohajal gimnazijo, je bil profesor humanitete Juri Oblak, Kranjec, rodom iz Cirkna (v Mariboru od 1793—1798),³ posveten svečenik.

Po tem takem ni dvoma, da je mogel Narat že v Mariboru spočeti slovensko »mišljenje in čutenje«.

¹ Apih, Zgodovina narodne šole na Slovenskem (Letopis Mat. Slov., 1894, 30 sl.). — Nekako istodobno z njim je prišel na Štajersko (za okrajnega šolskega komisarja v celjskem okrožju) njegov slovenski prijatelj Kumerdej.

² Glej »Časopis« I. str. 130—131.

³ V šolskem letu 1793 je bil suplent gramatikalnih predmetov na gimnaziji v Gradcu, 1794 suplent v Mariboru, potem profesor istotam do 1798, tega leta prestavljen v Gradec, umrl 11. marca 1803, 46 let star. (Peinlich, Gesch. des Gymn. in Graz; Matjašič, Fest-Programm, 109).

Ko je Narat študiral v Gradcu, cesarja Jožefa II. sicer davno ni bilo več med živimi, a duh časa, ki ga je on hotel pokazati v uredbi konkretnih prilik, še ni zamrl. Univerza graška je bila še vsa jožefinska; delovali so na njej možje, ki jih je jožefinska prosvetljenost dvignila na odlična mesta.

Tako je v »filozofiji« (današnji sedmi in osmi šoli) predaval modroslovje profesor Ivan Nep. Wolf,¹ ki je bil l. 1774. spoznan primernim, da zameni jezuitske učne sile, a matematiko Fran Ješovskey, ki je bil l. 1786. namenjen profesorjem praktičnega prirodopisja v generalnem semenišču.²

Takisto so na teologiji učili znameniti jožefinci; dogmatiko je tradiral (izza šolskega leta 1800) Ivan Tretter, ki je učil v Gradcu že za generalnega semenišča, moralko Josip Jüstel iz Ljutomerice na Češkem, ki je prišel v Gradec 1790 s praškega generalnega semenišča, »ein kenntnisreicher und aufgeklärter Mann«³ — znan kot pospeševatelj stolice slovenskega jezika v Gradcu 1812 — osobito pa je poudariti Frana Gmeinerja, cerkvenega zgodovinarja, odločnega jožefinca, ki je na Narata mogel tem bolje vplivati, ker mu je bil ožji rojak.⁴

V takem duhu je Narat dovršil svoje študije v Gradcu. Ni dvoma, da je bil jožefinec tudi on — do škofa Zängerleja in Slomška, ki sta na Štajerskem zatrla jožefinski duh, je bilo še daleč.

¹ Kočevar po rodu, gojenec ljubljanskih šol.

² Verozakon takrat še ni bil učni predmet filozotije, a »akademski propovednik« je bil izza l. 1792. Jakob Hussik, župnik v Mooskirchenu.

³ Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz 487. Bil je tudi častni član kranjske kmetijske družbe (1815). Čeh po rodu?

⁴ Rojen l. 1752. v Studenicah na pristavi, lastnini studeniških dominikank (Macun, Knjiž. zgod. 54). Gmeiner in pa jurist Neupauer (Mariborčan po rodu) sta bila »literarno najbolj delavna profesorja jožefinske dobe graškega vseučilišča in sta kot odločna jožefinca nastopala z besedo in peresom«. (Krones, op. cit. 469).

Z Naratom zajedno so bogoslovje v Gradcu študirali Središčana Polanec in Modrinjak in Ptujčan Fran Gruber, prva dva posvečena eno leto pred njim, zadnji eno leto za njim.

Modrinjak je Vrazu »slobodan um«, a Modrinjak imenuje Narata izrecno svojega prijatelja: luč, v kateri nam stoji Modrinjak, nam razsvitlja tudi značaj Naratov.

Isti Vraz imenuje Mih. Jaklina Naratu »pobratima i druga«, a Jaklin je začel svoje bogoslovne študije še v jože-finskem generalnem semenišču.

Bila je to sploh doba, ko je baš razcvetel plod Jožefovih cerkvenih uredob.¹ —

A ti učenci jožefinizma s svojim delom že segajo v čase, ki jim je romantika dala svojo bojo.

Ali nam zadnja, zlasti graška doba Naratovega razvoja kaže katero točko, kjer bi mogli iskati vpliv na njegovo slovenstvo?²

Zametki idej leže sicer v duhu časa, a konkretnjejšo obliko jim dajo običajno šele ali poedine jake osebnosti ali ožji prijateljski krogi.

Za Slovence je očitvidno bil pomemben »kružok«, ki se je zadnja leta 18. veka sestajal v mali pritlični hiši gospe Wastlнове na oglu Eggenberške in Anine ceste v Gradcu. Pod nje krovom so se zbirali vsak večer mladi ljudje, študenti, vse prijatelji in znanci domačega sina Ignacija Henrika Wastlna ter se svobodno razgovarjali o velikih dogodkih osobito na Francoskem, o Kantovi filozofiji in naravnem pravu »brez predpisanega komentarja«, o najnovejših pojavih

¹ Župnik je v Mariboru Naratu bil jožefinec Kavčič; o njem gl. lanjski »Časopis« str. 130—131; istotam omenjeni Čebul je bil v Mariboru katehet, ko je bil Narat že bogoslovec; v bližini mariborski je takrat deloval še eden izmed tistih mož, ki jim je sekovski škof l. 1787. radi tobože nepravovernih odgovorov pri izpitih vzkralil posvečenje, namreč Ivan Krničnik (od 1799—1802 kurat pri Mariji v Puščavi, od 1802—1825 v Selnici).

² Stari zakon je Naratu v bogoslovju tolmačil bosonogi avguštinec p. A corde Jesu, Severin Dvorzak, novi zakon pa dominikanec Gundislav Dernošnik. Kakšna rojaka?

literature in politike, vmes pa tudi peli — njih »mati«, gospa Wastlnova, jih ni služila v krepilo le s »slovensko perutnino«, marveč je znala, prosvetljena kakor je bila, tudi sama sarkastično izpregovoriti o takratnem svetu, osobito i o politiki, saj je imela spominov iz časov Marije Terezije in Jožefa II.¹

Izvečine so bili študentje, prisedniki tega »revolucionarnega kružka«, Slovenci po rodu, vsaj iz Malega Štajerja doma. Bil je med njimi Konjičan Navršnik, tisti, ki ga je zanimanje za francosko revolucijo uneslo celo tja na nje pozorišče, v Pariz; bil je med njimi Alojzij Perger, tisti Urbančan, ki je pozneje znamenito uplival na Danjka in njegove vrstnike, in pa očitvidno tudi Ignacij Zimmermann, Slovenjebistričan, Volkmerjev učenec, ki je (»als Staats- und Weltmann bekannt«) bil pozneje škof labodski, pa poleg Wartingerja Gottweiß.

Drugi člani kružka mi niso znani, a to vem, da so Wastl, Perger, Zimmermann bili po času rojstva najožji vrstniki Naratu, in več nego verjetno je, da je bil i on med »študenti-zarotniki« ali vsaj blizu njih.²

Velepomembna je sigurno činjenica, da je bil Naratu vrstnik Štefan Modrinjak, gojenec hrvatskih učilišč. Kar je Miklošič o samem sebi izpovedal, češ: »V Varaždinu neje bilo narodnega buditelja; no raba slavenščine v školi učila me je, da sem slavenski jezik v školi in življenju više ceniti znal, nego je to pri fantih biti moglo, ki so prihajali iz nemških škol v gimnazijo«, to pač smemo prenesti tudi na Modrinjaka in njegovo razmerje do Narata.

¹ To nam poroča vnuk gospe Wastlnove, Hofrichter v »Lebensbilder aus der Vergangenheit« (Graz, 1863), str. 37.—39. (in 46.—47). Poročilo je jako važno in zanimivo, ker nam kaže, kako je francoski prevrat zrevolucioniral tudi slovensko mladež; zato ga v dodatku ponatisnem v nadaljnje izsledovanje.

² Wastl je bil rojen l. 1775. ter je, dovršivši filozofijo, vstopil l. 1776. za akcesista pri stanovskem knjigovodstvu v Gradcu. (L. 1800. je njegova mati, vdova po blagajniškem činovniku, bila pač že mrtva; zakaj tedaj

Od druge strani pa je po vsej priliki Harman, Kranjec po rodu, prinesel tja na sever tudi glas o Vodniku, njegovi Pratici in Novicah. In še trikrat so se vršili Kavčičevi slovenski izpiti na gimnaziji, ko je Narat že kaplanoval v Mariboru.

* * *

»Als Hülfsquellen benützten wir verschiedene slawische Grammatiken und Lexica — polnische, böhmische, kroatische und — sogar russische«, nam zatrjuje Modrinjak.

Od kod in kako so poznali hrvatske slovnice in slovarje, tega ni treba razkladati; druga pa je s poljskimi, češkimi in ruskimi knjigami.

Usoda Poljske, ruska vojska na poti v Italijo, češki jezikoslovni preporod — to troje je brez sumnje delovalo tudi na Narata, Modrinjaka in prijatelje.¹

Bila je sploh to doba, ko so na raznih krajih slovan-

je stanoval v Elisabethg. 106). Perger rojen 1776, Zimmermann l. 1777, a Narat tudi 1777 in Modrinjak 1774, Gottweiß pa 1779.

O Wastlnu in Zimmermannu poroča Wurzbach: »Mit Ignaz Zimmermann, dem späteren Fürstbischof, verband ihn (sc. Wastlna) innige Freundschaft, er stand mit ihm als seinem ehemaligen Schulkameraden und Jugendfreund, im vertrautesten persönlichen und schriftlichen Verkehr«. A Hofrichter (op. cit.) str. 31.: »Zimmermann gehörte als Student einem Kreise an, von dem schon die Rede war (misli gotovo na str. 9.) und aus welchem tüchtige Männer für Staat und Wissenschaft hervorgingen«. A na oni str. 9.: (Wartinger und Gottweiß) gehörten einem Kreise an, von dem später die Rede sein soll (str. 37!). Josef Wartinger verließ ihn, eben in Marburg seine Bestimmung suchend, zuerst, aber er galt in selbem als der eifrigste Vertheidiger der Menschenrechte, wie er auch später noch oft in vertrauten Kreisen sich bitter gegen physische und psychische Tyrannei aussprach«. Wartinger je prišel v Maribor l. 1802, a Gottweiß 1803.

¹ O Modrinjakovem slovanskem obzorju nam svedoči njegova pesem »Božica Slovenka« (natisnjena v Zborniku Matice Slovenske 1904, str. 237—239).

O početkih zanimanja za Ruse v dobi okoli 1800 gl. Popotnika 1902, 173. Kako je pozneje zmagoslavje rusko (1812) navduševalo na pr. Jarnika, nam kažejo njegova pisma (Jagić, Neue Briefe).

skega sveta kليلi slovarji; Vodnik, Stulli (1801), Voltič (1803), Dobrovský (1802), in Linde (1807), so tega priče.¹

Naj tu dodam še par poročil: dr. Jos. Muršec (r. 1807 v Bišu v Slov. goricah) piše v svoji rokopisni avtobiografiji: »5 let starega so me mati poslali k županu, očetu Simerlu po vojake, ktere bi imeli prenočiti, da bi jih domo privedel. (Oča pa so morali z vozom po vojaško spravo.) Smehlaje in muzaje stopa 12 ruskih vojakih za menoj — svojim veličanskim vodjom. Prišedši ž njimi k plitvemu potokecu ga bos prebredem, vojaki pa so prek in še noter skakali in se radostno smejali . . . Že dijak, sem onih dvanajstero Rusov nekikrat omenil; oča so pristavili: »Z Moskoviti smo lahko govorili.«

Nadalje nam pripoveduje Radoslav Razlag (Zora, jugoslavenski zabavnik 1852, 135) o Kolomanu Kvasu (rojenem 1790): »Prvo ga probudi slučaj, da se godine 1807 sastane s ruskimi Štajersku prolazečimi vojaci, s kojimi se podobro sporazumi naš narod.«

¹ Izmed slovanskih slovarjev, ki so se snovali v začetku 19. veka, sega kranjski primeroma jako daleč nazaj — Le Stulli je v svojih začetki starejši.

Vodnikov slovar je bil nastavek Kumerdejevega truda, a Kumerdej je že l. 1779. govoril članom »Academiae operosorum Labacensium«: *Meine Herren!* . . . *wir wollen ein Wörterbuch, die Grundlage zur Sprache, mit gemeinschaftlichen Kräften verfertigen*«. Potem pa se je stvar počasi vlekla; prvi javni glas o Vodnikovem delu je prinesel dne 11. avg. 1802 (št. 63.) brnski list »Patriotisches Tageblatt«.

Ta prva javna vest o Vodnikovem slovarju se sicer omenja, a nikjer ne nahajam nje natančnejše vsebine; zato jo hočem tu ponatisniti; glasi se namreč:

An die Herren Linde und Wodnigg, in Betreff eines slawischen Wörterbuchs. — Herr Linde, Bibliothekar Sr. Durchlaucht des Herrn Fürsten Czartorisky in Wien, gibt ein polnisches Wörterbuch nach Adelung heraus, und nimmt dabei vergleichende Rücksicht auf alle slawischen Sprachen. Die bisherigen Bemühungen des Herrn Linde erhielten den ungetheilten Beifall der Gelehrten, und wurden auch in die Jenaer Literaturzeitung mit Auszeichnung aufgenommen.

In Laybach lebt ein Leksikograph der krainerischen Spraché (auch eines slawischen Dialekts!) der aber seine Arbeit noch unter der Hand hat. Er ist Professor der Poetik und heißt: Valentin Wodnigg.

Da Herr Linde alle slawischen Sprachen vergleicht: so kommt nun auch die krainerische an die Reihe. Gewiß wird und muß Herr Linde wünschen, etwas Wahres und Richtiges von dieser Sprache zu wissen. Alles, was bisher darüber ist geschrieben worden, ist fehlerhaft; — auch würde ihm wohl schwerlich jemand bessere Auskunft geben können, über alles, was er nur hierinfallens wünschen könnte, als dies Herr Wodnigg wirklich zuthun imstande ist. —

To pa sedaj lahko trdimo: pred dobrimi 100 leti so naši jezikoslovci v Ljubljani (Kumerdej, Japelj, Vodnik), v

Nun weiß ich von guter Hand, daß sich Herr Wodnigg nicht nur gern zu aller Hilfeleistung herbeilassen würde, sondern dies thun zu können sogar wünscht; indem ihm diese seine Muttersprache am Herzen liegt, und er darüber nicht gern etwas Falsches, besonders in einem beifallswürdigen Werke, ausgebreitet wüßte.

Im Namen dieses Zweiges der Literatur wünsche ich daher, daß diese beiden würdigen Männer sich in Rücksicht dieses Gegenstandes; einander näherten, und sich darüber in Korrespondenz setzten. Ich würde selbst diese literarische Bekanntschaft in Wien eingeleitet haben allein da mir die Adresse des Herrn fürstlichen Bibliothekars Linde nicht bekannt ist, ich auch zu wenig Muße habe, ihn aufzusuchen: so bitte ich ihn hier öffentlich, entweder unmittelbar an Herrn Prof. Wodnigg in Laibach zu schreiben, oder seine Adresse an das patr. Tageblatt gefälligst einzusenden.

Wien den 7. Julii 1802.

G.

Nato je Linde v istem časopisu z dne 30. oktobra 1802 (št. 86.) objavil svojo »Antwort auf die an mich und Herrn Wodnigg geschehene Aufforderung:

Freundschaftliche Hülfe kann einem, besonders da, wo man ihrer recht dringend bedarf, nicht anders als sehr erwünscht kommen. Ich eile daher, Ihnen meine Adresse mitzutheilen, indem ich bemerke, daß, ob ich mich gleich der thätigsten und huldreichsten Unterstützung Sr. Durchlaucht des Herrn Fürsten Czartoryski erfreue, ich gleichwohl nicht fürstlich Czartoryskischer, sondern gräflich Ossolynskischer Bibliothekar in Wien bin, und daß mir unter diesem Titel jedes Schreiben sicher zukommen wird.

Wien den 18ten August 1802.

M. Samuel Gottlieb Linde

gräflich Ossolinskyscher Bibliothekar, der gelehrten Gesellschaft in Warschau Mitglied.

Ali se je korespondenca začela, mi ni znano. Med svojimi viri navaja Linde za »kranjsko narečje«: Bohoriča in Pohlina, za »windijsko narečje«: Migiserjev »Dict. 4 linguarum« (1744), celovško gramatiko iz l. 1758, Zelenkovo slovnico in Gutsmanovo (1799). Kranjsko narečje imenuje »dialekt, ki ga govore v Kranjski, malo različen od sosednega vindijskega«, a vindijski mu je »dialekt v Stiriji itd., bližnji sosed kranjskega, zato čestokrat od njega nerazličen«. Ta ločitev »kranjskega« in »slovenskega« jezika ni vsaj v duhu poznejšega Vodnika.

Že prihodnje leto (1803) piše Linde radi Megiserja Japeljnu v Celovec (Ljublj. Zvon 1886, 125—126).

Celovcu (Japelj) in na Štajerskem (Narat in tovariši) že rabili onodobno jezikoslovno literaturo drugih Slovanov.

Bili so Slovenci, ker so vedeli, da so Slovani.¹

* * *

Prvi zvezek Lindejevega slovarja je izšel sicer šele l. 1807, a delal ga je Linde že davno prej; v predgovoru čitamo, da je slovník začel že v Lipsku, malo ga nadaljeval v Varšavi, a da se ga je na novo lotil, ko je koncem l. 1794. prišel v hišo grofa Osolinjskega za knjižničarja — Osolinjski mu je pri delu bil to, kar Cojz Vodniku. —

Dobrovski je začel svoj slovar l. 1798, Stulli je svojega izdelal v dobi od 1760—1782 (tiskan 1801—1810).

¹ Katere poljske, češke in ruske knjige so rabili Narat in tovariši, o tem moremo le v obče govoriti, oziraje se na takratno jezikoslovno literaturo drugih Slovanov in pa na znani zgled Kumerdejev, Japeljnov in Vodnikov.

Kumerdej je rabil: za poljščino Ivana Monete »Enchiridion Polonicum« (1774), Gregorii Cnassii »Thesaurum Latino-Polono-Germanicum« (1780), Mihaela Abrahama Trotza »Nouveau Dictionnaire François-Allemand et Polonois« (I—IV, 1771); — za češčino: Konstancijevo češko slovnico (1705), slovnico iz l. 1739., Maks. Šimka »Priročno knjigo za učitelja češke literature (1785) in »Dictionarium von dreyen Sprachen« (1722); — za ruščino: Lomonosovo slovnico (1764), »Anfangsgründe der russischen Sprache, dem Weißmanischen Teutsch-lateinischen und russischen Lexikon beigegeben (1731), Jakoba Roddeja slovnico in slovar (1773, oz. 1784), Svjetsko školo od Le Nobla (Svjetskaja škola, Le Noble, 1761). [Ta dela so navedena v njegovem rokopisu »Versuch Einer Historisch-kritischen Krainisch-Slavischen Grammatik. 1791«, v ljublj. licejski knjižnici Mscr 347].

Japelj je rabil poleg mnogih slovarjev: za poljščino slovnico J. L. K. Bina (1790), Aleksandra Adamoviča in Ivana Monete (v priredbi Vogelovi); — za češčino slovnico in slovar Karla Ignacija Thama (1801, oz. 1799), Pohlovo »Böhmische Sprachkunst« (1776); — za ruščino Lomonosova, Roddeja. (Po rokopisu »Slavische Sprachlehre« 1807, v ljublj. lic. knjižnici.)

Vodniku so služili poleg hrvatskih (Jambrešiča, Belostenca, Dellabelle, Stullija) Trotz, Tham, Tomsa, Dobrovský, Rodde, Haym, l. 1704 v Moskvi tiskani »Dictionarium trilingue (Laibacher Wochenblatt, 1806, XXV—XXVI.)

Kumerdej, Japelj, (Linhart) in Vodnik so po slovanske knjige segali v bogato zakladnico knjižnice barona Cojza, ki jim je bil plemenit mecen.

Ko se je Japelj preselil v Celovec, si je pač sam nabavljal slovanske knjige; to se razvidi iz pisma, ki ga je l. 1803. pisal Poljaku

To je lik Ivana Narata, stoječ med »reprezentanti duha slavenskog od prošaste dobe«, ki jih slavi Stanko Vraz.

Izraziteje se nam odraža brezdvomno s splošnega ozadja, ki ga je očrtal pevec cerovski; ipak je še mnogo nejasnega na njem in mnogo negotovega.

Nadaljnja izsledovanja bodo morebiti kdaj dotirala, kar je tu še nedognano, potrdila, o čemer tu samo ugibljemo, in tudi popravila, kar trdimo.

D o d a t e k.

Zgoraj omenjeni »kružok revolucionarnih študentov« nam opisuje Hofrichter tako-le:

An der alten Eggenbergerstraße in Graz, wo sich diese in die neue Annastraße mündet, steht noch ein kleines unansehnliches Häuschen (sogar ebenerdig nur), und nimmt sich gegen die Prachtbauten dieser neuen Welt in nächster Nähe gar sonderbar aus. Dasselbe gehörte in den letzten Jahren des vorigen Jahrhunderts der Großmutter des Schreibers dieser Zeilen (sc. gospe Ceciliji Wastlnovi), die von einer kleinen Pension und dem Ertrage des Gärtchens dabei lebte. Unter ihrem Schutze versammelten sich damals darin oft junge Leute, die sich ursprünglich ihrem Sohne, der später in der literarischen Welt eine Rolle spielte (I. H. Wastl) anschlossen, besprachen dort die Tagesereignisse, die Erscheinungen in der Literatur usw. und waren oft sehr guter Laune, wie es die Jugend und Freiheit mit sich bringt. Daß aus diesem Kreise später selbst Männer von hohem (innern und äußern) Werthe hervorgingen, wäre nur zu erwähnen, weil alle vielstockigen Häuser der neuen Hauptstraße zusammen, jetzt vielleicht nicht solche Männer zählen!

Hätten die Herren »Maßregler« der damaligen Zeit gewußt, daß sich da allabendlich »Studenten« versammeln, die großen Begebenheiten der Zeit (besonders den Gang der Revolution in Frankreich) erzählen, über Kant'sche Philosophie und Naturrecht ohne vorgeschriebenen Commentar verhandeln, die neuesten Erscheinungen der Literatur und Politik des In- und Auslandes frei besprechen u. s. w. — ja zeitweise sogar Trink- und andere Lieder ertönen lassen — wären diese Bestellungen »im Garten« wohl eingestellt oder sie selbst Alle bald sammt und

Lindeju; prosi namreč Lindeja, naj ga posluži z lužiško-srbsko in slovaško slovnico, »die ich zu Wien nicht zu kaufen bekam« (Ljublj. Zvon 1886, 126).

Kdo bi bil na Štajerskem tak mecen, ki bi Naratu in prijateljem oskrboval slovanske knjige? Ne poznamo ga.

sonders unsichtbar geworden, und hätten ihre Bestimmung in entfernten Regimentern oder beim Fuhrwesen (ein schon damals beliebtes Auskunftsmittel für solche Fälle) gefunden — wie es bekanntlich so vielen unvorsichtigen jungen Leuten erging — statt sie später Alle zu hohen Ehren kamen oder durch innern Werth und stillen Wirken glänzten.

Unter diesem jungen Volke herrschte oft die heiterste Laune, besonders »wenn etwas vom Hause«¹ kam (die meisten waren aus Untersteier zu Hause), wie im Wissen herrschte im Genießen dann ein Communismus, und wenn die Eltern des Einen oder Andern was schickten (ein alter Studentenbrauch) wurde Commers gehalten, statt philosophirt oder disputirt. Hätten Herr von Thugut und seine Helfershelfer davon gewußt, sie würden darin den Untergang der österreichischen Monarchie gewittert und dieser Unterhaltung »im Garten« bald den Garaus gemacht haben — Großmütterchen aber schloß die Balken, bereitete »die windischen Vögel« zu und wechselte fleißig die Flaschen, ohne im Singen ein staatsgefährliches Symptom zu finden, erntete aber auch die Anerkennung dafür, daß ihr dies »junge Volke«, wie sie es stets nannte, Mann für Mann bis zum letzten Augenblicke in Liebe und Verehrung ergeben war.

Die meisten dieser Studenten waren Slovenen (wenigstens aus den »untern Gegenden« zu Hause), vertrugen sich aber ganz gut mit ihren deutschen Kollegen . . .«

Nato podaja sliko Kopertina Navršnika in Alojzija Pergerja, ki sta bila oba v krogu »na vrtu«.

II.

Nastanek in prvo izdanje Murkovih jezikoslovnih del.

(1829—1833.)

Še živé, ki so ga poznali, hoškega dekana Antona Murka! Ko je na starega leta dan 1871 umrl, so se pač spomnili, da je bil to nekdanj »scriptor slovenicus« — nekdanj! Zakaj skoro 30 let mu je praznovalo pero in 40 let je do njegove smrti poteklo, odkar je zašumelo prvič njegovo ime po slovenskem gaju.

Vsi, ko so dovršili srednjo šolo, vedo, da je Murko v Prešernovih (Vrazovih) časih, v tridesetih letih minulega veka

¹ Prevod slovenskega izraza: »z doma!«

spisal slovnico in slovar, oboje epohalno v zgodovini slovenskega jezika.

Vprašam: »Kdaj jih je izdal? Kak jim je naslov?«

Odgovor: »1832 oz. 1833. Natančni naslov je najti v literarno-zgodovinskih in bibliografskih spisih.«

Toda žalibože se nam zmedejo letnice in naslovi, ako si jih pogledamo v »Letopisu Mat. Slov.« 1880, 239 ali v Pleteršnikovem slovarju XIV.—XV. ter jih primerjamo s podatki po drugih knjigah, na pr. v Simoničevi Bibliografiji.

Skušajmo malo natančneje določiti nastanek in izdanje Murkovih jezikoslovnih del!

A.

Tisk in izdanje.

§ 1.

Poziv Ferstlnove knjigarne.

V dobi, za koju nam gre (okoli 1829), knjigar ni bil baš v zadregi, če mu je bilo treba postreči s slovensko slovnico; osobito je bila na Štajerskem na razpolago Danjkova slovnica (1824), prodajal pa se je v Gradcu tudi Metelkov »Lehrgebäude« (1825).¹

Teže mu je bilo kupca poslužiti s slovenskim slovarjem; Pohlin je bil že davno — obsojen in jedva v trgovini dobiten; Gutsmanova je pač še l. 1829. ponujala graška knji-

¹ »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung z dne 4. in 18. marca 1828 je prinesel »Literarische Anzeige für Freunde der slowenischen Literatur«, češ, bei Damian und Sorge, Buchhändlern in Grätz, Sporgasse Nr. 89 ist zu haben: Lehrgebäude der slowenischen Sprache . . . von Fr. Metelko . . . razen tega Potočnikove »Svete pesme« in več Zalokarjevih del. Naznanilo pravi, da je Metelkova slovnica »(ein) vortrefflich geratenes Werk, wie sich der rühmlichst bekannte Hr. Dobrovsky in einem Schreiben an den Herrn Verfasser ausdrückt und welches Hr. Schafarik in seiner Geschichte der slavischen Sprache und Literatur unter die besten bis jetzt erschienenen slavischen Grammatiken zählt . . .« Gutsmanova slovnica je bila baš leta 1829. šestič izdana.

garna Damian & Sorge,¹ a ta slovar se je zdel že »sehr wortarm« in slov.-nemškega dela skoraj ni bilo.

Narat je utonil, Jaklinovo in Vodnikovo delo so za-držale časov sile, Primic je obtičal, Danjkov tobožnji izdelek še ni zagledal belega dne.

Čim teže pa je bilo dobiti slovenski slovar, tem bolj se je moralo množiti povpraševanje po njem, odkar so spričo novega duha tudi vladajoči krogi začeli uvaževati slovenski jezik ter je z l. 1823. zopet oživila stolica slovenskega jezika na graškem liceju (vseučilišču).

»Častniki in uradniki so pogosto izpraševali po slovenski gramatiki in slovenskem besednjaki . . .«² Tej opetovano ob-čutni potrebi je bilo treba doskočiti.

* * *

Ko se torej razmere bile take, je bilo čitati v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer Zeitung« od pone-deljka, dne 1. junija 1829 sledeči poziv:

Aufforderung.

Die Ferstl'sche Buchhandlung in Grätz wünscht zu verlegen ein:

Deutsch = Wendisches Wendisch = und Deutsches

Taschenwörterbuch,

nach der Art und Weise, wie auch nach dem Umfange der Leipziger Tauchnitz'schen Taschenwörterbücher von der Deutschen, Englischen und Italischen Sprache bearbeitet; mit Aufführung aller Wendischen Dialecte in Steyermark, Kärnten und Krain (Innerösterreich);

¹ »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung« z dne 4. aprila 1829; knjigarna je prodajala ta Gutsmanov slovar iz l. 1789., »in marmorirtes Papier steif gebunden«, za 4 fl 15 kr CM.

² Dav. Trstenjak v »Zori« 1872, 24.

und mit zwey grammatikalischen Einleitungen (kleine Sprachlehren), für Deutsche zum Deutsch = Wendischen Theile zur Erlernung der Wendischen Sprache, für Wenden zum Wendisch = Deutschen Theile zur Erlernung der Deutschen Sprache, für welche fleißige Bearbeitung sie einen sehr anständigen Ehrenlohn (Honorar) biethet, wie überhaupt sie sich zur

Drucklegung von Original = Handschriften empfiehlt.

Grätz im Juny 1829.

Joh. Lor. Greiner,
Besitzer der Ferstl'schen Buchhandlung.

Iz poziva povzemamo:

1. Knjigarna je želela žepni, priročni slovar s slovenskim uvodom.

2. Kakor je gotovo, da je pozivu prvi in vnanji povod bilo povpraševanje po slovenskem slovarju,¹ je vendar tiskarna hotela imeti tudi slovar in slovnico za priučenje nemškega jezika; namera, ki jo kaže poziv, sega torej čez očitno prvotni povod.

3. Knjigarna je poudarjala vsa notranjeavstrijska narečja, torej vseslovenski značaj slovarja; v tej želji smemo videti reakcijo zoper Danjka pa tudi Metelka, ki sta uvaževala prvi le iztočno-štajersko, drugi kranjsko govornico. S tem je pa knjigarna prav za prav že a priori ustanovila črkopis — niti v danjčici niti v metelčici ni mogel pisati tisti, ki je hotel želji knjigarne ustreči ter se ozirati na vsa slovenska narečja.

¹ Prim. zgoraj navedene besede Dav. Trstenjaka. Murko sam pravi v uvodu slovnice (VII), da se je lotil dela, »um einem bisher mehrfach fühlbaren Bedürfnisse abzuhelfen«; ta trditev, ki je sicer locus communis tudi nepotrebnim knjigam, je tu verodostojna. Glej še sledečo opombo!

Kdo je tiskarni v tej zadnji stvari svetoval, tega ne vem. Vsekakor je bilo tako misel lahko spočeti spricho debat, ki so se o črkopisu vršile že izza l. 1827. (javno v graškem »Der Aufmerksame« in ljublj. »Illyr. Blatt«). —

Ta poziv je bil nekaj posebnega, novega, nekaj takega, kar bi bilo par desetletij prej v Gradcu nemogoče. Da knjigarna javno razpisuje slovenski slovar in obeta zanj »pošten honorar!«¹

Vstajali so pač novi časi in knjigarna je z njimi računala.

Zajedno naj bi poziv obistinil nakano, ki jo je imela knjigarna že izza leta 1828 in ki jo razkrivajo tudi zadnje besede poziva samega, namreč, zalagati le izvirna dela.

V »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 10. nov. 1828 (in pozneje parkrat) je citati to-le naznanilo Ferstlnove knjigarne: »Nachdem Endesgenannter von nun an seine Verlagsunternehmungen nur bloß auf Originalwerke (Manuscripte) ausdehnt, so empfiehlt er sich den T. H. H. Verfassern derselben zu deren Verlagsübernahme gegen solide und prompte Honorierung, verbunden mit sorgfältigster Beachtung auf typographisch-elegante Ausstattung in Papier und Druck. Joh. Lor. Greiner.

Iz tega splošnega načrta je spricho istinitih popraševanj potekel konkretni poziv na slovenski in nemški slovar.

Inicijativa za prvi vseslovenski slovar gre torej razvoju Ferstlnove knjigarne.²

¹ »Es ist eine erfreuliche, und in unseren Gegenden fast neue Erscheinung, daß die Ferstl'sche Buchhandlung in Grätz, um der Nachfrage zu genügen, die slavischen Gelehrten öffentlich zur Ausarbeitung eines Wörterbuches auffordert«, je zatrjeval Kopitar, poročajoč o Murku »Österr. Beobachter« z dne 11. okt. 1832 in »Der Aufmerksame« z dne 16. okt.

² V Intelligenzblattu z dne 31. jan. 1829 je citati sledeče »Svarilo«: Nachdem schon mehrmahls in der Untersteiermark auf meinen Namen Geldbeträge ohne meinem (!) Wissen und Wollen entlehnt wurden, so erkläre ich hiemitt öffentlich, daß ich solche Beträge, die ohne einer (!) von mir eingehändig unterfertigten Anweisung an wem (!) immer ausbezahlt werden, nicht erstatte. Joh. Lor. Greiner, Buch-, Kunst-, Musikalien- und Papierhändler. — Tudi zgoraj podana poziva kažeta včasi čudno slovnico.

Poziv na sestavo slovarja in slovnice je objavljen le enkrat; iz tega smemo pač sklepati, da je bil odziv hitro za njim.

»Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot z umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice«, pripoveduje Davorin Trstenjak (Zora 1872, 24). Pa najsi je Greiner Murka naprosil, ali se je Murko sam ponudil,¹ to je verjetno, da drugih ponudeb sploh ni bilo; Danjčičarji poleg svojega načelnega naziranja o črkopisu in knjižnem jeziku pozivu niso mogli slediti, na Koroškem pa je Jarnik delal za Kleinmayerjevo knjigarno v Celovcu. (Prim. spodaj B, § 3.!)

§ 2.

Naznanila knjigarne o dovrševanju Murkovega slovarja in slovnice.

Do maja meseca l. 1831. je Murkovo delo dotle dospelo, da je knjigarna mogla vabiti na predplato; v »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 25. maja navedenega leta je naznanila, da izide Murkov »Slovensko-nemški ino nemško-slovenski Ročni besednik, zraven kratkega navuka za Nemce« do konca tega leta na 25—30 tiskanih polah.²

¹ Misel je ležala v potrebah in duhu onega časa. Važna je Murkova izjava v uvodu slovnice, ki sem se je taknil že v predpredzadnji opombi, ki pa jo moram tu dopolniti: »Um einem bisher mehrfach fühlbaren Bedürfnisse, wenn auch nothdürftig, abzuhelfen, habe ich aufgemuntert durch die . . . von Seite der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung ergangene Aufforderung, ein . . . Wörterbuch zu schreiben angefangen . . .« Ali je Murko že prej mislil na slovar in mu je Ferstlnova ponudba le prišla prav? Gl. § 1. v poglavju C, predzadnjo opombo!

² Naznanilo knjigarne z dne 25. maja (ponovljeno 1. in 9. junija) 1831 se glasi: Pränumerationsanzeige von der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (Joh. Lor. Greiner) in Grätz. Im Verlage dieser Buchhandlung erscheint: Slowenisch = deutsches und deutsch = slowenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten in Steyermark, Kärnten, Krain, und in den westlichen Districten von Ungarn, bearbeitet von A. J. Murko. (25—30 Druckbogen in Kleinquart zu 32 Spaltseiten stark). — Slověnfko-némfhki ino

Dne 23. januarja 1832 (istotako dne 28. januarja in četrtega februarja) je naznanil »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung«
subskribentom Murkovega slovarja, da je izšla slovnica na 14 polah in slovensko-nemški

němfhko-slověnfki Rózhni befědnik, sraven kratkega navuka sa Nemze. Kakor fe slověnfhina govori na Shtajerskem, Korófhkem, Krájnřkem, ino v' sahodnih řtranih na Vogerřkem. Slořhil A. J. Murko. — Gemář meiner Aufforderung zur Verfassung eines slowenisch-deutschen und deutsch-slowenischen Wórtterbuchs für alle Sprecharten der vormahls inner-ósterreichischen, nun steyerisch-illyrischen Slowenen, welche ich vor zwey Jahren in den óffentlichen Blátttern dieser Lándler bekannt gab, erscheint nun das oben angezeigte Wórtterbuch, als das erste und dermahlen einzige in diesem Sprachfache. Náchst der áußerst mühevollen Arbeit des Verfassers (denn jeder Anfang ist schwer, besonders, wenn dem Bearbeiter so wenig Material zu Gebóthe steht, wie hier der Fall war, und er meist aus seinem eigenen Sprachreichthum zu schöpfen gezwungen ist) verdankt dieses Werk sein besseres Gelingen den gütigen Berathungen und Unterstützungen des Herrn Kopitar, Custos an der k. k. Hofbibliothek zu Wien, sowie die besondere Correctheit des Werkes durch die genaueste Correctur; erstlich, des Verfassers selbst, dann durch Herrn Quař, Professor der slowenischen Sprache zu Grätz, verbürgt wird. Uebrigens bedarf es wohl kaum einer besonderen Ueberzeugung, daß ein solches Wórtterbuch für Jeden, der in den herrlichen Gebiethen der Slovenen als Priester, Beamter, Arzt, Schulmann oder als Militär, kurz in was immer für einem Stande wirkt und lebt, höchst nothwendig, ja geradezu unentbehrlich ist, wenn er seinem Berufe als vollkommen brauchbar entsprechen, oder doch kein Hálbling in seiner Gegend seyn will.

Um nun einerseits diesem Bedürfnis durch die möglichste Preisbilligkeit willfährigst entgegenzukommen, andererseits aber eine dem Bedarf entsprechende Auflagezahl bestimmen zu können, eröffne ich hiermit eine Subskription mit einer diese verbürgenden Vorausbezahlung von 1 fl CM. für das Exemplar, welche Unterzeichnung und Vorausbezahlung nur bis 1. July dauert. Nach Erscheinung des Werkes (bis Ende dieses Jahres) wird der Preis also berechnet:

I. Für die T. H. H. Subskribenten, welche schon 1 fl als Bürgschaft für sichere Abnahme bezahlt haben, und sich dadurch als Unterstützer dieser Unternehmung bewährten, wird dann der Druckbogen, in Kleinquart, auf weißes Papier mit neuen Lettern gedruckt, 32 Spaltseiten stark, nur zu 3 kr. CM. berechnet und erhalten die T. H. H. Abnehmer ihre Exemplare in steifen Einbänden, gut gebunden, geliefert.

del slovarja na 25 polah; »die dritte Abtheilung: das deutsch = slovenische Wörterbuch erscheint bis Ostern 1832, bis dahin auch der Subscriptionspreis dauert, welcher nach Ostern d. J. in den bedeutend erhöhten Ladenpreis übertritt«. Po-sebe zase se je pa prodajala očitvidno le slovnica.¹

Brezdvomno je torej, da je januarja meseca l. 1832. poleg slovnice bil tiskan tudi slovensko-nemški del slovarja;²

II. Der Ladenpreis wird dann für den Bogen zu 6—8 kr. CM. festgestellt, und die Exemplare in dem daraus entfallenden Werte ungebunden verkauft.

Joh. Lor. Greiner.

Auch wird bey nachstehenden Buchbindern in beygesetzten Ortschaften Unterzeichnungen und Vorhineinbezahlungen angenommen, und zwar: in Cilli bei Geiger, in Marburg bei Ferlinz u. Geist, in Pettau bei Spritzey, in Radkersburg bei Weitzinger u. a.

¹ Naznanilo v Intelligenzblattu se glasi: In der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (Johann L. Greiner) in Grätz in der Herrengasse Nr. 199 ist erschienen: Von dem auf Pränumeration angekündigten A. J. Murko's Handwörterbuch der slovenisch = deutschen und deutsch = slovenischen Sprachen (!!), nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steyermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Districten. Slovénko-Némfhki ... na Vogerfkim. I. die Sprachlehre, 14 Bogen stark. II. das slovenisch-deutsche Handwörterbuch, 25 Bogen stark. Daher beliebten jene T. H. H. Subscribenten, welche einen Bürgschaftsgulden bereits erlegt haben, nachträglich für den Bogen drey Kreuzer CM, auf milchweißen Velinpapier (Prachtausgabe) für den Bogen sechs Kreuzer CM., also im Ganzen nebst dem Umschlagsbogen für XXXX Bogen bey Abholung dieser beyden Abtheilungen in steifen Einbänden gut gebunden, zu erlegen: Für die ordinäre Ausgabe 2 fl. — Velinpapier-Ausgabe 4 fl CM. Die dritte Abtheilung .. (gl. zgoraj v tekstu!). — Einzeln wird nun gegeben: Murko's slovenische Sprachlehre für Deutsche. Nach den ... Grätz 1832 steif gebunden 1 fl. — Schönste Velinpapierausgabe 1 fl 45 kr.

Unterricht in der slovenischen Sprache wird von dem Verfasser dieser Werke ertheilt, weshalb sich in anfangs benannter Buchhandlung anzufragen ist.

² Dne 27. decembra 1831 je pisal šestošolec Caf svojim roditeljem iz Gradca: »Tiste slovenske bukve, tisti Wörterbuch skoro je dobiti, kak je (Divjakov) Anzek Vmarburgi pri Geisti ein Rainisch srebra že plača. Toti Wörterbuch obstoji streh Bükv, no vala 3 fl 42 kr CM. Dvojne bukve se zdaj ob treh Kralah dobijo, ene pa obletencah.« (Zbornik Matice Slov., 1900, str. 181). — F. Geist je bil knjigar v Mariboru.

a gotovo pa je istotako, da do Velike noči tega leta nemško-slovenski del slovarja ni zagledal belega dne, da ga sploh ni bilo celo leto 1832., izšel je marveč še le 1. 1833.

Ferstlnova knjigarna je v teh letih očitno dobila veselje za trgovino s slovenskimi knjigami. Naznanjajoč kompletno¹ Murkovo delo (oba dela slovarja in slovnico), je v »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 29. julija in 5. avgusta 1833 javila, »daß in obgenannter Buchhandlung von nun an ein möglichst vollständigstes Lager der kärntnerisch-krainersch-steyerisch-slovenischen Literatur aufgestellt ist und dieses Fach der Literatur als eine besondere Geschäftsabtheilung mit vaterländischer Lust und Liebe also gepflegt und erhalten wird, daß sowohl die älteren als die neueren, wie auch die neuesten Produkte dieser Zunge immer vorrätbig um die Lokal-Originalpreise zu haben sind«.

§ 3.

Podatki o času tiska v knjigah samih.

Nekoliko podatkov o tisku nahajamo v knjigah samih.

Uvod slovnici je pisal Murko »Wien im November 1830«; kakor je naravno, je pisal ta uvod, ko je bila slovnica že dovršena; to se mi zdi nedvomno spričo sledečih njegovih besed: »Ueber die Einrichtung des Wörterbuches selbst, dessen erster Theil nächstens, der zweite aber um Ostern künftigen Jahres (1832) die Presse verlassen dürfte, werde ich beim Erscheinen desselben am gehörigen Orte das Nöthige angeben« (str. VIII.) in zopet: »Ich habe wichtigere Verschiedenheiten und Abweichungen in dem

¹ Podatki o ceni v tem naznanilu: »(Murkov besednik) II Theile, gebunden 4 fl. — Velin-Papier Ausgabe 5 fl. — Dessen (sc. Murkova) Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre für Deutsche nebst Gesprächen und slovenischen Übersetzungsaufgaben. Gebunden 1 fl. Alle III Bände zusammen (das Wörterbuch und die Sprachlehre) kosten gebunden 4 fl 30 kr, Velinpapier Ausgabe 6 fl.«

deutsch = slowenischen Teile des Wörterbuches .. angezeigt und in gegenwärtiger Sprachlehre diese nähere Bezeichnung unterlassen, weil sie dann beim Erscheinen des Wörterbuches nachgeschlagen werden kann« (str. X.) in tretjič: »Ich habe.... ein slowenisch = deutsches und deutsch = slowenisches Wörterbuch zu Schreiben angefangen, zu dem vorliegende Sprachlehre die Einleitung bildet und zu dessen leichterem Gebrauche unentbehrlich seyn wird, weil sie so Manches ausführlich abgehandelt enthält, was im Wörterbuche, wie natürlich, nur kurz angedeutet ist, oder als bekannt vorausgesetzt wird...« (str. VIII.)

Iz teh izvajanj Murkovih sklepam:

1. slovnica je dodelana (»gegenwärtige, vorliegende Sprachlehre«);

2. pisec pa izdeluje tudi slovar in sicer oba dela (»ich habe ein slowenisch-deutsches und deutsch-slowenisches Wörterbuch zu schreiben angefangen«); izdelovanje je donekle že dospelo, tudi nemško-slovenski del (»Ich habe wichtigere Verschiedenheiten in dem deutsch = slowenische Theile... angezeigt...« a

3. dodelan še ni noben del: prvi del utegne iziti »nachstens«, drugi pa o Veliki noči prihodnjega leta (1832).

Predgovor je sicer datovan in (gotovo) tudi pisan novembra 1830, a v njem samem je zavzeto stališče leta 1831; zakaj »prihodnje« leto mu je leto 1832. Naravno! Murko se je v predgovoru postavil na stališče dotiskane ga dela, na stališče čitalca!¹

¹ To velja o časovnih podatkih predgovora; zato tudi pravi, da je poziv Ferstlnove knjigarne izšel »vor nun mehr als zwei Jahren«; poziv je izšel 1. junija 1829, torej je izraz »vor nun mehr als zwei Jahren« rabljen s stališča jeseni 1831. (Na naknadne korekture teh podatkov med tiskom ni misliti; zakaj v tem slučaju bi bil pač tudi izpremenil datum »Wien im Nov. 1830«.)

Da je delo samo l. 1830. dospelo dotle, kjer si ga mislimo po predgovoru, priča tudi pogodba, ki jo je sklenil Murko z Greinerjem

4. Mislil si je Murko očitvidno stvar tako: Slovnica in prvi del slovarja izideta tekom leta 1831, slovnica najprej, slov.-nemški slovar potem »nächstens«.

Kdaj bi bil ta »nächstens?« V tem oziru nam nekoliko pove naznanilo Greinerjeve tiskarne, ki ga čitamo na Slovnicu in sicer na vnanji strani zadnje trde platnice; tam je naznanjeno celo delo v treh delih, namreč:

I. Die Sprachlehre, welche nun zu haben ist.

II. Das slowenisch = deutsche Handwörterbuch, welches bis Ende dieses Jahres beendigt wird.

III. Das deutsch = slowenische Handwörterbuch, welches bis Ostern 1832 erscheint.

Ako si mislimo, da je to naznanilo na platnici bilo tiskano, ko je delo (slovnica) bilo že tudi gotovo (dotiskano), je vidno, da je slovnica bila gotova tako kam do septembra 1831 (gl. prejšnjo opombo!) in je Murkov »nächstens« tolmačiti s koncem l. 1831.

V istini pa sta obe knjigi bili naznanjeni skupaj še le 23. jan. 1832.¹ Stvar se je torej zavlekla: slovnice ni bilo dobiti sredi 1831, slov.-nemškega slovarja še ne ob koncu istega leta, kamoli nemško-slovenski del o Veliki noči 1832. Zakaj da se je ta zadnji del zavlekel toliko, temu se čudimo tem bolj, ker je bil še celo v začetku l. 1832. obečan za Veliko noč.²

17. jul. 1830 (objavljena v slov. prevodu v Let. Mat. Slov. 1880, 231); v njej čitamo: »Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradcu, prepušča gospodu J. Lovrencu Greinerju . . . svoj slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar z ozirom na na narečja v Štajerju, v Korotanu in Kranjski s kratko slovnico za Slovence, da se morejo nemški in za Nemce, da se morejo slovenski učiti, v natis in založbo za vse poznejše natis.«

¹ Prim. Cafovo pismo v opombi na koncu § 2.!

² Naslanja se pač na naznanilo osobito na platnici slovnice, je Lubomir-Slomšek še dne 10. marca 1832 pisal v »Carinthiji«, daß der zweite Theil (des Wörterbuch) laut Ankündigung bis Ostern mit Sehnsucht erwartet wird.

§ 4.

Letnice osobito na slovarjih.

Kjerkoli se imenuje Murkovo delo, povsod čitamo za Slovnico letnico 1832 (to se sicer ne zлага s tiskom, ali ta letnica stoji na vseh znanih primerkih, in dobiti je bilo knjigo res šele v začetku tega leta),¹ za Slovar (razen pri Pajku v *Let. Mat. Slov.* 1880, 239 in pri Pleteršniku) letnico: 1833.²

Ta zadnja letnica se prilega drugemu delu slovarja; prvi del pa je bil v knjigotrštvu naznanjen brž po Novem letu 1832, zato bi vsaj na tem prvem delu pričakovali letnico: 1832.

* * *

Dr. Pajek imenuje na omenjenem mestu slovensko-nemški del slovarja z letnico 1832 poleg nemško-slovenskega dela iz l. 1833.

Izprva sem imel letnico 1832 v Pajkovi navedbi za pomoto; a temu ni tako; sedaj poznam dva primerka, ki kažeta to letnico, eden je v mariborski gimnazijski, eden pa v ljubljanski muzejski knjižici.

¹ Jako čudno je pa to: zgoraj navedeno naznanilo na zadnji platnici slovnice je podano s stališča leta 1831., a na sprednji platnici je tiskana letnica 1832; to opreko si tolmačim tako: naznanilo na zadnji platnici je imelo služiti le za zasebno pojasnilo odjemalcem (tako rekoč namesto posebnega dopisa), pri letnici na prednji platnici in na naslovnem listu pa so posegli za eno leto naprej, da bi tako vse delo imelo eno letnico; načrt je bil pač ta: kompletno naj bi izišlo delo do Velike noči l. 1832; in to letnico naj bi nosili vsi trije deli celotnega dela, ki je bilo osnovano kot enota; osobito se je slovnica, zgolj uvod slovarju, ravnala po njem, ga čakala in sprejela letnico, ki bi sodila prav za prav le njemu.

² Cigale v uvodu Wolfovemu nemško-slovenskemu slovarju (VI), 1860; Miklošič v Slovenskem Berilu za osmi gimn. razred (52), 1881; Marn, *Jezičnik* XXIV. 26; Macun, *Knjiž. zgod. Slov. Štajerja* (109), 1883; Šket, *Slovstvena čitanka* (199), 1893; Glaser, *Zgodovina slov. slovstva* (II. 190, 257), 1895; Simonič, *Slov. bibliografija* (sub Murko), 1904.

To sta trdo vezana primerka; vnanji strani njunih trdih platnic sta potiskani z naslovom slovarja in sicer vnanja stran sprednje platnice s slovenskim, vnanja stran zadnje platnice z nemškim naslovom, a v tem slovenskem in nemškem naslovu čitamo letnico: 1832; nemško-slovenski del, enako opravljen, ima pa seveda letnico: 1833.¹

Naslovni list slovensko-nemškega dela teh primerkov notri v knjigi (pred tekstom) nima nobene letnice, ker je ta naslov bil — le provizoren.

§ 5.

Naslov slovarjev.

Naslov primerkov, ki nosijo (na naslovnem listu slovensko-nemškega in nemško-slovenskega dela) letnico 1833, je tak, kakor ga ima Simonič v Slov. bibliografiji sub Murko.²

¹ Vnanja stran sprednje trde platnice slovensko-nemškega dela ima slovenski naslov: Slevénfko-Némfhki in Némfhko-Slovénfki Rózhni befédnik, sráven krátke flovénfke gramatike sa Némze. Kakor se . . . ; slishil Anton Janes Murko. Slovénfko-Némfhki Dél. V Gradzi 1832. V' salógi in . . . Janes Lavre Greiner. — Vnanja stran zadnje trde platnice istega slov. nemškega dela: Slowenisch = Deutsches und Deutsch = Slowenisches Handwörterbuch nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten . . . ; bearbeitet von . . . Slowenisch = Deutscher Theil. Grätz 1832. Verlag . . . Johann Lorenz Greiner.

Nemško-slovenski del istih primerkov ima na vnanji strani prednje platnice nemški naslov: Deutsch = Slowenisches und Slowenisch = Deutsches Handwörterbuch nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den . . . ; bearbeitet von . . . Deutsch = Slowenischer Theil. Grätz, 1833. Verlag . . . Greiner. — Vnanja stran zadnje platnice nemško-slovenskega dela: Némfhko-Slovénfki . . .

² Ta naslov je bil tiskan na dvojnatem listu; prvi list ima na drugi strani slovenski naslov, drugi list pa na prvi strani nemškega. (Naslova sta torej tiskana na notranji strani dvojnatega lista). Slovenski ima ta red: Slovensko-Nemški in Nemško-Slovenski ročni besednik, nemški pa obrnjeno: Deutsch = Slowenisches und Slowenisch = Deutsches Handwörterbuch. Seveda popolni naslov razen v bibliografskih pregledih (Simonič, Marn, priloga v Glaserju) ni naveden, a pomotama je na prvem

A ta naslovni list je bil brez sumnje tiskan še le na zadnje, ko je bil dotiskan že tudi nemško-slovenski del (torej leta 1833).

Slovensko-nemški slovar, dotiskan ob Novem letu 1832, je imel provizoren naslovni list brez letnice.¹

mestu večkrat imenovan nemško-slovenski del, oz. nemški naslov; nastanku slovarja primerno je pa marveč, navajati na prvem mestu slovensko-nemški del; to tudi edino ustreza redu, v katerem si sledita slovenski in nemški naslov na dvojnatem naslovnem listu. V pomotnem redu sta navedena oba dela v Janežičevi Slovnici 1854 (takrat je bil slovar že popolnoma razprodan!), v Miklošičevem Berilu za osmi gimn. razred, pri Macunu, pri Marnu, Glaserju; včasih izvira to odtod, ker je naslov naveden le v nemščini (kakor pri Marnu); kdor se je držal le slov. naslova (Sket), je pogodil zgodovinski red.

Marsikdo si je oba dela slovarja dal vezati v eno knjigo; v tem slučaju je mogel dvojnati naslovni list ostati ves spredi v začetku cele knjige; nastanku in naslovu slovarja primerno je postopal, kdor je na prvo mesto v knjigi postavil slovensko-nemški del (primerek ljubljanske licejske knjižnice V. 4, 19124). Drugi pa, ki so si tudi dali vezati oba dela v eno knjigo, so dvojnati naslovni list prerezali ter vsako polovico naslova deli pred dotični del slovarja; seveda se je pri tem lahko izgrešil prvotni red in vezal nemško-slovenski del z nemškim naslovom na prvem mestu (primerek ljubljanske licejske knjižnice VII. C, 34177, ki je bil nekdanj last Lovra Žvaba). Ločiti je dakako moral dvojnati naslovni list tisti, ki je hotel imeti vsak del kot knjigo zase (v ljublj. licejski knjižnici primerka sub II. Af, 6843 in 6842).

¹ Moja last je primerek s tem le naslovom:

Šlovénfko - Némfki |in| Nemfko-Šlovénfki |Rózhni befédnik, |sráven krátke| flovénfke gramátike sa Némze; -- Slovénisch = Deutsches |und| Deutsch = Slovenisches |Handwörterbuch|, nebst einer kurzen |slovenischen Sprachlehre für Deutsche.| — Právi predímik s' predgovorom vred |bo Némfko-Slovénfkem déli pridán, in se imá namésto tega lísta pridjái.| — Der Haupttitel nebst Vorrede |folgt mit dem Deutsch = Slowenischen Theile nach, und ist dann statt| dieses Blattes einzuschalten.

Na zadnji strani naslovnega lista spodaj:

Natíf in papír od Andréja Lajkama dédizhev |naflédnikov|. Druck und Papier von den Andreas Leykam'schen Erben.

Na zadnji strani drugega lista, ki je na prvi strani prazen, čitamo:

Ta letnica pa je bila na platnicah, potiskanih z naslovom.

S tem je rešena opreka med navedbami Pajkovimi (Let. Mat. Slov. 1880, 239) in pa med podatki na pr. v Simoničevi Bibliografiji.¹

Zéle búkve, 50 60 natífkanih listov vélike, bodo v' tréh ras-délkih na svétlo dáne:

- I. Gramatika,
- II. Slovénko-Némfški délin
- III. Némfko-Slovénfki del besédnika.

Das ganze Werk, 50—60 Druckbogen stark, wird in drei Abtheilungen heraus gegeben:

- I. Die Sprachlehre,
- II. der Slowenisch-Deutsche Theil, und
- III. der Deutsch-Slowenische Theil des Wörterbuches.

¹ Jaz sem povzel vse to s primerkov z izvirnimi trdimi platnicami v ljublj. muzejski in mariborski gimn. knjižnici, kojih slov.-nemški del ima provizoren naslovni list (gl. § 4.!).

Tudi Pajek je brezdvomno imel tak primerek slovarjev s potiskanimi izvirnimi platnicami in provizornim listom v slov.-nemškem delu in si je za Murkov životopis v Let. Mat. Slov. naslov obeh delov slovarja prepisal s platnic; to je jasno, 1. ker v naslovu slovensko-nemškega dela navaja letnico in sicer 1832, 2. ker ima v naslovu obeh delov dodatek: »zraven kratke slovnice za Nemce«, oz. »nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche« — tega dodatka končni naslovi notri v knjigi nimajo; 3. ker ima v (nemškem) naslovu nemško-slovenskega dela besedo »bearbeitet«, dočim je v končnem naslovu le: Von . . . ; 4. ker navaja najprej tiskališče in letnico (V Gradci 1832 — Grätz 1833), potem šele založnika, dočim je v končnem naslovu red baš narobe. In sicer je prepisal Pajek naslov le s prednje platnice, ker ima za slovensko-nemški del le slovenski, za nemško-slovenski del le nemški naslov (pri tem zadnjem je pač le potoma izpustil besede: und Slowenisch = Deutsches).

Provizornega naslova, kakor sem ga navedel jaz v prešnji opombi, Pajek ni navedel celega, marveč le opombo iz njega: »Pravi predimik . . .«

Dvojnati list, ki nosi provizorni naslov in opombo »Zelee bukve . . .«, je v Pajkovem primerku bil tako vlepljen, da sta se tikali potiskani stranici; zato pravi Pajek: »Na prvem listi (to je, na zadnji strani prvega lista, P. i. s.) stoji opomba: Cele bukve . . . , na naslednji strani (to je,

Kratek posnetek.

1. Prvega junija l. 1829. je Ferstlnova knjigarna v Gradcu izdala poziv na sestavo slovarja s slovniškim uvodom.

2. Julija meseca l. 1830. je Murko s knjigarno sklenil pogodbo.

3. Njegovo delo se je tiskalo l. 1831., 1832. in 1833.; po prvotnem načrtu pa bi bilo moralo kompletno biti izdano že do Velike noči 1832.

na prvi strani drugega lista) se bere: Pravi predimik . . . « Prav tako je v primerku ljubljanske muzejske knjižnice; nasproti temu pa je v mojem primerku dvojnati naslovni list vlepljen na robe, to je, najprej je list z naslovom na prvi strani, potem list z opombo (Zele bukve . . .) na zadnji strani (tikata se torej nepotiskani strani). —

Naznanilo knjigarne z dne 23. jan. 1832 govori le o trdo vezanih primerkih (subskribenti so dobili le take), a bili so dakako tudi broširani. (Slovnica je izšla menda le vezana; ne poznam primerka, ki bi ne imel izvirmih platnic.)

Moj slovensko-nemški primerek ima pač provizorni naslovni list, torej iz leta 1832, a platnice so nepotiskane in niso izvirne, bil je po tem takem izprva broširan.

Pa tudi taki broširani primerki slov.-nemškega slovarja so na papirnatem ovoju imeli tisti naslov z letnico 1832; to mi svedočita primerka ljublj. licejske knjižnice II. Af, 6842 in 6843. V katalogih sta ta dva primerke zabeležena z letnicama: 1832—1833; če pa pogledaš njiju sama, vidiš, da sta vezana v nepotiskane platnice in imata na naslovnih listih le letnico 1833; od kod je pa pisec kataloga povzel letnico 1832? Gotovo z mehkih platnic slov.-nemškega dela, predno so se knjige vezale; pri vezavi so se mehke platnice s provizornim naslovnim listom slov.-nemškega dela vred odstranile in tako je izginil vir letnice 1832 v katalogu. Druga dva primerka (Žvabov in Kopitarjev) je prejela knjižnica že vezana (to je, že Kopitar in Žvab sta su ji bila dala vezati), zato sta katalogizirana z letnico 1833.

Stvar je torej bila taka: slovar je bil izdan vezan in nevezan, v vsakem slučaju pa so mu bile platnice potiskane z naslovom in z letnico 1832 na slovenskem, z letnico 1833 pa na nemškem delu. Subskribenti so dobili le vezana primerke. Kdor si je kupil nevezanega, je pri vezavi odstranil mehke platnice (običajno je provizorni naslovni list slovenskega dela nadomestil s poznejšim definitivnim) in tako dobimo vse tiste primerke, ki nam kažejo le letnico 1833.

4. Proti prvotnemu načrtu je slovnico in slovensko-nemški del slovarja bilo dobiti jedva januarja 1832; to je letnica slovnice; pa tudi slovensko-nemški del slovarja je dobil na platnicah to letnico, a naslovni list mu je izprva bil provizoren in brez letnice (taki primerki se še nahajajo).

5. Proti prvotnemu načrtu je izšel nemško-slovenski slovar še le l. 1833.; takrat je bil tiskan tudi definitivni naslovni list za oba dela, ki kaže letnico 1833.

Tako je ozadje običajnega podatka: slovnica 1832, slovar 1833.

B.

Murkovo delo napram prvotnemu pozivu knjigarne.

1. Murkov izdelek je ustregel želji knjigarne, naj bi se v obzir vzela vsa narečja notranjeavstrijska; zakaj prirejen je bil tako, »kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškim, Krajskim in v zahodnih straneh na Vogerskim« (ogersko slovenščino je dodal Murko po svojem boljšem jezikovnem obzorju).

2. Knjigarna je želela, naj bi se izdelal slovar po načinu in obsegu žepnih slovarjev nemškega in angleškega oz. italijanskega jezika, kakor jih je izdala (1824!) tvrdka Tauchnitz v Lipsku.¹ Kakor Tauchnitzovi slovarji obsega tudi Murkov

¹ Katere slovarje je tu knjigarna imela v mislih, to pač sigurno doznajemo iz zaznamka knjig, ki jih je priporočala v začetku šolskega leta 1829/30 v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer-Zeitung« z dne 9. novembra 1829; tu čitamo: »Bey Carl Tauchnitz in Leipzig sind erschienen und in der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (J. L. Greiner) in Grätz in Conv. Münz-Preise zu haben: Griechische und lateinische Classiker (tu jih sledi večje število) . . . Ferner sind zu haben:

Nachverzeichnete wohlfeilste stereotypierte Wörterbücher durchaus cartonnirt.

(Griechisch-deutsches Handwörterbuch, herausgeg. von M. L. (?) A. E. Schmidt.)

(Deutsch-griechisches Handwörterbuch, herausgeg. von M. L. (?) A. E. Schmidt.)

slovar dva dela, a je po obliki in vsebini obsežnejši in znanstvenejši.¹

3. Knjigarna je izprva hotela imeti v zvezi s slovensko-nemškim slovarjem tudi nemško slovnico za Slovence; take slovnice pa Murko ni izdal. Prvotna nakana knjigarne je pač rano izginila iz načrta. Tem bolj pa se je poleg svojega nemško-slovenskega slovarja osamosvojila slovenska slovnica za Nemce.²

1. Neues vollständiges Taschenwörterbuch der englischen und deutschen Sprache, von F. A. Weber, 2 fl 15 kr.

(Neues vollständiges Taschenwörterbuch der französischen und deutschen Sprache, von F. A. Weber, 2 fl 15 kr.

(Neki latinsko-nemški in nemško-lat. šolski slovar.)

* (Russisch-deutsches und deutsch-russisches Wörterbuch, mit Zuziehung des russischen Wörterbuches der Akademie von Petersburg, ausgearbeitet von M. J. A. E. Schmidt. 3 fl 30.)

2. Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache. 1 fl.

(Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache. 1 fl.)

3. Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der italischen und deutschen Sprache. 1 fl 8 kr.

Vsi ti slovarji so izšli pri Tauchnitzu v Lipsku. Za angleščino sta tu navedena dva slovarja, vendar ni dvoma, da naš poziv meri na slovarja št. 2. in 3. (te številke sem dodal jaz); zakaj to sta slovarja, ki očitvidno spadata vkup: enak naslov, isto leto (namreč 1824, dočim je slovar št. 1. izišel l. 1822. in zopet 1829).

Dosti sigurno smemo trditi: Ferstl je slovenskemu slovarju stavil za zgled angleški in italijanski »žepni slovar za šolo in potovanje« (št. 2. in 3.).

Zakaj je pri tem izpustil enako nazvani francoski slovar, ki je izšel tudi l. 1824. pri Tauchnitzu, ni razvidno. Zanimivo pa je, da je Ferstl ponujal tudi zgoraj z zvezdo označeni ruski slovar, ki je izšel l. 1823. in zopet 1831 pri istem Tauchnitzu.

¹ Tauchnitzovi slovarji so žepne prireditve »po najnovejših slovarjih« ter imajo izvedene besede vsako zase navedeno.

² Zakaj je Greiner oz. Murko opustil slovnico nemškega jezika za Slovence, o tem moremo le ugibati. V njuni pogodbi iz l. 1830. se še omenja.

Slovnica slovenskega jezika za Nemce bi po prvotni nameri Greinerjevi morala biti le uvod nemško-slovenskemu delu slovarja, tudi

S tem je v zvezi, kar podajam spodaj sub C, § 2.

na vnanje uvod, to je, z njim vkup ena knjiga. (Prim. Vukov Rječnik!) Toda ta »uvod« je postal preobširen in je bil zato izdan kot posebna knjiga.

Sledovi te misli (naj bi namreč slovnica bila tudi na vnanje le uvod slovarju) se še poznajo v oglasih knjigarne in prvotnih naslovih Murkovega dela. Na prenumeracijo je knjigarna oglasila »A. J. Murko's Handwörterbuch... nebst einer kurzen Sprachlere für Deutsche«. Na vnanji strani zadnje trde platnice čitamo: »Im vorstehend genannten Verlage erscheint: Slowenisch = Deutsches und Deutsch = Slowenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche...« (isti naslov slovenski: Slovénfko-Némfhki itd.) Isti dostavek »nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche« nahajamo tudi na platnicah slovarjev z letnico 1832.

Slovnica s slovarjema vred je torej veljala še za eno delo (kar kaže tudi njega razdelitev v naznanilu knjigarne z dne 23. jan. 1832 in pa na pr. v opombi »Zeile bukve...« v slov.-nemškem slovarju iz l. 1832), dasi je slovnica bila tiskana že kot samostojna knjiga.

Murko je pač uvidel, da ne sodi prav v naslovu slovarja govoriti o slovnici, če faktično ni slovnice v njem, in je radi tega v končnem naslovu slovarja izpustil pripombo »zraven kratke gramatike za Nemce« (nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche). In dandanašnji se slovnica kot posebno delo imenuje poleg slovarja (z dvema deloma).

Kopitar je (v »Österreichischer Beobachter« z dne 11. oktobra 1832, tudi »Der Aufmerksame« z dne 16. okt. 1832) dejal: »A. J. Murko that mehr als der Verleger verlangte«. S tem je hotel morebiti reči, da je Murko dal obsežnejši slovar, nego so bili Tauchnitzovi slovarji, ki jih je založnik postavil za zgled, osobito pa, da je poleg slovarja tudi sestavil obširno slovnico, dasi je založnik pred vsem želel slovar — Zdi se mi brezdvomno, da je Murko začel svoje delo s slovarjem in je sestavil slovnico, ko je slovar že donekle dospel (gl. predgovor slovnici VII. — VIII., v tej razpravi pa A, § 1. zadnjo opombo in začetek § 3.)

Jezikoslovno zanimanje in pa lokalno-separatistično naziranje, ki se je javilo v Dajnkovih in Metelkovih naukih, je najbrž zagnalo Murka v širše struje slovniške nego je bilo izprva namenjeno.

Dobro pojmujoč resnico, ki se mu je spričo poziva tiskarne morala vriniti sama ob sebi, zatrjuje Murko v predgovoru slovnice: »Die vollkommene Kenntniß der slowenischen, so wie einer jeden Sprache, besteht 1. in der Kenntniß des Wortvorrathes der Spache nach ihrem ganzen Umfange, als des todten Materiales der Sprachen, und 2. in der klaren, grammatisch richtigen Auffassung der »Wort-Bildungs-Biegungs- und Fügungslehre...«

C.

Murko pri delu.

»Od l. 1829. do meseca julija l. 1832. je Murko izdeloval svoja dva slovarja in pa slovnico.« To je brezdvomno.¹

§ 1.

Sprema Murkova za tako delo.

»Murko takrat (sc. 1829) niti še prav brati ni znal slovenski, ker ljudske šole so bile vse nemške, v gimnazijah pa se ni učilo niti trohice slovenski«, zatrjuje Davorin Trstenjak,² a ta trditev je docela neupravičena.

Murkovo jezikoslovno zanimanje in znanje sega marveč že v dobo njegovih gimnazijskih študij v Mariboru (1819—1825).

O tem nam svedoči dijaška »akademija«, ki se je vršila v Mariboru nekako l. 1825. Bilo je to pa tako-le: »Prišel je v Maribor neki mlad grof za neplačanega okrožnega komisarja — trd Nemeč, ki pa je po postavi moral imeti izpričevalo, da ume nekaj slovenskega; iskal si je učitelja in izvoljen je bil Matjašič (pozneje stolni prošt v Mariboru, op. pis.), takrat petošolec, kajti znano je bilo, da sta ga Šmigoc in Povoden že urila v slovenščini. Da bi mogel grofa praktičneje učiti, je povpraševal sošolce po manj znanih besedah in izrekih, in začeli smo jih zapisovati, dobivali slovenske knjige, se učili, včasih se pa tudi hudo prepirali. Najhujši je bil Murko, pa je tudi v kratkem vse prekosil«. Tako nam pripoveduje Hašnik, ki je bil l. 1824/25 drugošolec v Mariboru.³

¹ Let. Mat. Slov. 1880, 243—244. (Izpričevalo, ki ga je dal Greiner Murku l. 1835.)

² Zora 1872, 24.

³ Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, 136—117. — Petošolec je bil Matjašič l. 1825/26, a Murko je jeseni 1825 odšel že v Gradec. Hašnikova podatka »Matjašič-petošolec, Murko v Mariboru« se ne zlagata; laže si je misliti pomoto v navedbi razreda nego osebe, zato bomo rekli, da se je akademija vršila ne pozneje nego v prvi polovici leta 1825., ko je bil Matjašič četrtošolec. (Hašnik je to sporočil še le 1869!). — Baš okoli l. 1825. je bilo prav mnogo dijakov iz Kranjskega na mariborski gimnaziji (o tem več v razpravi o študijah St. Vraza).

Iz prvih let Murkovega dijakovanja v Gradcu nimamo pozitivnih poročil o kakih takih njegovih jezikoslovno-literarnih vežbah; a prilike na graškem vseučilišču so vsekako bile take, da se je nadarjeni in že iz gimnazije za naš jezik zavzeti Murko mogel dalje razvijati.

Ko je l. 1825. prišel v Gradec v filozofijo, je že dve leti stala Kvasova stolica slovenskega jezika; malo živahni slovníčar Kvas sicer ni bil učitelj, ki bi vabil k sebi mlade duhove; Murko ga je poslušal še le — vsaj kolikor nam pričajo izpričevala — leta 1827/28,¹ pa tudi to je bilo že pred pokretom Ferstl-Greinerjevega slovarja.

Istodobno (od avgusta 1827 do januarja 1828) je pisaril Murko pri znanem dajničarju pisatelju Rižnerju; »s prepisovanjem svetopisemskih in slovstvenih tvarin« je imel pri njem na dan opraviti 3, 4 pa tudi do 7 ur.²

Bil je to zajedno čas, ko je vzcvetela danjčiška literatura in se je (1827) v graškem listu »Der Aufmerksame« že začela črkarska pravda;³ in baš Rižner je bil tudi uradno pozvan, da se izrazi o načelih za novo izdajo abecednika.

Murko je znal torej brezdvomno prav dobro slovenski »pisati«, ko se je l. 1829. lotil slovarja in slovnice. —

Še več! Početkom leta 1827. se je preselil z Dunaja v Gradec Ljudevit Gaj, tudi slušatelj modroslovja. A že pred njegovim prihodom v Gradec je obstalo tam društvo »Ilirski klub«, v katerem je bilo več Srbov iz Vojvodine in Slovencev, tudi na pr. (iz preporoda Dalmacije dobro znani) Dalmatinec Božidar Petranović. Gaj v svoji avtobiografiji posebno iztica Srba Mojsija Baltića ter pravi, da je imel ta-le »mnoge zasluge o razviču znanja i značaja svih onih, koji su ga okruživali«; on je Gaju prvi odkril notranjo vred-

¹ Let. Mat. Slov. 1880, 230.

² ib.

³ Košan, Slovenischer ABC-Streit (Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasium 1890) 8—10.

nost čiste narodne štokavščine; »trudom se njegovim ja, kao rođeni Zagorac, naučih pónzavati azbuku... Š njim prvom čitah narodne pjesme srpske, pó Vuku na svijet izdane...«¹

In baš ta Baltić je bil l. 1823. tudi slušatelj Kvasov zajedno s slovenskima »filozofoma«, Markom Glaserjem in Franom Čepejem.² Ker je bil takrat učenec 4. gimnazijskega razreda, je moral priti v filozofijo istega leta kakor Murko, torej l. 1825. jeseni.

Gaj je prišel v Gradec še le drugo leto za tem; l. 1827. je sprejela graška »filozofija« Jurija Matjašiča: ta je bil že kot vrstnik Gajev in Kočevarjev na graškem vseučilišču goreč rodoljub, pravi Davorin Trstenjak.³ Mislim, da se je z Gajem seznanil tudi Murko, če tudi nekoliko pozneje, recimo v šolskem letu 1827/28. — od aprila 1827. do julija istega leta je bil Murko frančiškan — in res čujemo, da je Gaj izpodbujal Murka, naj izda svoj slovar s češko ortografijo.⁴

Spričo tega se ne bomo čudili, če vidimo v njegovih rokah, ko izdeluje svoj slovenski slovar, tudi Vukov Rječnik (1818).⁵

¹ Šurmin, Hrvatski prepород, I. (Zagreb, 1903); 124, 126. — In l. 1829. so srbski dijaki osnovali društvo »Srpska vlada«, v njem je bil tudi Gaj. (Ib. 026).

² Macun v »Kresu« 1883, 342. (Umrli kot izvestitelj o graditeljstvu pri »zemaljski vladi« v Zagrebu okoli 1870, miren rodoljub — pravi o Baltiću Macun.)

³ Zora, 1872, 65.

⁴ Šurmin, Hrv. prep. I. 124: »Fran Kurelac u svojem govoru nad grobom Gajevim (Slovo nad grobom Ljudevita Gaja, Zagreb 1872, 4) pripovijeda, da je Gaj 1828. god. Slovenca Murka poticao, da izda svoj gotovi slovenski rječnik češkom ortografijom«. Kurelac se je pač nekoliko motil; zakaj poziv Ferstlнове knjigarne je izšel jedva sredi leta 1829. in o gotovem Murkovem rečniku v isti dobi ne more biti govora. Kaj ko bi Murko ipak že pred pozivom mislil na tak slovar? (Glej A, konec § 1.!)

⁵ Pajek v Let. Mat. Slov. 1880, 240. — Istotam pripoveduje Pajek, kako je Murko M(uršč)u za zapravljen denar prinesel Vukov Rječnik. —

§ 2.

Pomagala in viri.

Kopitarja, Kvasa in Greinerja Murko osobito in izrecno zahvaljuje na pomoči, ki so mu jo izkazovali pri delu.¹

Greinerjeva pomoč sigurno ni bila samo denarna; služil mu je marveč gotovo tudi s knjigami, osobito s tistimi slovarji, ki jih je sam priporočal v zglede, s slovarji Tauchnitzovimi.²

Da mu je za slovnici dodane govorne vaje služila novo-grška Bojadžijeva slovnica, je jako zanimivo, bodisi da ga je na njo opozoril Ferstl ali — kar je verjetneje — mladi Dimitrija Demeter, poznejši ilirski dramatičar. Bili so

Med predplatitlji Vukovega Rječnika iz l. 1818. nahajam Vodnika, Zupana in Dajnka.

V tem, da ima tudi Vukov Rječnik slovniški uvod, kakor je bila Murkova slovnica uvod slovarju, pač ne smemo iskati odvisnosti Murkovega dela od Vukovega. (Gl. zgoraj B!)

¹ »Es liegt mir nur noch die Pflicht ob, Allen, welche etwas zum besseren Gelingen des Werkes beizutragen die Güte hatten, vorzüglich dem Herrn Kopitar, Custos an der k. k. Hofbibliothek zu Wien, und Herrn Quaß, Professor der slowenischen Sprache an der Universität zu Grätz, die mir in zweifelhaften Fällen so willfährig ihren Rath zu Theil werden ließen, hiermit öffentlich meinen wärmsten Dank darzubringen. Auch Herr J. L. Greiner, Besitzer der Ferstl'schen Buchhandlung in Grätz, der durch seine, wie schon erwähnt, vor zwei Jahren in der Grätzer Zeitung erschienene Aufforderung die Hauptveranlassung zur Bearbeitung dieser Sprachlehre und des Wörterbuches gab und durch fortgesetzte vielseitige Unterstützung mir deren Vollendung möglich machte, verdient meine gerechte, dankbare Anerkennung«, piše Murko v predgovoru svoje slovnice proti koncu (XV—XVI).

² Gl. zgoraj A, § 1. in B. — Naj še tu podam priporočilo, s katerim je Ferstlnova knjigarna spremila Tauchnitzove slovarje v »Steyerm. Intelligenzbl.« z dne 9. nov. 1829: »Diese (Wörterbücher) sind mit einer Umsicht verfaßt, welche nur gründliche Kenntniss der Sprachen und gewissenhafte Benützung der bisherigen Forschungen möglich gemacht hat. Wenn sie daher auch nur die Resultate derselben gewähren, so leisten sie doch bei nöthiger Kürze, welche von logisch richtiger Anordnung unterstützt wird, durch mögliche Vollständigkeit alles, was man billigerweise von solchen Handwörterbüchern verlangen kann.«

to časi filhelenizma, ki je vstajajočim narodom moral biti posebno simpatičen.¹

¹ Murkova slovnica je »Theoretisch-praktische Sprachlehre für Deutsche . . . Nebst einem Anhang der zum Sprechen nothwendigsten Wörter, einer Auswahl deutsch-slowenischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben, und kurzer slowenischer Aufsätze zum Uebersetzen ins Deutsche. — »Gespräche aus Bojadschis neugriechischer Sprachlehre« so na strani 170.—197; je jih v celem 40, dočim jih ima Bojadži (v prvem natisku 1821) 45. Izpustil je Murko sledečih osem Bojadžijevih pogovorov: Bojadžijevo številko 16 (»Um etwas zu begehren, zu bitten«), št. 26. (iz že v prejšnjih številkah začetega poglavja »Beym Aufstehen und Ankleiden«) in pa pet zadnjih Bojadžijevih števil (št. 41. iz že v prejšnjih številkah začetega poglavja »Vom Essen und Trinken«, št. 42.—43. »Vom Kaufen und Verkaufen«, št. 44.—45. »Vom Theater«). Le 36 pogovorov ima Murko iz Bojadžija (ker je 18. in 20. Bojadžijev pogovor skrčil v enega in sicer v svoji 20. pogovor, je v celem uporabil 37 Bojadžijevih pogovorov), ostale štiri je dodal sam in sicer svojo številko 16. in 17. (o času na uri) in svoji številki 39. in 40. (o metodi učenja slovenskega jezika). Murko je malo skrajšal pogovore, ki jih je vzel iz Bojadžija, in včasih tudi malo izpremenil (nemško) besedilo (pogovori so namreč dvojezični, prvi stolpec je novogrški, drugi zraven nemški, oz. prvi nemški, drugi slovenski).

Pred temi pogovori ima Murko »Nothwendigste Wörter, welche beim Sprechen am meisten vorkommen« in sicer samostalnike, razvrščene v 21 stvarnih skupin, istotako ima Bojadži pred pogovori »Sammlung der nothwendigsten (najprej »Nenn-«, potem »Bey und Zeit-) wörter«, in to samostalnike v 40 skupinah. V Murku manjka 15 Bojadžijevih skupin (namreč št. 9., »Von gewissen Zufälligkeiten und Eigenschaften des Leibes«; št. 11. »Von dem, was zu einer Mahlzeit gehört«; št. 15. »Von dem Herrn und seinen Bedienten«; št. 20. »Von dem Stalle«; št. 21. »Von den Wissenschaften und Künsten«; št. 23. »Von dem Militärstande«; št. 25. »Von den Krankheiten und Mängeln«; št. 28. »Von dem Garten«; št. 31. »Von den Kräutern und Wurzeln«; št. 34. »Von den Fischen« in vse številke od 36.—40.: »Von den kriechenden Thieren und Ungeziefern«, »Von den Mineralien und Metallen«, »Von Ergötzungen, Übungen und Spielen«, »Von der Reise«, »Von dem Handel«. Včasih je Murko po dve številki Bojadžijevi združil v eno; tako osmo (»Von dem Menschen und seinem Alter«) in 10. (»Von der Verwandtschaft und vom Stande«) v svojo številko 6.; št. 17. (»Von den Geräthen eines Zimmers«) in št. 18. (»Von dem Küchengeräthe«) v svojo številko 11.; št. 29. (»Von den Bäumen und Pflanzen«) in št. 30. (»Von den Früchten«) ter št. 32. (»Von den Blumen«) v svojo številko 19.; s tem se mu je znižalo število

A sedaj h Kopitarju!

Skrbno je opuščal Murko v slovarju in slovnici »jede philologische Kleinigkeitskrämerei, subtiles Wortkünsteln und mehr derlei praktisch nutzlose, speculative Untersuchungen«,

skupin zopet za 4, v celem torej za $15+4=19$ skupin. Murkove skupine si slede v istem stvarnem redu kakor Bojadžijeve in sicer odgovarjajo po vrsti sledečim Bojadžijevim: 1., 2., 3., — 6., 7., 8+10., 12., 13., 14., 16., 17+18., 19., 22; — 4., 5., — 24., 26., 27., 29+30+31., 33., 35. (= 21). Premaknjeni sta torej le Bojadžijevi št. 4. in 5. (»Von den geistlichen Ehrenwürden«, »Von den weltlichen Ehrenwürden«) ter naravno postavljeni za Bojadžijevo št. 22. (»Von den Künstlern und Handwerkern«); pri tem je Bojadžijeve pravoslavne cerkvene dostojanstvenike nadomestil s katoliškimi.

O tem »slovarčku« sicer Murko nikjer ne pravi, da je iz Bojadžija (grški se piše: Μπολατζι), vendar je spričo pogovorov verjetno; sicer pa glej o takih slovarčkih lanjski »Časopis« str. 133—136.

Kako da je Murko zajemal iz novogrške slovnice? To se zdi čudno; a treba pomisliti, da so v začetku 19. veka Grki vstajali in se je »Evropa« za nje zavzela; že l. 1808. je izdal M. J. A. F. (? E!) Schmidt (poznani kot profesor ruskega in novogrškega jezika na univerzi v Lipsku) v Lipsku novogrško slovnico, a 13 let pozneje je izdal Mihael G. Bojadži, ker se mu je Schmidtova zdela za pouk mladine neprimerna in že zastarela, svojo »Kurzgefaßte Neugriechische Sprachlehre, nebst einer Sammlung der nothwendigsten Wörter, einer Auswahl von freundschaftlichen Gesprächen, Redensarten, Sprüchwörtern und Lesübungen« (»Na Dunaju 1821; tudi 1823?). Nato je prej imenovani Schmidt izdal po vrsti »Neugriechischen Dolmetscher nebst türkischem und albanischem« (v Lipsku 1823), »Hilfsbuch zur Erlernung der neugriechischen Sprache« (v Lipsku 1824) in novogrško-nemški ter nemško-novogrški slovar (v Lipsku 1825), a to je isti Schmidt, kojega pri Tauchnitzu izdani ruski slovar je priporočal Ferstl.

Ko so se na ta način pomnožila pomagala za učenje novogrškega jezika, prišel je med jugoslovanske dijake v Gradcu Dimitrija Demeter, Grk po rodu — njegov oče je za prvih grških ustanov pobegnil iz Makedonije v Zagreb; jedva sedemnajstletni mladenič je (okoli 1828) z Gajem in Baltićem »kano kroza san u budućnost gledal bajnu sliku prepordjene nam narodnosti« (Šurmin, Hrv. prepord I. 126). Verjetno je, da je on, ki je Gaja uvedel v starogrško dramo, v svojih krogih zbudil tudi zanimanje za novogrški jezik. —

Za pogovori, na koncu knjige so »Lesübungen« in sicer 15 Ezo-povih basni in dve Prešernovi baladi (Slovo od mladosti, Povodni mož).

ni uvajal novih besed — to pravico daje pesnikom in filozofom — marveč je le »referiral« o tem, kar je med ljudstvom običajno ali se je že obneslo v literaturi.¹ Tako je postopal, ker ni meril na to, da bi lajšal čitanje učenih del, ki jih sploh še ni bilo, ampak je hotel dati rabljiv pomoček duhovnikom, uradnikom; bil pa je tudi stvarno uverjen, da je tako postopanje edino primerno zdravemu jezikoslovnemu mišljenju.

»Ezopove basni po Metelkovem prevodu«, čitam v Miklošičevem Berilu za VIII. razred (52); kje naj bi imel Metelko te basni? V slovnici ima čisto druge.

Med pravili slovnice same ima Murko vaje; pod vsako vajo so potolmačene nove besede; enako urejena je na pr. istega Schmidta »Praktična ruska slovnica, ki pa je izšla šele 1831; skupen zgled? Že radi naslova še primerjajmo Šmigočevo »Theoretisch-practische windische Sprachlere durch viele Übungsbeispiele zum Übersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuch versehen« (1812). Pomislimo, da je Šmigoc poleg Povodna prvi vplival na Matjašiča! In Murku je zdoma bilo »Mesto« tudi baš Ptuj!

Koliko posameznosti je Murko vzel od svojih prednikov, to še bode trebalo preiskati.

O teoretično-praktičnem smotru svoje slovnice pravi Murko (v uvodu str. X.): »Da ich aus eigener Erfahrung weiß, daß Beispiele am besten erklären, so ließ ich beinahe auf jede einzelne Regel Beispiele und Uebungsstücke folgen...« in slično Šmigoc v uvodu svoje »Teoretično-praktične slovenske slovnice«: »Besonders bemühte sich (der Verfasser) zu jedem theoretischen Theile durch Beispiele und Aufgaben auch den praktischen beyzufügen, um mit der Theorie auch zugleich die Uebung zu verbinden«; pri tem pa imata obe slovnici še to skupno uredbo, da so pod vsako vajo nje nove besede potolmačene. Tudi Šmigoc ima za slovnico »Wörtersammlung« in »Gespräche im Umgange«. Samostalnikov ima Šmigoc le 12 skupin, ki odgovarjajo po vrsti pri Murku skupini 1., 4., 5., 6., 7., 10+11., 20., 21., 17., 18. (Šmigočeva skupina 6. in 7. sta pri Murku skrčeni v eno in sicer 7., a narobe je Šmigočeva 8. pri Murku raztegnjena v 10. in 11.). Šmigočevi pogovori so različni od Bojadžijevih-Murkovih, vendar sta važna Šmigočeva pogovora 7. in 8. (o času na uri) in 24. in 25. (o učenju slovenskega jezika); te pogovore je Murko vzel iz Šmigoca.

Murko je torej precej uvaževal Šmigočevo slovnico.

¹ Prim. predgovor slovnici str. VIII.—IX. in predgovor slovarju!

»Aber auf verwandte Dialekte hinweisen sollen die Grammatiker, damit selbst jene, die das Recht haben, neue Wörter zu schaffen, nichts bilden, was schon besser vorhanden ist, sondern sich die Mühe nehmen, dasselbe aufzusuchen, um die so wünschenswerthe Einigung, wenigstens der näheren slawischen Dialekte, herbeizuführen«, zatrjuje Murko, prepričan, da se duh slovenskega jezika da pogoditi le iz primerjave vseh slovanskih narečij.¹

Stoječ na stališču empirije, zavračajoč vsako špekulacijo,² dela po zgledu Vodnikovem in Kopitarjevem. Zlasti pa se je povedel za Kopitarjem.

Opetovano imenuje in navaja v slovnici Kopitarja;³ parkrat Metelka (46., 91), Danjkov črkopis pa omenja na strani prvi. Kopitar je tudi direktno mogel vplivati na Murka. Jeseni l. 1830. je prišel Murko na Dunaj študirat medicine; takrat pač (brez dvombe) je v svoje slovstvene namene preiskal tudi dvorno knjižnico, kjer je deloval Kopitar. Ako nam torej zatrjuje, da se je subtilnega filološkega kramarstva in špekulacije ogibal »auf den Rath eines würdigen Slovenen«,⁴

¹ Predgovor slovnici str. VII.

² Prim. sub »Arézh«: Arézh (+) f. die Ursache. — iti, im v. impf. verursachen, sind von P. Marcus erdichtet.

V predgovoru slovarja čitamo: Šiven grausam (bitte ich) aus demselben Grunde als arézh als nicht vorhanden zu betrachten.

³ Tako na str. 10., 53., 70., 83., 92., 144.

⁴ Predgovor slovnici str. VIII. — Za zgled mu je Kopitar stavil gotovo le Vukov Rječnik. — Na str. XIII. imenuje Kopitarja »(einen) großen Literator«.

V svoj primerek Murkovega slovarja, ki ga sedaj hrani ljubljanska licejska knjižnica, je Kopitar lastnoročno napisal na list, uvezan spredi pred naslovnim listom, to-le opombo: »téhtam heißt ich versuche die Schwere, das Gewicht (tésha) eines oder mehrerer [očividno izpuščeno: Dinge ali kaj takega] in der Hand praeter propter zu bestimmen. Geübte bestimmen so auf kleinste Differenz mit Sicherheit, sowie Ingenieurs die Entfernung.

Ob andere Sprachen, z. B. die deutsche oder slawische fklím der Sache nach haben. Z. B. vergónnen (verp . . ?), hat keine, meines Wissens.

smemo misliti na Kopitarja. Saj se pa tudi Murko zahvaljuje njemu prvemu izmed onih, ki so mu pomagali, da bi delo boljše uspelo.¹

Kopitar jo temeljito poznal le svoje rodno mu kranjsko narečje; Murko pa je bil iztočen Slovenec. Njegovi tesni zvezi s Kopitarjem-Kranjcem se imamo zahvaliti, da mu delo ni postalo ne štajersko, ne kranjsko, marveč obče-slovensko,² kakor je želela knjigarna.

Murko pa zapadne slovenščine ni poznal samo iz knjig in od Kopitarja; v svrhu svojega slovarja in slovnice je prepotoval vse slovenske dežele in sicer v družbi z Miklošičem (pač l. 1831)³ ter v Ljubljani občeval s Čopom, Kastelcem in Prešernom, bila pa sta tudi v Celovcu. —

Zahvaljuje se Murko za pomoč izrecno tudi profesorju Kvasu; očitno pa je ta pomoč obstala najbolj v posojevanju knjig; to svedoči pač Kvas sam, ko zatrjuje (Der Aufmerksamkeit 1832 z dne 14. aprila): »Murko ist ein Schüler der neuen und zwar unserer Schule, hat nicht nur alle unsere Vorarbeiten, die öffentlich feilgebothen und verkauft werden, sondern auch unsere Handbibliotheken zu seinem Vorhaben gebraucht. Wir haben ihm wohlgemeint zu seinem Werke die vorhandenen Mittel angebothen, die er auch wohl benützt.

¹ Kako dolgo je bil Murko na Dunaju? Misliti je tudi na dopisovanje.

² Prim. njegova krepka izvajanja v predgovoru slovnici na str. X., kjer zavrača one, ki so, »von einer lächerlichen National -- oder vielmehr Dorfliebe befangen, der irrigen Meinung, das beste Slovenisch werde nur in einer bestimmten Gegend gesprochen«.

³ To letnico navaja Anton Trstenjak v Miklošičevem životopisu in imam jo za pravo: 1. V počitnicah l. 1830. je bil Murko bolan (Let. M. Sl. 1880, 233); 2. jeseni l. 1830. je Miklošič prišel v Gradec ter se najbrž še le potem tu ože seznanil z Murkom; 3. k temu potovanju je (tako si ga najlaže tolmačimo) Murka pač nagovarjal Kopitar, ko je Murko jeseni 1830 prišel na Dunaj.

Zabaven dogodek s tega potovanja pripoveduje Pajek (Let. Mat. Slov. 1880, 244).

und sehr lobwürdigen Fleiß auf die Verfassung obgenannter Schriften verwendet hat. Dieses wird der junge Schriftsteller eben so wenig verneinen wollen, als jenes in Abrede stellen wollen«.

Narečje Slovenskih goric je poznal sicer sam; saj je bil sam iz Slovenskih goric doma; imel pa je v Gradcu tudi mnogo zemljakov, s katerimi se je o teh narečjih mogel posvetovati. »Hodil je pridno vpraševat svojih rojakov v bogoslovskem semenišči. Odličnejši med temi rojaki so bili Matjašič Juri, Jožef Muršec in Klajžar«, pravi Pajek (Let. Mat. Slov. 1880, 240).¹

* * *

¹ V »Slov. Gospodarju« 1887, str. 117. poroča Pajek, da je med rokopisi Jurija Matjašiča bil tudi »slovensko-nemški slovar, začet 16. novembra 1830.« Tega rokopisnega slovarja dosle nisem videl; zato ne morem reči, v kaki zvezi bi bil z Murkovim slovarjem.

Pač pa imam pred seboj dva komada rokopisnega slovarja iz literarne zapuščine Jakoba Košarja (Jakob Košar od Sv. Jurija ob Ščavnici, sošolec Miklošiču in Vrazu, od 1830—33 filozof v Gradcu). Prvi komad je fragment slovensko-nemškega slovaja od besede »Mónga« do »Néšterga« in je brezdvomno v zvezi z Murkovim slovarjem; naj ga malo označim:

1. Rokopis nima vseh besed, ki se nahajajo v Murku od »Mónga« do »Néšterga«, a tudi nobene druge;

2. nekatere stoje zase kot samostalne besede, dočim se nahajajo v Murku pod svojo osnovno kot vodilno besedo; na pr. stoji pred »Móča« in »Mukati« sama zase beseda »Mrakonos« (= Abendstern), dočim jo ima Murko sub »Mrak«; »Nahišje« — pri Murku sub »Nahišen«; »Narékva« — pri Murku sub »Narékati«; »Narisati« — pri Murku sub »Naris«; »Neróden« — pri Murku sub »Neróda«;

3. abecedni red besed je parkrat pomešan; tako stoji »Nadstopálo« za »Nadstrešek«, »Natánčen« za »Natégama« in »Neizprosliv« za »Neisprosliv«;

4. črkopis je bohoričica, vendar se je piscu štirikrat vtihotapil (cirilski) Dajnkov znak za »č«; za Murkov »lj« piše navadno samo »l« (Musel, Neprépelativ, Nedokazliv, Neizbrisliv, Neizprosliv, Neizvživ; vendar: Nedoréčljiv, Neločljiv, Nepoteklživ; tudi: Nejevolja, Neobkraľjevan); za Murkovo končnico »-ic, -ik« piše »-ec, -ek« (mulec, Mušec, Nabozec Nadstrešek, Nalétek, námerek, Napitek, Naprédek, Nastrešek,

Murko sam zatrjuje v predgovoru slovnice (XI.), da je uporabil slovnice svojih prednikov, a zajedno naglaša, da je »včasih tudi — sam mislil«. S a m je mislil pač osobito zoper Pohlina, pa tudi zoper Danjka (in Metelka).

Naznamek, Neotésanec; a: Nespremislik!); namesto Murkove oblike »navšetnik« (sub: Navúhnica) ima navúšetnik;

5. besed izvedenk je imenovanih manj, določbe slovniške terminologije manjkajo; na pr. ima rokopis: »Moštovánje, áti, újem rächen«, a Murko: »Moštovánje, n. die Rache. Moštováti, ám und tújem v. impf. rächen; — se v. r. impf. sich rächen, Rache nehmen. Moštovavic, vca m der Rächer«;

6. nemški prevodi slovenskih besed so isti kakor pri Murku; le včasih je kaj manj, na pr.: »Napitek der Trunk«, a Murko: das Getränk (der Trunk); parkrat sta besedi razlage obrnjeni, tako: »Nadglávje Säulenkopf, Kapitel« a Murko: das Kapital, der Säulenkopf; majhne razlike; »Naravnánje, Anordnung, Anleitung«, a Murko: die Anordnung, die Anleitung; »Narba ein eisernes Band vor der Thür«, a Murko: an der Thür; »Naklomba Lenkung, Fügung, Anklage (?) mesto: Anlage itd.

Na tisti strani rokopisa, na kateri je pisana kot zadnja beseda doli »Napóved«, stoji spodaj številka: 476, a pozneje pri besedi »Neotesanec« pripomba: 513—518.

Ali je ta fragment slovarja povzet po Murku ali pa je gradivo za Murka?

Pisala ga je ista roka, kakor drugi zgoraj omenjeni komad slovarja, ki pa ima naslov »Slovenski besednik« in zraven njega podpis: Košar.

Ta drugi komad je nemško-slovenski, a brez abecednega reda v dajnci pisan; po značaju besed se da trditi, da je tu ekscerpiran en spis gospodarskega in za njim en spis uradno-administrativnega značaja. Evo začetek:

Zustand stan
Wirtschaft kmestvo birstvo
Im allgemein sploh
betreffen doiti

(pozneje se nahajajo še besede na pr.: Cultur, Überschwemmung. Erdabsitzung, Lehmrissen, Schneeverstüttung, Ackerbau, Wein=Gartenbau itd).

Po presledku:

Steuerbezirksobrigkeit štiberna komisijska grašina
Vornahme naprejemanje

Grundertragsschätzung šacinga, cenitva gruntnega zneska pri-
roditve

§ 3.

Uspehi Murkovega dela.

Murko je mislil tudi sam; zato je skoro vse obstalo na poti: eni od veselja, drugi prisiljeni — vsekakor pa je treba, predno zaploskamo, taki prikazni pogledati v obraz, če je res istinit čudež, tako je dejal Stanko Vraz.¹

(pozneje še: Stabiler Cataster, Culturgattung, Formular, Mustergrund, Kalkhältig itd)

Nekaterih besed, ki jih nahajam v tem rokopisu, Murko sploh nima, na pr.: *betrachtlich*, *Mustergrund*, *Steuerbezirk* itd.; nekatere poslovenitve, ki jih imamo v našem rokopisu, pa Murko zavrača, na pravi sub Wirth: *Wirtschaft f. gospodarstvo*, *gospodarija* *schl. virstvo*; naš rokopis: *rücksichtlich v' zadgledi*, a Murko: *»Rücksicht, schl. zadgled*; — naš rokopis: *»Betreff zadetek*, a Murko sub *»betreffen*: *wörtlich nach dem Deutschen von einigen übersetzt* *zadétik*; naš rokopis: *»betreffen: doiti*, a Murko: *tkati, dotikati se, zadeti, zadevati se, auch doiti*.

Baš ta zavračanja mi bude misel, da je Murko rabil tudi tako gradivo.

Ta nemško-slovenski slovarček je gradivo za slovar; ali se sme iz tega sklepati na značaj na prvem mestu opisanega slovensko-nemškega?

¹ Važno je Murkovo delo, družече po svoji vsebini in imenu *Slovence* v posebno enoto, tudi za ilirizem v »gornji Iliriji«. Izšlo je baš neposredno pred nastopom Gajevim ter doprineslo k organizaciji čete, ki je po večini hotela korakati le poleg Gaja, a ne za njim.

L. 1848. je Macun v 3. številki »Slovenije« svetoval, naj se v šole in urade uvede ilirščina. Prigovarjal mu je v 8. številki (z dne 28. jul.) dr. I. Šubic, češ tudi Slovenci imamo lepe knjige, in tu imenuje tudi Murka (poleg Vodnika, Volkmera, Slomška, Prešerna, Kremlja). Macun je poslal odgovor ter Šubica »dobro počesal; samo se bojim« — piše avgusta meseca Muršču (Dom in Svet 1901, 650) — »da urednik sestavka nebo priklopio, jerbo je čvrst i krěpak; Murka bom svadio, nego istina mora na světlo, jerbo on nije za Slovence, več za Nemce gledao; slovnico je izpisao iz Kopitarove; morebiti je sa besednikom ono isto, kod kojega je valjda Vodnikovag se deržao rukopisa...« (Cigale tega Macunovega članka res ni sprejel; glej pa nekoliko odgovora Šubicu v 30. listu »Slovenije«).

In Vraz? Od njega poznam prvo izjavo o Murku iz l. 1835. (1836?), *Děla V. 150*; zelo neugodno se izražajoč o Volkmeru, ki ga je baš izdal Murko, pravi o tem-le, da je »besednik z gramatikoj vred v jednom leti

Pritrjeval je Lubomir-Slomšek v »Carinthiji« (10. marca 1832) in v graškem »Aufmerksamem« (št. 34., 20. marca), hvalil je Kopitar v »Österr. Beobachter« in »Aufmerksamem«, slavo Trubarjevo je Murku prerokoval še drug »slaven mož bečki«,¹ in ne da se tajiti, da njegovo delo v slovenski slovniški literaturi zavzema častno mesto.

Kaj pa da je v onodobnem graškem slovenskem dijaštvu bilo predmet zanimanja (in morda tudi debat)! Rhetor Caf ve na tanko v domovino poročati, kdaj izide Murkov slovar, filozof Košar, tovariš Miklošiču in Vrazu, sicer danjčičar, pesni

Odgovor.

Lubomiri (im Aufm. Nro. 34).

Menka moč besed in znanje,
Um je vklenjen v' tesne kroge;
Rajši gromsko te vihanje
Kolne, ino graja loge,
Omedlí vu žalno spanje.

Aldov serdi orel škriple,
Nog kda nemre 'z zanjc odviti,

zgotovil ali, po istini reči, 70—80 arkov napisal«; Vraz torej ni bil zadovoljen z Murkovim slovarjem in slovnico. Na istem mestu piše Vraz dalje: »Toto delo (Volkmer) bo pri nas lakotnostjo požrto, izdatel do nebes podignjen. Recenzent bo pali usta na stržaje odprl, vse koteke čelustnic z nemškim bombastom naphal in razčeperjenim pisekom počel: Kak po groznih goščavah temne noči potniku na zbavljenje iz slepih mrakov zvezdica prisine, kak — itd . . . tak prijatelju naše slovesnosti delo: Pesme in fabule Volkmera itd. To čtevíš moj Slovenec . . . je v nebesa pomaknjen, pripadne hvali recenzentovi pred ko je črko hvalljene reči načel soditi . . .« Oni recenzent, ki je pričel prispodobo s potnikom v puščavi, pa ni nikdo drug nego Lubomir-Slomšek, ki je svojo že omenjeno oceno Murkovega slovarja in slovnice v »Carinthiji« z dne 10. marca 1832 in v »Aufmerksamem« št. 34. začel tako-le: »Wie dem bekümmerten Wanderer . . . itd.«

Mogoče bi pač bilo, da je Vraz l. 1832. in 1833. mislil še malo drugače, bistveno gotovo ne.

¹ V Klajžarjevem pismu Muršču iz l. 1832. (Zornik Mat. Slov. 1904.)

Terka s' klunom, perje piple,
 On le nemre v' zrak streliti:
 Ne drugači pevci mladi
 Ihtijo v' lenobe smradi.

Hvala temu, kter ledine
 V čerstve pola preobrača;
 Arja pa besedam mine,
 Leži zdaj se dolžna dača
 Od slovenskih pevcov plača.

Nekda še ti bode trosil
 Aldov pozni vsak slovenec,
 Šum naslave v' dale nosil,
 Od veselja plél ti venec. —

Ako vsakemi nadenki
 Pri večernem glasnem brenki
 Mezda plača vroči trud,
 Kter vu skrivne globočine
 Se spusti po dragotine,
 No je rova 's terdih grud.

Kter lepote 'z zmesa iše,
 No gerdobe njim odbriše,
 No nam kaže čisti val;
 Kter naš jezik srečno veže,
 Ino vsem Slovincóm streže,
 Nezasluži on si hval? —

J. K—r.¹

¹ Pod enim prepisom stoji datum: den 21. Marca, 1832. Pesem je pisana, kakor vse Košarjevo iz tiste dobe, z dajncico.

V literarni zapuščini istega Jakoba Košarja nahajam tudi dva lista, ki predstavljata očitno vežbe v prevajanju v slovenski jezik. Pod zaglavjem »v' slovenski jezik postavitna nemšina« je najprej (nemški in poslovenjeni) sestavek o bolnem stricu, potem (nemški in poslovenjeni)

Murkovo izrecno zavetništvo bohoričice, fait accompli njegovega slovarja in slovnice je Danjku unesel venec zmage, ki mu je bila že tako blizu.¹

Danjko je očitvidno podcenjeval moč Murkovo. »Als wir dem Hern Dechant Dainko berichteten — poroča Kvas v Aufmerksamem« 1832 z dne 14. aprila — daß ein Handlexicon von Murko in dem vorigen Alphabete erscheinen werde, und den Hochwürdigen ersuchten, sogleich sein schon

sestavek o važnosti učenja jezikov, osobito slovenščine, in na zadnje basen »Kmet ino njegovi sinovje«.

O tej basni ni nikakega dvoma, da je iz Murkove slovnice (str. 201.) v danjčico prepisana; Košarjev prepis se razlikuje od izvirnika le po manjkanju naglaskov in po par malenkostih (»ino . . sinovje« v naslovu mesto Murkovega »in . . sinovi«; »bodte — bote«; »cel celi«); osobine kakor: »de = da, nejma = nima, nesim = nisem, seric = serec, vmré, prekopájo, nar bolji zaklad, naj veči bogastvo« je mogel Košar imeti le iz Murkove slovnice. Murkove naglaske je dakako ljutomerski Slovenec težko posnemal ali umeval!

Srednji sestanek se glasi (slovenski): »Mladost je najboljši čas za vucenje, dobro [njo] ga naobračaj, ino ne zgubi [je] ga skoz nedelavnost. Ti potrebuješ velko različnih ino do dna navučenih znanosti za mnogotera opravila človečjega življenja, za tega volo se primarjaj nje kak je mogoče naj ranéj si pripraviti, da ob časi potrebe te ne bode grivalo, kaj si ne ranéjši bil, pred vsem ne zamudi prilike, zraven svojega maternega jezika se tudi jezikov drugih narodov navučiti. Med totimi ne zaničuvavaj slovenskega (v nemščini: die windische. Pis.), tudi on zna veliki prid, hasek, korist pripraviti. Ne samo sto naših zravenmestjanov (»Mitbürger«, Pis.) ga govori, temoč tudi dosti in sicer velikih narodov je [imevših] imajočih jezik slovenskemu spodoben ino z' njim v' zlahti. Slavski jezik objame okoli šestdeset ino morebiti še več milijonov ludi živočih v' treh delih sveta razširjanih. Zgodovina nam ne kaže rasprostrenešega ludstva. Ze vsemi totimi narodi si moreš dopovedati ali vse te narode znaš ti razumeti, če si se ednega slavskih dialektov vednostno popolnoma dobro navučil«. Zadnji del tega sestavka spominja živo izvajanj Murkovih na str. IV. in VI. predgovora slovnici (Herder!); ker je zgoraj omenjena basen, pisana na istem listu kakor ta sestavek, brez sumnje vzeta iz Murkove slovnice, zato pač smemo trditi, da je tudi ta sestavek potekel iz nje. (Jezik v tem prevodu dakako ni tak kakor v basni!).

¹ O tem natančneje pri Košanu (ABC-Streit, Jahresber. des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg, 1890, str. 21.—22.)

lange Zeit mit dem Inprimatur versehenes Handwörterbuch in den neuen Buchstaben erscheinen zu lassen, so erhielten wir zur Antwort, daß er es nicht thun werde, in dem das Volk ohnehin solche Bücher nicht kaufe, die Studierenden aber sollten das alte und neue Alphabet kennen, und zu gebrauchen wissen. Uebrigens habe das neue Alphabet vor dem alten so viele Vorzüge, daß es bey steigender Kenntniß der slavischen Literatur sich ganz gewiß siegreich behaupten wird. Tragen nun die neuen Werke im alten Alphabet nur etwas zur Allgemeinheit der slavischen Literatur bey, so helfen sie im Ganzen auch unsere Absichten »die Bildung des slavischen Volkes realisiren; verbreiten sie aber kein Licht über das ganze, so sind sie unsern Zwecken eben so wenig hinderlich, als die kleinen Sterne den großen Planeten im Wege seyn können. Wer nicht mit uns seyn will, der gehe hinaus von uns; denn die gute Sache muß Widerspruch erleiden, und dadurch erprobt werden. Wer nicht mit uns sammeln mag, trage allein oder mit Andern zusammen, es bringt ja ein Jeder nur sein Werk zum allgemeinen Hausvater, und holt sich am Abende seinen Lohn«, tako je poročal Dalemisel-Kvas v »Aufmerksamem« z dne 14. aprila l. 1832.¹

Ko pa je Murkovo delo izšlo, tudi Danjkovci niso mogli tajiti njegove izvrstnosti, a dokler so čuli le slavospeve v časopisju, so se mogli s Kvasom tolažiti, češ: »Wenn unsere Deserteurs schon so viel wirken, unsere Treuen und Biedern, was werden sie nicht leisten«.

¹ Zadnja Danjkova misel živo spominja Prešernovega pisma (z dne 26. okt. 1840), s kojim je zavračal Vrazov ilirizem; konec tega pisma se glasi: »Ich wünsche übrigens nicht nur dem Panславismus, sondern auch dem Panillirismus das beste Gedeihen; glaube jedoch, daß man bis zum Erntetag alles Aufgesprössene stehen lassen soll, damit der Herr (το πικν) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können«. (Der allgemeine Hausvater: το πικν; — am Abende: Erntetag). Prim. Prešernov album str. 731.—732.

Toda prišlo je drugače. Če je Danjko mislil, da je pravo mesto njegovemu črkopisu v knjigah za ljudstvo, je moral biti v skrbeh za svojo slavo, ko je vlada, oprta na činjenico Murkovega dela, oklevala končno potrditi danjčico za šolo, ki otvarja ljudstvu knjige.

Danjкови »verni poštenjaki« niso nadkrilili in niso mogli nadkriliti Murka. Pod učinkom njegovega dela je zastala Kvasova slovnica in v temi ostal Danjkov slovar. Pa tudi Jarnikov nemško-slovenski slovar je z Murkovim delom postal odveč.¹

¹ Dva meseca za Murkovo slovnico in slov.-nemškimi slovarjem je izšel Jarnikov »Versuch eines Etymologikons« (slovensko-nemški korenski slovar); naznanjajoč v »Carinthiji« z dne 10. marca 1832 Murkovo delo, omenja Lubomir (Slomšek) Jarnikov Etymologikon, »das nun bald in Klagenfurt bei Herrn Edlen von Kleinmayr die Presse verläßt (Isti članek v »Aufmerksamem« z dne 20. marca); že 14 dni pozneje, dne 24. marca 1832 poroča L. (-ubomir!) o etimologiku, češ: »Dieses bereits im abgewichenen Jahre angekündigte slawische Werk hat nun die Presse verlassen . . .«

Za izdajo tega Jarnikovega slovarja je važno, kar poroča Kopitar v »Österreichischem Beobachter« z dne 11. oktobra 1832 (istotako »Der Aufmerksame« z dne 16. okt.): »Die von Kleinmeyersche Buchdruckerei bezweckte, vielleicht durchs nämliche Bedürfnis des Publikums bewogen (sc. kakor Ferstl-Greiner), zu derselben Zeit eine neue Bearbeitung des 1789 erschienenen windischen Wörterbuchs des Exjes. Gutschmann . . .« Urban Jarnik gab dafür seinen »Versuch . . .«

Ali sta Ferstl in Kleinmayer tekmovala? Jarnikov Etymologikon je za praktično rabo bil seveda manj prikladen nego Murkov slovar; manjkal mu je tudi nemški del.

V Celovcu so dobro znali za graško naznanilo, da misli Murkov nemško-slovenski slovar iziti o Veliki noči l. 1832. in vendar je L(ubomir) dne 24. marca pisal v »Carinthiji«: »Das Etymologikon wird besonders darum sehr willkommen sein, da es die Grundlage zur Bearbeitung eines größeren, möglichst reichhaltigen und brauchbaren deutsch-slovenischen Lexikons ist, nach welchem sich nicht bloß Philologen, sondern ganz vorzüglich die Seelsorger und Geschäftsmänner des Volkes schon seit geraumer Zeit sehnen. Zu diesem vorhabenden Werke, das mit gegenwärtigem Etymologikon in Verbindung gesetzt, von eben dem Herrn Verfasser, vereint mit mehreren sprachbeflissenen Freunden, bearbeitet und auch beim Verleger dieser Blätter aufgelegt werden wird, sind bereits bedeutende Beiträge und buchstabenweise Vorarbeiten geschehen,

Zaostali so za Murkom vsi, ki so mislili, da se svet suče počasi; »studiosus« Murko pa je delal in hitel — nesla ga je prirojena sila duha in sveža čilost mladosti (bil je 20 let star, ko se je dela lotil, in 23, ko je videl delo dovršeno pred seboj), gnala pa ga je tudi neugodnost vsakdanjega gladu ...

§ 4.

Gonilo Murkovega dela.

»Die Frucht mehrjähriger Fleißes und mancher Aufopferung« (Murko sam v predpomnji slovarju).

Ko je Ferstlnova knjigarna izdala svoj poziv, je 20-letni Murko baš absolviraj filozofijo in bilo je misliti na poklic.

Za duhovniški stan Murko ni imel zvanja. Ali od kod naj dobi pomočkov za druge študije nadarjeni mladenič, ki je za dvoletno filozofijo potreboval štiri leta? »Od nobene strani ni nikakoršne pomoči; slabo plačane instrukcije niso segnile za vsakdanji kruh, kje pa še so druge potrebščine življenja? V tem prav žalostnem stanu mu pride v dobro dobo ponudba Fersteljnove knjigotržnice, čije šef je takrat bil škrtljavi Johann Greiner ... Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice. Sila kola lomi ... Ker mu je spisovanje gramatike kruh obetalo, začne se takoj ogledo-

sodaß es möglichst bald erscheinen soll«. (Jarnik je že za Primca zbiral slovar).

Ali ni bil Slomšek tu v službi Jarnikovi in Kleinmayerjevi v njiju tekmi z Murkom in Ferstlnom?

(Cigale omenja v uvodu Wolfovega slovarja na str. VI. Jarnikov Etymologikon ter pravi: »Nicht lange darnach trat Anton Johann Murko mit seinem inhaltreichen, gediegenen und verlässlichen »Slov.-deutschen und deutsch-slov. Handwörterbuch« Graz 1833 auf, einem Werke, das ohne Widerrede auf die neuste slov. Literatur den bedeutendsten Einfluß hat«. — Kronologija med Murkovim in Jarnikovim delom je obratna).

vati po slovenskih takrat že spisanih slovnica . . .¹ To bomo po vsej pravici smeli verjeti, da je sila Murku potisnila pero v roke.

O šolskem letu 1829/30. nimamo za Murkov životopis nikakega drugega podatka nego pogodbo, ki jo je sklenil dne 17. julija 1830 s. Ferstl²ovo knjigarno »Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradcu.«³

Ker je bil Murko julija meseca 1830 v Gradcu, ni dvoma, da je bil tam celo šolsko leto 1829/30³ in da je to leto intenzivno delal, da bi si pridelal — potnino v Beč, kjer ga najdemo jeseni 1830.

Pogodba se do pike natančno pač ni mogla izvrševati; ob nje sklepanju je očitvidno vladala misel, da bo ves rokopis v dogledni dobi gotov, in res je predgovor slovnici bil pisan

¹ Davorin Trstenjak v »Zori« 1872, 24 (po njem Pajek v Let. Mat. Slov. 1880, 232).

² Pogodba je določala: »G. Greiner plača (Murku) za prvi natisek 200 fl in sicer pol te svote po prejetju vsega rokopisa in drugo, ko se je knjiga natisnila; 12 iztisov ima založnik pisatelju brezplačno pre-pustiti. Za vsak naslednji natis, ki bi se založniku zazdel potreben, mu plača 100 fl, kadar se je knjiga natisnila. 6 iztisov dobi pisatelj brezplačno«.

Naj izpregovorim tu tudi o ceni, ki jo je knjigi ustanovil (»škrtljavi?«) Greiner:

1. Po naznanilu v Intelligenzblattu z dne 23. jan. 1832 je za subskribente stala slovnica in slov.-nemški del slovarja skupaj (trdo vezana) v navadnem izdanju 3 fl, na velin-papirju 5 fl; slovnica sama v navadnem izdanju 1 fl, na velin-papirju 1 fl 45 kr; po takem bi slov.-nemški del slovarja zase stal 2 fl, oz. 3 fl 15 kr.

2. Caf, rhetor 1831/32, je dal za »Lexicon slovenicum« (Zbornik Mat. Slov. 1900, 188) 5 fl; to je cena slovnice in slov.-nemškega slovarja na velin-papirju. V domovino pa je poročal (gl. zadnjo opombo v A, § 2.), da stane slovar 3 fl 42 kr; kako to? Cena vseh treh knjig v nevezanem izdanju? Gl. še gori opombo na str. 37.!

3. Na Pajkovem primerku nemš.-slov. slovarja je bila pripisana cena: 1 fl 30 kr, na vsakem delu mojega primerka pa: Vol. 1—2, fl 4.20.

³ V to leto bi bilo pač staviti dogodek z Vukovim Rječnikom; Muršec je zapustil bogoslovje 1831, a 1830/31 očitvidno Murka ni bilo v Gradcu, vsaj od začetka ne.

že 4 mesece pozneje, a »vsega« rokopisa ni bilo do l. 1832.

Zato bomo verjeli, kar pripoveduje Dav. Trstenjak, da je namreč Greiner Murku delo sproti plačeval. »Kadar mu je prinesel eno polo za tisek, mu je dal nekoliko goldinarjev, da je za silo mogel živeti. V zimi si je peč kuril z makulaturu, živel največ ob komisnem kruhi . . .«¹

To bedno životarenje ob korekturah² si moramo misliti iz leta 1831 v leto 1832. Trpeč mnogo lakote, je Murko rad zahajal k Marku Glaserju, kjer je bil zanj vedno pripravljen kos kruha; Marko Glaser, prej kaplan pri Sv. Barbari v Slov. goricah, je nastopil službo kurata v kaznilnici karlavski v Gradcu jedva 1. nov. 1831, a jeseni 1832 je Murko bil že v bogoslovju.

Ni dvomno, da je Murko delal za kruh. Podtikali so mu celo, da je iz takih razlogov volil bohoričico, »zatajivši« svojo danjšiško šolo.³

* * *

Tragika literaturne zgodovine leži v življenju in trpljenju Murkovem ob snovanju slovarja in slovnice: s plodom svojega duha in peresa si hoče mladi mož osigurati poklic svoje prihodnosti, dela tri leta, ali zaman — sit bede, izgubi pogum ter stopi na pot, na katero ni pozvan.

¹ »Zora« 1872, 24 (Let. Mat. Slov. 1880, 232—233). Poedinosti Trstenjakovih navedeb bo spričo pisane pogodbe težko verjeti; tako poroča Davorin, da za slovnico »ni dobil čistih 50 fl. . . Ravno tako škrtljivo je bil honoriran za svoj besednjak . . . za obe deli 150 fl.«

² Korekture je obavljal Murko tudi za Damianovo knjigarno; tam sta ga — poroča Trstenjak — spoznala dr. Robič in Laritz ter sta ga pregovorila za bogoslovje.

³ »Wir erwarteten mit Recht, daß er seine Schule nicht verläugnen, sondern sein Werk in den neuen Lettern herausgeben wird; denn wir wußten keinen erheblichen Grund des Gegentheils. Selbst sein Speculationsgrund in merkantilischer Hinsicht ist nicht bedeutend . . .« (Dalemisel = Kvas v »Aufmerksamem« 1832 z dne 14. aprila.)

Značaj pesniški nam kaže slika Antona Murka ob tvorbi umotvora: to je genijalnost, ki mu, zbudena od potrebe, naglo rodi plod ter učinkuje na vse strani, to ni talent, ki deluje pred vsem iz ljubezni do dela, vzdržan od trdne volje; to je bolj sila genijalnosti, nego stalnost talenta.

Zato mu je pero praznovalo tako rano in tako dolgo...

Mala izvestja.

Prasgodovinske iskopine pri Sv. Juriju ob južni železnici. Posestnik in kamenosek Al. Oset je na svojem posestvu v Rifniku večkrat izkopal razne starine. V jeseni 1904. l. je o tem obvestil »Zgodovinsko društvo«, ki je odkupilo zadnji čas najdene starine. Ob enem si je poročevavec ogledal izkopališče in našel obsežno staro grobišče. Posestvo Osetovo se nahaja blizu razvalin Rifniškega gradu, v okolici Kaniža ob pobočju Rifniške gore. Po nekdanjem lastniku se imenuje posestvo »na Dernóvem«. Vzbočen hrib se spušča precej strmo proti severu in jugozahodu, prostor zavzema deloma vinograd, njive, grmičje in trata. Na vrhu hriba kakor ob pobočju se nahaja starinsko grobišče. Pred leti je že skušalo tu izkopavati celjsko muzejsko društvo, a posodje je bilo večinoma zdrobljeno. Več sreče je imel lansko jesen posestnik sam. Ker je na trati izroval krt črno prst, je začel kopati, in izkopal je velikanski, 67 cm visok lonec s 36 cm širokim vratom, premer trebušastega boka ima 64 cm, premer dna pa 21 cm. Do polovice je bil napolnjen s pepelom, mastno prstjo in z ostanki ožganih kosti, vmes pa je bilo razno orodje in drugi drobiž.

Bila je notri lična 20 cm široka in 6½ cm visoka skledica iz črnkaste gline kakor lonec. Rob je na znotraj zakrivljen ter ima 4 majhne nastavke, od teh je eden nekoliko večji, v sredi precepljen v dva rožička liki žemlja in prevrtan, da se je skozi luknjico napeljala vrvica in se je skleda mogla obesiti.

Izkopali so se brončeni kosci zlomljene čelade, brončena, vlita, tudi prelomljena, blizu 30 cm dolga igla, ki ima proti debelejšemu

koncu obroček liki kolence na žitni bilki, še bližje konca pa krogeljico, s katero se pa ne konča igla, kakor je sicer navada, ampak še je iz krogeljice toliko moli, da se lahko s prsti prejme. Našli so se tudi kosci brončene fibule. Iz teh zdrobljenih reči je sklepati, da so mrličje z opravo vred sežigali in potem vse skupaj stlačili v žaro, kakor se je to večkrat zgodilo.

Bila je notri tudi lična brončena, skovana sulica (ost in vrat), dolga 17 cm, največja širina osti pa ima 5 cm, vrat, v katerega se je vtaknil lesen držaj, je širok 2 cm ter se na obeh straneh pozna luknjica za žrebelj, s katerim je bila sulica pritrjena na držaj. Našla sta se tudi dva brončena prstana, eden zlomljen s premerom (od zunanjega roba) 3 cm, drugi je malo večji in cel. Dalje je bila med raznim drobižem 8 $\frac{1}{2}$ cm dolga in $\frac{1}{2}$ cm debela palčica iz kamena, na enem koncu nekoliko zožena in preluknjana, da so jo lahko nosili na vrvici, in je služila najbrž kot drgač. V istem loncu so bile štiri, hruškam podobne krogeljice, tri iz kamena in ena iz svinca, večja kamenita in svinčenasta 30 gr težka, manjši dve kameniti pa 5—6 gr. Na sredini imajo vse po dolgoti luknjo, bile so torej nanizane na vrvico ali na palčico.

Večje urne imajo navadno zunaj v sredini svitek, naša ga pa nima, pač pa ima spodaj blizu dna štiri, na spodnji strani nekoliko zaobljene nastavke, očitvidno zato, da so jo lahko prijemale, oziroma postavljali na ognjišče. V istem pravcu s spodnjimi nastavki so tudi zgoraj blizu roba majhni nastavki, ki pač menda imajo le ta praktičen namen, da se je naravnost videlo, kje ima posoda spodaj svoje nastavke, in se ni trebalo vselej pripogibati in gledati na spodnje nastavke.

Druga žara je nekoliko manjša, ima ob boku 45 cm v premeru, 48 cm višine, ob zgornjem vratu pa 26 cm širine. Tudi v tem loncu so se našli med pepelom in glino razni predmeti, med drugimi 22 cm dolga, ostro zašiljena železna sulica in tri sekiram podobna bodala.

Tudi tretja kaj velika žara je bila zdrobljena, a našle so se vse črepinje in lonec se bode dal zopet sestaviti. — Nekoliko pedl nad vsakim loncem je bila majhna plošča iz peščenca pač

zato, da se je razpoznalo, da je ondi že shranjen mrlič, ako bi pozneje zopet kopali na istem mestu.

Očividno je bilo tu veliko žarasto pokopališče, — grobovi z okostnjaki se niso našli, pač pa, kakor zatrjuje posestnik, se je v 15 letih našlo kakih 150 potrtih žar večinoma majhne oblike. Naše tri žare delajo izjemo in so bile bolj proti vrhu zakopane, blizu 1¹/₂ m globoko.

Selišče tukaj pokopanih prebivavcev je bilo nekoliko višje, na vrhu Rifniške gore (570 m nad morjem), kjer se še vidijo sledovi starega zidovja, kateremu ljudstvo pravi »ajdovska zidanca«. Naokrog se nahaja v zemlji vse polno živalskih kosti, pač odpadki živali, ki so ljudem bile v živež. Kraj je težko pristopen in torej kaj pripraven za obrambo; proti jugu, vzhodu in zahodu obkroža nekdanje rifniško selišče strmo hribovje, proti severu se pa ob vznožju razprostira nizka polukrožna dolina, kjer je še gotovo vsaj v zgodnjem srednjem veku bilo jezero, potem pa močvirje — še sedaj se pravi kraju pri soteski na južni strani starega gradiča Šibeneka »pri brodu«. Jezero je bilo prebivavcem deloma v obrambo, z druge strani pa jim je nudilo obilo rib za hrano. Še do najnovejšega časa je bilo v okolici Sv. Jurija mnogo ribnikov, katerim ondotno prebivavstvo pravi »virtl«.¹

Pomenljivo je, da se v tem kraju v mali razdalji nahajajo kar štiri gradovi; južno od kolodvora Rifnik, katerega razvaline se vidijo iz železnice, nekoliko dalje proti zahodu na strmi, od treh strani nepristopni pečini je gradišče nekdanjega gradu Šibeneka (Siebeneck — Šibnik), zahodno od št. jurskega trga je na stožastem griču stal gradič Anderburg, kako uro hoda proti severozahodu od Sv. Jurija je pa grad Blagovna (Reifenstein). Verjetno je, da so ti gradovi nastali v ranem srednjem veku, ko so Franki utrjevali svoje gospodstvo nad našimi pokrajinami. V bojih s celjskimi grofi je te gradove razdejal hrabri Jan Vitovec (1437).

¹ Wert = flaches von einem Fluß gewonnenes Ufer, Sandbank, Insel. — Wer im Wasser-Damm. Fr. Ziemann, Mhd. Wörterbuch ad v. wer.

Ti gosto nasejani gradovi so priča, da je bil obljuden pa tudi pripraven za obrambo. Po preseljevanju so potemtakem posedli Slovenci v tej okolici že prastara selišča.

Ali je morda grobišče pod Rifniško goro iz po preseljevanju narodov, torej grobišče paganskih Radi pičlega števila doslej odkritih izkopin nimamo zadostne podlage. Kot gotova lahko smatramo ta- 1. v grobovih se ni našel doslej nikakšen denar, ki b približno pričal starost grobišča; 2. med najdenimi opaziti rimskega sledu, torej grobišče ni rimsko; 3. ako naše pičle najdbe z grobiščem v Rušah, katero je preiskal rajni grof Wurmbrand,¹ zapazimo to razliko, da v grobovih ni bilo orožja, pač pa v rifniških, in dalje, manjše) ruških grobov kaže razne okraske, naše je pa okrasja, tudi sicer rifniške starine kažejo drugačen tip kaku ruške, zlasti to ni panonski tip, ker ta se odlikuje s posebno bogatim okrasjem; 4. v rifniških grobovih imamo kamenite, brončene in železne predmete, prevladuje pa bronca; ako je resnično načelo Vocelovo, da je redkost bronca značilen znak slovanskih grobov, potem naši grobovi niso iz slovenske dobe.

Dokler nas podrobnejša raziskava drugače ne pouči, je najverjetnejši sklep, da so ti grobovi iz dobe, ko se je domače prebivavstvo umaknilo na visoke hribe pred prodirajočimi Rimljani.

Pripomniti je še, da je tudi zahodno od gradišča Anderburg kraj, kateremu se pravi »Groblje«, kjer se med pečevjem nahajajo gomile. Eno izmed teh je neki kmet razkopal in našel 1½ m globoko obzidan grob s polžganimi kostmi. — Radi pomanjkanja sredstev nam še ni bilo mogoče prekopati teh gomil, ki utegnejo imeti kaj zanesljivih podatkov za poznavanje prazgodovine št. jurske okolice kakor tudi za natančnejšo opredelitev rifniškega grobišča.

Fr. Kovačič.

¹ (Gl. Archiv für Anthropologie. Bd. XI.

*Oskrbniki ljutomerske graščine.*¹ Graščina Dolnji grad je bila do združenja z Branekom vedno lastna gosposka ter je imela najbrž tiste podložnike, kakor pozneje Branek. Žalibog se nam ni ohranil noben zapisnik, po katerem bi mogli določiti natančni obseg stare dolnjegrajske graščine in njenih pravic in oblasti. Le toliko poroča C. Schmutz v svojem leksiku (II., 472.), da so ob začetku XIX. veka podložniki Dolnjega gradu bivali v Preseki in na Kamenščaku. Tudi o nekdanji lastnini Dolnjega gradu nimamo poročil, a vse kaže, da je bila zelo obsežna.

Izmed oskrbnikov (Praefecti, Pfleger, Verwalter), ki so v Dolnjem gradu poslovali, so nam znani sledeči:

Wischizberger Hugo, »Gerichts Verwalter« je bil dne 25. jan. 1591. prisoten, ko so se Ljutomeržani z učiteljem Ivanom Berličem pogodili za navijanje ure.²

Merkas Peter, oskrbnik v Dolnjem gradu od 1625. do 1640. l. Rojen Ljutomeržan je bil zelo znamenita oseba, a z župnikom Ivanom Gajgerjem se ni mogel pogajati. L. 1631. je imel z njim hude prepire in neki zapisnik poroča, da ga je hotel celo ubiti.³ Njegov sin Peter je postal jezuit.

Sinkovič Mihael, »praefectus in Oberlутtenberg« je podpisal l. 1664. račun podružnice blažene Device Marije v Podgradju.

Miglič Lavrencij, »praefectus«, je potrdil račun omenjene podružnice l. 1665.

Liackh Jurij, »Pfleger der Herrschaft Obluttenperg«, je potrdil račun l. 1668.

Ogrin Andrej, »praefectus in Oberlутtenberg«, je podpisal cerkvene račune l. 1670. in 1671. V poznejših letih je bil tržan v Ljutomeru ter je opravljal precej časa službo varaškega pisarja. Umrli je l. 1707.

Khnitl Franc Krištof, »der Herrschaft ob Lутtenberg Landgerichts Verwalter« je l. 1672. dal mnogo ljutomerskih

¹ Naslednji dodatki dopolnjujejo spis M. Slekovca, ki smo ga objavili v »Časopisu« I. str. 159.

² Deželni arhiv v Gradcu.

³ Knezošk. arhiv v Mariboru.

coprnije sumljivih tržank zapreti in nekatere tudi sežgati. Raditega so ga tožili tržani pri vladi, in ker je njih tožbo podpiral tudi Tomaž Ignacij Mauerburg, graščak v Braneku, je bil že v začetku l. 1673. odstavljen.¹ Koncem 17. veka je bil »Postae Magister« v Čakovcu. Dne 18. januarja l. 1698. mu je soproga Julijana porodila v Mariboru hčerko Veroniko.²

Menziger Blaž, »praefectus« je podpisal l. 1673. cerkveni račun. L. 1674. ga navajajo varaški zapisniki kot oskrbnika na Cvenu, kjer je posloval najbrž do l. 1680. Potem ga nahajamo do l. 1686. zopet v Dolnjem gradu. Leto za letom je namreč v cerkvenih računih podružnice v Podgradju podpisan kot »Pfleger der Herrschaft Oberluettenperg«. Umrl je najbrž l. 1686. Njegova soproga Marija je potem vzela tržana Janeza Mülpacherja ter je dne 26. junija 1691. l. obljubila 150 glid. za nov altar sv. Jožefa.³

Mikša Lavrencij, »praefectus« v Dolnjem gradu l. 1679. Bil je Ljutomeržan in sin odličnega tržana in župana Lavrencija Mikše.

Menziger Blaž, oskrbnik v Dolnjem gradu od l. 1680. do 1686.

Kalin (Callin) Janez Karol, »praefectus in Oberlutttemberg«, je podpisal cerkvene račune l. 1686. in 1687. Dne 22. decembra 1687. l. mu je soproga Regina porodila sina Karola Jožefa. Potem je živel precej let na Grezovščaku, a okoli l. 1701. je odšel za varaškega pisarja v Veržej, a njegova soproga je bivala navadno še pri vinogradu. Med tem je bil 1710. zopet v Dolnjem gradu. V Veržeju je posloval najbrž do l. 1725.⁴

Lacherer Janez Ludovik, »praefectus«, 1688. in 1689. l. Podpisal je cerkvene račune.

Pinterič Franc, »praefectus«, je potrdil cerkveni račun podružnice v Podgradju l. 1691.

Mollinary Karol, oskrbnik v Dolnjem gradu je podpisal cerkvene račune l. 1694. in 1695.

¹ Deželni arhiv v Gradcu.

² Krstna knjiga v Mariboru.

³ Dež. arhiv v Gradcu.

⁴ Matrike župnije Sv. Križa na Murskem polju.

Sabarics Franc, »praefectus« l. 1696.

Pinterič Franc, zopet oskrbnik, l. 1697., 1698. in 1699., ko je podpisal cerkvene račune.

Brandenberg Janez Friderik, pl., oskrbnik v Dolnjem gradu, podpisan v cerkvenih računih l. 1701., 1702. in 1703., potem še l. 1708.

Lorger Jurij, oskrbnik l. 1707.

Brandenberg Janez Friderik, pl., oskrbnik l. 1708.

Kalin Janez Karol, oskrbnik l. 1710.

Lechenreiter Janez Jurij, oskrbnik od l. 1713. do 1715. Oskrboval je obenem tudi Branek, kakor vsi njegovi nasledniki.

Grajska kapela.

Gotovo je svoje dni v Dolnjem gradu stala kapela, v kateri se je maševalo. Sicer nam ni znano, kateri izmed lastnikov gradu jo je bil postavil, vemo pa, da je stala že l. 1545. Neki vizitacijski zapisnik iz te dobe poroča, da je grajska kapela posedala vinograd in njivo in vsakateri grajski duhovnik je užival nju dohodke.

Dotično vizitacijsko poročilo se glasi doslovno:

» . . . So sein wir von dem Pfarer bericht, das in dem Schloss Luettenberg ain Caplaney vorhanden, welche nit mehr, dann ain Weingart, vnd ain Agger, vnd sonst khein anders Einkhomben hat, darauf derzeit ain Cappelan gehalten wirdt, der solche Caplaney versiht, darumben er den Weingarten für sein besoldung zu genüssen hath.«

Z omenjenim letom prenehajo poročila o grajski kapeli, še le l. 1717. o priliki škofovske vizitacije se zopet omenja. Dne 28. aprila t. l. je sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg posvetil v Dolnjem gradu kapelo in nje altar v čast brez madeža spočeti Devici Mariji. Najbrž jo je dal ponoviti Jurij Ignacij Anton baron Mauerburg, ki je ob tem času dobil v last Dolnji grad.

To kapelo je potem, kakor poroča stara kronika, dne 28. julija 1764. vizitiral višji duhovnik v Strassgangu, Ernest Anton pl. Azula.

Ko se je v prvi polovici 19. veka porušil grad, so izginili tudi slednji ostanki kapele.

† M. Slekovec.

Marijina cerkev »na Lebarju« pri Mariboru. Ta cerkva je stala blizu koroških vrat, na zunanji strani, po njej so se ta vrata imenovala tudi »Frauen-Thor«. Orožen (Das Bisthum Lavant I, str. 539, 550) to cerkvico samo omenja ter poroča, da je blizu nje kapelanija sv. Magdalene in sv. Marte, katero je ustanovil župnik Jurij Schwentenkrieg (ok. 1450—1465), imela opokarno z dotičnim zemljiščem (»ein Ziegelstadel sammt Grund im Burgfried am Leber bei Marburg bei u. l. Frauen Kapellen, welcher man davon jährlich dient 3 Schilling Pfennige und 10 Pfennige«). Nekaj več je o tej cerkvici pisal rajni dr. Jos. Pajek v »Voditelju« (l. 1898, str. 120, 203, 204, 277—283). On je sprva domneval, da so cerkev l. 1532. porušili Turki, a to domnevo je opustil, opirajoč se na Puffa, ki pravi, da je l. 1549. imel Maribor več izvrstnih pridigarjev, med njimi Lavrencija Vorstädterja, kapelana pri Mariji na Lebarju, — torej je še cerkev takrat stala, — in pa na neki izpisek, ki si ga je bil izpisal rajni Beckh-Widmanstetter iz arhiva krškega kapitola in mu ga (Pajeku) dal v porabo, in v tem se omenjajo vinogradi »von der Frawnkirche zu Marburg«. Daljnih poročil dr. Pajek ni našel o tej cerkvici.

Po dobroti preč. g. stolnega župnika Fr. Moravca mi je pa došel v roke star urbarij mestne župnije mariborske iz l. 1571 (sega do l. 1580), katerega še ni nihče uporabil, a v njem se nahaja več podatkov za to cerkvico, iz katerih je razvidno sledeče:

1. Pri cerkvici je bilo tudi pokopališče; 2. ko se je urbarij spisoval, je bilo zemljišče pusto in cerkva porušena. — Pod zaglavjem »Marchburger Zinnsung« (fol. 23.) namreč beremo: »Von der Begrebnus bey vnnser Liebenn Frauen am Leber, vor der Stat Marchburg gelegen, gehört der grundt durchaus alhie in Pharrhof Marchburg: Diennt vom gemelten grundt, darauf die Khirchen steet oder gestanden ist . . . khreuzer 40.« Pridejana je pa opomba: »Iezo ligt es ödt vnd man dient weiter nichts davon«.

Besedo »Lebar« izvaja dr. Pajek iz debla l o b ali l u b in meni, da lebar pomeni velik kup zemlje.¹ Jos. v. Zahn pa trdi,

¹ Voditelj 1898, str. 279.

da je »Leber« plural srednjevisokonemškega lê = künstlicher Hügel, Heidengrab.¹ Ker se pa ime Lebar ali Levar nahaja pogostoma po krajih, kjer že od nekdanj bivajo Slovenci, je vendar mogoče, da je to ime domače korenine, ali pa je morda korenika skupna germanskim in slovanskim jezikom.

Pri cerkvi na Lebarju bi torej imeli srednjeveško pokopališče mariborsko. V predzgodovinsko dobo ne bo kazalo segati, ker je Drava, spreminjaje strugo, svoje levo pobrežje razkopala, pač pa se razteza dolga vrsta predzgodovinskih grobišč na desni strani Drave ob vznožju Pohorja od Ruš proti Hočam. Pri opekarni v Radvanju so še lansko jesen izkopalii več rodih žar.

3. Cerkev niso Turki podrli, ampak je najbrž sama razpadla, potem pa so jo opustili in podrli.

4. Mesto nje so odkazali dotičnemu kapelanu v mestni cerkvi (sedanji stolnici) Marijin oltar, kjer se je od časa do časa opravljala rana peta maša.

To vidimo iz naslednje notice v zapisku kapelanij in ustanov, ki so župniku plačevale davščine (fol. 27): »Vnser Lieben Frauen Caplaney am Leber vor der Stat Marchburg, weil aber die Khirchen am Leber aberbrochen, hat man Vnser lieben Frauen Alltar in der Pharrkhirchen zu Marchburg, darauf man zuweilen die Frumess sinngt, dem Caplan eingeben. Diennt jārlichen schilling 5, Phennig 10.«

Da cerkvice niso podrli Turki, da je marveč polagoma propadala, je sklepati iz tega, da pisatelj tega nič ne omenja, dočim n. pr. v Jarenini (fol. 8) pri Urban Ferkovi kmetiji razločno navaja, da je puščava in torej nič ne nese, ker so jo Turki razdejali (Ist durch den Türkhen verderbt). Enako pravi otreh kmetijah na Hajdini, da so jih Turki opustošili (sein zuvor durch den Türkhen verödt worden). Iz besed: »darauf die Khirchen steet oder gestanden ist« se pa sme sklepati, da je takrat bila podrtija in zemljišče vsled tega pusto.

5. Užitnico (Pfründe) pri Marijini cerkvi si je prisvojil mariborski magistrat. To nam poroča opomba v urbariju pri

¹ Styriaca, Neue Folge II. B. pg. 65 op.

ravnokar navedenem odstavku: »Gemaine Stat Marchburg eingezogen, bewont die auch khain Priester.«

Z užitnicami in ustanovami je sploh mariborski magistrat ravnal jako samovoljno, zato so se l. 1549. Lovrenc Lubše, kapelan na beneficiju sv. Magdalene, in njegovi trije tovariši pritožili pri solnograjskem nadškofu. Vsebinsko njih pritožbe¹ deloma potrjuje naš urbarij. Spisan je bil za župnika Jurija Siechela († 1586), ki je bil tožen, da nič ne dela proti luteranski propagandi, mestni magistrat pa se je zanj potegnil pri nadvojvodu ter med drugim navedel i to, da je v najem dano desetino in podložnike zopet odkupil ter dobil več pravnih radi župnijskih posestev z raznimi plemiči. Nadalje tudi kaže ta urbarij, da je bilo gmotno stanje mestne župnije in njenih užitnic takrat kaj slabo.

Ker je mestni magistrat tako hlastno segal po ustanovah, ni glede zemljišča pri Lebarju brez pomena opazka: »gehört der grundt durchaus alhie in Pharrhof Marchburg«.

Iz poznejšega urbarija (iz sredine 18. stol.), je tudi razvidno, da je še takrat posedovalo njivo na Lebarju mariborsko mesto, dasi je spadala k beneficiju Device Marije na Lebarju; žal, da je dotični list v tem urbariju zgoraj odtrgan in radi tega ni moči kaj natančnejega dognati. Prvi urbarij dokazuje tudi, da je župnik Siechel bil že l. 1556. v Mariboru in ne še le 1558., kakor trdi Orožen (l. c. 559), ker je že l. 1556. dobil neko pravdo zaradi desetine na Leitersbergu proti baronu Juriju Herbersteinu (fol. 31). Mogoče, da je že pred l. 1556. prišel v Maribor. Tudi naslednje l. 1557. je dobil v Gradcu pravdo proti Herbersteinu in župniku pri Sv. Petru pod Mariborom zaradi desetine pri Sv. Marjeti na Pesnici, katere $\frac{2}{3}$ je dotle jemal Herberstein, $\frac{1}{3}$ pa župnik pri Sv. Petru. Takratni župnik pri Sv. Petru je bil bivši mariborski beneficijat Lavrencij Lubše, ki še dosle v vrsti št. peterskih župnikov ni bil znan. F. Kovačič.

Studeniški pošar l. 1788. Dne 7. marca l. 1788. ob pol 8. uri zvečer se je, — kakor pravi kronika — iz neke kovačnice zanetil ogenj, ki je radi hudega vetra v nekaterih urah

¹ Gl. Orožen, n. d. I, str. 554—556.

vpepelil ves trg, celo hiše onštran Dravinje pod hribom sv. Lucije, cerkev, župnišče, samostan (dominikank, ki je bil dne 21. marca l. 1782. zatrt) in celo stari grad nad sedanjim župniščem.

Vlada, oziroma uprava državnih posestev (Staatsgüter-administration) je kmalu potem naročila inženirju Joh. Wallnerju, naj vse pregleda in popiše ter stavi konkretne predloge, kako bi se pogorišče zopet povzdignilo, zlasti naj presodi, bi li ne bilo ceneje upravljati studeniških državnih posestev iz Freisteina pri Sp. Polskavi.

Wallnerjevo izvirno poročilo se nahaja v deželnem arhivu v Gradcu, kjer ga je prepisal bivši vodja studeniškega samostana † Adolf Hytrek. Njegov prepis se hrani v studeniškem samostanu v zvezku »Material zur Geschichte des alten Stiftes Studenitz«.

To poročilo nam podaja dokaj natančno sliko grozne nesreče. V trgu je pogorelo 35 hiš (dandanes ima trg kakih 49 hiš). »Grozen pogled!« pravi poročilo. Že itak malo premožni tržani so sedaj še bolj ubožali; ostali so brez domovja in mnogi so trpeli še na svojem životu vsled hudih opeklin. — Kakor je razvidno iz ondotne mrliške knjige, je neka 55 let stara Katarina Karinčnik zgorela v ognju. — »Na bolečih (od opeklin) prsih iščejo dojenčki hrane, dočim matere lakote stokajo in očetje si ne vedo pomagati.«

Le trije tržani so bili kos, spraviti ostanke svojih hiš zopet pod streho, drugi so se pa morali bedno potikati po tujih kotih in tam objokovati svojo nesrečo.

Od samostanskega poslopja je ostala nepoškodovana žitnica, ki je bila še le l. 1765. znova pozidana in z opeko krita. Samostansko poslopje je bilo 80 sežnjev dolgo in 7 sežnjev široko. V pritličju so bile obokane kleti, v prvem nadstropju obokane shrambe in sobe, v drugem pa celice, v katerih je bil z opeko potlakan lesen strop, ki je s streho vred zgorel. Na zahodni strani, kjer je bila največja, najbolj hladna in suha klet, se je potok, ki obteka samostan, že tako približal zidu, da se ga je kakor obrežja dotikal in na mnogih krajih je že zid spodjedel. Zato so nastale v tem delu poslopja hude

razpokline, in ker je ondi bilo včasi mnogo žita nakopičenega, ni moglo 6 podpornikov več vzdržati zidu. Vsled tega je svetoval Wallner, naj se popravi in pokrije, le oni del samostana, ki je bolj proti trgu, drugo pa naj se prepusti svoji usodi. Res je bil oni del do najnovejšega časa v razvalinah in je deloma še dandanes.

»Bundhütte« — zidana — je izgubila streho.

Studeneec, — kateremu ljudstvo pripisuje zdravilno moč (Gnadenbrunn) in ki je Studenicam dal ime, je bil obzidan s sekanim kamenom, kameniti stebri so nosili streho iz škodelj, ki je zgorela in od tega časa je studeneec nepokrit, krijejo ga le okrog nasajene lipe s košatimi vejami.

Župnišče, poprej sodnija (Hofrichterei), je izgubilo streho in 4 štukatirani stropi so se udrli, sicer je pa bilo poslopje še v dobrem stanu.

V poprejšnjem župnišču (oziroma stanovanju za samostanske duhovnike in za goste) je bila sodnija. V pritličju je bil velik svoden hodnik, 3 shrambe, kuhinja in družinska soba; v 1. nadstropju je bilo 8 sob in shramba, v 2. nadstropju tudi 8 sob. To poslopje je imelo z opeko krito streho in je ostalo nepoškodovano.

Tudi bivšemu prioratu je prizanesel požar. Z opeko krito enonadstropno poslopje je bilo samo na strani proti cerkvi nekoliko oškodovano; pritličju je bil na eni strani vhod v samostan, na drugi odprt svodni lok.

V prioratu je bila nameščena ljudska šola, ki je l. 1788. imela vpisanih 93 otrok. V prvem nadstropju sta bili dve veliki sobi, v katerih je imelo prostora čez 100 otrok, tretja soba je služila za stanovanje učitelju. Razen nove peči in dimnika ni bilo treba drugih popravil.

Pristava (Mayerhaus) je bila lesena in s slamo krita; konjski, volovski in kravji hlevi so bili zidani ter deloma s škodljami, deloma s slamo kriti, svinjaki pa so bili leseni in s slamo kriti. Gornje in spodnje gumno z dvema parmama je bilo leseno s slamnato streho in s podkapnico na zidanih stebrih.

Ribnjača je bila zidana in s škodljami krita, stopa pa lesena in s slamo krita. — Pečnica za lan in sadje je bila zidana, svodena ter z opeko, deloma pa s škodljami krita.

Wallner predlaga, naj se popolnoma odstranijo naslednje stavbe:

1. Zidana, z opeko krita drvarnica.
2. Utica (ki je stala na zahodnem oglu samostana pod Bočem).
3. Zidana in z opeko krita kapelica.
4. Zidana in z opeko krita mesnica.
5. En del bivšega župnišča, ozir. sodnije.

Samostanski mlin na dve kolesi je bil sicer zidan, vendar je vsa notranjščina zgorela; dali so ga v najem. Na gradu, kakih 25 m višje od samostanskih poslopij, je bilo oskrbnništvo (Vogtei). Ostalo je le golo zidovje, in ni se dalo nič drugega porabiti kakor železna vrata s kamenitimi podboji.

Cerkev z zakristijo in dvema stranskima kapelama, ki je malo poprej bila postala lokalna kapelanija in ji je bilo odkazano 909 duš, je izgubila streho, znotranjost je ostala nepoškodovana. Od zvonika je samo ostalo ožgano zidovje, železje ure, glavice zvonov, kembliji, zbita strešna pločevina (Kuppelblech), pa 15 centov in 29 $\frac{3}{4}$ funtov raztopljene zvonovine. Wallner predlaga, naj se zvonovina posrebra (das zerronene Glockenmetall zu versilbern) in s tem poplačajo razni rokodelci, zvonik pa se naj pokrije z opeko in tudi cerkev naj se čim prej spravi pod streho, pri čemur bodo župljani brezplačno oskrbeli vožnjo in delavce. Zvonovi pa se naj semkaj prepeljejo iz poličanske podružnice Marije Ljubečne, ki se naj opusti.

Slednje se ni izvršilo; na Ljubečni še dandanes visijo stari zvonovi, a tudi studeniška cerkev ima dva stara zvona, enega iz l. 1748., drugega iz l. 1678. Od kod jih je dobila? Pred požarom gotovo niso bili tukaj. Zvon iz l. 1748. ima na krilu podobo sv. Treh Kraljev, nedaleč od Studenic je pa (v črešnjevski župniji) podružnica sv. Treh Kraljev, ki so jo bile pozidale studeniške dominikanke. Tu so torej vzeli dva zvonova za studeniško cerkev. Res ima podružnica sv. Treh Kraljev svoje sedanje zvonove še le od l. 1830.

Ljudska pravljica pravi, da je pri požaru ostal veliki zvon, a da so ga natihoma odpeljali k podružnici sv. Treh Kraljev; ko so pa ljudje to zvedeli, so ga spravili nazaj.

Jedro te pravljice je toliko resnično, da je sedanji studeniški »srednji« (pred l. 1835. »veliki«) zvon res prišel od Treh Kraljev v Studenice. Mogoče je pa tudi, da so starejši zvon iz l. 1678. vzeli iz studeniškega stolpa in ga prepeljali k novi podružnici, doma pa naročili novega; ko je pa bil ta vničen, je zopet stari zvon priromal na svoje prejšnje mesto.

Vkljub hudemu udarcu l. 1788. in raznim nezgodam početkom 19. veka so si vendar Studeničani dokaj pomogli in sredi 19. veka je bilo ondi precejšnje blagostanje. *F. Kovačič.*

Dve slovenski prisegi iz leta 1715. v nadžupnijskem arhivu v Vuzenici.¹

Formula Juramenti purgationis.

Jest N: Sapershefhem umoio lastno Dusho moimo Stuar-
niku Christushu Jesusu, inu sa sarotim per sgubi moiga Sve-
litzhaja da jest v: g: Sa taiste dinaria' Sa katerih vola Sim
jest per la tei G'rihti obtoshan v: g: nišim nidar videu ali
kfebe Vseu, ali skriu, ali per drugim skriti billi etc: inu ali
le ta moja Sapersega ni resnitzhna taku meni Gospud Bug ne
pusti V nebesku kraleustvo priti amen.

Alia Formula.

Jest N: Sapershefhem u mojo lastno Dusho moimo Stuar-
niko Christ: Jesusu, inu Sarotim per sgubi moiga Suelitsheja,
da jest v'tei Rietshi v' kateri jest Bodam Pobaran, eno Zhisto
Boshjo Resnizo Govoriti, inu vunkei povedati. Kakor meni Bugk
Pomagi inu S. Troiza. *V. Preglej.*

*V hiši mecena barona Zoisa.*² »Patriotisches
Tageblatt«, ki je izhajal v Brnu na Moravskem, je dne
23. febr. 1802 (št. 19) pod zaglavjem »Patrioten und patriotische
Handlungen« prinesel to-le poročilo o baronu Žigi Cojzu:

»Baron Sigmund von Zoys in Krain.«

Diesem edlen Manne statten einige Officiere, die den
Feldzug in Italien mitgemacht haben, in Nr. 122 der Prager
Oberpostamtszeitung (1081 [gotovo pomota za 1801, Pis.])
ihren herzlichsten Dank ab, für die zuvorkommende Güte, mit

¹ Ti prisegi je napisal Štefan Jamnik, nadžupnik od 1714.—42. l.

² Gl. Vidičev članek v »Spomen-cvieu« (Mat. Hrv. 1900, 606 sl.).

welcher er das k. k. Militär im Vorrücken und Rückzuge ohne allen Unterschied aufnahm und bewirthete, mit unermüdetem Eifer für die Bequemlichkeit desselben besorgt war, und jedem Soldaten sein Haus als einen wohlthätigen Tempel wahrer Freundschaft öffnete; wie er den gemeinen Mann der k. k. Armee ohne Unterschied mit wohlthuender Güte überhäufte; wie er alle Kräfte aufbot, ihnen frohe Tage zu machen; wie er aus eigenem menschenfreundlichen Gefühle, ohne dazu erst aufgefordert zu werden, für alle diejenigen Soldaten, die nach dem Spital gebracht wurden, mit zuvorkommender Milde besorgt war; wie er kein Mittel unversucht ließ, von dem er glaubte, daß es ihnen auch die geringste Linderung verschaffte; wie er selbst den k. k. Officieren, die verwundet dahin gebracht wurden und wegen Enge des Raumes nicht füglich untergebracht werden konnten, aus freiem Antriebe in seinem Haus Aufnahme gestattete, und Wonne fühlte, daß sein Haus zum heilenden Freundschaftstempel dienen konnte, und wie er, obgleich die Gesundheitsumstände dieses Biedermannes ihm selbst auszugehen nicht erlaubten, alle seine Angehörigen mit unermüdetem Eifer anspornte, allen ohne Unterschied so genaue Dienste zu leisten, als wenn es ihn selbst beträfe; wie er ihnen befahl jedem Verlangen, jedem Winke zuvorzukommen. O wer wäre im Stande alles zu erzählen, was dieser Biedermann alles that, was er leistete?

»Wir sind überzeugt, heißt es zum Schluß, daß alle unsere Kriegsgefährten, die Augenzeugen und Theilnehmer der edlen Handlungen des Herrn Barons Sigmunds von Zoys waren, unserer hier ausgedrückten Gesinnung von (?) lautesten Beifall geben werden; denn sie stimmen mit uns überein, des echten Kriegers Symbol sei: »Treue dem Landesfürsten und Vaterlande, und dankbar gegen jeden wohlthuenden Biedermann zu sein«.

Dr. Fran Ilešič.

»*Malo besediše*« (1789). — 1. Doslej so bili znani le trije primerki te knjižice, o koji se je govorilo v lanjskem »Časopisu« (str. 28. in 113 sl.). Med tem sem našel še četrti primerek in sicer v arhivu mariborskega stolnega kapiteljna, a manjka mu začetek, in kolikor se spominjam, tudi konec:

2. Na str. 129. lanijskega »Časopisa« sem vprašal: »Kje je (na koncu 18. in v začetku 19. veka) bil na Lovrenčevo na Pohorju živinski sejem?«

Dan današnji je na Lovrenčevo sejem v Slovenjem Gradcu in v Lučanah; pri Sv. Lovrencu v Puščavi pa je v ponedeljek po Lovrenčevem.

V dobi, za katero nam gre, vsaj v začetku 19. veka pa je bil 10. avgusta sejem ne le v Slov. Gradcu in Lučanah, marveč tudi pri Sv. Lovrencu v Puščavi (tudi pri Sv. Lovrencu »Bez. Ebensfeld«).

In baš na Sv. Lovrenca v Puščavi najlaže mislimo v okviru položaja, kakor se nam slika v »Besedišu«.¹

Dr. Fran Ilešič.

O Kremplju. Malo znana je ta-le Krempljeva knjiga:²

Deutsch-windischer Christenlehr = Katechismus in Fragen und Antworten. — Nemško-slovenški Katechismus sa kerščanski navuk v — pitanjih in odgovorih. Pettau in Untersteyer 1826 (Na zadnji strani: Marburg, gedruckt bey Jos. Janschitz).

Glaser ne omenja te knjige, pač pa Marn, Jezičnik XIX. češ, v Ptujju da Kremplj na svetlo slov.-nemški katekizem.

Weiß (Geschichte der Österr. Volksschule, II. Graz 1904, str. 701) pravi: Im Jahre 1824 haben Anton Krempl zu Pettau und Vinzenz Jansa, Pfarrvicar zu Donnersbach, Bücher zum Druck befördert, welche sich auf den Religionsunterricht bezogen« (Enako na str. 823). Letnica 1824 je pomotna; morebiti je tega leta Krempl predložil svoj prvotni rokopis.

*

Na naslovnem listu ne najdeš Krempljevega imena, a zato se nahaja pod zanimivo opombo, ki je natisnjena na prvi strani drugega lista; ta opomba se glasi:

¹ Podatke o sejmih podajam po »Großem steyerm. National-Kalender« 1822—1828.

² En primerek ima knjižnica mariborske gimnazije.

Toti posebno za dolenske¹ kraje prikladni slovenski Katekizmus je le iz naročenja svétle Škofie Sekovske nemško-slovenski gratal.

Vu Ptuji na Pametvo 1825.

Anton Krempf,

Kurmeister.

To je v stvarno-mirni obliki jak protest zoper nemčujoče delovanje sekovskega ordinarijata. Napisal ga je poznejši »ilir« in pisec »Dogodivšin«.

Dr. Fran Ilešič.

Štajerski jožefinski katekizem, o kojem sem pisal v lanjskem »Časopisu« (str. 137. sl.), je založnik Jos. Franc Kaiser ponujal v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer Zeitung« še leta 1828. (list z dne 24. jan.); naznanja ga poleg drugih knjig in sicer tako: »Katechismus, tave rliki (!), sprashanjam, inu s odgovoram sa zessarske kralove deshele inu shollè. Is nemšchkiga na slovinški jezik prepisan. v' Crazi«. Misliti je tu na samo slovensko izdanje, ki ga je že izprva bilo dobiti baš pri Kaiserju.

Da je knjiga bila še l. 1828. v knjigotrštvu, je pomembno za kronologije, zlasti za nejasnost, ki sem jo naglasil (kot točko a v opombi) na strani 149 lanjskega »Časopisa«.

Za ustanovitev časa bi lahko služilo tudi ime založnika in izdajatelja »Johannesa Kaiserja«. Žal da baš tudi o tem ne morem nič gotovega povedati.

Josip Fran Kaiser, ki je katekizem prodajal l. 1828., je bil rojen l. 1786. in je l. 1811. prevzel knjigoveznicu, ki jo je kmalu izpremenil v pravo knjigarno in z uspehom dalje razvijal (Wurzbach). V tridesetih letih je štajerski »National-Kalender« izhajal »im Verlage des Herausgebers Josef Franz Kaiser, zum Kronprinzen von Österreich nächst dem Murthore«.

Ta Josip Fran je pač bil naslednik Mihaela Kaiserja, ki je n. pr. l. 1800 imel svojo bukvoeznicu »außer der Murbrücke« (Vaterländischer Kalender der Steiermark aufs Jahr 1800).

In Ivan Kaiser? Prednik Mihaelu, torej v jožefinski dobi?

¹ = ljutomerske. (V začetku besedila samega na str. 5. je pri besedi »keršchanfko« opomba: »sch beri kak fhzh [= šč] ali kak fh [= š, Pis.), kak je v' kerem kraji eno ali drugo navadno.

Vsekakor je stvar pač taka, da je katekizem ponatiskovala Kaiserjeva tvrdka od Frana do Frana Josipa. *Dr. Fran Ilešič.*

Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja. Č. g. V. Koprivšek, ptujski kapelan, je izročil muzeju nemški, samo na eni strani tiskani list, 41 cm širok s tiskom v dveh stolpcih. Naslov mu je: Gewisse wahrhafte rechte Läng und Dicke unser lieben Frauen, und der übergebenedeyten Himmels-Königin MARIA, welche heilige Läng zwar aus seidenen Banden denen Pilgramen, welche das heilige Haus zu Loretto besuchen, mitgetheilt worden. Sledi priporočilo, to dolžino seboj nositi in gotove pobožnosti opravljati; nato se čitajo razne molitve na čast sv. dolžini, sklepčno pa opombe o dolgosti Marijine noge. Tiskan je list: Erst wieder ganz neu gedruckt zu Cölln am Rhein. Videti je, da se je naš list dajal kot tolmač poleg traka, ki je predstavljal Marijino dolžino. Tak trak s podobnim, a ne čisto enakim napisom je objavil Größl v Zeitschrift f. österr. Volkskunde, Wien 1897; Marijina dolžina znaša tam 1·88 m in dolžina njene noge 13·5 cm (ni v razmerju!); svilnat trak, 2·2 m dolg in 3·5 cm širok z napisom »Altezza dela Madonna di Loreto«, ki se rabi zoper božjast pri otrokih, omenja Moses v istem listu (1903, str. 214). G. darovavcu je izročila list neka stara Nemka. ker se je bala, da bi se v drugih rokah oskrunila. Nahajajo se tudi trakovi z dolžino Kristusovo (isti časnik 1898 str. 152) in še dandanes delijo take (?) trake romarjem v cerkvi sv. Praksede v Rimu.

Isti gospod je daroval slovensko tiskovino: Tri sil lepe Molitue per enmu umiriozhim zhloveka (!) silno nuzne, k Svelizhania suoje dushe sa uzata. Obsega 8 strani, 16 cm vis. in 9·5 cm šir., in ima na srednji strani lesorez, 10 × 7 cm, ki predstavlja ravno umrlega bolnika na postelji, ki z levico drži še za svečo, duša pa mu že hiti k Mariji v oblakih; poleg postelje stoji dominikanec in kleči prelat; hudi duh pa v podobi krilatega psa odhaja. Na zadnji strani spodaj se čita: Tele tri Molitue so Mes nimfhkega naflouino dru ka ne. Oblika postelje v lesorezu spada v prvo polovico 18. stoletja; a tisek se je vršil morda še pozneje. Zgodba pripoveduje o papežu, ki je bil z

velikim grehom obložen na smrtni postelji, kaplan pa mu je tri — tukaj natisnjene molitve zmolil in tri ure po smrti se mu je zveličani papež prikazal in se mu je zahvalil.

Moč teh molitev — ki so katoliške in povdarjajo Kristusovo trpljenje — pa je neki taka, da »kader bi en zhlouk uffse grehe tega sueta na febi imu, kader se bodo te tri Molitue na posledno uro molile mo bodo uffsi grehi odpusheni, al pa bi negova dufha noter dofodniga dne terpet imela, taku bo rezhena . . . Tudi v kater hishi bodo te tri Molitne (!) dershane nabo en otrok mertu na suet prishu . . . Jen tudi uffak kateri te Molitue bere al brati Shlishi ima 400 let Odpustik . . . Tudi kater te Molitue here al brati shlishi, temo bo taura negove smerti resodeta.

A. S.

† *Ivan Krstitelj Tkalčić*. V zadnjem zvezku lanskega leta je »Časopis« poročal o dveh Tkalčičevih delih, sedaj pa, žal, moramo že položiti žalobno mirto na sveži grob velezaslužnega hrvaškega zgodovinarja.

Ravno sedaj, ko se v Rimu rešuje vprašanje o staro-slovenskem bogoslužnem jeziku, je zatisnil eden izmed najboljših poznavavcev tega vprašanja svoje oči k večnemu počitku. Umrl je dne 11. maja v starosti 65 let kot prebendar stolne cerkve zagrebške, v kateri službi je bil od l. 1867. Narodil se je 4. maja 1840. l. v Zagrebu, kjer se je tudi izšolal ter l. 1862. postal duhovnik.

Že kot mlad bogoslovec je l. 1861. priobčil v »Katoličkom Listu« razpravo »Slovensko bogoslužje«, ki je prevedena tudi na poljski in rusinski jezik. Tudi pri drugih listih je kot bogoslovec in mlad kapelan marljivo sodeloval; celo na pesniškem polju se je poskusil ter l. 1868. objavil v »Dragoljubu« zbirko lirskih pesmic »Lipino cvieće«.

Največje in najznamenitejše njegovo delo je pa: »Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae«, katerega XI. zv. je izšel nekoliko mesecev pred njegovo smrtjo; z njim je dovršil srednjeveške spomenike stolnega mesta Zagreba. — Ko se je slavila tisočletnica sv. Cirila in Metoda, je spisal za to priliko

poseben spis, ki je v svojem drugem delu, kjer pisatelj govori o slovanskem bogoslužju rimskega obreda pri Slovanih, predvsem pri Hrvatih, vzbudil širjo pozornost. Temeljito je preiskal tudi zgodovino zagrebške stolne cerkve in zagrebške biskupije, o čemur svedočijo spisi: »Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis«, »Stope glagoljaške u biskupiji zagrebačkoj«, »Preporod biskupije zagrebačke u XIII. vieku«, in številni večji in manjši spisi v »Katoličkom Listu« in v »Radu jugoslavenske akademije«, »Starinah« i. t. d. V različnih časnikih je priobčeval Tkalcíč tudi izpiske in manjše članke iz občne hrvatske zgodovine, in slovstveni zgodovinarji hrvatski trdijo, da je Avg. Šenoa marsikaj iz Tkalcíćevih spisov uporabil v svojih pripovednih spisih. Neumorno delaven na zgodovinskem polju, si je Tkalcíč postavil s tem med hrvatskim narodom neminljiv spomenik.

L. 1875. je postal dopisujoči in l. 1883. pravi član jugoslavenske akademije, l. 1880.—1896. je bil tudi njen arhivar. Zadnji čas je pripravljaj zgodovino zagrebške škofije, pri čemur ga je smrt prestrigla. Ravno isti dan, ko je nameraval mestni zastop zagrebški imenovati Tkalcíća za častnega občana stolnega mesta Zagreba, je izdahnil svojo plemenito dušo. *A. P. K.*

Književna poročila.

Murko Matthias Dr.: *Die slawische Liturgie an der Adria.* Österreichische Rundschau, B. II., H. 17, str. 163—177. — Naš odlični rojak razlaga v tem članku nemškemu občinstvu, ki bere »Öst. R.«, bogoslužno posebnost na obalah Jadranskega morja, ki je edina te vrste v celem katoliškem svetu, namreč: rimski obred s staroslovenskim jezikom. Razne vrline pa povzdigujejo ta članek visoko nad nivó navadnih časnikarskih člankov; zato je vreden, da sporočimo vsebino bravcem našega glasila. — V kratkih, pa prav markantnih potezah je g. pisatelj očrtal zgodovino staroslovenskega bogoslužja od Cirila in Metodija do naših dni.

V Panoniji in na Moravskem je stala zibelka slovanske liturgije, kjer sta blagovestnika Ciril in Metodij uvedla grški obred s slovanskim jezikom in sicer sta sv. knjige prevedla v jugoslovansko, najbrž macedonsko narečje. Ciril je vrhutega spretno prilagodil slovanščini grške minuskule in tako vstvaril posebno pisavo t. zv. glagolico, ne pa cirilice, ki se je pozneje izcimila iz grških majuskul. L. 880. je Metodij

dosegel, da mu je papež Ivan VIII. slovesno potrdil slovensko bogoslužje. Tedanje cerkvenopolitične razmere na Balkanskem polotoku so bile povod, da je rimska stolica vkljub zvezi s frankovsko-nemško državo popustila v tej stvari. Toda zmešnjave na papeškem dvoru po smrti Ivana VIII., spletke Vihingove pa kratkovidnost kneza Svatopluka, ki ni pojmlil važnosti narodne moravske cerkve, so razrušile Metodijevo delo na Moravskem. Njegovi učenci so razbežali največ v Bolgarijo, od koder se je slovansko bogoslužje širilo po Srbiji in vzhodni Bolgariji. Na dvoru mogočnega bolgarskega carja Simeona je cerkvenoslovenska književnost doživela svoj zlati vek. Iz Bolgarije se je staroslovenščina razširila tudi na Rusko. V pokrajine ob Jadranskem morju je pa slovenska liturgija prodrla najbrž že za časa Metodijevega, gotovo se je pa že v začetku 10. veka močno razširila po Dalmaciji. Izprva so tudi tu cerkvenopolitične razmere bile ugodne slovenski liturgiji, ker so latinski škofje po mestih stali na strani Focijevi; celo Hrvate je za nekaj časa potegnil nase Bizancij, vendar hrvaški knez Branimir se je l. 879. nagnil odločno k Rimu. Rim in slovensko bogoslužje sta bila zaveznika proti bizantincem, ninski škof pa glava hrvaške cerkve proti razkolnim dalmatinskim škofom. Toda stvar se je drugače zasuknila, ko sta se pomirila Rim in Bizancij ter so se dalmatinski škofje zopet pridružili Rimu.

Sedaj se začne silen boj zoper slovensko bogoslužje, ki je dobil svoj odraz zlasti v spljetskem saboru l. 925. in 928. Ninski nadškof, glavni zagovornik slov. bogoslužja, je pa vendar dosegel vsaj to, da Rim ni potrdil člena X. sabora l. 925., po katerem je bilo prepovedano škofom posvečevati duhovnike slovenskega jezika, toda pod Leonom VI. je bila vsled sklepa spljetskega sabora l. 928. zatrta ninska škofija in z njo glavno zavetišče glagolice. Kralju Tomislavu se pogostoma očita slabost, da se ni bolj zavzel za slovensko bogoslužje; g. pisatelj pa prav opozarja, da v tedanjih razmerah ni bilo ravnanje kraljevo tako napačno, kajti s tem se je preprečilo, da ni med hrvaškim in romanskim življem v Dalmaciji nastal prehud prepad; zato je tukaj zmagonosno napredoval slovanski živelj, dočim je sicer povsod na zahodu nazadoval.

Večja nevarnost je zapretila slovanskemu bogoslužju zopet ob času Gregorija VII., ko je spljetski sabor l. 1059/60. sklenil, da je popolnoma izruti slovansko liturgijo, a hrvaški narod se je odločno potegnil za svojo svetinjo in Aleksander II. je potem omilil sklep spljetskega sabora in škofom samo to ukazal, naj ne posvečujejo takih, ki bi ne umeli latinski pisati ali brati. In ta naredba je imela svojo dobro stran, kajti glagolaši se niso popolnoma izolirali, ampak so ostali v stiku z zahodno kulturo, ki se je takrat naslanjala na latinski jezik. — Vkljub vsem oviram in težavam se je slovansko bogoslužje vzdržalo in Rim ga ni izrečno zabranil, a tudi ne izrečno potrdil. Še-le l. 1248. ga jepotrdil Inocencij IV. na prošnjo senjskega škofa Filipa, a samo za one pokrajine, kjer je že bilo v navadi.

Ko so med tem hrvaški glagolaši bili sprejeli mesto grškega obreda rimski obred, je odpadla zopet ena ovira slov. bogoslužja, a vsled tega je bilo treba v bogoslužnih knjigah spremeniti tudi tekst. Natančneje filološke razprave so dognale, da je že v 13. stoletju bila posebna redakcija hrvaško-glagolskih cerkvenih knjig, v katere pa so se dotle vrinili nekateri dialektični elementi srbskohrvaškega jezika.

Reskript Inocencija IV. je napravil vprašanju konec, je li slovensko bogoslužje sploh dopuščeno. Sedaj se je glagolica mirno širila in v 16. veku jo nahajamo po notranji Hrvaški, celo v Medjimurju, v Štrigovi ob štajerski meji, okoli Trsta in Gorice; tudi na Kranjsko so zanesli glagolico hrvaški duhovniki, ki so bežali pred Turki. Celu na pozivnicah deželnih stanov kranjskih se nahajajo glagoliški podpisi in še v sredini 18. stoletja so si turški in avstrijski obmejni poveljniki dopošiljali glagoliška pisma.

V 14. veku je došla glagolica pod Karlom IV. celo na Češko, kjer pa ni imela posebnega pomena za češko književnost. Iz Prage jo je prenesel na Poljsko kralj Ladislav Jagelonec, a tudi tam se ni vzdržala dolgo čez l. 1470. Češka glagolica je pa prišla na svetovni glas po reimskem evangeliju, ki je bil spisan v Pragi l. 1395. in je preko Carigrada došel v Reims, kjer so francoski kralji pri kronanju nanj prisegali.

Tem bolj se je pa doma razvijala glagoliška književnost in sicer poleg cerkvene tudi svetna, ki je še malo znana in jo še celo strokovnjaki premalo vpoštevaajo.

Novejši čas s svojimi iznajdbami pa ni bil ravno ugoden glagolici; sicer se je že l. 1483. tiskal glagoliški misal v Benedkah, a potem je v 80 letih izšlo samo 12 glagoliških knjig. — Nov pokret je zanesla v glagoliško književnost reformacija. Kranjski reformatorji so poskušali posluževati se glagolice, da bi razširili svoj nauk po slovanskem jugu; v Tübingenu je izšlo v ta namen več glagoliških knjig. A protestantizem pri Jugoslovanih ni našel tal, in prav staroslovensko bogoslužje je bilo katoliški cerkvi nekaj jez proti luteranstvu.

Poleg razmeroma pičle glagoliške književnosti se je v Dalmaciji od 15. stoletja naprej pod vplivom italijanske renesanse razvila prav bogata duhovna in svetna književnost, s katero glagolica ni mogla tekmovati; bila je preozko narodna in zato se je morala umakniti iz javnega življenja. To je pa bil ravno velik napredek za hrvaško književnost, ker so se duševno in politično razkosani deli strnili v kulturno celoto, ko je po vseh hrvaških pokrajinah obveljala latinica kot slovstveni alfabet. Kot »mrtev« jezik je pa bila glagoliška staroslovensčina rimski cerkvi še prikladnejša za bogoslužje. Od 17. veka skrbi Rim sam za glagoliške bogoslužne knjige. Za Urbana VIII., ki se je zelo zanimal za cerkveno unijo, je hrvaški minorit Rafael Levaković pod nadzorstvom rusinskega škofa Terleckega priredil novo izdajo misala (1631) in brevirja (1648) ter oboje znatno rusificiral. Še v večji meri je to storil

pri novi izdaji misala l. 1741. Dalmatinec Karaman, ki je dalj časa bival v Rusiji in si je vtepel v glavo, da je le ondi čista cerkvena slovenščina. Dočim so si pravoslavni Srbi morali v sili nabaviti cerkvenih knjig iz Rusije, so Hrvatje in ž njimi Rim iz nevednosti porusili svoje bogoslužne knjige. Ljudstvo in duhovščina pa nikakor nista bila zadovoljna z novimi knjigami. To je bil eden izmed vzrokov, da je Benedikt XIV. l. 1754. ukazal uporabljati »slovanski književni jezik« in strogo prepovedal po sili vpletati ljudski jezik. Prav Benediktova konstitucija je pa mnogim dalmatinskim vladikam, zlasti rojenim Italijanom, bila povod, da so zatirali slovansko bogoslužje; ali temu so se upirali nadškofje zaderski in drugi škofje, ki so se potegovali za glagolico in skrbeli za glagolaški duhovski naraščaj. Vendar so bili glagolaši v obče na slabšem: latinski duhovniki so imeli povsod prednost in so tudi opravljali lažje posel, ker glagolica res ni lahka. K temu je še pripomoglo poitalijančevanje, ki je pod avstrijsko vlado bilo še hujše kakor pod Benečani, in v Istriji je res glagolica najprej propadla v onih krajih, ki so bili že izpočetka pod Avstrijo.

Mnoge občine si tudi radi uboštva niso mogle oskrbeti potrebnih knjig, ki so bile sploh težko dobiti; tako je prišlo v navado, da so duhovniki pete dele sv. maše peli z ljudstvom v ljudskem jeziku (ščavet), tihe pa molili po latinsko.

Po prepору slovanskih narodov se je v 19. veku vzbudilo zopet živahno zanimanje za glagoliško liturgijo. Velepomenljiva je v tem oziru okrožnica Leona XIII. »Grande munus« iz l. 1880., toda onih velikih učinkov, ki so jih prijatelji in neprijatelji pričakovali, vendar ni imela. Stvar se je zavlekla na polje politične agitacije in hudomušne diplomacije; nova tla je slovansko-rimska liturgija pridobila izza te okrožnice le v Črni Gori, pa i tu se je vmešala ruska in avstrijska diplomacija. Knez Nikita je želel cerkvenih knjig s cirilskim pismom, a temu se je uprla ruska diplomacija, češ, da bi s tem prenehala razlika med katoličani in pravoslavni.

Okrožnica Leona XIII. je imela le ta uspeh, da se je temeljito priredila nova izdaja misala (l. 1893), v kateri je zopet prišla v veljavo prvotna staroslovenščina hrvaške redakcije. Kongregacija obredov je že l. 1898. zaukazala, da se odsle naj pojejo in berejo vsi mašni deli samo v staroslovenščini brez primesi ljudskega in latinskega jezika; dasi to ljudstvu in duhovščini ni bilo po volji, je vendar strogo izvedeno v krčki, senjski in deloma v spljetski škofiji. Z odlokom 5. avg. l. 1898. je staroslovenski obred proglašen za stvarni (ne osebni) privilegij onih cerkev, v katerih je že 30 let dejanski v rabi, a Leon XIII. je 22. avg. l. 1900. ta odlok toliko omilil, da to ne velja za one cerkve, ki so zadnjih 30 let morale neprostopovoljno opustiti staroslovensko liturgijo.

G. pisatelj sklepa, da je obstoj slovanske liturgije ob Adriji zagotovljen; da bi jo sedanji papež — rojen Benečan — odpravil, je

prazna želja nekaterih italijanskih politikov. — Posebno lepo prospeva novejši čas staroslov. bogoslužje na Krku pod vodstvom škofa Mahniča, ki skrbno pazi na čistost slov. liturgije in tudi sam staroslovensko mašuje; omislil in oskrbel je tiskarno z glagoliškimi črkami in ustanovil »staroslovensko akademijo«, ki se naj peča zlasti s proučevanjem in izdavanjem glagoliških spomenikov, in priredi novo izdajo glagoliškega brevirja. — G. pisatelj se prav pohvalno izraža o dosedanjem delovanju te akademije.

K sklepu prav primerno opozarja g. pisatelj, da državna uprava nima prav nikakšnega povoda vtikati se v to notranjo cerkveno zadevo, nazirati v tem kako nevarnost in jo skušati zatreti celo z žandarji. Sicer pa tudi kot reelni historik svari pred iluzijami z druge strani; obred ko tak ne dela čudežev. Armenci na Poljskem so se vkljub svojemu obredu izgubili, enak vzgled so pomadžarjeni Rusini, z druge strani se pa Poljaki vkljub latinskemu obredu krepko drže proti Nemcem in Rusom.

G. pisatelju smo prav hvaležni za ta jedrnati in trezni članek: upajmo, da spodbije marsikak neosnovan predsodek, — zlasti v onih krogih, ki so se dosle bolj bali skromnega glagoliškega misala, kakor pa sovražnih torpedov. Z druge strani bodi pa ta sestavek lep vzgled, kako je slične stvari mirno, stvarno in dalekovidno presoјati, kajti vibravost in pretiranost lahko škoduje najboljši stvari. *Fr. Kovačič.*

Stegenšek Avguštin: Cerkveni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija Gornjegrajska. S 162 slikami in 3 tablicami. V Mariboru 1905. Založil pisatelj. Vel. 8°, str. 289.

Razen matičinih knjig so v slovenskem slovstvu znanstvene knjige dokaj redka prikazen. Radostno nas je torej iznenadila o Veliki noči zunanje lično opremljena knjiga iz peresa odbornika našega društva, g. prof. Stegenška. S tem delom se je začel vresničevati velikanski znanstveni kulturno-zgodovinski načrt, ki ga je zasnoval prevz. knezoškof lavantinski, namreč da se v zgodovinskem in umetnostnem oziru opišejo vse cerkvene stavbe in umetnine cele lavantinske škofije.

V avstrijsko-ogrski monarhiji imajo slično delo že Madžari, (v madžarskem in francoskem jeziku), v naši polovici se je lotila takega dela c. kr. centr. komisija in sicer je začela s Koroško, a delo se je ustavilo; od l. 1897. izdaja češka akademija Franca Jožefa popis vseh umetnin kraljestva Češkega v obeh deželnih jezikih. Gotovo je za nas velikega pomena, da je stopilo na dan v naših tesnih razmerah tako delo. Omejeno je sicer le na cerkvene spomenike in umetnine, a za južnoštajersko kulturno zgodovino so tudi te največje važnosti in odtehtajo vse druge starinske in umetniške spomenike. Veličastnih in vzornih spomenikov sicer ne nahajamo — preteklost naša je bila za velike umotvore in njih ohranitev malo ugodna, vendar še imamo dokaj zanimivih spomenikov od starokrščanskih bazilik (v Celju) do današnjega dne.

Zasebne razmere so nanesele, da je g. pisatelj začel svoje delo z gornjegrajsko dekanijo, ki je zanimiva za Štajerce kakor za Kranjce, ker je ta dekanija spadala nad 300 let pod ljubljansko škofijo.

Zgodovino Gornjega grada in njegovega okrožja nam je sicer že spisal rajni Ign. Orožen in se je nanj tudi gospod pisatelj opiral, vendar je Orožnovo delo s tem bistveno spopolnjeno.

Opisano je v I. zv. vseh 16 župnijskih cerkev gornjegrajske dekanije z vsemi podružnicami. Pisatelj opiše vsake cerkve lego, tloris, stavbo, zgodovino cerkve, potem posamezne dele v znotranjosti: altarje kipe, slikarije itd. ter arheološko ali umetnostno zanimivo opravo (posodje in obleko). Samo opis zvonov je izpuščen, ker je za zvonove določeno drugo delo.

Glavno pozornost obračata v tej dekaniji nase Gornji grad s svojo slavno preteklostjo in velikansko cerkvijo; pa Sv. Frančišek s svojo zakladnico, ki hrani znamenite darove francoskega, avstrijskega, saškega, poljskega in napoljskega dvora.

Slovensko občinstvo pri tej priliki opozarjamo na razlago imena Gornji grad, ki ga g. pisatelj navaja po Zahnu na str. 122 v op. 2. Nemcem kakor Slovencem se je zbrisal spomin, da je navidezno nemška oblika Oberburg prvotno vendarle slovenske korenine: Obrov grad (Avarski grad). V svojem najnovjšem delu (Styriaca, Neue Folge II. B.) pa razlaga Zahn to ime iz besede obramba in sluti, da je na hribu vrh poznejšega samostana v staroslovenski dobi bilo branišče. Ta razlaga se nam zdi povse verjetna.

Zanima nas zlasti še Rečica kot ena najstarejših cerkev in naselbin v tem okraju, Mozirje, kjer je solnograjski svetnik sv. Rupert v oglejski očakovini imel svojo cerkvico, Solčava s svojimi spomini na celjske grofe, pa Luče s svojim opravilnikom, ki nam še nekako predstavlja srednjeveške cerkvene običaje, ki so se v tem kraju ohranili notri do Jožefovih časov.

Ne manj imeniten je drugi del knjige (str. 171—237), ki nam podaje statističen pregled župnijskih cerkev po njih prostornosti in starosti, zgodovinsko-topografski pregled cerkvenih selišč, pregled umetnin in umetnikov, ki so delovali v gornjegrajski dekaniji.

Pri cerkvenih stavbah je v tem okraju zastopan romanski, gotski in baročni slog. Romanski slog poneha po l. 1220, gotski slog se je držal pri nas prav dolgo, še-le začetkom 17. stoletja je bil v zadnjih vzdihljajih.

Prav posebne važnosti je zanimiva razprava o češčenju raznih svetnikov v gornjegrajski dekaniji z ozirom na patrocinije v oglejski in solnograjski cerkveni pokrajini. Ta predmet, zelo zanimiv za zgodovinarja kakor za narodopisca, je še pri nas jako slabo obdelan, g. Stegenšek je s svojo razpravo namignil, da se stvar v podrobnostih še natančneje

raziskuje. Pač bode še on sam spopolnil svojo razpravo, ko bode proučeval še druge okraje Južne Štajerske, kjer bode brezdvomno našel še novega gradiva. Glede svetniškega kulta bi posebno opozorili na narodno pesništvo; ko bo končana Štrekljeva zbirka, se bo lahko primerjalo, kako naziranje o raznih svetnikih ima slovenska narodna pesem in kakšno drugih južnih Slovanov.

Z razpravo o dveh zanimivih lučkih opravih je zaključeno delo.

Posebno dve vrlini dičita to knjigo. V umetnosti je g. pisatelj izučen strokovnjak, ki ima fin okus, pazno oko in samostalen sod. Druga vrtilina je pa njegovo široko obzorje, v čemur se hvalevredno razlikuje od Orožna in Slekovca, ter spretno spaja splošno s posameznim in posamezno s splošnim. Slekovec je n. pr. mojster v zbiranju podatkov, a ni jih navadno spojil z veliko celoto. V naši knjigi pa imamo veliko vzgledov (n. pr. str. 111, 148—149, 217 itd.), kako zna pisatelj v podrobnostih zasledovati splošne kulturne ideje dotičnega časa. To je prava zgodovinska metoda; v posameznostih odsevajo splošne zgodovinske ideje, in se zato posamezno da le v okviru splošnega prav razumeti. Na ta način postane pripovedovanje sicer suhoparnih dejstev mično ter dobi splošno znanstveno vrednost.

Glede jezika in sloga bi si želeli tu in tam nekoliko več gibčnosti, jasnosti in lahkote, sicer je pa priznati, da je imel g. pisatelj dokaj težko stališče, ker je nazivoslovje v naši umetniški stroki še premalo uglajeno in utrjeno. V naslednjih zvezkih bo ta težava sama ob sebi prenehala. Naivno »onikanje« (n. pr. Slomšek so posvetili str. 90 itd.) bi naj že enkrat izginilo iz naših znanstvenih knjig. Med tiskovnimi pomotami le nekatere motijo zmisel, čitatelj si jih naj popravi iz popravkov. V imeniku raznih umetnikov je izpuščen Vurnik (str. 185).

Na str. 217 op. pravi g. pisatelj, da je do l. 973. spadala Praga pod nemško škofijo v Pasavu. To je menda »lapsus memoriae«, hotel je menda reči »v Reznu«, kakor se navadno misli. A o tej trditvi pravi češki zgodovinar Kryštůfek: »Přislušnost Čech k diecési řezenské jest německým dějepisným bludem,«¹ sploh ni Praga nikdar spadala k solno-grajski metropoliji. L. 973. je bila v Pragi ustanovljena le latinska škofija, dotle so se še pa ohranili na Češkem cirilometodijski škofje.²

Pri I. zvezku se je g. pisatelj omejil le bolj na opis stavb in umetnin. To stališče je pač primerno za one okraje, katerim je že Orožen spisal in izdal zgodovino. Pri drugih dekanijah, ki še nimajo izdane zgodovine, bo to stališče vsekako treba razširiti. Če se že enkrat opišejo zgodovinsko in umetnostno najvažnejši spomeniki kakega kraja, se pač ne bo izplačalo, krajevne zgodovine še posebej izdajati. Če se vse sku-

¹ »Časopis katol. duhovenstva« 1898 str. 1. O tem je izšla posebna razprava istega pisatelja že l. 1897.

² L. c. str. 2 i. d.

paj spiše in izda, bo pa delo tem zanimivejše in dostopno tudi širjim slojem. — Necerkveni spomeniki starinske in umetniške vrednosti so pač pri nas zelo redki, če se tu in tam kaj zasledi, naj bi jih g. pisatelj ne prezrl, ampak tudi te kosce pobral, včasih utegnejo biti celo v zvezi s slogom in pomenom cerkvenih spomenikov.

Slike so res lepo okrasje naši knjigi, večinoma so se posrečile vse, dasi g. pisatelj pri fotografovanju ni imel na razpolago dragih in velikih aparatov. Nekatero fotografije je oskrbel g. Jurkovič, nadučitelj v Šmarju. Sploh bo potrebno, da si g. pisatelj pridobi več pomožnih moči, ako hoče v celem obsegu izvršiti svoj načrt, zakaj to stane ogromno ne samo znanstvenega napora, ampak tudi fizičnega. K temu mu želimo trdnega zdravja, njegovemu delu pa veliko uspeha v slovenskem občinstvu. Cena je z ozirom na obseg, vsebino in slike zelo nizka: brož. izvod 5 K, v platno vezan 6 K 20 v. *F. Kovačič.*

Kaučič Fridolin, k. u. k. Hauptmann: Georg Freiherr von Vega. Zweite verbesserte und illustrierte Auflage. Wien 1904, im Selbstverlage des Verfassers.

Pisatelj je iz slovenskih leposlovnih listov dobro znan kot plovit »životopisec znamenitih Slovencev«. Eden najznamenitejših je pač slovenski junak in učenjak Juri baron Vega. Spomin na tega slavnega rojaka je stotnik Kaučič v nemških, osobito vojaških krogih, na novo obudil l. 1886., ko je objavil Vegov životopis v strokovnjaškem listu dunajskega društva »Militärwissenschaftlicher Verein«.

Z vznesenimi besedami je Vega naslikal kot moža jeklene volje a izredne dobrosrčnosti, kot učenjaka samouka, ki je stal, vsestransko izobražen, na vrhuncu tedajne matematiške vede, kot junaka na bojnem polju, ki je s svojimi izboljšanimi možnarji za metanje bomb užugal po vrsti francoske trdnjave ob Renu, in kot izvrstnega učitelja, ki je znal svoje učence, med temi tudi proste topničarje, navdušiti za matematiko.

Toda stotnik Kaučič še ni bil zadovoljen s tem uspehom. Čutil je bolj, kakor marsikdo, da slovenska domovina, da — cela Avstrija še ni dostojno proslavila sina, ki nju je bil proslavil s svojimi slavnimi čini. Njegovemu prizadevanju je zahvaliti, da se je kmalu po stoletnici Vegove smrti osnoval v Ljubljani odbor iz vojaških in meščanskih krogov, da bi nabiral prispevke za Vegov spomenik v Ljubljani. Da pospeši to nakano, je objavil g. Kaučič preteklo leto životopis Jurja barona Vege, z gmotno podporo Kranjske hranilnice v Ljubljani, v drugi popravljeni in ilustrovani izdaji.

Ta je najpopolnejši in najnatančnejši izmed vseh životopisov, kar jih je doslej o Vegi zagledalo beli dan. Osobito je hvalevredno, da je pisatelj objavil izpričevala (attestum), ki jih je Vega vzprejel od višjih poveljnikov za svoje junaške čine; posneta so v prvotnem besedilu iz jako redke knjige »Jahresbericht des Landesmuseums in Krain« iz l. 1838.

Ako ne čitaš nič družega, kakor ta izpričevala, zadostuje ti, da si pridobiš jasno sliko o genijalnosti in neustrašnem junaštvu Vegovem.

Životopis nam predstavlja v prvem delu Vege mladostna leta in vojaško delovanje, v drugem pa Vego kot slavnega učenjaka in strokovnjaškega pisatelja, čigar logaritmovniki so znani vsemu izobraženemu svetu.

Besedilo je ozaljšano z osmimi slikami, ki se tičejo Vege, med temi dve doprsni in pa genijalno zasnovan I. Zajčev načrt za spomenik, ki se namerava Vegi postaviti v Ljubljani.

Med tem ko je sedaj Vegovo slovensko pokolenje dognana stvar, pa še o njega nagli smrti nimamo popolnem zanesljivih podatkov. Po poročilu H. O. Terquema v Parizu iz l. 1885. ga je iz lakomnosti zavrtno umoril neki mlinar, od katerega je Vega bil ravno kupil konja. G. Dr. Fran Vidic na Dunaju pa nas je lani v Ljubljanskem Zvonu (str. 375.) presenetil z novico, da se je Vega sam usmrtil vsled nesporazumljenja z maršalom grofom Colloredom, »zaradi katerega je Vega zaprosil premestitev na Ogrsko«. Ta trditev se naslanja na uradne spise dunajske policije in na neki dunajski časnik, oboje iz l. 1811., to je izza 9 let po Vegovi smrti.

G. Kaučiču se zdi prvo poročilo verjetnejše od drugega, češ, da je pač težko verjeti, da bi mož tolike energije kakor Vega naenkrat postal malodušen, pa obupal sam nad seboj. A tudi poročilu Terquema ne priznava popolne zanesljivosti. Ta zadeva torej še čaka končne rešitve in tako še ni povsem izključena tretja inačica o Vegovi smrti, po kateri bi bil Vega postal žrtva zavisti. Nahaja pa se v najstarejšem životopisu na domačih tleh, namreč v zgoraj imenovanem letopisu kranjskega muzeja iz l. 1838., katero sem jaz posnel v Spomeniku Matice Slovenske za l. 1838. kot »govorico« iz Moravč.

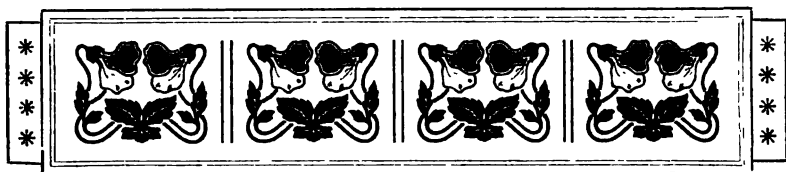
Bodi temu kakor hoče, vsekako gre g. stotniku Kaučiču občno priznanje za ves trud, ki si ga je naložil, da bi se dostojno proslavilo ime slavnega rojaka iz borne kmečke koč, Jurija barona Vege.

Fr. Hauptmann.

Šurmin Gjuro, kr. sveuč. profesor: **Hrvatski preporod**. 1790—1836. Zagreb, Dionička tiskara. C. 4 K., vez. 5*60 K.

Zanimiva in hkrati važna je preporodna doba slovanskih narodov, zlasti Hrvatov, od katerih je priletela marsikatera iskra narodne zavesti tudi k nam. Šurminova knjiga opisuje natančno in objektivno celi pokret v njegovem počeku, v razvoju in posledicah; jasno so oslikane tudi posamezne osebe, ki so zastopale in pospeševale preporod. Delo še ni končano, ampak ga bo pisatelj še nadaljeval. *F. K.*

Opomba. Vsled odborovega sklepa izidejo društvena poročila v zadnjem snopiču tega letnika.

Iz borbe med »ilirsko« in madžarofilsko stranko leta 1848./49.

(Prispevek k zgodovini teh let.)

Spisal dr. Fran Ilešič.

Sedaj ko širni svet piše o ogrski krizi in je reška resolucija hrvatskih zastopnikov med Jugoslovani zbudila ostre debate, naj gredo na dan tudi sledeči zgodovinski spomini.

Velikih dogodkov se tičejo, tistih veličastnih dni, ko je ilirizem, posebljen v Jelačiču banu, leta 1848. na vnanje pokazal vso silo svoje ideje in oduševljenosti.

Pred dualizmom so Slovenci iztočne Štajerske in Dolenjske Kranjske imeli ožje zveze s Hrvatsko. Mnogo se jih je tam šolalo in udeleževalo hrvatskega kulturnega življenja. Duh ilirizma je zavel posebno po Slov. goricah, ki s svojih lozoslavnih brd odpirajo panoramo hrvatskega Zagorja, in dal Ilirom prvega pevca, Stanka Vraza.

Vobče pa so Slovenci le rahlo sekundirali v ilirski slogi in leta 1848. bili malo pripravljeni za vprašanja o presnovi zgodovinsko-provincijalnih mej. Leta 1867. so bile te-le še bolj utrjene.

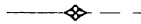
*

Nabral sem gradivo nekaj v arhivu županije zagrebske, večinoma pa iz raznih novin, ki so bujno klile v

razburjenem vzdušju leta 1848, nekaj ga je tudi iz ustnih izvestij. Arhivne študije v Zagrebu bodo te spomine popolnile.¹

Časniški glasovi sicer niso vedno istina, a so značilni za duh in ozračje časa. V tem smislu je uvaževati »Wahrheit und Dichtung.«

Slovenske čitatelje bi moglo vse to zanimati posebe še radi tega, ker se nahajajo v vrstah »madžaronskih« l. 1848. tudi Slovenci.

Leta 1834. je bilo plodovito vinsko leto.² Kmetu Ljutomerskih goric je dalo dijaka. Tako je iz župnije Sv. Jurija na Ščavnici šlo jeseni leta 1835. študirat 6 dijakov, kar je za ono dobo slov. šolstva vsekakor mnogo. Bili so to: Fr. Hrašovec, Korošec Fr., Matija Košar, Postružnik (?), Jakob Svetonja in Tomo Trstenjak.

Jurijevški kaplan Črnivec je svetoval dečkom, naj pojdejo študirat v Varaždin. In šli so res v Varaždin vsi razen Hrašovca, ki jo je krenil v Maribor.

»Na razna pota« je razgnal te mladeniče poznejši čas. Postružnik je — baje — umrl v osmi šoli v Gradcu, Korošec kot nekak kontrolor v Varaždinskih Toplicah³, Košar je umrl

¹ Prim. veliko delo prof. Šurmina »Hrvatski preporod«, ki bo v svojem tretjem delu obsegalo dobo od 1843—1848, dalje »Hrvatski pokret (u proljeću, u ljetu, u jeseni, u zimi) 1848«, preštampano iz »Obzora« v 4 delih, in pa »Rat Hrvata s Magjarima godine 1848.—9.« (Dionička tiskara u Zagrebu 1902.)

² »Ljudje so si vso zimo svojo živino pasli ino prez suknje delali, na sred zime na trati obedvali, kak po leti«, poroča v »Dogodivšinah« (247) Krempelj, ki je bil takrat župnik pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah. — Okoristil se je tedaj osobito ljutomerski dekan Jaklin, Vrazov »stric«, ki je bil prejšnja leta nakupil mnogo vinogradov. Njegovo osemnajsto štiri in trideseto je slovelo po okolici in se je po njegovi smrti prodajalo po 2 fl pint (Izvestje pok. M. Košarja).

³ Bil je Korošec »Županov« iz Dragotinjec. Juri Korošec, ki je umrl l. 1846 v Gradcu, bogoslovec 4. leta (»Novice« 1846, z dne 12. aprila), je pač tisti, ki ga omenja Marković v »Izabr. pjesmah« St. Vraza, LXV.

— pred kakima dvema letoma — kot zlatomašnik v Radomljah na Kranjskem¹, Hrašovec pa še živi kot spoštovani starosta naših domoljubov v Gradcu.²

Posebna usoda je doletela Svetonjo in Trstenjaka, ki sta bila doma iz ene vasi, iz Brezja pri Sv. Juriju na Ščavnici.

Svetonja je postal — recimo tako! — pustolovec (gl. »Dodatek«), Trstenjak pa »madžaron.«³

Od leta 1835. do leta 1841. je študiral Trstenjak gimnazijo v Varaždinu.

V Varaždinu je že bila narodna ilirska čitalnica. Baš v začetku leta 1839. se je preosnovala na novi osnovi, ki jo je izdelal gimnazijski profesor Henrik Hergović, novi društveni tajnik. Ta nova pravila so med drugim določevala: »Mladeži kr. mestnoga gimnaziuma s njezinim u Ilirstvu učiteljem, prevrēdnim sučlanom g. Henrikom Hergovićem . . . podēlita veē prie sloboda čitaonicu polaziti i po izminutoj uri ilirskog podučavanja ondē u njegovom pribitju knjige ilirske čitati, jest i u napredak potvrđjeno.« (Ilirske Nar. Nov. 1839, z dne 2. marca).

Pokojni Košar mi je pripovedoval, da so dijaki varaždinski znali za »ilirčka« (Gaja), učili pa so se v šoli tudi madžarski; Trstenjak je pohajal ta pouk samo v prvih raz-

¹ M. Košar je po končani gimnaziji šel v filozofijo v Gjur na Oger-skem; tja sta ga potegnili jurijevška rojaka, že imenovani Korošec in pa Rantaša (gotovo Juri R., rojen pri Sv. Juriju 1821, bogoslovje dovršil 1845). V Središču so se naložili štirje na voz ter se čez Čakovec in Bakonj peljali v Gjur; bili so to: Korošec, Rantaša, Košar in pa še Poljanec iz Središča, gotovo tisti, ki ga ima Slekovec v »Kapeli žalostne Matere božje v Središču« str. 94.—95. Košar je potem vstopil v graško bogoslovnico in služil novo mašo l. 1846.; ko se je l. 1849. prvič ohajal rojstni dan cesarja Franca Jožefa, je že kot vojni kaplan med pokanjem topov maševal v Bologni. (Od njega sem dobil več podatkov).

² Gl. »Slovana« III. 287. Ali je Hrašovec v istini 6. šolo dovršil še-le 1842?

³ Tako hočem na kratko imenovati pristaše madžarofilske stranke.

redih; učil se ga je po vsej priliki slabo, ker je n. pr. v drugi šoli v tem predmetu bil 37. v razredu.

Dovršivši gimnazijo v Varaždinu, je krenil v filozofijo v Zagreb. Roditelji so hoteli iz njega imeti svečenika, a tisto noč, ko naj bi se drugega dne z očetom popeljal v Gradec, je pobegnil z doma v Zagreb, odkoder ga ni bilo nikoli več domov. V Zagrebu je v letih 1843—1845 na pravoslovni akademiji z odličnimi uspehi študiral jus¹ in bil nato juratnotar pri banskem stolu v Zagrebu², a leta 1848. ga naha-

¹ L. 1843./44. kot privatist prvega leta (iz treh predmetov primam, iz treh eminenter), l. 1844./45. kot javen slušatelj drugega leta (vseskozi eminenter, »vladanja veoma pohvalnoga«). L. 1845/46 je čez prvo leto prava pripravljaval privatista Henrika Hartnagela iz Maribora, ki je filozofijo dovršil v Pečuhu.

V letu 1840—45 so na zagrebški akademiji študirali še sledeči Slovenci (iz Štaj. in Kranjske): Franjo Holz od Sv. Ane »u kotaru mariborskem« 1842—1844 (prvo leto privatist); Jakob Svetonja, privatist prvega leta 1843/44; Ivan Fras od Sv. Bolfanka v Slov. gor. v 1. letu 1844/45; Dragotin Čeč iz Celja, sin učitelja na glavni šoli, v 1. letu 1845/46, Maks Janežič, priv. v prvem letu 1847/48, iz Črnomlja; Martin Krulc, priv. v 1. letu 1848/49, iz Dobove v celjskem okrožju. —

En vir mi poroča, da je bil Trstenjak »smrtno ranjen, ali ne l. 1848., temveč že eno ali dve leti poprejš. Je-li bi bilo tu misliti na juli 1845? Stanoval je takrat na Markovem trgu 2.

² Županija zagrebška, ki je imela koncem l. 1847. samo devet »dnevničarjev« (»pisarjev«), jih je že februarja 1848 radi pomnoženih javnih poslov potrebovala 14 ter je bil med njimi i Tomislav Trstenjak. Eden izmed njih je bil dodeljen županijskemu odvetniku, a ostali so obavljali njim poverjene posle. Dakako z imenovanjem nove županijske uprave (v izvanredni skupščini v začetku maja) je na njih mesto prišlo novo osebje (6 »pisarjev«).

Izraz »dnevničar« (»pisar«), ki ga imam iz arhiva zagrebške županije, se ne ujema s tem, kar se mi poroča o (županijski?) seji z dne 15. jan. 1848. V »Protocollum sedriale anni 1848 in civilibus registratum«, kjer pa so popisane tudi seje »in criminalibus«, je imenovan Tomislav Trstenjak odvetnik; šlo je za delotvorno užalitev poštenja, ki so jo Trstenjaku nanegli izgredniki (»excessus Mikulicensis«); »visum repertum« od lečnika je bilo službeno predano uradnemu fiskusu v postopanje.

jamo med odličnejšimi zagrebškimi »madžaroni«, ki so ilirski stranki prizadeli mnogo skrbi. Tipičen je za njih turopoljski »komeš« Josipović.¹

A.

Zagrebški »madžaroni.«

§ 1. V m a r č n i h d n e h.

Dne 7. jan. 1848. je bilo v ogrskem požunskem saboru na dnevnem redu pitanje o madžarskem jeziku in narodnosti. Tedaj se je oglasil tudi Josipović, turopoljski grof, ter je obžaloval, da ni bilo tam hrvatskih poslancev, češ, da bi sedaj bila prilika, se z Madžari tako spojiti, da bi se nikoli več ne mogli odcepiti. V Hrvatski da sta dve stranki, ena konservativno-ilirska, druga madžarsko-hrvatska. Prva se hvali, da želi očuvati narodnost, a ne hrvatske narodnosti, ker tej prereka ime. Za hrvatsko narodnost se bori madžarsko-hrvatska stranka, ki želi skupno z Madžari ostati pod sveto madžarsko krono. Glavni kolovodje konservativno-ilirske stranke ne kažejo mnogo simpatije za hrvatsko narodnost. Eden izmed njih je ustanovil v Zagrebu samostan, del vanj 16 dam, ki uče vso mestno deco nemško; da se s tem ne kaže velika simpatija napram hrvatski narodnosti, je jasno. Drugi poglavitni kolovodja je domačin (indigena), ki niti ne zna hrvatski, tretji je pravi Hrvat, a je postal Ilir. Nadalje se je Josipović pritoževal, da uprava (vlada) ugneta njegovo stranko ter očita onim kolovodjem, da žele v motnem loviti. Končno je Josipović svečano protestiral, da bi bil Slovan, češ, da je madžarski Hrvat.²

»Diploma advocatiale« je prejel 29. jul. 1847.; zaslüšbeni zapisnik z dne 29. sept. 1849 ga imenuje »zavjetnika«.

V istini nahajamo v »Občem zagreb. koledaru za leto 1848« str. 258. med odvetniki navedenega Trstenjaka Tomislava.

¹ Gl. Vrazova »Dela« V. 13.

² Uredništvo »Serbskih Nar. Novin« je v listu z dne 4. jan. st. r. vprašalo: »Kakva je opet to zver?«

Josipović pa je tudi dne 27. jan. tako govoril proti Ožegoviću, da ga je bilo treba opozoriti na potrebno dostojnost.

Sploh je brojila županija zagrebška, kamor spada Turo-polje, mnogo madžaronov. Madžaron je bil sam veliki župan Mirko Péchy, madžaron je bil Gjuro Pisačić, veliki sodec Franjo Pogledič, kotarski sodec Jos. Črnolotec, Josip Briglevič, sodbenega stola prisednik Anton Poljak, arhivar Avrelj Kušević, T. Matačić, župnik Zerpak, Ljud. Jelačić itd.

Bil je to »hrvatski« (kajkavski) patriotizem, kakor ga je v jezikovnem oziru v prejšnjih letih štutil Kopitar, zajedno pa madžarofilstvo.

Oboje se je jasno pokazalo n. pr. pri veliki skupščini županije zagrebške, ki se je vršila od 21. do 25. februarja 1848.¹

Vsaj nekateri madžaroni so bili na madžarski strani zato, ker so tam videli obrambo ustavne svobode. »Vladi je ugarski ustav tèn u oku. Servilizam Hèrvatah voda joj je na mlin«, zato da podpira ilirizem. Bali so se, da z uvedenjem narodnega jezika izgube svobodo »konstitucije.«

*

V marčnih dnevih se je zdelo, da se sovražni stranki spoprijateljita. S v o b o d a je prevzela vse duhove. Podžupan zagrebške županije Stepan Pavleković je dne 20. marca župa-

¹ Zatrjevali so skupščinarji, da so Hrvatje, da so za svoj materinski jezik, a ilirščine da ne razumejo. Pri zborovanju se je prečitalo »ilirski« pisano pismo varaždinske županije, a tedaj je vprašal Pogledič »proste korteše«, ali se je razumelo, kar se je čitalo; seveda so vsi odgovorili, da niso; nato je dejal Pogledič, »da bi rad ovo pismo prostoj bratji protumačiti, nu premda je rodjen Hèrvat ipak nerazumi ilirski i zato nije isto pismo razumio«; Kušević je uverjavaj na svoje poštenje, da varaždinskega pisma ni razumel in Črnolotec je dejal, da jezika, ki ga nasprotniki govore, ne razume, »i ako se ga moram učiti, to več nije narodni jezik. Mnogo putah sam ja naše protivnike nagovorao, neka puste ilirski, pak nek prime hervatski jezik — ali zahman.« Ilirsko-narodni govornik Rubida je v svojem govoru bil od madžaronov večkrat prekinjen; poedine besede njegove jim niso ugajale, kakor »utočište, ništetnost«, ker je baje prva ilirska, druga turska (!). In Pisačić je ime- noval ilirščino »nama ipak nešto srodniiji jezik nego je madžarščina« (!)

Slično je pripuščal naš slovenski separatizem često nemški vpliv, a se na vse kriplje branil kakega »ilirskega«.

nijsko sejo otvoril hrvatski in pozval stanove, da se pridružijo mestu Zagrebu, ki je ustanovilo narodno stražo. To se je zgodilo. In tri dni pozneje je narodna stranka sklenila, poslati v madžaronsko kasino deputacijo z Gajem na čelu, da bi se stranki spravili — v znamenju svobode. Predno pa je prišla deputacija tja, sta došla barona Juri in Levin Rauch, Aurelij plem. Kušević in Karel pl. Jelačić (Juri pl. Pisačić je bil že prej tam) v narodnem domu in so bili entuziastično pozdravljeni. Ločili so se v nadi, da pride do sprave.

Dogodki so pa jo preprečili. Na eni strani je z izvolitvijo bana Jelačića zavladal povsem ilirski duh, na drugi strani pa so Madžari vplivali na svoje hrvatske prijatelje.

Nekaj iz ljubezni do madžarske »svobode«, nekaj iz strahu pred rastočim Jelačićem je pobegnilo iz Zagreba več madžaronov že pred 14. aprilom; zakaj v seji mestnega sveta je Očić madžaronske tovariše ogovoril tako-le: »Poglavice Vaše zapeljaše Vas, a sad Vas ostaviše, oni pobégoše, a zašto? Jer narod ne odobrava déla njihova, koja su proti njemu.« Ostali pa so pripravljali tla nakanam madžarskim; doma so še bili n. pr. Stepan Pavleković, Gjuro Pisačić in Karlo Jelačić.

Tako je madžarski budimpeštanski odbor sigurnosti zadnje dni marca poslal snubitveno pismo v Zagreb »Hrvatom, milim bratom«, zaklinjajoč jih, da naj se z njimi zedinijo; geslo da Madžarom ni narodnost, marveč sveto ime neodvisnosti in svobode, ki obsega vse narodnosti in vse probitke.¹ Proglas naj bi prinesla posebna deputacija v Zagreb.

Še pred prihodom te deputacije je županijski odbor sigurnosti dne 12. aprila na »preštimate stanovnike grada Zagreba« izdal oglas, ki je med drugim trdil, »da su za uzdržanje mira, reda, občinske sigurnosti i slobode u Zagrebu već učinjene potrebne krépké naredbe.« S tem so madžaroni

¹ »Hrv. pokret u proljeću 1848«, str. 28—30.

hoteli narodno stražo dobiti v svoje roke, da bi madžarski stvari ne bila nevarna. Obenem so po celi županiji raztresli vest, da je tlaka ukinjena in da ima narod za to Madžare zahvaliti. S tem naj bi bila madžarski deputaciji utrta pot.

Deputacija je prišla dne 16. aprila. Bili so to grof Ivan Nep. Pejačević, Slavonec, Srb Prodanović, Hrvat Pastory, Hrvat iz Bakra Bujanović in nekakov Kovač iz Pešte. Prišli so čez Osek, kjer so pouzročili nemir. Hoteli so veljati za privatne potnike, ki le mimogrede obavljajo nalog peštanske gospode, ne pa za kakov odbor; hoteli so na tihem »želje madžarskega naroda« med »brati Hrvati svakud razprostraniti«, to je, narod buniti. V hrvatskem, nemškem in madžarskem jeziku zloženih oglasov so brž veliko število razdelili med meščane.¹ Že drugega dne je bil sklican mestni svet in tu je bilo med splošno ogorčenostjo sklenjeno, naj se odposlanci predado takoj odboru sigurnosti, ki naj strogo z njimi postopa. Odbor se je takoj sestal. Okoli poldne se je raznesel glas, da oni madžarski »špijoni« neprestano na tihem

¹ Proklamacija, meseca marca l. 1848. iz Pešte upravljena na Hrvate, se je glasila: »Hrvati, ljubezna bračo! Posle ugnetenja od tri stotine leta jedva jedanput stupismo na prag nezavisnosti i slobode. Što smo izradili, na jednako smo i za naše i za vaše blago izradili. Znak, pod kojim smo se borili, i ako je potrebno borit ćemo se i dalje, nije narodnost, no sve narodnosti, sve interese prigrjavajuće sveto ime nezavisnosti i slobode. Stvar je obšta, naša tako kao i vaša. Protivnik je obštij: ugnetatelna birokracija avstrijska. Protiv ove treba da se složi Madjar, Hrvat, Srb, Namac, Vlah in svakij, koji živi u zemlji. Tako samo možemo sačuvati i samo tako možemo zasvojiti zemlje samostalnost, slobodu.

Bračo! U ime svetog bratstva u dobroj i lošoj sudbi kroz osam vekova verno sačuvanog govorimo vama, ljubezni naši prijatelji! Brat će brata iskreno slovo razumeti. Hrvati! preklinjemo vas svim, što vam je sveto: nemojte rebriti! Mi, koji smo u voprosu obšte svobode jedni i isti, daj da zaboravimo na različije jezika. Ne slušajmo one, koji nas draže jednog protiv drugog, jerbo oni žele razdvoj taj na naše oslabljenije i ugnetenije upotrebiti. Bračo! Složimo se!! Dano u Pešti 19. marta 1848. Na red u Pešti pazečij odbor.« (Věstnik, 21. marca 1848).

občujejo z domačimi madžaroni, da so po verodostojnih svedočbah že naredili načrt, kako bi se z odstranitvijo nekaterih domorodcev presadila madžarščina v Zagreb, češ, da razen petdesetorice svi Zagrebčani žele biti madžarske »podrepine«; vsled teh vesti se je mnogo ljudstva nabralo pred posvetovalnico odborovo, zahtevajoč sodbo, od ondod je s puškami letelo pred kazino in ker jih tam ni bilo, v gostilnico »K avstrijskemu carju«, kjer so bili odsedli. Vstopivši v njih sobo, so našli pri njih domače »puntarje in madžarone«, namreč Pavlekovića, Kuševića, St. Koosza, Ferenczya¹ itd. Med tem sta bila opoldne od strahu utekla emisarja Pejačević in Kovač. Okoli 11 po noči je odbor sigurnosti dal odpremiti Bujanovića, zaran ob petih Pastoryja in Prodanovića — za njimi je odšel istega dne (18./4.) iz Zagreba veliki župan M. Péchy.

Sedaj se je spoznala nevarnost domačih madžaronov in se je zahtevalo, naj odbor sigurnosti nastopi zoper nje in naj postopa z njimi strože nego z manj nevarnimi emisarji (»Agramer Ztg.« z dne 20. apr. in »Novine« z dne 25. apr.)

§ 2. J e l a č i ć b a n .

Med tem je dne 18. aprila prišel ban Jelačić v Zagreb in že prihodnjega dne po županiji zagrebški proglasil preki sod zoper vse, ki bi se usodili buniti proti kralju, domovini in zastopnikom narodnosti.

Vrhovni župan je bil že prej ostavil županijo; podžupan Žurić in ostali »poglavari županije sa malom iznimkom« so vzkratili posluh; zato je ban odstavil ves turopoljsko-plemiški magistrat županije zagrebške ter imenoval novega; komisarjem sigurnosti je bil imenovan Ivan Havliček (podžupani: Kralj, Čačković in Bunjevac).

¹ Ta je tajil prisotnost (»Novine« z dne 20. aprila). V pismu z dne 22. apr. 1846. pita Mirko Bratuša Vraza: »Gde je podrepina renegat Ferenci?« (V zagr. vseuč. knj.).

V takih okoliščinah za madžarone ni bilo več mesta. Še aprila meseca sta poleg najbolj vnetih kolovodij izginila Albin Koosz in odvetnik Anton Poljak.¹

Madžaronski odvetnik Ivan Čubeković pa je prve dni maja bil še v Zagrebu. Dne 3. maja je godba svirala pred stanom banovim in je zasvirala tudi narodne melodije; brž o prvih zvokih sta se dvignila madžarona Čubeković in kirurg Heinzman, pa jo popihala in prvi je priznal, da ga narodne melodije res nemilo dirajo (Agramer Ztg. z dne 4. maja). Tudi madžaronu Ivančiču se je zdela neka hrvatska pesem vandalska.

Trstenjak je, dne 29. septembra 1849. zaslisan, izjavil, da je Zagreb ostavil 7. maja 1848., drugi dan potem, ko so neka gospoda z oboroženim spremstvom iz takratnega »Kasina« bili spremljeni pred odbor sigurnosti; oddaljil se je, ker se mu je mladež baje na ulici grozila, da mu ne bo oprostila, pa ker je čul Gaja v dvorani govoriti, da so izvanredni časi, ko ni zakona, vsakdo naj gleda, kako bo prošel; oddaljil da se je torej radi lastne sigurnosti.

Že pred 8. majem je izginil iz Zagreba odvetnik Ivančič²; ta je dne 18. aprila pisal nekemu grofu na Dunaj (najbrž Dionisu Sermage), da se je Josipović peljal v Kurilovec, kjer se je skrivalo nekaj pristašev, ter da bo kmalu teklo mnogo krvi. Na Dunaju najbrž se je mudil takrat že podžupan Pavleković, zakaj njemu je namenil Ivančič ono »vandalsko« pesem, da jo izroči palatinu. Iz Dunaja je želel »einige Donnerkeule« zoper Ilire in 2—3 polke huzarjev za »schlagende Beweise.« (Agramer Ztg. z dne 9. maja).³

¹ Koosz, ki se je neprimerno izražal o nekih domorodcih, je 29. apr. nenadoma izginil iz Zagreba. — Poljak je odšel v svojo domovino Djakovo.

² Po vsej priliki istodobno s Trstenjakom. Sestra Trstenjakova se njega najbolj spominja; bil je rodom iz Vinice.

³ Dne 14. maja se je Ivančič iz Čakovca v pismu do uredništva Agramerice pritožil, da se je uporabilo privatno pismo in da je narodna straža stopila v njegovo stanovanje. (Agramer Ztg. z dne 23. maja.)

Kušević, zemeljski arhivar, ki so ga imeli na sumu, da je iz arhiva vzel važne dokumente in jih porabil v nedopustne namene, je izginil iz Zagreba, ne da bi se bil službi odpovedal ali dobil naslednika (prim. »Agramer Zeitung« z dne 22. avgusta 1848.)

Dne 20. maja je večina madžaronov že bila pobegnila; zakaj tega dne piše Agramer Ztg.: »Die Separatisten, wenn da-runter jene verstanden sind, die sich von der Nationalpartei separieren, haben das Feld geräumt, somit gibt es keine in Agram.«¹

*

Nekaj madžaronov je krenilo brž iz početka v Pešto; zbirališče jim je bil tudi Čakovec, Kaniža; največ in sicer njih elita jih je iz Hrvatske uskočilo v Gradec; sredi julija pa so bili vsi v Pešto pozvani.² Od ondod so zavestno

¹ Pač pa je bil očitvidno sredi junija meseca l. 1848. še v Zagrebu bivši sodec zagrebške županije Fran Pogledič. Njemu je bil poslal Anton Josipović oni cesarski manifest zoper Jelačića z dne 10. junija, ki je Jelačića dvignil z njegovih dostojanstev; dotično stafeto so prestregli.

Zvedevši o onem manifestu, se je sabor dne 21. junija sestal in med drugim (Pejaković, 92) sklenil »Pozdrav i poštenje od naroda hrvatskoga i slavonskega iz provinciala i krajine, sakupljenog na velikom saboru u Zagrebu«, kjer se pozivlje »sin krajine« (graniški polki): Kako stigne prva zapoved, da si gotov!« sicer da pride Hrabovski z Josipovićem, »a njihovo ime i u paklu smrdi«. Poglediču da je bilo namenjeno ono pismo, ker »z Madžari drži«. (List letak v ljublj. licejski knjižnici, sign. 24435, V. 2, d.)

² Ali pa so morebiti sami radi šli, da bi jih graško mesto kot skitalice ne odgnalo. (»Novine« z dne 27. jul.)

Do konca avgusta je bilo očitvidno v radgonski okolici več madžaronskih begunov, a takrat je mržnja proti njim tako narastla, da jih je bilo vedno manj. (Poročilo A. Krefta v »Slav. Centralbl.« z dne 10. sept.)

Še oktobra meseca 1848 je upravljajoči odbor županije zagrebške poprosil vlado štajersko v Gradcu in okrajna politična oblastva ob hrv. meji (na pr. v Rogatcu), naj mu prijavijo imena »nevernih sinov domovine«, ki tam bivajo, naj pazijo na te za mir in red opasne ljudi in naj jih vsaj 6 milj odstranijo od hrv. meje.

zatrjevali, da se jim dobro godi ter prezirali pretnjo, da se jim posestva konfiscirajo, brž ko poči prva madžarska puška. (Novine z dne 25./7.) Madžari so jih radi sprejeli. V vladnih službah so tam bili n. pr. Zerpak, Kušević, Janković, Žitvaj, Josipović, ki jih je kot »Hrvate in Slavonce« v noti do nadvojvode Ivana dobro rabil Košut v znak svoje tobožnje nepristranosti. (Novine z dne 29./7.)

»Madžari nagradjuju več izdajice naše domovine«, poročajo »Novine« z dne 16. maja, »Josip Briglević i Aurel Kušević postali su ministarski svetnici.« Josipovića je ogrsko ministerstvo baje imenovalo članom komisije za Hrvatsko z generalom Hrabovskim na čelu, županom županije zagrebške, da, celo banom.¹

Početkom julija se je poročalo, da je bil Josipović s svojo obiteljjo v Kaniži, ter se pripovedovalo, da je tam na lastne stroške zbral 600 mož konjice zoper »Ilirce« ter se

¹ V »Pesti Hirlapu« je bilo čitati, da ne bo težko Hrvatsko madžarizirati, češ, marsikateri Hrvati »streben nach Vorteil und sie verkaufen uns gern ihr Volk, um eine kleine Hoffnung, um ein geringes Versprechen.« S. S. Kirinsky je na to odgovoril v »Luni« dne 10. in 13. junija: »Wem fällt dabei nicht der famose Josipović und Konsorten ein?«

Z dekretom z dne 26. apr. je baje ogrsko ministerstvo imenovalo Josipovića in Zidarića za župane zagr. oz. križevške županije (Havličkove »Nar. Nov.« dne 25. 8.). Tudi drugod se je poročalo, da je Josipović sedel v ogrskem drž. zboru kot veliki župan zagrebški, t. j. in partibus infidelium.

J. Fran Tkalec, »Mediziner der IV. Compagnie« je v »Slav. Centralbl.« z dne 6. jun. objavil poziv »An die Slaven«, datiran »Dunaj 18. maja, Praga, 4. jun.«, kjer pravi, da je ogrsko ministerstvo županom imenovalo Josipovića, »den größten Feind unserer Nationalität, den größten Ignoranten (denn wo ist er gebildet? — »Luna« z dne 10./13. jun. je poročala, da Josipović v večletnem svojem vojaškem službovanju ni prišel čez »vice-korporala«) in da misli v ministerstvo pozvati omraženega Kuševića in Briglevića. Briglević je baje postal departementsdirektor v ministerstvu notranjih stvari, Jos. Pástory pa tajnik. — Dr. Pauler, profesor na akademiji zagrebški, »tudi orodje madž. stranke«, je bil premeščen v Pešto.

nameraval držati načela, da pardona ne bo niti dajal niti sprejemal. (»Pražské Noviny« z dne 16./7. 1848.)

Trstenjak je, zaslišan dne 29. septembra 1849., izjavil, da je iz Zagreba odšel v Gorico k nekemu turopoljskemu prisedniku, želeč baje počakati, da se povrne mir in red. Ko je čul, da bodo graničarji obkolili Turopolje, je pobegnil čez Samobor, »Bregano« (?), Fürstenfeld, Rogatec . . . v Čakovec¹ k ostalim, a je tam bil samo 3—4 dni. Odtod je šel z njimi v Pešto, kjer je ostal 15 dni, a iz Pešte se je podal v Kanižo, dokler ni prišel ban z vojsko na Ogersko. Nadalje da je bival v Debrecinu, Aradu in se često vračal v Pešto.

Bavil se navadno ni z ničim, niti je imel kako službo, ker je bil bolan. Do julija 1848. je živel od lastnega imetka, a ko je došel v Kanižo, ga je pozval neki madžarski poverjenik ter mu je po nalogu vlade opredelil mesečnih 45 fl. To je prejemal od julija do novembra 1848. Kasneje mu je odločil sabor madžarski 90 fl. sr., ki jih je dvigal v Körmenu.²

Trstenjak pa iztiče neke tovariše, ki so obavljali službe pri Madžarih deloma pri honvedih, deloma pri uradih.

Mnogi so bili v madžarski narodni straži, pripravljeni, bojevati se zoper domovino, ki jih je pozivala nazaj. Prve dni septembra so zložili nekak manifest (skoval ga je Jos. Briglevič) kot odgovor zoper manifest, ki ga je bil sabor izdal na narode Evrope (gl. Novine z dne 15./7.). V tem spisu so »slobodni sinovi Hèrvatske«, a oboroženi zoper njo, imenovali narodno stranko puntarje, reakcionarje ter trdili, da Hrvatska ne more biti samostalna. (Slavenski jug z dne 8. septembra 1848.) In dvanajstega septembra se je v madžarskem saboru čitala prošnja grofa Teodora Draškovića, Antona Josipovića in Jelačića, ki so

¹ Njegova še živeča sestra se spominja, da so na dom dobili zadnjič od njega glas, ko je nekoč bežal skozi Ptuj. Bilo je to pač o gori označeni priliki.

² Bil je baje tajnik generala Vetterja (ustno izvestje Košarjevo).

prosili sabor, »da več jedanput učini naredbe, da se tužnom stanju Hervatske pomogne.« — Sabor je molčal.

Dakako da so madžaroni pisali v madžarsko časopisje. Tako je »Pesti Hirlap« meseca maja prinesel anonimen dopis iz Zagreba, češ, da je tam ilirska stranka neskončno v manjšini, (Luna z dne 10. in 13. jun. 1848.), osobito so popisovali eksekucijo na Turopolje (gl. malo bolj doli), slikajoč jo kot veliko ponočno vojaško ekspedicijo; ta ekspedicija je baje župnika Koosa v sakristiji mučila in vzela rodbinski zaklad Josipovičev, ki je bil v cerkvi skrit. Tako je poročala n. pr. »Pannonia« in »Donauzeitung«, a »Luna« je odgovorila, da je župnik prisegel, da ni v cerkvi nič shranjenega, a vendar se je našla kišta z zlatom Zerpakovim in srebrom Josipovičevim, a »Slav. Centralbl.« z dne 29./6.: »Die ganze Sache ist eine freche Lüge, der Josipović-Familienschatz existiert nur im Hirn des Korrespondenten«, in dan poprej govore o strašnih dolgovih »des edlen Landgrafen.«

Dne 11. maja 1848. je bil baron Hrabovski imenovan kraljevim komisarjem za Hrvatsko in Slavonijo. Baš tiste dni so prinesli peštanski, za njimi tudi dunajski, graški in praški listi neistinito vest, da se je Jelačić odpovedal in da je na njegovo mesto določen »der in den Nebenländern sehr populäre Oberst Kussevich«; povod k temu je dala buna za zvezo z Ogrsko vnetega naroda zoper spletke »separatistov«, proti narodu komandovani krajišniki da niso hoteli streljati (Agramer Ztg. z dne 20. maja 1848., Klagenfurter Ztg. 19. maja). Te vesti so se smatrale za proizvode pobeglih madžaronov.

*

Dne 22. maja in sledečih dni je bila obdržana glavna skupščina županije zagrebške. Tu se je z obžalovanjem konstatovalo, da »neki nemirnici za tujinstvom hlepeči gojili su dosta dugo i podpaljivali neslogu medju naše domovine obrazovanimi sinovi, dapače hunili su narod svakojakimi

lažljivimi vëstmi, kao da ga narodni ljudi upropastiti, pod nëmačko nëkakvo robstvo postaviti in strašan mu porez od svake malenkosti nametnuti namëravaju. U najnovie ipak vrëme videći, da svojom lukavštinom i svojimi prevarami namënjeni cilj postići nemogu, a valjda ih je i savëst poradi njihovih zlih namërah pekla, te ih strah uhvati i oni pobegoše iz svoje otačbine, ali ne da se za svoj grëh pokaju i pokajani u krilo majke domovine i u naručje svoje bratje vrate, već da u stranjoj zemlji neprijatelje narodnosti naše još bolje razpaljuju i proti svojoj vlastitoj domovini zovu.« Kljubu svoji ogorčenosti je skupščina, nadejajoč se, »da će i ovi uvidëti svoju pogrešku te pokajati se iskreno i vratiti se u krug bratje svoje, da složnimi silami za dobro svoje domovine po razmerju svojih silah rade i u svemu sveta narodna teženja i poduzetja podpomažu«, zaključila, »da se imadu po novinah naših narodnih, kao službenom listu, u domovinu pozvati svi u obče, osobito pako slëdeći, za koje se znade, da su se iz domovine udaljili, kao Briglević Josip, b. Rauch Levin i Rauch Gjuro, Josipović Daniel Antun, Zerpak Eduard, Pogledić Franjo, Kós Stëpan, advokat, Matačić Tomo, Keresturi Pavao, Pavleković Stëpan, Jelačić Rihard, Laslović Dragutin, Mikšić Ljudevit, gr. Sermage Dionis, Drašković Teodor, Ivančić Albert, Štivalić Iv. N., grof Erdödy Antun i Erdödy Iv. N., Tomašić Josip, Hac Vukosav, Haincman N., Bedeković Koloman, Farkaš Daniel, Rakocaj Stëpan¹, Žinić Mavro, Černolatec Josip. — Ovim (i) ostalim², koji su možebiti poradi straha iz domovine otišli, jer su se pravednoj kaštigi nadati mogli, domorodci županije ove garantiraju svojim poštenjem moćju (?) sigurnosti osobe i imetka, nu pod tom pogodbom, da se do dëržavnoga našega sabora, koi će se 5. lipnja (juna) t. g. s božjom pomoćju početi, u domovinu vrate, da se odlučno domorodnoj stranki pridruže, i da za naš narod i za

¹ Prej se je pisal Fuček (»Agramer Ztg.« z dne 9. maja).

² Tomislava Trstenjaka tu ne nahajam.

našu narodnost ozbiljne rodoljube podpomagati počmu. Koji pako ovo bratinsko očitovanje primili nebi, te se nebi hotéli narodnoj stranki pridružiti, pokazat će tim postupanjem dosta jasno, da su neprijatelji naroda našega i narodnosti naše, i time očiti izdajice svoje domovine, zato neka im nebude krivo, ako ih i mi za takove smatrali i kao proti takovim ozbiljne i odlučne korake na našem saboru učinili budemo.« (Novine z dne 27. maja, Slovenija dne 11. 8. 1848. ¹)

Koncem maja je bila »eine Kommission nach dem von den Magyaronen verleiteten Bezirk Turopolje abgesandt, welche die dortigen Edelleute, auf deren Gewissen so mancher Totschlag liegt, ohne alle Schwierigkeit entwaffnete«. (Slav. Centr. z dne 4. jun.) Eksekucijo je podpiralo vojaštvo polka baron Kudelka. Turopoljskim »grofom« je bil izbran Štefan Josipović (»Herr von Josipović unter dem Schutz der Bajonette gewählt«, graški »Blätter der Freiheit und des

¹ Ta predlog, ki je obveljal, je stavl Pisačić. Drugi so bili za drugačno postopanje; tako se je predlagalo, naj se zapro vsi v kraljevini se nahajajoči sumljivi individui, da »izdajice« na Madžarskem izgube v Hrvatski zveze, zopet drugi so bili zato, naj se krivci s cirkulari pozovejo v domovino in bratski sprejmejo, ko so se oprali krivde ali sumnje; mnogo jih je pa bilo za strožje mere, naj se »izdajice« proskribirajo, njih posestva sekvestrirajo in nad kolovodjami kakor Josipovičem — da se ne imenujejo drugi imenoma — izreče davno zasluženi »vogelfrei«. Pisačić je ta predlog umilil, češ, da duh časa ne pripušča, žene in otroke madžaronov neusmiljeno poditi z domov. —

Duhovščina hrvatska zagrebške županije se je postavila na čelo narodne straže in s tem vnela kmetsko ljudstvo za orožje. »Mnogo župnikov in kaplanov propoveduje sveto vojno za vero, za svobodo in pravo človekoljubje in se je izprava izrazilo, da hoče korakati na čelu župljanov zoper sovražnika, če pride v deželo«. Seveda so bili tudi drugi, ki so želeli, naj bi se svečeništvo ne mešalo v politične pokrete. Na zboru svečeništva kriškega okrožja v Vrgovcu dne 9. avg. l. 1848. se je sklenilo, da madžaron Szabó, ki je takrat živel nekje na Ogrskem, naj ne dobi nič več iz bolniške blagajne, naj se ne sprejmejo več oni svečeniki v škofijo, ki so bili svoje stado zapustili in šli čez mejo. (Slav. Centralblätter z dne 22. avg. 1848.)

Fortschrittes« z dne 26. avg. 1848.)¹ Novi komes turopoljski se je z mnogimi plemiči prišel banu klanjat in ga je prosil, naj jim oprostí njih dotedanje zablode. Ban se je na konju povzpél in dejal: »Sve je, bračo, zaboravljeno. Sad samo sloga i jedinstvo treba, pa je neprijatelj odbijen.« Na to je dal vsakemu roko. (»Věstnik« z dne 13. junija).

*

Prišle in minile so velike slavnosti banove inštalacije (dne 4. junija) in otvoril se je sabor (dne 5. junija), toda — madžaronov ni bilo, a sabor o njih tudi ni nič ukrenil.

Ko so sabor in nakane zoper bana Jelačića zavzele pozornost javnosti, so skromnejši madžaroni, ki so živeli v Zagrebu, na tihem spletkarili zoper narodno stranko, »sejali seme razdora in nesloge«² in govorili o banu »bogomrzke« besede. Zato je mestni svet zagrebški dne 23. junija sklenil, naj odbor sigurnosti tem madžaronom vzame orožje, ki bi ga oni o priliki obrnili proti lastni domovini.

Bili so to ljudje, ki jih je Košut baje drago plačeval. Pogosto so mu služili z lažmi (prim. odprto pismo Košutu v Agramerici z dne 22. 7.).

Eden izmed takih ljudi je bil tudi madžaron dr. Koppel; v svoji hiši je držal tajne madžaronske skupščine in si dopisoval z »vrlo sumljivimi in razvpitimi madžaroni« na Ogrskem ter zabavljaj banu in hrvatskemu narodu. Ko se je to zvedelo, je pobegnil prve dni junija, a sredi julija se je spet vrnil³, kakor istočasno nekaj madžaronov iz Gradca, ki so se potem skrivali po selih.

¹ Te ekspedicije se je najbrž tudi ustrašil Trstenjak. (Ustno izvestje mi poroča, da so vojaki Varaždinci, prispevši do Siska na ladji, Turopljcem vzeli mnogo orožja).

² bunili so n. pr. ljudstvo, trdeč, da ga Iliri hočejo »povlašiti«. (»Novine« z dne 27. junija).

³ »Novine« z dne 18. jul. — Prim. Vrazova »Děla« V. 285? Marca 1849 je bil dr. Šišman Koppel v Zagrebu ostro zastražen.

Star madžaron je bil črevljar Ivan pl. Šušković; dne 21. avgusta so ga zaprli, ker je bana dolžil, da je uničil Turopolje, in je ta dan na sejmu Slavonce šuntal, naj pobunijo Slavonijo zoper bana, ki je baš posečal Slavonijo. Obsojen je bil na smrt na vislicah, a v zadnjem hipu je bil pomiloščen in se je zato »poboljšal«, a se zajedno bridko pritoževal nad »gospodi«, ki so ga bili zapeljali.¹

Bilo jih je več tudi v narodni straži; bili so to došleci kakor neki Brimšig (ek?), Bulvan, Doll, Deutsch, Turković, Podvinski, Benčić, Holiček, Ignacij, Drag. in Josip Domin; odbor jih je ob bučnih prizorih meščanstva izbrisal iz narodne straže. (29. julija). Bila je to 7. kompanija, ki se je rekrutirala na Kaptolu in je često pokazala svojo malomarnost; odbor sigurnosti je zahteval, da naj pusti svojega stotnika, Brimšeka, »zagrizenega madžarona«, a kompanija je odposlanika odborovega zavrnila. Nato je odbor kompanijo razpustil, nekatere radi delotvornega ustavljanja izročil sodišču ter sestavil novo kompanijo pod poveljstvom I. Koncilije.²

Že 11. avg. je odbor zaključil, naj se takoj zapro vsi madžaroni, ki bi se vrnili, a je pač pod pritiskom banovim sklenil v seji z dne 25. avg., da se madžaroni, ki bi se vrnili,

¹ »Slav. Centr.« z dne 1. sept. 1848. — »Prijatelj puka« poroča dne 23. avg. o Šuškoviću iz »Zagreba 22. avg.«, češ, da »je bio za Josipovičevog gospodovanja vodja korteša ili prostih plemenitaša, jer je i on plemenitog roda«. Dne 22. avg. je bil priveden v županijsko kočjo in je tam na dvorišču, izvržen roganju ljudi, čakal izrek prekega soda. A velikodušnost Jelačićeva je ipak ugodno delovala na občinstvo, vsaj na seljake. »Kad narod zapazi banova adjutanta sa bijelom maramom, veseo i radostan stade vikati: Milost! i: Živio ban! . . . Ja sam svojim ušima čuo, kako se je narod, seljaci prosti ponosio sa svojim dobrim banom, i suza mi se ukrade iz oka. Sudjenik, prkosan i okoran do sada, sruši se k zemlji na glas milosti, te postade iz zvijeri na jedanput čovječnim stvorjenjem, koje obori suzu niz lice«, piše »B—g—n« v »Prijatelju puka« z dne 30. avg., rišoč sicer madžarone kot zločince, ki zaslužijo smrt.

² »Slav. Centralbl.« z dne 4. avg. 1848, Havl. »Nar. Nov.« z dne 3. avg.

morajo tekom 15 dni zglasiti pri prvem podžupanu dotične županije in da morajo priseči na sledeči reverz: »Jaz I. I. se zavežem s trdno in pošteno besedo, prisežem Bogu in domovini, da ne bodem ne z besedo ne z dejanjem ničesar počel, kar bi bilo protivno ali nevarno mojemu narodu in domovini in nje vladi, ampak obetam, da se hočem v vsem in povsod vesti kot pošten in zvest domovine sin. In ako bi prelomil to prisego in obljubo svojo, naj me domovina po obstoječih rednih in izrednih zakonih kot prelomnika svoje poštene besede in svete Bogu in domovini položene zakletve pred sodbo stavi in obsodi.« (Agramer Ztg. z dne 26. avg. in »Slovenija« z dne 5. sept., »Slav. Centralbl.« z dne 6. sept.)

O raznih rokih so izdali »reversales« na pošteno besedo pod zakletvijo sledeči: Erdödi Anton, grof Oršič, Hatz, Kisely iz Virovitice (rodom Madžar), Mikuletec, Tučić, Kruez, Gailer, Gerenner odvetnik, Mikšič. (Njih reverzi v županij-skem arhivu.)

§ 3 V o j n a.

Rano zjutraj dne 11. septembra 1848. je Jelačić s svojo vojsko krenil iz Varaždina preko Drave.

Sedaj so začeli »izdajice domovine« ščuvati seljake, nadejajoč se, da se bo vojska potem morala vrniti. Dne 11. septembra so serežani v Zagorju uhvatili grofa Dioniza Sermagea, ko je seljaštvo bunil proti banu, takisto barona Levina Raucha.¹

¹ Grof Sermage je bil 28. sept. izpuščen, a preiskava je trajala dalje. Decembra je Lentulaj zavrnil prošnjo barona Raucha, ki je takrat bival v Gradcu, pa se želel vrniti. Reverz je podpisal še le 26. jul. 1849.

Dne 16. nov. 1848 so bili ujeti in v Varaždin pripeljani dubrovečki župnik Jelenić, preloški kaplan Fridecki, Madžar, ki je služil v hrv. župi, ne da bi znal hrvatski, in en beležnik; bili so obdolženi, da so bunili proti Hrvatom, župnik da je hotel na nje streljati. (Moravské »Noviny« 30. nov. 48.)

Govorilo se je, da je Josipović za hrbtom Jelačićevim okoli Kaniže zbral kakih 20.000 mož ter hotel prodreti v Bosno in Turke vzbuniti zoper Hrvate; Josipović da je rojen Bosnjak in bi se mu spričo njegovih osebnih zmožnosti izdajstvo moglo posrečiti. Zato se je zagrebška narodna straža živahno gibala in vežbala in z njo oboroženi radovoljci.

V Medjimurju sta za madžarstvo delala n. pr. župnik Katanec v Kotaribi in župnik dubrovečki Jelenić. Katanec je septembra izdal proviant hrvatske vojske in služil za vo-huna, Jelenić pa je s svojo izdajo bajе doprinesel k porazu Bornemise.¹

Pobegli madžaroni, ki so bili v ogrski vojski, n. pr. Josipović, Matačić in Gust. Ožegović², so se udeležili ople-nitve hrvatskih kmetov, ki so za banovo vojsko vozili živež³; zato je banov namestnik — vplivala je na to tudi dunajska revolucija — dne 12. oktobra izdal ostre odredbe za sigurnost domačo in zoper »izdajice«, ki so bili izven dežele (gl. »Hrv. Pokret« III. 222 sl.); v tem zadnjem obziru je bila vsem onim Hrvatom, ki so služili pod madžarskimi zastavami, dokler spor ne bi bil končan, vrnitev v domovino za vsak slučaj prepovedana; onim pa, ki so kje drugod, ne na Ogrskem, a se do določenega roka niso vrnili, jo je dovolil banski svet le za kratek čas, dokler svojih prej označenih poslov ne opravijo; ako bi se kateri izmed prvih usodil priti, naj ga oblastvo takoj prime in naznani banskemu svetu. Vse to se je naznanilo tudi sosednim kranjskim in štajerskim oblastvom v Rogatcu, Celju, Brežicah, Mariboru, Ptujju, Ormožu, Gradcu, Ljubljani, Novem mestu in Metliki.

¹ »Pražske Nov.« z dne 17. sept. in 13. okt., 2. dec. 1848.

² »Novine z dne 17. okt. 1848.

³ Kmete so Madžari spravili v Pešt; tu so jim Josipović, Pogledić, Pavleković, Stepan Koosz in Zrinščak držali lekcijo, zakaj da so bana slušali.

Dne 18. oktobra je upravni odbor županije zagrebške vzel v pretres Lentulajev odlok, pa se odločno izrekel zoper dovoljevanje vrnitve iz kakšnega koli vzroka. Odbor ni mogel uvideti, da bi kaki rodbinski oziri činili vrnitev potrebno ali dopustno, ker gotovo njim ni do domovine ali rodbine, ki so kljub pozivu županije več mesecev mogli biti odsotni od domovine in rodbine. Zato se je sklenilo, da se bodo vsi madžaroni, ki so izza početka vojne živeli izven domovine, v zagrebški županiji ujeli, na varno mesto spravili in tako naredili neškodljivi.

Med osebami, ki jim v smislu teh odredb upravljajoči odbor županije zagrebške pod nobenim uvetom ni dopustil vrnitve v domovino, dokler bi trajal razpor med Hrvati in Madžari, se nahaja tudi Tomo Trstenjak.¹ Zajedno je isti odbor sklenil sekvestracijo njih imovine, a Jelačić jo je (9. dec.) omejil samo na tiste, ki bi se jim moglo dokazati,

¹ Imenoma so bili navedeni: Rauch Levin, Rauch Gjuro, Zerpak Eduard, Josipovič Anton s soprogo, Matačić Tomo, Štivalić Ivan Nep., Kos Stepan, zavetnik, Šrabec Ivan, Laslovič Dragotin s soprogo, Briglević Josip s soprogo, dr. Domin Vatroslav z materjo, Domin Dragotin, Domin Josip, Poljak Anton, Bedeković Koloman, Mikšić Henrik, Tomašić Josip, Spišić Gustav iz Tomašnice, Farkaš Daniel, Pogledić Franjo, Pavleković Step. s soprogo, Keresturi Pavel, Žinić Mavro s soprogo, Arbanas Matija, Karoli Dragotin, Diković Dragotin, Hoić Adolf s soprogo, Trexler, Blagaj Janko, Jelačić Rihard s soprogo, Žitkaj Alekso, Kušević Aurel, T r e s t e n j a k T o m o, Molitoris Samuel, Saračević Franjo, Sale Adolf, Rakodcaj inače Fuček Step. s soprogo, Tomeković Leopold, Sečibok Peter s soprogo, Erdődy Ivan Nep. s soprogo, Jelačić Adalbert, Stojanić, Čubeković Janko, Čubeković Josip, Zrinščak Ivan, bivši župnik moravečki, Mikuletec Vekoslav, Drašković Teodor, Ivančić Albert, Marković Step., Kopčani Mih. s soprogo, Radičević Anton, čevljar, Črnolatic Anton s soprogo, gospa Pucova z materjo in sestro, Luketička s hčeram, vdova Mihavonička. — »Prijatelj puka«, ki jih v listu z dne 8. nov. tudi našteva, vpraša nazadnje: »A gdi je Otto Sax?«, upravni odbor pa je dodal še Šandorja in Eliz. Erdődy. — Odvetnik Sečibok je trdil, da je bil le 5 tednov pri Sv. Juriju ob južni železnici pri sorodnikih. Rihard Jelačić je živel v Gradcu, kamor je bil prišel maja meseca baje radi dedine.

da s sovražnimi tendencami žive na Ogrskem, ter je županiji dal ukor, ker v tej stvari ni počakala »odluke i naredbe viših vlasti«.

Prve dni meseca oktobra so se v mestu pokazale »izdajice«, na pr. Mikšič, a samo »dvje, tri neznanije osebe«.

Dne 8. novembra je madžarski general Perczel iz Medjimurja navalil v Štajersko, a je bil pri Veliki Nedelji odbit. Ta naval se je razno tolmačil, med drugim tudi s tem, da so Madžari preko Štajerske hoteli prodreti v Hrvatsko ali dalje na jug. S Perczelom so si v tej stvari baje dopisovali nekateri zagrebški madžaroni in so bili kompromitovani in uhvačeni »die von jeher berüchtigten Madžaronen«: lekarnar Zillinger, trgovca Kann in Jakšič, med. dr. Weiß, trgovec Heksch, hišni posestnik Krues, kolar Maraković, advokat Borovnjak, večinoma »priseljeni ljudje.« Po nalogu Lentulajevem pa so bili 2. decembra že izpuščeni Zillinger, dr. Weiß, Kann in Jakšič; ostali trije so še bili dalje v preiskavi. (Gl. »Hrvatski pokret u jeseni 1848«, 228).

Sredi januarja leta 1849. se je zopet širil po novinah glas, da v Zagrebu ni madžaronov, da si Zagrebčani niso pustili niti enega eksemplarja za muzej, ako bi imeli muzej, in da bodo kasnejši ilirski romanopisci v nepriliki, kje vzeti predmet za »Poslednjega madžarona« (Noviny Lipy Slovanské z dne 20. jan.).

*

Windischgrätz-Jelačićeva vojska je zasedla Pešto.

S tem so bili spašeni mnogi Hrvati, ki so jih bili Madžari ujeli. Tako so se 19. jan. iz jetništva vrnili Štefan Toth, Josip Kerlež, Matošić in Zidarić. Toth, oskrbovatelj hrv. vojske, je bil s svojimi drugimi v (Stolnem) Belgradu ujet in pred sod postavljen, a je vendar ušel vislicam in bil odveden v Pešto; tam je imel največ trpeti od madžaronov Josipovića in Zerpaka.

Tudi fiškal Kerližak, jurat Popović in Pflanzler so bili ujeti in v Pešti sojeni. Pozneje (7. oktobra 1849.) so v Zagrebu tožili osobito madžaron Ivančiča, češ, da je on najbolj delal na to, naj bi se usmrtili, zlasti bi bil rad Kerližaka, ki ga je poznal kot dobrega rodoljuba, sramotno spravil s sveta. Niti Madžari da niso tako besni kakor ta renegat (Pražské Nov. z dne 12. okt. 1849.).

Pred Jelačićevo vojsko je mnogo madžaronov s Košutom pobegnilo v Debrecin, tako s koncem junija Josipović, Zerpak, Pavleković, Štivalić, trije Domini, dva Čubekovića, Rakodczaj Ferenc, Lang, Trstenjak itd. »Svi dobivaju mesečnu podporu, nu Magyari jih ipak preziru, jer sad uvidjaju, kako su jih ovi ljudi na tanak led naveli«, je poročal hrvatski vojni kaplan, ki je bil pri Solnoku ujet in v Debrecin odpravljen (»Slav. jug« z dne 2. julija 1849.).

Ujet pa je bil v Pešti Briglević, baje kovač onega manifesta zoper bana, »najinteligentnejši voditelj takozvanih madžaronov« (tudi Avrelj Kušević?)

Prve dni marca je banski svet od bana dobil dopis, da bodi madžaronom dovoljeno se vrniti in naj bodo zopet sprejeti v okrilje domovine brez preiskave in kazni razen šestih (imenovali so se po časopisih: Pavleković, Žitvaj, Žinić, Josipović, Zerpak in še eden); ta amnestija naj bi veljala za vse tiste begune, ki morejo dokazati, »da niso nosili orožja zoper Njegovo Veličanstvo.¹

Banski svet je, uvažujoč, da »usoda teh sovražnikov domovine ne more biti vedno dvomna«, prvotne določbe o madžaronih popolnil; ustanovil je za nje posebne sode; sodbeni stol, pomnožen z nekaterimi člani, je bil določen za sod prve instance, banska tabla pa za apelacijski sod; postopanje bodi ustno in javno; v ta namen so bili imeno-

¹ »Südslav. Ilg.« dne 5. marca 1849, »Nov. Lipy Slov.« dne 8. marca.

vani provizorni državni pravdniki (Očić, Žerjavić) in ukazalo se je komitatom, stvar madžaronov najstrože preiskati, svedoke zaslišati in o rezultatih poročati banskemu svetu. Upravni odbor zagrebške županije pa je sklenil prošnjo do bana, naj zavrne madžarone »za ono doba, kad se raspra s Madžari svrši«.¹

Vsled teh prigovorov se je želja madžaronov očitvidno ipak preprečila.

Sredi leta 1849. so v Zagrebu zaprli nekaj meščanov, ki so v gostilni v veseli družbi svojemu ljubljencu Košutu nazdravljali z »Eljen!«, takisto trgovce, ki so prodajali napsrne igle s sliko Košutovo. Državni pravdnik Očić je, kolikor je zvedela »Südslavische Zeitung« 12./10., tožil na izgubo življenja in premoženja (!!); skliceval se je pri tem na določbo Verböczijevega Corpus iuris: »Publici haeretici, damnatae haeresi adhaerentes, aequae sunt notorii«, vendar so bili zaradi prodaje Košutovih igel obtoženi trgovci iz zavora izpuščeni in oproščeni, preiskovalni zapor se jim je vračunal za kazen; pravda onih, ki so klicali v krčmi »Eljen Košut!« in »pereant Schwarzgelbe« se je dalje vlekla, a bili so prve dni septembra izpuščeni, ker se jim ni mogla dokazati krivda.²

¹ Havličkove »Nar. Nov.« z dne 10. in 13. marca, »Nov Lipy Slov.« 13. marca 1849.

Zoper madžarone se je izrekel tudi dopisnik »Novin Lipy Slov.« in »Südsl. Ztg.« je pisala: »Es wäre im Interesse jener Herrn, die von dieser Amnestie Gebrauch zu machen gedenken, anzuraten, daß sie zu ihrer Rückkehr einen andern Zeitpunkt wählen möchten als den gegenwärtigen der ihrer Aufnahme eben nicht günstig sein dürfte«. Takisto dopisnik »P.« v »Napredku« z dne 4. marca.

Gl. »Slav. jug« dne 17. febr., »Slovenijo« 20. febr. — Vendar mi je stvar z Briglevičem nejasna; zakaj še novembra 1849 je prosil Briglevič cesarja, da bi se smel vrniti v domovino.

² Tisti, ki so v gostilni vikali »Eljen Lajoš«, so bili lekarniški pomočnik Haulik, provizor novodvorski Korčmaroš, krojač Toth, advokat

Bil je to morebiti jek orožja, ki je takrat Jelačićevo armado spravilo v precejšnjo stisko. Celo v sosedni Štajerski je odmevalo. Ptuj n. pr. je bil kar poln govoric in vesti o Zagrebu. V Zagrebu, tako se je govorilo, kar mrgoli madžarskih emisarjev; 24. avgusta da bodo insurgenti provalili v Hrvatsko in »sodili«; zato se emisarji trudijo, doznati za vse hiše, ki so se odlikovale po svojem madžaroljubju; te hiše bodo potem dobile znake, da jih insurgenti laže najdejo. To je tam zbudilo splošen strah, osobito pač radi tega, ker še je bil v spominu naval Perczelov na Štajersko jeseni 1848.¹

§ 4. Vilagoš.

Vilagoš . . .

Tedaj je baje Josipović, ki je navodno dotle osobito kruto ravnal s hrvatskimi jetniki v Segedinu, banu velel reči, naj ga brž obesi, da je v obče sit skitanja in da želi nesrečno življenje skoro končati (»Novine« z dne 21. septembra).

Madžaroni so se jeli vračati;² dne 25. septembra je bil Zrinščak že pri svojem bratu v Koprivnici, popoldne 1. oktobra so prišli istotja Ivan Nep. Štivalić, Adalbert Ivančić in stari

David Mirović, Dragotin del Negro in županijski bilježnik Makso Milošević; opravičevali so se, da so pili na zdravje Korčmaroša Lajoša. O tem je poročal »Konstitutionelles Blatt aus Steiermark« z dne 17. jul. ter dostavil: »Sollte die Entscheidung ungünstig ausfallen, so wäre wohl der Ausbruch bedenklicher Auftritte, da die Bevölkerung eine Strenge durchaus mißbilligt, kaum zu bezweifeln.«

O Košutovih iglah gl. Vrazovo pesem, »Dela« V. 9, nadalje o teh pravdah »Pražske Nov.« z dne 6. jun. 1849, »Stüdsl. Ztg.« z dne 20. jun., 14. in 18. jul. in 12. okt.

¹ Dopis iz Ptuja v »Konstit. Blatt aus Steiermark« z dne 26. jul. in 28. jul. 1849.

² Vsi se pa niso vrnilo, tako se n. pr. za matadorja Josipovića ni znalo, kje da je. (»Pražske Nov.« z dne 10. okt.) Banski svet je dovolil se vrniti Franji Luketički in hčeram, ženi in tašči Nikola Puca, Dimitriji Roguliću. A. Kušević je bil očitvidno v Opatiji; tam so iskali tudi Adolfa Salleja. Dne 7. okt. je Lentulaj velel takoj zaslišati Gustava Spišiča in

Lang iz Kaniže; prva dva sta imela kaniške potne liste, zadnji peštanskega, a vsi ti listi so bili vidirani od mestnih vojnih zapovednikov. Tudi Trstenjak se je bil vrnil.

Štivalić in Trstenjak sta se takoj, prišedši v Zagreb, osebno predstavila banovemu namestniku Lentulaju in ga prosila zaščite, veleč, da si nista v svesti krivde; Lentulaj jima je obečal svojo pomoč, če se ne pokaže nobena krivda.

Po nalogu banskega sveta so sodci z vrnivšimi se madžaroni načinili zapisnike; tako z advokatom Ivanom Čubekovićem, svečenikom Zrinščakom, bivšim kastelanom županije zagrebške Klinčićem in Tomom Trstenjakom, s tem-le dne 29. sept. Po zaslišanju je šel preiskovalni sodnik s predsednikom županije na Trstenjakov stan (v hiši nekega Krausa pri gospe Galyufovski), pregledal njegovo robo, njegov kofer, a ni našel nič sumljivega niti v rečeh niti v pismih.

Na to je upravni odbor županije zagrebške v seji dne 5. oktobra sklenil: »Čim bi bio sa žalostju opazio upravljajući odbor, da su se na sramotu celoga našega naroda usudili u domovinu našu povratiti odpadnici: Ivan Nep. Štivalić, Adalbert Ivančić, Tomo Trstenjak, Ivan Čubeković, Antun Klinčić, i inostranac Zeunik, bivši odvietnik sl. kaptola Zagrebačkog v Banatu, kasnie pako urednik Košutovih novinah, koji su svi oružje proti našoj domovini upotrebljavali, od dušmanah naših dali se platjati, njima su služili, te vierne domovini i kralju našem sinove kod magjarskih priekih sudovah sudili i nje zlostavljali; od druge pako strani uvažio bi ono, da su magjarski

St. Pavlekovića, »budući po izpovedanju Tomislava Trstenjaka proizlazi, da kod honveda služili jesu«.

V proklamaciji z dne 1. sept. 1849 je general Hainau pozval vse, ki so služili uporni ogrski vladi kot komisarji, vojni poveljniki, sodniki ali tožitelji, naj se tekom treh mesecev oglase pri svojih pristojnih vojnih oblastvih, drugače bi si morali pripisati posledice zakonitih pravn.

tako grofovi, kao i neuki kroz terorizam buntovnikah prisiljeni oružje podići seljaci, u buni upleteni u proste vojake u urednu vojsku stavljeni; i da su oni naši magjaromani, koji nisu toliko proti domovini našoj krive se učinili, najstrožie pod zatvorom izpitivani bili, dočim se gorirečeni izdajice smione po gradu našem u slobodi šetaju: nije mogao zadovoljiti upravljajući ovaj odbor dopisu banskog vieća od 30. rujna t. g. N. 10377/2137, kojim pripovieda odpadnike naše u domovinu povrativše se bez naročitog njegovog naloga zatvoriti, te jedino nalaže nje izpitu podverći, već ova sa žalostju mimoilazi, te u smislu dopisa banskog vieća od 2. listopada t. g.¹ strogo zabranjujoćeg povratak v domovinu izdajicam našim, koji u domovinu pozvani, nehtiedoše povratiti se, već voljje dušmanu služiše, te tako polag. 8. točke² prie spomenute naredbe pod prieki sud po samom sv. banu određeni spadaju; osietjajuć i onu vlast županijsku, kojom pravo imade iz zemljišta županskog protierati sve opasne ljude, kamo li pako ne ovakove domovini i kralju svojemu nevierne izdajice, uvažavajući zatim ono, da ovi izdajice najstrožie kazniti se moraju, niti je shodno nje u domovini terpiti, jer će u sajuzu drugih magjarsko-poljskih emigrantah puk naš uvijek buniti. Odlučio jest upravljajući ovaj odbor, da se svi izdajice naši imadu odmah, čim će se usuditi povratiti u domovinu našu de facto uhvate, i preko granice u Ugarsku, gdje su prie proti nama služili, pošalju. Ujedno pako naložio jest, da sada u domovini nalazeće se gori imenovane izdajice g. prisežnik Haladi s povierenikom Havličkom odmah uhvate, za da se preko Mure u Magjarsku preprate,

¹ v »Novinah pomota; b. vieće je to sklenilo dne 12. okt. 1848.

² se je glasila: »Kao što je već svetli ban u svojoj još meseca svibnja izdatoj naredbi zapovedio, neka se preki sud ne samo proti svim razbojnikom, nego i proti takovim puntarom strogo izveršava, koji proti kralju, banu, poglavarstvom narod buniti, te tako red, mir i sigurnost domovini upropastjivati bi se usudili«.

na troškove županijske, a o tom ovamo izvieste Gospodinu pako Havličku, koi će iste izdajice do Varaždina pratiti i tamo radi daljnega pratjenja predati, nalaže se, istom na ovom putu, dok do Mure dodju, da da svakomu na dan deset grošah srebra za uzdržanje; te poslie ovamo izviestje s računim podnese.«

Vsled tega sklepa so bili Ivančič, Trstenjak in Klinčič še istega dne uhvačeni, pred županijo spravljani in vozovi pripravljani za odhod; druge je trebalo še iskati (Štivalič, Čubeković; ¹ Lentulaj je ukazal škofu, Zrinščaka dati uhvatiti).

Ta ukrep pa ni bil po godu predsedniku banskega sveta Mirku Lentulaju; določbam, ki so bile že marca meseca izdane glede madžaronov, je dodal sedaj konkretni komentar, pojasnjujoč, da nobena županija brez izrečnega dovoljenja banovega namestnika ne sme zapirati madžaronov. (»Südslav. Zeitung« dne 15. oktobra).²

S stališča teh določeb je banski namestnik Mirko Lentulaj, brž ko je zvedel o tem zaključku, pozval Havlička k sebi ter mu prepovedal odvesti one osebe in odboru pisal, da se izpuste na svobodo. Opirajoč se na naredbo banskega sveta, da naj se v svobodi stavijo pod strogi izpit, in opirajoč se na ustavo, ki zabranjuje, da bi se komu vzela svoboda pred preiskavo in sodbo, je naložil odboru, naj začne preiskavo proti njim svobodnim, pri tem naj porabi zlasti izpovedi tistih, ki so bili v madžarskem jetništvu, ter uspeh preiskave prijavi

¹ »Čubeković hat sich aufs Land geflüchtet.« (Pester Ztg., 11. oktober 1849.)

² Tudi vojaško poveljstvo je bilo zoper ukrep upravnega odbora, ker so madžaroni imeli vojaške potne liste. Tako je vsaj poročal »Konstit. Blatt aus Steierm.« dne 12. okt. 1849, imenujoč Lentulaja »den würdigen Banalstellvertreter«. Dopisnik »Pražskih Novin« pa je čul, da je komandujoči general Coronini hrv. oblastvom zanikal pravico do sodbe o madžaronih, v smislu Haynauove proklamacije, da spadajo pred vojni sod v Pešti.

banskemu svetu; sicer pa naj nič ne store z njimi, dokler ne odloči ban sam, kojemu je vse prijavljeno. (»Südsl. Ztg.« dne 9. oktobra).

Vsled tega pisma Lentulajevega je bilo udaljenje madžaronov ustavljeno in za njega pretres seja županijskega odbora za nedeljo dne 7. oktobra odrejena; dotle pa so madžaroni ostali v zaporu. Ob deveti uri dopoldne se je začela burna seja ob navzočnosti mnogobrojnega občinstva.¹

Oziraje se na to, da so baš ti izdajice povod dali nesrečni vojski, krivi dvakrat več nego Madžari sami, da so se sedaj ognili prekemu ali vojnemu sodu na Ogrskem ter prišli, da se postavijo pod zaščito one domovine, s katero so se pred meseci vojevali, da so pri madžarskih prekih sodih sodili verne sinove domovine ter z njimi huje postopali nego Madžari sami, smatrajoč dopis banskega namestnika neustavnim, ga je odbor »sa svim strahopočitanjem u diela prosta« zavrgel ter svoj prvi sklep le toliko izpremenil, da se od banskega namestnika naložena preiskava takoj začne, a da se ujetniki s svojimi izpovedbami vred brž na to odpošljejo pred vojni sod v Kaniži.² V preiskujoči odbor so bili voljeni:

¹ »Malo smo tamo videli ljudih nepristranih; jedni od nazočnih se boje za službe, koje su po magjaronih nasledili, drugi za kuće, koje su po njih kupili, tretji za račune, koje bi moral davati« pravi »Slav. jug« (dne 8. 10.), ki je na strani Lentulajevi.

Zakaj ni bil uhvačen Lang, živinozdravnik? Reklo se je, da je bolan in zato da ni mogel biti eksportiran; a pozneje je vendar le šel na Dunaj. (»Slav. jug« z dne 15. okt.)

² Uredništvo Agramerice je temu pripomnilo: Na Ogrsko se pošljejo zato, ker se vojnosodna preiskava rebelov proti kralju laže vrši tam, kjer se je vršil zločin in ker je njih večina bila v službi uporne vlade, a take individue je velel Haynau postaviti pred vojni sod; ko so prestali tam to preiskavo, bodo tu sojeni kot rebeli zoper domovino. (8. X.)

Dopisnik »Pražskih Novin« (»S.«) je pisal: »Da jih domovina ne priznava za svoje sinove, je, ko bi tudi ne zapadli nikaki drugi sodbi, že dosti občutna in trpka, a pravična kazen.«

Anton Rubida, predsednik, Ivan Milaković, podpredsednik, Boltek Jelačić in Ivan Vardian.

Preiskava se je pričela še istega dne; celo popoldne do trde noči so bili imenovani madžaroni izpitavani in z domorodci, ki so bili od Madžarov zarobljeni, soočeni; iz tega izpitavanja se je videlo, da so bili zapleteni v vso madžarsko buno in da so od Madžarov plačo dobivali za svojo službo pri honvedi ali v ministerstvu. V ponedeljek dne 8. oktobra je sodni dvor odboru čital izvestje o preiskavi — najbolj kompromitovan je bil Ivančić — in odbor je sklenil, da se vsi akti do torka zjutraj prepíšejo in pošljejo zajedno z zatvorjenimi madžaroni pred vojni sod v Kaniži.

A odpravljeni so bili že v ponedeljek dne 8. oktobra. »Že okoli treh popoldne se je zbralo nebrojno mnoštvo naroda pred županijsko hišo, da vidi te svoje klete dušmane in krvopije svojega naroda, kako se primerno svojim delom nagrajajo. Okoli četrte ure se je začelo sodno izvrševanje, namreč prognanje iz domovine. Na trojnih kolih, v vsakih sta sedela po dva, je krenil ob straži županijski ta izprevod. Pred vozovi je šel eden vod graničarski, za njimi pa eden vod tukajšnjega polka Hessov. Jedva se je ganil ta sramotni izprevod, kar je začelo deževati v znak, da jih celo nebo kara. Po Pivarski, Kipni in Dugi ulici na Jelačićev trg, a odondod v Vlaško ulico so bili tiho odpremljeni iz tega našega domorodnega mesta Vi krvoloki in izrod človečanstva, ki ste v ljutem grajanskem boju, najbolj po vas samih povzroč enem, nedolžne naše zarobljenike obsojevali na vislice, ker niso hoteli kakor vi izdati in zatajiti naroda in plemena svojega, učite se iz tega, da sveta in pravična stvar mora zmagati«, tako so jih spremile »Novine« z dne 9. oktobra iz mesta; ta njihova spremnica jasno kaže, kako višino je dosegla politična mržnja.

Še istega dne, ko so bili spravljani iz mesta, je upravni odbor sklenil, Jelačiću poslati reprezentacijo s pojasnilom te

stvari in s prošnjo, naj potrdi njegov sklep. Dalje je sklenil, o svojem ukrepu obvestiti županijo varaždinsko in križevsko s pozivom, naj v sličnem slučaju postopata prav tako in izdajice transportirata čez mejo.

A do precejšnjega spora je prišlo radi tega med upravnim odborom in banskim namestnikom. Banski namestnik mu je predbacival, da je prekoračil avtonomni svoj delokrog, ko je Trstenjaka, Ivančiča, Štivaliča, Čubekovića, Klinčiča (in Zubrinića¹) poslal čez mejo, dalje, da je kršil samostalnost države, ker je inostranemu sodu izročil sinove domovine, ki jih more soditi le domovina.²

A nasprotno so v javni seji županijskega odbora njemu in državnemu zavetniku Šipraku očitali tajno zvezo z madžaroni, zlasti s Čubekovićem in prvemu ozire na madžaronski misleče odbornike (prim. Novine z dne 8./10, Slav. jug z dne 13./10.). Lentulaj je nato pozval odbor na »bezstrastno i dostojnije razmatranje zaključka«, češ, da je samo beda za blodnike prisilila se vrniti, zato se ni bilo bati, da bi utekli; radi tega jih je velel pustiti na svobodi, »uduljen od svake strasti i nepodobne osvete« in ne hoteč se zavzamati za nevernike. Končno je obveljala odborova; zakaj Lentulaj je baje po preiskavi priznal, da bi bil on sam brž ukazal prijeti madžarone, ko bi mu bila županija priobčila vse podrobnosti o njih.

Stranka »Slavenskega juga« je videla v postopku zagrebške županije uvredo ustave in hrvaške autonomije, ki se je odrekla pravice sodbe avstrijskemu generalu na ljubo. Pri-

¹ Ta se imenuje namesto Zrinščaka — svečenika, (ali tudi: oba brata Čubekovića), a drugod čitam, da so »mladega Žubrinića« na Hrvatskem vtaknili med vojake, dasi se mu ni moglo nič drugega dokazati, nego da je bil preodvisen od svojega strica Step. Koosa. Arhivni vir kaže jasno, da so bili odpravljene Trstenjak, Ivančič, Štivalič, Štefan Zubrinić, Ivan Čubeković, Klinčič.

² Troški za predprego, pandure itd. so znašali 112 fl 36 kr.

čakovala je fiasko; govorilo se je sredi oktobra, da pošljejo one madžarone iz Kaniže ali Pešte nazaj na Hrvatsko.

Takisto je bila zoper postopanje županijskega odbora »Slav. jugu« sorodna »Südslavische Zeitung.« »Da ist uns der Metternichsche Absolutismus noch immer lieber und wünschenswerter als der Absolutismus von Leuten, die zum grossen Teile von Selbstsucht, Privathass, Neid und Leidenschaft geleitet werden.« (9. oktobra 1849). Želela si je h koncu vojne primerno »humano in konstitucionalno« postopanje in je županijskemu odboru očitala »Anmassung und Inkonstitutionalität« (15. oktobra). Ko je »Agramer Zeitung« z dne 10. oktobra tolmačila vojaško asistenco pri odpravi madžaronov, »es seien von der Militärbehörde (torej ne od upravnega odbora, n. pr. narodna straža) aus weiser Fürsorge zur Verhütung irgend eines möglichen Excesses die Patrouillen aus eigenem Antriebe angeordnet worden«, je vprašala »Südslavische Zeitung«, čemu da je potem § 114 oktroirane ustave, ki določuje, da sme v notranjih stvareh oborožena sila nastopiti le na poziv civilnega oblastva. (11. oktobra).¹

¹ Dopisnik »Pražskih Novin« (z dne 25. okt.) je pisal, da je upravni odbor takrat morebiti zadnjič hotel dokazati svojo »staroslavno« avtonomijo, sicer pa se je čulo v Zagrebu mnogo govoriti, da ni toliko domišljavost, kolikor osebna mržnja vodila gospodo od županije; zakaj velik del ljudstva je bil na strani banskega sveta.

V seji z dne 16. okt. je upravni odbor sklepal o Turopoljcih; Jelačić je bil prejšnje leto prisilil turopoljske plemenite kmete iti z njim na vojsko, a kakih 47 jih je takoj onstran Drave uskočilo k Madžarom; a sedaj se jih je nekaj vrnilo. Odbor je sklenil, to stvar predložiti banskemu svetu: »zdi se, da ne misli več samovoljno postopati kakor pri prejšnji važnejši«, je pisal isti dopisnik. Faktično je bilo tako: banski namestnik je bil upravnemu odboru naložil, dotične Turopoljce asentirati; potem pa je prišel generalni pardon, ki je veljal tudi za turopoljske vojake begune, upravni odbor naj bi jih sedaj le zaslišal, »koliko bi se koji krivcem povrede Velič. ili izdajstva domovine učinio bio.«

Nekaj madžaronov je bilo sredi oktobra še v Zagrebu zaprtih, tako 17 letni dijak Pavleković, sin nekdanjega podžupana zagrebškega,

Vendar so že 13. oktobra došle v Zagreb vesti, da je Havliček, ki je preko Sv. Ivana spremil madžarone v Kanižo, jih tam izročil majorju Kulmerju, ta pa da jih je dal vkovati in v Pečuh odpremiti.

Vsa ta madžaronska afêra je očitvidno dosti hitro izginila s površja javne govorice (prim. dopis v »Pražskih Nov.« z dne 17. oktobra), a uradno še je bilo z njo posla. Vojni pečujski sod je spoznal madžarona Ivančiča in Trstenjaka za zrela »für die kriegsgerichtliche Behandlung«; Štivaliču, Klinčiču in Čubekoviču se ni moglo dokazati, da so bili v službi madžarski ali kaj drugega zakrivil; zato so bili iz-

ki je bil preteklo leto z očetom pobegnil na Ogrsko, a se je sedaj vrnil (»Pražské Nov.« z dne 17. okt.)

Jos. Briglevič pa je vložil prošnjo na cesarja, da bi se smel v domovino vrniti. Prošnja je bila odstopljena banu, a ta jo je poslal banskemu svetu; banski svet je ukazal upravnemu odboru, natančno poročati o činih prositeljevih; odbor se je izrekel zoper njegovo vrnitev, ker je Briglevič brž od početka bune ostavil domovino, pobegnil v Pešto in služil madžarski vladi — vse poedinosti pa odboru niso bile znane. (»Novine« dne 10. nov., »Pražské Nov.« z dne 17. nov.)

Advokat Josip Čubeković je 15. okt. iz Arada vložil prošnjo na cesarja, »ihm die Sicherheit der Person und des Vermögens in seiner Heimat gnädigst zu erteilen oder das Agramer Komitat zur Herausgabe seines dort befindlichen Vermögens anzuhalten und ihm nach Erhaltung dieses Vermögens allerhöchste Erlaubnis zum Auswandern gnädigst zu gewähren«. Iz prošnje se razvidi, da je bil najprej banalne table jurat, potem 25 let odvetnik v Zagrebu; dasi baje nikoli ni spričaval narodnega življenja v Hrvatski, »dessenungeachtet wurde ich ohne rechtlichen Grund Mayaron genannt und als solcher bei Gelegenheit des zu Agram am 6. May 1848 ausgebrochenen Aufstandes auf Leben und Tod angegriffen«, na to je pobegnil na sela in od tod poprosil bana in sabor zakonitega varstva, a ni prejel odgovora. »Das Manifest vom 10. Juni zu seiner Orientierung als Untertan nehmend«, je bežal na Ogrsko, kjer je privatiziral; najboljši dokaz njegove nedolžnosti je to, da ne zna madžarski. — Advokat Ivan Štivalić, ki se je potem vrnil, je 21. sept. iz Vel. Kaniže poprosil bana, naj bi se mu čuvala imovina in mu dal »salvus conductus«: 53 let je bil star, iz Zagreba je pobegnil 21. maja 1848, češ, da je »nach attentiertem nächtlichen seines in Agram befindlichen Hauses Überfall« bilo njegovo življenje v nevarnosti.

puščeni na svobodo. Štivalić, Čubeković¹ in Klinčić so se na to do dne 6. novembra vrnili v Zagreb (Slav. jug z dne 7. novembra).

Usoda prvih pa še se je zavlekla, ker županijski odbor ni takoj vseh dokazov in forma probante poslal vojnemu sodišču in je bilo treba, da se s prisego potrdi, kar so svedoki pred županijskim odborom proti njima svedočili.

Upravni odbor je namreč vojnemu sodu v Pečuhu poslal prepis pisem, ki so kompromitovala iztirane madžarone, a vojni sod je zahteval, naj se svedoki, ki so izpovedali zoper Ivančiča in Trstenjaka, zaprisežejo in naj se mu čim preje dopošljejo njihove izpovedi, s prisego potrjene. Banski svet je z dopisom dne 30. oktobra o tem obvestil upravni odbor in mu naložil, naj zahtevi ugodni. Odbor se je o tej stvari posvetoval v svoji seji z dne 2. in sl. meseca novembra, poslal dotična izvorna pisma sodbenemu stolu ter mu naročil, da ustreže nalogu banskega sveta. Sodbeni stol se je lotil posla, a »daljnje pretresivanje« odgodil na drugo sejo.

Stvar se ni razvijala hitro; še v seji dne 7. decembra 1849. je sodbeni stol govoril o Čubekoviću, Ivančiču, Trstenjaku itd., ter naložil sodcu Stauduarju, naj od bivšega vojnega kaplana, živečega v Omilju, dobi »valuvanje« (fassionen). O »begunih-odpadnikih« je bil razgovor tudi v seji dne 10. decembra, a Trstenjak ni imenovan.

Nobenega izmed teh mož ni med onimi 109 oproščenci, ki jih našteva »Pester Zeitung« dne 13. julija 1850, in onimi 209, ki jih je cesar 4. avgusta pomilostil. (Prijazno izvestje prof. K. Marczalija).

O Trstenjakovi smrti njegovi domači niso mogli nič zanesljivega doznati; edino iz kratke notice v nekem graškem

¹ Advokat Čubeković se imenuje v aktih l. 1850.

listu (gotovo v »Grazer Zeitung«) so skleпали, da je mrtev.¹ Šele pred par leti se je razdelila njegova dedina.

Trstenjak je bil v šolah odličen dijak, velike, lepe postave, ponosen, častihlepen, je mnogo držal na sebe in bil zato vedno elegantno opravljen. V tem smislu ga riše njegova sestra in vsi, ki so ga še poznali.

A.

D o d a t e k

o Jakobu Svetonji — dr. Jakoboviču.

Leta 1892. je pri Sv. Petru poleg Radgone umrl dr. Jakob Jakobovič, lastnik vile »Jakobshof« v Črešnjevcih.

Ostavljal je lepo imetje. 3000 fl je določil za ustanovo »privatne šivalne in nemške šole« (Privat Näh- und deutsche Sprachschule) v svojem rojstnem kraju, pri Sv. Juriju na Ščavnici; v tej šoli naj bi se poučevale šoli odrasle deklice, pred vsem iz siromaških hiš. Drugih 1000 fl je prejela ista jurjevška šola, da rabi obresti v svoje namene, in istotoliko šola pri podružnici Sv. Duha.

Ljudstvo je mnogo govorilo o bogastvu in prošlosti tega moža, ki je preživel zadnja svoja leta v svoji ožji domovini kot svetu malo pristopen čudak. Govorilo se je splošno, da je bil nekdanj na Turškem in celo minister, tam da je tako obogatel. Le z izpremenjenim imenom se je nekdanji Jakob Svetonja upal vrniti v domovino; iz početka je posečal rojstni kraj le skrivaj.

Izsledoval sem pota tega rojaka, ki je iz Jakoba Svetonje postal dr. Jakob Jakobovič. Pa tudi tisti, ki so več ž njim občevali, mi niso znali poročati povsem zanesljivih vesti,

¹ Njegov oče in sestra sta pač hodila v Zagreb, da bi dobila vsaj njegove reči, a tam jima je bilo rečeno: »Kaj je od Horvata, je od Horvata, kaj je od Štajerca je od Štajerca.«

zlasti ne o letih okoli 1848, ki so odločile Svetonji usodo; te točke se je v razgovoru rad ognil, češ: »Das ist vorüber.«¹

Rojen je bil leta 1823. Očetu je bilo ime Anton (zakaj pa torej »Jakobovič«, a ne »Antonjevič?« Po dedu?)

Svetonja je študiral v Varaždinu le do pete šole (do drugega polletja?), potem se je namenil v Karlovec, a je med potom ostal v Zagrebu. V Zagrebu je leta 1843. dovršil drugi tečaj filozofije ter se sledeče leto istotam kot privatist učil prava na pravoslavni akademiji.²

Bil je baje v razredu vedno »fiskuš« ali »kurator«, ki je služil učitelju. V Zagrebu se je sprijateljil z nekim kancelistom pravoslavne akademije in je navodno to prijateljstvo izrabljal v ponarejanje dijaških izpričeval. (Izvestje Košarjevo).

Iz poznejših dob njegovega življenja se mi zdi to-le gotovo:

Z jurjevskim trgovcem Krambergerjem je radi ponarejenja denarja ali listin pobegnil (menda že pred l. 1848), a bil ujet in nekaj časa zaprt;³ dolga leta je bil konzularni advokat v Carigradu, potem si je kupil Lakromo pri Dubrovniku, a se preselil na Dunaj, potem v Gradec (imel je nekaj časa grafitni rudnik na Moravskem), nazadnje pa v domovino svojo. Svoje pravo ime je 27. maja 1868. izpremenil v »Jakobovits.«

¹ Poročali so mi vrstniki one dobe, sedaj že pokojni prot. Bratkovič, č. g. vojaški svečenik Fras v Radgoni, Košar in g. Martin Kreft v Gradcu, ki je od l. 1869. mnogo občeval z Jakobovičem, razen tega pa sem prejel izvestje na pr. od Svetonjega brata, kmeta pri Sv. Juriju itd.

² Ali je bil l. 1844/45 v drugem letu prava v Zagrebu, ne vem. Bratkovič misli, da je študiral tudi v Pečuhu. Svetonjev brat pa je zatrjeval, da je univerzo pohajal v Budimpešti.

³ Nekateri viri pripovedujejo stvar tako, kakor da Svetonja sploh ni bil ujet. »Ko sta bila že na ladji, zakliče detektiv: Kramberger! Ta se ozre in imeli so ga. Svetonja pa je bil bolj previden in se ni oglasil na svoje ime.« (Tako tudi Košar.)

Drugod se stvar prikazuje tako, da so Krambergerja ujeli že na Dunaju, tovariše pa še na Ogrskem.

O letih 1845—1848 mi poroča Fras, da je Svetonja bil takrat pri oskrbovalni branši v Zagrebu ter živel tam jako potratno z neko staro, bogato vdovo, Bratkovič pa, da je bil od l. 1846. ali 1847. do 1852. ali 1853. na Dunaju, se že učil marljivo turski, francoski in italijanski ter se že nekako pripravljajal za inozemstvo.

Vsekakor pa se je tista goljufija s Krambergerjem očitno izvršila pred l. 1848. in je bil Jakobovič za madžarske vojne že zopet na svobodi.

Moji viri se ne ujemajo v tem, je-li se je udeležil vojne leta 1848/49 (Kreft, Bratkovič tajita, da bi se je bil udeležil). Odločno trdi to Fras, češ, da je Jakobovič kot zagrebški uradnik »Verpflegsbranše« potegnil s Košutom in ž njim vred pobegnil na Turško, blagajna pa da je ostala njemu (!); slično je poročilo, da je bil dezertêr in da se je bojeval na strani Madžarov; pomiloščen da se je pozneje vrnil v Avstrijo. To je gotovo, da so ga v burni dobi 1848/49 večkrat orožniki doma iskali; zakaj, tega brat ni znal povedati, pač pa dostavil, da sta njegova druga »Čmelek in Ljubec«¹ bila obešena: Čmelek je vulgo-ime Trstenjakovo; tudi sestra Trstenjakova družij Svetonjo s takratnim držanjem svojega brata, veleč, da je bil Svetonja mnogo previdnejši ter se je doma skrival.

Na Turškem (v Carigradu) je bil baje 12 let; to je moralo biti nekako v petdesetih ali šestdesetih letih.

Nekatera poročila mu odkazujejo poleg Carigrada tudi še druga torišča. Tako se je po enem poročilu pred Carigradom klatil po Ogrskem, Hrvatskem in Srbskem kot »koncipijent«; po drugem je na Dunaju pobral »kaso« in ušel na Rusko, ali Rumunsko (tu je bil pri gradbi železnice

¹ Ljubec (Andrejčko) iz Biserjan pri Sv. Juriju, ki je študiral v Varaždinu nekoliko za Svetonjo in Trstenjakom.

iz Bukovine tjakaj), potem da je živel v Bolgariji in si tam nabral velikansko premoženje.

Kakih 10 let mu v domovini ni bilo glasa; kar je nekoč brata in sestro naročil v Ptuj na kolodvor; prišel je bil kot carigrajski konzularni advokat in tamošnji zastopnik nekih dunajskih tvrdk; v tožbenih poslih je moral na Dunaj.¹ (Barantal je tam baje tudi s papirji ter nekemu Windischgrätzu izposloval 1 milijon goldinarjev in zato od njega prejel 100.000 fl za nagrado). Carigrajsko podnebje njegovi ženi — poročil se je 1860 — ni ugajalo, zato je ostavil Turčijo.

Lakromo je prodal cesarjeviču ter se preselil na Dunaj; tu je imel dve hiši; eno je pustil svoji ženi ter se ločil od nje.

Sredi sedemdesetih let je imel grafitne rudnike na Moravskem v družbi z nekim drugom, a leta 1878. jih je bil že prodal. V tej dobi je posetil dvakrat Bratkoviča v Brnu.

B.

V Oseku.

(A. Gorjup).

Že meseca maja se je v Oseku, posebno med Nemci začelo gibanje zoper Hrvate; na čelo jim je stopil A. Gorjup sen. in A. Gorjup jun., in dosegla sta, da mesto ni poslalo poslanca na sabor in je objavilo ogrske zakone zoper odredbe banove (31. maja). »In ali hočete vedeti, odkod je ta mož? Rojen je v Brežicah na Spodnjem Štajerskem, torej Slovan, njegov oče, Slovenec, je bil kirurg tam, ta pa je prišel pred kakimi 30 leti raztrgan v Osek, je bil od Ilije Lekića v trgovino sprejet in si po intrigah pridobil vse premoženje.«¹

¹ Tu so se baje spotikali ob njegovem doktoratu, a on jo je pod tujim imenom popihal. — Doktorat si je baje »kupil« v Heidelbergu, predno se je amnestiran vrnil v Avstrijo, po drugi vesti je doktorat prinesel iz Carigrada!!

Nagrobni spomenik ga imenuje »Herrn Dr. Jakobovits«.

Oseški Nemci so v javnih skupščinah razglašali tisti manifest z dne 10. junija, ki je odstavljajl bana in imenoval Hrabovskega za kraljevega komisarja, in istotam poslušali pohvalne dekrete ogrskega ministerstva za starega in mladega Gorjupa, za Gordošiča in Rifferja, ker so se odlikovali kot protivniki narodne stranke in bana. (Dopis iz Oseka v »Slav. Centralbl.« z dne 3. avgusta 1848).

Dne 22. oktobra 1848. je madžarski komandant Kazimir Bačani vzel oseško trdnjavo; posadka je baje bila podkupljena in trgovec Gorjup je delil denar. Bačani se je potem nastanil pri njem. To vest, ki jo je prinesla »Agramerica« v 122. številki (26. oktobra), je Gorjup popravljajl v listu z dne 21. novembra. Toda Ožeg Istinkovič ga je v broju 138. (2. decembra) označil kot najhujšega madžarskega agitatorja. Tako je poslal dvakrat svojega najstarejšega sina v Pešto, da bi ministerstvo Leopoldovce, ki so bili zvesti cesarju, vzelo iz mesta; to se je zgodilo in prišla je italijanska posadka. Sam je z večjo madžarsko deputacijo šel v Pešto, da pridobi za cesarju zvestega komandanta Benka »modro polo«; tudi to je dosegel; prišel je Jovič na njegovo mesto; temu je bil Gorjup tajni svetovalec; ogrskim četam pred mestom je po Jovičevem povelju prožil parkrat smodnik in svinec. Gorjup je podkupil in zapeljal italijansko posadko, da je odprla vrata Madžarom. Bil je s svojim sinom v osrednjem

¹ »Svi bi ti ljudi u čaši vode utopili svakoga pristašu Jelačićeva«. (Rat, 130.) — Dne 30. jul. je bila skupščina virovitičke žup. v Oseku. Ko so seljaki iz okolice prišli na županijski dvor, so jih nagovarjali baron Prandau, podžupan Ljud. Szallopek, Imro Marinović, prefekt djakovski, njegov sin Hugo, fiškal, fiškal Arvaj in lukački župnik Taljan i »još nekoji bradati«, naj drže z Madžari. »Šta ćete pod banom i Horvatskom? Novca, hrane, soli, srebra, zlata in gvozđja nema«!

Upravlj. odbor županije virovitičke je 30. sept. bivanje v županiji zabranil bivšemu podžupanu Ladisl. Jankoviću, župniku Eduardu Tallianu, zač. fizikoma Skenderu Žitkaju in Ign. Blauhornu in staremu Imri Marinoviću. (Prim. »Nar. Novine« z dne 24. dec. 1905.)

odboru za sigurnost v Oseku, ki mu je načeloval Bačany. V istem smislu je poročalo mnogo poročevalcev; tako tudi dopisnik v »Agramerici« z dne 7. in 9. decembra.

Ko se je 14. februarja 1849. oseška trdnjava udala cesarskemu generalu Trebersburgu in je banskega sveta oseški poverjenik dobil nalog, uzpostaviti v Oseku zakoniti red, je bil najprej v zapor vtaknjen naš Gorjup (z njim istomišljeniki dr. Blauhorn, Flucht in Darda) ter v Zagreb odveden. Tudi oseški lekarnar Vladislav Molnar je bil kot buntovnik v Zagrebu zatvorjen.

Vendar se je z njim in tovariši postopalo zelo blagohotno; izvečine so bili izpuščeni na svobodo »vsled nedostatnih dokazov krivde« (Rat, 139), dasi so še Gorjupa mesec dni poprej Popovičeve »Srbske Novine« imenovale »zakletega neprijatelja Slovanov« in pripovedovale o njem grozne reči.¹

¹ Dotični dopis iz Oseka v »Srbskih« Nov. z dne 14. jan. je poročal: »Gorjup, ovaj zakletyj Slavena neprijatelj, pristaje nuz Bačanija kao šipka nuz buban i služi mu za tolmača: tako pre nekoliko dana dodje onamo u Osjek neka kekavečka deputacija iz Korodja na tužbu Bačaniju, žaleći se, kako jim već dodija vozakati graničare i njihove topove ovamo onamo, moleći ga, da jim pošalje nekoliko svojih honveda na obranu.« Nato je izpregovoril Gorjup ter dejal, da jim sedaj Bačani ne more poslati pomoči, naj potrpe kakih 14 dni, potem jim pridejo (»naši«) Madžari na pomoč; dotle naj se sami branijo in kjer ugledajo graničarja, naj ga ubijejo kot ščene, ako pa puške nimajo, naj ga premlatijo s kolcem. Ko so občine zahtevale pismo, da to smejo storiti, jim je Gorjup dal — Bačanijeve proklamacije.

Po brežiški krstni knjigi je bil Anton de Pad. Goriup rojen tam h. št. 9 in sicer dne 6. aprila 1794 kot zakonski sin meščana in kirurga Antona Goriupa in Antonije, roj. Schwab.

(V Virovitici je bil l. 1848. županijski fizikus ,pl: Goriupp' (Luna, dne 11. marca 1848). Plemstvo je imel tudi naš Gorjup.

Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504.

Spisal dr. Fr. Kovačič.

Urbarji so poglaviten vir za poznavanje gospodarstvene zgodovine in teritorialnega razvoja veleposestev; za slovenskega zgodovinarja pa imajo še drug važen pomen, ker so eden izmed redkih virov, ki so nam ohranili drobtinice našega narodnega življa, zlasti pa stara krajevna in osebna imena, v katerih se kaže posebna moč našega jezika. Žal, da se je srednjeveških urbarjev ohranilo le malo, ker so se cenili le tako dolgo, dokler so bili v rabi. Ko je bil urbar obrabljen in preosnovan, se je stari zavrgel, ker razne pravice in darila so se skrbno čuvale v drugih listinah. Še-le pozneje so začeli skrbneje čuvati tudi obrabljene urbarje kot važen pravni vir pravic in dolžnosti gosposke in podložnikov.¹ Iz 16. stoletja imamo že precejšnje število urbarjev. Mnogoteri pripiski, popravki, dostavki in opombe (večkrat velike vrednosti za lokalno zgodovino) v urbarjih kažejo, da se urbar ni zlahka znovič napravljaj, ampak je ostal v rabi, dokler je le bilo mogoče. Ako je posest s podložniki narastla ali propadla in se odtujila, ako je urbar vsled mnogih dostavkov in popravkov postal nejasen in nepregleden, ter vsled znatnih gospodarskih izprememb pomanjkljiv, tedaj je trebalo oskrbeti nov urbar.

Mnogo teh urbarjev še leži v pozabljivosti na podstrešjih ali trohni v starih omarah in škrinjah, ne da bi kdo vedel

¹ Mell Dr. A., Die mittelalterlichen Urbare und urbarialen Aufzeichnungen in Steiermark als Quellen steirischer Wirtschaftsgeschichte. Beiträge 25, str. 10 i. d.

za nje, in ravno zato se je le nepopolno ustreglo povabilu, ki ga je pred nekaj leti zastran urbarjev razposlala dunajska cesarska akademija.

Po dobroti veleč. g. Fr. Heberja, župnika na Sp. Polskavi, mi je bil prepuščen na porabo ondotni župnijski urbar iz l. 1504, ki je sploh najstarejši pisani spomenik v tej župniji. Naslovna stran tega urbarja ima napis: Vrbarium deß Pfarrhofs zu vnter Pulfkau pro Anno 1504, predelke pa ima do l. 1513. Pod letnico je na naslovni strani pismenka B, kar znači, da je to že drugi urbar, prvi A se pa ni ohranil. Iz nekaterih dostavkov se pa da tudi sklepati, da črka B znači kopijo urbarja iz l. 1504 in je prepisovalec poleg prvotnega imena dostavil še eventuelno spremembo, ker se nekateri dostavki zde iste roke, drugi pa so očitvidno poznejši in druge roke. Za platnice služita dva pergamentna lista iz pisanega misala; na prednji strani je ob zgornjem robu napisan duhovit in za urbar kaj primeren izrek:

Omnia sunt hominum tenui pendencia filo
Et subito casu quae valere ruunt.

Povzet je ta izrek iz Ovidija. (Ex Ponto IV. 3, 35.) Morda ga je zapisal kak humanistično izobražen župnik, ki pa nam je, žal, celo zakril svoje ime.

Urbar obsega zanimive podatke za poznavanje krstnih in rodbinskih imen ter krajevnih gospodarskih razmer koncem 15. in začetkom 16. veka.

Da je bila naprava novega urbarja potrebna, so pač morale v 15. veku glede župnijskega posestva na Sp. Polskavi nastopiti nove razmere in izpremembe, o katerih pa za sedaj nimamo natančnejših poročil. V pismu ogl. patriarha Bertholda iz leta 1249 (27. oktobra), s katerim je potrdil ustanovitev stude-niškega samostana, imamo najstarejše poročilo o spodnje-polskavski samostojni župniji. Dočim je patriarh slivniškemu župniku dal pravico v dogovoru z arhidijakonom nastavljati

vikarje pri podružnicah obsežne slivniške župnije, je izrecno pridržal sebi investituro za Polskavo, katero je neki Reycherus bil izvzel iz slivniške župnije, Reycheru in njegovim naslednikom pa priznava pravo prezentacije.¹ Iz tega sledi, da je dotle polskavska cerkev bila podružnica z vikarjem, podložna slivniški župniji. Ta Reycherus, (Richkerus de Pulzgach) je podpisan kot priča v listini z dne 21. junija 1257.² Če je že osamosvojil polskavsko župnijo, je pač tudi novemu župniku odkazal potrebne dohodke. Jedro župnijskih dohodkov, ki nam jih predstavlja urbar l. 1504. je gotovo od imenovanega ustanovitelja. Tekom 14. in 15. veka so se pa ti dohodki morali pomnožiti in spremeniti, in zato se je l. 1504. moral napraviti nov urbar.

Župnik spodnjepolskavski je na podlagi tega urbarja dobival svoje dohodke, deloma v denarju, deloma v pridelkih iz teh le krajev: Spodnja Polskava, »Pfaffing an der Laßnitz«, »Prepuša«, »Pacher am Giebel«, »Levstaba unterhalb S. Veit in der Calles«, »Striefitzen unterhalb Pettau«, v Velikem in Malem Gaberniku.

Na Spodnji Polskavi so plačevali župniku davščino naslednji podložniki:

Blaß Khrafnes od 3 domcev³ 2 fl. 40 β činža in 6 kopunov davka (Steur), Primus Priol od 3 domcev zapisano 50 β činža a prečrtano, in 6 kopunov, Simon Hällosan od 1 domca 15 β činža in 2 kopuna. Gregor Schuester od 1 domca činža 15 β in 2 kopuna. Velrich Mlakher od 1 kmetije činža 1 fl 20 β in 2 kopuna, Florian Wefiakh od 1 domca činža 40 β in 1 kopuna, Vincentz Judas od 1 domca činža 40 β in 1 kopuna, Zacharias Jurankho od mltna 1 fl. 10 β činža.

¹ Reseruamus tamen nobis et successoribus nostris ecclesiam in Pultzkaw a sepedicta plebe per dominum Reycherum exemptam, cuius investituram ad nos et successores nostros eo vel heredibus suis presentibus volumus pertinere. J. v. Zahn, Urkundenbuch III., pag. 119.

² Zahn, o c. str. 318.

³ Naziv »domec« za »Hofstat« mi je nasvetoval g. prof. A. Kaspret, ki je ta izraz povzel iz rokopisov Tomaža Hrena l. 1598. Zaradi te zgodovinske podlage zasluži »domec«, da se vdomači v našem zgodovinskem slovstvu.

V spodnjepolskavski hosti »Velenik« (šuma blizu polskavske vasi proti Slov. Bistrici) je imel pravico do dveh velikih vozov brezovih drv (Pirkhenes Holz) in šibja (Stauden), kolikor potrebuje.¹

Župniku je pripadala tudi cela žitna desetina na Spodnji Polskavi: »Item gehört der gantze Traidzehend des dorfs vnter Pulßkhau vellig zum Pfarrhof alda, als auch der Hiersch verschnikh«.

Žitno desetino so dajali na Sp. Polskavi »foweit sich die Pulßkhauerischen Akher erftrækhen« naslednji podložniki:²

Balthasar Weltz, Peter Kotnikh, Caspar Bogatisch, Jansche Platnikh, Juri Schmeitz, Thomas Gradner, Jacob Philippitsch, Michel Jegauz, Jurco Martins Aiden, Andree Oppresnikh, Primus Priol, Mathia Krabus, Martin Schmeitz, Blas deß Mattheez Sohn, Juri Batter, Pauli, deß Matheetz Sohn, Lorentz Gradner, Teufenbacherischer Majrhof, Gregor Schuester, Matthee Krabus, Andree Schegaüetz, Andre Sorgkho, Bastian Zimmermann, Michel Forstner, Valentin Jurankho, Frau Anna Regalin wittib, Jacob Wresnikh, Michel Mositsch, Vrban Garup, Andree Kokhel, Valentin Water, Jansche Schurnikh, Thomafch Potefsch, Andree Profenakh (na drugem mestu Profeniakh), Mathiafch Krepekch, Martin Duorfakh (na drugem mestu Duorfchakh), Herr Frantz Regal, Vlrich Mlaxhar, Gregor Califchnegkh, Centz Judas, Jannsche Janco. V vsem 41 posestnikov.

Razen teh je dajal spodnjepolskavskemu župniku desetino tudi gornjepolskavski graščak Hanns Turotzi in sicer od 4 njiv, ki so pač bile v spodnjepolskavski občini. Istotako »Frau Anna Pragerin wittib« od vseh njiv; graščina »Freienstain« pa od vseh njiv razen ene, ki so pripadale spodnjepolskavskemu zemljišču. Naposled je imel desetino tudi v Spodnjem Majšpergu (Vnter Monnsperg) »zu pernekch genant«, v Leskovcu (zu leskouitfch — pač Leskovec pri Slov. Bistrici, ne oni v Halozah).

¹ Alhier in dem Vellenig also genant hat ein Jeder Pfarrer alda Zway große Wägen Pirkhenes Holz wie auch Stauden, so vill er bedarf zu hakhen.

² V urbarju stoji ta teznamek pozneje, a zaradi stvarne zveze ga postavimo tu.

Razen te desetine je v Spodnji Polskavi pripadal župniku tudi t. zv. »Hierfsch-verfchnikh« (vršnik = Getreidezins). Za imenikom onih, ki so dajali žitno desetino, je naštetu v urbarju 27 spodnjepolskavskih hiš, ki so dajale kopljenik.² Imena so ista kakor poprej razen dveh: Mathias Arnbekh, mesto katerega je pozneje pripisan Jacob Terfula, potem pa »Domina Comitissa a Tatenpoh«, — in pa neka »Martinin wittib.« Nekateri so dajali po enega, drugi po dva, Teuffenbachova pristava pa štiri kopljenike. Zraven je dobil tudi po en funt povesma (Haar aufsgezogen).

V gospodarskem oziru je iz tega razvidno, da se je takrat na Sp. Polskavi poleg kuretine posebno gojil lan, dočim je dandanes skoro popolnoma izginil.

Davščino je na Spodnji Polskavi plačevalo župniku 8 podložnikov od 10 domcev (Hofstätte), 1 kmetije in 1 mlina, desetino 41 posestnikov ter pragerska, gornjepolskavska in frejštanjska graščina. Ti nam torej predstavljajo približno takratno razdelitev posestev in število prebivalstva. Polskavska katastralna občina obsega 2137 oralov ali 1228·775 hektarjev.

Zanimivo je, da so se nekatera rodbinska imena na Spodnji Polskavi ohranila še do današnjega dne, vsaj kot hišna imena. Od imen, ki jih našteva urbar l. 1504 so se še do dandanes ohranila naslednja:

Weltz (Belec), po ondotnem izgovoru Beuc (h. št. 5—6 in štev. 86, »Bevčeva koča«), Janko (h. št. 10 in nekdej Jankova koča štev. 94), Wefiakh, sedaj Pesjak (h. št. 14 in št. 95), Haložan (h. št. 30), Poteš; ta obitelj se je razvila v dve panogi: Gornji Poteš (h. št. 64) s kovačijo »Potešev kovač.« Ta kovačija se omenja še v urbarju l. 1664, ko je Pavel Poteš dajal od nje župniku po dva kopuna; in Spodnji Poteš (h. št. 69). Lastnina Poteševa je tudi »Poteševa koča« (štev. 96) in nekdej tudi po-

² Kopljenik ali kupljenik = mera za žito, pol vagana. Sp. polskavski urbar l. 1664 ga imenuje »Ciller Schäfl«.

sestvo (h. št. 35) s priimkom »Na mesarjevem«, torej je ta obitelj imela v vasi kovačijo in mesarijo. Med onimi, ki so plačevali župniku davščino, je naštet tudi mlinar Zacharias Jurankho; poznejši urbar iz l. 1664 nas poučuje, da je od tega mlina (na katerem je takrat bil neki Josip Müllner) polskavska cerkev dobivala žito, davek v denarju pa župnik, in res se še dandanes hiša z mlinom št. 36 imenuje »Cerkveni mlin«. Prosenjak (h. št. 41 in 55, slednje najbrž pravi dom te obitelji), Prosenjakova koča (št. 58), pa na Prosenjakovem (koča št. 32); Bogatič (h. št. 71 domače ime), staro ime Platnikh je pač današnji Blatnik (št. 77), Kotnik (št. 70) in Kotnikova koča (št. 92). Obitelj Šurnik se je tudi razdelila v dve panogi: Gornji Šurnik (št. 52) s kočo (št. 66) in Spodnji Šurnik (št. 68); na starega posestnika Wresnikha še spominja posestvo (h. št. 46) »na Breznikovem« pa »Breznikova koča« (št. 90), nekdanji Mositsch pa še ima spomin v posestniku Možiču (h. št. 47) in v »Možičevi koči«.

V ohranitvi starih rodbinskih in hišnih imen je Spodnja Polskava res klasičen kraj. Žal, da novejši čas iz raznih vzrokov, ki jih ne maramo tu naštevati, nagloma ginejo stara velika posestva, ž njimi pa padajo v pozabljivost tudi stoletna rodbinska imena.

»Pfaffing an der Laßnitz.«

V Pfaffingu¹ ob Ložnici so naslednji kmetje spodnjepolskavskemu župniku dajali davščino od svojih domceev (Hofstat):

¹ Pfaffing je današnji Farovec, vasica v črešnjevski župniji blizu Kočnega, ondi ima sp. polskavski župnik še sedaj svojo hosto (Pfarr-Wald) in sicer 1. vrste, parc. 301, ki sestoji iz dveh delov, eden meri po stari meri 6 oralov, 214 □ sežnjev, drugi pa 3 orale 106 □ sežnjev; nekoliko višje proti severozahodu blizu vasi Pretreže je »Polskavska šuma«, zraven pa nunska šuma« (Nonnenwald), last studeniškega nunskega samostana. Ime »Farovec« kaže, da je tu prastara lastnina spodnjepolskavskega župnika, ker je okolica in naselbina dobila po njem ime.

Gregor Suppan 15 β, 4 piščeta in 10 jajc; Šimon Gunsee (dandanes Gomzej) istotako; Andrej (brez rodbinskega imena) von einer Hofstat istotako; ravno tako tudi: Štefan Khadra, Gregor Meitzen, Juri Khotschnikh in Florijan Stumm; Juri Müller je pa od svojega mlina plačeval 7 β 2 ϕ in 2 kopuna.

Istotam je imel župnik hrastovo šumo in pravico do ribištva.¹

»Prepuscha.«

V današnjih Prepužah je bilo 13 kmetov, ki so plačevali sp. polskavskemu župniku dačo v denarju in dva tudi s kuretino. Njih imena so:

Michel Bratschuen (Vračun) od kmetije 57 β 2 ϕ; Thomaschko (brez krstnega imena) od kmetije 1 fl. 10 β in 1 kopuna; Lucafen Schuefters wittib od kmetije 1 fl.; Pavel Waulpotitfch od domca 10 β in 2 kopuna; Tomaž Grietfnikh (Gričnik) od domca 30 β; Videtz Waulpotitfch 57 β 2 ϕ, Juri Waulpotitfch »von ainer Hofstat oder Hueben« 57 β 2 ϕ, Peter Groblach od domca 25 β; Michel Wratina »zu Topen« od domca 30 β; Lukež Lanpnik od dvorca 10 β; Schimon Schmid — bil je gotovo kovač in ne posestnik, ker ni dostavljeno Hofstat ali Hueben, plačeval je 10 β; Matthee Schneider — nad njim pozneje pripisano Under Velz — od domca 27 β 2 ϕ; Marko Nada Pravj (na Dobravi?) od domca 40 β.

Ob koncu je opazka: Es ist alda ain groffer Wald, der Rechperg genant, stofft mit dem ainen ort an den Veistrizer Waldt: mit dem andern ort an des Pfarrers zu Veiftriz Holz: vnd mit dem dritten ort an die gemain dafelbft, ist ain schönes Gasholz. Man dient auch von der halt Huener vnd Capauner, darf auch niemand ohn erlaubnis darinnen Holz hakhen.

Za Prepužami pride v urbarju

¹ Alda zu Pfaffing ist auch ein Aichwald, welcher frey zum Pfarrhof gehört, darinnen darf niemand Holz hakhen noch halten.

Es ist auch ain Fischwasser alda, von wellichen Wasser man alle Freitag zum Pfarrhof ain Essenfisch oder Khreusen gedient hat. Iz tega »gedient hat« (mesto dient) sledi, da se takrat, ko je urbar pisan, ta pravica ni izvrševala; je bilo pač predaleč vsak petek nositi na Sp. Polskavo ribe in rake.

»Pacher am Giebel.«¹

Michel Suppan od 1 kmetije 1 jagnje, 1 fl., 10 jajc; Mathee Rauschakh od 1 domca 10 β, 1 jagnje, 4 piščeta, 10 jajc; Ambros Zape od 1 kmetije 15 β, 1 jagnje, 10 jajc; Mattheusch Giebler 20 β, 1 jagnje, 10 jajc; Martin »von des Lentzers Hofstat« 15 β, Michel Sprager 19 β; Bastian Baßnikh 1 fl. 10 β, 1 jagnje, 10 jajc; Jansche Khrifetz od 1 kmetije 1 fl. 1 jagnje, 10 jajc.

Ob koncu je izradirana opomba, od katere so ostale le zadnje besede: Gott was am besten wo sie saintd, a najbrž se je izradiran del tako glasil, kakor v naslednjih sličnih opombah.

»Levstaba (Lubstova) vnterhalb S. Veit in der Calles«.

Gregor Trafella od 1 kmetije 1 fl. 10 β, Andrej Trafella 40 β.

Ob koncu je opomba (pozneje pripisana): Die Pavrn faintd avch dorübe khomen. Gott waß an besten wo sie faintd.

Striefitzen vnterhalb Pettau:

Peter Herfchitfch 50 β, Clement Reife 1 fl. 10 β, Lucas Cofmakh 1 fl. 10 β, Juuankho 1 fl. 10 β.

Ob koncu je opomba: Dife Pavr saintd auch dorübe khomen. Gott waß an besten wo sie faintd.

»Zinns-Wiesmaten.«

Augustin Pregel 21 β, Michael Vtepinim 30 β (v Tepinju?), Martin Nadaprau 30 β, Šimon Schmid 30 β (pozneje prečrtano in zapisano Khirche St. Jobst — v prihovski župniji), Martin Vpobarschach (pri Prihovi) 1 fl. 15 β, Gregor Nastrafi² 45 β, Vrban Vngnad 22 β, Gregor Wutten 1 fl. 15 β, Mathiafch Albrecht 40 β, Mathee Naputzaum 40 β, St. Wentzels-Kirchen 1 fl. Valentin Metz³ 33 β, Marco Nadoprau 25 β, Marco Nadoprau od drugega

¹ Grad na Pohorju nad Bistrice, kamor so spadali kraji: »Pirchaw, Stermetz, in der Slogaw« in Vrhovlje. Zahn, Ortsnamenbuch ad v. Köble pg. 103.

² Straže pri Čadramu.

³ V mapi iz l. 1837. je še naznačen Metzев travnik v Gorjih Grušojah med šumami.

travnika 15 β, Andree Vloschach 1 fl. (V Ločah?), Blaß Vdabirfchivaß 37 β (Dobrotendorf?), Caspar Starnanfchkh 10 β, Leonhard Nadoprau 32 β, Clement Metz 57 β 2 ϑ, Primasch des Lucasen Sohn 22 β 2 ϑ, Juri Naprihoim 35 β, Daniel Muschitsch 1 fl. 30 β, Bastian Obirbitsch 10 β, Centz Painkh (Pajek?) 1 fl. 12 β 2 ϑ, Beatae Mariae Kirchen zu Brihoú 30 β, Bastian Vtirpetz 2 β, Michel Leschouer 1 fl. 15 β, Rupret Vdobirschi 1 fl. 37 β, Blas Geiger 45 β, 1 kopun, Michel Leo 22 β, Mertin Peikh 18 fl. 1 kopun, Jeronyme V Pobirschach 45 β, 1 kopun, Stefan Peýkh 16 β 2 ϑ, 1 kopun, Blaß Metz 30 β, Vlich Jacapitzofs Sohn 30 β, Martin Cocoll 45 β, 1 kopun, S. Barbarae Caplan 30 β, 1 kopun, Jeronyme Wolf 30 β, St. Johannes Kirchen 2 fl. 35 β, Miclaufch Nauírhu 30 β, Juri Pshennitschnekh 18 β, Michel Pshennitschnekh 45 β, Gregor Nastrafchi 22 β 2 ϑ, 1 kopun, Lucas Casparien Sohn 52 β, Stefan Schumej 30 β, Matthee Wolff 30 β, Peter Nastrafchi 15 β, 1 kopun, Jarni Naprichau 22 β 2 ϑ, Marco Martininau Sohn 22 β 2 ϑ, Matthee Mutz 30 β, 1 kopun, Andre Lucafen Sohn 12 β, Andree Pabirschach 22 β 2 ϑ, Juri Martinau Sohn 22 β 2 ϑ, Matthes Mellar 6 β — pozneje pripisano: iam Primus Miller, Blaß Mascher 6 β, Thomasch Kalbal 6 β, Jurkho Jefush hat 2 Wiesen, darvon Er in 12 Jaren nichts geraichet, dienen sonst beid 20 β.

Gornina.

Gornino je spodnjepolskavski župnik dobival v Velikem in Malem Gaberniku.

Veliki Gabernik: Marijina bratovščina v Bistrici od 1 vinograda na leto 2 vedri, 2 pf. Nikolausch des Jansche Sohn od 1 vinogr. pol vedra in v denarju $\frac{1}{2}$ pf., Caspar Pejekh od 1 vinogr., 1 v. in 1 v. v denarju, Jakob Khraifnes od 1 vinogr. 1 v. in 1 pf. v denarju, Caspar Khrentscitfch (prečrtan in potem zapisan pozneje od druge roke Juri Nenku) četrtno v. in v denarju pol pf., glede denarne gornine opomba: Verhaltend, derentwegen nachfrag zu halten. Matthes Nafaglouni od 1 vinogr. 2 v. in v denarju 2 pf. Tudi opomba: Verhaltend, derentwegen nachfrag zu halten.

Mali Gabernik: Hanns Batschnik od 3 vinogradov letno 6 veder, Bergpfennig Jormanstorff 6, Juri Plieberschekh od 1 vinogr. 2 ved., Bergpf. Martin Schürnikh od 1 vinogr. 2 vedri, v denarju 2 pf. v Jormanstorff. Juri Summer od 1 vinogr. 1 v., v denarju 1 pf., Martin (to ime prečrtano in nad njim zapisano) Blaß Lesckouetz od 1 vinogr. 1 v., 2 pf. v denarju, Mattheus Khrisufschegkh od 1 vinogr. 1 v., 5 četrtnik, v denarju $\frac{1}{2}$ v., Juri (prečrtano in zapisano) Ruprecht Podleschen od 1 vinogr. pol vedra in v denarju v Jormanstorff pol pf.

¹ Najbrž. pomota mesto 18 β.

»Leibnitz vñd Spielfeld bey der Muer.«

Spodnjepolskavskemu župniku je po istem urbarju plačevala tudi bratovščina sv. Rešnjega Telesa v Lipnici pri Spielfeldu ob Muri od 1 kmetije dače 30 ž in robotnine 4 fl. Istotam (oziroma v Spielfeldu) je plačeval Hanns Himmelstainer od 1 domca 30 ž, za roboto pa je moral spraviti v Gradec vsako leto 2 štrtinjaka vina ali pa plačati robotnine 3 fl, Andree Felber¹ pa od 1 domca 20 ž, za roboto pa v Gradec 1 štrtinjak vina ali pa 1 fl 30 ž denarja.

V poznejšem urbarju l. 1664 je istotako zaznamovana lipniška bratovščina in posestnik Thoman Felber, pri katerem je prilepljen listek z opazko: »aniezo von villen Jahren heißt Verlinz«, pa Andree Lang. Za robotnino je v tem urbarju naznačeno le po 4 fl denarja in ne več vino.

Ob koncu še ima urbar zaglavje: »Grüend, Ackher vñnd Wiesen frei aigen zum Pfarrhof gehörig«, a je ostalo neizpolnjeno.

* * *

Čudno je, da se v urbarju ne omenja vas Pokošje, ki spada tudi pod spodnjepolskavsko župnijo. Zahn misli, da so Pokošje »Pulkossendorf«, ki se imenuje že l. 1322. Tudi v urbarju l. 1664. ni pokoških podložnikov. Tudi robote še starejši urbar nima, razen pri Lipnici.

Ako si ogledamo nekoliko rodbinska imena, našteta v tem urbarju, vidimo, da so nekatera še v početnem razvoju (n. pr. des Mattheetz Sohn), nekatera imajo krajevni izvor: Na Straži, na Poberžah i. t. d., oziroma so nastala iz kakovosti kraja (Blatnik, Breznik, Prosenjak, Kotnik itd.), druga so nastala iz krstnih imen (Juranko, Janko, Judas itd.). Nemških imen je primeroma malo in ta se večinoma nanašajo na službo in obrt (Forstner, Zimmermann, Schmid, Schneider,

¹ Pozneje je tu prilepljen listek in je zapisano »Aniezo Verlinz.«

² Ortsnamenbuch, str. 49 ad v.

Müller, Schneider). Ravno iz tega, da so obrtna imena večinoma tuja, se vidi mogočni tuji vpliv. Vsled socialno-političnih razmer slovenskega ljudstva se ni moglo razviti domače obrtništvo, ampak le-to je bilo pretežno v tujih rokah. Zato slovenski živelj do današnjega dne ni mogel priti do premoči v mestih in trgih, ki imajo sicer čisto slovensko prebivavstvo.

Tudi krstna imena zaslužijo našo pozornost; kažejo nam, katerih svetnikov imena so koncem 15. veka štajerski Slovenci okoli Slov. Bistrice dajali svojim otrokom. Kakor dokazuje Zahn¹, so se v 15. veku staronemška ljudska imena že zelo umaknila tujim (bibličnim in romanskim). V našem urbarju je v tem oziru nemški vpliv minimalen; v oglejski cerkvi se sploh niso nemška imena tako vdomačila kakor v solnograški. Nemška imena nahajamo le naslednja: Hanns dvakrat (toda enkrat v Lipnici, kjer je posestnik Himmelstainer najbrž bil Nemeč), Leonhard enkrat, Rupert dvakrat, Ulrik trikrat. Ostala imena imajo pogostoma čisto slovensko obliko in končnico, n. pr. Janže, Juri, Cenc (Vincenc), Videc, Miklavž, Matevž, Matej (Matejec). Po številu se nahaja ime nadangela Mihaela, zaščitnika srednjeveškega viteštva, 11 krat, enako število ima tudi viteški svetnik Jurij, istotako apostol Andrej, ki se je blizu enako častil v solnograški in oglejski cerkveni pokrajini, kakor kaže število njemu posvečenih cerkev.² Bojovník sv. Martin ima 8 klijentov in 1 klijentinjo (Martinin), ki se pa menda le po možu tako imenuje. Jako dobro in sicer najštevilnejše je zastopan Matej (ec), v tej obliki 9 krat, Matevž 3 krat, Matija in Matjaž po dvakrat. Kult tega svetnika se je med ljudstvom najbrž razširil po vplivu oglejske cerkve, kamor je prišel iz Italije, kjer so v Salernu od leta 1080. shranjeni njegovi ostanki. Primeroma maloštevilno je zastopan sv. Janez, ki je sicer pri Slovencih

¹ Styriaca, I., 68—69.

² A. Stegenšek, Cerkevni spomeniki lav. škofije, I. 193.

zelo priljubljen in se tudi v jugoslovanskih narodnih pesmih često omenja; tudi Zahn pravi, da je bil v drugi polovici 15. veka Janez zelo priljubljen.¹ V našem urbarju ga nahajamo le 6 krat in sicer v obliki Janže (4 krat), Janko (1 krat, to prvotno krstno ime je v urbarju že rodbinsko) in Juvanko (1 krat). Gregorija srečamo 9 krat in sv. Blaža 7 krat, Gašparja 5 krat in Vincencija 3 krat. Jugoslovanski Vid se nahaja le enkrat, Jeronim pa 2 krat. Pristno oglejsko-benečanski svetniki so: Daniel (1 krat), Zaharija (1 krat), Primož (3 krat), Valentin (3 krat), sv. Nikolaj (3 krat). Šimon (4 krat) in Juda (1 krat) sta tudi imela večji kult v oglejski kakor v solnograški cerkvi², slično sv. Tomaž (5 krat). Marko (oglejsko-benečanski zavetnik) se nahaja 3 krat. Po enkrat se nahaja Ambrož, Avguštin, Baltazar, Jernej (v obliki Jarni), Lovro, Jezuš (menda rodbinsko ime?). Lukeži so štirje, ime spodnjepolskavskega župnijskega zavetnika sv. Štefana imajo le trije možje, Petri so 4, Pavla 2 in Klementa 2, gospa Pragerska je pa Ana, katera svetnica se je zlasti v 15. veku začela častiti. Leo je eden, a je že rodbinsko ime.

Svetniki kakor Jurij, Janez, Mihael, Jakob, na Polskavi tudi Vid, so imeli v gospodarskem življenju še poseben pomen, ker so o teh praznikih plačevali podložniki dačo. V polskavskem poznejšem urbarju iz l. 1664 je izrecno povedano, da so dačo od travnikov plačevali ob Vidovem.

Tudi v teh imenih tiči košček kulturne zgodovine našega ljudstva.

¹ Nav. m. 69.

² Stegenšek, n. d. str. 194.

Letina — »die landgerichtliche Gebühr«.

Spisal A. Kaspret.

Kakor se v teku časov spreminja politično življenje držav in dežel, enako se preosnuje njih uprava; za nove razmere in upravstvene oblike se uvajajo novi, prikladni izrazi. Ko se pa prežive oblike in umaknejo novim, odmro tudi izrazi ali pa izgube dotični pomen, in samo stare listine in arhivni akti še kažejo njih nekdanjo veljavo.

Pripomnje v latinskih listinah „*quod slavonice dicitur*“ — ali „*quod vulgariter sonat*“ — pričajo, da so tudi Slovencem služile pristne domače besede v raznih oddelkih uprave, posebno v onih, ki so globoko segali v njih socialno, gospodarsko in pravno življenje. Nekateri izrazi so bili celo značilnejši od nemških in so se zato toli udomačili, da se često navajajo poleg latinskih in nemških. Tej skupini je prištevati besedo »letina« (lejtina).

Pomen besede »letina« razvidimo iz pravnih aktov višenske sodne graščine (Višnja gora). Leta 1718. so se zatiškemu samostanu podložni krčmarji branili višenski sodni graščini plačati letino, češ, da nima pravice pregledovati vinske mere in za to pobirati letino v obgradju (Burgfriede) samostana, ampak le na dopuščenih sejnih in opasilih višenskega okoliša. Nato je graščinski oskrbnik Kornelij Steyß tožil neposlušnike pri upravitelju deželnega glavarstva v Ljubljani rekoč: »Sodnijski služabniki so od starodavnih časov vsekdar pregledovali krčmarjem, podložnim zatiškemu samostanu, vinske mere, krčmarji pa so brez ugovora vsekdar plačevali za to dolžno letino. Višensko sodišče ne uživa samo »ius gladii«, ampak tudi vse druge sodne pravice v sodnem

okolišu, in njemu je podsoden tudi zatiški samostan, ker njegovo obgradje ni »univerzalno privilegovano.« Upravitelj deželnega glavarstva je ugodil tožniku in razglasil patent (Ljubljana, dne 3. novembra 1719. l.), da so neposlušniki dolžni plačati letino dveh reparjev (Batzen), to je sedem krajcarjev nemškega števila. Nekateri so se odzvali naročilu, drugi pa so nadalje vztrajali v nepokornosti in vrhu tega še »dobro naklestili« one družnike, ki so rušili solidarnost. Tožba je tekla do leta 1736. Toženci so dosegli, kar so želeli: od tega leta so dajali letino na velikem sejmu »per modum Standgelds« in višenski berič je ni več pobiral po krčmah; kajti te kakor druge hiše, ki so stale v zatiškem obgradju, so bile pod varstvom samostana in višenska gosposka ni imela pravice segati v varstveni krog zatiškega obgradja. A varovanje prometa in kupčije na prostih sejmi in opasilih je vendar pripadalo sodni gosposki v celem obsegu višenske graščine.

Kakor krčmarji so dajali letino tudi mesarji, usnarji, kramarji, verižarji, kovači, ključarji in zlatarji, ki so z obrtom spajali trgovino in izvrševali oboje pod varstvom graščinskih organov, v skupnem znesku 118 reparjev. Razen teh so bili dolžni dajati letino tudi podložniki tujih gospostev, ki so bivali v okolišu višenske sodne graščine, in uživali »lovščino« (Forst- und Jägerrecht).

Kakor kaže beseda, je bila letina letna davščina, ki so jo plačevali obrtniki, trgovci in drugi podložniki sodni graščini kot odškodnino za varstveno poslovanje (*exercitia*) — enega leta. Kdor jo je opravil, je pridobil pravico pod zaščitjem sodnega oblastva leta dni obrtovati, tržiti ali uživati druge dogovorjene koristi; kdor jo je pa opustil, se je molče odpovedal temu varstvu in pravici; torej se je podelitev te pravice s pravočasnim plačilom ponavljala od leta do leta. Znesek, ki se je opravljal v denarjih, je bil, kakor se umeje samo ob sebi, za vse plače-

vavce enak in toli nizek, da ni težil niti najmanjšega obrtnika, in prav to kaže, da je bila ta davščina že v starih časih obična. Ker se je od l. 1736. vsaj v okolišu višenske graščine pobirala na prostih sejmi in opasilih, se je spojila s tržnino, katero še dandanes plačujejo senjmski prodajavci. Krivo bi pa bilo, primerjati jo obrtnini, kajti to so že davno prej plačevali obrtniki v mestih in od leta 1601. tudi na deželi.¹

O tej priliki si usojam opozoriti raziskovavce domače zgodovine na slovarske drobtinice, ki se nahajajo v urbarjih, poslovnih graščakov in graščinskih oskrbnikov, posebno pa v starih pravnih aktih. Še več je tega dragocenega gradiva v slovenskih patentih, oznanilih, razglasih itd. iz 18. in prve polovice 19. stoletja, nakupičenih v graščinskih arhivih in starih registraturah. Poleg besed, skovanih po Pohlinovi »znanstveni metodi«, je vendar obilo pristnih, iz ljudske govornice zajetih izrazov, ki se nanašajo na upravnstvo. Slavist ali jurist, ki bi jih s spretno roko zbral, bi si postavil časten spomenik.

¹ v. Globočnik A.: Übersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain, 1893, str. 94.

Mala izvestja.

Kamenita izbokla podoba zmaja v zidu cmureškega gradu.

V zidu gospodarskega poslopja cmureške graščine sem letos spomladi opazil kamen, ki v reliefu predstavlja zmaja (lintvera), iz čigar žrela moli gornji del človeškega telesa z mečem v roki. Kamen je litvanski apnenec, iz kakoršnega sestoji ves hrib, ki nosi cmureški grad.

Ta kamen je pred kakimi petdesetimi leti služil v podlago leseni pojati, ki je stala na mestu omenjenega gospodarskega poslopja. Lastnik ga ni hotel prepustiti našemu društvu, marveč je ukazal kamen iz zida sneti ter ga vzdati na dobro zavarovanem mestu gradú samega.

Znano je, da so v davnih časih, zlasti v poganski dobi, naši prastarši mislili, da izdihuje škodljive in smrtonosne sopare močvirnih krajev velikanski zmaj, ki živi pod zemljo. Zato se nahajajo na Slovenskem v pokrajinah, ki so nekdanje bile zelo močvirne in so še danes prav vlažne, tako često cerkve sv. Jurija ali sv. Marjete, ki se že od nekdanje sem slikata z zmajem. Spominjam na Sv. Jurija ob Pesnici, ob Ščavnici, v Slov. goricah, ob južni železnici, pod Taborom, na Sv. Marjeto ob Pesnici, pri Polzeli, pri Rimskih toplicah, niže Ptuja. Tudi ravan ob vznožju fratenskega hriba, ki ga oblizuje Mura, in na kateri stoji cmureški trg, je bila nekdanje prav močvirna. Saj je še danes jako vlažna in podvržena pogostim povodnjim; zato nimajo ondotne hiše kleti. Te okolščine kažejo zvezo omenjene podobe z močvirnostjo kraja. V tem me je potrdila surova izdelava slike in pa snov domače proveniencije (gl. podob.).

Izbokla podoba zmaja v zidu cmureškega gradu.

Po sodbi veščaka prof. Niederleja je skulptura jako robato provincialno delo iz dobe okoli 1200, gospod vseučiliščni profesor Dvořak pa jo je še tolmačil kot ilustracijo svetopisemskega psalma ali LXIX. verza 5—7 ali XXXIV. verza.¹ Take podobe so v romanski dobi baje prav pogostne, nahajajo se v rokopisih, pa tudi na cerkvenih pročeljih in drugod. Zmaj (aspis) je podoba strasti in zla. Odprta usta na pol požrtega moža in meč pa kažejo, da Boga kliče na pomoč.²

Iz zida snet, se je kamen dal na vse strani zmeriti; dolg je 136 cm, širok 40 cm, debel 48 cm. Nekdaj je utegnil biti večji.

Gabriel Mujcen.

Dvoje glagoliških zapisov na obhodnem listu kranjskem iz leta 1556.

V arhivu kneza Auersperga v Losensteinleitu se hrani obhodni list (Laufzettel), s katerim je bil posel Ahac Plut novembra meseca 1556. l. poslan iz Ljubljane na Kras in v Istro s pismi, ki so se nanašala na deželni zbor kranjski in neke druge stvari. Priliko mi je dal, da to listino pregledam, gospod profesor A. Kaspret, češ, da bi filologa vtegnila zanimati v nji zlasti dva zapisa v slovanskem jeziku. Gospodje namreč, katerim je moral posel pokazati ali vročiti dana pisma, so morali to potrditi na tem listu, kar se je zgodilo navadno brez podpisanega imena večinoma v nemškem, nekaj tudi v latinskem jeziku; mimo tega je še dvoje potrdil italijanskih, dvoje pa pisano v hrvaški glagolici.³ To zadnje nam spričuje, da tudi v avstrijskem

¹ V psalmu 69 menda pač v 6—7, ne 5. Omenjeni verzi se glase (po Lampetovi prestavi): »Jaz pa sem siromak in ubožec, Bog pomagaj mi! — Ti si moj pomočnik in rešitelj, Gospod, nikar ne odlašaj!« Ps. 34, 2 pa se glasi: »Zgrabi orožje in škit, in vstani meni na pomoč!«

² Opomnim, da je pa na kamenu videti, kakor bi možu kaj tičalo v ustih, ki pa je odbito.

³ Ker vtegne koga zanimati tudi pot, katero je posel hodil in čas, ki ga je za to rabil, še bolj pa morda, v katerem jeziku je v vsakem kraju dobival potrdila o navzočnosti, hočem navesti na kratko njegove postaje. Dne 10. novembra 1556 je prišel na Vrhniko, torej je odjahal pač zjutraj iz Ljubljane. Prvo potrdilo mu je dal na Vrhniki »selški sodnik« (Landrichter) vrhniški; za tem potrdilom stoji še potrdilo iz

delu Istre, ki je takrat pripadal k vojvodini kranjski, še ni bila nemščina tako vsemogočna, da bi bila mogla zatreti vso rabo domačega jezika v uradu in da so morali tudi nemški ali Nemcem se prištevaajoči gospodje v Ljubljani dobro poznati glagoliško pismo, ako so sploh sprejemali taka potrdila.

Ravnokar omenjena glagoliška napisa, ki sta pisana v glagoliški kurzivi tedanje dobe z nekaterimi zvezanicami (ligaturami), sloveta tako-le:

(1) *Na dan ei (= 16) novembra bi v čepiči | ahac listar poli farmana.*

(2) *č. f. l. e. (= 1556) bi v klostri | na eseri listar ahac na dan ei. (= 16) miseca novem|bra.*

Logatca in po tem še le — pač nekam čudno — potrdilo vrhniškega župnika, katerega ni morda našel prej doma. Na 11. dan novembra je bil naš posel v Vipavi, kjer so mu navzočnost potrdili »tržni in selski sodnik«, župnik in graščak; nato je odrinil dalje, pa še le 13. ga nahajamo v Devinu. Vsa potrdila do tu so nemška. V mestu tržaškem in v Št. Ivanu (pač pri Trstu) mu je bilo dano istega dne potrdilo o navzočnosti v latinščini, v Sacèrbu (S. Seruol, nemški St. Serff) 14. novembra v italijanščini, v Lupoglavu v Istri 15. novembra pa zopet v latinščini. Tega dne je prišel že tudi v Pazin, kjer je dobil dvoje nemških potrdil (v gradu in v proštiji), latinsko pa so mu dali »in domo hospitalis«. Iz Pazina je odšel, če berem prav, v Galinjan, kjer je bil 16. novembra, kakor spričuje nemško potrdilo. Za tem prihaja potrdilo italijansko iz Picna z dne 17. novembra, kar je zopet čudno zategadelj, ker so nastopna štiri potrdila, namreč dvoje hrvaških (od čepiškega župnika in iz samostana ob čepiškem jezeru) in pa dvoje nemških (iz Kršana in s Kožljaka, nemški Wachsenstein), datirana že z dne 16. novembra. Od tukaj nadalje so vsa potrdila do konca listine nemška, samo potrdilo župnika vremskega (?) je latinsko. Dne 17. novembra je bil naš posel v Lovrani, potem pri Sv. Jakobu v Opatiji in pa v Kastvu, 18. pa je prišel na Reko, kjer mu je dal potrdilo v samostanu »P. Hanns Primaffyz Prior daffelbft«; istega dne je bil že v Gutneku, potem v Oberburgu (v Istri) in na Premu, odkoder je šel na Vrem, če sem ta kraj prav razbral. Na 20. dan novembra ga nahajamo v Senožečah pri župniku in v gradu, potem pa v nekem kraju, katerega zapisovavec se menda ni preveč vkrvarjal s pisanjem, kakor dokazujejo njegove nerazločne rogovile; brati bi se dalo iz njih L a s ali L o s (Lož), toda ta kraj leži nekoliko preveč v strani s poslove méri. Naposled je ta prišel 21. novembra v Pustojno in od tam v grad planinski in hasberški. Vsega vkupe do vrnitve je torej bil na potu 12 dni, če se je že 21. novembra vrnil v Ljubljano.

Besedo listar poznajo tako naši starejši pisatelji (Eilbote), kakor tudi starejši hrvaško-kajkavski besednjaki (Habdelič, Belostenec, Jambrešič: grammatophorus, tabellarius). Slovencem je v dvojnem pomenu obče znana tudi nemka farman, ki je ne nahajam v hrv.-srbskem akad. Rječniku in je menda zdaj v Istri pozabljena ter popolnoma izpodrinjena po italijanski plovan. Na morfološke oblike teh drobtin (n. pr. lok. sg. na i namesto današnjega e) ne smemo preveč zidati, ker ne vemo, sta li bila njiju pisavca res tudi tam doma, kjer sta pisala; to je pač zelo neverjetno.

K. Štrekelj.

Dva graška žurnalista l. 1848.

V tem dodatku uvodni razpravi poročamo, da so l. 1848. nekateri slovenski nemškovalci, kakor radikalni Nemci, stali na strani madžarski.

Državni poslanec sevniški Smreker je ob oktoberski ustaji dunajski izjavil, da morajo Dunajčani neprestano biti v zvezi z Madžari. Tudi v Mirni na Dolenjskem izvoljeni trgovec Gajer je bil »od pet do glave nemškovalec in madžaron.«

Ko je 19. septembra 1848. ogrska deputacija prišla na Dunaj, se je slovenski poslanec Ambrož neposredno pred glasovanjem odstranil, »da bi ne prišel v konflikt z ultra-nemško stranko, ki ji, se zdi, popolnoma pripada«; takisto so zoper slovansko stranko, pridobljeni od Löhnerja, glasovali Dolžan, Gayer, Stercin. »To nepatriotično vedenje slovenskih poslancev je v čudnem kontrastu s simpatijami, ki jih goje njih volilci za Hrvate.« (»Allgem. Slav. Ztg.« dne 23. septembra 1848).

Posebe pa hočem poročati o dveh žurnalistih.

Anton Petrič.

Sredi aprila leta 1848. je v Gradcu začel izhajati list »Blätter der Freiheit und des Fortschrittes«, radikalnodemokratski in radikalnonemški list.

Prvi urednik mu je bil Anton Petritsch, »ehemals Wachtmeister in einem k. k. Kavallerie-Regiment«, tedaj pa profesor italijanskega jezika na graški realki in reden javen

docent francoskega jezika na tamošnjem vseučilišču in obeh jezikov v c. kr. konviktu (?).

Stoječ na vsenemškem stališču, je v svojem listu z dne 13. maja objavil »Aufruf an die Slaven.« — Slovenen! Vor allem das Anerbieten der brüderlichen Hand! und dann nur wenige, aber tiefe heilige Wahrheit enthaltende Worte an Euer Herz! — Ihr wollt Euch trennen vom Bunde mit Deutschland, dem Vaterlande der Helden! Wahr, leider! wahr ist es, Deutschland — nein, nicht Deutschland, nicht das biedere deutsche Volk, sondern der durch fremde Einflüsterungen genährte und vollends verblendete Egoismus undeutscher Gewalthaber — hat an Euch, nein! nicht bloß an Euch, sondern auch an uns allen bis in die neueste Zeit unerhörten Druck, empörende Tyrannen geübt! — Das Reich der Despoten ist nun vorbei und nicht diese, sondern das edle deutsche Volk bietet Euch, unter den heiligsten Garantien für Bewahrung Euerer Sprache, Sitte und Nationalität, die treue Hand zum brüderlichen Bunde! — Potem kaže na vseobčni nemir v Evropi, tudi na »die unheilvollen Kämpfe und Judenmetzeleien in Ungarn, die Widerstandsversuche gegen die Magyaren in Kroatien«, iztica needinost in odtujenost slovanskih plemen — živel je delj časa med Slovaki in na Moravskem, devet let med Čehi — kako bi se mogli ohraniti Slovenci v tem metežu brez pomoči Nemčije? Zato polaga, »ob schon ein Slave von Geburt«, svoj glas »mit einem aus dem Innersten seiner Seele gerufenen »Lebehoch!« unbedingt in die Wagschale von Deutschland!«

Videč le v nemštvu »narodnost« (Volkstum), je odklanjal slovanske jezike iz državnega zbora, misleč, da tiči za tako zahtevo »eine kleine slavische (Camarilla?) Tücke im Hintergrunde dieser Komödie, worüber man sich leicht selbst aufklären kann; nämlich 2 Slaven und nur 1 Deutscher — also!« (8. julija 1848).

O Jelačiću je zadrževal svoje mnenje (6. julija). Očividno mu ni ugajalo, da je Jelačić dne 1. avgusta 1848., ko se mu je v Gradcu priredila serenada, ob pesmi »Was ist des Deutschen Vaterland?« molčal, dočim je po štajerskih narodnih ploskal in izpregovoril. Petrič je hotel bana pozneje po činih soditi, »welche

seinem ehrenhaften Charakter gemäß nicht anders als edel sein können.«

Sprejel je dopis ljutomerskega dopisnika, ki je ošteval ljutomerske »Neukroaten«, češ da žele biti v zvezi z Zagrebom. (List z dne 31./8. 1848.), a tudi repliko.

V polemiki z urednikom graškega lista »Der Herold«, z Draxlerjem je tako zablodil, da je na zadnje, v skrbeh za usodo svoje rodbine nasprotnika prosil odpuščenja in z 12. septembrom 1848. odložil uredništvo.¹

Podpisoval se je s šifro »H«. Ali ni to cirilski znak?

Julij Grečnik.

Uredništvo je za njim prevzel Julius Gretschnigg. Ta Grečnik, najbrž tudi po pokolenju Slovenec, je začel energičneje pisati zoper Hrvate. Že v listu z dne 14. septembra čitamo: »Heute soll Jelačić sein kamarillastisches Heer zum vernichtenden Kampfe gegen die Magyaren führen.« Dne 26. septembra pa piše: »Die Armee, womit der Häuptling Jelačić den Feldzug gegen Ungarn eröffnet, bietet einen Skandal dar, wie ihn die Welt noch nie gesehen. Außer etwa 15 bis 20000 Mann Grenzsoldaten lauter räuberisches Bettelgesindel, Volk, gegen dem die Bewohner asiatischer Steppen Kavaliers sind.... zusammengeklautes Gesindel...«

Vnet za »demokratischer Verein«, ki je madžarskim huzarjem dne 22. septembra priredil bakljado, imenuje »Heroldovega« urednika Draxlerja »den alten intimen Haus- und Busenfreund des werdenden Slavenkönigs«, »den Pseudoverwandten des

¹ Gotti, die Ereignisse des Jahres 1848, p. 201. pravi da Petrič ni bil za uredništvo sposoben mož. »Das Ringen darnach, in allem und jedem ein entsprechendes Wort zu sprechen und eine eigentümliche Lust an literarischen Katzbalgereien, die sich nur um Persönlichkeiten drehten, ohne zur Aufklärung der Sache das Mindeste beizutragen, verwickelte den Redaktor in eine Unzahl verdrießlicher Händel, die zuletzt nicht nur seinen Rücktritt von der Redaktion, sondern mittelbar selbst seine Entfernung aus seiner öffentlichen Bedienung zur Folge hatten. Eine Inkosequenz reichte der andern die Hand und so kam das Blatt allmählich um allen Kredit.«

kroatischen Wallenstein« (v listu z dne 26. septembra), nanašajoč se pri tem na to, da je bil Draxler dne 1. avgusta pri Jelačiču v loži graškega gledišča. Tem besedam sledi pesem »An die Magyaren.«

Wacht auf! wacht auf! ihr Magyaren
 Es braust der Slaven wilde Flut,
 zusammen muß ihr euch nun scharen
 mit längst bewährtem Heldenmut.
 Es gilt den Wallenstein zu jagen,
 der für die Kamarilla ficht,
 Was seine Worte euch auch sagen,
 ihr Magyaren, glaubt es nicht!

(V celem 7 kitic).

Toda Grečnik v tem listu ni mogel dolgo imenovati »den Helden der Kamarilla«, zakaj »Blätter der Freiheit und des Fortschrittes« so prenehale z dne 30. septembra 1848. Odtle je kanil izdajati na svoje troške nadaljevanje kot »Volkszeitung.«

Ker je pa napadal vojaštvo, so nekoč militaristi provalili v njegov stan in ga s sabljami ranili; storilci so se sicer morali zagovarjati, a Grečnik je pobegnil, ko se je raznesla vest, da bo tožen radi soudeležbe pri oktoberski ustaji (Gatti, Die Ereignisse etc., 202 (203).

Prešeren in mrtvaški list Andreja Smoleta.

Prvi slovenski mrtvaški list je naredil Prešeren prijatelju Smoletu — tako poroča Levec v »Zvonu« 1879, str. 49; zvedel je to od Levstika.

Prof. Kaspretu se je posrečilo dobiti Smoletov mrtvaški list, ki slove:

Včeraj o pol enajstih ponoči me je britka žalost došla, de mi je preljubiga bráta, Andréja Smoléta, zgódna smert vséla. — Pogrèb bo jutri ob treh popoldne.

*Naj ranjki prijátlam in snancam v milim spominju ostáne!
 V Ljubljani 1. dan Grudna 1840.*

Mihael Smolè.

Nad besedilom je slika kamenitega katafalka z žalujkami. Zanimivo je, da je list tiskan z gajico.

*

V Ljubljani si je bila gajica takrat že priborila prijateljev. Korytko, prognani Poljak, je že želel izdati svoje narodne pesmi z gajico; v istini pa jo je uvedel na Kranjskem Smole 1840 z »Varhom«, pa tudi Linhartov prevod »Veseli dan ali Matiček se ženi« je bil istega leta v enem delu naklade tiskan v gajici; »izdajo v gajici je založil gotovo Smole sam«, pravi Štrekelj v »Zborniku Mat. Slov.« 1900, 251.

Potovanje je Smoletu rano razširilo obzorje. Ko še je Prešeren študiral na Dunaju, je prepotoval Smole slovanski jug; prišel je čez Hrvatsko, Slavonijo, Srem, Bačko in Banat tja do Erdeljskega ter mimo Belgrada; »ti spodnji ljudje se čudijo, da smo mi tako nagnjeni srbskemu jeziku«, je pisal Čopu (Zbornik Mat. Slov. 1904, 175).

Spričo tega njegovega obzorja je umevno, da je bil osobito simpatičen Stanku Vrazu. Že leta 1834 ga je posetil Vraz na gradu Prežeku (Preisegg) pod Uskoki (Vraz, Dela V. 200).

Neposredno pred svojo smrtjo je Smole dvakrat pisal Vrazu in ko je dospel Vrazov odgovor v Ljubljano (»Smoletov brat da je valjda poštnar v Ljubljani«, ib. 198—199), Smoleta ni bilo več. »Dieser betrübende Todfall hat unter den Patrioten Kroatiens die größte Sensation erregt. Er wird allgemein betrauert. Daß mich die Nachricht davon sehr consternirt hat, brauche ich Dir nicht umständlicher zu beschreiben«, je pisal Vraz Prešernu (ib. 199).¹

Baš radi tega, ker je Smole izdal dvojce dramatskih del v ilirskem pravopisu, ga Vraz imenuje »Anacharsis slove-

¹ Neistinita vest, da je Smole umrl, se je razširila v Gradcu že leta 1835; Vraz je pisal 3. decembra 1835 Muršecu: »Smolè nabiratelj narodnih pesem na Kranjskem je vmerl; Čopova smrt Nam je že znana. Dve močni roki naše slovesnosti sta zlomljeni.«

niens« (il. 192).¹ In ko je Vraz par mesecev po njegovi smrti potoval širom Slovenije in v Ljubljani opazil, da Smole še ni imel spomenika, »on, koji je dao domorodcem Linhartu i Vodniku spomenike ponoviti i sa slovenskimi napisu uresiti«, je pozelel, da bi »svi Iliri načinili makar kakov spomenik njemu, koji je prvi v Kranjskoj slogu ilirsku praktični razumio te na svoj trošak dao tri zabavne knjige s novim pravopisom tiskati.« (il. 32).

Ni dvoma, da je bil Smole med onimi, ki so želeli, naj bi se novi l. 1839. nameravani ljubljanski literarni časopis tiskal z ilirskim pravopisom.²

Tak pospeševatelj ilirskega pravopisa je zaslužil tudi ilirsko tiskani mrtvaški list.

Da ga je sestavil Prešeren, je nad vse verjetno, a pozitivnega dokaza za to doslej nimamo. *Dr. Fran Ilesič.*

Donesek k uskoškimi naselbinam v Skokah na Dr. polju.

Prof. dr. H. J. Bidermann je l. 1883 v XXXI. zv. »Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark« priobčil članek: »Die »Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate«, v katerem poleg drugih opisuje tudi srbsko naselbino v Skokah pri Mariboru. O isti stvari govori tudi dr. Vladimir Levec v »Pettauer-Studien, Unter-

¹ Anacharsis je bil (po pripovedkah) Scit kraljevega rodu, ki je v Solonovih časih v svrhu svoje naobrazbe s prijateljem Toksarisom potoval po Greciji; ko se je pa vrnil, so ga v domovini baje ubili, ker je hotel zemljo helenizirati. Razmerje med Scitijo in Grecijo prenaša Vraz na Slovenijo in »Ilirijo.«

² O tem je pisal 9. marca 1837 Dav. Trstenjak Cafu po pismu, ki ga je bil prejel iz Ljubljane; »Trstenjak žalibog ni pristavil imena svojega poročevalca, o katerem moremo le ugibati«, je pisal Štrekelj v »Ljublj. Zv.« 1900, 856.

O isti stvari pa je Trstenjak že dne 4. jan. 1839 pisal tudi Vrazu v Zagreb: »Pismo iz Ljubljane od g. Žaklja kaže mi, da Prešerin hoče učredit taj krajnski časopis.« (Trstenjakov list v zagrebški vseučiliški knjižnici). Tisti »ilirski« poročevalec iz Ljubljane je torej bil Žakelj.

suchungen zur älteren Flurverfassung, II. Abthlg. Wien 1899. Im Selbstverlage der Anthropologischen Gesellschaft.«

Naslednje vrstice bodo omenjena spisa v marsičem spopolnile in razširile.¹

Bidermann piše: »Die Ortschaft Skok (Skogen, Skoka), jetzt mit Dobrofzen eine besondere Ortsgemeinde des Gerichtsbezirkes »Marburg rechtes Draufer« bildend, hat nach der letzten Volkszählung 122 Einwohner, hatte aber zur Zeit, wo C. Schmutz sein »Histor.-topogr. Lexikon von Steiermark« zusammenstellte, d. i. vor etwa 60 Jahren, laut dem IV. Theile dieses Lexikons (S. 12.) 222 dahin zuständige Bewohner und einen Flächenraum von 1219 österr. Joch (meist Drieschfelder).« Potemtakem bi se število prebivalcev bilo do današnjega dne skrčilo približno na polovico! Temu pa ni tako. Imenovani leksikon je bil izdan l. 1825 in so Skoke s kakimi 20 hišami, z vasjo Dobrovci vred tvorile eno katastralno občino z imenom Skoke. Kar stoji v Schmutzu pod imenom »Skogen«, velja za celo katastralno občino, ne pa samo za vas Skoke; imena »Dobrovce« ali »Dobrofzen« Schmutz sploh nima. Vas Skoke je l. 1825 utegnila imeti 100 prebivalcev in je rastla celo normalno; kajti 122 prebivalcev je pri ljudskem štetju l. 1880, ki ga ima Bidermann v mislih, imela skoška vas sama. Tudi ploščina 1219 oralov velja za celo katastralno občino. Skoke same merijo okoli 300, Dobrovce pa 900 oralov.

Bidermann piše dalje: »Das Terrain, auf dem sie (die Ortschaft Skok) entstand, hieß von altersher »Wodogay«. Tega imena Bidermann ne razlaga, kakor ga danes tudi nihče ne pozna; vendar je pomen popolnoma jasen. Hosta na južni strani Skok proti Dobrovci je na občinski mapi l. 1825. imenovana Gaj in se še danes tako zove. Gotovo pa je ta Gaj v tistem času, ko je tukaj bivalo malo ali nič ljudi, bil mnogo večji. Ljudje, ki so se sem naselili, so ga namreč veliko izkrčili za polje.

¹ L. 1904. je »Zgodovinsko društvo« priredilo poljudno predavanje v Skokah, katero je imel pisatelj teh vrstic. Pri zbiranju gradiva za predavanje je dobil nekaj novih podatkov, ki niso brez pomena za zgodovino srbskih naselbin na Štajerskem.

Pomen drugega dela besede je torej dognan. Kar se pa tiče vode, je res, da je danes, vsaj večje, nima. Ali nekdanj jo je imel, in od tega ni tako dolgo. Stari ljudje še pomnijo, da je Hočka voda, ki zdaj teče na Rogoznico in se za vasjo izgubi, tekla skozi Skoke, torej skozi Gaj. V vasi je ob tem potoku stal mlin, in hiša, kjer je bil nekdanj mlin, stoji še zdaj; najti jo je blizu vaške kapele. Tako je naravno, da so stari kraju, ki ga imamo v mislih, rekali Vodogaj.

Levec: »Das Terrain, (Vodogaj) war seit 1195 dem Kloster Seitz zehentpflichtig«. Stepischnegg (Das Karthäuser-Kloster Seiz) piše na str. 14: »Während seiner Anwesenheit zu Marburg 1195 fertigte Herzog Leopold VI. der Glorreiche eine Bestätigungs-urkunde für Seiz aus über die Zehenten in den Villen Rachis, Wedoai (Vodogaj) und Rogotz, welche sein Vater der Karthäuse als Seelgeräthe geschenkt hatte.« L. 1195. je torej Leopold VI. le potrdil, da je od Zajčkega samostana za Vodogaj dobil desetino; ne sledi pa iz tega, da je Zajčki samostan imenovano desetino začel dobivati, marveč dobival jo je brezdvomno, odkar je bil lastnik Vodogaja. To pa je postal med letom 1192 in 1194, kajti ti dve leti je vladal Leopolda VI. oče, Leopold V., ki je samostanu podaril Vodogaj.¹

Zelo važna je tudi listina, izdana v Rečici (Rietz) dne 12. jul. 1247, s katero oglejski patrijarh Bertold izroči zajčkemu samostanu desetino v Rogoznici, Vodogaju, obojnem Račju in Hajdini, katere vasi so dotlej posedali štajerski vojvodi kot leno. Iz te listine razvidimo, da je zemljišče omenjenih vasi bilo izprva last oglejskih patrijarhov, ki so ga pa prepustili deželnim vojvodom štajerskim. Ker je l. 1246. padel v vojni z Ogrri zadnji Babenberžan Friderik Bojeviti, so imenovana posestva zapadla zopet prvotnemu gospodarju, oglejskemu patrijarhu, ki je sedaj njih desetino podaril znovič zajčkemu samostanu.

Zahn smatra »Wodowei« za današnjo Podovo. Toda v omenjenih dveh listinah se »Wodowei« omenja vedno med Rogoznico in Račjem. V prvi beremo: »... duarum Rachis (Spodnje in Gornje Račje), Uedoai et Rogott«, v drugi: »... Rogotte,

¹ Gl. J. v. Zahn, Urkundenbuch, II. Bd. pg. 32—33.

Wodowei, Ratsna et Ratsna«, torej ravno obratno, kakor v prvi listini. »Wodowei« je torej iskati v sredini med Rogoznico in Račjem, in to so ravno današnje Skoke, dočim je Podova 2 km nižje Račjega. Da se razvrstitev v listinah drži res topografske lege, potrjuje tudi to, da se v listini iz l. 1247. na zadnjem mestu omenja Hajdinja: »nec non et in possessionibus suis apud Kandingen«. Če obe listini ostala imena naštevata po lokalnem redu, zakaj bi ravno »Wodowei« pisec djal na drugo mesto, kakor mu gre, če misli s tem Podovo. Tudi etimološko sta »Uedoai« in »Wedowei« veliko bližje Vodogaju kakor Podovi.

Listine, ki jih g. Zahn našteva v svojem »Ortsnamenbuch« pod imenom Podowa, ne govore o istem selu, ampak le »dorf Podob« (1441) in »Podob« (1464) se nanašajo na Podovo, ostale pa na kraj Vodogaj med Rogoznico in Račjem.

Od Zajčkega samostana je Vodogaj l. 1528. kupil mariborski meščan Christof Wildenrainer. Bidermann piše zdaj Willenrainer, zdaj Wildenrainer. V nekaterih listinah se namreč čita prva, v nekaterih druga oblika; prava je pa zadnja. Ta mož je tisti bogati meščan in mestni sodnik, ki je l. 1532, ko so Turki pod velikim vojskovodom sultanom Solimanom II. oblegali Maribor, posadki v mestu poveljeval tako izvrstno, da so Turki bili primorani, oblego opustiti. Njemu v spomin je mestni občinski odbor mariborski imenoval neko ulico »Wildenrainer-Gasse«. Tudi Levec piše »Willenrainer«, ker je obliko vzel iz spisa Bidermannovega.

Wildenrainer je na kupljenem zemljišču dal postaviti leseno hišo, hlev in škedenj s parmo, in odslej se to posestvo imenuje »Wildenrainer-Hof«. Levec misli, da sta »Wildenrainer-Hof« in »Drauhof« eno in isto, kar je popolnoma krivo. Wildenrainerjev dvor je stal v današnjih Skokah in sicer na sedanjem posestvu Jožefa Divjaka, hišno št. 14. Drauhof, nekdanja graščina, pa je sedaj znana pristava z veliko zidino, ki spada pod Dobrovce in se nahaja 3 km jugovzhodno od Skok.

Levec piše: »Von der Witwe des genannten Bürgers (Wildenrainer) brachte den Hof mit sammt den zugehörigen

7 Hufen die Landschaft von Steier 1556 an sich und siedelte daselbst zunächst drei aus Bosnien flüchtige Uskoken — oder Pribegenfamilien, Aleksić, Doytšin und Vukmyr an«. Tako tudi Bidermann, samo ne trdi, da so imenovani uskoki prišli iz Bosne. Za gotovo se le ve, da so bili narodnosti srbohrvatske ter so iz Turčije pribežali v Slavonijo; toda ali iz teritorija današnje Bosne ali iz onega današnje Srbije, to pa se ne ve.

Listine kažejo, da je Wildenrainerjev dvor z zemljo vred od vdove kupila l. 1556. štajerska dežela. Bidermann piše na str. 19 in 20: »Untergebracht wurden auf demselben zunächst die Familien Alexić, Doytšin und Vukmyr, denen die Landschaft am 7. Juli 1556 ihn (den Besitz) mittels eines brieflichen Scheines einantwortete. . . . Bei der Zuweisung jener Ländereien erhielt jede der drei Familien den gleichen Anteil«, in na str. 22 in 23: »Wir erfahren aus Processakten, daß die Familien Alexić und Vukmyr unter den oben genannten Theilbesitzern die Ersten waren, „so sich von dem Erbfeindt herüber zu der Christenheit an diss Ort (Skoke) begeben“ . . . endlich, daß der Ortsname Skok nur eine Abkürzung für „Uskoken-Hof“ ist und um das Jahr 1587 an die Stelle eines andern trat, wie das ein den Acten beiliegender Zettel bezeugt, auf dem eine gleichzeitige Hand Folgendes notierte: „Das Dorf . . . heißt Odobesskho, ain grosse Meill weegs von Marchpurg gegen Pethau werths gegen Pacher, man nennnds sonst nur der Ussgoggen-Hof“«. Ime »Odobesskho« brezdvomno ni drugo nego »Od obeh uskokov«, krajše »Od obeh skokov« in se nanaša na prva dva naselnika: Aleksića in Vukmyra.¹ In vendar prilastujejo že listine l. 1556 Skoke vsem trem! Jaz si stvar tolmačim tako, da so bili zakoniti lastniki Skok že od začetka vsi trije, a da je Doytšin se v Skokah faktično naselil še le več let pozneje, menda nekoliko pred l. 1587. Oficialno ime pa Odobesskho nikdar ni bilo; tako je selo nazivalo le slovensko ljudstvo v soseščini. Pozneje, ob

¹ G. M. Žunkovič »Die Ortsnamen des oberen Pettauer Feldes« razlaga ime »Odobesskho« iz »vdovsko posestvo«, kar pa nima stvarne podlage. Tudi ni, kakor on misli, »Odobesskho« današnji Drauhof in ne Wartenheim.

času cesarja Franca I. je gosposka iznašla in razglasila tudi ime »Springdorf«, ki pa ni obveljalo.

Levec piše (po Bidermannu) netočneje: »Die Ortschaft wird 1587 Odobesskho genannt« s pristavkom: »eine Bezeichnung, die an das ältere Wodowei und Wodogay anklinkt«. Po tem, kar smo slišali, pač niti besedice ni treba v dokaz, da besedi »Odobesskho« in »Wodogay« nimata etimološko nič skupnega.

Nekateri izmed Skokov so radi zaslug za Avstrijo bili povzdignjeni v plemiški stan. »Unterm 3. August 1574«, piše Bidermann (str. 36), »verlieh Kaiser Maximilian II. im Wege der ungarischen Hofkanzlei dem Radossav Bakoš (»Woywoda noster Kapronzensis«), dann den Brüdern desselben: Raketa, Peak und Ogman (?) den Adelstand. Original (ohne Siegel) im Besitze der Dorfschaft Skok«. Tako Bidermann. To poročilo je treba v nekaterih točkah spopolniti. Listino shranjuje Frančišek Pesek v Skokah, je koženica; besedilo se tuintam čita že zelo težko. Vendar se razločno čita Radozaw, kar je brezdvomno Radoslav, Raletha in ne Raketa, Ogman pa je tako jasno, da Bidermanov vprašaj nima pomena.¹

Na čelu ji je naslikan grb: na rdečem polju gola roka s turško sabljo, spodaj krvaveča turška glava, med okvirom druga roka s sabljo, enaka prvi. Listina pa ima tudi pečat in sicer brezdvomno pristen, a odtrgan je, vendar se s sledovi na koževini natanko ujema. Pečat je iz voska ter se nahaja v okrogli leseni pušici; krog cesarskega dvoorla je napis: Maximilianus II. D. G. El. Rom. Imp. Semp. Aug. ac Germ. Hungariae, Boem. Dal. Croaciae rex Archi. — Austri. — Pečat je obešen na črnorumen motvoz, ki ima na enem koncu pramen.

Razna dejstva so Bidermanna dovedla do sklepa: »Wahrscheinlich ist diese Serben-Ansiedlung gegen Ende des XVI. Jahrhunderts in Verfall gerathen und hat als ein gewissermaßen geschlossener Familien-Verband den Schluß dieses Jahrhunderts nicht überdauert«. Bidermann je sklepal prav. Našel sem in sicer tudi pri posestniku Pesku kupno pogodbo, ki potrjuje, da

¹ Gl. prilogo I.

je že 30. maja 1664. neki Hanns Adam von Sigerstorff prodal Uskokken-Hof z zemljiščem, ki je k njemu pripadalo, Juriju Pleteršekcu in njegovi ženi Katarini.¹

Ker je zadnja listina, ki poroča o Srbih v Skokah, iz leta 1587. in ker je Uskokken-Hof leta 1664. bil že last nemškega plemenitaša, je torej brezdvomno, da se je naselbina jela kršiti med tema dvema letoma, najbrže pa že okoli l. 1600.

Poglejmo še krstne knjige župnije slivniške, pod katero Skoke spadajo; segajo nazaj do l. 1686. Kakor je iz teh knjig posneti, je na Skokah po letu 1686. bilo razmeroma malo srbskih posestnikov, zato pa več slovenskih. H krstu so pošiljali, oziroma botrovali l. 1687. Skok (slovenska nazivka za uskoka), Štefič, 1689. Smuk, Vogrišek, od 1690. naprej Weber, Schuster, Reich, Knechtel, Kokl, Kokol, Paulin, Tarkuš, Špurej, Goričan, Ulaz (to ime spominja na Srba), Čauder, Glaser, Mešinovič, Pleteršič, Meslinič, Petričič, Jakopič, Šiberlič; največkrat pa botrujeta rodbini Meslinovič (tudi Maslinovič, kar je gotovo nekdanje Mislinovič) in Pleteršek. Čim dalje dol, tem redkeja so srbska imena in tem navadnejša slovenska. Potemtakem so Srbi okoli leta 1600. polagoma zapuščali Skoke in so v polnem številu tukaj bivali le kakih 50 let.

Skoki so svoja posestva prodali drug za drugim ter odšli. Saj jim je, če cesarju ni bilo mogoče dati jim rodovitnejših in večjih zemljišč, kazalo najbolje, posestva v Skokah prodati; bila so namreč mnogo vredna radi svoboščin, ki so bile združene z zemljiščem, ne pa z osebo lastnikovo, in so se torej tudi z zemljiščem vred smele prodati, tako da so se za nje dale izkupiti lepe svote.

Ostali pa so v Skokah najbrž le tisti Srbi, ki se jim je iz tega ali onega vzroka godilo bolje, ki jih torej niso razmere primorale iti dalje. Dokaz za to nam je Mislinovič, tolikratni boter.

Kam so se odhajajoči Srbi obrnili, se ne da dognati. Bržkone nazaj v Granico, kjer so se med svojimi rojaki izgubili; le tako je mogoče, da so njih sledovi popolnoma izginili.

¹ Gl. priložo II.

Priloge k temu so bile tudi vsebne, ki so se nanašale na druge obseve, ki so bili v tistem času v lasti nekaterih posestnikov. Vsebinske priloge so bile tudi v obliki listin, ki so bile v lasti nekaterih posestnikov. Vsebinske priloge so bile tudi v obliki listin, ki so bile v lasti nekaterih posestnikov. Vsebinske priloge so bile tudi v obliki listin, ki so bile v lasti nekaterih posestnikov.

Priloge k temu so bile tudi vsebne, ki so se nanašale na druge obseve, ki so bili v tistem času v lasti nekaterih posestnikov. Vsebinske priloge so bile tudi v obliki listin, ki so bile v lasti nekaterih posestnikov. Vsebinske priloge so bile tudi v obliki listin, ki so bile v lasti nekaterih posestnikov.

Zadnji potomci Pieteršekovih, ki so se je rodil na »Frajerjevem« l. 1822, je star mož Peter Marat. Oče mu je bil Peter Marat, se je rodil na Kranjskem, služil v Rogoznici ter se priženil na »Frajerjevem«; žena mu je bila Marija Pieteršek, rojena 1806. Prednik Marije Pieteršek ter gospodarji na »Frajerjevem« pa so bili: Boštjan Pieteršek (roj. 1773) in Marija, Miha Pieteršek (roj. 1726) in Marija, Jurij Pieteršek (roj. 1690) in Helena ter Jurij Pieteršek in Ursula. Zadnji je bil brezdvomno

sin onega Jurija Pleteršeka, ki je skoški dvorec kupil od Sigerstorfa.

Ali je v današnjih Skokah najti srbskih sledov? Bidermann piše na str. 24: »Dafür dafs die genannten (Serben-) Familien die Eigenart ihres Stammes daselbst fortpflanzten und durch ihre Vermischung mit Einheimischen verbreiteten, spricht manche in neuerer Zeit gemachte Wahrnehmung. So schreibt mir Davorin Trstenjak, ein Slavist von unbestreitbarem Scharfblicke in ethnographischen Dingen: „Als ich im September des Jahres 1844 als Caplan in Schlemitz bei Marburg angestellt wurde und mich die Krankenbesuche in die eingepfarrten Ortschaften führten, fielen mir die Dörfer Skoke und Dobrovci besonders auf. Der Gesichtstypus ihrer Bewohner ist verschieden von dem der Gebirgsbewohner, der sogen. Pohorci, der Körperwuchs nicht so gedrungen, sondern mehr schlank, die Haare sind mehr schwärzlich. Die Familiennamen Radolić, Marković, Milovčić ließen mich in ihnen serbokroatische Ansiedler erkennen... Der Name Skoki, Skokliani führte mich damals schon auf die Vermuthung, diese Bewohner dürften Uskoken sein.“ In gleicher Weise hat sich Rudolf Puff, der diese Leute ebenfalls aus persönlicher Anschauung kannte, im Jahre 1853 über sie geäußert.«¹

Jaz sem se trudil opazovati Skokljane, kakor se imenujejo sami, na vse strani; a uveril sem se, da se od sosedov na polju danes ne razločujejo v ničemur: ne v telesnih in ne v duševnih posebnostih, ne v govorici, ne v noši, ne v običajih in ne v stavbi hiš! Seveda jih nisem primerjal s Pohorci, ker so ti itak povsem drugačni ljudje nego Poljanci; ampak le s temi sem jih primerjal. Tudi srbskih imen, namreč priimkov v Skokah ni več; izmrla so. Pač pa so se do zadnje dobe ohranila kot hišna imena; tako se je n. pr. Peskova hiša imenovala »pri Markoviču«, Pivčeva »pri Jakoliču«. Sled nekdanjih srbskih uskokov je le ime »Skoke«, nadalje dejstvo, da Skoke nimajo travnikov, ampak poleg gozdov le njive (Srbom je namreč primanjkovalo živeža in vsled tega so bili prisiljeni, kolikor

¹ Marburger Taschenbuch, I. Bd.

možno, sveta izpremeniti v polje), in končno utegne biti hiša št. 14.

Nekak spomin na nekdanje posestnike Skok bo pač tudi to, da se tukaj njive orjejo v različnih smereh (Blockform) in ne v isti smeri, kakor pri vseh bližnjih vaseh (Gewannenform).

Priloga I.

1574, dne 3. avgusta, Dunaj.

Maksimilijan II. podeli potom ogrske dvorne kancelarije plemstvo vojvodu koprivniškemu Radosavu Bakoš in njegovim bratom Raleta, Peak in Ogman.

Kopija M. Slekovca.

Nos Maximilianus Secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae, Ramae, Seruiae, Gallitiae, Iodomariae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, Wirtembergae et Thecae, Princeps Sueviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae, Landgravius Alsatie, Marchio Sacri Romani imperij supra Anasum, Burgouiae ac superioris et inferioris Lusatiae, Dominus Marchiae Sclauoniae, Portus Naonis et Salinarum etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis. Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilimam supplicationem nostrae propterea factam Maiestati. Tum vero attentis et consyderatis fidelitate et fidelibus seruitijs fidelis nostri Agilis Radozaw Bakos, Wayvodae nri Kapronczgi, quae idem Sacrae preprimis Regni nostri Hungariae Coronae et deinde Maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate fideliter et vtiliter exhibuisse et impendisse ac in futurum quoque exhibere et impendere velle dicitur. Cum igitur ob hoc, tum vero et gratia et munificentia Nostra Regia, qua quosque de Nobis et Republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos, Antecessorum nostrorum diuorum quondam Hungariae Regum

exemplo prosequi eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possent, decernere consuevimus. Eundem Radozan Bakos et per eum Raletham, Peak et Ogman similiter Bakos, fratres suos carnales, e statu et conditione ignobili in qua hactenus perstitisse dicuntur, de Regiae Nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali exemptos, in coetum et numerum verorum Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobilium duximus cooptandos, annumerandos et adscribendos. Annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, Vt ipsi a modo imposterum omnibus illis gratijs, priuilegijs, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobiles hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine vsi sunt et gauisi, vti, frui et gaudere perpetuis semper temporibus possint et valeant haeredesque et posteritates ipsorum vtriusque sexus vniuersae valeant atque possint. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque Nobilitatis signum haec Arma siue Nobilitatis insignia SCVTVM vero militare erectum rubei coloris in fundo caput Turcicum cruore madens continens, superque illud ex superiori dextro scuti angulo brachium hominis caesio colore amictum et frameam nudam tenens prominere cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam ferto militari aliud hominis brachium priori per omnia conforme profereñ. ornatam. A summitate galeae lacijs hinc rubei et crocei illinc caesij et aurei colorum in vtrumque Scuti latus defluentibus illudque decenter adornantibus. Prout haec omnia in principio seu capite praesentium literarum nostrarum Pictoris manu et artificio proprijs suis coloribus recte depicta esse cernuntur. Eidem Radozan Bakos ac per eum dictis Ralethae, Peak et Ogman similiter Bakos fratribus suis carnalibus ipsorumque haeredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniuersis gratiose danda duximus et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes. Vt ipsi a modo imposterum futuris semper temporibus eadem Arma seu Nobilitatis Insignia instar aliorum Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobilium omnibus iuribus, praerogatiuis, indultis

libertatibus et immunitatibus, quibus eidem vel natura vel consuetudine vsi sunt et gauisi, utantur atque gaudent vbique in praelijs, certaminibus, hastiludijs ... camentis duellis manomachijs et alijs omnibus et quibusuis exercitijs militaribus et Nobilitaribus Necnon sigillis suis corronis, auleis annulis vexillis clypeis tentoriis domibus generaliter vero in quarumlibet rerum expeditionum generibus sub ... et sinceræ Nobilitatis titulo; quo eos ac haeredes ipsorum vtriusque sexus vniversos ab omnibus cuiuscumque status, dignitatis, conditionis et praeeminentiae homines existant, dici, nominari haberique et reputari volumus, ferre, gestare illisque vti, frui et gaudere possint et valeant haeredesque et posteritates ipsorum vtriusque sexus universae valeant atque possint. Imo damus et concedimus praesentium per vigorem In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras, secreto sigillo nostro, quo vt Rex Hungariae vtimur impendenti communitas Eidem Radozaw Bakos ac per eum dictis Raletiae, Peak et Ogman similiter Bakos, fratribus suis carnalibus ipsorumque haeredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniversis dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri Nobis dilecti Reuerendi Ioannis Listij Episcopi Ecclesiae Iaurien̄ locique eiusdem Comit̄is perpetui Consiliarij et Aulae nostrae Summi Cancellarij in Civitate nostra Viennae Austriae Tertia die Mensis Augusti Anno domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo quarto. Regnorum nostrorum Romani duodecimo Hungariae ac aliorum vndecimo Bohemiae vero anno vigesimo sexto VENERABILIBVS in Christo patribus dominis Georgio Draskowith Colocen̄ et Bachien̄ Ecclesiarum Canonice vnitarum electo Archiepiscopo, Stephano Radetio Angrien̄ praefato Georgio Draskowith Zagrabien̄, Paulo Bornemyzza Transsylvanien̄, Gregoiro Bornemyzza Varadien̄. Ioanne Monozloy Quiqueecclesien̄, Stephano Feierkewy Wesprimien̄, praefato Ioanne Listhio Iaurien, eodem Paulo Bornemyzza, gubernatore Nitrien̄, Ioanne ab Wylak Vacien̄, Balthasare Mellegh Chanadien̄, Zacharia Moßoszy Timmen̄ ac Georgio Sywkowich Segnien̄., nec non Administratore Modrusien̄. Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus Strigonien̄ Sede Archiepiscopali, Boznē item et Sirmien̄ Sedibus Episcopalibus

vacantibus. ITEM Spectabilibus et Magnificis, Comite Nicolas de Bathor, Iudice Curiae nrae, praedicto Georgio Draskowith, Regnorum nrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Bano, Comite Georgio de Zriny Tauernicorum, Ladislao Banffy de Alsolyndwa Agazowan, Balthasare de Bathyan, Dapiferorum, Ioanne Pethew de Gerße, Cubiculariorum, Ioanne Balaba de Gyazmath Ianitorum, Michaelae Wardaj de Kiswarda, Pincernarum Nostrorum Regalium Magistris, caeterisque quam plurimis Regni nostri Comitatus tenentibus et honores,

Maximilianus m. p.

Ioan: Listhius. E. m. p.
Iaurien et

Priloga II.

1664, dne 30. maja, Maribor.

Hanns Adam v. Sigerstorff proda svoj dvorec v Skokah Juriju Pleteršku in njegovi ženi Katarini.

Ich Hanns Adam von Sigerstorff I. V. L. und Ich Anna Maria Sein Ehefrau Bekhennen hiemit für Unß und all unßere Erben Thuen auch Khundt Menniglich, daß wier eines Stätten, Ewigen und Unwiderrufflichen Kaufß aufrecht und redlichen Hingeben und Verkauff haben Unßeren eigenthümblichen Freyhoff zu Sgockendorf unentlegen von der Traa im Traafeld von St. Nicolaidorff an der Pettauer Strassen ins Feld herüber sambt allen denen dazugehörigen und darbey herumbliegenden Äckheren und Wißmathen so Unterschiedlich an denen Benachbarten gründen anrainend, in acht Stuckh äckher und zwo Wismath abgetheilt gestaltsamb solche wier possediert und Innengehabt, also und derzeit aller und jeder Dienstbarkeit, eß sei in Zinß, Steuer, Contributionsanlagen, Zehenddienst und anderen, wie es Immer Nahmen haben, oder Erdacht werden kann, genzliechen Befreyt, Ledig und müeßig, Dem Erbarn und Beschaidnen Jury Pleterscheckh, Catharina seiner Ehewürthin und allen Ihren Erben umb eine Summa geldeß, darumben Sie Unß paar Bezahlt, Und wüer Vergnüegt worden seint also und dergestalt, daß nunmehr Benante Conleuth als Käuffer solchen Hinob-

bedeuten Hoff und Gründe von nun an und Hinfüran als Ihr eigenthümbliches guett und derzeit in aller Befreyung nutzen genießen, gebrauchen, darmit nach Ihrem Belieben und Wohlgefallen handeln, wandeln, Veralienieren, Verkauffen, Verschafen und Vermachen, waß gestalten Ihnen gelüsted, ohne unsere und unsero Erben noch meniglicher Ihro Hindernuß Eintrag, Ansprach und Widerrede Thuen können und mögen. Bey welchen Kauf wüer Anfangs Benannte Verkäufer die mehr Ermelte Conleuth alß Käufer Und all deren Erben zu schutzen, zu schermen, vor aller Klag und ansprach ohn all Ihren Entgelt, frey, sicher zu halten und so oft es die noth Erfordern würde mit dem Rechten zu vertreten und also Bey dißem obbenannt verkaufften Hoff und Gründten alß einem rechtmeßigen Kauff in allweg zu manutenieren schuldig und verbündet seind Alles Treulich ohne Gefährde, auch bey Verbündung deß allgemainen Landschadenbunds in Steyer. Urkundt dessen Unßer Hieranhangend angeborne Wappen Insigillen. Beschehen Mahrburg nach Christi unßeres Erlößers und Seligmacherß gnadenreicher Geburth den 30. May 1664 Jahres.

(Na zunanji strani: »Kauffbrieff Über den Freyhoff zu Sgockendorf.)

Poleg izvirnika ima Pesek tudi prepis, ki je zelo star, a se ne vjema v vsem z izvirnikom.

G. Majcen.

Književna poročila.

v. Zahn, Styriaca. Gedrucktes u. Ungedrucktes zur steierm. Geschichte u. Culturgeschichte. 3. zv. Gradec, 1905.

Epizode in odlomki iz vseh dob in vseh delov zgodovinskega življenja Štajerske polnijo to knjigo, posebno pozornost slovenskega občinstva pa vzbuja črtica »Wie die Deutschen kamen« (str. 1—20). Glavne točke iz te razprave so:

Trgovec in blagovestnik sta spletala prva kulturno skupnost med Slovenci in Nemci. Za njima je prišla, kakor povsod, vojna sila in ustvarila prvo, sicer še precej ohlapno državno pravno zvezo (z Bavarci), ki se niti po avarskih zmagah Karola Velikega ni utrdila.

Po obdunavskih pokrajinah so Franki seveda nadaljevali že pričeto kolonizacijo in ustanovili mejno grofovino, celo po Gornji Panoniji so se razkropili nemški naseljenci; toda Štajersko in Koroško sta se izprva samo podredili nemškemu protektoratu, kakor se izraža Zahn po moderni analogiji. Še le sredi 9. stoletja se je tukaj pričela kolonizacija in značilno za prijazne razmere obeh narodov je, da so bili spočetka večinoma Slovenci, katerim je po laril frankovski kralj hogata posestva iz svojega ozemlja (potomci enega izmed teh obdarovancev so bili grofi Pfannberški). In to mirno sosedstvo Slovencev in Nemcev spričujejo tudi odlična mesta, ki so jih zavzemali nekateri Slovenci še v 10. stoletju. Nemško priseljevanje pa, ki je pustilo še v 9. stoletju samo pičle sledove, je potem naraščalo do 11. stoletja: predvsem solnograški, brizniški, bamberski, brixenski škofi in bavarski plemenitniki so prepregali redko obljudeno slov. ozemlje do Drave z gostimi nemškimi naselbinami svojih podložnikov; kajti veleposestvo je koloniziralo naše pokrajine, za malega svobodnega kmeta ni bilo mnogo prostora, ta itak ni bil kos ogromni gospodarski nalogi. Na koncu članka navaja Zahn kot ilustracijo raznorodnosti teh priseljencev kolonizacijo Kainaške doline. Cesarjeva milost jo je naklonila bavarskim Welfom, a ti so kmalu potem podelili ves okraj v fevd štajerskim mejnim grofom. Ali že v tej kratki dobi so privedli, kakor kažejo krajevna imena, iz saksonske in bavarske vojvodine podložnike na štajerska posestva. Tako nadomeščajo krajevna imena listinska poročila in zato bo še le jezikovno raziskavanje dognalo, koliko raznorodnih življev se je stekalo na štajerskih tleh, dokler ni združila gospodarska in politična enotnost vseh prebivavcev v narodno celoto. Hkratu bomo tudi spoznali, da se niso samo Slovenci potapljali med Nemci, ampak da so si obratno i Slovenci narodno prilagali nemške sosedne. Zakaj kakor so izginile n. pr. kompaktne bavarske in tirolske naselbine na kranjskih posestvih brizniških škofov, tako se je izvršil isti proces gotovo tudi drugod.

Naposed je omeniti dvoje stvarnih pomot, namreč da se Slovani niso razprostirali nepretrgano od Belta do Adrije in da niso še le Čehi predrli te plasti, ampak Čehi so bili, kakor Slovenci, samo en val v plimi slovanskega morja, ki je vdrla za odhajajočimi Germani. Istotako bi hoteli popraviti nazor, ki skuša vzporejati frankovsko-bavarske vojske z žolnirji 17. stoletja in iz tega razlagati kolonizacijo Gornje Panonije po avarskih vojnah. Žolnirji, ki jih je spremljala vsa rodbina v vojno, so lahko ostali po končanem boju, kjerkoli se jim je zljubilo. Toda frankovski bojevniki niso bili vojaki po poklicu, ampak vojaška dolžnost je težila vse svobodne posestnike, nje je klicalo domače ognjišče zopet v domovino, njih ni mogla spremljati žena z otroci in zato tudi ne moremo govoriti o vojaški kolonizaciji v frankovski dobi.

Lj. H.

Doblinger Max: Hieronymus Megisers Leben und Werke.
(Mitteil. d. Inst. f. öst. Geschichtsf. XXVI. B. 3. H. Innsbruck, 1905.
p. 431—478).

Nikakor ne gre, da bi prezirali to razpravo, prvič, ker je Megiserjevo delovanje segalo precej v književnost štajerske dežele — slavni poliglot je bil v najožji dotiki tudi s slovenskimi reformatorji, drugič, da popravimo, opiraje se na to najnovejšo preiskavo, mnogo pomot, ki so v dr. Glaserjevi »Zgodovini slov. slcvtva.«

Pisatelj naglaša tesno zvezo avstrijskih zlasti južnih dežel z nemškimi vseučilišči v reformacijski dobi in pospeševanje tiska v Gradcu in Lincu. Nato opisuje: 1. Megiserjeva mladostna leta in študije v Tübingu i. dr.; 2. njegov rektorat v Celovcu; 3. prognanstvo v Frankobrodu, Lipskem in Geri; 4. pripoveduje o njegovi smrti v Lincu; 5. o njegovih potomcih in zapuščini in 6. o književnem delovanju in njegovih delih.

Iz spisa zvemo, kar še doslej ni bilo znano, da je bil Megiser v Tübingu na vseučilišču tovariš in prijatelj Dalmatinov in obeh Trubarjevih sinov. To prijateljstvo je bilo za njegovo bodočnost velikega pomena; začel se je že ondi zanimati za slovenski jezik in ljudstvo slovenskega ozemlja. Nasproti dr. Glaserju se mora poudarjati, da je bil, preden je šel v Padovo, zasebni učitelj v Ljubljani pri rodbini Kisl pl. Kaltenbrunn (Hans Kisl je jako pospeševal izdajo slov. biblije, ki je izšla v Tübingu). Še le leta 1582. je šel v Padovo, in malo potem je bil učitelj Stubenbergovih sinov; od 1588. do 1589. l. je prepotoval južne dežele (Italijo do Napolja, Sicilijo in Malto). Leta 1589. (ne pa 1590—1591, kakor piše Marn) se je naselil v Gradcu, a že leta 1590. je odpotoval iz tega mesta.

Velevažno pa je za slovensko slovstveno zgodovino, da se popravi Glaserjeva trditev, češ, da se je pečal z našim jezikom morda najbolj kot ravnatelj v Celovcu, kajti v njegovem slovarju se nahaja posebno mnogo koroških besed. To poročilo se ne ujema z dejanskim položajem, kajti njegovo delo »*Dictionarium quatuor linguarum*« je izšlo v Gradcu pri Felberju leta 1592., a Megiser je nastopil službo v Celovcu še le leta 1593., kjer je ostal do leta 1601. S temi podatki se torej ne strinja niti Glaserjevo poročilo, ki pravi, da je opravljal službo ravnateljsko na evangelijski deželni gimnaziji v Celovcu od l. 1590. do 1591., niti Marnovo, ki določa to dobo na l. 1592.—1598. Po zanesljivo dognanih letnicah bi smeli le trditi, da se je priučil slovenščine, katero je vporabil v »*Dictionarium*«, občuje s tovariši v Tübingu, nadalje na Kranjskem in mogoče tudi na Štajerskem. »*Dictionarium*« so izdali v 3 izdajah, drugikrat l. 1608. v Frankobrodu, tretjikrat l. 1744. v Celovcu.

Svojim prijateljem v Tübingu je dopisoval, ko je bil v Celovcu. Za našo slovstveno zgodovino je posebno imenitno dejstvo, da so leta

1595. le z njegovo pomočjo pripeljali na vozeh v 21 velikih sodih čez Avgsburg v slovenske dežele Trubarjeve slovenske postile, katere je izdal po smrti očetovi sin Felicijan. Skrili so jih v celovškem šolskem poslopu in odondod so romale po celi Sloveniji.

Megiser je kaj oprezno postopal v Celovcu, zato je zapustil to mesto še le l. 1601., dasi so ga že začeli siliti iz dežele l. 1898. Živel je potem v Frankobrodu, bil le kratko časa provizorični učitelj v Lipskem in pozneje zasebnik v Geri. V Linc je bil poklican l. 1613., kjer je umrl h koncu novembra leta 1619.; tudi v tem se moti dr. Glaser, pišoč po Marnu, da je »umrl leta 1616. na potovanju v Linc.«

Megiserjevih del poznamo 42 v 58 izdajah, izmed teh navajamo še »Thesaurus polyglottus«, prva izdaja l. 1603. v Frankobrodu; druga l. 1613. istotam in pa »Annales Carinthiae« iz l. 1612. Ta knjiga se nanaša tudi na štajersko zgodovino; vporabljal je za vir tudi celjsko kroniko. Koliko je zajel iz nje, hočemo razjasniti ob drugi priliki.

Za podatke, ki so važni za našo slovstveno zgodovino, smo pisatelju lahko hvaležni; prepričani smo, da so istiniti, ker je vestno predelal obsežno gradivo.

Dr. Karel Verstovšek.

Pirnat Makso: Ivan Vajkhard Valvazor, slavni kranjski zgodopisec. Življenjepis. Koledar Družbe sv. Mohorja. 1905. Str. 65—72.

Zgodovinski spisi v koledarju Družbe sv. Mohorja imajo namen, med širšimi sloji slovenskega naroda vzbujati zanimanje za zgodovinstvo. Da se doseže ta hvalevreden namen, je treba s previdno in spretno roko izbrati gradivo in ga usposodobiti tako, da lahko umeje spis pretežno število družbenikov. Nekateri pisatelji, ki zalagajo družbo z zgodovinskimi in zemljepisnimi spisi, mislijo, da je to kaj lahko delo. Marsikateri veleučeni pisatelj zna eksatno izvajati najtežavnejše dedukcije, če pa hoče načrtati podatke strogo znanstvene razprave v poljudni obliki, se mu koj upre pero!

Gospod Pirnat ni veliko izbiral, ampak je uporabil gradivo, kakoršno mu je nudila predloga. Zato se nahaja v spisu mnogo stvari, ki so namenjene bravcem znanstvenega časopisa, ne pa pretežni večini udov družbe sv. Mohorja. Kaj pomenja ime Ranke v zgodoznanstvu, to vedo dobro g. Pirnat in drugi strokovnjaki, a drugo vprašanje je, ali vedo ceniti tudi širši krogi družbenikov častne besede, s katerimi začetnik nove zgodopisne metode povdarja verodostojnost Valvazorjevih poročil. Letnica (1816) Rankejeve smrti je pač tiskovna pomota.

Nadalje je med znanstvenimi pisatelji, tudi če izdajajo poljudne spise, lepa navada, da navajajo na primernem mestu vire in pomožne spise. Kdor prepíše ali prestavi skoro doslovno cele strani, temu se spodobi, da pod črto ali drugod kratko omeni pravega avtorja. Na to

dolžnost bi bil poročevavec književnega odseka lahko opozoril ali pisatelja ali družbeni odbor.

Suum cuique!

Lj. Hauptmann.

Ilešič dr. Fr.: O izvoru Vrazova „Babjega klanca“. Zagreb 1904. G. dr. Fran Ilešič je priobčil v 4. knjigi »Gradje za povijest književnosti hrvatske« razpravico, v kateri razmotruje, v katero dobo spada dogodek, ki ga opeva Vraz v »Babjem klanecu« in koliko odgovarja zgodovinski resnici, kolikor ga je pa pesnik izpremenil in izkitil. Posledek njegove raziskave je, da ta dogodek ne spada v l. 1664, ko bi bili Turki po bitki pri Sv. Gothardu zablodili v Slov. gorice, kakor to razlaga Danjko v svojih kronikah. Tudi l. 1683. niso Turki došli v Slov. gorice. Sploh pa Vraz ni mislil na Turke, ampak na ogrske vstaše iz Sp. Lendave. Bodisi da je Vraz povzel dogodek iz kronik ali iz ljudskega pripovedovanja, toliko je s pesniško slobodo spremenil pripoved, da je mesto Turkov vzel Madžare, ker to je bilo bolj aktualno. Sicer se pa to vjema z zgodovinsko resnico, ker so ogrski vstaši pogosto plenili po naših krajih pomešani s Turki. Najhujše so razsajali l. 1605. in 1704. Zgodovinsko jedro pripovedi je, da je sovražnik bil res poražen v klanecu pri Jeruzalemu in da so ga žene premagale.

V 162. knjigi »Rada« je pa isti pisatelj priobčil zanimivo studijo „Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima“, ki je tudi izšla v posebnem odtisku. Pod »istočno-štajerskim« narečjem razumeva gospod pisatelj govoricu ptujskega, ljutomerskega in ormoškega okraja ter opozarja na hrvaško-kajkavski vpliv v sledečih spomenikih: 1. velikonedeljska prisega iz leta 1570., katero je priobčil M. Slekovec v »Izv. muz. društva za Kr.« l. 1898; 2. tožba Središčanov proti ormoškemu graščaku iz l. 1648, priobčil M. Slekovec v »Kresu« l. 1882; 3. odlomek slovenskega prevoda evangelija, našel M. Slekovec v Ljutomeru in priobčil »Dom in Svet« na platnicah l. 1896; 4. pravila bratovščine sv. Florijana v Središču iz l. 1705, sedaj prvokrat priobčena; 5. oporoka Miha Modrinjaka iz l. 1713, tudi prvokrat objavljena; 6. dve središki prisegi iz 18. stoletja, priobčeni že v »Kresu« l. 1882; 7. prošnja Matija Čoliča na središkega župana iz l. 1776, sedaj prvič izdana; 8. pismo ormoškega graščaka središkemu županu iz l. 1643, priobčeno že v »Slov. Gospodarju« l. 1879; 9. v dodatku je priobčena oporoka Nikolaja Starega, ki je bil rojen v Središču in je umrl kot župnik v Bisagi v Zagorju l. 1731.

S to pravico je g. dr. Ilešič podal znaten donesek k poznavanju kulturnih odnošajev med Hrvaško in štajerskimi Slovenci v prejšnjih stoletjih.

F. K.

Martić Grga, Zapamčenja (1829—1878). Po kazivanju avkrovom zabilježio Janko Koharić. U Zagrebu, Nakladom Gjure Trpinca 1906, 119 str. Cena 1 K 60 h.

Dne 30. avgusta 1905 je umrl v samostanu Kreševu v Bosni v visoki starosti 83 let junaški bosenski »Homer«, frančiškan Grga Martić, pesnik »Osvetnikov«, ki je igral v svoji domovini važno ulogo, ko se je sredi 19. veka pripravljala okupacija Bosne in Hercegovine.

Že l. 1901. je poslalo društvo hrvatskih književnikov pokojnega profesorja dubrovniške gimnazije Janka Koharića v Kreševu, da čuje iz ust Martića samega njegove spomine. Koharić je stenografiral, potem stenogram prepisal, a za tisk priredil je Martićeva »Zapomčjenja« (Spomine dr. Ferdo Šišić).

V pet oddelkov je razdelil Šišić Martićeve memoarje. V prvem oddelku pripoveduje osobito o odporu bosanskih velikašev zoper reforme sultana Mahmuda II. (1826), v drugem o strahu pred »panslavizmom«, ki je vsled dogodkov l. 1848. prevzel porto (usodo frančiškana Jukića), v tretjem o poturčenem Hrvatu Osman paši (1860—1869), v četrtem o početku vstaje hercegovinske, v petem o okupaciji sami; Martić je bil med tistimi Bosnjaki, ki so se šli takrat poklonit našemu cesarju.

Knjiga daje literarnemu zgodovinarju ozadje Martićevega pesniškega delovanja in je zato zanj baš tako zanimiva kakor za pravega zgodovinarja. Mamoarji sicer zro dogodke v subjektivni luči, a so baš radi tega in pa radi epizodnega značaja često ugodno čtivo. *F. I.*

Popović Pavle, Pripovetka o devojci bez ruku. Studija iz srpske i jugoslovenske književnosti. Nagradjeno iz fonda D-ra Ljubomira Radivojevića. Beograd. 1905. 8°, 123 str. Cena 2 dinara.

Pripovedka o kralju, ki hoče vzeti svojo hčer za ženo, se nahaja v srednjeveški francoski, latinski, italijanski, španski, nemški, angleški in grški književnosti in jo je literarna zgodovina za te jezike že mnogo obdelovala. Pavle Popović, profesor na vseučilišču belgradskem, jo je v pričujočem delu obdelal oziraje se na staro jugoslovansko, osobito srbsko literaturo. Na str. 109.—113. navaja tudi, kar je zasledil sličnega v slovenskih pravljičah. *F. I.*

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Odborova seja dne 3. januarja 1905.

Davzoči: predsednik dr. P. Turner, podpredsednik ravn. H. Schreiner, tajnik prof. Fr. Kovačić, urednik prof. A. Kaspret, blagajnik dr. R. Pipuš, g. Mat. Ljubša, dr. K. Vrstovšek, g. J. Vreže, g. G. Majcen.

Sklene se, ravnatelju deželnega arhiva in velezaslužnemu štajerskemu zgodovinarju g. Josipu pl. Zahnu povodom

njegovega umirovljenja poslati pismeno zahvalo za postrežljivost in usluge, ki jih je storil kot ravnatelj domačim zgodovinarjem.

Blagajnik položi račun za l. 1904, ki se glasi:

A. Dohodki:		B. Izdatki:	
	K v		K v
Prebitek iz l. 1903	747 68	Izkopavanje starin	19 60
Doplačana udnina za		Nakup starin	40 —
l. 1903	5 —	» knjig	13 —
Doneski čl. za l. 1904		vezava knjig	66 60
a) dosmrtnih	200 —	Tisek 1.—2. snopiča	
b) letnih	1353 10	»Časopisa«	486 70
c) podpornih	23 50	Tisek 3.—4. snopiča	
Predplačana udnina		»Časopisa«	499 30
za l. 1905	105 —	Ponatisi	31 50
Naročnina za »Časopis«	21 20	Pohištvo	78 10
Kupnina za prodane		Pošlovne tiskovine in	
knjige	38 90	poština	256 08
Obresti	17 03	Postrežba	20 83
		Skupaj	1511 71
Skupaj	2511 41		
Ako se od dohodkov	2511·41 K		
odštejejo stroški	1511·71 »		
		ostane	999·70 K,

katera svota je naložena deloma v mariborski posojilnici, deloma v c. kr. poštni hranilnici.

Pregledovalci računov so račun pregledali in podpisali, zato ga odbor odobri in blagajniku izreče zahvalo.

Nakup starin v znesku 40 K se naknadno odobri.

Z ozirom na pičila gmotna sredstva se določi sotrudnikom pri »Časopisu« pisateljska nagrada 32 K za tiskano polo, le v posebnih slučajih se sme z izrečnim dovoljenjem odborovim ta svota prekoračiti. Na to se sotrudnikom l. 1904 razdeli nagrade 600 K.

Sklene se, l. 1905 izdati tudi 1. zvezek poljudne »Zgodovinske knjižnice« in sicer navod za kronike, katerega je sestavil odbornik Matija Ljubša ter ga pregledali gg. Ant. Kaspret, Fr. Kovačič, A. Stegenšek. — Na predlog tajnikov se sklene tudi sestaviti in izdati seznamek vseh člankov v slovenskih listih, ki se tičejo spodnještajerske zgodovine. Delo prevzame prof. dr. K. Vrstovšek.

Zaradi društvenih prostorov se sprejme predlog dr. R. Pipuša, naj se vloži pismena prošnja na ravnateljstvo mari-borske posojilnice, da v Narodnem domu društvu brezplačno ali vsaj za nizko ceno odstopi nekaj prostora, ker ima Narodni dom namen, da imajo v njem zavetje domača kulturna podjetja. — Dalje se sklene, spopolniti v društveni knjižnici razne publikacije graškega historičnega društva in v domačih listih objaviti prošnjo na slovenske pisatelje, da poklonijo društveni knjižnici po eden izvod svojih publikacij.

Spomin 500letnice rojstva slavnega humanista Silvija Piccolomini se sklene proslaviti s posebnim predavanjem, za katero se naprosi prof. g. dr. A. Medved.

2. Odborova seja dne 14. februarja 1905.

Navzoči: podpredsednik g. Schreiner, prof. Kaspert, prof. dr. Vrstovšek, g. Majcen, dr. Pipuš, prof. Kovačič, prof. Stegenšek. Mesto zadržanega predsednika predseduje g. H. Schreiner. Na znanje se vzame zahvalno pismo J. pl. Zahna, ki ga je bil doposlal društvu. K društvu je pristopilo 23 novih rednih udov. Deželni zbor je podaril društvu za l. 1905 podpore 200 K. Sklene se, tudi na c. kr. učno ministerstvo vložiti prošnjo za podporo. Ponudba »Styrie« za tiskanje »Časopisa« se odkloni in sklene, da se »Časopis« tiska še naprej v Cirilovi tiskarni. Sklene se, da društvena poročila pridejo vsa skupaj v zadnji zvezek »Časopisa.« Glede »Zgodovinske knjižnice« se še določijo nekatere formalnosti in sklene, da se tiska 1. zvezek v 1000 izvodih.

3. Odborova seja dne 9. julija 1905.

Navzoči gg.: dr. Turner, H. Schreiner, dr. Vrstovšek, prof. Kovačič, G. Majcen, A. Stegenšek. Predsednik poroča, da je pri ravnateljstvu posojilnice osebno posredoval zaradi prostorov v Narodnem domu in da je posojilnica voljna dati prostore, ne pa tako gostilniški konzorcij. O tej zadevi se razvije daljša debata ter koncem priporoča prof. Kovačič, naj se popularizuje ideja južnoštajerskega narodnega muzeja ter v ta namen zbirajo doneski in izdajo posebne razglednice.

Za »Zgodovinsko knjižnico« je sprejet naslednji načrt: I. oddelek: pomožna histor. znanstva; II. oddelek: gospodarska zgodovina; III. oddelek: politična zgodovina; IV. oddelek: kulturno-literarna zgodovina.

G. H. Schreiner predlaga, naj bi sedaj začel delovati odsek za krajepisni slovar in priporoča, naj se Južni Štajer

razdeli v 6 skupin, ki bi se opisale prirodoslovno, krajepisno in zgodovinsko. Natančnejši načrt se prepusti dotičnemu odseku.

Pohvalno se vzame na znanje, da je preč. gosp. Lovro Herg, stolni prošt lavant., poklonil društveni knjižnici vse letnike »Slov. Gospodarja«; ker pa so nekateri bili nepopolni, je dotične kupil tajnik od posestnika Fr. Juga v Sestrzah pri Šmarju. Ta nakup se odobri.

Ob smrti biskupa Strošmajerja je društvo brzojavno izrazilo svoje sožalje jugoslovanski akademiji v Zagrebu, ki je društvu izrekla za to tudi zahvalo. Na znanje se vzame pristop dveh novih rednih udov in razna darila za muzej in knjižnico.

Glede občnega zbora se sprejme predlog tajnikov, da se vrši v Celju meseca oktobra ter se na dnevni red postavi predavanje o celjskih grofih in njih razmerju do jugoslovanskih dežel, poročilo o smotru in delovanju »Zgodovinskega društva« in pa slučajnosti.

Sprejme se tudi predlog, naj bi se v Mariboru prirejela zistematična predavanja o domači zgodovini ter se za to oglase prof. dr. Vrstovšek, G. Majcen in prof. Stegenšek.

4. Predavanje v Mariboru.

Dne 23. sept. t. l. je predaval v mali dvorani Narodnega doma v Mariboru prof. dr. K. Vrstovšek o dr. Matiji Prelogu (kulturno-zgodovinska in životopisna črtica). Začetkom je poudarjal predavatelj važnost životopisnih črtic, ki so naravnost zgodovinsko-kulturnega pomena, in se je opiral za razne podatke svojega predavanja na dnevnik, katerega je pisal dr. Prelog l. 1843. V njem opisuje Prelog svoja mladostna leta, ki zanimajo tem bolj, ker vpleta razne dogodke svoje mladosti in natanko opiše ljudske šege, navade, šolstvo in druge strani kmečkega življenja zlasti iz bližnje okolice rojstnega kraja Hrastja, kjer se je rodil 27. sept. l. 1813. Spomini segajo v začetek 19. stoletja, ker navaja natanko tudi življenje svojega kmečkega očeta. Zlasti so poučni podatki o tedanjem šolstvu na deželi in v bližnjih trgih in mestih n. pr. pri Sv. Križu, pri Kapeli, v Radgoni, Cmureku, Varaždinu in Gradcu, kjer se je šolal Prelog. Vseučilišče je študiral na Dunaju in bil promoviran doktorjem zdravilstva 15. junija l. 1841.

Nameraval je mladi doktor ostati na Dunaju, toda njegov sestrič Anton Missia, bogoslovec 3. leta, ga je l. 1842. ob

svoji primiciji zvalil v domovino; naselil se je v Ljutomeru, kjer je preстал mnogo bridkega, zlasti l. 1848. Zanimivo je predavatelj pojasnil njegovo stališče nasproti ilirizmu in razvoj njegovega političnega mišljenja s pismi, katera je pisal Prelog Stanku Vrazu. Leta 1848. je dr. Prelog preprečil v Ptuj volitev državnega poslanca za Frankobrod in pregovoril volilce, da niso odposlali v ta zbor nobenega zastopnika. Velika nevarnost mu je pretila meseca avgusta istega leta; napadli so njega in slovenske dijake tržani; moral je bežati in zapustiti Ljutomer. Do l. 1849. je bil v Veržeju, kjer je videl bitko cesarskih vojakov z Mažari. Čez leto dni se naseli v Mariboru, kjer je ostal do svoje smrti 27. januarja l. 1872.

Prelogovo delovanje v Mariboru je spojeno z narodno probujo, ki se je širila iz tega mesta po Spodnjem Štajerju. Bil je steber mariborske čitalnice, ki je bila zlasti v tej dobi torišče slovenskih rodoljubov, bil je pozneje vnet in delaven odbornik katoliškega političnega in katoliškega tiskovnega društva in deželni poslanec za ljutomerski okraj.

Največ zaslug si je pridobil za probujo spodnje-štajerskih Slovencev z ustanovitvijo »Slovenskega gospodarja« l. 1867. Prof. Vrstvšek označi Preloga kot najidealnejšega urednika, povdarjajoč njegove vrline, njegov neustrašen nastop povsod, kjer je bilo treba braniti pravice slovenskega jezika in slovenskega naroda. Predavatelj je vpletal tudi zgodovinske črtice »Gospodarja« samega, podal natanki razvoj tega lista in naštel posamezne pisatelje in ukovite članke iz prve dobe. Konečno še pojasni ostalo Prelogovo pisateljstvo, popravi nekatere pomote Jurčičevega in Trstenjakovega življenjepisa o Prelogu in konča svoje predavanje s pozivom na uredništvo »Slov. Gospodarja«, da se spominja ob 40letnici svojega lista svojega ustanovitelja in prvega urednika.

5. Občni zbor dne 22. oktobra 1905 v Celju.

Predsednik pozdravi mnogoštevilno občinstvo, rekoč, da si društvo šteje v čast, da ima priložnost predstaviti se celjskim rojakom ter zborovati v tako znamenitem zgodovinskem mestu.

Na to predava dr. K. Vrstvšek o celjskih grofih¹ in njih razmerju do jugoslovanskih dežel. Po

¹ Njegovo predavanje je priobčil »Narodni koledar« v Celju, »Zg. dr.« ga je dalo ponatisniti v posebnih izvodih, ki se dobivajo pri »Zg. dr.« po 10 v, po pošti 13 v.

kratkem uvodu o pomenu celjskega mesta v rimski dobi je govornik kratko orisal zgodovino graščakov v Sav. dolini in potem prestopil na celjske grofe. Sreča jim je bila mila, da so se v kratkem povzpeli do velikanske moči. Vsled tega so se prevzeli, postali brezozirni in okrutni, kar je bila njih poguba. Njih obsežno ozemlje je tvorilo posebno celoto ter spajalo Hrvate in Slovence. Bili so v krvni zvezi z bosanskimi in poljskimi kralji ter s cesarsko habsburško rodovino.

Doba celjskih grofov je za Jugoslovane večje važnosti nego rimska; njih zgodovina je obširna in znana, treba je le opozarjati na razmerje tega rodu z Jugoslovani in naglašati, da je došel ta neznatni rod Žovneških gospodarjev iz tako malega početka do tolike mogočnosti ravno med Jugoslovani. Začetkoma širijo ti gospodarji svoje imetje z marljivostjo, neumorno delavnostjo in vztrajnostjo, kupujejo gradove ali jih podedujejo, a zadnji knezi ropajo in plenijo s slavohlepnostjo in poželjivostjo brez konca in kraja. Leta 1341. jih je povzdignil cesar Ludovik IV. v grofovski stan; pozneje so bili bani slovenski, bani hrvaški, postali so ogrski baroni l. 1430., cesar Sigismund jih je poknežil, in zadnji Celjan Ulrik je bil kraljev namestnik v Avstriji in celo na Ogrskem. Ko je bil na višku svoje slave, so ga ubili Ogrji l. 1456. v Belgradu. Ž njim je propadlo tudi celjsko gospodstvo. Zlasti je mnogobrojno občinstvo z zanimanjem poslušalo govornikovo razmotviranje o stremljenju Celjanov na jugu in pa njegova izvajanja o idealni državi, kakor so si jo nameravali ustvariti Celjani, ker bi jo tvorilo le eno, jugoslovansko pleme. Taka država bi bila tedaj vplivala na ves razvoj srednjeevropskih dežel. Sledovi Celjanov se poznajo le še na razvalinah in pa v pripovedkah in pesmih, katere hrani slovensko slovstvo.

Po predavanju je poročal društveni tajnik o smotru in delovanju »Zg. dr.« Društveni delokrog se razteza na dve stroki: zgodovino in narodopis. Z ozirom na naše dejanske razmere mora društvo gojiti obe stroki v dvojni smeri: znanstveno-strokovno in poljudno, da popularizira znanstvene posledke. Znanstveno obdeluje domačo zgodovino »Časopis«, katerega redni udje dobivajo zastonj. Tiska se v 700 izvodih. Kritika se je o njem sploh pohvalno izrazila.

V poljudni smeri je letos društvo začelo izdajati »Zgodovinsko knjižnico.« Pred vsem hoče društvo s to knjižnico vzbuditi zmisel in zanimanje v širjih slojih za domačo zgodovino ter podati tudi potrebna navodila. Ni dovolj, da se pre-

iskujejo dogodki minulih časov, ampak skrbeti moramo, da tudi potomstvu zapustimo spomine naših časov. Zatorej se je odbor odločil, izdati najprej navodilo za sestavljanje kronik. Knjižica se je tiskala v Celju v 1000 izvodih. Cena je nenavadno nizka (20 v), da bi se tem bolj razpečala. Prvi oddelek bo obsegal pomožna zgodovinska znanstva kakor: navod o prazgodovinskih izkopinah, navodilo za arhive, heraldiko, navodilo za narodopis i. t. d. Drugi oddelek bo v poljudni obliki obravnaval gospodarsko zgodovino, tretji politično, četrti kulturno in literarno.

Odbor se že dalj časa peča s tretjo znanstveno publikacijo, to je krajepisni slovar, kjer bi se kratko pa jasno opisala cela Južna Štajerska v zemljepisnem, zgodovinskem, narodopisnem, naravoslovnem oziru, razložil bi se postanek imen i. t. d. Ker pa nekaj sličnega pripravlja Matica Slovenska, še ta stvar ni dozorela. V daljni bodočnosti še čaka društvo objavljanje arhivalnega gradiva, zgodovina posameznih župnij in občin i. t. d.

Poročevalec našeje tudi predavanja, ki jih je društvo doslej priredilo in s katerimi skuša v občinstvu pospeševati poznavanje domače zgodovine. Glede knjižnice opozarja poročevalec na resolucijo lanskega občnega zbora: »Vsi rodoljubi se prosijo, da svoje knjige in zbirke, zlasti zgodovinske, za slučaj smrti prepuste društvu, ker se le prepogostoma take reči pozgube ali pridejo v nepoklicane roke«.

Rednih udov je doslej 305, izmed teh nam je od lanskega občnega zbora smrt ugrabila štiri in ti so: Dr. Jernej Glančnik, odvetnik v Mariboru, Ferd. Majcen, gimn. prof. v Ptujju, dv. sv. dr. Gregor Krek, c. kr. vseuč. prof. v p. v Ljubljani, Josip Žičkar, državni poslanec in dekan v Vidmu. Trije udje so pa naznanili izstop.

Kar se tiče narodopisa, ki tudi spada v delokrog »Zg. dr.«, se doslej ni moglo kaj posebnega storiti, ker je še pri nas v tem oziru premalo zanimanja. In vendar je ta stroka ravno za nas silno velike važnosti. Naše ljudstvo je treba proučevati, in ko spoznamo ljudsko dušo, se na podlagi teh rezultatov mora zasnovati dobro premišljena politična taktika, javna vzgoja, izobrazba in socijalna organizacija. Ako naše slovensko ljudstvo primerjamo s Hrvati, Čehi, Nemci, Madžari in Italijani, opazimo, da pri nas (zlasti na Štajerskem) primeroma najhitreje gine narodna noša, narodna pesem in pripovedka, narodne šege in razne patriarhalne institucije. Češko ljudstvo je gotovo izmed prvih, kar se tiče izobrazbe,

pa vendar se mnogo bolj drži svojih očetovskih običajev, slično Madžari in Italijani, naš človek pa postane kar čez noč v noši in običajih kozmopolit. Prav dobro so pa že etnografi opazili, da je opustitev narodne noše in domačih običajev v ozki zvezi z zatajenjem narodnosti in celo vere.

Med germanskimi in romanskimi narodi je narodopisje že silno napredovalo, med Slovani so pa v tem oziru zlasti Čehi vzor. Pojdimo torej v šolo k Čehom in proučujmo svoje ljudstvo! Zanimati nas mora cel človek, opazovati moramo njegov tip, postavo, mišljenje in čutenje, pravne in npravne nazore, njegovo bivališče in delo, njegove igre in zabave, njegovo lepoticje, način življenja ob delavnikih in praznikih, zanimati nas mora vsaka vas, vsaka okolica, vsak okraj. Tako spoznamo sestavine narodove kulture ter njene solnčne in senčne strani. Ni se treba sramovati in prikrivati, če najdemo pri tem tudi tuje elemente, saj noben narod nima čisto samosvoje kulture, ki je občečloveško delo, ampak narodopisca zanima, kaj je kateri narod od svojega doprinesel k občni kulturi, odkod in po kateri poti je dobil tuje primese, kako si jih je asimiral. Za nas štajerske Slovence bi bilo na primer sila zanimivo zbrati in popisati one elemente, v katerih se ob narodni meji ločijo Slovenci od Nemcev, in kaj so dobili eni od drugih. Narodopis tudi nikakor ni mrtev predmet, ki bi zanimal le teoretičnega strokovnjaka, marveč je aktualne, praktične važnosti. Ako se enkrat zbero domači motivi v ornamentiki, pri pohištvu, stavbah, obleki, orodju i. t. d., tedaj bi bila dolžnost domačih obrtnikov in trgovcev te elemente uporabiti, ne pa vtihotapljati nemških in angleških reči in tako nehote krušiti mozaik narodnega življenja.

Naša duhovščina, učitelji, pravniki, zdravniki i. t. d., ki po svoji službi mnogo občujejo z narodom, lahko brez velikega truda storé mnogo za domači narodopis, kakor Čehi. Saj imajo celo tlačeni Slovaki v Turčanskem Sv. Martinu svoj narodnopisni muzej in, kar je zanimivo, so zlasti slovaške dame mnogo storile na narodopisnem polju.

Treba je le nekoliko požrtvovalnosti in podjetnosti, pa bi se brez velikega truda dale tudi pri nas po češkem vzorcu prirediti krajevne razstave, oziroma zbirke, ki bi predstavljale narodno življenje večjih in manjših skupin, na primer Pohorje, Savinjska dolina, Slovenske gorice, Mursko polje i. t. d. Iz teh razstav in zbirk pa bi se dal napraviti južnostajerski narodopisni muzej.

Za tajnikom poda blagajnik začasen pregled o društvenem imetju, končni račun se sklene šele ob novem letu. Povabi navzoče, da s prispevki podpirajo društvo, kupujejo društvene tiskovine in pristopajo kot udje.

Pri slučajnostih se nihče ne oglasi k besedi, zatoorej predsednik zaključi zborovanje.

6. Odborova seja dne 22. oktobra 1905

se je vršila takoj do občnem zboru v Celju. Navzoči: Predsednik dr. Turner, podpredsednik H. Schreiner, tajnik prof. Kovačič, blagajnik dr. Pipuš, knjižničar prof. Stegenšek, prof. Kožuh, dr. Vrstovšek. Zapisnik zadnje seje se odobri. Vzame se na znanje in odobri nakup raznih starin. Prof. Kožuh naznani stroške za lepake povodom občnega zboru in pa da je pridobil nek rimski kamen za društvo. Od nekega uda predloženi načrt za krajepisni slovar se izroči v presojo g. Majcenu, da o njem poroča. Rešijo se še nekatere društvene formalnosti in zaradi poznega časa seja zaključiti.

Imenik društvenikov.

Redni udje.¹

Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.	Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.	Brolih Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
Aškerc Anton, arhivar v Ljubljani.	Brumen dr. Anton, odvetnik v Ptujju.
Atteneder Josip, župnik na Polzeli.	Cajnkár Jakob, župnik v Središču.
Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.	Cajnko Valentin, katehet v Varaždinu.
Barle Janko, nadb. arhivar v Zagrebu.	Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.	Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
Bohak Fran, m. kapelan v Mariboru.	Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.	Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
Bohinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.	Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju v Sl. gor.	Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.
Brenčič dr. Alojzij, odvetnik v Celju.	

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Čebašek Jakob**, kapelan v Dobovi.
Čede Josip, župnik v Studenicah.
Čitalnica narodna v Celju.
Čížek Alojzij, katehet v Mariboru.
Čížek Josip, dekan v Jarenini.
- Dečko dr. Ivan**, advokat v Celju.
Dobrovč Josip, m. kapelan v Celovcu.
- Dovnik Fran**, dekan v Gor. gradu.
- Ferk Feliks**, zdravnik v Mariboru.
Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Firbas dr. Fran**, c. kr. notar v Mariboru.
- Fišer Andrej**, župnik v Ribnici.
Flek Josip, prošt v Ptujju.
- Florjančič Josip**, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.
- Frangež Jernej**, župnik pri Sv. Marjeti.
- Franc-Jožefova šola** v Ljutomeru.
Frančiškanski samostan v Mariboru.
- Fras Marko**, c. kr. knjigovodja v Šoštanju.
- Gaberc Simon**, dekan v Mariboru d. br.
- Glaser dr. Ivan**, advokat v Mariboru.
- Globočnik Anton pl. Sorodolski**, dv. sv. na Dunaju.
- Gomilšek Fran**, kapelan pri Sv. Benediktu.
- Gorišek Ivan**, vikar v Celju.
- Gorup Josip**, učitelj na Polenšaku.
- Gregorec dr. Anton**, zdravnik v Ptujju.
- Gregorec dr. Lavoslav**, kanonik in dekan v Novi cerkvi.
- Gregorc Pankracij**, župnik v Venčeslu.
- Grossman dr. Karol**, advokat v Ljutomeru.
- Gruden dr. Josip**, prof. bogosl. v Ljubljani.
- Hajšek Anton**, č. kanonik v Slov. Bistrici.
- Haubenreich Alojzij**, kn.-šk. ekspeditor v Mariboru.
- Hauptmann Fran**, c. kr. profesor v Gradcu.
- Hebar Fran**, župnik na Sp. Polskavi.
- Herg Lovro**, stolni prošt v Mariboru.
- Hirti Fran**, župnik v Slivnici.
- Hohnjec dr. Josip**, prof. bogoslovja v Mariboru.
- Horjak Janez**, kapelan pri Kapeli.
- Horvat Friderik**, župnik v Št. Lovrencu na Poh.
- Hrastelj Gregor**, župnik v Selnici.
- Hrašovec Fran**, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.
- Hrašovec dr. Juro**, advokat v Celju.
- Hrašovec dr. Silvin**, sodnik v Mariboru.
- Hribar Ivan**, župan v Ljubljani.
- Hribovšek Karol**, stolni dekan v Mariboru.
- Hržič Anton**, prof. v Lunovcu pri Vel. Nedelji.
- Ilešič dr. Fran**, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Irgl Fran**, župnik na Sladki gori.
- Jager Avguštin**, kapelan v Hajdini.
- Janežič Rudolf**, spiritual v Mariboru.
- Jankovič dr. Fran**, zdravnik v Kozjem.
- Janžek Eduard**, župnik pri Sv. Marjeti nad Laškim.
- Janžekovič Jožef**, kapelan pri Sv. Križu pri Slatini.
- Janžekovič Lovro**, župnik v Veržeju.
- Janžekovič Vid**, kapelan pri Sv. Jakobu v Sl. gor.
- Jazbec Anton**, župnik v Sl. Gradcu.
- Jazbinšek Fran**, gimn. v Mariboru.
- Jeglič dr. Anton Bonaventura**, knezoškof v Ljubljani.

- Jelšnik Ivan, kapelan pri Sv. Juriju ob južni žel.
- Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.
- Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Josseck Ljudevit, c. kr. poštni ofic. v Mariboru.
- Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.
- Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
- Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuj.
- Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.
- Karba Matija, župnik v Zrečah.
- Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
- Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Keček Andrej, provizor v Stopercah.
- Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.
- Klasinc dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.
- Koblar Anton, dekan v Kranju.
- Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu.
- Kociper Anton, kapelan pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Kociper J. Ev., kapelan v Ljutomeru.
- Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
- Kolar Anton, župnik na Koblju.
- Kolar Vinko, provizor pri Sv. Pavlu pri Preboldu.
- Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptuj.
- Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
- Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.
- Kolšek Vinko, c. kr. notar v Šoštanj.
- Kočevar Makso, učitelj v Šoštanj.
- Komljanec dr. Josip, prof. v Ptuj.
- Koropec Ivan, učitelj v Šoštanj.
- Korošec dr. Ant., urednik v Mariboru.
- Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.
- Kos dr. Fran, c. prof. v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Košan Janko, c. kr. prof. v Mariboru.
- Kotnik Fr., stud. phil. v Gradcu.
- Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, kapelan v Središču.
- Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kranjc Josip, kapelan pri Sv. Petru pri Mariboru.
- Kronvogl dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Val., kapelan v Škalah.
- Krošelj Fran, kapelan v Marenbergu.
- Kruljc Fran, kapelan v Mariboru.
- Krušič Ivan, vpok. gimn. prof. v Celju.
- Krušič Jakob, župnik v Št. Andražu pri Velenju.
- Kukovec dr. Vekoslav, odv. kand. v Celju.
- Kukovič Anton, nadučitelj na Polensaku.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lah Martin, župnik pri Mar. Snežni.
- Landergott p. Emerik, frančiškan v Brežicah.
- Lasbacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
- Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
- Leber Fran, župnik pri Sv. Janžu pri Sp. Drgd.
- Lednik Anton, župnik v Ločah.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lenart Martin, kapelan v Selnici ob Dr.

- Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. gori.
Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.
Lorenčič V., kapelan v Rajhenburgu.
Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.
Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
Majhen Josip, nadučitelj v pok. v Studencih.
Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
Markošek Ivan, vikar v Mariboru.
Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik v Mariboru.
Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
Mayer Dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
Menhart J., župnik pri Vel. Nedelji.
Meško Martin, župnik pri Kapeli.
Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.
Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
Moravec Fran, stolni župnik v Mariboru.
Mraz Tomaž, nadžupnik v pok. v Selnici.
Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščah.
Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
Napotnik dr. Mihael, knezoškof i. t. d. v Mariboru.
- »Naprejek«, izobr. in zabavno društvo v Gradcu.
Ogradi Fran, opat v Celju.
Orožen Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
Ozmeč Josip, župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.
Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
Petelinšek Martin, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru.
Petovar Terezija, učiteljica pri Kapeli.
Pintarič Fran, dekan v Radgoni.
Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
Planinc Fran, kapelan v Pišecah.
Plepelec Josip, kapelan v Slivnici.
Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p. v Ljubljani.
Ploj dr. Miroslav, dv. svetnik na Dunaju.
Podkrajšek Fran, železn. oficijal v Ljubljani.
Polak Fran, farmaceut v Ptujju.
Posojilnica v Slov. Bistrici.
» v *Brežicah*.
» v Celju.
» v Dolu.
» v Konjicah.
» v Ljutomeru
» v Mariboru.
» v Ormožu.
» v Ptujju.
» v Gornji Radgoni.
» na Slatini.
» Savinjska v Žalcu.
Potovšek Josip, župnik v Artičah.
Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.

- Požar Alfonz, kapelan v Sl. Bistrici.
 Preglej Viktor, kapelan v Vuzenici.
 Presker Karol, kapelan v Bizeljskem.
 Pšunder Ferd., vikar v Ptuju.
 Pukl Jakob, tolmač v M. Enzersdorfu.
 Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
 Rabuza Anton, stud. phil. v Gradcu.
 Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
 Rantaša Tomaž, posestnik v Seliščih.
 Ravnateljstvo c. kr. v Pazinu.
 Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
 Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
 Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
 Repolusk, Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
 Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
 Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
 Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
 Rožman Janez, kapelan v Mozirju.
 Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
 Serbec dr. Janko, zdravnik v Celju.
 Serbec dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Schoepl dr. Ant. vitez v Ljubljani.
 Sigl Josip, župnik v Trbonjah.
 Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
 Singer Štefan, župnik v Logavesi.
 Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
 Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
 Slanc dr. Karol, advokat v Novem mestu.
 Slavič Fran, župnik pri Sv. Antonu.
 Slavič dr. Matija, katehet v Celju.
 »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
 »Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev« v Ljubljani.
 Somrek dr. Josip, ravnatelj tiskarne v Mariboru.
 Stern Jurij, kovaški mojster v Mariboru.
 Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
 Sticker dr. Ljudevit, odv. kand. v Celju.
 Strelec Ivan, nadučitelj v Št. Andražu v Sl. gor.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, župnik pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan v Gradcu.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
 Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Sl. gor.
 Šinko Matija, prof. v p. v Središču.
 Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
 Šlebinger dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Šket Mihael, župnik v Loki.
 Šoba Alojzij, župnik v Zdolah.
 Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
 Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
 Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
 Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
 Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
 Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
 Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
 Tomanič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
 Tomažič Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
 Tomažič Marko, župnik v Pilštanju.
 Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
 Tominšek dr. Josip, c. kr. prof. v Ljubljani.

Srabočan Ant., kapelan v Konjicah.
Stegenšek August, prof. bogosl. v
Mariboru.

Topolnik Ivan, kapelan v Šoštanju.
Trop Ivan, vikar v Mariboru.

Trstenjak Anton, kontrolor mestne
hranilnice v Ljubljani.

Trstenjak Alojzij, gimnazijec v
Mariboru.

Trstenjak Ernest, kurat v Gradcu.
Turner dr. Pavel, veleposestnik v
Mariboru.

Učiteljišče c. kr. v Mariboru.

Ulčnik Martin, župnik v Doliču.

Vihar Filip, župnik pri Sv. Martinu.

Vodnik Hinko, c. kr. prof. v Celju.

Vodošek Jos., kapelan pri Sv. Pavlu.

Vogrin Ivan, kapelan pri Sv. Petru
pri Radgoni.

Voh Jernej, kanonik v Mariboru.

Vojsk Alojz, župnik pri Sv. Kungoti.

Volčič Miroslav, kapelan p. Sv. Vidu.

Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl.
Bistrici.

Vozlič Leopold, kapelan v Riegers-
burgu.

Vovšek dr. Fran, c. kr. sodn. nadv.
v Mariboru.

Vraber Maks, kapelan v zavodu dell'
Anima v Rimu.

Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu
v Sl. gor.

Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.

Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v
v Mariboru.

Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
Vrstovšek dr. Karol, c. kr. gimn.
prof. v Mariboru.

Weixl Josip, župnik pri Sv. Križu.

Zamuda Alojzij, kapelan na Vran-
skem.

Zavod šolskih sester v Mariboru.

Zemljič Matija, provizor pri Sv.
Jakobu ob Pesnici.

Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v
Mariboru.

Zdolšek Andrej, župnik pri Sv.
Štefanu.

Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju
ob Tab.

Zdolšek Fran, župnik v Št. Jerneju.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Bene-
dikt.

Zupanič Jakob, župnik v Gotovljah.

Žičkar Marko, kapelan v Konjicah.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof.
v Kranju.

Žunkovič Martin, c. kr. stotnik v
Mostaru. 300

Umrli redni udje:

Glančnik dr. Jernej, odvetnik v
Mariboru.

Krek dr. Gregor, dv. svet., c. kr.
vseuč. prof. v pok. v Ljubljani.

Majcen Ferdinand, gimn. profesor
v Ptuj.

Malenšek Martin, župnik v Ljubljani.

Žičkar Josip, poslanec in dekan v
Vidmu.

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

3. letnik.

Uredil
Anton Kaspert.

Maribor, 1906.
Tisk tiskarne sv. Cirila.

Vsebina III. letnika (1906).

	Stran
I. Narodopisne razprave in Mala izvestja.	
<i>a)</i>	
Ilešič Fr. dr.: Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju	1
Kovačič Fr.: »Muže« in »mužanje«	33
Štrekelj Karol dr.: Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju I.	41
Kotnik Fr.: Donesek k zgodovini praznoverja med ko-roškimi Slovenci	65
Žigon August: Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah	113
<i>b)</i>	
Strekelj Karol dr.: Nekaj prispevkov k slovenski bi-bliografiji	78
Kotnik Fr.: Nova brambovska pesem iz l. 1809	86
II. Nekrolog.	
F. K.: † Luka Zima	91
III. Književna poročila:	
<i>a) Zgodovinska.</i>	
Levec Vlad. dr.: Pettauer Studien III. A. Kaspret.	92
Přikryl Fr. dr.: Ss. Cyrill a Method v upominkách pa-mátek starožitných na Moravě. F. K.	105
Kapper A. Dr.: Das Archiv der k. k. Statthalterei in Graz. A. Stegenšek.	107
Strzygowski Jos.: Die Miniaturen des serbischen Psal-ters der k. k. Hof- und Staatsbibliothek in München. A. Stegenšek.	108
Niederle Lubor dr.: Slovanské starožitnosti. I. in II. 1. zvez. M. Murko.	214
<i>b) Narodopisna.</i>	
Francev V. A.: Materialy dlja istorii slavjanskoj filo-logii. Dr. K. Štrekelj.	95
Šašelj Iv.: Bisernice iz belokranjskega narodnega za-klada Dr. K. Štrekelj.	99
Mehmed Dželaluddin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme	110
IV. Društvena poročila	110, 225
V. Imenik društvenikov	226

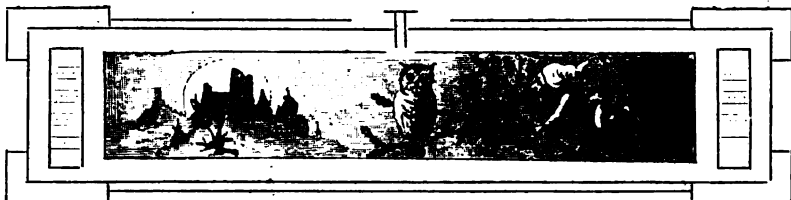

Inhalt des III. Jahrganges (1906).

	Seite
I. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mitteilungen.	
<i>a)</i>	
Ilešič Fr. Dr.: Die Anfänge der steirisch-slovenischen Literatur im 18. Jahrhundert	1
Kovačič Fr.: Die Schwarzfärberei der bäuerlichen Rupfenleinandkleider in den Morastgruben bei Pöltschach mit Berücksichtigung der einschlägigen Gebräuche, Sagen und Volkstrachten	33
Štrekelj Karl Dr.: Die Erklärung einiger Ortsnamen in der slov. Steiermark	41
Kotnik Fr.: Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens unter Kärntner Slovenen	65
Žigon August: Die Jahreszahl 1833 in Prešernes Poesien. [Das Jahr der Entstehung des Sonettenkranzes (1833) und dessen erte Veröffentlichung (1835), Datierung der »Liebesperiode« (1831), Aufklärung der chronologischen Angabe (1833) im Einleitungssonette zum Sonettenkranze und die Architektonik und Eigenheiten der einschlägigen Poesien als besondere Beweismittel.]	113
<i>b)</i>	
Štrekelj Karl Dr.: Einige Beiträge zur slovenischen Bibliographie	78
Kotnik Fr.: Ein neues Wehrmannslied aus dem Jahre 1809	86
II. Nekrolog.	
F. K.: † Lukas Zima	91
III. Literaturberichte.	
<i>a) Geschichtliche Werke.</i>	
Levec Vlad Dr.: Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III. Abt. M. d. A. G., Wien Bd. 35. 1905. S. 64–98 und 154–196. Anton Kaspret.	92
Příkryl Fr. Dr.: Cyrill und Method in den altertümlichen Denkmälern Mährens. F. Kovačič.	105
Kapper Anton Dr.: Das Archiv der k. k. Statthaltereie in Graz. A. Stegenšek.	107
Strzygowski Jos.: Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. k. Hof- und Staatsbibliothek in München. A. Stegenšek.	108
Niederle Lubor Dr.: Slawische Altertümer I., II. 1. Dr. M. Murko.	214
<i>b) Volkskundliche Werke.</i>	
Francev V. A.: Materialien zur Geschichte der slawischen Philologie. Dr. K. Štrekelj.	95
Šašelj Ivan: Perlen aus dem weisskrainischen Volksschatze. I. Rudolfswert 1906. (Sprichwörter, Volkslieder,	

	Seite
abergläubische Gebräuche, Mythologisches, Sagen und Märchen). Dr. K. Štrekelj.	99
Mehmed Dželaluddin Kurt: Kroatische Volkslieder. Mostar 1902. I. F. K.	110
IV. Vereinsnachrichten	110, 225
V. Das Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	226

Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju.

Napisal dr. **Fran Ilešič**.

Dosle se je o početkih slovenske književnosti za štajerske Slovence mislilo tako-le:

1. Štajerski Slovenci so se pojavili na književnem polju še le z l. 1770., ko sta Gorjup in Rupnik izdala vsak po eno knjigo.

2. Slovenci celjskega okrožja so imeli prej knjige v svojem narečju, nego Slovenci mariborskega okrožja, odnosno sekovske škofije, ki jih je uvedel v slov. književnost Volkmer še le l. 1783.

Pri tem se je prezrla beležka prof. Jos. Westra v »Ljublj. Zvonu«, 1901, str. 647/648.

Nastopna razprava bo natančneje pokazala,

1. da je za štajerske Slovence bila izdana knjiga že l. 1758. in

2. da se je to zgodilo za Slovence mariborskega okrožja (sekovske škofije).

Zajedno pa bo razvidno, da sta bili prvi dve izdaji knjige, namenjene onim štajerskim Slovencem, v svojem bistvu kajkavsko-hrvatski.

§ 1. Izdaje in vsebina prve knjige, namenjene štajerskim Slovencem.

L. 1758. je izšla v Gradcu »Občinska knjižica iz pitavanja teh pet glavnih štukov maloga katekizmuša poštovanoga patra Petra Kaniziuša.«¹

Na prvih 22 straneh je Kanizijev Mali katekizem, od 22. do 134. strani pa v katehetični obliki njega natančnejša razlaga, razdeljena v tri (koncentrične) »šколе«; prva »škola-obsega razlago »za malo deco«, druga »za vekše i bol pri-rašene«, tretja »za vse one, ker i vekšo razloženje i navuk ali ne mōrejo se navučiti ali ne morejo imeti« (torej prav za prav le »mala tretja škola, v—keri se naj potrebnešo spitanje .te vekše tretje škole razloži, za one, ker i vekšo razloženje ali ne zapopadejo ali nemajo k — rukam«). Pred to pravo vsebino knjige je ena stran navodila za čitanje, predgovor o jeziku in »zapovedanje škofa« o poučevanju krščanskega navuka, na koncu knjige (134—171) so pa pesmi, ki so se pele pred krščanskim naukom, pravila »Bratovščine krščanskega nauka« in vnANJI ustroj poučevanja, nazadnje lavretanske litanije.

Leta 1764. je bila knjiga drugič izdana, v večjem formatu, brez paginacije. Spremi manjka tej drugi izdaji navodilo za čitanje in predgovor o jeziku, zadi pa je za lavretanskimi litanijami dodana pesem »Te Deum laudamus«.

Tretjič je izšla knjiga l. 1777. v sličnem formatu kakor l. 1758., s paginacijo (1—168).²

¹ Ves naslov v Simoničevi Bibliografiji I. 56/57. Prim. tudi naslednjo opombo tega mojega spisa!

² Prva in druga izdaja se nahajata v po edinih dosle znanih primerkih v admontski benediktinski knjižnici, prva je 12°, druga 8°. Naznanil in na kratko označil ju je najprej prof. Westér v »Ljublj. Zv.« 1901, 647/648; po njegovi beležki ju navaja Simonič, Bibl. I. 56/57. V admontskem primerku prve izdaje je na platnici podpisan »P. Godefr. W. P. Adm.«, na primerku druge izdaje pa »P. Leander«, razen tega

§ 2. Črkopis in jezik.

Prva izdaja (iz l. 1758.) in druga (1764) imata kajkavsko-hrvatski pravopis, tretja (iz l. 1777.) pa že bohoričico. Jezik prve izdaje je skoro čista kajkavščina, jezik druge izdaje lavira med hrv. kajkavščino in štajersko-slovensko govorico, jezik tretje izdaje ima le malo sledov kajkavščine, a očitno že znake zapadnega vpliva.

To se nam poda kot rezultat iz natančnejšega razmotrivanja, ki naj tu sledi.

Črkopis in jezik prve izdaje. (1758).

Pravopis. Na zadnji strani naslovnega lista je abeceda velikih in malih črk (Aa, Bb, Cc, Dd itd.) brez sestavljenih znakov in pod njo na isti strani to-le »Kratko Razlozenye. Potrebno znati, da sže léfi morejo chteti po horvaczki fegi piszane rechi ali bezede. ch, sže izreche kakti nemsko tsch. chlovek. *tschlovek*. cz, kakti nemsko z. czelo, zelo. Edno s, sže izreche malo mehkei, kak nemsko fch. fena, *schena*. Dvoino ff, kakti nemsko sch. duffa, *dufcha*. sz, kakti nemsko f *sztarofzt, starost*. fch, kakti nemsko fchtsch, pufchava, *pufsch/chava*. z, kakti nemsko s. zemla, zlato, *semla, flato*.
 Torej c = cz; č = ch; — s = sz; š = ff; — z = z; ž = s (f). To je v principu kajkavska ortografija, kakor jo nahajemo pri Pergošiču, Vramcu, Petretiču, Habeliču, Zagrebcu, Fučku, Mulihu, Gašparotiju. V knjigi sami nahajamo glas 's' pred 'k' in 'p' izražen z 'z': obchinzki, gozpodov, szlovenzki, zpravifcha itd. (vendar

opomba: »Bibliothecae Admontensis Windischer Canisius vielmehr Croatischer.« — Tretja izdaja (v 12°) dosle sploh ni bila znana; nahaja se v ljublj. lic. knjižnici. Naknadno je ta primerek omenjen v »Bibliografiji« I. 615. V tej 3. izdaji je zadi za lavretansko litanijo dodanih še četvero nepaginiranih listov o »Pripravljanju k—enoj srečnoj smrti«, spredi pa je namesto vsega, kar nahajamo pred pravim katekizmom v izdaji l. 1758., abecednik, obsegajoč 8 nepaginiranih listov, brez naslova. Ta abecednik (in znabiti tudi zadnji listi o »pripravi za srečno smrt«) pa prvotno pa č ni spadal h katekizmu; o tem glej zadi konec te razprave!

Neznana je dosle bila tudi »Knishiza poboshnosti presvetega oltarskega sakramenta, sa hasek vseh bratov, ino sester tote bratovzhine, is nemshkega na slovensko prestavlena. S — dopushzhenyom tih vishishih. V — Grazi pri Widmanstätterskih Erbih. 1777. — Ta knjižica je po času in jeziku v zvezi s tretjo izdajo navedenega katekizma.

tudi: fzkerbitel, fzpove, fzpitavo, fzpanye); tudi to je tako pri kajkavcih, samo da se pri njih tudi pred 't' piše znak 'z' (tako Petretič, Zagrebec, Fuček, redko Mulih in Gašparoti), dočim ima naš prevoditelj tu znak 'fz'; zadofzta, fztarffi, fztan itd. — Glas 'š' je običajno izražen z 'ff', a pred 't' (in 'k') stoji le en znak: stukov, postuvanoga, Tovarustva, nemskoga (nekolikokrat tudi 'f': segi), chinis itd.

'n' = ny: izpitavanye. Namesto 'lj' skoro vedno 'l', na pr. bolffe, nedela, dale, vendar tudi: bolye, vefzelje, olye.

fzmert itd. — 'molio, tvoih', celo 'fzmeo' = smejo itd.

Pravopis je torej precej verno kajkavski. O jeziku knjižice pa čujmo »Predgovor«:

Slovenski jezik je telko fele, dabi, ako bi fze vszakomi htelo zadofzta vchiviti, vu vszaki fari drugo knifczno potrebno bilo pritizkati. Da pak to nmore bti, prestimali fzo duhovni poglavari, da fze edna obchinzka knifcz, kera je, na pol horvaczko napravljena, konchema v - takffe fure vpala, kere vech od horvaczckoga, kak od krainczkoga jezika imajo.

Kak pako je cilj ino konec ovih knifcz ne, da bi fze ludi novoga jezika vuchili, temoch dabi fze Kerfchanczki navuk léfi enako vuchio; tak budo rzi furmaftri znali, da fze morajo ne fznamo (!) polek ovih knifcz derfuti ino ravnati, temoch tudi zavekffi kofzen difs, ino povekffanye kerfchanczkoga naruka polek fege ino navadnoga guchanya fzvoje fure. Ako fze more biti neke befzele nezname vidio kukti: mertuchlicofzt, nazlob, i vech druge, kere v - fzlocénzteni jeziki ne naide, fo zato iz horvaczckoga vzete, da fze pochafzi tak lehko budo na tote befzede navadili, kak na krainczke, ali nemske.

Polglasnik je izražen z 'e': den, denesz, Meffnik, ze vzfemi, toda: shao (4, 32); prim. Archiv für slav. Phil. XXVI, 536. *Preffef: tvo* (9, 39) se nahaja obojekrat v desetih božjih zapovedih in je tem laže umeven znak kranjskega vpliva. Oblika 'kada' je često poleg štajersko-slov. *gda*, *nekda* ter je hrv. vpliv; tu naj omenim še 'gde', *ni eden, niena, nigdo, nikai* (poleg: nich, 136).

'i' je v nenaglašanih zlogih izražen včasih s polglasnim 'e': *od mertveh, v-nebefzeh*. Oblike 'velki, kelko' se morajo omeniti in *menujem* = *imenujem* (136).

Nosni 'o' je izražen vedno z 'u' razen v slučajih: *nagnoli, dopudnola, mogochno, szo* (in v obče v 3. os. množ.), *od vnod, fzbota, fzlan ti, padnoti, fzoper*; to so do zadnje besede samo izrazi, ki so v izt. štajerskem govoru čisto običajni; primerjajmo pa: *fzkupost, fzudni den, zatufemi, bules, znuternja* poleg *noterfnyo, naput* poleg *pot*. Očividno je pisec skušal povsod pisati 'u', a pri nekaterih iz domače govorice mu zelo znanih besedah je nadvladalo domače narečje. Deležniki sedanjega časa imajo u, vendar *rekoch* (str. 20.)

'l' je prešel v 'o', 'l' pa v 'u' (le 'doponimo', 29). 'r' je izražen z 'er': *fzmert* itd.; 'nemreš' je štaj. = ne moreš.

Asimilacija samoglasnikov predstoječim soglasnikom je večinoma opuščena: *tojo ime naffo zacupanye, z-pohuffanyom* itd. 'Reczi' (93) ni izt. štaj., če je čitati: reci. Čudno je: *zdei* = sedaj (31, 45, 67, 92) poleg '*zdei*' (samo 148) in '*vczbiti*' (40) = Zeit; take asimilacije ni v štaj. izt. govoru.

'šč' menja s 'š': *profchenys, ochifchen, odpufchenye, ifche, kerschanzvo, zadovolj hina, pokorščina* — *odpuffenye, odpuffajo, iffi, tes* (= tešč). Izt. -štaj. je 'š'. Iz domače govorice je piscu ostal parkrat 'n' mesto 'm': *v-fzmetnen grehi* (53), *nefzen* (93), *po naffen* (99). Hrv. vpliv pa je v pisavi: *naredjenje, zamudjenyom, obsudyen*.

Omeniti še je te posebnosti: '*vu*' menja z '*v*'; *vun, zvun: razvi; domo; vbui* = ubij; *nai prea* poleg *napre, negda pred* (parkrat: pervle); *prez; koz* = skoz (dosledno), *pozvodig, ches¹* poleg enkrat *kres; ofzlobodi*.

Ženska sklanjatev:

Imenovalnik se glasi: *czirkva, molitva*; tožilnik: *to molitvo, z molitvo* Nahajam le imenovalnik *ocha*, vendar dajalnik *ocheli*; tož. *ima Boga ocho* 47, roditeljk je *ocho: od Boga ocho* 43, 44, v imeni Boga *ocho, nu defznici* Boga *ocho* 99 (a na isti strani enkrat tudi: od Ocha ino Szina). Tožilnik se sploh glasi na — o. Družilnik se končuje zdaj na — o, zdaj na — om: *z-gnado Bosjo, z-pomochjo, z-pobafnozjtjo*; — *z-ponifznofzljom ino garcho lubezno; z-befzedoni, z-djanyom; z-duff m, z-telom*: v teh dveh zgledih bi mogli misliti, da je paralelizem s srednjim samostalnikom podpiral končnico — om pri ženskem samostalniku, a imamo tudi zglede, kjer stoji ženski samostalnik sam: *z-rechjom, z-marlivofzljom, pred fzmerljom*. Važna sta še ta dva slučaja; *nad gna ll Bosji, nad fzmeriti Kristuffevi* (110); v teh oblikah vidim zamenjavanje družilnika z dajalnikom in sicer najbrž pod vplivom nemščine, ki bi imela tu dativ: — *Na ofzeboine fztrane ali tale fzvete Meffe* (110).

Moški in srednji samostalniki imajo v dat. in lok. končnico — i, le tri izjemne slučaje sem si zabeležil: *k-odreffenyom* (147), *v-nebefzskem rajo* (140), *pri pchetku* 153, toda prva dva slučaja sta v pesmih in posledica rime. Nahajamo tudi vokativ: gozpone.

V množini je pred vsem poudariti imenovalnik srednjega spola: *dobro dela, vuzto, nefezze*, a tudi *nebefza, ofzem blafenfzivo, perfze in perfza, djmye, te fzerczo*. Lokal.: *v-nebefzeh in v-nebefzah*. (Odkod ta e v imenovalniku samostalnikov, ki ga v izt.-štaj. narečjih ni?)

V roditelniku imamo poleg pravih oblik, kakor: *dobrih del, fzvojih grehov*, tudi take-le slučaje: *staczie rimzkih czirkvah* (158), *chimi treh Bosjih krepozstih, znanye zkrivnofzlih, poleg rechenh navukih ino nachinoy* (1), *iz obeh*

¹ Vsi slovenski pisatelji XVI. in XVII. stol. poznajo in rabijo ta predlog v obliki »čez« — Oblak v »Ljub. Zv.« 1887, 692. Koroški katekizem iz l. 1762 pa piše »zhries« = črez.

zpraviščah. Tu se je v rodilnik vrnila oblika lokalova; največ teh zgledov je ženskega spola; po vsej priliki je po analogiji pridevnikov genitiv izjednačen z lokalom. Obratno enkrat: *v-drug'h varuffov*. Ta — *h* se nahaja že pri slov. protestantskih pisateljih, a tudi pri kajkavcih (Oblak, Archiv XIII. 35).

Instrumental pluralis ima često krivo končnico; poleg pravih: *med Szvetniki, z-rukami* čitamo: z-tem Szvetnikom (plur. 51), z-tem duffam (51) *z-dobrim delam* (večkrat), *med totem perffonom, z beffedam* ali *rechmi, pred 5. letam, z-vuzlom, pred Angelom ino ludmi*, pa tudi: *z-delami, fzlovami* (28). Kakor se vidi, je pisec za instrumental rad rabil obliko dativovo, zamenjaval je torej instr. z dativom; zato ni opore niti v govoricu Slov. goric niti v kajkavščini (Oblak XII Arch. 402); tudi tu je bil pač pod vplivom nemščine, koji služi često dativ v smislu našega instrumentala.

Pisec se v sklanji ni trdno držal govorce Slov. goric, ki loči jasno oba sklona, ampak je, pač nezmožen, iz govorenega jezika abstrahirati njega slovnico, hotel jezik spraviti na lat.-nemški kalup samo štirih po končnici različnih sklonov, kakor so to delali naši slovničarji do Gutschmanna.¹

Pridevniki in zaimki imajo v genitivu in dativu (in lok.) v prvem zlogu končnice *o* ali *e*: *maloga, kerfchankoga, naffoga blifnyega, tega drugoga*; — *naffemo lublenomi Ochi, ednomi goripofztavlenemi, mojemi Bogi, pametnomi chloveki, ocheti nebezkomi, naffomi blifnyemi, eden drugemi*. Dativ se končuje kakor pri samostalnikih običajno na *i*, vendar imamo tudi: *k* — *tretjemo, večkrat: nyemo*, ali često brez končnice: *k-ednem dobrem deli, k-vekssem hafzki, k-duffnem zvelichanyi, proti czelom szveti, proti mefznem pofelenyi, k-kerfchanskem navuki*. V teh zadnjih zgledih je rabljena lokalova oblika; tega v govoricu Slovenskih goric ni.

Obratno ima v lokalu dativno obliko: *vu szerczi naffemi* (146), v imeni *Bosjemi* (146).²

¹ Bohorič in po njem Hipolit imata na petem mestu vokativ, na šestem ablativ z opombo: »gen. et abl. duales sunt similes, gen. et abl. plur. conveniunt terminatione«; *gen dualis*: sin ozhetov, ozhet, ozhov, *abl.*: od tiu ozhetov, ozhet, ozhov; *gen. plur.*: tih ozhetih, ozhetov, ozhov, *abl.*: od tih ozhetih, ozhetov, ozhet, ozhov.

Bohorič je vzel v dvojini za ablativ genitivno obliko, v množini pa na prvem mestu (osebito pač radi »tih«) lokalno!

Vendar pač ni misliti na vpliv Bohorič-Hipol. slovnice, prej na vpliv čitanja zapadnoslovenskih knjig.

² Kako se je pisec dal zavesti analogiji, kaže ta-le zgled: pod ednom vidlivom ali očitnom poglavarom. — Pomešane so oblike na pr. v slučajih: *v-nyim, v-nami, vu vami*.

Glagol. Nedoločnik: poftuvanye, fzramuvati, kraluvo, imenuvo, obrejuvanye, gofztuvanye, nepoftujenye (!, 118), falivanye (= žalivanje); morebit (113), oblechti (tudi v izdaji iz l. 1764, l. 1777. pa: oblezhi), zvelichenye (večkrat).

Sedanjik: ako ne budte, bute (108); fzliffa, fzliffajo, na pr.: ne znajo kai fzliffa k-fpovedi (večkrat); velelnik: prid (139), bud (143); deležniki: klechech, preminuch, (ne)znajuch, goruch, molech, bogabojech, vmirajuch, popevajuch, pozfzechujuch. Oblika 'mo' (= bomo) je znak Slov. goric.

Značilna je razpostava besed: Duha Szvetoga (tudi 1764, a leta 1777: Svetega Dūha); tvojo ime, kralefztvo tvoje, vola tvoja (takisto 1764, 1777).

Kajkavske besede: kotrig, anda, nazvesztiti, neimre (neimire), pod fzpodobo kruha, falivanye, takai, ofzeboino, za hman, fzvetczki, jofche, ar, milofzerdni, gozpon (poleg: gozpod), fzmilui fze chez nafz, dichimo, tri bosje krepofzti, chin vere, potlam, takaiiffe, refino telo prieti, rech = beseda, polek zapovedi, vech puti (sicer: krat), pokedob, czedula, broi, en ftimani ocha (47), mefno fegnivanye, nut (66), vezda, fztaliffa, na peldo, akoprem, onde, pogerdenye, bolvanfztvo, blaznenye (117), ovde, chetiri (poleg: ftiri, ftertich), prekoredno, illiti, mertuchli-voftz (126, 128), fztanovito, pohoditi betefnike. V litaniji lavretanski: Mati nevrafena, Mati ne vtepena (1764: Mati ne ranyena, Mati ne vtepena; 1777: Mati neranyena, Mati bres vlega madefha.)

Značilne so za pisca še te-le besede: nefteri, toti, betefnik, taifzte, almuftvo, skola, flifzig, diklichi, dechak, kakti, fztvornik, navuchitel, luzke fene, opervich, hicze, pervle, denok, taki (= takoj), fele, oduri, odurjava, veli, fantiti fze, fantanye, trapiti, temnicza, czonjavanye, fitek = življenje; — delavczom se placha odlacha (str. 18, v vseh treh izdajah).

Kajkavski izrazi so potolmačeni: Mefzni red ali fegen; vero valuje ali zpozna; fzvedochanfztvo ali pricha; chinenye ali dyaney; zla ali hudoga; nenavidnofzt ali nevoftlivofzt; naput ali rat; zvanye ali fztan; putnike ali fztranzke; dugovanye ali rechi; ta vechna Ifztina ali rifznicza; zverffena ali popunoma grivinga; z rechjom ali befzedom; veren ali zvezfti; fzudecz ali rihtar; obchinfztvo ali gmaina; poftujemo ali chafztimo; rafalenyje ali zbantuvanye Boga; vremenito ali pozfvetno; grivinga ali zkruffenye; za onda ali za tifzti chafs; akoprem che glih; vezft ali duffno zpoznanye; pogibel ali nevarnofzt; grivinga ali falivanye; Szuprot ali krez . . ., ne terzis ali ne zkerbis; aldujem ali offram; chifzlo ali rofenkrancz; v pozfzli ali deli; kipecz ali fzvetinya; nakanenye ali maininga; ne praznui ali nemas prefefztovati; nazlob ali odurjavanye; v-fzmertnem vremeni ali chafzi; z-drugimi fzlovami ali puh-

tami;¹ izprichanye ali zagovarjanye; vidljivo ali očitno obchinfztvo ali gmaina; nenavidnofzt ali nevozfzivofzt; zlochestocha ali hudoba.

i menja z ino.²

Molitve so večkrat podane v dvojnem besedilu: *Vu imeni Oca, i Szina, i Duha Szvetoga. Nfsteri pak rechejo v-imeni Boga Obheta, ino Szina, ino Duha Szvetoga* (str. 2; na str. 33. je samo prvo, kajkavsko besedilo, istotako na str. 42., le da je na teh dveh mestih tiskano: *Ocha*.)

»Oče naš« str. 12/13: *Ocha nafs, ker fzi vnebefzeh. Pofzvecheno budi tvojo ime. Pridi knam kralefztvo tvoje. Zidi fze vola tvoja kak na nebi: tak i na zemli. Dai nam denefz nafs vřzak deni kruh. Odpufzti nam nafse duge, kak i mi odpufztimo nořim duřnikom. Ne pelai nafs v-fzkuffnyato. Temoch nafs reřfi od zlega, Amen.* ('ker' je znak štaj. govora; dandanašnji se ne stavita zaimka ,tvoje', ,tvoja' za samostalnik; tudi ,budi', ,i' ni štaj.).

NB. *Nfsteri pako po horvaczkem molio, zato jofche horvaczki Ocha nafs fzem pofzlavim: Otecz nafs, ki fzi na nebefzeh. Szveti fze ime tooye. Pridi kralefztvo tvoje. Budi vola tvoja kak na nebu, tak i na zemli. Dai nam denefz kruha nafřoga vřzak denyega. Odpufzti nam duge nafse, kak i mi odpufztimo duřnikom nafřem. I ne rpelai nafz v-fzkufzavanye. Neg ofzlobodi nafz od zla, Amen.*³

Na str. 14.: *Zdrava budi Maria milofzti puna . . . NB. Nfsteri molio chafzřita, ali cheřfena fzi Maria.*

Na str. 39/40 je deset bořjih zapovedi: *Ju fzem gořpod Bog tvoi nemei drugih Bogov razvi mens. Ne primi ime gořpona tvojega za hman v-tvoje vufřa. Szpominiře, da fřvetke fřvetis. Poflui ocho, i mater, da budeř dugo řiv na zemli. Ne vbui, ali ne mas vbuiti. Ne praznuj, ali ne mas preffeřztva vchiniti. Ne kradni, ali ne mas krafzti. Ne govori kricoga fřvedochanfřztva zoper tvojega blifnyega, ali ne mas krive priche govoriti krez tvojega blifnyega. Ne pofeli, ali ne mas pofeli i luczke řene. Ne pofeli, ali ne mas pofeleti. lucz-*

¹ Str. 28.; tu je opomba: »Te rechi v-totih chinih, kere řzo z-drugimi řzlovami, ali puhštami piřzane, znamenujo ino kafejo ti pervi zřok ali urřah, zakai verjemo itd.« Toda pogosto pomeni ležeči tisk le razlago, na pr.: rechi *befzede*, ali pa str. 68., 93.

² Seveda mnogo teh izrazov ni izključna posebnost zagorsko-kajkavskega govora.

³ V razlagi očenaša (str. 101.—103.) je spojeno oboje besedilo: Pofzvecheno budi tvojo ime, ali řzveti fze ime tvoje. Pridi k-nam kralefztvo tvoje. Budi vola tvoja, ali zidifze vola tvoja kak na nebi, tak i na zemli. Dai nam denefz nafz vřzak deni kruh. Odpufzti nam duge nafse, kak i mi odpufztimo nafřim duřnikom. Ne vpelai nafz v-zkuffavanye. Temoch nafz odreřfi od zlega, ali nego nafz ofzlobodi od zla.

koga blaga, ne hife, ne polyz, ne hlapca, ne dekile, ne vszega, kai je nyegovo.
(Prim. razlago zapovedi str. 119 sl.)¹

Črkopis in jezik druge izdaje (1764.)

Izdaja iz l. 1764. ima mnogo večji format (8°) ter obsega osem pol (A-H), 128 str. a brez paginacije.

Navodila za čitanje na zadnji strani naslovnega lista ni, takisto manjka tudi tisti zanimivi »Predgovor« o jeziku, pač pa je pred početkom katekizma »Zapovedanye skofa«.

Pravopis je kajkavski kakor v prvi izdaji, samo da za glas *s* očitno tudi pred *k*, *p*, *t*, nadvladuje znak *sz*: *rimszkega, kerfhanfzkega, obchinfzkih, naturalfzka, lifzlov, fspoznanye, fzkriwnofzt, fszpravischah* (poleg: *zpravisch*).

Jezik njige pa je odločneje krenil od kajkavščine stran.

V glasoslovlju je za to najznačilnejši štajersko-slovenski *ü* in pa refleks nosnega *o*. Večinoma čitamo *ü*, na pr.: *Düſſa, krük, tüdi, drügo, vüpanye, vüra*, vendar tudi: *druge, vupanye, opuffenye, chuje* poleg *chüje, rachun* in vedno *navuk*. Namesto običajnega *hüdo* nahajam enkrat tudi *huido*. V nenaglašenem zlogu je ta glas izražen z *i* v besedi: *obidin, obiditi, obidi* poleg *obüdenye*. — Nosni *o* je v večini slučajev podan z *o*, manjkrat z *u*: *bodo, bos, pokleknoti, narochili k-rokam, szodit, fzkopofzt, znofnyia* itd., a: *razluchen* poleg *razlochen, znajuch, vmirajuch, fzdnyii den, fzdnyik* poleg *fzodba, odkud, pofzvechajuch*. Tu naj še dodam *glob'ina* za *glubina*.

Na štajersko-slovensko stran kaže razen tega še: *fleti* za *čluti gda* običajno namesto *kada*, *bole* za *bolje*. Značilno je tudi *kuchemo* za

¹ Radi umljivosti pa je prevoditelj tolmačil tudi druge izraze, ki niso baš samo-kajkavski, tako: *mezto* ali *krai*; *pokopan* ali *v-grab polofen*; *milofzt* ali *gnada*; *ifztina* ali *refznicza*; *okrepi* ali *poterdi nafz*; *obilno* *popunoma*; *lakomnofzt* ali *posiranje*; *lenofzt* ali *vtraglivofzt*; *jezero* *taufent* *krat*; *zrok* ali *urfah*; *doponimo* ali *zverffimo*; *velio* ali *zovejo*; *nichemorne* ali *hudobne grefnike*; *fztarffe* ali *roditele*; *kelko verfztni* ali *kelko fele*; *pozledno olye* ali *mazanye*; *chednofzt* ali *mudrofzt*; *pot totem nachinom* ali *v-takffo ftaut*; *czaga* ali *zdvoji*; *zlo* ali *hudo*; *v-pogibeli* ali *nevarnofzti*; *zapazio* ali *zamerkajo*; *fifz* ali *marlivofzt*; *skoda* ali *kvar*; *zverffo* ali *vchino*; *zamucho* ali *zatajo*; *zklenes* ali *dokonchas*; *pobofnofzt* ali *andoht*; *kinch* ali *shacz* ino *dika*; *prebavim* ali *posiram*; *pogublene* ali *verdamate*; *tela* ali *fivota*; *pokefflavanye* ali *nagmeranye*; *zagovori* ali *oblube*; *nevernofzt* ali *nezveztofzt*; *nafzladnofzti* ali *mezni lufti*; *na imetki* ali *blagi*; *chuvati* ali *braniti*; *pameti* ali *razuma*; *rafzipnofzt* ali *potroffenye* *penez*; *mochnofzt* ali *jakofzt*; *fantanye* ali *kaftiga*.

tuchemo, kershenik običajno za kerschenik.¹ Perle poleg perole. Zaponim, zaponi, fzponiti.

Tudi oblikoslovje kaže očiten okret na štajersko-slovensko stran. V tem oziru je posebno značilen instrum. sing. ženskih samostalnikov in pa vokal pridevniške sklanjatve v ednini.

Dosledno se glasi instrumental fem. na — o*j*: z *majoi*, z *gnadi*; *Bosjoi*, *pod kershanzkoi czirkkoi*, *pred fzpodoboi*, z *marljivoztoj*, z *tifztoj*, z *keroi*, *zлак gorechoi lübeznoi* itd.; tudi z *loboi* (poleg z *lobom*)

Pridevniška sklanjatev kaže v končnici razen par slučajev proti koncu knjige dosledno *e*: *kershanfzkega*, za *tolega*, *naffemi teli*, *k-totemi konczi*, *k-vekfsemi zafzluftenyi*, v *potrebne* itd. Imamo *nyemi* za *nyemo* in pa dvojino *nyüi*, dat. sing. *totoi* za *toti* (v izdaji iz l. 1758), *nyoi* = *nyi*, *vrenoi* czirkvi = edni.

Na slovensko stran kaže *niffe* za *nigdo*, ki se pa tudi nahaja enkrat, *jafz* za *ja*, *v-kuper* za *vkup* in *nega* (enkrat za *né*, *ni*); pač tudi naglas *zkoz vodô*, *szamô*, *vleti* za *vliti*.

V obče se ta druga izdaja odlikuje po večji slovniški uvidevnosti. Lokal in instrum. plur. se skušata ločiti od genitiva, oz. dativa; zato imamo instrumentale: *ztemi fzvetimi fzakramenti*, *z-poflenimi befzedami*, *med totemi perffonami* (izdaja 1758. ima na pr.: z *fzakramentom*, *befzedami*), — z *vifztemi*, z *drugimi dobrimi delami*, *pred petimi letmi*, z *grehmi* (1758.: z *vufztom*, *delam*, *letam*, *grehom*). Enakost lokala in genitiva ženskih i — samostalnikov v izdaji iz l. 1758. je hotela druga izdaja odstraniti, a pri tem je genitiv izgubil končnico; zato imamo: *nai prestimanéffih fzkrinofzt*, *pozlednih rech*, *od Treh Bosjih krepofzt*, *hüdiš perlofnofzt*, *pét zapovid* (1758.: *krepofztih*, *rechih*). Genitiv srednjih samostalnikov: *zpravifch* (1758.: *pravifchah*).² Ta oblika je tu pač plod slovn. teorije, prim. Oblaka v »Archivu» XIII. 34.

Nadalje se raba samostalniških števnikov obrača na pravilnejšo stran; imamo: *defzetere Bosje zapovedi*, *petere czirkvone*, *ofzmera fzvelichanfzstva*, *te fzedmere krepofzti* — *fzedem grehov*, *pet stükov*, *v-dvanafztiš stükih*, a tudi še: *fzedem Szakramenti*, kakor sploh v izdaji iz l. 1758.

Beseda *ocha* ima pravilni genitiv *oché*, akuzativ *ochô*; vendar nahajamo tudi kakor v izdaji iz l. 1758.: *zu oché ino materé* (torej roditeljski obliki!). Kriv pa je deležnik: *navuhecki fze*: *fzliiffi* stoji poleg *fzliiffjuv*.

V istem smislu kakor v glasoslovju in oblikoslovju se je knjiga izpremenila tudi glede besednega zaklada.

¹ Nenaglašen *i* se v nasprotju z izdajo iz l. 1758 ne izraža z *e*, na pr.: pod *totim nachinom*; neglašeni *ě* se piše rad z *i*: *zapovid*, *chlovik*, *divicza*. — Polglasnik ima posebnost zopet le v besedi: *shao*.

² Pri srednjih samostalnikih prevladuje *a*, že v nom. plur., potem v dativu: proti *nebefziam*, v *mezstah*, v *fzpravifchah*. Istr. gl. gori. Dat. plur. i — sklanjatve je očitvidno nagajal, zato *mifzlam* (1758.: *mifzлом*).

Besede: *che, rezn'fca, ka, prizlo, moja, obudjenje vere, k-chafzi kak, zapfztoin, cherchke, fzodnik, perlofznozft, kak, nekolko, fzun, polli, zanichavanye, gverati, tedaj, fzodenye, do fzéhdob, mernofzt, smetno, Terpelivo/fzt, fzvar, no, ino, (le parkrat i) milofzzerchen, ne ranyena, stojé namesto: ako, ifztina, da, dofzlo, pol, chin vere, kak nai berfe, za hman, fzlova, fzudecz ali rihtar, pri-lika, neg(o), nefteri, fzalifa, pollam, odurjavanye, povernuti, onde, fzud, do ovde, mertuchlivo/fzt, tesko, Terplivo/fzt, f-tvorjenje, i, milofzzerden, ne vrafena, ki se nahajajo v izdaji iz l. 1758. One besede dajejo jeziku mnogo bolj slovenski značaj, dasi se nekatere nahajajo tudi pri kajkavcih.¹ Ali besedi *tedaj, priloznost*, nista znak kranjskega vpliva?*

Štajersko-slovenski je *ali* v pomenu *anda* (torej): *kak ali* (1758: kak *anda*); *bodi ali* (1758: *Eja* [?] *anda*; *kelko je ali Bogov* (1758: *anda*); *kaj ali*. Piše se poleg menda enkratnega *koz* dosledno *zkoz*. *Vragi, hüdichi, zlodje* (1758: *Vragi, hüdichi ali hudi Duhi*). *Vuchenik ali déte* (1758: *De'e ali Dichak*). Enkrat *kèrfziani* namesto običajnega *kerfcheniki*.

Novost so obili naglaski: *dèrfati, fterà, kèrfzt, pèrvi*; né *fzamo*, *naiprefitimanéffi*, *popéva, fzpové, télo, napré; ché, dén, v-Iméni Boga Ochéta, materé; znán, polá*.²

Vendar je ostalo še več kajkavskih besed: *kolrig, ar*, (parkrat namesto običajnega *kaiti*), *pakehdob, takaijfe, nazvezftiti, fulivanye, broj, rech*; na novo je uveden glagol *prichefztiti* (1758: *izveto reffno telo prijeti*). Beseda *naimre* je rabljena v pomenu *osobito*: *Raifsi taufent krat vmreti, kak tebe prelübi Ocha nebefzki z-ednim fzamim grehom naimre pak fzmertnim rafuliti* (1758: *ofzeboino*); *fzvele Szakramente vfzigdar v-fulenyi, naimre pak v-fzmèrtni vüri prijeti* (1758: *ofzeboino*); *naimre pak, gda . . . 1758: ofzeboino, kada*. Vendar se nahaja tudi *ofzeboino* in pa *pojzebo*.

Ker je na ta način postal jezik bolj štajersko-slovenski, se v tej drugi izdaji nahaja manj tolmačenja besed; nahajam še v tekstu: *milofzt ali gnada, zdvojiti ali czagati, páli ali zopet* (1758: *zopet*), *zopet ali pali, fzumlivoga ali hüdega* (1758: *fzumnyivoga*). Namesto dvojnega izraza v izdaji iz l. 1758. imamo tu le enega: *pod totim nachinom* (1758: *pod totem nachinom ali v takiffo flaut*); *ché glih* (1758: *akoprem che glih nevarni* (1758: *pojgibelni ali nevarni*), *rat* (1758: *naput ali rat*), *nevoslivo/fzt* (1758: *nenavidnofzt ali nevozfzivo/fzt*), *zdvojenje* (1758: *zdvojenje ali czaganye*).

Pač pa se nahajajo v začetku knjige pod tekstom pojasnila nekaterih besed: *reche*, pod tekstom (na dveh mestih): *ali pravi, ali veli*; *boga: ali chüje*; *na greh drafti: ali nagovarjati, ali napelavati*; *muchati: ali tiho biti*; *fzlanoviten: ali gvissen*; *obifzkavati: ali pohajati, fzkerblivo ali flifzig*; *néke: ali neftere*; *verjeti: ali vérvati*; *nukanenye: ali meininge*. Ta zadnja

¹ Besedo ‚nut‘ je ta izdaja kratko malo izpustila.

² Mnogokrat je tiskano: *flük, z — düffoi, vküp, húdo, püfztio, pohüffu-nye* itd.; ta *ü* je očitvidno čitati z *ü*.

opomba je na četrti strani druge pole (na 20. strani), pozneje ni več takih opomb pod tekstom.

Kjer ima izdaja iz l. 1758. molitve v dvojnem besedilu, tam nahajamo v drugi izdaji le eno in sicer tisto, ki je bolj slovensko (prvo: tako je pri desetih božjih zapovedih izpuščeno: *ne nas vbuiti, ne nas krafzti* itd. Za šesto božjo zapoved pa ni ugajalo niti *praznovanje* niti *preffesztvo*, zato je ta zapoved podana čisto drugače: *Ne grefsi nechizlo*. — Pomni še: *Zdrava fzi Maria* itd.

Namesto izraza »bolvanfstvo«, ki ga ima izdaja iz l. 1758, nahajamo tu *Boganinfstvo*; izdaja iz l. 1777. ima *Boga neifstvo ali neverfstvo*. Iz tega izvajam, da je beseda po vsej priliki skovanka in ji je za podlago služil izraz »Boga ni (nei)«.

V izdaji iz l. 1758. imamo *velki greh, neimre pogerdenye Svezetg Szakramenta*, a v izdajah iz l. 1764. in 1777.: *Bogorafzboini greh* (odnosno bojarasboini).

Že v izdaji 1758. je v odgovoru na vprašanje, kaj prepoveduje 1. božja zapoved, navedeno: *bolvanfstvo, krivoverfstvo, czoprio, fatrenye*; 1764: *Boganinfstvo, krivoverfstvo, czopria, fatrenye*; 1777: *Boga neifstvo, ali neverfstvo, krivoverfstvo, zoprio, shatrenye*.

Črkopis in jezik tretje izdaje. (1777).

Še bolj nego izdaja iz l. 1764. je od kajkavščine na slov. zapad krenila tretja izdaja, izdaja iz l. 1777. Na mah nam očituje to že pravopis; ta tretja izdaja je namreč natisnjena v (nekoliko neurejeni) bohoričiči, le za omehčavo *n*—a se rabi kajkavski (in Gutschmannov!) kompendij *ny: shivlenye, snanye*. Prim. Dodatek!

V glasoslovju je *z u* za nosni *o* izginil zadnji važnejši znak hrvatske govornice; deležniki dakako so ohranili svoj *u*, ker so bili izposojeno blago: *snajuzh, pofvezhajuzh, vmirajuzh*; le enkrat *judnik* in *odluzhi* (a to le v verzu v rimi *z vuzhi*). Na drugi strani se množe znaki kranjskega vpliva, na pr. imamo *dofèhmu* (1764: *do fzèh dob*); *š* se izraža z *é* ali *ei*: *hitrei* in *hitré, spovei* in *spové, naprei* in *napré, réshi* in *reishi, nei, fmsi* itd.

Oblikoslovje je enako izdaji iz l. 1764; vendar imamo tudi tu par znakov, ki vežejo knjigo že tesneje na štajersko zemljo; tako *peru* (str. 61) za *proti*; *zirker* in *moliter* (a vendar tudi *zir'kva*); *naiboišhega*.

Kajkavskim besedam skoro ni več sledu; le enkrat še je *rech*, sicer vedno *beseda*: *shalivanje; nafvesto; ada; pollam; nainre* (66, 67, 68, a na teh mestih pač tudi rabljeno *posebno*), *nazlob, neg*. — Na drugi strani je še več slovenskih znakov: *Zhefhena fi Maria, gnade fi puna; terdafszhen* (1764: *tèrdokoren*); *zhudni* (1764: *gerdi*) *guzh* (govorenje), *znavè* (1764: *pali*); *posdigavanye* (*podigavanje*) *tresnost* (1764: *Mernofz*; 1758: *Mertuchlivoft*); *đure* (1764: *gdu*; 1758: *kadu*). Opombe pod tekstom v izdaji iz l. 1764.

so vzele v tekst; tudi to pomeni poslovenitev jezika. V naslovu manjka sploh izraz »kotrigov« popolnoma; namesto njega stoji: »všéh Bratov ino Séster«.

Zapadno-slovenski vplivi: *v-bogemé* za *Almoſtvo*, ki se tudi nahaja; *en revni zhlovek* (1764: *nevolni*); *diati* (1764: *uchiniti*); *zastopiti* (1764: *razmeti*),

Posebnost vseh treh izdaj: *delo* (delavcem) *odlachati*; pomni še *bogarasbojni greh*; *Boga neſtvo* ali *neverſtvo*; *shatrenye*; *nevmetelno* in *brúmmo* (te dve besedi v dodatku); *tebe ljubim* ober *vſega*.

Na slabše je obrnjeno brez dvoma: za *nachin* ima *ſhtant*, *zastopiti*, za *razmeti*, *ſe protiftavijo* za *ſzo protivni*; *ſe nasai derſhati* za *ſze zderſavati*.¹

§ 2. Vnanji povod knjige.

Vnanji povod knjige je podan v nje naslovu; izdana je bila »za hasen vseh Gospodov farmaſtrov, duſſkrbitelov, Školnikov, Dece, Starſov i vseh Kotrigov Bratovſčine Krſčanskoga navuka«.

Knjiga je torej katekizem, namenjen potrebam Bratovſčine krſčanskega nauka, ki se je za Marije Terezije ſirila.

¹ V ozki zvezi s to tretjo izdajo katekizma je »Knjižica pobožnosti« iz l. 1777., ki jo značijo ta-le svojstva: Menjava *e* z *ei*: nei, fapoveiſh, preik, reifho, zeilim poleg: zelega; redko *ſ* namesto običajnega *u*; za *u* iz nosnega *o* le par primerov: vmirajuzh, bluditi (trikrat), totu refnizo (če ni pomota!) poleg: klezhozh, rekozh. — Značilne besede: kada, net, ſkim (= s čim), denuk, konzhemar, valujem, ada, ar, ſkriven (= skrit), broi, obzhinska kaſhtiga, dofehmau — od ſéhmao, ozel (= jeklo), punesliv; *naimre*: shegnai vſe kriſtiane popreik... naimre pa vſe brate ino ſeftre tote bratovzhine; ... da ſe bodem od sdai vſeh grehov varvao naimre pa totih N. N. kerim ſem jaz nai bole podverſhen bio (B 2 a, B 2 b). — Važno je izraževanje *l*—*a*; običajno je *o*, vendar imamo tudi: shau (= žal), dau (dvakrat poleg: dao), dofehmau (poleg: od ſeh mao), vreuzhina (= vrelčina) in končno *a*: reka, luba, moga, polona, dopernesa, pepea (= rekel, lubil itd.); toliko ſtevilo oblik na *a* ne more biti pomota, marveč je očitno, da so se piscu vsiljevale oblike na *a*, dočim je hotel pisati oblike-na *o*; in v tej zvezi dobi pomen tudi en slučaj »reka«, ki ga nahajam v katekizmu iz l. 1777.

Tudi pravopis (neurejena bohoričica) je knjigama isti. Primeri Dodatek!

po Notranji Avstriji in ki jo je najvneteje pospeševal jezuit Ignacij Parhamer.

Knjiga ni nič drugega nego prevod Parhamerjevega katekizma.

Gibanje Bratovščine krščanskega nauka, razvito neposredno pred jožefinskimi preuredbami cerkvenega življenja, pa ni dalo posebnih katekizmov samo štajerskim Slovencem, marveč tudi kranjskim in koroškim in zasluži že radi tega pažnjo kulturnega in literarnega zgodovinarja.

* * *

Ne dolgo po ustanovitvi jezuitskega reda je v Rimu nastalo društvo svečenikov in posvetnjakov, ki ga je kot bratovščino krščanskega nauka potrdil in škofom v zaščiteništvo in širitev posebno priporočil papež Pij V. l. 1571. Iznova potrdil in »pogmirou« (to je, rimsko bratovščino povišal v »arhi-bratovščino«, ki je bila sredotočje drugod nastalih bratovščin) jo je papež Pavel V. l. 1607. (»na šesti den Miholščaka«) ter ji dal mnogo odpustkov. Dne 19. marca 1732 je »letu vkopsbranie ali Bratoushina« pod pokroviteljstvom nadškofa Koloniča bila uvedena na Dunaju in istotam ponovljena l. 1750.

Vodstvo bratovščine, ki je bila v Rimu združena z Bratovščino oznanjenja Device Marije, so imeli povsod jezuiti; z misijoni so jo širili.¹

Z Dunaja se je novi pokret okoli l. 1755. obrnil proti jugu.²

¹ Literatura, ki sem jo rabil za zgodovino Bratovščine krščanskega nauka: Uvod in zadnji del katekizmov, o katerih govorim v tej razpravi; »Österr. Schulbote« 1857 in 1859; Helfert, Die österr. Volksschule I. 39/40. — Istotam je tudi najti opise vnanjega ustroja bratovščine, ki svedoči o organizacijskem talentu jezuitov in je meril na sijajni učinek za oči.

² V uvodih kranjskih katekizmov naše bratovščine je povedano, da je l. 1755. bila bratovščina ustanovljena »v veliku drugih deshelah

Tako je l. 1755. bila bratovščina »v-Stajarzki defeli k-velkom hafzki decze podignyena« (izdaji iz l. 1758. in 1764.; tretja izdaja, iz l. 1777. pravi: »na flovenfkem ftajari«). Dne 14. septembra tega leta je dal sekovski škof Leopold Ernest (grof Firmian) iz Gradca »decretum episcopale«, v katerem opozarja »fztarfse, dufs-fzkerbitele, skolnike (keri sfo namefztniki fztarffov)« na veliko moralno dolžnost poučevanja v kerščanskem nauku. Sicer je bil škof že prej vsem svečenikom »ne fzamo v-navadnih letnih fzpraviščah, nego vech puti koz lifzte« naročil krščanski nauk; a dogajalo se je, da deca niso bila dovolj podučena in pri izpitavanju niso »obstala«, kakor bi bilo potrebno, »i to ne iz drugoga zroka ali falinge, neg da fze je iz vech fele knificz vuchila ino izpitavala«; zato je škof sklenil, v celo svojo škofijo »ino gde fzmo mi namefztniki shofofszi«, vpeljati občo knjižico, po kateri naj bi se vsi ravnali. Izbral pa je v to svrho baš pričujočo, ker je »drugim, kere fzo v-Tridentinzki Shofii pred 5. letam izdane, ino drugim v-naffi Skoffii navadnim knjigam ednaka«.

* Tri leta pozneje, 1758. so že imeli štajerski Slovenci tako »občinsko knjižico«. Izšla je, kakor čitamo na naslovnem listu, »na visoko zapovedanje i potrdenje duhovnih i svetskih poglavarov iz nemškoga prestavljena.«

Nikjer v tej knjižici sicer ni imenovano Parhamerjevo ime, vendar ni dvoma, da je to prevod Parhamerjevega katekizma, ki je izšel prvič l. 1750. (preveden tudi na madžarski, »ilirski« in češki jezik — češki prevod je ostal v rokopisu).

Zaman sem skušal dobiti v roke nemški Parhamerjev katekizem; zato tudi ne morem reči, katera izdaja je služila slovenskim prevoditeljem; bilo je več izdaj; Parhamer sam je

inu krajih«; koroški katekizem pa navaja l. 1756. kot leto, ko je bila bratovščina »v' drujeh deshelah gor perpraulena«. (Če ni pomota v poročilu »Ljublj. Zv.« 1897, 694).

preurejal svoj katekizem (Österr. Schulbote« 1857, 38). Pač pa poznam en naslov: *Allgemeines Missions-Frag-Büchlein. In drei Schulen... eingetheilet; mit beige-setzten Gesängern (!) und nutzbarem Bericht von der Christenlehr-Bruderschaft vermehret; anbei mit den fünf Hauptstücken Petri Canisii versehen; herausgegeben zum Gebrauch aller Seelsorgern (!), Eltern, Kindern und Mitgliedern der Christenlehr-Bruderschaft in der Wienerischen Erzbischöflichen Diözes im Jahre 1759. Wien, Kaliwoda, 12^a, 168 str.* — torej prav toliko strani, kakor n. pr. slovenska izdaja iz l. 1777.¹

Naša knjižica je tisti prevod Parhamerjevega katekizma, o katerem poroča po arhivnih virih prof. Apih (»Let. Mat. Slov.« 1895, 178), da so ga uvedli na Slov. Štajerskem — letnica pa, ki jo navaja tam, namreč 1753 je nastala pač pod peresom iz: 1758.

Pokret Bratovščine krščanskega nauka se je vršil istodobno in vzporedno s prvimi zasnutki terezijanske šolske reforme.

Ko je vlada l. 1751. dala vprašati, kaj mislijo njeni organi in cerkveni krogi o šoli, so župniki v svojih poročilih omenjali tudi krščanski nauk ali izpraševanje v cerkvi po Parhamerjevem načinu; iz teh poročil vidimo, da so se često ljudje le deloma odzvali klicu svojih dušnih pastirjev in niso pohajali radi in redno h krščanskemu nauku; župnik v Grižah je tožil, da mu odgovarjajo odrasli ljudje prav ošabno ali pa mu nočejo odgovarjati (Apih, Letopis Mat. Slov. 1894, 263), po leti morajo deca krave pasti; po zimi pa sede za pečjo, ker nimajo obuvala in obleke; mnogih pa roditelji iz gole nemarnosti ne pošiljajo v cerkev. Celjski okrožni glavar je bil za to, naj gosposke silijo kmete se udeleževati izpraševanja,

¹ Na mestu, kjer so gori v nemškem naslovu pike, je strgan list tistega primerka, ki ga je rabil poročevalec v »Öst. Schulbote« 1857, Nr. 5.

kaznujejo pa naj se ljudje, ki se tako uporno vedejo v cerkvi kakor kmetje v Grižah; zakaj ,slovenski kmet živi bolj po podedovani prazni veri nego bo utemeljenih naukih kršč.-katoliške vere'.

Drugod dakako ni bilo bolje. Trebalo je vatrenosti Parhamerjeve, da se je vseobče mrtvilo izpremenilo v življenje.

L. 1747. je začel dunajski jezuit Ignacij Parhamer svoje plodonosno delo za pouk ljudstva in osobito mladeži v krščanskem nauku. »Im Jahre 1754. durchreiste er als Missionär und Vorstand der katechetischen Missionen der österr. Länder die Steiermark, Kärnten und Krain, Tirol. Nach Art der Pilgrime den Stab in der Hand, von einem Mantel umhüllt, herunterwallenden Bartes, hielt Parhamer bei seinen meist eine Woche dauernden Missionen 2, auch drei Predigten des Tages, geißelte in seiner markigen, häufig von kaustischen Witzen durchbrochenen Vortragsweise die herrschenden Unsitten und Gebräuche, deckte in ungeschminkten Zügen die Häßlichkeit des Lasters auf... Vor keiner Schwierigkeit zurückscheuend, alle Hindernisse, die ihm Mißgunst und Scheelsucht in den Weg legten, vor sich niederwerfend, Schimpf und Hohn verachtend, hat Parhamer durch seine Missionsreisen überall gute Früchte zur Reife gebracht, an vielen Orten nachhaltige Erfolge zurückgelassen; der rührende Gesang »Heilig, heilig«, den er beim Volke in Übung brachte, ist heute noch ein lebendiges Denkmal derselben.« (Öst. Schulbote 1857, Nr. 5).¹

Očividno je njegovo misijonarjenje v letu 1754. pobudilo sekovskega škofa, da je naslednjega leta pokrenil izdajo Parhamerjevega katekizma in ga velel tudi posloveniti.

¹ Parhamer je bil rojen l. 1715. v Schwanenstadtu na Gornjem Avstrijskem; l. 1734. je bil v Trenčinu sprejet v jezuitski red, končal svoje študije v Banjski Bistrici, Trnovi in v Gradcu ter zajedno poučeval v teh mestih (razen tega je učiteljeval tudi v [pač Stolnem] Belgradu

Parhamerjev nastop pa je učinkoval tudi na Kranjskem in Koroškem.

Na Kranjskem se je razvila bratovščina nekoliko kasneje, a zato očitno jako bujno. »Lansku lejtu 1760. je ta Bratoushina na Dolenski Strani Krajnske deshele, letos pak 1761. na Gorenskimi s' velikim vefseliam . . . tolkain rasti inu gori jemati sazhelda, de fo fe zeile Fare inu Gmeine s' velikim aifram v' to Bratoushino sapiffat puftile.« Katekizem, ki je bil plod novega verskega pokreta na Kranjskem in v kojega uvodu je citati pravkar navedene besede, je v desetih letih doživel pet izdaj. Še l. 1773. je poročal dolenski okrožni glavar: »Kdor ve, kako se poučuje nekaj let sem (v Dolenskem arhidiakonatu) mladina in tudi odrasli ljudje v verskih resnicah, mora naravnost reči, da se v tem oziru ni moglo več storiti (»daß man es nicht weitertreiben könne« — Apih v Let. Mat. Slov. 1894, 278).

Za Koroško je izšel v Celovcu l. 1762. »Catechismus. Tu je bukvize Tega sprafhuvanja.«¹ Tu je uvaževati misijonarstvo jezuita Gutsmana.

Ko se je l. 1755. sekovski škof Leopold Ernest grof Firmian obrnil do cesarice Marije Terezije, naj bi smel uvesti misijone tudi v Štajersko, je cesarica ugodila njegovi želji in povrh še izjavila željo, da bi se isto storilo tudi v sosednih deželah, tako na Koroškem in Ogrskem; iz cesarske blagajne je določila večjo svoto za »potujoče svečenike« (Sendprierster), ki bi hoteli prepotovati one dežele. (Helfert, I. 42). In Guts-

in Jagru [Erlau]. Od l. 1747.—1759. traja njegovo delo za Bratovščino kršč. nauka. L. 1759. pa je bil imenovan sovoditeljem sirotiščnice »auf dem Rennwege« na Dunaju, kjer je uvedel za mladež prave vojaške manevre. Kot izpovednik cesarja Franca je imel zveze v najvišjih dvornih krogih.

¹ Ali se nahaja knjižica v Oblakovi ostalini? — V varaždinski kapucinski knjižnici sem si zabeležil celovško izdajo iz l. 1761.; gotovo se nisem zmotil v letnici, zakaj tudi ostali naslov varaždinskega primerka se v malenkostih razločuje od tistega, ki ga navaja Oblak o izdaji iz l. 1762.

mann je bil izza l. 1760. tak »missionarius vagus per Carinthiam«, torej po stanu in delovanju Parhamerju enak.

Posnetek: Pokret Bratovščine krščanskega nauka je prinesel Štajerski, Kranjski in Koroški, vsaki deželi poseben prevod Parhamerjevega katekizma. Prevodi so vzporedni n se na pr. celovška izdaja ne more v eno vrsto devati z ljubljanskimi izdajami (kakor je to storil Oblak v »Ljublj. Zv.« 1887, 692 in Glaser, I. 175).

§ 4. Avtor knjige.

Gre nam seveda le za prevoditelja.

Prevoditelj ni nikjer imenovan niti se da dognati, je li vse tri izdaje oskrbel eden ter isti pisatelj.

Domovina pisateljeva v širšem pomenu besede ni dvomna. Bil je iz Slovenskih goric doma. Tu nam pomaga zgodovinsko vprašanje, kateri kraji so že l. 1758. spadali pod sekovsko škofijo, in pa jezik.

Ono zgodovinsko vprašanje pride radi tega v poštev, ker je prevoditelj delal po nalogu sekovskega ordinarijata, ki je želel, »da fze vřzem farmoftrom, i vuchenitelom edna obchinska knificza napre da, kera fze v czelo naffo skofio, ino gde fzmio mi namesztniki shofofszi, mora vpelati, ino fze vfzi duff-fzkerbiteli po tifizteh imajo ravnati.«

»Gde fzmio mi namesztniki shofofszi!« To je toliko kakor: Kjer smo mi (škof sekovski namreč) generalni vikarij kake druge škofije.

Pred l. 1786., torej v dobi, ko so izhajali naši katekizmi, ni nobena slovenska župnija spadala direktno pod sekovsko škofijo, pač pa je bil sekovski škof generalni vikar salzburškega nadškofa za mnogo slovenskih župnij, ki so vse spadale pod arhidiakonat Strařgang. Pod ta arhidiakonat odnosno pod generalni vikarijat sekovskega škofa so spadale poleg nemškega distrikta Rein te-le čisto ali na pol sloven-

ske dekanije: dekanija Lipnica, distrikt mariborski, dekanija Ptuj, distrikt nemškega reda (Velika Nedelja), dekanija Radgona. V distriktu mariborskem so bile te-le župnije: Mestna župnija mariborska, Sv. Peter pod Mariborom, Sv. Martin v Kamnici, Sv. Marjeta v Selnici. V dekaniji ptujski: mestna župnija Sv. Jurija, Sv. Andraž, Sv. Ožbald, Sv. Marjeta pri Ptuju, Sv. Lovrenc v Slov. goricah, Sv. Rupert, Sv. Vrban. V distriktu velikonedeljskem: Velika Nedelja, Ormož, Središče, Sv. Nikolaj. V dekaniji radgonski: mestna župnija, Apače, Sv. Križ pri Ljutomeru, Ljutomer, Mala Nedelja, Sv. Jurij ob Ščavnici, Sv. Anton v Slov. goricah, Sv. Benedikt, Negova; vikarijata sta bila Sv. Peter pri Radgoni in Kapela. V dekaniji Lipnici: Jarantina, Sv. Lenart v Slov. goricah, Svičina, Luče, Sv. Peter in Pavel v Gamlici (in nekaj nemških župnij). (»Bestandtheile und Eintheilung der heutigen Diöcese Sekau vor circa hundert Jahren«, dodatek šematizmu sekovske škofije za l. 1873; tudi Simonič-Meškova knjiga »Dr. Gr. Plohel 12—17.)

More se torej reči: sekovski škof je bil generalni vikar salzburškega nadškofa po vseh Slovenskih goricah od Maribora do Ljutomera in Središča (na levem bregu Drave!) Za Slovenske gorice je po takem bila pisana naša knjiga in v njih je bil doma brezdvomno tudi nje sestavljatelj.

* * *

V jožefinski dobi, ko je izšel »normalni katekizem«, je dakako Parhamerjev Kanizij zapadel pozabljenosti in se sploh do pred par leti ni znalo za nobeno teh knjig, a še sedaj je znan le po en primerek vsake izdaje.

Samo pri enem starih slovenskih slovničarjev nahajam naš katekizem omenjen, in to je Šmigoc (»Windische Sprachlehre«, predgovor pisan 30. jul. 1811). Na strani 11. v opombi, na strani 20. v opombi, ki sega na str. 21., omenja

Šmigoc izrecno »Knishizo spitavanja téh pet glavnih fhtukov, welches die dritte Auflage erlebte«, ter citira iz nje par stavkov; tudi jezik in pravopis teh citatov kažeta, da misli Šmigoc na tretjo izdajo, na izdajo iz leta 1777.¹ Druga opomba se tiče instrumentala na -oj, prva pa glasu -ü, češ: »Den Dativ hört man sowohl in u (welches u denn allzeit als ein französisches u [ü] lautet) als auch in i, und diese letzte Form ist bey Luttenberg und Pettau gebräuchlicher; daher sich der Verfasser des Büchleins, betitelt: Knishiza . . . durchaus der letzteren Form bedient.« S temi besedami nam je Šmigoc pač nekako namignil, da j je bil pisatelj iz lju-tomersko-ptujskih krajev doma, a kaj novega, določnega s tem nismo zvedeli. V opombi, ki sega s strani 31. Šmigočeve slovnice na str. 32., ponavlja slovničar citat s strani 11. ter dodaja: »Das Büchlein, welches dies enthält, ist von einem Freund im Marburger Kreise geschrieben.«

Tudi s tem krajevno nismo na boljšem, a za čas je važna opazka »von einem Freund im Marburger Kreise«. Te besede je pač tolmačiti v pomenu: »Šmigočev prijatelj«, torej bi še pisec katekizma iz l. 1777. živel v l. 1811; l. 1777. bi si ga morali misliti najmanj že posvečenega, mladega duhovnika, vsaj 25 let starega, torej bi bil leta 1811. že kakih 60—65 let star. Je-li pa mogoče, da bi l. 1811. še živel mož, ki je oskrbel izdajo iz l. 1758.? Ta bi bil l. 1811. že kakih 80—85 let star; bi ga Šmigoc mogel še imenovati svojega prijatelja? Iz tega bi sledilo, da je pač izdajo iz l. 1777. oskrbel že nekdo drug, ne tisti, ki je imel opraviti s prvo izdajo (1758) in eventuelno z drugo.²

* * *

¹ Na str. 11. Šmigočeve slovnice navedena citata se nahajata na str. 101. Katekizma iz l. 1777., citat na str. 20./21. Šmigočeve slovnice je na strani 74. te izdaje Katekizma.

² Seveda se mi vsiljuje tudi ta-le misel: Kaj pa, ko bi Šmigoc pozabivši izpustil besede: «(von einem Freund) der slowenischen

Z jezikovnega stališča bi za izdajo iz l. 1758. bila pomembna ta-le znaka: nai prea (poleg: napre, negda pred, parkrat: pervle), hice = vice.

Za drugi dve izdaji pride instrumentalna končnica -oj v poštev, ki se čuje pri Sv. Urbanu in jo ima Volkmer, ki pa je Danjko nima.

Za tretjo izdajo je važen refleks jata: ě = ei in za vse tri izdaje I = o.

Vsi ti znaki mi kažejo na južni in zapadni del Slovegoric (ptujski okraj).

Enkrat nahajam v izdaji iz l. 1777. deležnik *reka*: to bi mogli imeti za tiskovno pomoto, ko bi v »Knjižici pobožnosti«, ki je izšla istega leta in ima isti značaj, ne našli več takih oblik: reka, luba, moga, polova, dopernesa, prisha, pepea; iz tega smemo sklepati, da so se piscu vsiljevale oblike na -a, dasi je praviloma hotel pisati -o. Po takem bi (vsaj pri tretji izdaji) smeli misliti na moža, ki je z doma govoril -a.

Na misel mi tu prihaja dr. Gregor Plohel iz Ivanjkovec pri Svetinjah doma.

Gregor Plohel je bil večč »slovenskega, kranjskega in hrvaškega« jezika, kakor vemo iz njegovega lastnega poročila iz leta 1793., in je po vsej priliki slovel baš po zgovornosti v narodnem jeziku.¹ Od l. 1757.—1758. je bil kaplan pri Sv. Marjeti niže Ptuja ter pridige sam opravljal, »ker župnik jezika ni bil tako zmožen«; potem pa je prišel za kaplana v Ptuj (do 1766) in za kormeštra (do 1769), dokler ni postal naslednik nadžupniku grofu Inzaghiju, ki ga je bil sam priporočil.

Sprache?« — Za avtorstvo nič ne odločujejo besede Krempljeve (Dogod. 212): »Kadar je Marija Terezija bratovščino keršanskega nauka vpelala, je slovenske Katekizmuše vu večih govorstvah dala na svetlo priti, ker so z' kratkim podvučenjom slovenskega branja se začeli.« (Prim. ib. str. 251.)

¹ Meško-Simonič, Dr. Gregor Jožef Plohel (V Beču 1888, str. 6. in 18., 19.).

Bil je Plohel očitvidno ljubljenec Inzaghijev; sekovski škof Leopold Ernest Firmian ga je posvetil l. 1753; na to se je par let v Gradcu pripravljaj za doktorat, ki ga je dosegel l. 1757.

Kaj je verjetneje, nego da so v Gradcu mlademu doktorandu ali doktorju poverili poslovenitev Parhamerjevega katekizma?

Plohel je takoj spočetka v Ptujju tri leta (1758 do 1761) vodil razne bratovščine in pobožne družbe, pozneje kot dekan svojim cerkvam v Rimu izprosil razne odpustke, vodil procesije itd.¹

Posebe je ptujjska bratovščina presvetega reš-njega telesa dne 6. junija 1777 za vse dni v osmini vernih duš in za vsak torek v tednu dobila pravico privilegiranega oltarja. In ta letnica se ujema s »Knjižico pobožnosti presvetega oltarskega sakramenta za hasek vseh bratov in sester tote bratovščine«. Če smemo Plohelna v ožjo zvezo spraviti s to Knjižico pobožnosti, je s tem tudi utrjeno naše stališče pri ustanovitvi pisatelja katekizma iz l. 1777.; zakaj jezik je isti v obeh knjigah.

Plohelna je zavičaj, šolanje in pozorišče njegovega delovanja vleklo na hrvatsko stran; iz tega nam je značaj knjižic umljiv.

Da je cerkvena oblast izmed svojih slovenskih krajev mislila najprej na ptujjsko dekanijo, je umljivo; bila je ta-le po dostojanstvu prva med Muro in Dravo, saj je postala l. 1786. okrožna dekanija. Nadalje je zavzemal od 1731—1768 to mesto mož, ki je že po svojem rodu moral v Gradcu reprezentirati spodnji del škofije, Franc Ignacij grof Inzaghi (iz rodovine, koje jedna grana je izza 17. veka v Štajerski igrala odlično ulogo). Tudi se je literarna tradicija z Volkmerjem nadaljevala baš v ptujjski dekaniji.

¹ Slekovec, Škofija in nadduhovnja v Ptujju, str. 155, 159—160.

Volkmerja pa ločijo od naših knjižic te posebnosti: Volkmer ima deležnike na *-a* (na str. 20. Pajekove izdaje je radi rime *sejo* [= sejal]) in pa dosledno u (ne ü); pač pa ima: *pejti*, s *kosoj*.

§ 5. Hrvatsko-kajkavski in kranjski knjižni jezik v Slovenskih goricah.

Pisatelj prve izdaje se je odločno oklenil kajkavščine in to najbrž iz več razlogov: prvič je narečje Slov. goric v naravni in bližnji zvezi s kajkavsko govorico, ki jo je gotovo poznal iz dobe šolanja na Hrvatskem; drugič pa je tu valjda odločevala tudi vsa kulturna tradicija.

Slovenski Štajer, ležeč ob meji našega jezikovnega ozemlja in pogrešajoč vsako jezikovno-kulturno središče (večje mesto!), se je naravnost moral nasloniti ali na Hrvatsko ali na Kranjsko. Jugozapadni del je kulturno spadal k Kranjski, severoiztočni pa k Hrvatski.

Trubarjev slov. protestantski pokret očitno ni dosegel Slovenskih goric.¹ Na drugi strani pa so nadloge turških

¹ G. Robert Košar, učitelj na Runču pri Veliki Nedelji, je lani v kmetski hiši župnije Sv. Tomaža zasledil en primerek Dalmatinove biblije. Knjiga je prišla baje tja od Sv. Križa na Murskem polju. Vendar ta najdba ne more ovreči gornje trditve; knjiga prvotno sigurno ni bila last kmetske hiše; zakaj na par mestih nahajam latinske rokopisne beležke in to je znak, da je knjigo nekda rabil kak duhovnik, ki je bil Bog ve od kod doma in jo je prinesel s seboj v one kraje — tekom 17. ali 18. stoletja; pozneje je prišla iz župnišča po kakem slučaju v kmetsko hišo.

V predgovoru Kůzmičevemu »Novemu zakonu« (1771) govori pisec predgovora Torkoš o raznih slovanskih prevodih sv. pisma, tako o lužiško-srbskih (1670, odnosno 1693 in 1706, 1728), o Dalmatinovem prevodu (češ., prevedel je sv. pismo, »zvelikim, kak právi trůdom ... in folio«; Kůzmič-Torkoš sta torej poznala knjigo samo, ne le po kakih izvestjih, prav tako tudi Bohoričevo slovnico, ki ji citirata uvod) in o glagolskem Novem zakonu iz l. 1562. in 1563. (»z Glagolfskimi i Czyruliskimi pízkmi, kak nafi exemplárje ká'zejo, in 4 to«). Toda že radi vzporejanja slov-

tudi celo prve knjige, ki so izšle na Štajerskem za štajerske Slovence.

Ipak se vidi, da je pisec prve izdaje poznal tudi kranjski knjižni jezik.

Kaj da je odločilo preokret v drugi izdaji, se ne more reči. Nastala je valjda med duhovniki struja, ki ji je še bolj nego izdajatelju prve izdaje bila pri srcu le verska stran gibanja in ki je radi tega želela v knjigah prav tak jezik, kakor ga je bilo čuti v omenjenem slovenskem ozemlju sekovske škofije. V tej misli se pač zlagam z Apihom, ki poroča (Let. Mat. Slov. 1895, 178 sl.), da prevod Parhamerjevega katekizma v prvi izdaji (o letnici gl. gori!) menda v jezikovnem oziru ni ugajal vsem dekanatom, češ, da je malo let potem sekovski škof dal izgotoviti nov prevod istega katekizma.¹

Pri tretji izdaji pa je mogel odločevati že glas o Marku Pohlinu in debata, ki se je vnela radi njegovih novotarij; protipohlinske opombe, ki jih je l. 1770. dodal Gutschmann svojim »Christianskim resnicam«, so bile sestavljene »aus Anweisung und Einstimmung solcher Leute, die in der slawisch, böhmisch, kroatisch, krainerisch und windischen Sprache eine genugsame Kenntnis besitzen« (pač ne samo eden, na pr. Popovič).

Da je tretja izdaja v istini v zvezi z Gutschmannovim delovanjem, nam kaže jasno uporaba znaka *y* za mehčanje *n-a*, n. pr. *spitaranye*. V pomnoženi izdaji protipohlinskih jezikovnih pripomb, ki so bile prvotno dodane njegovim

¹ V kakih neprilikah je bil na pr. župnik pri Sv. Križu (pač na Murskem polju), ki je na poziv vlade l. 1751. odgovoril, da so njegovi župljani, »kakor jim pravimo, trdi Slovenci, ali pravzaprav govore neki poseben, na pol slovenski, na pol hrvatski jezik; zaradi tega pa ni mogoče naučiti otrok, neveščih jezikov in še brez razsodnosti, niti slovenskih niti hrvaških tiskanih in pisanih črk...« (Apih, Let. Mat. Slov. 1894, 265). Slovenske črke = bohoričica? hrvatske = kajkavski pravopis?

»Kristjanskim resnicam« (1770), pravi Gutschmann, naj se *y* rabi za mehčanje, n. pr. *oginy* = *oginj*. To se je zlagalo s kajkavskim pravopisom, kakoršen je bil v prvih dveh izdajah štaj. Parhamerjevega katekizma. (Po vsej priliki je v tem oziru kajk.-štajerski zgled vplival na Gutschmanna.)

Vez štajerske šolsko-cerkvene književnosti s književnostjo kajkavsko-hrvatsko se je morala zrahljati, čim je terezijanska država l. 1774. s posebnim zakonom uredila svoje šolstvo za »dedne dežele«, a l. 1777. »Ratione educationis« za Ogrsko-Hrvatsko.

Takrat je država začela centralizovati šolstvo; za njo so se povele dakako šolske komisije poedinih provincij; prej je mogla na pr. sekovska škofija v svojih slov. predelih uvažati katekizem, ki bi se jim bolj prilegal, a odslej se je pri prenapredbi knjig trebalo ozirati na politično pokrajino, na pr. na ves Slovenski Štajer; iz te koncentracijske težnje je nastal oni jožefinski katekizem, ki sem o njem razpravljaj v prvem letniku »Časopisa«.

A to ujedinjenje se ni izvršilo tako gladko. Centralistična vlada je morala tako rekoč po sili jediniti; mislila je, da »Kranjci in Štajerci menda razumejo slovenski (kranerische) jezik«! Drugega mnenja je dakako bil sekovski škof, češ, da je slovenski jezik ne samo od kranjskega jezika, ampak tudi sam na sebi v slovenskih dekanijah sek. škofije tako različen, da je moral preskrbeti tisti novi prevod Parhamerjevega katekizma. Zato je dal sekovski škof Herbersteinov kranjski prevod jožefinskega katekizma župnikoma na Ptuju in v Cmureku kot slovenščini posebno veščima v presojo, a ta dva sta soglasno poročala, da se kranjski katekizem čisto nič ne glasi po štaj.-slovenskem narečju in da rabi mnogo popolnoma nerazumljivih in nenavadnih izrazov . . . (Let. Mat. Slov. 1895, 179. — V Cmureku je bil takrat župnik dr. Jakob Kampust, Ljutomerčan, v Ptuju pa Plohel.).

Prvi poizkusi centralizacije so prinesli rezultate, ki so bili bolj negativni za zajednico s Hrvatsko, nego pozitivni za združitev s Kranjsko. Domača, lokalna govorica se je s tem okoristila ter se uvajala v knjigo (Volkmer, Danjko).

Vezi s Kranjsko so do Murka (1829) bile slabe, pač pa so trajale tradicije hrvatske po Jaklinu, Modrinjaku in dr. tja do Stanka Vraza in ilirske dobe. In to je kulturni omen: Vrazova domovina ni samo po legi in jeziku navezana na Hrvatsko, ampak je delila z njo tudi kulturno življenje.

Dodatek.

A.

Najstarejši (ohranjeni) »Abecednik« iz 18. stoletja?

L. 1765. je Pohlin izdal svojo »Abecediko«, a knjižica je dosle popolnoma neznana.

Najstarejši mi znani »plateltof« je plateltof iz l. 1784. (»O pouku slov. jezika« str. 8).

Pač pa so bila nabožnim knjigam iz prejšnjih desetletij 18. veka pred nabožnim besedilom dodana navodila za čitanje.

Paglovec je skrbel za to, da bi se ljudstvo učilo čitati. Svojemu »Zvestemu tovaršu« iz l. 1742. je dodal »Tablo teh puštabor, ino vižo se navučiti Crainsku, ali Slovensku bratic« in sicer na zadnji strani naslovnega lista (»O pouku slov. jezika«, str. 117), takisto v drugi izdaji te knjige iz l. 1745. (»Izvestja Muz. društva za Kranjsko XIV. 77/78); nekoliko obširnejšo »tablo« in »vižo« ima očitvidno tretja izdaja iz l. 1767 (Izvestja XIV, 199—201); poznejši ponatisk nima več table, najbrž zato ne, ker je med tem izšla Pohlinova »Abecedika«, pozneje razni »plateltofi« kot posebne knjižice in je šola nadomeščala privatno učenje.

Tudi Paglovčev »Tomaž Kempenžar« (prva izdaja 1745) je imela 6 strani obsežen »Abecednik« (»O pouku slov. jezika«, 102—103, »Izvestja« XIV. 79).

Abecedno navodilo v koroškem katekizmu iz l. 1762. obsega 4 strani.

S »tablo« prvih dveh izdaj »Zvestega tovarša« je primerjati navodilo za čitanje v prvi izdaji našega katekizma 1758, s tablo »Zvestega tovarša« iz l. 1767. pa 4 strani obsegajočo »Visho brat se vuzhiti« v celovškem katekizmu naše bratovščine iz l. 1762.

* * *

Primerek »Knjižice spitavanja« iz l. 1777., ki se nahaja v ljublj. lic. knjižnici in je prišel v njo s Kopitarjevo knjižnico, je vezana knjižica; ko jo odpreš, se začудиš, da naslov »Knishiza spitavanja« ni v začetku knjige, marveč da je pred naslovnim listom 16 strani obsežen abecednik.

Mislím, da je bil ta abecednik posebna knjiga in da si jo je Kopitar dal samo s katekizmom vkup vezati.

Evo, kar mi utemeljuje to misel:

1. Abecednik obsega prav eno tiskano polo v osmerki (8 listov), dočim je katekizem sam v dvanajsterki (12 listov 1 pola);
2. abecednik nima paginacije, dočim je katekizem paginovan;
3. abecednik se nahaja pred naslovom »Knishiza spitavanja itd.«, dočim je navodilo za čitanje v izdaji iz l. 1758. za naslovom (na zadnji strani naslovnega lista) in prav tako »Visha brat se vuzhiti« v koroškem katekizmu iz l. 1762.; (na katero izdajo je mislil Křempelj v gori citiranih besedah?);
4. papir je v abecedniku očividno boljši in črke večje;
5. abecednik je preobširen, nego da bi ga bilo smatrati zgolj za uvod v katekizem;

(Dosedaj navedeni razlogi involvujejo samo ločitev abecednika od katekizma; v sledečem pa se morebiti tudi malo pozitivneje pojasni njuno razmerje.)

6. jezik vobče ne daje opore za ločitev, pač pa pravopis: v abecedniku ni nikjer, niti med zlogi niti v »redu čerčke zbirati ino besede delati« glasu *ū*, le v desetih božjih zapovedih, ki so tudi med tem čtivom, je enkrat *lūzke*, a skoro nato: *luzkega*; — nadalje sta v abecedniku znaka *,S* in *,Sh*, v katekizmu ju ni; to kaže, da je abecednik sestavljen pod vplivom tiste pravopisne struje, ki jo je zastopal Gutschmann v jezikoslovnih pripombah svojim »Kristjanskim resnicam« iz l. 1770. in pozneje 1777. v slovnici; ako si mislimo, da je abecednik od drugega pisatelja nego katekizem (1777), potem se o njem samo da reči, da je iz dobe po letu 1770. in radi *y* p o pomnoženih Gutschmannovih »Anmerkungen«; ako pa je od istega pisatelja, potem ga moramo smatrati mlajši m od katekizma (torej p o l. 1777); sicer je tudi pravopis v abecedniku nekoliko bolj urejen; evo primerjave:

»Knishiza spitavanja« ¹ (1777, po prvih 16 straneh)	abecednik
glas <i>s</i> : <i>f</i> (samo dve izjemi: pismi, skos)	<i>f</i> (na koncu <i>s</i>)
» <i>š</i> : <i>fh</i> in <i>sh</i>	<i>fh</i> in <i>sh</i>
» <i>z</i> : <i>f</i> (običajno), <i>s</i> (manjkrat)	<i>s</i> (vendar: <i>jafvez</i>)
» <i>ž</i> : <i>sh</i> (malo izjem)	<i>sh</i>
<i>y</i> = <i>nj</i>	» <i>y</i> est quasi aspiratio« (<i>nyegorega</i>).

¹ S »Knjižico spitavanja« (1777) se zloga v pravopisu »Knjižica pobožnosti« iz istega leta; tudi v njej je *ny* = *nj*, dalje:

za glas „s“ je znak *f* ali *s* (*fem*, *fi*, *fam*, *flaboft*, *ferze*, *vfe* — skos resnizhno, misli);

„ž“ *fh* ali večkrat *sh* (*fhe*, *povekfhana*, *nafhnh*, *fveteifha* — *dushe*, *nashoi*, *fadovolshina*, *pobolshana*);

Za primerjavo jezika more dobro služiti čtivo, ki sledi v abecedniku za črkami in zlogi kot vaja v čitanju; to so molitve: oče naš, vera, sedem sv. zakramentov, deset božjih in pet cerkvenih zapovedi; vse to se nahaja kajpada tudi v »Knishizi spitavanja« in sicer dvakrat, enkrat v katekizmu samem, enkrat pozneje v razlagi; v malenkostih se razločuje besedilo molitev v abecedniku od molitev v »Knishizi«, a ker si besedilo molitev niti v tej-le sami ni enako, ne moremo iz tega izvajati nikakih zaključkov.

Abecednik ima na prvi strani veliko in malo tiskano latinsko abecedo, nadalje malo pisano latinsko abecedo in pa imena črk; nazadnje: »sh fh st ft y est quasi aspiratio«. — Od druge do 11. strani je vsaka stran razpolovljena; nad črto so zlogi, kakor: ba, be, bi, bo, bu, zraven ab, eb, ib, ob, ub itd. za vsak glas; pod črto so besede za vajo čitanja zlogov, na pr.: Bar ba ra, Be fed nik, Bi fter itd. — Od 12. do 16. strani je »Red zherzhke sbirati, ino befede delati« in v ta namen so uporabljene molitve: očenaš, vera, sedem sv. zakramentov, deset božjih in pet cerkvenih zapovedi (besede so ločene z vejico).

Po tem svojem ustroju spada naš abecednik med prvo vrsto abecednikov Felbigerjeve dobe (na pr. kranjski pläteltofi iz l. 1789., 1798. in 1813.), kakor sem jih označil v spisu »O pouku slovenskega jezika« str. 8.—9. in 24.—25.

Ker nam Pohlinov abecednik ni ohranjen, smemo reči, da je to za Trubarjem najstarejši znani obširnejši slovenski abecednik. Zajedno je reči, da so besede dobro vzete iz obzorja ljudstva, kateremu je knjiga namenjena.

za glas „z“ je znak *f* tudi *s* (fvelizhar, nafozhi, fnash, fapoveish, vfeo — sdershish, svelizhar);
 „ž“ *fh* in *sh* (krifhi, fhelish, fhaluvanye — faslushenye boshanski, krishno.

Pod zlogi so za vajo navedene poedine besede in izmed njih izticam: Befednik, Fiolica, Foringash, Furati, Gumila, Hamiza, Herganya, Hrovatinka, Jafvez, Jiloviza, Krugla, Lublana, Pavuzhina, Remenilo, Rukaviza, „Sonze, Satilek. Shoiza (tudi v Volkmerju!) Turzhija, Vaivoda.

Izmed teh so *Pavuzhina*, *Rukaviza*, *Satilek* znak kajkavščine in v primeri z maloštevilnimi sledovi kajkavščine v Knjižici sami je to precej mnogo.

B.

Kakor je bilo povedano že gori v začetku te razprave, ima katekizem iz l. 1777. v primerku ljublj. licejske knjižnice na koncu »Pripravlanje k enoi srezhnoi smerti«, ki ga v prejšnjih izdajah ni in ki obsega štiri liste.

Listi niso več paginovani; z zadnjo paginovano stranjo (168.) se končuje baš 13. tiskana pola (G), torej so naši listi komad nove pole, a nimajo običajnih znakov (moralo bi biti H) marveč *, *₂, *₃ in še en list brez znaka. Nad tekstom ima prejšnji del knjige okraske, na teh listih jih ni.

Na koncu strani 168. so besede: »Vfe Bogi na neivekfho zhaft ino hvalo«, ki so v drugih izdajah na koncu knjige. Torej se vidijo naši listi tudi v tem oziru kot dodatek.

Na zadnjem listu je opomba: Pritifkana v' Gratzi pri Widmanftätter. Erb.; tega v drugih izdajah na koncu ni. Zdi se torej, da so ti listi izšli posebe.

V smislu pričujoče razprave bi bile dosle naši bibliografiji ostale neznane te-le knjige:

1. »Knishiza spitavanya . . . tretjo krat vün dana« 1777. (Naknadno v Sim. »Bibl.« I. 615.)

2. »Knišhiza poboshnosti . . . 1777.«

3. Abecednik po vsej priliki nekoliko po l. 1777.

(4. »Pripravlanje k-enoi srezhnoi smerti«, 1777?)

»Muže« in »mužanje«.

Donesek k zgodovini domače obrti in narodne noše.

Priobčil F. Kovačič.

Kdor primerja slovensko ljudstvo na Štajarskem s sosednimi Madžari in Hrvati ali pa na severu s Čehi, zapazi, da je naše ljudstvo pod vplivom novodobne omike in industrije zadnjih 50 let primeroma zelo naglo spremenilo svoje običaje in nošo. Ta nagla izprememba je zapustila očitne sledove v ljudski psihologiji, v politiki in v narodnem življenju. Novejši zarod ne bo imel kmalu niti pojma o življenju in običajih svojih dedov v prvi polovici 19. stoletja. Noše in razne šege so že izginile, sedaj gineva že tudi spomin na nje. Slovenskim narodopiscem bije že enajsta ura, da še otmejo pozabljivosti to in ono.

Z naslednjimi vrstami hočem rešiti košček zgodovine naše domače obrti, čitatelje pa opozoriti, da naj skrbno zbirajo take in slične drobtinice. Oni, ki žive med narodom, še dan na dan mnogokaj gledajo, pa ne vidijo in ne domislijo se, kako važne so za zgodovino in narodopisje take vsakdanje in navidezno malenkostne reči.

V nekem pogovoru me je slučajno opozoril prijatelj, kako so krog Poličan nekaj prirejali domačo obleko. To je seveda že zdavna prenehalo, a ohranil se je še živ spomin na one čase. Po prijateljskem posredovanju je gdčna Marija Bohak v Luščki vasi pri Poličanah prav večše opisala to proceduro in opis priposlala »Zgodovinskemu društvu«. Naslednje vrstice se tesno oklepajo tega popisa.

Vsa obleka je bila iz debelega domačega platna, takozvanega hodnika, barvali (»mužali«) so si jo sami v »mužah«. Poiskali so primeren prostor, najrajši v močvirnatem kraju, blizu kakega izvirka in le v črni zemlji, druga ni veljala. Blizu so morale rasti jelše, in če so stale kje tri skupaj, je bil to najpripravnejši prostor za »mužo«. Na takem prostoru je dotični posestnik izkopal kak meter globoko, enako dolgo pa precej široko jamo. Ker močvirnate kraje ondotno ljudstvo imenuje »mužaste«, je tudi te jame imenovalo »muže«. V novoizkopano jamo so napeljali nekoliko vode, potem pa nasuli v njo črne prsti in dobro premešali v blato. Potem so nabrali hrastove skorje in treščic, svežih orehovitih lupin (po ondotnem nazivu »klinge«), »knopra« (die Knopper, ježice) in jelševih »abrankov« ter vse to pomešali v blato in tamo pokrili. Čez nekaj mesecev, ko je vse to nekoliko preprhnelo in se še večkrat premešalo, je bila »muža« pripravna za »mužanje«. Boljša je bila stara »muža«, čim starejša, tem boljša je bila. Kdor pa si je moral napraviti novo, storil je fo v jeseni, da se je čez zimo »muža« lahko pripravila. Po zimski se je pridno trlo, prelo, tkalo in šivalo, spomladi in poleti pa se je »mužalo«, ker se je ta čas obleka lažje sušila. »Mužalo« se je pa tako-le:

Dotična obleka se je položila v »škaf«; nato so vlili iz velikega lonca na obleko vrelo vodo, v kateri se je dve ali tri ure kuhal »knoper«, in izsuli tudi »knoper« na njo. Ko se je voda shladila, obleka dobro premešala in vsaka guba dobro pobarvala, pustili so jo še v »knoprovi« vodi kake pol ure, potem pa so jo obesili na solnce, da se je posušila. Znovič se je voda pristavila k ognju in pustila prevreti. Ko je bila obleka suha, črnkasta je že postala po prvem polivanju, — so jo zopet polili, potem pa posušili in tako še tretjkrat. Po tretjem polivanju se je pa vse skupaj neslo k »muži«. »Knoprovo« vodo so izlili v »mužo« in pre-

mešali z blatom; to so potem razgrnili in vanj položili obleko, jo lepo razprostrli, da je v vsako gubico prišla barva, potem so jo pa dobro zagrnili z blatom. Če je bilo več obleke, se je na prvo plast položila druga itd. Čez noč je ostala obleka v muži, drugo jutro se je s čisto vodo očedila, polila s knoprovo vodo in pustila sušiti. Zvečer so jo zopet položili v mužo, kjer so jo potem pustili ležati tri do štiri dni. Vsak dan so jo po enkrat splahnili s čisto vodo, da se je videlo, je li že zadosti črna. Navadno je bila tretji večer že zadosti barvana. Čim dalje se je »mužala«, tem lepša je bila, postala je po daljnem »mužanju« svetlo-črna.

V »muže« so devali naslednjo obleko: moške »bregese«, »lajblce« in »firtuhe«, ženske »tihlne«, »kočomajke«, »janke« in »kujhenške«; pa tudi »plahte« in »krušence« so si nekatere ženske »pomuzale«, češ, ni treba potem tako pogostoma prati (!).

Največ se je pobarvalo »bregese«, ki so se morale lepo svetiti in če so se vsled sedenja nekoliko oglodale, so morale zopet v mužo. »Bregese« so zastopale sedanje hlače (niso torej zamenjati z »bregušami« na Murskem polju). Segale so le do kolen in imele na koncu hlačnice štiri prste široko prerezo. Ob zgornji prerezi je bila prišita »pulka«, precej velik, štirivoglat kos hodnika; nanj so bile pripete »ruče«, katere so zadej pripenjali z gumbom, ki je bil tudi iz platna sešit. Take so se imenovalle »bregese na pulko« ali »na firtuh«, imeli so jih namreč tudi brez »pulk« in pri teh so bile »ruče« prišite za pas.

Stari očanci so bili ponosni na te »bregese«, in ko je prišla nova moda »cajgastih« in »štofnatih« hlač, so stari možaki ostali zvesti svojim »bregesam«. Bile so pa »bregese« zelo trpežne, kakor sploh vsa hodna obleka, a kdor jo je nosil, se je moral premagovati, zakaj gotovo ni bilo prijetno nositi za kožo ostro hodno srajco in enake »gate«,

povrh »bregēše«, potem »firtuh« in često še »lajbelc« (kratka suknja, ne telovnik). Kogar je dež ujel v tej obleki, se je komaj gibal, tako težka in trda je postala. Pri delu si je včasih kdo do krvi ogulil kožo s trdo hodno srajco. A za život je bilo to zdravo, posebno za delavne ljudi, ki se redko preoblačijo in kopajo.

Beliti (»plehati«) hodnika niso marali, da bi postal mehkejši, ker bi se potem prehitro raztrgal. Če je po dolgi rabi hodna srajca postala tanjša in mehkejša, se je odložila za nedelje — »k meši«.

Ženske so pa imele iz hodnika celo obleko: srajco, »kočomajko« (jopico), »janko« in »kujhenšek«. — Vsi ti večinoma tuji izrazi kažejo, da ti deli obleke niso pradomači, ampak so se razvili pod nemškim vplivom, saj še celo srajco (srakco) izvajajo iz germanščine ali latinščine, češ, da je prišla iz juga (dr. Murko).¹ Bolj domača utegne biti panonska in kajkavsko-hrvaška »robača«. »Kujhenšek« (pri Pletteršniku kúhinjščak = Küchenvortuch) je bil silno širok predpasnik z »ručami«. Rabile so ga ženske mesto koša ter nosile v njem z njive zelenjad za svinje, pač sploh potrebne reči za kuhinjo, odtod tudi ime. Stare ženice se hvalijo, da so nesle v takem predpasniku več, kakor sedaj dekla trikrat v košari. Tudi »plahte« so rabile mesto košev, v njih so nosile listje iz šume, če je pa deževalo, so služile mesto dežnika.

»Krušence« so devale na košarice, ko so kruh mesile in ž njimi pokrivalo testeni hleb. Nosile so jih pa tudi na glavi.

Posebno skrb so imele ženske za »janke« ob sobotah popoldne, da so si jih pripravile za nedeljo. Cela »janka« od pasa navzdol se je morala lepo zložiti v gube in djati

¹ J. Peisker, Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen str. 64.

pod težo, da se je v nedeljo »lepše držala«. Za težo so pa rabile najrajši železne zagvozde, in možje so se često jezili ob sobotah popoldne nad ženskami, ker so jim vse zagvozde znosile na »janke«, da so morali brez zagvozde cepati drva.

»Mužale« so navadno le ženske in pri tem so se večkrat po svoji navadi sprle. Če so prinesle istočasno obleko od več strani, se je gotovo vnel prepir, ker je vsaka hotela imeti svojo obleko bolj na vrhu, zakaj od spodaj jo je bilo težko izvleči. Pripetilo se je večkrat, da je bila muža že polna obleke, ko je prišla s svojo robo domača gospodinja; kratkomalo je pometala iz jame tujo obleko in vložila svojo. Boj z jeziki je bil pri tem seveda neizogiben. Eno in isto »mužo« je namreč rabilo po več hiš in celo vasi, zakaj prostor za »mužo« ni bil povsod primeren, vrhutega so bile stare in večkrat rabljene muže veliko boljše. V okolici poličanski je bila zlasti na glasu »Strmska muža«, kjer so smele mužati Stanoščanke, Razkoščanke, Dolšečanke in Lušečanke. Slednjim je pa lastnik muže, Strmčan, pozneje prepovedal mužanje, ker je nekoč opazil, da so iz muže blato domov nosile, da bi doma mužale in si tako prihranile precej dolgo hojo. Ker tedaj »pod Strmec« Lušečanke niso smele več, v Razgorje in Čreto pa je bilo predaleč, morala si je Lušečka vas omisliti novo mužo, ki pa ni bila dolgo v rabi, ker je kmalu potem mužanje prenehalo in so jamo zasuli. Poleg strmske so bile še na glasu Razgorška, Čretna in Pušna muža. Nekatere muže so bile v rabi že od pamtiveka, morda več sto let. Ker je mokrota prodirala navzdol, je muža postajala vedno globlja, blato pa vedno bolj črno in zato tudi vedno bolj rabno. Strmska muža n. pr. je bila bojda tako globoka, da se z najdaljšo »ostrvjo« ni doseglo do dna. Gorje, če bi kdo notri padel; potegnili bi ga, Bog ve, kaj — v globočino — Bog ve, kam. Nekoč je bojda padel v

strmsko mužo vol, in niso ga videli več. Sled te starodavne in skrivnostne muže se vidi še dandanes.

Ljudska domišljija je tudi te prozaične jame ovila z vencem poezije, ki nam da zreti globoko v ljudsko dušo, kako narod časovne razmere in spremembe ve okriti z bršljanom mične pripovedke.

Stara »Prtinčevka« še ve pripovedovati kot »čisto resnico«, da je nekdanj v starih časih bilo mužanje mnogo lažje in uspešneje kakor pozneje, zakaj pomagale so pri mužanju »divje žene« (gozdne vile). Živele so v »Belunječi« na Boču in prinašale pogosto v mužo raznovrstna zelišča, katera so le one poznale in drug nihče. Obleka, barvana v taki muži, se je posebno lesketala in ni nikoli zgubila barve. Ni bilo treba dolgo mužati — le en dan je zadoščeval, in človek, ki je nosil takšno obleko, bil je obvarovan vsakršne nesreče. Ljudje so bili divjim ženam zelo hvaležni in v znak zahvale so nastavljali k mužam mleka, ki je bilo divjim ženam posebno ljuba pijača.

V ondotni okolici so zahajale vile le k Strmski muži, ki je bila med tremi jelšami in okoli je rastlo vse polno lepih, vitkih jelš, ki so divjim ženam najljubša drevesa. Vseskozi pošten človek je tudi lahko videl divje žene. V mraku ali v mesečni noči je moral iti vrh grička nad mužo in videl jih je, kako so »rajale« pod jelšjem.

A prijateljstvo teh dobrih žen ni trajalo vedno. Ko so se ženske začele pri mužah prepirati in psovati, so jim obrnile vile hrbet in nihče jih ni več videl blizu muže. Odslej ni bila več mužana obleka tako svetla, in do muže je dobil oblast hudobni duh. Često so našle ženske zjutraj obleko razmetano okoli muže, raztreseno po jelšah ali povaljano v bližnjem potoku, večkrat je obleka celo izginila, — hudobci so jo odnesli, Bog ve, kam. Le če so zvečer napravile križ čez mužo, se ni nič zgodilo, a pozneje tudi križ ni več po-

magal in muže so morale prenehati. Možje so se pa jezili nad ženami, češ, da so one krive, da ima sedaj hudobni duh oblast nad mužami.

* * *

Pred kakimi 60 leti se je nastanil v Slov. Bistrici barvar, ki je znal ljudstvo privabiti, da je k njemu nosilo obleko na barvanje. Dopovedoval je ljudem, koliko časa, dela in truda si bodo prihranili, če opuste mužanje; pri njem barvana obleka bo tudi lepša, trpežnejša itd. Na razpolago je imel vzorce vsakovrstnih cvetlic, katere je vtisnil v barvano platno, kar je zlasti ženskam zelo ugajalo. In začele so opuščati mužanje.

Ni bilo dolgo, pa je tudi bistriškemu barvarju začel pojemati zaslužek. Kakor bi iz zemlje vzrastli, so se po vseh nastanili trgovci, ki so imeli v prodajalnicah vsakovrstnega blaga, kateremu se je borni hodnik moral umakniti. Ženske niso več marale nositi na glavi »krušenc« in hodnikovih prtov, ampak dobile so za dober denar pri trgovcu finih robcev — naravnost iz nemških, francoskih, angleških tovarn.

Pri moškem spolu pa je nadomestil hodnik mehki »barantin«,¹ iz katerega so si dali napraviti kratke suknjice. Kmalu je prišel hodnik ob vso veljavo, »barantinu« pa se je odkazalo častno mesto celo v narodni pesmi:

Mi 'mamo lajblce z barantina,
 Deklinče, daj nam rožmarina!
 Pa ktera nam ga hoče dat,
 Mora prav friško gori vstat!

(Fantovska podoknica.)

* * *

¹ Barantin, nemško-štaj. v starih inventarjih Ferandin in Ferentin, 'Name eines Kleiderstoffes im 17. Jahrh.' (Unger-Khull 220) poljski ferendyna, ital. ferrandina, frc. ferrandin m. in ferrandine f., 'vrsta svilenega blaga'; to blago je baje tako nazvano po nekem lyonskem tkalcu z imenom Ferrandin. K. Štrekelj.

Ko se je opustil stari hodnik in je prenehalo »mužanje«, je tudi lan odrekel (»sfrankeral se je«, pravijo ljudje). Nekdaj je rasel do metra visoko, bil je lepo vlačen, predivo pa mehko in svetlo, dočim sedaj zraste redko za polovico nekdanje višokosti, ne dozori prav, se ne da lepo tretji in predivo je slabo.

Osemdesetletni Matijče se še rad spominja starih časov hodnika in muž, češ: »Nosili smo nekdanj mužan hodni »gvant« in pili dobro vince — lepo po pameti, čeravno ga je bil poln vsak čeber, novi rod pa je opustil mužanje in hodnik, pa se je udal pijančevanju, in vse gre rakovo pot.« Tudi staremu občinskemu beraču se toži po hodniku in mužah, ker si je nekdanj s šivanjem zaslužil marsikatero dvajsetico, češ, ko bi še le lan zopet »gratal«, pa bi tudi muže zopet oživele in zanj bi se vrnili boljši časi.

Žal, da je mnogo trpke resnice v tem ljudskem modrovanju. Izginile so muže, zahiral je lan, zastavil se je kolovrat marljivim predicam, a s tem je izginil tudi iz kmetske hiše dobršen kos poezije in srečne zadovoljnosti.

Narodopiscu, ki zbira ostanke minulih narodnih šeg in noš, se nehote vsiljujejo besede pesnikove:

Casi beže naprej in naprej...
Bilo je, kot bi nikdar ne bilo
in nikdar ne bode poslej.

(A. Medved, Poezije 15.)

Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju. I.

Spisal dr. Karel Štrekelj.

Krajevna imena se v tujih ustih spreminjajo tako, da jim pozni rodovi ne morejo več najti prvotnega glasu in in pomena. Pa ne samo tujci, ampak tudi domačini dajejo premnogokrat iz raznih vzrokov imenom, ki so jih sprejeli od očetov, tako vnanjo obliko, da živ krst ne more več določiti, kako se je kdaj govorilo, in kaj je to ali drugo ime pomenjalo v resnici. Na nastopnih listih podajem nekaj blaga, ki sem mu skušal nekdanjo obliko določiti po listinskih izpiskih v Zahnovem »Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter«, oziraje se kolikor moči na imena drugih Slovanov. Velika večina razloženih imen je narejena iz osebnih imen. Z določbo teh sem skušal obogatiti poznavanje našega staroslovenskega imenoslovja. Bravec bo iz mojega pisanja spoznal, da naši prednjiki niso bili v tem oziru niti v naši domovini veči reveži od drugih Slovanov, ampak da je njih imena treba očistiti samo poznejših peg, pa se nam precej pokažejo v pravem starem blesku.

Nekterokrat vidimo, da so bili Slovenci od Nemcev tako odvisni, da so sprejeli celo od njih spačeno ime in je postavili na mesto domačega, katero so potem docela pozabili.

Ker so nektera imena le vsled enega, dvoje ali troje glasov postala neumljiva, mislim, da bi jim nič ne škodilo,

ko bi jim vrnilo umljivost ter jih začeli tudi zopet pisati, kakor so jih govorili prednjiki.

V tem spisu omenjena slovenska imena krajev, kjer žive dandanes Nemci, so tiskana z debelo kurzivo; zgodilo se je to zategadelj, da mi jih ne bo več treba omenjati v razpravi o slovenskih krajevnih imenih po nemškem Štajerju.

1. Arlica.

Arlica se imenuje središče Pohorja. Slovenski pisatelji bi bili že z ozirom na nemško prelogo Arlberg morali pisati prav *Orlica*. Zapeljal jih je v pisavo Arlica pohorski izgovor, kteremu moramo zahvaliti tudi Veliko kapo namesto Velike kope. Listine, v kterih bi nas sicer *a* za slovenski *o* ne smel iznenaditi, pišejo vendar našo besedo tudi z *o*: 1436 an der Orbitcz! (pisna napaka), 1450 auf der Orlas! 1460 Orlicz, an der Arliczen, 1463 zu der Erlicz, 1468 auf der Orlass!, an der Orlicz, an der Arlicz. Ime je torej isto, kakor ime gorovja v kotu med Sotlo in Savo, ki se navadno piše prav.

Orlic je na Štajerskem še več. Zovejo se nemški:

- a) **Orless**, severovzhodno od S. Petra nad Ljubnim (Leoben) pri Brezinji (Friesing), omenjena l. 1437.
- b) **Orletz**, krajina severozahodno od Arnolža (Arnfels) pri S. Johannu i. Sackauthal: 1480 die Arlicz.
- c) *Orlize*, vinski svet pri Lembahu, leta 1480 in der Arlitschen.
- d) *Arlicz*, selišče na severozapadu od Gornjega grada: in der Arlicz (1424) = Knebeljščak v Orlici.
- e) **Erlsberg** der, južno od Jelnika (Irdninga) pri izlivu potoka Donnersbach: 1272 mons Orls in valle Anasi. XIII/2 Oerls, 1395 am Ors, 1434 Oreles, 1450 der Erlsperg. Preglas je nastopil vsled nastopnega *i*; *s* na

koncu besed za slovenski *c* ni v nemščini nič nenavadnega.

2. Barislovci.

Barislovci so vas na ptujskem polju pri Trnovcih ter se imenujejo nemški Barislofzen. V listinah nahajamo te oblike: 1207 Brizlausdorf, 1265 Warissen, 1357 Prizlaus, 1450 Werislabetsch, na karti generalnega štaba 1820 Warisell, l. 1870. pa Varisl (tako piše tudi Ortsrepertorium statistične osrednje komisije iz l. 1872); Schmutz (Hist. topogr. Lexicon 1823) pa ima Warisell. Končnica *-sell, -sl* je skrčena iz končnice slovenskih osebnih imen na *-slav*; primerjaj *Lasselsdorf*, prej Lazlausdorf (1139), Lauz-lavstorf (1145), Ladazlawistorf (1147) iz Vladislav-storf. Prvi del besede pak je *beri-*, ki se je čisto ohranil še v obliki Werislabetsch, nekaj pokvarjeno pa v obliki Warissen; vse ime se je torej glasilo *Berislav* s poudarkom na predzadnjem zlogu, vsled česar se ni staremu piscu listin zdel prvi vokal dovolj jasen ter ga je vsled tega tudi izpustil ali pa prebrnil v *u*. Ta naglas je bil tudi vzrok, da se je v poznejši dobi zlog *-slav-* premenil v *-slov-*. Ime *Berislav* je v Srbih zelo razširjeno; narejeno pa je iz *b₁rati, ber₁a* 'nehmen, wegnehmen'. Istega korena je tudi krajno ime sela *Berkóvci* (Werkofzen) pri Bolehnečicih, izpeljano od *Ber₁ko*. Da bi bilo ime *Barislovci* nastalo iz *brislja* 'stolzes, aufgeputztes Mädchen', kakor misli Žunkovič (Die Ortsnamen des oberen Pettauerfeldes 32), je neosnovana domneva.

3. Boletina, Bolečka ves.

Boletina je selo v šmarskem sodnem okraju v krajni občini ponikovski. V starih listinah se imenuje nemški: o. 1490 Wolenstein, Woletein. Pri Sv. Mariji na Ptujski gori je vas, ki se nemški imenuje Woletendorf, slovenski *Bolečka ves*, v starih listinah pa: 1440 Wollitschendorf, Wulitschen-

dorf, Wolitschendorf, 1441 Wolleczen-dorf. Besedo je izvajati od osebnega imena *Bol'eta* m. od *bol'b* (več); to ime tiči tudi v češkem krajnem imenu Boletice, in nahajamo je tudi v srbščini kot osebno ime Boljeta. Sinonim je z imenom Boljeslav. S končnico *-j'b*, *-ja* je iz *Boljeta* izvedeno *Bolječ*, *Bolječa*, kar tiči v Wolleczen-dorf. Iz *Bolječa* (sc. vas) je s sufiksom *ь'к'b* izpeljano dalje *Bolečka ves*. Izhajati pak smemo namesto od *bol'b* tudi od *bol'b*, ker imamo v Srbiji selo Boleč (gen. Bolëča) in rečico Bolëčica (z *l*-om, ne *l'*-em).

4. Braslovče.

Braslovče so trg v sodnem okraju vranskem. Nemci ga imenujejo Fraslau, v starih listinah pa se nahajajo te-le oblike: 1140 Frazlov, 1173 Vrascalvs! 1237 Fraslau, 1262 Vrazloutz, 1278 Vrazlaus, 1319 Wraetzlau, 1323 Wrazlau, 1328 Vrazla, 1330 Vrasla, 1335 Wrazlau, 1348 Braetzlae, 1352 Vrazzla, 1444 Fraslau, 1467 Fraslach itd. Da tiči v drugem zlogu nemške besede naš *-slav*, je jasno; negotovo pa je, kaj obsega prvi zlog. Misliti bi se dalo najprej na *vratl-*, kar nahajamo v osebnem imenu Vratislav, od ktere-ga izvaja Miklošič (Personennamen 47) slovenske Vratislavce (menda tiste, ki jih pod Wratislafzen navaja Schmutz (»eine Gegend im Bzk. Malleck, im Flächenmaß mit der Gem. Godemerzen vermessen«); se-li res govori tako? Schmutz navaja tudi Wratislowetzberg »eine Weingebirgs-gegend, 1/2 Stunde v. St. Lorenzen, 1 1/4 Stunde v. Dornau, 2 1/2 Std. vom Pettau«). Pri Polensčaku ležeča vas, ki jo piše Ortsrepertorium *Bratislovetz* (Bratislavci), se zove v listinah: 1286 Bratuzlausdorf in Bratizlausdorf, 1322 Bratizlastorf, 1597 Bischofsdorf oder Wratislawitz. Ker se okoli l. 1300. piše za slovenski *v* le *w*, za *b* pa *b*, *p* ali *w*, se mi zdi, da tiči v tej zadnji besedi *Bratislav*, ime, ki je izpričano pri Srbih v XIV. stoletju (Rječnik I. 604) poleg *Bratoslav*, na

ktero kaže zgoraj omenjena oblika Bratuzlausdorf. Enake dublete imamo tudi sicer: Radoslav – Radislav, Jaroslav – Jarislav, Svetoslav – Svetislav, Vitoslav – Vitislav itd. Ako pomislimo mimo tega, da je mogel namesto vokala *o*, *i* pred končnicama *-slavъ* in *-měrъ* nastopiti celo polyokalъ, *ь*, ki je potem kajpada izpadel (Bratoměrъ, Bratiměrъ, Bratъměrъ; Spytъslavъ [p. Spycъslav]; p. Wislaw iz Vitъslavъ – Vitoslavъ, Vitislav; č. Drslav iz Držъslavъ – Držislav, p. Dzierślaw – Dzierzysław; p. Krzesław iz Krzesisław; č. Proslav iz Prośislav itd.), potem nas nič ne ovira, da smemo tudi za *Fraslau* izhajati od slovenskega imena *Braslav*, kakor se je zval neki Pannoniae dux: rex Arnulfus in Hengistfeldon cum Brazlavone duce colloquium habuit (Mon. Germ. Ann. I. 408).

Miklošič izvaja to zadnje ime sicer iz *ber*, *brati*, toda težkoče, ki se stavijo njegovi razlagi, so velike, odkar vemo, da se glasi staroslov. infinitiv v resnici *bъrati* in ne *brati*. Češki Zbraslav bi se moral namreč potem glasiti *Sebraslav; tudi ni mogoče spraviti ž njim v zvezo poljskega imena Zbroślaw. Pomisliti je dalje, da se od nedoločnika glagolov V. vrste ne izvaja nobeno ime na *-slav*. Najverjetnejša je torej razlaga imena *Braslav* iz *Bratъslavъ*. Iz tega se je lahko razvilo potem nemško ime tega kraja, ker v stari dobi (900 do 1200 približno) prehaja naš *b* v nemški *f*, česar ne moremo trditi o *v*, kateri ostane *w* ali postane *b*¹; potemtakem bi tudi *Vratъslav* (p. Wroślaw — Breslau) ne mogel dati oblike nemškega imena.

Nektere zgoraj naštetе oblike (Vrazlautz, Vrazlaus) kažejo pa že tudi nadaljno pot, ki vodi k Braslovčam: mogoče je namreč, da tiči v njih slovenski *Braslavec*, na ktereга je pozneje pristopil še sufiks *-jan*, kar je potem dalo v množini nom. *Braslavčane*, dat. *Braslavčam*, lok. *Braslavčah*

¹ Če se kje za slov. *v* bere nemški *f* tudi v poznejši dobi, se je zgodilo to le vsled narodne etimologije: tako se za *Volk* (Vouk), krajino

itd.; k tem padežem se je naredil potem nov nom. pl. *Braslavče*. Ker pa je bil povdarek vedno na prvem zlogu, je nepovdarjeni *a* pred naslednjim *v* moral preiti po našem novejšem glasoslovju v *o*, š čimer dobimo današnjo obliko *Braslovče*. Če si vse to zapomnimo, nam torej kajkavsko selo v podžupaniji zagrebški, zvano *Braslovje* (Bráslovlje), n. sing., ne bo več »postaña tamna« (Rječnik I. 593): to ni namreč nič drugega, kakor Braslavovo sc. selo.

Z imenom *Braslav* je pač v zvezi tudi kraj, ki se v listini iz l. 1380 zove in dem *Wrúzzlaue* in ki ga stavi Zahn na severozapad od Celja k Lembergu.

5. Bratonečice, Bratonečici.

Bratonečici so vas in krajna občina v ormoškem sodnem okraju. Slovenski pišejo tudi *Bratanečici* in *Vratonečiči*, nemški se zove vas danes *Wratonetschitsch*, pri Schmutzu *Wratoneschitz*. V starejših listinah pred 1500 se kraj menda ne imenuje, ker Brathoscha (1500) ne spada morda k našemu imenu. *Bratonečici* je pokvarjeno iz *Bratoněžiči*, to je kraj, kjer ima svoje ljudi in domovanje *Bratoněg*, Srbom dobro znano ime, izpeljano od *bratъ* in *něga* 'mož, ki skrbi za brata'. Iz *Bratoněžiči* je nastalo vsled asimilacije soglasnika *ž* k nastopnemu *č* najprej *Bratonečiči*, kar se je ohranilo tudi v nemškem imenu; pozneje pa je začela delovati analogija po mnogih drugih tvorbah na *ice*, ker se je beseda mnogokrat rabila v tožilniku: 'v Bratonečiče' se je torej najprej premenilo 'v Bratonečice', zatem je *c* nastopil tudi v drugih padežih.

6. Bučečovci.

Buččovci so krajna občina v sodnem okraju ljutomerskem pri Sv. Križu. Nemški se zovejo danes Wudischofzen.

pod Selnično med Selnico na Savi in Planino, bere v listinah 1490 Volckenstain, okoli 1590 pa že Falkenstein.

v starejših listinah pa se pišejo: 1445 Woltschicz, 1480 Woltschetzophczen, 1500 Wolczizophen. Ker je v tej dobi nemški *w* naš *b* in naš *v*, ker bi se dalje stari *ob* (Bo**l**ko) ne spremenil pozneje v *u*, zato je jasno, da je našo besedo razlagati le iz *volk* (vl**l**kb**l**): *Volčičevci* od *Volčič*. V obliki *Buččorci* se naslanja *b* na dolenještajerski nemški izgovor našega *v* kot *b* (prim. bermer bajn trinkn), *e* pa je vsled prvotne nepovdarjenosti postal iz *i*. Tu vidimo torej vpliv nemškega jezika, oziroma izgovora, na domače izgovarjanje! V zdanji nemški obliki je *d-sch* nastal po dissimilaciji iz *tsch-tsch* v *t-tsch*, *d-sch*.

7. Čagona, Čakova, Čača ves, Čanje.

Čagona je vas med Sv. Ruprtom, Sv. Antonom in Drbetnico (Trebetnico) v sodnem okraju šentlenardskem. Nemški se imenuje danes Tschaga, v starejših listinah 1300 Schagew, 1299 Schagaw, Tschagaw, 1425 Ober Zaga, Oberschagew, 1343 Tschagaw, 1445 Cschagaw. Schmutz imenuje to vas slovenski tudi Tschagova; toda to ime se daje sicer v nemškem jeziku vasi pri Sv. Juriju na Ščavnici, katera se piše navadno *Čakova* (Tschakova). To zadnje ime je — kakor *Čakovci*, selo v Slavoniji, *Čakovec* (Tschakathurn, Csáktornya) v Medžimurju — izpeljano od osebnega imena Čak**l** od korena *ča-* 'erwarten, hoffen'. Ker se včasih *k* in *g* v nemških listinah menjujeta, bi se dalo misliti, da je tudi *Tschagaw* — *Tschaga* izvajati iz *Čakova*, kakor je pač od tega imena izvedena (Ortsnb. 514 a omenjena) krajina pri Voitsbergu *Zakkau* (o. 1300 an der Tsakkaw, 1390 die Tsakaw, 1494 die Zackhaw). Sitnosti dela naša *Čagona*. Ako se res govori tako, potem moramo ločiti Čakovo od nje. *Čagona* potem ni družega, kakor *Čagovina* od *Čagoj*, kakor *Radgona* iz *Radi-govina*, *Radiogjevina* (pri Belostencu Radgovina). — Od imena Čak**l** je tudi *Čača ves* = Čakova. ves (1490 Zasselsdorf, Zazen-

Schoschen-) in pa koroški kraj *Čače*. Tudi *Čanje*, vas v župniji selniški (pri Savi) je izvajati morda od korena *ča-*: *Čajanъ* kakor *Čakanъ* 'der (lang) erwartete, erhoffte', torej *Čajanje* = Čajanovo selo; Čanje bi bilo potemtakem skrčeno iz Čajanje.

8. Činžat.

Činžat je vas na severozapadu od Maribora pri Sv. Lovrencu v Puščavi. To čudno ime imajo Slovenci od Nemcev, Nemci pa od Slovencev. Dokazujejo nam to listine. Imenuje se namreč ta kraj: 1289 Zinsat, Wisen, 1381 Wisen, o. 1630 Wisen oder Zinsath. Ker se torej ime vzporeja z nemškim Wiese, ni dvoma, da tiči v besedi *Zinsat* slovenska beseda *senožet*, ktera je popolnoma pravilno prešla v *Zinsat*, če ne zabimo, da se je začetni slovanski *s* premnogokrat premenil v zemški *z*, nepovdarjeni *e* pa v *a*; *o* je kot vokal v presledku kompozita moral preiti praviloma v *e* ter potem izpasti. Nemci so seveda povdarjali besedo po svojem jeziku svojstvu na prvem zlogu (prim. Schélodiz iz slovenskega želódec). Slovenski podaniki so nemški prekovanu besedo dobili nazaj v nerazumni obliki in so kakor iz besede Zins — činž napravili tudi iz *Zinsat* svoj *Činžat*.

9. Destinci, Destvine, Destrnik, Drstela, Vestrnica.

Destinci so krajna občina v župniji sv. Urbana v sodnem okraju ptujskem. O tem imenu bi na prvi pogled vsakdo mislil, da spada k besedi *desetina* 'Zehent' in pomenja desetini zavezane ljudi. Za nepričakovani izpad drugega *e* (iz *?*) bi se tak razlagavec lahko skliceval na oblike *enajst*, *dvanaajst*. Tudi oblika listin (1322 Zdeztanzen [to je Ze-D.], 1433 Destanczen, 1441 Destanecz, 1441 Distanz itd.) bi se tej razlagi ne upirala preveč, ker nahajamo večkrat končnico *-inci* zamenjano s končnico *-anci*. Vendar bi taka razlaga ne bila prava. Že zgodaj je začel *v* v slovenščini izpadati za dentali

in guturali, kar se da dokazati ravno iz krajinah imen, posebno tistih, ki so narejena od postave gvozď (gozd). K tem spada tudi naše ime.

Južnozapadno od Starega trga pri Slovenjem Gradcu nahajamo namreč vas *Destvine*, imenovano 1247 Vertwein, 1375 Vestwein, am Bestwen!, am Destwen, am Restwein. Če to ime zvežemo z imenom *Destinci*, vidimo, da je izpal v prvem samo *v*, kakor v *storiti* namesto *storiti*, *trd* namesto *trrd*, *vzdigniti* namesto *vzdigniti*. Potemtakem izvajamo lahko *Destinci* iz *Destvinci*. Toda potok in selišče južnozapadno od Planine pod Golobinjakom se zove *Drstven* (Derstwen, pri Schmutzu *Destwen*); listinske oblike (o. 1490 Torstweinpach, Dörstweinpach, Ober Derstwein) pa kažejo določno na to, da se je to ime glasilo iz prva *Drstrin*. Zakaj je *r* izginil? Da se tudi tukaj misliti na primere, kakor *dežela* iz *držela* (prim. država; gl. več o tem v mojem spisu »Zur slav. Lehnwörterkunde«, Denkschriften WAW. L. 33, 35, 81). Mogle pa so na to vplivati tudi druge besede, kjer je začetni *de-* nastal iz *dr-*.

Blizu Destinec v isti fari sv. Urbana nahajamo kraj, ki se zove *Destrnik*, nemški Testernigberg. Schmutz menda po krivici navaja zanj naravnost isto slovensko nazivalo kakor za Destince; starejše listine zovejo ta kraj Terstenik (1398, 1441) in Dersternikh (1495). Ta zadnja oblika se mi zdi interesantna in ne nenarodna. — Drugi *r* je nastal v nji po nekaki asimilaciji: *r* prvega zloga se je namreč ponovil v drugem, kar se mnogokrat dogaja (prim. Brugmann, KVG. § 342, 2, a). Ko se je to zgodilo, se je ščasoma isti glas dveh tako bližnjih zlogov zopet v enem opustil; v našem primeru na prvem mestu: *Destrnik*. Ta oblika je torej potem lahko vplivala tudi na obliko *Drstvin-*, da se je ogledala v *Destvin*. Vsem tem besedam je torej v podlago deblo, ki se začenja z *drst-*. To deblo tiči tudi v imenu *Drstela*, v krajnem ime-

niku pisanem tudi *Drstale*, nemški Tristeldorf. Samostalnikov z začetkom *drst-* pozna naša slovenščina četvero: *drster* (gen. *drstva*), *drsten*, *drstelj* in *drstel*; vsi pomenjajo 'Kies: razdrobljeno kamenje, posebno pesek v čiščenje bakrene posode' in 'Kalkspath, krystallinischer Tropfstein'. O njih glej Miklošičev Et. Wtb. 42 b: *ders-*. Potemtakem so *Destinci* (iz prvotnega *Drstvinci*), *Destvine* (iz *Drstvine*), *Destrnik* (iz *Drstenik*) in *Drstela* kraji, kjer je mnogo *drstva*, *drstena* ali *drstelja*. Da *Destrnik* ne more biti od *trstъ* 'Rohr', kakor bi kdo vtegnil slutiti, to že zategadelj ni verojetno, ker *trstja* ne bomo iskali na gori ali hribu, in vendar imamo *Testernigberg* pri *Destincih*, kakor tudi drugi *Terstenigberg*, ki ga *Schmutz* navaja v okraju ormoškem (»Pfr. Allerheiligen, 2³/₄ Std. von der Hschft. Dornau«). *Drstela*, pri *Schmutzu* *Derstelle*, je pač iz prvotnega *Drstelje* n. sg. Listinske oblike (1322 *Drizdel*, 1441 *Drischl*, 1441 *an dem Dristal*, 1495 *Drystall*) ne govore zoper to. Istega izvira je tudi ime *Tristelberg* (»Marburger Kreis, eine Weingebirgsgegend in Wind. Bücheln«) in pa *Trisselberg* (»Judenb. Kreis, am Grundlsee, zwischen dem Wiesberg und der Arbeseben, dem Hühnerarsch, Geiswinkel und Grundlsee«). Hrib *Drstelj*, kjer je mnogo *drstelja*, je tudi na goriškem Krasu nad Lipo proti Gradišču ob Vipavi, in kraj *Drstnik*, *Drstnik* se omenja tudi na Belem Drinu nedaleč od Peči (Monum. serb. 58 iz leta 1293.—1302.).

Zelo se mi domneva, da spada k besedam, obravnavanim spredaj, tudi kraj *Vestrnica* na zapadu od Maribora med Kamnico in Selnico. Čudno je namreč, da se kraj imenuje danes nemški *Tresternitz* in se v listinah berejo te oblike: 1200 *Trestonicz*, 1265 *Drestonicz*, 1286 *Tresconitz*, 1300 *Trestenicz*, *Dreztanicz*, 1305 *Trestanitz*, *Traczantz!*, 1317 *Trestanich!*, 1330 *Trestonicz*, 1334 *Trestenicz*, 1334 *Dreztenitz*, 1435 *Destonitz*, 1338 *Drestanicz*, 1406 *Drestenitz*, 1408 *Tresternicz*, 1427 *Trestanicz*, 1436 *Dressternicz*, 1459

Tresternicz. Oblike z dvojnimi *r*-om so tu torej precej pozne. Pri krajnih imenih, katerim se ne zna več pomena, ni predstavljanje, vstavljanje in vničevanje sorodnih glasov nezaslišano; človek se največkrat zareče pri besedah, ki so mu temne. Taka se mi zdi tudi z imenom vasi, o kateri je govor. Na *trstь* 'Rohr' ni misliti po legi kraja, v kolikor jo je razvideti z zemljevida, pač pa je mogoče, da je tam in dalje gori, kjer teče enako imenovani potok, svet drstenast. Tako bi torej smeli kot prvotno obliko nastaviti **Drstvenica*; iz tega je moglo nastati **Dvrstvenica*, **Dvrstvenica*, **Dvrstrnica*, **Dvestrnica* in naposled *Vestrnica*, zlasti če se je beseda rabila v zvezi s predlogi, ki se končujejo na *d*: pod, pred, med, nad.

10. Grabšinci.

Grabšinci so vas v krajni občini Galužak, v sodnem okraju gorenjeradgorskem blizu Sv. Jurija na Ščavnici. Nemški se imenujejo zdaj Graboschinzen in Grabaschinzen, v listinah pa se imenuje kraj: 1422 Grabatschinzen, 1427 Grabatynschen, 1443 Grabischinczen in Grabitschinzen, 1500 Kranatinzen. Iz teh oblik je razvidno, da nam je izhajati od osebne imena *Grabiša* (od grabiti 'rapere, wegnehmen') č. Hrabišč (Grabissa), s. Grabiša. Hrabišin, Hraběšin je krajno ime na Češkem.

11. Hranigovci.

Hranigovci so vas v krajni občini koračiški v sodnem okraju ormoškem pri Veliki Nedelji. V listinah se zovejo: 1441 Kranestorf, 1468 Kranigestorf, 1456 Kranisgestorf, 1500 Kreingastorf, Krangestorf, Kromgastorf. Težave dela razlagi soglasnik *g*, ker nimamo besed na *igь*. Očividno je naša beseda skrajšana. Konsonant *g* je, kakor bomo videli tudi sicer, samo ostanek nekdanjega zloga *goj*, in vsa beseda se je nekdanj glasila *Hranigojci* od *Hranigoj*. Končnico *-ojci*, ki na-

rodu ni bila več umljiva, je spodrinila navadnejša končnica *-ovci*, ki jo nahajamo v mnogih drugih krajnih imenih, ter je nastopila na okršeni *Hranig-*, kakor bi ta tvorba sploh bila v slovenščini mogoča. Vendar tudi ni nemogoče, da je beseda skrčena iz *Hranigojerci*. Razlagi od *Hranigoj* se tudi ne upirajo nemške oblike tega imena: Kranigestorf je iz *Kranigöstorf in to iz Hranigojstorf. Osebno ime Hranigoj je paralelna tvorba imenoma Hraniměr in Hranislav (od hrana 'die Erhaltung, Bewahrung'), ki sta znani drugim Slovanom.

12. Kumerska graba.

Tako se zove del krajne občine Slamnjak v sodnem okraju ljutomerskem, ki se nahaja v repertoriju pod nemškim imenom *Kummersberg*. Ker rodi svet tam okoli najboljše vino — v bližini raste imenitni Eisenthürer — ni zlahka misliti na nemški *Kummer*. In če pregledamo imena za Kummersberg v listinah ter najdemo tam: 1333 perg ze Guemiren ze Luetenberch, 1399 der Gremarerperg! 1405 Gumern, 1461 Guemrårperg, 1467 Gawbranberig!, 1468 Gamrerperg, 1474 Gonmererperg, 1480 Gumerperg, bode vsakemu takoj jasno, da imamo opravka z izpeljavo od osebnega imena stsl. *Goiměrъ*, slov. *Gojmer*, 'mož, imenovan po miru (goj = pax).

V besedi *Gojmer* se *j* rad izgublja: prim. Gomerci pri Sv. Antonu v Slov. goricah,¹ hrv. Gomirje iz Gojmirje, Goiměrje; glej tudi razlago imena Čagona. Potemtakem prehod vokala *o* v prvem zlogu v *u* (ue), namesto v *ü*, nikakor ni nezaslišan.

Iz iste slovenske besede *Goiměrъ* si imamo pač razlagati tudi še nekaj drugih štajerskih krajnih imen:

- a) *Kummer*, krajina na jugozapadu od Obdacha pri Sv. Ani v Lavantecku: XVI/I am Chummer.

¹ Kako se slovenski zove vas »Gomarenzen« v krajni občini Cogetinci, sodnem okraju šentlenartskem?

- b) *Chumer*, an dem Chumer — (in der pharr ze s. Nicola an dem Sawsal).

13. Lastigovec.

Lastigovec je selo v krajni občini Poljanci v sodnem okraju ptujskem na severovzhodu od Ptuja. Nemški se imenuje danes tudi Lasigovetz, in obliko brez *t* nahajamo že od nekdanj v starih listinah: 1322 Lassigoitz an der Brezzencz, 1423 Lassegowecz, 1433 Lasigacz, Lassigabicz, Lassegowicz, Lassigas, Lassigonicz, 1465 Lassigowecz, 1466 Lassigowicz, 1468 Lossigowetz, 1486 Lassigabecz. Ker se tudi za *Lastinja res* v slovenjebistriškem okraju nahaja v listinah v obliki Lasestorf (1494), si moramo nemški *ss* razlagati iz *st*. Če pa je temu tako, potem kaže najstarejša oblika Lassigoitz izpeljanko od osebne imena *Vlastigój*, na katero smemo sklepati po imenih Hranigój, Trëbegój, Radigój... Paraleli k njemu sta zopet imeni na *-slav* in *-mër*: Vlastislav in Vlastimër; to zadnje se je ohranilo v našem *Lastomërci* (iz Vlastimërci) pri Zbigovcih¹ blizu Radgone. To se piše 1300 Lazmerstorf, 1500 Laschmerzin, in od teh oblik nam zlasti prva zopet kaže, da prehaja *st* v *ss* (*z* se piše v nemščini tudi za *ss*). Iz *Lastigojec* je po analogiji mnogih imen na *-ovec* zgodaj postalo *Lastigovec*. Brez te domneve si ne moremo razložiti so glasnika *g*; primerjaj besedo *Hranigovci* (št. 11).

14. Meretinci.

Meretinci so krajna občina pod Ptujem. V listinah bemo oblike: 1322 Meretinzen, 1371 Moretinzen!, 1433 Meritnicz!, 1442 Mertinczen, 1495 Meretinczen. »Ortsrepertorium« piše kot slovensko obliko Muretinci. Ko bi ta bila prvotna, bi bili iz nje napravili Nemci Müretinzen; torej nam ni

¹ Ibigovci v repertoriju so pač le pomota. Se li res govori tako?

izhajati od debla *murъ* 'schwarz' (od koder je osebno ime Murko). Tudi od Mar-, Marin (prim. hrv. Maretić) bi dobili le *Märetinzen. Pač se dá izvajati naše ime od *Miręta* (moško ime), č. *Miřata*, p. *Mirzęta*. Z ozirom na to, da se na vzhodnjem Štajerskem izgovarja vokal *i* pred *r*-om ko visoki *e* (prim. umérati, podpérati namesto umirati, podpirati) dobimo iz *Mireta* prav lahko *Méreta*, odkoder je dalje izpeljano *Meretinci* po posredovanju tvorbe Meretina 'das Gut, das Heim des Mireta'. Osebno ime *Mireta* samo je izpeljano iz *mirъ* 'pokoj, Friede'; tudi beseda mir sama zase je v Slovencih osebno ime (prim. priimek Mir). Ker pa se *i* izgovarja pred *r*-om včasih ne samo kot *e*, ampak tudi kot *ü* (štok = širok), zato je knjižen človek lahko namesto pravega *Miretinci* vpe-ljal v »Ortsrepertorium« obliko *Muretinci*, kakor da bi imeli prebivavci te vasi kaj opraviti z Muro (Müro) reko.

15. Okoslavci.

Okoslavci so vas in krajna občina v gorenjeradgorskem okraju pod Sv. Jurijem na Ščavnici. Nemški se imenujejo danes Koslafzen, v listinah pa nahajamo te-le oblike: 1443, 1460 Warkuslecz! Wusskoslawecz, 1480 Wokoschaschzen, 1500 Wolkofslawczperg. Ta zadnja oblika nam kaže, kje imamo iskati vir besedi, namreč v osebнем imenu *Volkoslav*, stsl. *Vlъkoslavъ*, s. Vukoslav, Vukosava, Vlksava. Tudi v Srbih se nahaja kraj, imenovan Vukosavci. Pri nas se je iz pravilne dijalektične oblike *Vukoslavci*, kjer se je *v* smatral za predlog, naredilo naposled *Okoslavci*, naslonivši besedo na *oko*, od katere pa se ne delajo osebna imena.

16. Radenci, Radvenci in sorodna imena.

Radenci so vas in krajna občina v gorenjeradgorskem sodnem okraju, na jugovzhodu od Radgone; znani so danes povsod po svoji slatini. Nemški se zovejo Radein,

in to že leta 1436. in dalje; ali je kraj z oznamenilom Radusch (1445) res iskati v njih, nimam časa preiskovati. — Nemška beseda Radein je osebno ime *Radin*, srb. Ràdin (prvotno je torej povdarjen zadnji zlog), srb. dimin. Ràdinko, p. Radzin. Tudi nemški *-ein* kaže na povdarjeni *-in*; potemtakem je *Radenci*, *Radenski vrh* le oblika z oslabšanim *i* v *e* (prim. Noršenci namestu Noršinci. . .). Po tem imenu, izpeljanem iz *radъ*, je nazvan tudi v nemškem Štajerju *Ransbach* pri Mutarjih (Mautern in Magdwiesen), zvan v listini 1364 im Radeinspach, 1395 im Rednischpach!, 1450 Reinspach.

Od istega debla *radъ* so tudi *Radvenci*, vas v krajni občini negovski v sodnem okraju gorenjeradgonskem, nemški Windisch-Radersdorf. Čudno je pri tem kraju zopet to, da izhajajo starejše oblike v listinah pač od drugega imena, kakor mlajše; kajpada so oboje iz istega korena. Starejše oblike kažejo namreč na ime *Radigoj*: 1408 Raddesdorf, 1425 *Radigestorf* an der Stencz, Radestorf, mlajše pa se strinjajo z novim imenom *Radvenci*, kar izhaja iz *Radovanci*: 1445 Radawencz, Rodwenczgrundt. Tudi v nemškem delu se nahaja blizu Gross Wilfersdorfa pri Ilnici (Ilz) vas *Radersdorf*, ki se že leta 1197 imenuje Radigoystorf, 1215 Radeginstorf, 1347 Radigestorf (?); drugi nemški kraj *Radersdorf*, pri Studencih južnovzhodno od Gleisdorfa, pa se 60 let pozneje (1406) imenuje le Raetesdorf, 1444 Rattersdorf; in, da bo zmešnjava še večja, se *Deutsch-Radersdorf*, na južnozpadni strani od Radgone, imenuje l. 1265 celo Radozlausdorf, 1286 Radesdorf, 1432 Radistorf, 1445 Radenstorf. To vse dokazuje, da so se polne oblike *Radoslav* (*Radislav*) in *Radigoj* mogle okrhati v nemških ustih v *Rade-*, *Räte-*, *Raden-*, *Rader-*, tako da bi prenel raziskovavec mogel misliti na slovanski *Rade*, *Rado*. Toda ne samo to: tudi Radovan kaže iste premembe, če je moja domneva, da je Radmansdorf = *Radovansdorf prava. Radmannsdorf pri Videžu (Weitz) se namreč imenuje

1220 Retenstorf, 1237 Rattensdorf, 1238 Ratinsdorf, 1290 Ratensdorf, 1300 Ratesd., 1344 Ranmanstorf.

Pri Slivnici pod Mariborom se nahaja občina, zvana nemški *Radisell* (kako slovenski?); v listinah: 1463 Radessel, 1490 Radels. Ako se spominjano na Warissel, Varisl = Berislav, na Lassel-sdorf = Vladislav-storf, smemo pač v tem čudnem imenu iskati ime *Radislav*, ki še tako krepko živi v *Radislavcih* pod Radgono (1441 Radislacz, 1445 Radischlauczen, 1473 Radissletz, 1480 Rodischlafczen, Radischlafczen, 1500 Radislavczen).

O nekih drugih iz debla *rad-* izvirajočih še nepoznanih krajevnih imenih spregovorim o drugi priliki.

17. Ročica.

Ročica se imenuje več vasi: dve sta krajni občini v sodnem okraju šentlenartskem pri Svetem Benediktu (Rotschützen in Ober-Rotschützen); dalje se zove tako vas v krajni občini šentjakovski v sodnem okraju mariborskem pri Jarenini (Rotschützen); po Schmutzu ima v slovenščini to ime tudi krajna občina v gornjegrajskem okraju pri Mozirju, nemški zvana Rietz. Toda za to zadnjo pišejo danes in menda tudi še govore popolnoma pravilno *Rečica*, iz česar je nastalo nemški Rietz (trg: 1247 villa Rīze, 1291 Ryetz, marcht Rietz; 1424 Nyder Riecz, Dolne Reczicze; vas: 1419 Rielcz!, 1485 Rietz, 1490 Riecz). Tako se je moral v prejšnji dobi imenovati Suhi potok, ki se danes pri Spodnji Rečici izliva v Savino. Povdarek *Rečica* je star, kakor kaže srbski rječica (iz rěčica); v nemščini je kajpada stopil naglas na deblo. Kakor je iz savinske Rečice nastala v slovenščini *Ročica* z naslombo na dimin. *ročica* od *roká* vsled ohranjenega povdarka na predzadnjem zlogu, ko bi po današnjem jeziku pričakovali **Rěčica*, tako si moramo isto misliti tudi o prvih treh zgoraj navedenih Ročicah. Vsi ti kraji leže namreč ob enako ime-

novanih potokih: Ročica prvih dveh občin izvira pod Krembergom, teče po ročiškem dolu in se izliva v Drvanjo; Ročica tretje vasi pa priteče izpod enako imenovanega vrha in teče v Obovnico (Kogonico). Vse vasi, zvane Ročica, se vrhutega v starih listinah ne pišejo nikdar z *o*. Tako nahajamo za Ročico pri Jarenini: 1130 Riesitz, 1200 Rietsitz, Reetsitz, 1319 Retschitz, 1383 Reschitz, 1406 Reczicz, 1414 Retschitz, 1443 Reczicz, 1496 Reschitz; za Ročico pri Sv. Benediktu pa: *o*. 1300 in der Rethschitz, 1449 Reschnicz!, 1475 Resthnicz. Iz vsega tega je očitno, da je vsaka naša *Ročica* edino le *rečica*, kar ne pomenja le male reke, ampak sploh majhno tekočo vodo. To ime je zelo razširjeno. Na Štajerskem je še: Rečica na Paki pri Mozirju (1262 Retschitz), Rečica nad Debrom (Tüffer, Laškim) (1347 Retschitz in praedio Tyver, 1460 das tal Reschitz); med Nemci nahajamo *Retschitz* blizu Osoj (= Aussee: 1030 Resiza, 1300 Retzschicz), pri Schedru: 1483 die Retschitsch, in pri Semriach je *Retsch* (Rötsch): 1367 in der Retsch.

18. Séjanci.

Séjanci se imenujejo vas, krajina in potok na severovzhodu od Ptuja, v krajni občini bratonežiški (glej to ime zgoraj). Nemški se imenujejo danes *Seanzen*, v starejši dobi pa so se zvali: 1322 an der Selncz, Zelnczerperg, 1422 Zellnicz, 1442 Zelncz, 1486 Selnicz, 1493 Selniczérperg. To nam kaže, da je naša moderna pisava popolnoma kriva. Schmutz in Ortsrepertorium spričujeta kot slovensko obliko *Seance*, ozir. *Seanci*. To popolnoma odgovarja izgovoru dotičnega kraja. Iz *Selnica* — tako se je po dokazilu listin moral zvati kraj v stari dobi — je nastal najprej f. pl. *Selnice* in nato, ker je tam okoli mnogo krajev s končnico *-ci* v množinskem imenovalniku, je nastalo *Selnici*, kjer se mora *-el-* izrekati kot *-eq-* (drugi Slovenci pravijo *Seunica*) prav tako, kakor živel — živea, smel — smea.

Tako so Séanci (dvozložno) sicer naseljêni (Selnica od selo — Sedlo), ne pa nasejáni. Selnic je mnogo: na zahodu od Maribora (Selnica na Dravi), na jugovzhodu od Spielfelda v Slov. goricah (Selnica na Muri); in der Zelnicz se l. 1166. imenuje krajina pri rifniškem Sv. Juriju itd.; še več Selnic je v Zagorju. Ne morem verovati, da bi tudi Selnica na Savi (Lichtenwald) bilo kaj drugega.

19. Slabtinci ali Slabotinci.

Slabtinci ali Slabotinci so krajna občina v ljutomerskem okraju blizu Sv. Jurija na Ščavnici. V starih listinah se imenujejo: 1381 Slábatinczen, 1396 Slapartinczen, 1431 Slabatinczen, 1143 Slawatinzen, Slabentinznn, 1445 Slabatinczen: 1500 Slabaniczperg. Izpeljava od *slab* 'schwach' se mi ne zdi mogoča; od priloga *slab* ni namreč pri drugih Slovanih najti takih tvoreb, to je, imena *Slabęta, *Slabota ni opaziti nikjer. Ker je predrugačba po analogiji verojetna, se mi zdi bolje, če sploh izhajamo od *slava*, iz česar je narejeno pri Čehih, Poljaki in Rusih ime Slavata, Slavęta, Sławięta, Slavjata. Od tega dobimo potem tvorbo Slavetinci; prim. v Čehih Slavętin in Slavętice (več vasi), v Poljaki Sławięcin. Ker je bil pozneje pri nas pridevnik *sláb* bolj razširjen od besed, narejenih iz *slava*, *slaviti*, zato je prav lahko izpodrinil to zadnjo besedo, in tako smo z ozirom na abstraktni substantiv *slabota* 'die Schwäche' dobili *Slabotince*. Ni nemogoče, da je k temu pripomoglo najbrž kako zabavljanje bližnjih sosedov.

20. Stanetinci, Stanošina, Stanovsko.

Stanetinci so dvojni: eni so krajna občina v sodnem okraju gorenjeradgonskem, drugi pa vas v krajni občini cerkevnaški v sodnem okraju šentlenartskem. Prvi se 1445 imenujejo Stanetinczen (in s. Jörgen pharr an der Stanz),

1480 Stanatinczen, 1500 Stantniczen, drugi pa že 1322 Stanetintzen, 1399 Staynatintzn, 1431 Stainetintzn, 1455 Stanetintzn. To ime je iz *Stanetina*, kar izhaja zopet iz *Stanęta* (moško ime, iz *stanъ* = Stanislav). Toisto osebno ime nahajamo v češkem Stanětice, v poljskem Stanęcin. Stanetinec in Stanetinski vrh sta tudi dve seli v Medžimurju.

Iz istega debla *stanъ* je *Stanošina*, potok in krajina na severovzhodu od Rogatca. Stare listine pišejo: 1265 aput Ztanossen, 1429 der Stainpach, 1440 Stanoschin, 1461 Stainasyn, pa ne ve se, ali ni to samo osebno ime. Tu nas posebno moti nekaj vokal *o*, nekaj *š*. Iz *Stanovščina* bi tako zgodaj komaj bilo nastalo Ztanossen, dasi bi *o* ne delal še takih zaprek, kakor *šč*. Najverjetnejše se mi torej zdi, da je izhajati iz *Stanišina*, kar je izpeljano iz os. imena *Staniš*, *Staniša*; mogoče pa je tudi ime na *-oš*, *-oša*, *-uš*, *-uša*. Pisava listin Stain- nima nikakega pomena, kakor nam kažejo navedki pri imenu Stanetinci.

Od debla *stanъ* je izhajati tudi za razlago imena *Stanovsko*, ki ga nosi vas pri Poljičanah. To ime bi nam spričevalo, da se pri krajnih imenih, ki so iz osebnih imen, izhaja v raznih časih večkrat za isti kraj od različne oblike osebnega imena. Stankovsko se imenuje v listinah: 1265 Ztanchendorf, 1300 Zanckendorf, 1478 Stankawycz, Stangaycz, 1490 Stanesken. Edino ta zadnja oblika bi se strinjala z našo. Prve oblike pa kažejo na podstavo imena *Stankovo*, to je na osebno ime *Stanko* = Stanislav; Stankovo se je preložilo v nemščino popolnoma prav z Stankendorf. Manjkanje preglasa v starih nemških oblikah (*a* ostane *a* in ne postane *ä* ali *e*) kaže na to, da drugi (in kak tretji) zlog slovenske besede ni imel jasnega vokala (*i*, *e*).

Ker sem v teh listih našel že celo vrsto osebnih imen na *-goj*, naj omenim še eno iz podstave *stanъ*, to je *Stanigoj*, ki se je prelepo ohranila v imenu Stanegoiestorf 1138, Stanigoistorf (1140), Stanegestorf 1147, iz česar je potem nastalo

Stangersdorf na severu od Lipnice, kar pa so zapazili že drugi (Krones, Kämmler). Preglas tu ni nastopil zategadelj, ker se je beseda pač naslonila na nemški samostalnik *Stange*. Tu imamo torej zopet paralelo: Staniměr – Stanislav – Stanigoj!

21. Stoprce (Stoperce).

Stoprce se imenuje krajna občina v sodnem okraju ptujskem, v župniji majšperški (monšperški); nekteri pišejo *Štoperce* (ali se res govori tako?). Nemški se danes zove ta vas Stoperzen, l. 1440. pa jo zove listina Stamphendorf. Nad tem imenom je nekoliko poznejša roka zapisala »Stampfer«. Druga listina iz omenjenega leta zove kraj Stamphern in na tem nazivalom je nekoliko poznejša roka pripisala »Stoparczen«. L. 1440. se zove kraj v listini Stainpharn, kar je pač pomota za Stampharn. Če pomislimo, da so ptujski menihi minoritije imeli v tem kraju stope, potem nam je ime takoj razumljivo in vsakdo ve, da bi se kraj moral imenovati *Stoparci*. Nenavaden je v tej tvorbi edino sufiks *-ьсь*, ker bi pričakovali *Stoparji* (ali akk., ki mnogokrat nastopa za nominativ, *Stoparje*). Končnica *-ci* (*-ьci*) je za končnico (*j*) nastopila po vplivu premnogih drugih v soseščini navadnih imen na *-ci*. Oblika Stoprce kaže tožilnik za imenovalnik.

22. Šalinci, Šalovci.

Šalinci so vas na jugozapadu od Radgone pri Kristancih v sodnem okraju ljutomerskem, Šalovci pak vas na severovzhodu od Ormoža v fari središki. Oboje ime nahajamo tudi med Kajkavci: Šalovec pri Zagrebu, Šalinec, Šalinovec pa pri Varaždinu. Obema je v podstavo deblo *šala* 'Scherz'. Iz nje je narejeno osebno ime *Šalь*, kakor iz hvala ime Hvalь, iz něga — Nėgь, iz tčha — Tčhь, in iz tega so izpeljane navedene tvorbe s posrednjimi sufiksi *-in* in *-ov*. Toda ka-

kor današnji dan imenujejo isto osebo sorodniki in znanci, prijatelji in sovražniki z različnimi pretvorbami in hipokoristiki (n. pr. Mihael, Mihel, Miho, Miha, Mihálj, Miško, Mhljač, Mihec itd.), tako se je godilo v stari dobi tudi še, ko se je z dotične osebe imenom že začel imenovati tudi kraj njegovega domovanja. Tako si moramo misliti, da je naš *Šal* bil zvan ne samo Šalin, ampak tudi Šaleta in Šaljakъ ali Šal'ьkъ, prim. poljski Chwałęta, Chwalak, češki p. Chwalek.

Listinske oblike Šalincev, ki so se 1265 zvali nemški in se zovejo še danes Schaldein, 1300 Schaladin, 1431 Schaladin, 1445 Schaladin, kažejo naravnost *Šaletina iz *Šaletu*; ta oblika se še govori v Črni gori, kakor spričuje Vuk Karadžić: »šaleta muški nadimak.« Starejše listinske oblike Šalovcev: 1322 Schaelacheutz, Schalicheutz, 1430 Schalakoucz, Schalachaczen, Schalachawczen (Schalawczen še le 1486), pa kažejo na *Šaljakovec iz Šaljakъ, *Šal'ьkovъcъ iz Šal'ьkъ.

23. Trbegovci.

Trbegovci so selo in krajna občina v radgonskem okraju pri Sv. Juriju na Ščavnici. Danes se imenujejo nemški Terbegofzen, v listinah pa imamo te le oblike: 1265 Trebkoystorf, 1300 Trebchoistorf, 1430 Tribuneyczen am Zobyach!, 1433 Tribonovczen! 1445 Tribegoyczen, 1480 Trebegoitzen, Trebeguetzen, Trebengortzen, Trebigoitzen, Trobugoitzen, 1500 Trewegoinzen. V tem krajnem imenu je osebno ime na *-goj* jasniše ohranjeno kakor v imenu Hranigovci. Izpeljavati moramo namreč to ime iz *Trëbégojci*, oblike, ki se je ohranila v listinah iz l. 1480. Starejša nemška nazivala so slovenskemu osebnemu imenu pridela naravnost svoj *-torf* (Trebkoyst. = Trëbegojstorf). Končnico *-govci* namesto *-gojci* nam je razlagati prav tako, kakor pri besedi *Hranigovci* namesti *Hranigojci*. Zanimivo je, da že leta

1500 nahajamo tudi obliko *Trewegoizen*, ki bi odgovarjala obliki *Trëbegonjci*. Odkod tukaj *n*? Nastopila je pač lahko zopet le po analogiji in ne morda iz tvorbe *Trëbëgojinci iz *Trëbëgojina. Vzorci za premembo končnice *-jci* v *-njci*, oziroma *-jka* v *-njka* (prim. moje opombe v »Časopisu za zgod. in nar.« I. str. 38—40) so krajna in druga imena na *-anec*, *-anka*: *anjer*, *-anjka*. — Ime *Trëbëgoj* je sicer drugim Slovanom neznan, kakor so sploh imena na *goj* pri njih menj v rabi, vendar ni dvojiti o njem, ker je jasno ohranjeno v naši besedi; Poljaki imajo paralelo *Trzebiesław* = *Trëbeslavъ*. Pomen ji je 'ugoden, koristen mož'.

24. Vitomarci (Vutomarci).

Vitomarci so selo pri Sv. Andražu v Slovenskih goricah v sodnem okraju ptujskem. Nemški se imenuje zdaj ta kraj *Wittmannsdorf*, pri *Schmutzu* se kot slovensko oznamenilo piše *Witmaretz*. Starejše listine imajo te le oblike: 1307 *Vitomersdorf bei der Peznitz*, 1327 *Widmanstorf*, toda še o. 1480 zopet *Vitmersdorf*. Ti podatki kažejo, da je prvotno ime bilo *Vitomërci*, to je kraj, kjer živi s svojimi ljudmi mož *Vitomëръ*, katero ime se v starih listinah pripisuje odločno Slovanom: *Vitemir slavus*, *Wittimar slavus*; srbski *Vitomir* (Miklošič, *Personennamen* 43). Ime je narejeno iz *vitъ* s končnico *mëръ*: *vitati* 'wohnen, sich aufhalten', pa tudi 'grüssen, bewillkommen, einladen', kar vtegne biti prvotnejše: *Vitomër* bi bil torej kakor *Vitoslav* in *Vitigoj* tak mož, ki rad koga pozdravi, pogosti in ohrani. — *Vutomarci* se je izcimilo iz *Vitomarci* vsled posebne asimilacije. Ni namreč zabiti, da se je *ü* razvil ne samo iz etimologičnega *u*, ampak včasih tudi iz *i*, če je ta bil pred temnim vokalom; prim. opomnje *Ilešičeve* v »Archiv für slavische Phil.« XXI. 199—200.

25. Vodranci, Adrijanci.

Vodranci so krajna občina v sodnem okraju ormoškem blizu Središča. Pri Schmutzu se nahaja pač pogrešna oblika Nodranze. Starejše listine pišejo: 1322 Odriancz, 1405 Gadrianczen, 1441 Godrianczen, Gorianczen, 1461 Adrianzen pey Sparberspach, 1486 Godriancz, 1491 Odrianczen. Iz tega je razvidno, da je prvotna oblika **Odъrjanъci*. Ker se v narečju središkem omeščani *r* ($r' = rj$) vtrdil v *r* (gl. Ozvald, Zur Phonetik des Dial. v. Polstrau § 22), zategadelj imamo za pričakovani slovenski **Odrjanci* zdaj *Odranci*; toda nemška oblika Adrijanzen in vse listinske oblike, pomešane z Gorjanъcbъ, kažejo še na mehki *r*, katerega res še tudi nahajamo celo v Kajkavcih: *Oderjan* pri Kloštru (Pitomači). Beseda je torej narejena s sufiksom *-jan*, *-janinъ*, na katerega je pristopil sufiks *-cbъ*. Podstava besedi je *Odra*, ime vode ali potoka, kar zahteva že sufiks *-janinъ*. To ime res nahajamo kot ime vasi in potoka na Hrvaškem pri Zagrebu in drugod; z reko *Odvo* kajpada beseda ni v sorodu. Naša *Odra* bo pač iz *Otdъra* 'die wegweisende (Ache)'. — Podstavo *Odrjun* nahajamo tudi v imenu vasi *Adriach* blizu Frohnleitna, ki nam je ohranjeno v listinah tako-le: o. 1066 Agriach, 1103 Agriach, 1148 Adriach, 1159 Adria, 1265 Adryach, 1409 Atriach, 1439 Adriach. Ta oblika je lokal pl. slovenskega *Odrjane*: Odrjah.

26. Žiče (Zajčki kloster).

Kadarkoli sem bral ime Zajčki kloster ali Zajckloster, kakor je vedno pisal pokojni Trstenjak in poje celo »prvi« naš poet, tedaj me je vselej nekako zaskalelo. Slutil sem, da beseda ne more biti nemška, dasi rabi čudno sestavo Zajckloster naš narod sam. Kaj neki naj bi pomenjal prvi del, če ne našega slovenskega zajca ali pa nemškega Seits-a, ki je hipokoristikon za Seifried, Siegfried? Toda je li mo-

goča v nemščini oblika Seits iz Siegfried že dvanajstem stoletju? Prav tako malo, kakor je sestava Zajckloster slovenska!

V listinah se ime tega znamenitega kloštra imenuje že 1173 *Syze uallis S. Johannis de Saunia*, 1182 *Sitz*, 1203 *Sisci*!, 1229 *Sishe*! in še le od 1233 dalje *Seits*, *Seyts*, *Seycz*. Isto nahajamo tudi za gorenještajerski *Seltz* v krajni občini Kammern v mutarskem sodnem okraju v lesniški dolini (Mautern im Liesingtal): 1145 *Sits*, 1160 *Sitse*, 1230 in dalje *Seics*, *Seits*. — Te obike nas učijo, da je korenski samoglasnik bil sprva *i*.

Beseda je popolnoma slovanska, seveda nima ravno iz zadnjega vzroka nič opraviti z zajcem. Nič drugega ni, ko slovenske *Žiče* pl. t., katero oznamenilo se je za ta kraj še ohranilo v narodu. In naše *Žiče* se popolnom strinjajo s srbskim imenom *Žiča*, ravno tako slavnim samostanom. *Žiča* pa ni nič drugega kakor *Žitčca* sc. vas, t. j. Žitkova vas (iz *Žitčk-ja*), torej posestvo moža, zvanega *Žitčč* ali *Žitčko*. Žitek je še dandanašnji na Štajerskem navadno družinsko ime (priimek). Razlika med srbsko *Žičo* in našimi *Žičami* tiči le v sklanji. Naše *Žiče* je namreč izvajati iz *Žitččane*; po dativü, lokalu, instrumentalu *Žičam*, *Žičah*, *Žičami* se je razvil nov nominativ *Žiče*. *Žitččane* pa so stanovniki vasi *Žitčca* = *Žiča*. Srbi so torej ostali pri stari nepodaljšani tvorbi. Isto je veljalo za staro dobo tudi pri nas, ker nikjer ne nahajamo v listinah kake oblike *Sizach*, *Seizach*, iz katere bi mogli sklepati, da je podstava nemškemu imenu imela v slovenščini množinsko obliko. Ta se je razvila še le ščasoma.

Donesek k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci.

Fr. Kotnik.

Praznoverje je bilo med Slovenci jako razširjeno. Temu se ni čuditi, ker nam je primanjkovalo izobraževalnih sredstev. Zato se je tudi praznoverje, ki se je preneslo od drugod, kmalu vkoreninilo.

Gosp. A. Stegenšek poroča v »Časopisu« II. l. str. 68. o nemško tiskanem listu, ki ga hrani »Zgodovinsko društvo« v Mariboru in ki predstavlja Marijino velikost ter se mu pripisuje posebna moč, če ga kdo nosi seboj.

Sličen list, tiskan v slovenskem jeziku, je našel g. Josip Rudl, bogoslovec v Mariboru, v Šmihelu nad Pli-brkom na Koroškem. List je tiskan na obeh straneh¹ v v štirih oddelkih.

Vsak oddelek je z dvema črtama obrobljen. Prva dva sta že toli poškodovana, da se besedilo ne da več popolnoma popraviti. Tekst slove od besede do besede in z istim pravopisom:²

I. stran:

GOREI OFRVVANIE TE SVETE DELAVE MARIE?

1. O Maria ti lapota tah angelov? vsemi od mena to an-dohtljivo molitvo katero sim jas vtei svetei delavi htaba

¹ Oblika mu je 36 × 33 cm.

² Radi preglednosti zaznamujem besedilo s številkami po štirih oddelkih.

frihtov: inv prosov: o pomai mena is mo¹--- in--- vsemi
 to--- mena: jas drvja tabe nez h nemam dati: O Marija
 jas tabe prosem perporozhi mena tvo--- vsv.---njo vro
 bodi permēna O Marija: inv pomai Mena te hvde duhove
 sasra--- na: inv shtejejo prad tvojega sina Jesusa: Cateri
 je sanas vse sadoval stve---: --- bom mogov: v tam
 Nabeshzham jervsalemi se veseliti, Amen. Ta je na prava---
 --- v devize Marije Mathare boshije! Catera Mera je she
 dendonashni sraniana v anam--- na je vsam testam, Ca-
 teri so to sveto delavo: is andohtijo Cvshvali: 700 liet od-
 pufti--- -ov inv poterdov: ta sveta delava je vdrvkana v
 keliranje vtam lete 1715. K. 15. K.

Na strani v istem oddelku, ločeno s črto od drugega
 besedila, je tiskano z večjimi črkami:

J
 O
 J O H A N
 A
 N

2.) -- sveta Maria shegnana-- tvoja S. G----- S
 Troize Croniana biva! shegna--- k' so ta prve-
 vobart tu dietze Jesvsa Sagladale: sheg - bodita tvoje
 S. S. vshete k' so tekai barti--- Napoviane ble: shegnani
 bodita tvoji S. S. Shnabli: k so tv dietze Jesvsa antekai barti
 Cvshvali: shegnane bodita tvoje S. S. Melze: k' ste tekai
 barti tv dietze Jesvsa luble: shegnane bodita tvoje S. S.
 rozhe: Catera sta vriedne ble tomi dietzev Jesvsv poftriezhi:
 shegnane bodita tvoje S. S. rame: katere sta vsolei perprav-
 lane ble tv dietze ji objemati: shegnane bodita tvvie S. S. persi:
 Caterah se je tv dietze Jesvs Dotikvavo: shegnano bodi
 tvoje S. serze, Catera je tekai barti bras Nehania prveti Jesvsv
 gorevo: shegnano bodi tvoje S: Crievo: v' Cateram: je tekai

¹ Kar je poškodovanega, to zaznamujem s črtami.

barti tv dietze Jesvs svadkv saspavo, shegnane bodita tvoje S. S. Coliene, katere so tekai barti se k' molitvvi popognile: shegnane bodita tvoje S. S. noje: k' so 63 liet tekai terdah stopin stuerle: shegnano bodi tvoji S. trvpvo v' kateram je ta venzhna besieda 9 Miesnzov svadkv pozhivov: shegnana bodi tvoja S. delava: katera je Jesvso od sazhetka dopadva: hvalaná bodi ta S. Delava; k' se Madnio ti angeli veselijo: zheshzhana bodi S. Delava: na vse venzhne zhase Amen.

Na strani, kakor v 1. oddelku, stoji:

J
O
J O S E F
E
F

3.) Sēda se Sazhna tu liepo zheshzhenje: inv shebranje Catera je od te brvmne nashe lube Frave: tam andohtlivam htroshti vdrvkano h' tver tv is andohtijo inv is aifram shebra: te bo gvishno od te Naisvelizhaneishe Matare boshije: velzhe gnade sadobiv posiebnó na konz shivlenja te smertne vre:

Stve tavshent barti bodi zheshzhano: skves vso Mvezh boga † Ozheta ti devizhno serze Marje prad roiftvam: stve tavshent barti bodi zheshano: skves tv shivlenje noi terplenje inv smert, — i gorei vftajenje inv vniebvhojenje tvojega lvbiga sina jesvsa tvoje devizhno serze Marije v' roiftvvi: stve tavshent barti bodi zheshzhano skves to lvbiesn S. duha: ti devizhno serze Marije poroiftvi: stve tavshent barti bodi zheshzhano skves tvoje S. Delavo: ti vesieli gartelz S. S. Trojize: shegnano bodi tvoje S. roiftvo inv v' soko zhaftito bodi tvoje S. gorei ofrvanje: v tam S. templni: inv vsoko huale vriedvo ma biti tvoje osnanvvanje hvale inu zhafti vriedno bodi tvoje obiskanje: o velka zhaft ane vniebo vsete zhafti vri — Marije devize noi Matare boshje noi hvava inv vriednoft — — —iei S. Delavi?

Na strani:

M
A
M A R I A
I
A

4.) Resnizhna inv gvishna delava inv tovshava nashe lvbe Fraue inv te shegnane Nabeshzhe Cralize? MARIE, catera S. Delava je zbor Nashidaftam pantlei se dajava tam rvemarjam: cateri so to S. Shisho v' Marija Lovreti obiskali: daso sabo mov na duem nesli: kateri zhvovak bodi Moshka al shenska parshona: ano tako sveto Delavo persabe nosi alpa pod strieho jema: te bo velzhe gnade od nashe lube Frave sadvebov: karkv samo to zhasno: tvde tam venzhno: htver to S. Delavo nashe lvbe frave persabe nosi alpa doma jma: inv tefto Naprasnzhe tah S. S. godov nashe lvbe Frave is andohtijo shebra htver pa brati cna sna tepa navse gode nashe lube Frave 36 obomari: al zheshzhana si Maria shebra: h' zhefti Nashe lube Frave starofiti: inv nie S. Delava posiebno se jema tam porodnam shanam poveti: kader mojo roditi da to S. Delavo Nanaje okveli sabe opasajo bojo Savgvishno furt ano posiebno Mvezh noi trosht pozhutle inv tvskves Marijene proshnje: Amen.

Na strani:

J
E
J E S V S
V
S

Tudi to besedilo je najbrž služilo kot tolmač »delavi« ali traku, na katerem je bila zaznamovana Marijina dolžina.¹ V marsičem se ta tekst strinja z onim, ki ga je objavil Fr.

¹ Glej o tem tudi »Časopis« II. l. str. 86.

Größl v »Zeitschrift für österreich. Volkskunde«. Wien 1897. Zunanja razlika med tem in našim je ta, da naš list ni tako dolg.

Pod tekstom je na onem listu tudi merilo. »Die Länge des betreffenden unter dem Gebettext fortlaufenden Maßstriches beträgt 1·88 m.«¹ V našem tekstu pa ni merila. Tudi o dolžini Marijine noge se v našem listu nič ne omenja. Tekst pa se v marsičem strinja z onim: »die gewisse und warhafte Läng unser lieben Frau, als der übergebenedeyten Himmelskönigin Maria, welche heilige Läng zwar (na našem listu »zbor«!) auf seidene Bänder denen Pilgrammen, welche das heilige Haus zu Loretto besuchen, ausgetheilet wird.«² (Prim. 4. odstavek našega teksta!) Potem sledi: »Welcher Mensch es sey Manns- oder Weibsperson eine solche Läng bei sich trägt oder in seiner Behausung hat, der wird absonderliche große Gnade von unser lieben Frauen zu erwarten haben, nicht allein hier zeitlich sondern dort ewig. Wer diese usere lieben Frauen Läng bei sich oder in seiner Behausung hat, der soll es alle H. Frauenfeste mit Andacht bethen; wer nicht lesen kann soll alle Frauenfeste 24 Ave Maria bethen, zu Ehren unser lieben Frauen Alter und H. Läng, absonderlich sollen es ihnen die schwangern Frauen empfohlen seyn lassen, wann eine Frau, die in Kindsnöthen ist, es um den bloßen Leib bindet³ selbe wird besondere Hilf und Beistand von unser lieben Frauen zu erwarten haben« (tam, str. 366. in 367; prim. s tem 4. odstavek!).

Molitve »k sveti delavi« se ne zlagajo povsem z onimi, kar jih je priobčil Größl.

Naša »delava« je tiskana »v keliranie v tam lete 1715. K. 15. K. Na listu, katerega tekst je Größl objavil, menda ni

¹ Zschr. f. österr. Volkskunde 1897 str. 366.

² Prim. tudi: »Časopis« II. str. 86.

³ V našem listu »Nanaje« (= na nage), kar pomenja v rožanskem in gorenjskem narečju isto.

letnice, ker samo poroča, da je tiskan »zu Köln am Rhein. Letnica 1715 se ne vjema z letnico na drugi strani lista, kjer je tiskana »Ta Sveta Delava Jesvsa Criftvsa«, ki je vdrcana v' Celiranie v tam lete 1655. K. 15. K.¹ Da bi bil ta list tiskan v Kelmorajnu, na to ni misliti.

O Marijini dolžini še poroča H. Moses v »Zeitschr. f. österr. Volkskunde« 1898. IV. Bd. str. 152. Marijina dolžina na tem listu znaša 186 cm, dolžina Marijine noge pa 15·5 cm. Tekst je enak onemu, ki je objavljen v III. letniku Z. f. ö. V. 1897.

II.

Na drugi strani lista je tiskana »Kristusova delava«. Črke so večje kakor na prvi strani. Tekst slove:

GVISHNA INO RESNISZHNA DELAVA NASHA LVBA GOSPVEDA: JESVSA CHRISTVSA.

1. Ta delava je Naidana biva na svetam grvebi v' jervsa-
leme: K' se je --- --- ta VIII ta jemena povedov in
potrdov! daje Jesvs na svetam Crishi takv v --- --- an:
shiva zhvoveka pa potle Cadr bo vmerv mertla spet: bomo
videli da j - - - - - shivleniie: Mora drobiti svvo hvdta ta
Smrt: data Zhvoveka tako vtegna: - - - - - navsmilano
vtegnali: da so morli glidi shnieh crajov ven stopti!

Na strani:

J
E
J E S V S
V
S

2. Sedej se sazhnajo te liepe Molitve od Svetiga
ozheta F---

¹ Kaj pomenja »K. 15. K.«, mi ni znano.

Gospved Jesvs --- ba, da ti mena skrijesh notr vtvoje pra S. --- kervave rane inv --- troju pra S. Roshn farbano kerjo inu mena opashash is trojo¹ S. Delavo S. Trojiza bodi moja va---oba---v---venje pred vsiemi moimi faintami: vidiozhemi, noi Navidiozhemi v tam jemenv boga † ozheta: inv boga † sina: Noj boga S. † Dvha. Amen? bveg † ozha bodi moi srednik: bveg † sin s tvei prad mano: bveg S. † duh stvei raven mena! inv htver je mozhneishi kaker so ti driji Moshi inv ta pra S. Delava! Jesvsa Christvsa: te ko pridi noi shkodvei mena: tv pomai mena bveg † ozha! bveg † Sin! bveg † S. Duh! Amen: jas Cershainshzhi zhvovak savpam na tv terplenje moiga lvbega Gospveda Jesvsa Christvsa: Noi is svelizharja jas Cershainshzhi zhvovak saupam dabo mena obarvov prad vsiem hudiem: inv mena perpelov vtv venzhno vesele? Amen:

Na strani:

H
A
H A N N A
N
A

3.) JESVS † MARIA † JOSEPH

Jas kershainshzhi zhvovak: le na sama boga noi na nasho lvbo fravo MARIO mam savpanje? jas se uvasho volo sklenam JESVS MARIA JOSEF: jas kershainshzhi zhvovak: se sto S. Delavo Jesvsa Christvsa vpam srezhno shiveti inv vmrieti: inv ano srezhno venzhnoft vnabesah sadobiti: Amen?

JESVS † MARIA † JOSEF
Amen

¹ Tisk. napaka mesto tvojo.

Shebrei vsako Nedelo 5 ozhanashov inu 5 obomari
Noi ano verò h' zhefti: hтам S. S. 5 Kervavam ranam: Je-
svsa Criftvsa.

Na strani:

J
O
J O H A M
A
M

4.) Chriftvs Gospodvja: † Criftvs † raigiera: Criftvs
† pramaga: † skves niegovo terplenje † inu smert: Na dra-
vesi ta S. † Crisha Jesvsa Criftvsa: † inu skves shegn Ma-
rije devize Mathare boshje inv vsah is svolanah boshijah:
Noi skves ta pra S. titel Nasha odreshenika Na S. Crishi
INRI? Jesvs od Nazaretha an Cral tah jvdov: bodi mena Mier
prad moimi faintami: vidiozhemi noi Navidiozhemi: prad
tiemi obarei me te S. Mosh, Catheri je smert stverov: na
dravesi ta S. Crisha? ta S. Delava Jesvsa Criftvsa shegneime
ta S. Delava bodi mena hpomvezhi: ta S. Delava Jesvsa
Criftvsa obarei Me: tazhs da me on ksabe vsema vto venzhno
glorijo al vesele: v tam jemenu boga † ozheta inv boga
† sina noi boga † S. Duha. Amen.

Ta Sveta Delava Jesvsa Criftvsa je vdrvcana v' Celi-
ranie v tam lete 1655. K. 15. K.

Na strani:

J
O
J O H A N
A
N

* * *

Praznoverje o Kristusovi dolžini je kaj staro. Dr. Čeněk
Zibrť je priobčil o tem zanimivo razpravo v »Věstniku krá-

lovské české společnosti náuk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytna. (1894). Ta razprava je lep donesek k zgodovini tega praznoverja. Zato povzamemo iz nje glavne točke. Vseučiliška knjižnica v Pragi hrani književni spomenik staročeški iz XIV. veka, ki je okrašen z miniaturnimi slikami. Imenuje se Kunigundin pasijonal. Naročila ga je Kunigunda, najstarejša hči Přemysla Otokarja II. in opatinja v šentjurskem samostanu na pražkem gradu, v letih 1312—1314. Tekst je spisal menih Kolda, dokončal ga je in z miniaturnimi slikami okrasil kanonik Beneš. Naslikano je Kristusovo trpljenje, Kristus na oljski gori, Kristus na križu, vtisnjeno obličje Kristusovo »Veronica« in cela vrsta orodja, s katerim je bil Kristus mučen. Med tem je naslikana tudi 13 cm dolga črta, z napisom: »Haec linea sedecies ducta longitudine demonstrat Christi.« Tudi češki napis je pristavljen.

Telo Jezusovo bi bilo po tem 208 cm dolgo. Gotovo je umetnik črpal iz starejših virov, a odkod je sprejel to merilo, se ne da določiti.

Torej je bilo to že v začetku XIV. veka, gotovo pa že tudi prej v navadi. Ščasoma pa se je spremenilo spoštovanje orodja, in Kristusove dolžine v praznoverje. Priprosto ljudstvo ni razumelo, da je s črto označena le domnevana dolžina Kristusova in je častilo dolgi papir (ali trak) kot relikvijo, jo nosilo s seboj in ji pripisovalo čudotvorno moč. To praznoverje se je tako razširilo, da je cerkev morala nastopiti ostro proti temu. Razglasila je, da je greh nositi »dolžino« s seboj in pretila s cerkvenimi kaznimi. Ostro je nastopil proti temu praznoverju v začetku XVIII. veka Václav Klugar, župnik v Skalici nad Opavo.

Ljudstvo je hranilo dolžino Kristusovo in Marijino in blagoslov sv. Mihaela. Pripisovalo je tem predmetom veliko moč, češ, da strela ne udari, da ogenj ne napravi škode, da bo srečo imelo itd. Če se te reči s tem namenom hra-

nijo, je to praznoverje, kajti v sv. pismu tega ni. Bog ni dal tem stvarjem take moči in tudi cerkev ne ve nič o tem. Tako Klugar. To dokazuje, da je bilo to praznoverje med ljudstvom jako razširjeno. Kaka je bila dolžina, o tem Klugar nič ne pove. Razvidimo pa lahko, kako moč ji je ljudstvo pripisovalo.

Cerkvi se je posrečilo zatreti praznoverje o dolžini. Zibrt je še zasledil poročilo o njej v molitveni knjigi v »Perličkah«. Drugih poročil med Čehi ni. Verjetno je, da je že v prvi polovici 19. stoletja spomin na to prazno vero pri Čehih izginil. Zibrt je popraševal po njej pri starih ženskah, a koderkoli jo je zasledoval, nikjer je ni zasledil. Naposled pa pripominja: morebiti se drugim posreči, da jo zasledijo.¹

Nadalje nam Zibrt poroča o dolžini, ki so jo našli v »Přistoupmi u Českého Brodu«. Meščan je porušil skedenj in našel v zidovju skledico iz zelenega stekla in papirnat zavitek. — Znano je, da so devali stari ljudje, če so gradili nova poslopja, na temelj ali v zidovje reči, ki so služile kot obrambna sredstva proti ognju, gromu in nesreči. — Papirnat zavitek je zložen v šest delov, 9 cm širokih in $33\frac{1}{4}$ cm dolgih, torej je 200 cm dolg. Na dveh stolpcih po 7 vrst čitamo, da je to prava dolžina Kristusova, ki dela čudeže tistim, ki jo pri sebi hranijo. Kakor poročajo oni, ki se je spominjajo, je bila vložena v zidovje h koncu XVIII. ali v začetku XIX. stoletja. A to ni odločilno za starost te prazne vere, kajti najdeni list je samo prepis iz starejših vzorcev, ki so bili razširjeni med ljudstvom. Že leta 1746. si je Klugar štel v dolžnost pokarati tiste, ki so radi praznoverja hranili to dolžino. Na listu stoji, da je papež Klement VIII. leta 1655. potrdil to dolžino.

Temu pa nasprotuje poleg drugih spomenikov tudi Kunigundin pasijonal, ki dokazuje, da so domnevano dolžino

¹ Kdor bi preučil dela naših predigarjev, bi morda tudi naletel na sled tega praznoverja.

Kristusovo že v začetku XIV. veka šteli med znake Kristusovega trpljenja. Klement VIII. ni mogel l. 1655. te dolžine potrditi, ker je papeževal od l. 1592.—1605.¹ — V pasijonalu se je dolžina Kristusova samo označila. Pri najdenem listu pa ne smemo vpoštevati samo dolžine ampak tudi tekst, in ta je najvažnejši. Sestavljen je deloma iz obljub, kako bo dolžina čudovito vplivala, deloma iz molitev, ki so spisane po vzorcih tistih rekel, katera so se rabila pri blagoslavljanju in zdravilnih zagovorih XVII. in XVIII. veka.²

O dolžini Kristusovega telesa poroča H. Moses v »Ztschr. f. ö. V.« (IV. 1898, str. 152.). Dolžina znaša 189 cm.³ Kristusova dolžina bi naj pomagala ženam k srečnemu porodu: »Und so eine schwangere Frau solche bei ihr hat, wird ohne Schmerzen leicht gebären und wird ihr nichts misslingen in der Geburt«.

Drugo poročilo podaja Karol Reiterer v istem letniku omenjenega lista str. 208. Drugi del molitve je enak molitvi v 2. oddelku naše »Delave«. Glasi se: O Herr Jesu Christe! Ich bitte dich, das du mich verbergest in deine heil. fünf Wunden, und mich abwaschest durch deine heilige Länge und mit deinem H. rosenfarben Blut die heil. Dreyfaltigkeit sey mein Schild und Schirm für alle meine Feinde sie seyen sicht- oder unsichtbar: Im Namen Gottes Vaters und des Sohnes und des heiligen Geistes Amen. Gott der Vater ist mein Mittler Gott der Sohn ist mein Vorgeher und Gott der heilige Geist ist mein Beystand, und welcher dann stärker

¹ Prim. 1. oddelek našega lista na 2. strani! Na našem listu je mesto o papežu Klementu poškodovano. Letnice ne nahajamo -- a mogoče je bila na čelu lista, a »vdrvcana« je »Delava« že leta 1655. »v' Celiranie« pa še slovensko je »vdrvcana«!

² Stvar glede molitev v naši »Delavi« bi najlaže kak teolog razjasnil.

³ Tudi dolžina Buddhe je natanko določena in znaša 18 čevljev. Prim. o tem opazko ¹) v »Z. f. ö. V.« I. Jg. (1895, str. 276.).

ist als diese 3 Mann und diese H. Läng Christi, der komme und greife mich an. Das helfe mir Gott der Vater der Sohn und der heilige Geist, Amen. Und auf meinen Herrn Jesum Christum, meinen lieben Seligmacher, steure ich mich christlicher Mensch, der beschütze und führe mich in das Leben Amen.«

Bodi še omenjeno, kar poroča dr. A. Ilg v »Z. f. ö. V.« (I. Bd., str. 380): V Neubergru na Štajerskem se nahaja oljnata slika na platnu iz konca XVII. ali začetka XVIII. veka, na kateri je naslikano Kristusovo truplo v življenjski velikosti. Kakor pravi napis na sliki, je to prava dolžina Kristusova.

V cesarski galeriji slik se nahaja majhna oljnata slika na bakru, ki nam predstavlja sv. Leopolda. Pod sliko je črtamerilo. Če se to 12 krat poveča, se dobi prava velikost svetnikova.

Iz vsega tega je posneti sledeče:

Začetek te prazne vere je iskati na slikah. Že v začetku XIV. stoletja nahajamo Kristusovo dolžino v Kuni Gundinem pasijonalu. Spoštovanje, ki ga je skazovalo ljudstvo pasijonskemu orodju in dolžini, se je tekom časa spremenilo v praznoverje. Cerkev je proti tej prazni veri nastopila, predigarji so jo karali.

Spoštovanje se je spremenilo v praznoverje, ko se je ločila podoba od mere. Na mesto podobe je stopil tekst, (molitve, pojasnilo itd.).

Razločevati je 2 vrsti »dolžin«: a) take, na katerih sta mera in tekst združena (po 2 metra dolge papirnate trake¹⁾ in b) take, pri katerih je bila mera (dolžina) posebej (na svilnatem traku, tekst pa se je dodal na posebnem listu. Sprva se je gotovo delila ali prodajala samo mera

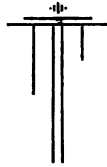
¹ Tako dolžino s slovenskim tekstom ima kmet v beljaški okolici, kakor mi poroča dr. J. Arnejc.

(dolžina), ker ljudstvo še ni znalo brati. Pri koroških Slovencih nahajamo obe vrsti, — glej naš tekst in poročilo Arnejčevo.

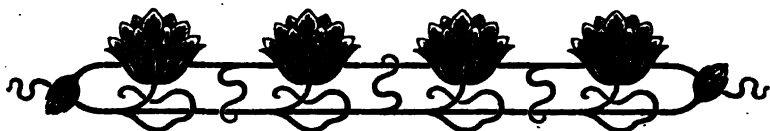
Naš tekst je prestavljen iz nemščine. To dokazujejo navedeni nemški primeri in jezik sam. Jezik navedenega teksta je narečje Zvrhnjega Roža.¹

Letnice 1655 in 1715 niso odločilne za starost tiska, ne samo iz navedenih vzrokov, ampak tudi zato, ker rožansko narečje v teh letih bržkone še ni bilo tako, kakršno je na tem listu.

Odločilno besedo o tej stvari pa bomo še-le tedaj lahko izrekli, kadar bomo imeli dovolj nabranega gradiva.

¹ »Zvrhnji Rož« je prava slovenska oblika in ne »Gorenja Rožna dolina«, ki je prestava iz nemščine.

Mala izvestja.

Nekaj prispevkov k slovenski bibliografiji.

Simoničeve »Slovenske bibliografije« prvi del je zdaj zvršen. Nečemo se spuščati v nje oceno; naj ima kakršnekoli nedostatke, tudi najstroži kritik bo moral vendar pritegniti, da nam je ž njo zelo olajšano preskuševanje dozdanjih tiskovin glede na to, so li bibliografom že znane ali ne. Ko sem nekaj takega blaga, ki ga hranim sam, iskal v Simoniču, sem zapazil, da tam še ni zabeleženo. Omejevaje se — izvzemši en primer — na dobo pred 1850. letom, se mi zdi potrebno, opozoriti na spodaj naštete tiskovine, ki sicer niso slovstveno Bog ve kako važne, pa jih zastran popolnosti vendar ne sme manjkati v podobnem delu.

1. Na strani 51. je za 28. vrsto vtekniti pod značnico *Bukve* to-le knjigo:

— Molitne Bukve sa Slavenze. Molile (!) pres honjanja. V' Graza (!). Joseph Fr. Kaiser 1816. 12° 406 str. — Naslovnemu v jeklo slabo rezanemu listu je priložena enako slabo izvedena podoba sv. Florijana; mimo tega ima še dvanajst mršavo izvedenih jeklorezov, kažoćih mašujoćega duhovnika. Čudno je vsekakor, da je naslovn list vrezan in ne stavljen. Kaiser¹ je najbrž še le pozneje dobil lastnino tega molitvenika, dal odtrgati prejšnji naslov in napraviti novega s svojim imenom, toda s staro letnico. Knjiga je pisana v štajerskem narećju in ima v jezikovnem oziru marsikaj zanimivega. Črkopis je nedosledna

¹ O tem Kaiserju glej opombe Ilesićeve v »Časopisu« za zgod. in nar. II. 85.

bohoričica; zlasti v prvem delu se mešata s in z, š in ž. V primer podajem s strani 169. in 170. ta-le košček:

Molitva vu velkem tjedni. — O lubesnivi Jesus! toti tjedn terpljenja tvojega, kerega spomin sdaj svetimo, je bil fhaloften sa te! Sazhetek je bil vesel, ino zhaftitliv, al po tem je bila sama fhaloft ino britkoft! Na zvetno nedelo je tebi vso jerusalemsko ludstvo vso zhaft skafhuvalo, kak mogozhnemi krali svojemi, ino te je sa Messiasa, sa odreihenika spoznalo; zhres tri dni pa te grejo lovit sodni hlapzi, ino fhodneri, ino te pelajo vjetega pred duhovno ino defhelsko gospodsko, ino ti bodefh kak velki hujdobnik k' smerti obsojen. Vso ludstvo je krizhalo s' velkim glasom: krifhaj ga, krifhaj ga. Tako fhego imajo ludje! o mogozhen Bog! tak malo se je na nje sanefi, oni zelo nedofhnega zhloveka obsojujejo tak, kak da bi naj velkfh hujdobnik bil. itd.¹

2. Na strani 58. je pri tiskovini, omenjeni pod značnico *Castelli* v vrsti 5.—9., opomniti, da je izšel ta spis v Majerjevi nekoliko drugači slovoči prelogi tudi v Celovcu z naslovom:

— Le fem Slovenci! posluhfajte, kaj fe je une dni v Dunaži (v Weni) sgodilo! Po nemfhkim je povedal Casteli, po flovenfko pa pove svojim ljubim Slovenzam Matia Majer v Zelovzu. 8°. 8 str. b. l. in k. (Natisnil Janez Leon.)

3. Na strani 125 v vrsti prvi in dalje domneva Simonič, da je izšel prvi natisek »Zlatih bukvic« *Glaser*-jevih okoli leta 1840. Zgodilo se je to še le leta 1842. Popolni naslov te izdaje se glasi:

— Slate Bukvize od Serza Jesufa, ali brumno navishanje serzhne lubesni k' Jesusi no Mariji. Sa vse brate ino festre totega sedinstva. S' dopufhenjom, Vifoke zhafti naj Vrednefhega Gnadlivega Firfhata Gofpoda Romana, Sekovfkega Shkofa; na svetlo dal Marko Glaser. Na prodaj pri Joshefi Sirolla v Gradzi. 1842. 12°. XXIV. 228 + 32 + 4 str. (Natifk ino Papier od Andréja Lajkami naflednikov v Gradzi.) Tu posebej omenjenih 32, za-se paginiranih strani obsega spis s posebnim naslovnim

¹ Napisavši te črtice sem zapazil, da je knjižica znana tudi že p. Stanislavu Škrabcu, ki je omenja v »Cvetju z vertov sv. Franč. XXIII. str. 24 in 25 (v listu samem, ne na platnicah).

listom: Kratka Visha, Sveti Krishov Pot obiskati. Popifan od brumniga ino bogabojezhiga P. Leonarda a Portu Mauritio, is ojftréfhega Ordza (!) f. Francifhko.

4. Na strani 202. po vrsti 3. je pod značnico *Katekizem* vtekniti to delce:

— Ta mali Katekismus s' prafhanjami, inu odgovormi sa te nar majnfhi otroke v zeffarfkih deshelah. Košta svesan 7. nemfhkih kr. Na Rimsku Zeffarsku Krajlevu Povele v' druk dati perpushen, tudi S' perpushenjam Vikfhi Duhovne Gosposke. V' Lublani, Stifkan, inu se najde per Joan. Frid. Egerju, Normalfhulbukuvsakladovzu. 8°. 39 str. b. l. — (Izdaja z nemškimi in slovenskimi besedilom: na levi nemški, na desni slovenski tekst.) — Ta izdaja, v kateri se rabi repati *e* (*ę*) in se za *s* piše večkrat *ś*, je gotovo starejša od tiste, ki jo omenja v »Mittheilungen des historischen Vereins für Krain« 1857 str. 91 Jarnej Lenček in katere ni omenil Simonič (spadala bi na stran 199), to je:

— Mali katekismus s prafh. inu odg. za narmanjfi otroke v zefarskih deshelah. V Lublani. Natis. per J. Rezerju 1805. — Na mesto teh izdaj pozna Simonič izdajo iz l. 1818. Prva tu omenjenih izdaj je najbrž Japljeva, na kar kaže deloma pravopis.

5. Na strani 212. po 33. vrsti je pri isti značnici *Knjiga* dostaviti, da je doživela tista tiskovina nov natisek z naslovom:

Knjiga molitvena sztarozszlovenszka. V-steroj sze najdejo razlocsne Molitvi, Litanie, szv. Peszmi za vszako prilozsno potrebsino, i szv. krizsna pot. Na haszek katolicsanzskim krcsenikom. Najde sze v' Radgoni pri Weitzinger-Janosi. (V Gradczy 1864. Natis i papir od Andreja Leykama i dedičev [sic!] [naszlednikov].) 8°. 419 + 7. — Imprimatur na str. 3 je dal »Duhovni sztol szekovske knezovladike v Gradczy dneva 15. aprila 1846. Roman s. r.« itd. Tabla premičnih praznikov pa sega že samo od leta 1864 do leta 1900. Radgonski knjigovez jo je torej dal brez novega dovolila duhovne oblasti iznova natisniti. Tu pa tam je slovenski stavec v

knjigi, pisani v madžarskem pravopisu, že vteknil kak slovenski š, č, ž namesto dotičnega madžarskega znamenja (s, cs, zs).

6. Na strani 407. pred prvo vrsto je vtekniti pod značnico *Postava*:

— Postava sa zol in dershavino famoprodájo. V' Ljubljani. Natisnjena v' Egerzhni poglavarfki natifkavnici. 1837. 8°. II + 230 str.

Ta knjiga je, v kolikor jaz vem, prva večega zakona preloga v slovenskem jeziku. Prej so bili priobčeni samo posamezni krajši cesarski razglasi in patenti, tukaj pa je poslovenjen velik, 463 paragrafov obsegajoč zakon, za tedanjo dobo še precej dobro delo, ako pomislimo, kako težavno je bilo takrat prelagati enako tvarino. Izdaja je pač uradna; na to kaže na naslovnem listu cesarski orel s črkama F. I. (Frančišek I.) v sredi. Ne bom se motil, če pravim, da je oskrbel prelogo Fr. Metelko; pisana ni v njegovem pravopisu, ker je metelčica l. 1837 že bila pokopana in je vlada izdajala uradne stvari v bohoričici. Na Metelka je misliti že zategadelj, ker je bil on uradni tolmač od Vodnikove smrti do leta 1847. V pokušnjo podajem § 398:

d) Pravize zolnih opravilnikov in poštavljenzov v' sadévkú ladij v' savétje sateklih.

Zolni opravilniki, in poštavljenzi mejne in perhodkne ftrashe imajo pravico, na ladije v' savétjih zolnih isjémkov satekle podati se, in zhe fo s' rezhmi dershavine famoprodaje naloshene, dokler se té v' opravilfko hranitev ne oddajo, ali do is-hoda ladije, oftati, kakor tudi potrébne naprave uganiti, da se ubrani, de kaj téh rezhi od ladije ne odnesó. Zhe imajo kako dolshljivoft, de fo rezhi dershavine famoprodaje fkríte, naj imenovani opravilniki in poštavljenzi, vprizho gospoftkinega opravilnika, ali ko bi taziga opravilnika ne bilo sraven, vprizho kteriga foséskiniga mosha ladije proftore, kamre, omare, butare, svéske, ali druge f-hrambe odpró, in preifhejo, dokler se to preifkanje ne spolni, naj ftrasho na ladjo poftavijo, in imenovane naprave sa odvernitev razlézhbe uganejo. Opravilnikam, kteri se v' spolnovanji svojih slushbinih dolshnoft na ladii mudé, naj spodobno prebivalifhe saftonj dajo.

7. Pri knjigi, ki je omenja Simonič pod značnico *Leonardo* da Porto Maurizio na str. 264, 265, je omeniti izdajo iz l. 1762. Ker se naslov loči v ortografiji od Simoničevega, ga podajem tukaj vsega:

— Pot svetiga krisha. Pervu u' lafhkim Jesiko od brunniga Pater Leonarda imenuanga A Portu Mauritio is oistreibhiga ordna Suetiga Franciska resloshen; potler nemfhku, fedei pak krainsku k' zhafti Christufoviga terpljenja Od eniga drusiga Paterja taiftiga Ordna na svetlobo dan S' perpushenjam tyh Vikfhih. Je utifsnenu, inu imeti u' Lublane per Joannesu Jurju Heptnerju 1762. 8°. 63 str. Toda tu knjižica v resnici še ne neha, ampak se nadaljuje v drugi knjižici, katera ima sicer nov naslovni list, toda ne posebne paginacije. Strani se štejejo namreč iz »Poti svetega krisha« dalje do 86 ali 87 strani (konca manjka mojemu izvodu). Ta druga prinatisnjena knjižica ima na nezaznamovani str. 65. ta-le naslov:

Andohti pouna visha sveto mafho fhlfhati. Od zhaftitlouga, Boga Bojezhiga P. Leonarda imenuvaniga à Portu Mauritio Is oftreibhiga Ordna S. Francihka U' lafhkimu Jesiku spifsana; pokler od eniga is taiftiga Ordna na nemfhku, fedej pak na krainfku prebernjena. S perpushenjam tyh Vikfhih. (Tiskar, leto in kraj tu ni zaznamovan, ker se je očitvidno štel ta del za celovit del vse knjižice.)

Da je obsegala vsa knjiga 86 do 87 strani, sklepam po izdaji ljubljanski iz leta 1767 (glej Simonič 265) in pa po neki drugi izdaji iste knjige, ki je pa ne morem določiti, ker ji manjka naslovnega lista. Iz konca te izdaje je namreč razvidno, da je vtegnilo biti teksta še za dve, kvečemu tri strani. Ta naposled omenjena izdaja brez naslovnega lista v mojem izvodu je mlajša od ljubljanske iz l. 1767; raba črke S in mnogo ličnejši jezik kaže na to, da spada na konec 18. ali začetek 19. stoletja. Loči se po obsegu od izdaje l. 1762. v tem, da ji manjka spredaj 33 strani obsegajoč uvod o prizadevanju P. Leonarda, kako bi uvel in razširil pobožnost sv. križevega pota, in pa o moči in odpustkih te pobožnosti. Sodeč po številu strani, navedenem v Simoniču, nista tudi ljubljanska izdaja iz l. 1753.

in celovška brez letnice imeli prinatisnjene zgoraj navedene »Andohti polne viže«, ali pa se je ta vezala morda v dotičnih izvodih sama za-se, ker je imela najbrž, kakor izdaja l. 1762., poseben naslov, če tudi ne posebne paginacije.

8. Na strani 624. v v. 23. pod značnico *Robida* omenjene knjige naslov je popolniti tako:

— Veliki teden, kakor ga obhaja mati katolška zerkev. Spisal K. Robida, ménih benediktinarskiga réda. V Zelovzu per Ferd. od Kleinmayra natifkvavzu, b. l. m. 8°. 217 + (3) str.

9. Na strani 654. je po vrsti 12. vtekniti pod značnico *Schlör*:

— Molitvánje sa fhéft porédnih nedel na zhaft fvetemi Alojsi od Gonsaga, katero sadershi: popifanje shivlenja od to-tega fvetnika, premifhlávanje, molitve, litanijo, juterno, ve-zherno, mefhno, fpovedno, ino obhajilno opravilo. Nemfhki napisal Dr. 'Shlör Alojs; ino en mefhnik na slovenfko prestavil. S' dopufhenjom Vifoke zhafti naj Vrednéfhga Firfhta ino Shkofa, Gofpoda Romana. V' Gradci, 1841. Se najdejo pri Joshefi Sirolla, bukvovesari na velkem plazi N. 222 12° (s podobo sv. Alojzija). Moj izvod ni cel, vendar obsega 100 strani, manj-kati vtegne en list. Ta knjiga je pač prva izdaja pri Simoniču na isti strani v v. 12. in dalje naštetega (Gutmanovega?) dela.

10. Na strani 478. je po vrsti 20. vtekniti pod značnico *Slovenija*:

— Sloveniji slobodni njé zvesti sinovi na Dunaju. (Pervi slobodni slovenski natis na Dunaju.) (Armenskiga samostana tiskarnica.) 8°. 3 strani. — Tako slove pesem iz 9 osmerovrstnih strof, ki se začenja:

Moči deržavne v strah narodov
 Hudó jezile so prostóst,
 Morivši duha sad, zaplodov
 Ljubezni vbratene krepóst;
 Velavnost cenene pravice
 Bil sméh je le in zaterti žár;
 Edinosti, nebés danice,
 Réditi plam, ni bilo már. itd.

11. Knjigi, omenjeni pri Simoniču na str. 505. v v. 12. in dalje pod *Skrinja*, bi bilo na strani 468 za značnico *Skrbi* napraviti značnico *Skrinja*, ker je ta oblika navadnejša in odgovarja tudi naslovu knjige same, preložene iz italijanščine. Opis dopolni na koncu tako: V' Vidmi natifnil L. Vendrami 1837. vel. 12° 429.

12. Opomnja o knjigi, omenjeni pri Simoniču str. 522. vrsta 9—11 pod značnico *Taufrer Franc*: Kratki Sapopadik kerfhanfkiga Navuka 1773.

M. Pohlin govori v Bibl. Carn. 54 (prim. Šaf.-Čop 48) o izdaji l. 1770. Da bi bila ta letnica napačna, dvojim; saj bi bil to pač opazil vestni Marn, ki je gotovo imel knjižico v rokah, ker je iz nje ponatisnil nekoliko ravno tistega teksta, ki je bil v poznejših izdajah izpuščen. Prvo izdajo nam je torej staviti v leto 1770. Po Marnu se za latinskim predgovorom razlaga krščanski nauk na str. 1—85; za tem prihaja še le »Methodus cum aliqua solemnitate prima vice communicandi proles« (str. 85—116). Te knjige Simonič ne omenja nikjer, ampak iz Šafařka-Čopa 118 samo nje drugo izdajo iz l. 1773., v kateri se je Methodus že opustila in ktera obsega le 108 strani. Če smem soditi po nekem poznejšem natisku, izdanem v Ljubljani 1805, ki obsega enoliko strani, kakor izdaja iz l. 1773., in ki se tudi v naslovu ne loči od njega (razen kmetřfške in da pa je prodajavec drugi »Se najde per Joann. Rezerju«), tedaj se je že druga izdaja morala v vsebini mimo oddelka »Methodus« v mnogočem razlikovati od prve. V izdaji l. 1805. prihajajo namreč za latinskim spodbudilom škofa (tedaj Jožefa bar. Brigida), da naj duhovniki marljivo gojé podučevanje naroda v verskih resnicah (str. 3—6), najprej na str. 7—8 glavne molitve: besede, kadar se dela križ, oče naš, češčena si Marija in vera. Potem prihaja še le krščanski nauk v 16 paragrafih (str. 9—79), na to obsega § 17. (od str. 79—108) »Andohti eniga brumniga kristiana sa vřaki dan«, t. j. jutranjo in večerno molitev, molitve pred jedjo, po jedi, pred delom itd., zdihoвање in molitve pred obhajilom in po obhajilu.

Glaser (Zgodovina slov. slovstva I. 174) je tudi pri tej nikakor ne važni knjižici napravil nekoliko zmešnjave. Citira namreč izdajo iz l. 1773., kakor jo navaja Šafařík-Čop, in pravi potem: »Po latinskem uvodu se razlaga krščanski nauk str. 1 do 84 (!), nato sledi navod v latinskem jeziku, kako podučevati to tvarino.« Ker Šaf.-Čop ne govori nič o razdelbi tvarine, in ker vse kaže, da Glaser ni imel knjige v rokah, česar mu ni šteti v greh, moram sklepati, da je vzel vso to stvar iz Marna (Jezičnik XXII. 48), kjer pa stoje o izdaji l. 1770. te besede: »Po latinskem predgovoru (to je na začetku knjige in ne po strani 84!) razlaguje se krščanski nauk stran 1—85 (sic!); nato latinski in slovenski Methodus...« Iz navodila, kako je ravnati, kadar otroci gredo k prvemu svetemu obhajilu, je torej Glaser napravil »navod v latinskem jeziku«, ko je vendar ta navod (»Methodus«) tudi slovenski, kakor izrečno pristavlja Marn!

13. Knjiga, navedena pri Simoniču str. 582., v. 19—20 pod značnico *Zabukovšek* (sic), je v drugem natisku naslovljena v resnici tako:

— Naúkapolne pripóvésti sa flovénfko mladošt. Drugi natis. V Gorizi. Na prodaj per Paternolli 1846. vel. 12° (od str. 25. strani dalje 6°). 84 str. Jožef Zabukošek je podpisan še le za predgovorom na str. 3. Je-li to res isti pisatelj, kakor pisatelj nadaljnih pod isto značnico navedenih knjig? Kako je Zabukošek kot Štajerec prišel do tega, da je tiskal svojo knjigo v Gorici? Iz l. 1854. pri Simoniču navedeni natis bo pač tretji, če je res kdaj izšel. Nenatančni naslov pak mi vzbuja sumnjo, da ga je Simonič posnel morda samo iz kakega bukvarskega književnega oznanila (inserata), kjer je knjiga navedena že v gajici; ni-li letnica 1854 posneta samo po letu takega oznanila? O Paternolliju sicer vem, da je rad ponatiskaval slovenske knjige, ki so izšle v njegovi založbi in so se dobro spečavale, ne da bil poprej poprosil pisateljev, naj jih za novo prelogo primerno popravijo (prim. 2. izdajo Soavejevih »Podučnih povesti« v prelogi Kociančičevi).

14. Naposled naj omenim, da ne najdem nikjer omenjene tiste knjige, ki jo citira Schmigoz (Theor.-prakt. Wind. Sprachlehre 1812, str. 11, 21) in je tudi meni neznana:

— »Knishiza spitavanja téh pet glavnih fhtukov', welches die dritte Auflage erlebte.« Kdo vé kaj o nji?

Dr. K. Štrekelj.

»Nova brambovska pesem« iz l. 1809.

Avstrijska armada se je po burnih letih v zadnjem desetletju XVIII. in začetkom XIX. veka znatno skrčila. Treba je bilo novih moči, kajti vojna z Napoleonom je bila neizogibna. Osnovala se je deželna bramba. Duševni oče ji je bil nadvojvoda Ivan. Sistem je že l. 1807. izdelal. Patent o njej je izšel 9. julija 1808. l. in obsega med drugimi te točke:

Deželna bramba naj obstoji iz vseh sposobnih mož od 18.—45. leta, ki ne služijo že v armadi. Deli se po provincijah in tukaj zopet po okrožjih. Brambovci se naj vežbajo ob nedeljah in praznikih v majhnih oddelkih, enkrat v mescu pa se združijo v večje. Častniki so onim, ki služijo v liniji, enaki. Možje od 45.—60. leta se uporabijo za stražo in za službo pri transportu.

Nadvojvoda Ivan je sam prehodil vse kronovine, da bi stvar hitreje napredovala. V Ljubljani je bil dne 1. julija 1808. Ta dan je izšel okrožni ukaz za osnovanje deželne brambe, in 4. julija so že pričeli z naborom. V Ljubljani so oborožili tudi dijake. Osnovanje deželne brambe so izdatno pospeševali meščanski kori. Mesca januarja l. 1809. je bila organizacija kranjske deželne brambe, ki je obsegala 7 bataljonov, končana. Nadzoroval jo je 4. aprila nadvojvoda Ivan in izdal ukaz v slovenskem in nemškem jeziku.¹

Nemški narod je težko nosil Napoleonov jarem. Nastopali so pesniki kakor Körner, Collin in drugi, ki so navduševali

¹ Glej o teh stvareh Dimitz: Gesch. Krains IV. Bd. str. 265.—268.

mladino za boj proti sovražniku. Vlada je podpirala to gibanje. Brambovske pesni so razdeljevali med vojake. Tako je nadvojvoda Ivan prinesel iz Dunaja v Gradec Collinovih pesni in je ukazal, naj se razdelijo med brambovce.¹ A tudi v posameznih deželah so nastopali lokalni brambovski pesniki. Za nemške Štajerce je pesni zlagal Fellingner, ki je vstopil v štajersko deželno brambo in kmalu postal častnik. V Ljubljani je izdal l. 1809. Valentin Vodnik »Pefmi sa Brambovze«. V Celovcu so izšle slovenske »Pesme za deshelski bran. Zelovez 1809.«² Dolej ste nam samo ti dve zbirki slovenskih tiskanih brambovskih pesni znani.³

G. Jožef Rudl, bogoslovec v Mariboru, je našel v šmihelski fari pri Plibrku na Koroškem pri stari ženski, ki se je preselila iz Kamnegorice na Gorenjskem na Koroško, zajedno z Vodnikovimi brambovskimi pesnimi sledečo pesem:

Nova
Brambovska Pefem
sa svešte Gorenze 1809.

1.

Svetli Zesar so votli
Povele ven dat
De tiŧti Podloshni
Se morjo mefhtrat.

¹ Gl. Fr. Vidic: Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter. (Arch. f. slav. Phil. 1901. str. 457.)

² O teh pesmih bom o drugi priliki poročal.

³ Prelagal jih je iz nemščine tudi Jan. Nep. Primic, a ostale so v rokopisu. Glej o tem L. Pintar: Iz pozabljenih rokopisov. Zb. M. Sl. IV. zv. str. 232 sl. Znana je tudi: Pefim kranjskih Brambovzov per Banderfkimu Shegnanji v' Lublani 30. dan maliga Trauna 1809. Natifnena Leopold Egerju. [Gl. A. Žigon Zb. M. Sl. V. str. 147.]

2.

Pod Franzosam Na lashkem
Je davnej toko
Tud Pod zelem zefarstvam
Bo sdej glih toko.

3.

Pod vsokem Lubelam
Tershishko goro
Se Meshtramo s vefelam
De Nikdar toko.

4.

Kaj zhe se Meshtramo
My fantje mladí
Nizh mj Naszagajmo
Sej. fe ne fami.

5.

Poglejmo moshake
Ker Ugljdeh stojé
Jen is fantmj vred se
Meshtratj Uzhe.

6.

Tud Udjmo shtudente
S' kokardam tam stat
Kok suzhejo Pufhe
Kse vadjo Mefherat.

7.

Mladenzhy Gosfofki
Tud sravnj gredo
Jen flvshbe ofzerfke
Tud gori jemlo.

8.

Oberlajtmont Jabornik
Ta shlahetni Gospod
V' foj ftarost nam kashe
De ima povfot.

9.

Zefarsko Povele
Dopovnjeno bit
Zhe v' nashjh dushelah
Zhmo mjr sadobjt.

10.

Prjnz Johan, Prjnz Johan
Je Vajvoda nafh
Negovo povele
Zhmo dershat usak' zhaf.

11.

Na vfokem Pezhovji
Ti tvrnj stojé
Ker bodo sashganj
Pa pojdemo mj.

12.

Mj pojdemo v' borfhfte
Na vfoke goré
Tj drvgj Soldatje
Na ravno Pole.

13.

Na kranfke dvfhele
Mejah zhmo obftat
Jen ferzhnoft naf Kranzov
Sourafhnjk fkasat.

14.

Sa Nafhe dufhele
 Ozhmo krj Prelit
 Jen Nashmo Zefarju
 Lub mjr sadobjt.

15.

Deb Njkdar vezh eden
 Naflifhov leto
 Deb fovrafhnik hodiv
 Zhef nafho semlo.

16.

Stajfitem vojfkvatj
 Se ozhmo ferzhno
 Jen Nega konzhatj
 S boshjo pomozhjo.

Pesen obsega štiri strani male osmerke. Oblika je torej taka, da se lahko razdeli kot letak med brambovce.

Tiskana je l. 1809. in se imenuje »nova brambovska pesem«. Ime si lahko razlagamo na ta način: Vodnik je izdal l. 1809. brambovske pesmi. Te so imele bolj splošen pomen, zložene so bile za vse Slovence: »Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnemajte se s' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!«¹

Tudi vsebina Vodnikovih pesni ima splošen pomen. »Nova brambovska pesem pa je zgolj lokalnega pomena za Gorenjsko. Razločevala bi se naj od Vodnikovih pesmi za brambovce, ki so bile že znane, a niso ustrezale lokalnim razmeram tudi po imenu.

¹ »Pesmi za Brambovce« str. 5.

Že na prvi pogled vidimo, da te pesni ni zložil Vodnik, kajti ta grafika, ta jezik in ti okorni verzi niso Vodnikovi. Zložena pa je po vzorcu nekaterih njegovih pesni, v gorenjski štirivrstičnici. Zložil jo je mož, ki je dobro poznal lokalne razmere na Gorenjskem in mogoče sam bil brambovec.

Fr. Kotnik.

† *Luka Zima.*

Dne 18. sušca t. l. so v Varaždinu pokopali znamenitega učenjaka in književnika hrvaškega, štajerskega rojaka Luka Zima. Profesor J. Milčetič mu je govoril krasno nagrobnico, v kateri je orisal njegove zasluge na znanstvenem polju.

Rodil se je Luka Zima dne 13. oktobra 1830 v Jurjevem selu župnije Majšperg. Sedem gimnazijskih razredov je dovršil v Mariboru, 8. razred in maturo z odliko pa v Zagrebu, kjer se je oklenil takrat cvetoče ilirske ideje. Vseučilišče je pohajal v Gradcu in v Pragi. Dovršivši vseučiliščne študije, je v jeseni l. 1856. odšel v Karlovce, kjer je služboval kot profesor celih 20 let. Leta 1876. je nastopil gimnazijsko službo v Varaždinu, kjer je služil 16 let, potem pa je stopil v pokoj. Kot vpokojenega profesorja ga je srbska vlada poklicala v Belgrad na ondotno visoko šolo, da bi predaval grški jezik, a zaradi oslabelih oči je moral že čez štiri leta odstopiti. V priznanje njegovih zaslug mu je srbski kralj podelil red sv. Save. Živel je potem do smrti v Varaždinu.

Luka Zima je bil eden najboljših poznavalcev hrvaško-srbskega jezika in jugoslovanskega narod. pesništva. Bil je dopisujoč ud jugoslovanske akademije v Zagrebu pa častni član »Matice srbske« in »Srbskega učenega društva«. V programih karlovačke in varaždinske gimnazije pa v »Radu« jugoslovanske akademije je napisal dolgo vrsto člankov jezikoslovne vsebine, med temi zlasti je omeniti razpravi: »Podobe v našem narodnem pesništvu« pa »Sintaktične razlike med čakavščino, kajkavščino in štokavščino«.

F. K.

Književna poročila.

Levec Vladimir Dr. †: Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III. Abteilung. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien Bd. 35. 1905. Str. 64—98 in str. 154—196.

Pokojniku ni bilo usojeno dovršiti ta spis, ampak njegov učitelj dvorni svetnik Luschin je posamne liste, na katerih je bil spis deloma samo načrtan, tako sestavil in spojil, da je nastalo enotno delo. Temu gre zato posebna hvala, kajti nihče drug bi ga ne bil tako temeljito priredil za tisk.

Levec imenuje svoje delo nadaljevanje spisov, katere je bil objavil v 28. in 29. zvezku »Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien«, a kdor ga je dobro preučil, ta bo pritrdil, da je Levec iznova predelal ves predmet.

V uvodu je zgodovinski pregled Dravskega polja, katero so, če ne noriški Tavriščani, gotovo pa Rimljani poselili. Ti so imeli od časov Avgusta na mestu, kjer stoji danes Haidinja, stanišče in legijski tabor Poetovio kot branik Posavja in vzhodne noriške meje. Tu so se stikale ceste od raznih strani in nekatere rimske ceste so še danes deloma podlaga okrajnim cestam. Na hajdinskem polju, na mestu legijskega tabora Poetovia, je stala tudi naselbina Ulpia Traiana Poetoviensis, ki se je dotikala civilnega mesta, sedanjega Ptuja. Vodovod, ki je od Frama ob Pohorju dovajal mestu vodo, in pa razne izkopine pričajo še danes visoko kulturno delavnost Rimljanov na Dravskem polju. Naselbino Ulpia Traiana so bili razrušili ali Huni ali pa Obri do dna, in kar se je izkopaló v novejšem času, ne zadostuje, da bi razjasnili rimsko naselstvo na Dravskem polju. Ko je Karel Veliki potolkel Obre, je okoli l. 803. ustanovil Vzhodno in Furlansko marko; poslednja se je delila na štiri grofovine in ena izmed teh je obsegala ozemlje potlejšnje marke »Saunia« in tej je pripadalo Dravsko polje. Te naredbe so bili porazili Madžari, in še le po bitki na Liškem polju (955) nahajamo na Dravskem polju upravni okraj, grofovino Rachvinovo, ki se popolnoma ujema s Ptujsko marko XI. in XII. stoletja, in tej marki je pripadalo Dravsko polje. In prav ta čas (985), ko se je uredila nova uprava, so novi oblastniki začeli pusto ali redko obljudeno Dravsko polje naseljevati z ljudmi. Levec namreč trdi, da so se Slovenci, pri-

šedši v alpske dežele, naseljevali samo na obronkih, a izogibali se širokih podolij ob rekah. Ali se ta trditev ujema z dejanskimi razmerami ali ne, bodo dokazale nadaljnje preiskave.

Na podlagi zgodovinskih virov, kakor *Rationarium Stiriae* (1265–1267) in *Liber predialis* vrborie in *Rayn et Lichtenwalde* (1309), sklepa Levec, naslanjajoč se na Peiskerjevo teorijo o dvoplastnosti pri starih Slovanih, da so se Slovenci Južne Štajerske še v XIII. stoletju delili na dve ljudske plasti: prva plast je obsegala pastirske plemiče, župane imenovane, druga pa zemljedelce. Tačas niso bili prvi selski sodniki, ampak pastirji, oziroma živinorejci in posestniki dveh zemelj (pastvin), dajali so torej povečem živino ali pa med za davščino. Ker so bili premožni, so stali socialno više od meščanov, gotovo je bil njih stan privilegovan. V dobi pred nemškim gospodstvom so bili pastirskemu plemstvu podrejeni zemljedelci, ki so v krajih, katere so jim določevali župani, žgali laze in krčili gozde za jaro setev. Toda čim več so množnejši zemljedelci pokrčili gozdov in napravili lazov, tem bolj so županom utesnili pašno zemljo. Zato so nastali prepiri in boji med gospodujočimi župani in podložnimi zemljedelci; ti so se ali s silo osvobodili gospodstva županov, ali pa so utesnili njih oblast ter ustanovili kmetško državo. Na tak prevrat spominja po Levčevi razlagi obred pri umeščanju koroških vojvod. Kmetu, ki sedi na knežjem kamenu, pristoji vojvodska oblast, koroški vojvoda je torej kmetški vojvoda. A s to razlago se ne ujema, da pripelje vojvoda kmetu bika in kobilo za pleme kot zastopnika živinoreje in da mu kmet za oboje prepusti vojvodsko oblast. Še le nove preiskave bodo razjasnile to stran umestitve kmetškega vojvode, samo to je dognano, da so že sredi osmega stoletja po tem obredu umeščali vojvode.

Nova doba je napočila alpskim Slovencem, ko so za Karla Velikega in drugič l. 955. prišli pod nemško oblast. Po nemškem pravu je pripadal ves svet, ki ni imel zasebnega lastnika, kronski imovini; to so nemški vladarji delili med duhovske in posvetne slovenske in nemške velikaše, ki so kolonizirali redko obljudene slovenske dežele. Obsežna posestva so imeli na Južnem Štajerju salzburški nadškofje, Sponheimovci, Ostrovrharji, Planinarji in drugi.

Levec razlaga v četrtem delu, po katerem sistemu se je vršilo naseljevanje od središč Maribora in Ptuja. Navadno se je podeljevala kronska imovina po dolinah in ravninah naselnikom po izmeri kraljevske zemlje (kmetije, *mansus regalis*), ki obsega 48 ha; a delila se je zemlja tudi po izmeri slovenske zemlje (*mansus sclavonicus*), ki obsega redno 12 ha, torej četrti del kraljeve zemlje. Imenovali so jo tako, ker so nemški zemljiški gospodi delili take zemlje samo slovenskim podložnikom, ki so v socialnem oziru takrat manj veljali kakor nemški priseljniki.

Obdelovanje zemlje je bilo v dvanajstem in trinajstem stoletju in tudi še pozneje kaj priprosto. Naseljenci so krčili gozde in žgali laze med omejenim ozemljem in posejali požarišče z žitom; ko je pa ponehala rodovitnost obdelovane zemlje, so jo pustili počiti ali pa so pasli živino na njej. Nato so začeli na drugem kraju, toda med določenimi mejami, krčevino kopati. Zato ni bila lega njiv stalna, ampak se je pomikala od kraja do kraja v ozemlju, katero je zemljiški lastnik odmeril nekaterim kmetskimi rodbinam v krčenje. Zato se za ta čas ne da natanko določiti obseg zemlje, ki se je odmerila posamezni zemljedelski rodbini, oziroma posameznemu kmetu. Obseg deleža od »pomikajočih se njiv« je bil torej zavisen od števila zemljedelcev in njih domov in pa od rodovitnosti zemlje.

Naposled razpravlja Levec krajevna imena Dravskega polja in dokazuje, katera krajevna imena so se razvila iz goro- in vodopisnih pojmov, katera iz rastlinstva, ali pa iz osebnih imen. Ker je pretežna večina krajevnih imen Dravskega polja slovenska, sklepa Levec, da so bili naseljenci večinoma Slovenci, katerim so se v XVI. stoletju celo Srbi (Uskoki) priselili. A prav tako je dognano, da so se tudi Nemci naseljevali po Dravskem polju, saj so bili nadškofje salzburški največji posejevalci nemške kolonizacije po Južnem Štajerju. Kakor drugod, kjer so bili Slovenci v večini, so se tudi na Dravskem polju poslovenili nemški naseljenci, in samo nemška rodbinska imena (Greif, Lobenwein in dr.) še spominjajo na njih prvotno narodnost.

Levec je sam čutil, da se nahaja marsikateri nedostatek v tej preiskavi, kajti gradivo, ki mu je služilo, je bilo večinoma nedostatno in neobdelano; gotovo bi bil to in ono popravil in dodelal, ko bi bil sam priredil razpravo za tisk. Vzlic temu je to delo Levčevo postaviti na prvo mesto. Kajti pisatelj razjasnuje gospodarstvene in socialne razmere med alpskimi Slovani pred nemškim gospodstvom, kolonizacijo Južnega Štajerja pod nemško oblastjo, delitev sveta med naseljence, obdelovanje zemlje, pridelke in davščine in, kako je med štajerskimi Slovenci ekstenzivno zemljedelstvo prehajalo v intenzivno. Posebno zanimivi pa so oni podatki Levčeve razprave, ki dokazujejo ozko zvezo med starejšimi dogodki in sedanjimi razmerami. Med drugim je Levec dokazal, da je posestvo salzburških nadškofov na Dravskem polju merilo natanko 100 kraljevih zemelj t. j. 4992 ha (à 4992 ha), in prav toliko sveta si je bila salzburška nadškofija prisvojila na podlagi listine, ki je bila ponarejena pred l. 977., a služila za podlago darilni listini l. 977. 1. oktobra, v kateri je cesar Oton II. nadškofiji potrdil vsa posestva na Dravskem polju. Salzburško posestvo na Dravskem polju, ki je obsegalo vasi: Starše, Zlatoličje, Slovenja vas, Hodoše, Skorba, Breg, Nova vas in Pobrež, je torej identično s kraljevimi zemljami, katere si je nadškofija prisvojila na podlagi omenjene

listine. Pohvalno je še omeniti, da se je Levec oziral tudi na slovensko znanstveno literaturo (Kos, Slekovec) in ji pripomogel do zasluženega priznanja. Bodi pokojnik tudi v tem slovenskim zgodovinarjem vzgled!

A. Kaspret.

Francev V. A., prof. imp. varšavskago universiteta: **Materialy dlja istorii slavjanskoj filologii. Pis'ma k b Vjačeslavu Hankě iz b slavjanskich b zemelj.** Varšava 1905. (4° [= leks. 8°], str. 16 + 1296 + VII). (S podobo Hankovo.) Čena 6 rublej.

Ne samo kot shramba gradiva za zgodovino slovanske filologije, kakor je ta debela knjiga označena s splošnejšim svojim naslovom, ampak zlasti tudi kot zakladnica prezanimivega materiala za zgodovino neučenega slovstva posameznih slovanskih narodov zasluži Francevlje delo pozornost vseh preiskovavcev duševnega razvoja Slovanov v prav obili meri. Celo narodopisec bo našel tu pa tam raztreseno marsiktero zrno, ki ga sicer ni zapazil zabeleženega drugod. Kajpada bodo veči slovanski narodi (Rusi in Poljaki) pobrali zase iz tega dela največe in najlepše kose; nekaj malega odpade z obilo pokrite mize vendar tudi za nas Slovence, katerih število je mnogo manjše.

Najsi imamo o Hanki dandanes kakršnokoli mnenje glede njegove nadarjenosti in njegovih falzifikacij, nihče ne bo mogel oporekati, da je skušal vselej in povsod širiti znanje o Slovanih, njih vzajemno poznavanje in s tem — približevanje, kar ni majhna zasluga. On spada brez dvojbe med glavne prvorce slovanske vzajemnosti. To nam na glas spričuje ravno ta knjiga listov, ki so mu jih pisali razni pisatelji in obdelovavci knjižnega polja slovanskega, zahtevaje od njega večinoma kakih uslug in pomočkov za knjižno svoje delovanje in za preučevanje slovanskih jezikov in slovanske zgodovine ali pa zahvaljevaje se za storjene take usluge. Če pomislimo, da je sprejel izdajatelj v to drobno tiskano delo samo liste, ki imajo kako važnost v oziru knjižno-zgodovinskem, in da je ostala nevpošteta vsa korespondenca Čehov samih, se moramo pač čuditi živahnosti in obilosti Hankovega dopisovanja in pa premnogim zvezam, ki jih je on imel z vsem slovanskim svetom. V Prago prihajajočim Slovanom književnikom kakor neknjiževnikom je bil nekaj slovanski konzul, pri katerem se zgledati si je štel vsaki Slovan v dolžnost; pa ne samo to, bil je tem romarjem v zlato Prago tudi brezplačen vodnik in razkazovatelj slavne češke prestolnice.

V Francevlji knjigi so z listi zastopani ti-le Slovenci: Janez Bleiweis (1 list), St. Vraz (1), Štefan Kociančič (12), Fr. Levstik (2), M. Majar (2), Fr. Metelko (3), Fr. Miklošič (2) Jarnej Francelj (3) in A. Einspieler (1). — Brez posebne važnosti je pismo Bleiweisovo, v katerem se zahvaljuje za poslani kraljedvorski rokopis in pošlja v zahvalo 3 letnike pratike. — Pismo Vrazovo je že l. 1896. objavil v

Viencu M. Murko. — Pisma Kociančičeva se tičejo Hankovih knjig, ktere je prvi naročal za goriške bogoslovce. Iz njih izvemo, da je Kociančič sam nameraval preložiti na slovenščino Počátky posvátného jaz. slov. in da je knjigo Božestvonnaja služba prelagal na angleščino neki v Gorici živeči Anglež, Wiljiam Frederic Wingfield, Kociančičev prijatelj. Kociančič je poslal HANKI snimke nekih glagolskih rokopisov, ki so mu bili doneseni s Krka. Na pismeno prašanje Hanke o Levstiku (16. III. 1855) je odgovoril Kociančič, ki ni nič vedel o ljubljanskih kovarstvih zoper našega pesnika, popolnoma objektivno: »Gospod Levstik, od katerega mi pišete, da je kralj. rok. poslovenil, je pri nas znan ko dober pesnik; gotovo bo tadaj to njegovo delo svojega mojstra hvalilo.« Novo nam je tudi to, da se je dr. Newman, rektor katol. vseučilišča v Dublinu, poznejši slavnoznani kardinal, zanimal za Slovane in slovanske jezike ter želel pridobiti za nje učitelja na vseučilišču dublinskem. — Najzanimivejša sta za nas brez dvojbe lista Levstikova. Ona sta živa spomenika krivice, ki je zadela tega pesnika, in tožnega stanja, v katerem je bil, ko je moral zapustiti olomuško bogoslovnico ter se je baval na Dunaju: živo nam potrjujeta resničnost tega, kar pripoveduje o Levstiku Stritar v Ljublj. Zvonu 1889 (str. 18–20). Levstik je namreč, kakor izvemo iz teh listov, ponudil svojo prelogo kraljedvorskega rokopisa najprej HANKI, naj bi jo izdal ta za primeren honorar. Da bi to svojo zahtevo opravičil, mu piše v prvem listu precej obširno o svojem žalostnem stanju, v katero je zašel vsled izdaje svojih »Pesmi«; kar pripoveduje, se vse strinja s poročilom Stritarjevim. Novo se mi zdi to: »Sie (»Pesmi«) wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater¹ ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge davon war eine traurige.« Kdo je bil to? Hanka je hotel seveda poznati izvirne Levstikove pesmi ter je želel od njega en iztisek, po kterega je pisal Levstik zaman trikrat v Ljubljano Blasniku, ki mu je še le na četrti list odgovoril, da je vse pod pečatom. Iz 2. lista izvemo dalje, da Levstik ni mogel edinega izvoda, ki ga je imel, poslati HANKI, ker je mislil napraviti novo izdajo. »Imenitni« Blasnik je, kakor pri Prešernovih poezijah, ravnal tudi v tem primeru nekam — čudno. Dasi je vendar že razprodal dovolj iztiskov Levstikove knjige, s kterih izkupilom so bili gotovo do dobra že poplačani vsi stroški, je hotel izročiti rokopis pesmi le proti temu, da mu vrne prejeti honorar 35 gl. konv. den.! To pridrževanje rokopisa je bilo vzrok, da Levstik ni mogel odstopiti HANKI edinega izvoda. Glede kraljedvorskega rokopisa mu javlja v istem listu, da je izročil prelogo Mohorjevemu društvu, ker ni hotel, da bi Hanka prinašal žrtve zanj. Od honorarja tega društva se

¹ Tukaj rabi Levstik besedo Pater pač v pomenu, kakor se sliši na Moravskem in Češkem, kjer se ž njo zaznamuje tudi navaden svetni duhovnik.

je nekaj časa siromašno preživljal. »Zdaj sem pak v najhujši bedi Roditelji mi ne odgovoré na nobeno pismo; tu na Dunaju imam mnogo, toda le revnih prijateljev, nobenega zavetnika in nobenega zaslužka, navzlic vsemu dozdanjemu prizadevanju. Res ne vem, kam se mi je obrniti in kaj početi! Vse se je, kakor kaže, zarotilo zoper mene. V Ljubljani imam pač baje mnovega tihega zavetnika, toda jaz ne vem nič o tem! Drznem se zategadelj Vašega blagorodja prositi kake podpore. Moja samozavest me je dozdej odvrčala od takega koraka, dokler me ni zadela najhujša stiska; toda zdaj nimam nikakega upanja, dokler ne izdam vnovič svojih pesmi, kar bi se lahko zgodilo v dveh mesecih, ako bi imel založnika. Tako bi si mogel mnogo prislužiti. V Ljubljani nečejo tisti, ki imajo moje delo, odstopiti ga nikomur niti za ogromno ceno 5 gl. in več! Bi-li ne bilo mogoče tiskati knjigo v Pragi? V Ljubljani in povsod drugod je dovolj knjigarjev, ki bi jo radi spečavali, to vem natančno.« Ta dva lista sta za slovenskega književnega zgodovinarja dragocena dokumenta; upam, da mi bravci ne bodo zamerili, če sem njih zadnji del preložil. — M. Major prosi v prvem, ne datiranem listu, najbrž iz l. 1846., naj bi mu Hanka nasvetoval kako češko prirodopisno knjigo, ker namerja sam »u ilirskom književnom narečju« spisati za šolsko mladino podobno knjižico, ki bi obsegala živalstvo, rastlinstvo in rudinstvo. Z drugim listom pošilja nekaj slovenskih knjig za češki muzej. — Metelko naročuje l. 1853. in 1854. za svoje učence Ostromirovo evangelje (Hankovo) po znižani ceni. — Miklošič prosi po Kopitarjevi smrti Hanka, naj mu na kratek čas posodi Ostromirovo evangelje (Vostokovljo izdajo), katero mu z drugim listom vrača. — Jarnej Francelj, pozneje profesor v Varaždinu in vzbujevavec zagorskega naroda, poroča o učenju slovenskih jezikov in Celju v letu 1851. ter naroča rusko slovnico; v drugem listu, v katerem ga sprašuje zastran državne preskušnje pred praško komisijo, mu javlja tudi, da mu je zabranjeno učenje češčine, in naznanja ustanovo Slomšekove bratovščine sv. Cirila in Metoda za spreobračanje razkolnih Slovanov; tretji list mu piše iz Zagreba ter želi knjig, zlasti prelog starih klasikov v češčino. Francljevi listi so pisani v neki čudni mešanici iz slovenščine, hrvaščine in češčine. — Andrej Einspieler želi naposled l. 1853., naj bi Hanka posredoval, da pridejo knjige Mohorjevega društva v roke cesarju Ferdinandu.

Slovence se tičejo tudi še nekteri listi ruskega slavista Sreznevskega, kjer se govori o Kopitarju (večkrat omenjenem tudi sicer v izdanih listih), o Gradcu in graških Slovencih (Kvasu, Murku), o prodajavcih slovenskih knjig na Štajerskem, o slovensko-nemški jezikovni meji, o vzhodnještajerskem jezikovnem narečju in Haložanih, o Catu in Dainku, o Prekmurcih in Kajkavcih ter o potovanju po Zagorju in v Zagreb ter dalje proti Kranjski. Ti listi se po vsebini skladajo z listi, ki jih je pisal Sreznevskij materi ter so objavljeni v »Živi starini«

ruski II (1891); posnetke glej v »Dom in Svetu« 1899. 129, 161, 193 itd. Sreznoveškega listi o Rezijanih in drugih italijanskih Slovencih so v glavni stvari objavljeni pravitako v »Živi starini« in pa že prej v spisu »Friulbskie Slavjane« (Sanktpeterburg 1881: Zapiski imp. akad. nauk XXVIII., priloženje No. 4).

Mnogim listom, toda ne listom slovenskih pisavcev, je pridejal izdatelj tudi Hankov odgovor na nje, če mu je bil pristopen; to je vse hvale vredno in povišuje zelo vrednost njegovega dela. Žalibog se to ni moglo in ne bo pač moglo morda nikdar zgoditi pri vseh listih. Ni pa izdatelja hvaliti za to, da ni izdal vseh v Pragi hranjenih dopisov Hanki iz slovanskih zemelj; če se je bal, da bi mu bila knjiga preveč narastla, naj bi vsaj povedal, kje je ta korespondenca že objavljena in dostopna sicer. Po njegovem delu bi si na primer človek mislil, da si Hanka ni dopisoval s Kopitarjem in Cafom. Zakaj ni torej vsaj s citatom navel prvega dopisov Hanki, ki jih je objavil Jagić v 2. zvezku svojih Materijalov »Novyja pisma Dobrovskega, Kopitara itd. Sanktpeterburg 1897« (= Sbornikъ statej, zvezek LXII.), kjer je objavljeno 134 pisem, in pa 26 pisem Kopitarjevih, ki jih je objavil Kunšič v spisu »Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Slovenci« (Zbornik slov. Matice I. 189—212)? Če pregledamo ti dve zbirki, vidimo, da se pogrešajo še Kopitarjevi dopisi Hanki od marca 1834 do junija 1836, ki so najbrž še v Hankovi ostalini nepregledani. Tudi ni omenil Francev korespondence Cafove, objavljene v navedenem Kunšičevem spisu na str. 157—188 (20 pisem), h kateri sem v drugem zvezku Matičinega Zbornika objavil jaz troje Hankovih odgovorov (str. 228—231). Izgovor, da je knjiga Jagičeva splošno znana, pač ne velja o zadnjih dveh publikacijah.

Glede natančnosti izdaje ne morem izreči določne sodbe, ker nimam pri roki originalov, da bi mogel določiti, kaj je (pisna) hiba že v originalu in kaj se je vrnilo napačnega še le med prepisovanjem in natiskovanjem. Gotovo je izdatelju na rovaš zapisati Mocun (1153) za Macun, Vančas (290) za Vancaš, ker si ni misliti, da bi pisatelj lista ne bil znal pisati teh imen. Tudi ni Majar (659) izdajal »Slavjana« od 1863—1865, ampak od 1873.—1875. leta. Indeks je pridejan delu samo eden, vrežen po imenih v pismih imenovanih oseb; toda v listih se ne omenjajo samo osebe, ampak tudi stvari, in zategadelj zelo pogrešam stvarnega kazala, brez kterega naj bi se enaka dela ne objavljala nikoli. Izdateljeva dolžnost je, v kolikor moči olajšati rabo tako debele knjige.

Razporedbi listov po azbučnem redu piscev, ki so jih pisali, in pri vsakem piscu po hronološičnem redu, v katerem so pisani, ni kaj prigovarjati, ker je neprisiljena in se ponuja sama ob sebi. Morda bi bila komu bolj všeč delitev piscev po narodnostih; toda ravno pri knjigi, kakršna je ta, se mi zdi neumestna. Saj je to delo, če mu skušamo na

sploh določiti pravo ceno, pred vsem drugim važen spomenik tistega v četrtem, petem in šestem desetletju prejšnjega veka bujneje vzplamtelega duševnega gibanja med Slovani, ki stremi po medsebojnem zbliževanju, po tako zvani slovanski vzajemnosti; povsod v tej knjigi nam to stremljenje stopa bolj na videž, kakor oseba Hankova, kateremu so listi pisani. Kar pak ni hotelo biti ločeno po splošni svoji sméri, to ostani neločeno tudi v knjigi. Poznavatelj literature dotičnih narodov in strok si bo sam znal poiskati, česar mu treba.

Dr. K. Štrekelj.

Šašel Ivan: Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada. I. V Adlešičih nabral I. Š., župnik. Založilo Kat. tisk. društvo v Ljubljani. Tisk. J. Krajec nasl. (!) v Rudolfovem 1906. mala 8°. VII + 329 + 3 str. Cena 2 K.

Župnik Ivan Šašel je že dolgo znan za pridnega in tudi precej natančnega nabiravca narodnega blaga belokranjskega, ki je objavil v različnih naših perijodičnih tiskovinah: v starejšem »Slovanu«, v mlajših »Drobtinicah« in pa v »Dom in Svetu«. Zdaj je svoje zapiske zbral in pomnožil s še neobjavljenimi, ter nam jih predložil v posebni knjižici, da bi v nji, kakor v zrcalu opazovali prebivavce, če ne vse bele Kranjske, pa vsaj ene fare, ki jo je zapisovavec natančno preiskal glede na njeno folklore ali znanje ustnih poročil. Vsi zapiski so podani kolikor moči v narodnem (dijalektnem) jeziku, kar je gotovo vse pohvale vredno; da pa jezik ne more biti popolnoma enoten niti v eni vasi, zlasti ne v župniji, ki sestoji iz več vasi, to vé ne samo vsaki strokovnjak, ampak tudi preprosti človek, ki pravi, da vsaka vas ima svoj glas.

Knjižica je razdeljena v 7 delov, ki obsegajo: 1. pregovore in reke, 2. pesmi, 3. vraže, prazne vere in narodne običaje, 4. bajeslovne stvari, 5. pripovedke in pravljice, 6. slovarček in 7. tolmač neznanih besed, ki se nahajajo v pesmih.

V predgovoru omenja pisatelj, kako prodira vpliv slovenskega knjižnega jezika iz cerkve in šole v narodni govor, ter podaje k posameznim oddelkom svoje knjižice nekaj opomenj, od katerih so najbolj stvarne navedbe o pevcih in pevkah. Hvalo zasluži, da se je kot nestrokovnjak v vsem delu vzdržal vsakega razlaganja in etimologiziranja; samo v predgovoru si je privoščil nekoliko opazek, ki jih pa ni moči vseh pohvaliti. Kar namreč pravi o izrazih, ki se bodo po njegovem mnenju dala razložiti iz njih neka krajevna imena, to je vse vzeti le cum grano salis. Ime Hinje gotovo nima nič opraviti z ivjem (belokr. hinje); Dragatuš je krajevno ime iz starega osebnega imena (prim. Drahotouše, nemški Drahotusch na Moravskem); tudi Tušev dol bo s tu h 'krhek' le v daljni zvezi in izpeljan marveč prav tako od osebnega imena, kakršno tiči v Tuško, Tušek, Tuškan. Dasi leži črnomaljska Bistrica na robu pogorja, vendar dvojim, da bi imela svoje ime

od češpelj bistrice, ker bi v oznamenilo kraja potem gotovo imeli drugačno končnico. Ni-li kje tam blizu nobenega žleba za kak potok hudournik? Bistrica pomenja namreč tudi potok deževnik, ki samo po kakem dežju ali plohi bistro (= hitro) dere z gore v dolino. Tudi mundače ne stoji za »mudrače = modrače, ker so bolj modre barve«; od modrb 'blau' bi imeli namreč v Belih Kranjcih kakor v hrvaščini le *modrače; ma drb 'sapiens' pa ne more prihajati v poštev. V resnici je ta beseda izpeljiva samo iz stsl. ma do 'testiculus', torej je mundača 'prunum maius testiculi formam habens'.

Pregovore in reke (str. 3—16), ki so jako značilni, deloma prav originalni, humoristični in podučni, je vredil zapisovavec po abecednem redu prve besede, čemur ni kaj prigovarjati, ko obseg zbirke ni ravno velik; večja zbirka se bo morala kajpada vrediti drugači ter ji bo vzeti za vzorec poljsko zbirko Adalbergovo ali malorusko Frankovo. Povedati pak bi bil moral zapisovavec, kaj pomenjajo posamezni nenavadnejši pregovori, ali pa vsaj, o katerih prilikah se rabijo. Vsakdo namreč ne more kar od sebe umeti vsakega, n. pr.: Došlo je kljuse vuse; stoji kaj bablji zub; bol dojde z valom, a projde z lasom (prim. Bolezen gre v človeka z v o z o m, iz človeka po niti [v a l o m tisk. pomota ali = 'Welle' ?]). Tudi ne bo vsakdo precej spoznal, kaj pomenja »I mrhunec (mravlja) na svojem (= po svoje) jak«. Zanimiv se mi zdi pregovor »Ki ima žute lasi, je zmirom priden«, ko Slovenci nimamo (z mnogimi drugimi narodi vred, v nasprotju z židi) rdečih las v posebnih čislih; toda prim. srednjelatinški pregovor: Homo ruber raro bonus, si est bonus, valde bonus.

V pesmih je ločiti take, ki vežejo Bele Kranjce s soslednjimi Hrvati, in pa take, ki jih spajajo s Slovenci. Zadnje so manjše poetične vrednosti. Glede vredbe se je držal izdatelj reda, ki ga je našel v mojih »Narodnih pesmih«, kjer sem jaz že objavil 26 tu priobčenih pesmi. Ker obsega ta oddelek Šašljeve knjige (str. 17—179) z varijantami vred 95 pesmi (87 številek), je torej novih lepo število 69, od katerih so neke resda le varijante že objavljenih, neke pa so popolnoma nove vsebine (št. 3, 5, 11, 12, 15, 23, 28); pesem 50. je pač umetna. V resnici pak obsega knjiga še več pesmi, toda nekerse so priobčene v oddelku za narodne običaje, namreč jurijevska (str. 188—189), ivanjske (str. 191 do 197) in kolednici (str. 203—204); od teh so nove: jurijevska, potem ivanjska 4., 5., 6., 7. in 8. in pa obe kolednici. Kajpada imajo vse sorodnice v drugih belokranjskih pesmih: jurijevskih (moje zbirke III. 4992 do 4996), ivanjskih (III. 5075—5117) in v kolednicah (III. 4743—4747). Izdatelj je pri prvih pesmih navel povsod sorodnice, ki se nahajajo v moji zbirki, kar bo le pospeševalo rabo njegove knjige. Dodati bi bilo še te-le navedbe: Pesem 2. spada k pesmim o nevesti, ki srečno ubeži naklepom hudobne tašče, torej je podobna pesmim I. 108—111 moje

zbirke; s št. 22 primerjaj v moji zbirki I. 609—110, s št. 27 pa razen pesmi, ki so omenjene že v Šašljevi knjižici, tudi III. 5080, 5098, 5104; s št. 60 prim. III. 5519—5522 moje zbirke, s št. 62 pa št. 22 v III. razdelku zbirke »Hrvatske nar. pjesme · Naše sloge« str. 15.

Med vraže, prazne vere in narodne običaje (str. 181—209) bi bilo uvrstiti tudi ves razdelek »Bajeslovne stvari« (str. 213—220), iz pravljic in pripovedek pa št. 3 (hudič polhar), s katero je primerjati, kar piše Jurčič konec prvega poglavja svojih prizorov »Jesensko noč med slovenskimi polharji« (Zbrani spisi II. 202—205). V »bajeslovnih stvareh« se govori o divjem možu (prim. Kobetov spis o istem bitju v Novicah II. [1844] 156), o Vidovini (= vedomcu, vampirju) in o vilah. Posebno zanimivo je, da se je v Belih Kranjcih še ohranila navada nastriganja las (str. 209), kar imenuje Srb šišanje; želeti bi bilo samo, da bi bil pisatelj vso ceremonijo popisal natančneje.

Prav medel je oddelek »pravljice in pripovedke« (str. 221—237); upajmo, da nam prinese zapisovavec več takega blaga v II. zvezku. Št. 4, 5 in 6 so pripovedke. Prva pripoveduje, da je kralj Matjaž začel vojsko s Kristusom, zato je zaprt v goro; to pripovedko poznajo tudi na Vipavskem in Primorskem. Druga (Kófanji vrh) je etimologična pripovedka, t. j. k navidežni etimologiji je naredil narod pripovedko, da si je tako razložil pomen krajevnega imena. Tretja (Turki pod Žežljem) kaže znani motiv o prevarjenem sovražniku, ki misli, da je neprijateljev ko listja in trave, ker gre ista mala četa večkrat okoli vrha gore; prim. v ponarejenem kraljedvorskem rokopisu pesem 'Čestmir in Vlaslav'. — Pravljič je petero. V prvi se Burja in Jug, ki sta si bila v gosteh, spremeljata domov; Jug zdrobi, ko spremlja Burjo, s svojo gorko sapo Burjini kočiji na kolesih vse špice (to besedo piše pisatelj v ušescih, kar je nepotrebno, ker je dobro domača). — Druga številka podaja znano pravljico o mačehi in pastorki; poslana o božiču iskat jagod jih najde ta s pomočjo Jugovo, vtem ko se njena napitna sestra vrne zmrzla, ker se je zamerila Burji¹; prim. v Plohlovih »Hrv. nar. pj. i prip.« I. 101—102.

¹ Ad vocem *burja*! V novejšem času so začeli naši listi, zlasti taki, ki se radi pobahajo, da pišejo najlepšo in najčistejšo slovenščino, namesto slovenske oblike *burja* rabiti italijansko obliko *bora*; prej je po Krasu in Trstu pihala burja, zdaj pa razsaja tam po mnenju teh pisarjev le bora. Potrebno se mi zdi, da se kot pošten Kraševac uprem takemu spakovanju. Naša burja nima z boro glede etimologije nič opraviti; prva je najbrž v zvezi z lat. *furia* 'Wut, Raserei', grškim $\varphi\acute{\upsilon}\rho\omega$ 'bringe durcheinander', lit. *būrŷs* 'Schauer' itd. (gl. Walde, Lat. Et. Wtb. 255), druga pak se izvaja iz gr. $\beta\omicron\rho\rho\acute{\alpha}\varsigma$ 'Nordwind', kar spravljajo nekteri učenjaki v zvezo z našim *gora*, tako da so jim stari hyperborejci isto, kar nam naši zagorci. Toda bodisi etimologija obeh besed kterakoli, to je gotovo, da si besedi nista v sorodu in da ni domače

‘Veter i zločesta cura’ in pa ‘Veter i dobra cura’ (obe spadata vkupe in druga pred prvo); dalje prim. tam I. 130. pravljico »Mačuha, njejna čer i pastrka« in v Sl. Glasniku 1862, 291 pravljico, ki jo je zapisal Podgoriški (= B. Krek, Slov. nar. pravlj. št. 39), in pa deloma pravljice o pepeljugi, kjer je ta motiv na začetku pravljice v nekem zapisu A. Pegana iz Vipave; gl. tudi pri Grimmu ‘Frau Holle’ I. št. 24. — V tretji pravljici (št. 7) proda kmet hudiču, da mu ta pomaga izvleči voz, sina, o katerem ne ve, da se mu je v tem času porodil doma; sin odvzame siloma hudiču zapis duše in spové spokorjenega grešnika, prim. med slovenskimi pravljico, priobčeno v Slov. Bčeli III. 1852. 233—235 in pravljico ‘Tolvaj Matjaz’ v Slov. Glasniku 1859, 12—14 (tudi v švabski pravljici se imenuje grešnik ali ropar Matthes, v poljski pa Madej); glede nadaljne literature primerjaj navedbe učenega poznavatelja pravljic, praškega profesorja J. Polívke, v Archiv f. slav. Phil. XVII. 574 (št. 60, 61, 62 in 74), XIX. 245 (št. 21), XXVI. 458 (str. 3 n.), 462 (str. 97 n.), 465 (str. 174). — V četrth pravljici (št. 8) nauči rešeni gad pastirja da naj si pri njegovem očetu izprosi za plačilo ‘nemštím’ (že ta beseda kaže, da je došla pravljica iz Srbohrvatov, kjer nahajamo v pripovedkah nèmŕšti jezik ‘die Sprache aller Tiere’). Po »nemštím« izve pastir za zaklad, ga izkopá in se oženi. Jahaje z ženo se zasmee, ko sliši pogovor konj, ki ju jezditá. Žena hoče vedeti, zakaj se smeje, on pa ne sme povedati, ker bi precej umrl. Pes že žaluje po njem, ker se boji, da izda skrivnost, le petelin je trdosrčen, češ, če jaz vstrahujem svojih dvesto bab, zakaj bi on ene ne. Grof udari nato ženo za uho: ná, to je vsa skrivnost. Prav podobno pravljico nahajam v ostalini Jak. Volčiča iz Istre; glede literature prim. navedbe J. Polívke v Arch. f. slav. Phil. XIX. 244 (št. 7). — V zadnji pravljici so razni motivi zelo pomešani. Trije kraljeviči varujejo zlata jabolka. Starejšima jih odnese devet ‘pavunic’; mlajšemu pa sede deveta na prsi in mu da dve jabolki. Ta dobi kraljestvo, hoče za ženo to pavunico in je gre iskat. Pavunice najde pri nekem gradu, kamor zahajajo na vodo. Ker se kraljevič tri noči ne zbudi, dasi sede njegova pavunica nanj, odleti ta z naročilom, da se več ne vrne. On je gre iskat dalje v pavunovski grad, kjer jo dobi in ž njo ključe do vseh gradov, katerih enega pa ne sme pre-

burje zamenjavati s tujo boro. In če bi tudi bila naša beseda istega izvira kakor italijanska, ne bi li že konservativnost zahtevala, da ostanimó pri stari udomačeni obliki, ki jo podpira tudi stara slovenščina, češčina, poljščina, ruščina, bolgarščina, torej ves slovanski svet? Vendar se bojim, da ostane moj klic glas vpijočega v puščavi. Morda se dotični časniki pobiljšajo in spokoré, ako pridrvi na nje Burja iz prve slovenske operete ter zroji nad njimi: »Tumpe! tape! macafure! Šeme! buče brez možgan!« in kar je v »Belinu« na str. 8. še drugih podobnih »lepih« vzdevkov nimfam.

gledati. Prelomivši prepoved gre vanj; v njem je sod, v sodu zmaj; zmaj razbije obroče in odnese pavunico v zmajski grad. Kraljevič gre za njo in stopi tam v službo: tri dni in tri noči mora zmajevni varovati kobilu in žrebe. Pomagajo mu prvo noč ribe, drugo lisice, tretjo miši. (Tukaj je gotovo nekaj izpalo: zakaj mu pomagajo te živali?) Po navetu pavunice vzame za plačilo najgršega konja in na njem ubeži ž njo srečno domu. Prim. deloma Plohl I. 121 d.; glede začetka prim. deloma opomnje J. Polivke v Archiv f. slav. Phil. XXVI. 464 in 467 (str. 190), pa tudi v Národopisnem sborn. VII, 220 (č. 18), in pa opomnje, ki jih v istem zvezku podaje na str. 67, 68 V. Tille.

Zares dobrodošel je slovarček (str. 238—324); vendar bi si gledé njega želeli izrečne izjave, da tamkajšnji narod sploh ne rabi več besed, ki jih je za slovarčkom priobčil zapisovavec v »tolmaču neznanih besed, ki se nahajajo v narodnih pesmih«; to zdaj bravec samo sluti, ker bi sicer sploh ne bilo povoda temu razlikovanju (vendar glej besede pavunica, ki se rabi na 243 itd. v pravljici in je navedena le v tolmaču!). Ker je izdajatelj ponatisnil celó mnogo besed, ki jih je vsprejel že Pleteršnik, bi pač ne pričakovali stavka na str. 267: »Razne dele krosen sem priobčil v Dom in Svetu 1896, str. 320«: če je namreč ponatisnil druge že objavljene stvari, zakaj tudi ne tega, gotovo zanimivega besedja? Ne zdi se mi dalje prav, da se v slovarčku razlagajo nekatere besede z rekli in besedami, ki so bravcu enako temne in jih ne najde niti v Pleteršniku, n. pr. vútora = vavtora (kaj je to? ali bavtora = Falltor?) vratnjak = škrofelj (? Skrofeln?), žmečki adv. = žmeč (kdo naj vé, da je to particip?). Nekih besed, ki bi jih pričakovali v slovarčku, ker jih bravec ne razume, iščemo zaman, n. pr. macika, krčlja, kuča na str. 186.

Ako pregledamo bogati jezikovni zaklad Belih Kranjcev, zapazimo precej, da je romanščina vplivala nanj bolj od nemščine, dasi žive prav blizu Kočevci. Romanski izrazi so prišli v Bele Kranjce prek čakavskih in kajkavskih Hrvatov iz Primorja in Istre (prim. batuda, bartuda, baril, banjati, bergla, bersa, bolet, bragešnik, benda, brižiti, capa, cokelj, čavelj, čikvertin, duplir, duplik, durati, finiti, galjuf, guštati, javol, kapara, komun, kontentirati, korda, mazana, minati, mirak [iz miracolo], piljun, pladenj, salvijet, škola, škuda, štramac, štacun, tapun, tenda, tutor, vena, volta, voltati, žoladija, žmukler; ságama 'orodje, s katerim se dela napustek pri zidu', hrv. saguma 'Gesimsbrett, Schablone', it. ságoma 'Simswerk'...). Precej razširjena je tudi romanska končnica -ija: trgovija = trgovina, in zlasti -ncija (bijencija, obilencija, otimancija, pretežencija 'težava', prevarancija in varancija, trdancija) in -ant: varant, prevarant 'goljuf'. Med končnicami kaže sufiks -ik v oznamilo kraja, kjer raste to, kar pove osnova (cerik, brinik, brezik, topolik...), prebližnjo sorodnost tega narečja s hrvaščino ali srbščino, kjer

je ta končnica v tem pomenu zelo navadna. V glasovnem oziru je zanimivo za polglasnik: *stoza*; v spihalnik prvi *i* pač ni čist, ampak nadomešča polglasnik, ker se na Kranjskem in drugod govori sprhaunik: *pъh-*, *pъhati*. Čudna je raba *o* za *l*: *murla* = *murva*, *muhljíč* = *muhvič*, *mrlnici* = *mrvine*, *mrve*; *duželnik* = *deževnik* (že Dalmatin piše *deželnik* poleg *dizeunik* 'Rohrdommel'); zanimiva je menjava *r* in *e*: *štrbalce*, *štrbalje* = *stebelce*. Novo polnoglasje nam kaže *sírobot* iz *srobot* (na Krasu *sárobot*). Metatezo vidimo v *tlan* iz *tnal-o* in pač tudi v *škavla* iz *skalba*, **skalva* (*skalba*).

Nepričakovana oblika je sklezena za slezena; prim. *slizek* poleg *sklizek*. V *šivátka* za *šivanka* vtegne tičati vpliv participov na *-t*, ki zamenjujejo participe na *-st* (dat, znat. . .), kakor da bi *šivanka* bilo narjeno iz part. *šivan-* in ne iz *šivańka* od **šivadło*, **šivadłьna*, torej **šivadłьńka* (prim. *kuhanca* iz *kuhadłьnica*), vpoštevaj tudi druge enake tvorbe v Arhivu XXVI. 531, kjer piše o njih *llesič*. Iz dveh besed je spojena tvorba *trščije*; v njih se je pomešala beseda *tršje* in **trče*, kar je, dasi je *tj* sekundarna skupina, nastalo iz *trtje* (prim. *treči* za *tretji*).

Zanimivosti je v tem slovarčku za jezikoslovca toliko, da bi nas predaleč zapeljalo, ko bi hoteli navesti vse. Omenimo naj le še dvoje, troje stvari. Z *deska* 'die Totenbahre' prim. nemški 'Totenbrett', z *grk*, *grč* in a 'orjak, velikan' prim. staroruski *spolinъ*, *ispolinъ* od naroda, *zvanega Spoli*, in č. obr. p. *oľbrzym* od *obrinъ* 'Avarus'. Nerazložena je *dozdaj beseda okvir* 'Rahmen'. Ako je belokranjska oblika *okovir* (na okovir = na okolu 280) prvotna, potem smemo misliti, da je s končnico *-yръ* nastala iz *okovъ* 'der Beschlag, die Fassung, Einfassung', kakor imamo *mehir* iz *měhъ* itd. (Miklošič, V. G. II. 93.). *Izgubo samoglasnika ô* nahajamo pri *deblu kov-* tudi *sicer*; *naklo*, *nakvalo* (na Krasu) iz *nákovalo*, *podkva* iz *podkova* (tu je vzrok izpadu, ker je beseda prešla v *u-debla*: *podkev* po *cerkev*); mogoče pak je tudi, da je hkratu vplivala na izpad vzporednost adjektivov od *u-debel* s samoglasnikom *ě* pred končnico, od katerih imamo oblike na *-kven* in *-koven*: *crkven* — *crkóven* (iz *-kъvьńъ*, oziroma *-kъvьń + vokal*). To omahovanje med *crkven* in *crkóven* je lahko dalo povod oklevanju med *okovir* in *okvir*. — *Beli Kranjec* rabi *kaj* v pomenu 'kot, kakor': *sam kaj Bog brez brata*, *enako dakaj 'vsakakor'*; *ta kaj* je iz *ka* s *pridejanim j* (kakor v *včera j* itd.), *ka* pak je strnjeno iz *ka o* in *to* iz *ka k o*, kakor v *hrvaščini*. — Zanimivi so tudi nekateri primeri narodne etimologije: *jakša* — *jelša*: *jak*, *jesenovce* 'Essigessenz': *jesen* 'Esche', *mrhunec* — *mrav(lja)*: *mrha* (malovredna žival) itd.

Pripomniti mi je še nekaj o naslovu in obliki knjige. *Jaz si namreč* ne morem domisliti, kaj naj pomenja v naslovu beseda »*Bisernice*«. Ako je mislil izdatelj na *bisernica* 'Perlenmuschel', je to pač nekam

čuden naslov; ni-li je hotel reči biserje, biserci ali biserna zrna? Glede vnanje oblike mi ne ugaja potrata popirja pri pesmih. Čemu toliko praznega prostora? Ko bi se bile pesmi tiskale zdržema druga za drugo, bi se bilo lahko prihranilo tri pole, kar ni majhne vrednosti pri naši revščini. Sploh prašam, čemu večkrat po nepotrebnem plačujemo dragi popir, ki ga moramo dobivati od drugod, če tiskamo svoje stvari tako skane široko in potratno? S tem se podraža tudi tisek. Ta moja opomba ne velja samo založniku te knjige, ampak tudi drugim našim založnikom in zlasti literarnim društvom. Posebno naše novejšje zbirke pesmi so ti večkrat tako potratno, da ti iz zbirke na mestu verzov zija nasproti prazen prostor, in navzlic tej potrati iščeš zastoj kazala. Nehote si misliš, da je tistega, ki je naročil tako opravo, premamila ob naročevanju pesnikova 'časa opojnosti'.

Svojo sodbo o Šašljevi knjigi sklepam navzlic vsem prigovorom, ki sem jih izrekel v tej oceni, z odkrito pohvalo in z željo, da bi izdatelj nadaljeval svoje delovanje in vzbudil za nje še novih delavcev, ter da bi tudi Slovenci pokazali, da jim navzlic odurnemu zabavljanju nekterih gospodov zoper folkloristiko vendar še ni izumrla za njo ljubezen, ki so jo vzbudili v nas pisatelji petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja.

Dr. K. Štrekelj.

Přikryl dr. Frant.: Ss. Cyrill a Method v upomínkách památek starožitných na Moravě. Kroměříž, 1905. Vel. 8°, st. 110, c. 1 K 80 h.

O naših blagovestnikih imamo sicer že obilico knjig in razprav, vendar je še v njunem življenju in delovanju marsikaj zakrito in zato z veseljem pozdravljamo vsak nov poskus na tem polju. Doslej so cirilometodijsko vprašanje obdelovali le bolj jezikoslovci in zgodovinarji, v tej knjigi se je pa oglasil arheolog. Dr. Přikryl se ozira v svoji knjigi zlasti na dva vira: na živo ljudsko izročilo pa na umetniške spomenike iz Ciril-Methodove dobe.

Odbor za preiskovanje groba sv. Metodija je pisatelju pred nekaj leti poveril nalogo, da na podlagi zgodovinskih in topografičnih podatkov sestavi sliko Velehrada l. 863. To ga je napotilo, da je s arheološkim svedrom brskal po zemlji, med ljudstvom pa zbiral spomine na sv. Cirila in Metodija. Posledki so jako zanimivi in doslej skoro celoma neznani širjemu svetu.

Omejil se je pisatelj le na prvo bivanje sv. bratov na Moravskem, iz Velehrada kot središča Rastislavove države zasleduje njuno misijonsko potovanje na razne strani. Rastislav jima je dal na razpolago trdnjavo s cerkvijo blizu mesteca Osvětiman, nedaleč od Velehrada, kjer sta ustanovila bazilijanski red s slovanskim obredom; v pozimskem času sta poučevala duhovski naraščaj, spomladi sta pa šla na apostolsko po-

tovanje. Iz bližnje okolice Velehrada — nekdanjega Dĕvina — nam podaja pisatelj sila zanimive arheološke podrobnosti ter zasleduje najprej stopinje sv. blagovestnikov ob veliki cesti (»Hradská«) od Velehrada proti Olomucu; tu je našel več prastarih colninskih kamenov in kamenitih križev iz časa sv. Cirila in Metodija, zlasti je znamenit križ v Slavonínu, ki je bil dolgo časa pozabljen in je služil za brv čez cestni jarek, a ljudje so ohranili živ spomin, češ, da mora moliti očenaš, kdor gre čez ono brv, ker je tu križ sv. Cirila in Metodija. Dvignili so ono brv in bil je res na drugi strani vklesan križ s kopji, kakor se rabijo pri sv. liturgiji grškega obreda.

Potem zasleduje pisatelj sv. brata na cesti proti Pragī. Ob tej cesti nam kaže starodavni »kraljevi stol«, starinski kamen »na Buncič«, prastare križe, Cirilov studenec, kameniti oltar in cirilometodijsko krstilnico v Vitohovu (str. 44, 45) ali nekdanjem Dĕstochovu, vrh tega zremo tudi veliko ljudskih pripovedek o Cirilu in Metodiju.

V 4. delu svoje knjige nas pisatelj vodi po cesti od Velehrada proti Brnu. Tu zasledimo med drugim jasne sledove sv. apostolov v Žarušicah, v Uhřicah in pa v Brnu samem, kjer še vedo celo za hišo kjer sta prenočevala sv. brata (v sedanji lekarni h. št. 49). Vračala sta se iz Brna v Osvĕtiman čez Vel. Mezifřiči, kjer je po mnenju pisateljevem nekdanj stoloval kralj Samo, mudila se na gradu Bĕlkovem itd. Ob cestah je več njunih studencev, kjer sta počivala in krstila. — Naslednja cesta nas pelje od Osvĕtimana proti Krakovu, a le do moravske meje; tudi tu nahajamo ob cesti »sv. vodo«, kjer sta kršĕčevala, v Tečovicah sta imela misijon, najzanimivejši je pa ob tej cesti Radhošt, kjer nam pisatelj kot vešč arheolog razkazuje prastari tempel paganskih Slovanov, a na istem mestu sta oznanjevala z velikim uspehom Kristusov evangelij solunška brata, v Pavlovicah pa občudujemo zopet krstilnico iz Ciril-Methodove dobe. Tudi med Slovake proti Trenĕčinu na Ogrskem spremljamo s pisateljem sv. brata. Iz teh krajev je dobil pisatelj sicer le malo podatkov, ker vsled znane madžarske uljudnosti madžarska pošta ni niti dostavila adresatom pisem s češkimi naslovom, ampak jih vrnila, a zato so tem bolj zanimivi oni podatki, ki jih je dobil, ker spričujejo, da tudi med Slovaki še ni zamrl spomin na sv. Cirila in Metodija. Tudi ob cesti od Velehrada proti Nitri je zasledil pisatelj več spomenikov cirilo-metodijskih, zlasti cerkve in bazilijanske samostane, ki segajo v ono dobo.

V zadnjem (VIII. poglavju) spremlja pisatelj sv. brata na potu v Rim; zadnji spomin na sv. brata na moravskem ozemlju je v Podivínu, kjer je studenec »Cirilka«. Pisatelj misli, da sta šla odtod proti Dunaju, pa čez Semering na Štajersko, potem skozi Koroško preko Pontebe v Videm, v Benetke, Padovo, — v Rim. Stvar bo nekoliko drugačna. V ranem srednjem veku so še služile potnikom stare rimske ceste. Velika

rimska cesta iz Italije proti Donavi pa ni šla preko Semeringa, ampak se je izognila gornještajerskim planinam in šla od Petovija preko Sabarje v Carnuntum in v Vindobono. Sploh marsikatera trditev pisateljeva ni dovolj podprta in zlasti ljudske tradicije jemlje včasih s preveliko gotovostjo, vendar splošno je delo hvalevredno, ker je tu zbrano mnogokaj (vse seveda ne), kar še moravsko ljudstvo hrani o sv. blagovestnikih. Po arheološki poti bi se še o svetih apostolih marsikaj spravilo na dan tudi drugod, zlasti pri nas. Le arheologija bi nam morda mogla rešiti vprašanje, kje je pravzaprav bil Kocelov grad. Spomin na sv. Cirila in Metodija živi še tudi pri nas na Štajerskem: Kršovščak pri Mali Nedelji, Jarenina in Sv. Benedikt v Slov. goricah, Zreče pri Konjicah hranijo spomine na sveta brata. Zanimivo je, da so pripovedke o Cirilovem studencu na Moravskem prav iste, kakor jih je pisatelj teh vrstic leta 1904. zasledil pri Zrečah.¹ Dokaj močen in bister studentec v zakotnem kraju zahodno od Zreč imenujejo Cirilov studentec in mu pripisujejo zdravilno moč. Blizu potoka je kmet po domače K l e m e n j a k. Pri tem studencu sta po izročilu Ciril in Metod počivala, kruh jedla in vodo pila. Pripovedka je pa znana le nekaterim bližnjim obiteljim. Za čudo, česar se ljudstvo več ne spominja, našel je arheolog, prof. F e r k, ki misli, da je baš ondi šla rimska cesta Konjice—Stranice—Celeja, o Cirilovem studencu seveda on nič ni vedel. Ljudstvo si tega pač ni lahko samo izmislilo, inteligentni krogi (duhovniki, šola ali knjige) mu tudi niso vdehnili te ideje, ker nikomur še na misel ni prišlo, da bi v onem zakotnem kraju bila bila kdaj tako važna prometna žila. Enake drobtinice naj se ne prezro, kjer se še morda zasledijo.

F. K.

Dr. Anton Kapper, Das Archiv der k. k. steiermärkischen Statthaltereil. Mit drei Tafeln. Graz. Moser's Buchhandlung 1906. 8°, VIII + 153.

Veliko birokratičnih ovir je bilo treba premagati, predno se je preteklega leta 1905 v Gradcu ustanovil in uredil novi namestniški arhiv. Listine in akti, ki so že stoletja bili stlačeni v zaduhlih sobah, začasoma celo trohneli v kletih, so se zbrali in razpostavili v lepi nekdanji jezuitski avli, pozneje vseučeliščni knjižnici nasproti graški stolnici. Kako ugodni so ti v slogu Marije Terezije okrašeni svetli in veliki prostori, kjer zavzemajo v starih baročnih omarah akti prostore nekdanjih knjig, to kaže troje slik v zgoraj naznanjenem delcu, o tem se je podpisani tudi sam prepričal, ko je preteklo leto še med urejevanjem smel rabiti ta arhiv. Obsega pa arhiv listine in akte od l. 1184.—1854. ter namestniško registraturo od l. 1854. do 31. dec. 1905, vsega skupaj 21.119 fasciklov, 1550 repertorijev in 540 protokolov, torej kakih 23 tisoč folijantov; poleg še pride namestniška knjižnica s 7000 zvezki. Prav primerno konča sedanja razporedba v

¹ Priobčeno v »Slov. Gospodarju« l. 1904., dne 7. julija.

arhivu s preteklim letom, ker se je z novim letom, kakor je znano, pri namestništvu uvel nov poslovni red, po katerem prestane enotna registratura, ker dobi radi hitrejšega poslovanja vsak odsek svojo. Cesarski svetnik dr. A. Kapper, ki je na vladen poziv uredil novi arhiv, poroča v naznanjeni knjižici o njegovi vsebini. Čeprav so samo nekateri fascikli natančneje opisani, vendar najdemo že v tem kratkem pregledu nad stokrat imena južnoštajerskih krajev; to tudi ne more drugače biti, ker arhiv obsega vse akte politične centralne uprave Štajerske (in dokler je bil Gradec središče notranjeavstrijskih dežel tudi Kranjske in Koroške) in sicer z ozirom na politično, upravno, versko in gospodarsko življenje. Vsakemu, ki se hoče pečati z domačo zgodovino po prvotnih virih, priporočam najtopleje to knjižico in čestitam pisatelju, ki si je z požrtvovalnim urejevanjem pridobil velike zasluge za domačo zgodovino.

Avg. Stegenšek.

Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. Hof- u. Staatsbibliothek in München. Nach einer Belgrader Kopie ergänzt und im Zusammenhange mit der syrischen Bilderredaktion des Psalters untersucht von Jos. Strzygowski. Mit einer Einleitung von V. Jagić. Mit 1 Tafel in Farben —, 61 in Lichtdruck und 43 Abbildungen im Texte. (Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Kl. Bd. LII.) Wien 1906. Alfr. Hölder, Gr. 4^e, LXXXVIII + 140.

Zgodovina umetnosti spada med najmlajše znanosti in zato šteje še mnogo nerešenih vprašanj. Nas Slovane zanima pred vsem vprašanje o postanku in razvoju krščanske umetnosti na vzhodu, ki se navadno imenuje bizantinska umetnost. Pred nekaj leti je bilo še splošno sprejeto, da se je rimska umetnost razvila iz grške, starokrščanska pa iz rimske; za Konstantina je bila po tej teoriji starokrščanska umetnost na vzhodu in zapadu enaka in ista, ko pa je Konstantin ustanovil Carigrad, je začela vzhodna umetnost hoditi svoja pota in se sama za se razvijati; njeno središče je bilo novo prestolno mesto; ta carigrajska, bizantinska umetnost pa je v svojem poznejšem razvoju spravila slovanski jug in iztok v svoje območje. Globlje študije pa so privedle graškega profesorja zgodovine umetnosti dvorn. svet. J. Strzygowskega do drugih zaključkov. Ko se je v osemdesetih letih preteklega stoletja začelo živahnejše zanimanje za bizantinsko zgodovino in kulturo in je Krumbacher kot prvi zasedel novoustanovljeno stoličo bizantinskega slovstva v Mnihovem, ko je Rus Kondakov izdal svojo zgodovino bizantinskega slikarstva, tedaj se je posvetil Strzygowski edino zgodovini bizantinske umetnosti. Kot novinec je še hodil izkrajja po utrjenih potih tedanje bizantinske znanosti, čimbolj pa je spoznaval vzhodne spomenike deloma na svojih razsežnih orientalskih potovanjih, deloma po slovstvu — v tej stroki so na čelu Francozi in Rusi — tembolj se je osamosvojil in je

spoznal, kako neutemeljeni so dosedanji nazori o početkih bizantinske umetnosti. L. 1901. je stavil odločilno vprašanje v svoji knjigi »Orient oder Rom«, namreč, ali se nahajajo viri bizant. umetnosti v Rimu, kakor se je splošno mislilo, ali pa na iztoku — v Mali Aziji, Siriji, Egiptu. Pomniti je namreč treba, da se je grška umetnost obenem z grškim jezikom za časa Aleksandra Vel. in diadohov razširila po vsem iztoku, a je vsprejela razne podrobnosti od domače, samorasle umetnosti vzhodnih pokrajin, egipčanske v Egiptu, mezopotamske v Siriji, hetitske in drugih v Mali Aziji; ta prerोजना grška umetnost nosi ime helenistične umetnosti. Tudi Rim ni sprejel stavbenih in skulpturnih oblik visoke grške umetnosti za Perikleja, ampak šele oblike njegove vnukinje — mednarodne helenistične umetnosti. To naziranje je dandanes splošno sprejeto. Na vprašanja »Orient oder Rom« je odgovoril Strz., da vir biz. umetnosti ni ta poznohelenistična rimska struja, ampak vnovič iztok — zopetni vpliv samoraslega vzhodnega umetniškega življenja. Posebno je razvil to misel v knjigi »Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte«, 1903, in v »Byz. Denkmäler, Bd. III.« 1903. Obenem pa je opozoril na samostane kot nositelje tega gibanja in je celo dokazal, v kako tesni zvezi so početki zapadne romanske umetnosti z maloazijskimi in armenskimi vzorci. V pričujoči knjigi »Die Miniaturen des serb. Psalters« pa gre Strz. še dalje. Ti vplivi, ki so vstvarili carigrasjsko umetnost, niso izginili v njej, ampak so se ohranili poleg nje. Raditega bizantinska umetnost ni tako enotna struja, kakor se je zdelo, in zato je v vsakem slučaju, kadar se sluti njen vpliv, treba se še vprašati: Orient oder Byzanz?, je-li morda dotični vpliv ni došel naravnost iz Iztoka in ne preko Carigrada? Tako tudi slike tega srbskega psalterija, ki je pisan šele začetkom XIV. stol., niso narejene, kakor bi vsakdo mislil, po bizantinskih vzorcih, ampak po sirskih; posredoval pa je tudi tukaj neki samostan ali na Atosu, ali na Sinaju, ali pa v Jeruzalemu, kjer povsodi nahajamo srbske menihe. To je torej splošno interesujoče ozadje znamenitega dela Strzygowskega, to je obenem rezultat njegovih raziskovanj. Za jugoslovanskega zgodovinarja umetnosti pridejo v poštev poleg zapadnih in bizantinskih vplivov tudi odnošaji s samoniklimi vzhodnimi umetnostmi. Tako so n. pr. cerkvene stavbe na Atosu in v Rumuniji v zvezi z egipčanskimi samostanskimi zgradbami.

O pričujoči knjigi omenim še to-le. Opisani srbski popirnatni kodeks v 4° s 229 listi je bil nekdanj last knežje rodovine Brankovičev (Katarina Brankovičeva je nam Štajercem znana kot soproga zadnjega celjskega grofa Ulrika, † 1356), pozneje je prišel v samostan Pribina glava v Sremu in odtod na Bavarsko, kjer se sedaj čuva v mnihovski kr. knjižnici. Ko je še bil v Sremu, dal je pečanski (Ipek) metropolit v letih 1627—1630 njegove slike v okusu tedanje dobe kopirati; to kopijo so zasledili l. 1866. v Peču in jo je kupila srbska vlada za 37 zlatov

ter se nahaja sedaj v Belemgradu. Tekst obojnih psalterijev je mojsterski opisal in posebnosti razložil V. Jagić. Mnihovski psalter se naslanja na novorecenziran bulgarski prevod iz XIII.—XIV. stol.; belgrajski tekst pa ima dodan še običajni komentar, ki se nahaja enak tudi pri drugih slovanskih psalterjih in je potekel iz grškega vira. A vso važnost dobiva mnihovski tekst le radi zanimivih, dobro ohranjenih miniatur, ki so bile povod njegovemu izdanju. Slik pa obsega 154, v velikosti okoli 12 : 19 cm. Kažejo pa prizore iz »minljivosti človeškega življenja« (sl. 1—2) in iz življenja Davidovega (3—7) kot uvod, razne biblične prizore kot pojasnilo raznih psalmov (sl. 8—106) in kot ilustracijo sedmero himnov (107—120), nadalje povest o usmiljenem Samaritanu (120 do 123), podobe k ἀγάθος ὕμνος (124—148) in k jutrnicaam za soboto in nedeljo (149—154). Mnihovske miniatures so svobodno, skoro impresionistiško izvršene, belgrajske pa so okorne in lesene. Knjiga je glede tiska in slik lepo opremljena; tiskovnih hib bi imel samo dvoje omeniti, v stvarnem oziru tudi ne kaj posebnega dostaviti, pač pa pripomniti, da je Str. sirski izvir mojstersko in prepričevalno dokazal, kje pa je bil naslikan naš psalterij, ni mogel določiti in razna ugibanja napravijo mučen utis. Tega pa ni kriv pisatelj, ampak še nerazorana ledina zgodovine jugoslovanske umetnosti. Upajmo, da bode to delo, katero dunajska akademija Srbom poklanja, oživilo simpatije za Avstrijo na Balkanu in ob enem vzpodbudilo k študiju jugoslovanskih umetniških starin! *A. St.*

Mehmed Dželaluddin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske). Mostar 1902. I. Te pesmi so nekako ogledalo duševnega žitja hrvaškega naroda moslimske vere. Pisatelj ih je nabral po narekovanju svoje matere. *F. K.*

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Odborova seja dne 1. februarja 1906.

Davzoči: Predsednik dr. P. Turner, podpredsednik H. Schreiner, tajnik dr. F. Kovačić, blagajnik dr. R. Pipuš, knjižničar A. Stegenšek, urednik A. Kaspret, odborniki M. Ljubša, G. Majcen, Iv. Vreže. Po kratkem izveštju tajnikovem o splošnem društvenem stanju položi blagajnik dr. Pipuš račun za l. 1905, ki se glasi:

A. Dohodki:

	K	v
Prebitek iz leta 1904	999	70
Udnina	1387	40
Kupnina za prodane tiskovine	58	92
Deželna podpora	200	—
Darila	193	—
Obresti naložene glavnice	22	12
Skupaj	2861	14

B. Izdatki:

	K	v
Nakupovanje knjig	39	68
Vežanje knjig	79	10
Nakupovanje starin	100	—
Tisek I. zv. »Zgodovinske knjižice« in ponatis »Celjskih grofov«	140	—
Tisek I. in II. snopiča »Časopisa«	390	29
Tisek III. in IV. snopiča »Časopisa«	417	—
Klišé za sliko v »Časopisu«	18	—
Pisateljske nagrade sotrudnikom I. letnika »Časopisa«	552	—
Pisateljske nagrade sotrudnikom II. letnika »Časopisa«	411	—
Naslovna slika »Časopisa«	50	—
Ponatisi	27	62
Pohištvo	56	—
Postrežba, poštnina, poslovne ti- skovine, koleki itd.	106	22
Skupaj	2386	91

Ako se od dohodkov K 2861·14

odbijejo izdatki . . . » 2386·91

ostane prebitka . K 474·23

katera vsota je naložena deloma v mariborski posojilnici, deloma v c. kr. poštni hranilnici.

Sklene se, tiskati odslej »Časopis« v 1000 izvodih; društvena poročila se sproti priobčujejo v vsakem zvezku, ne le v zadnjem zvezku. Sprejme se tudi predlog prof. Kaspreta, da se začne zbirati gradivo za zgodovinski latinsko-nemško-slovenski slovar, ki bi znatno olajševal rabo starih listin. V ta namen se dovoli 40 K.

Z ozirom na bližajočo se 100letnico rojstva Stanka Vraza sprejme odbor naslednje predloge:

1. »Zg. dr.« se po svojih močeh udeleži izdaje Vrazove korespondence. — V ta namen se je v »Domovini« in v »Slov. Gospodarju« objavil poziv, da prepuste društvu v porabo Vrazova pisma tisti, ki jih morda imajo v posesti ter društvu sporoče svoje spomine na Stanka Vraza oni, ki so ga še osebno poznali.

2. Društvo bo naslednja leta zaporedno prirejalo ljudna predavanja o Stanku Vrazu v Ormožu, v Središču in v Ljutomeru.

3. Opišejo se naj kulturne zveze vzhodnega dela Štajerske s Hrvaško s posebnim ozirom na Vrazovo dobo.

4. V literarno-zgodovinskem delu »Zgodovinske knjižnice« se izda poseben zvezek o Stanku Vrazu, kjer se naj popularizirajo ideje njegovih pesmi.

5. Društvo bo pripomagal pri nabiranju doneskov za Vrazov spomenik.

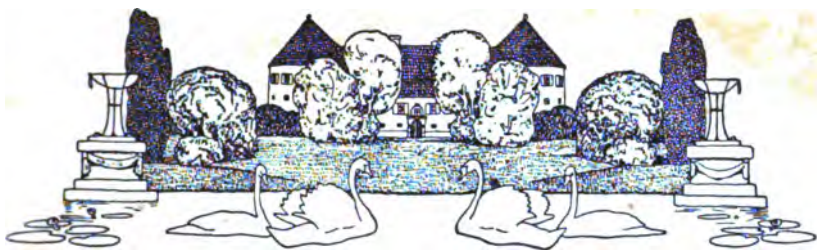
6. Izvoli se odsek za izvršitev teh sklepov in sicer gg.: dr. M. Murko, dr. Fr. Ilešič, Fr. Kovačič, G. Majcen, A. Kosi v Središču.

2. Odborova seja dne 29. aprila 1906.

Navzoči: preds. dr. Turner, podpreds. H. Schreiner, dr. Pipuš, prof. A. Kaspret, prof. J. Kožuh, dr. K. Vrstovšek, Fr. Kovačič, A. Stegenšek, I. Vreže, G. Majcen. Odbornik g. M. Ljubša je opravičil svojo odsotnost.

Poročilo tajnikovo in blagajnikovo o društvenem stanju ter urednikovo o »Časopisu« se vzame na znanje. Odobri se rokopis o prazgodovinskih izkopinah za II. zvezek »Zgodovinske knjižnice«, ki se naj tiska v Celju v 1000 izvodih. Glede južnoštaj. narodnega muzeja se vzame z obžalovanjem na znanje, da v sedanjih okoliščinah društvo ne more kaj uspešnega storiti zaradi pomanjkanja prostorov in gmotnih sredstev. Odobri se pa nakup nekaterih starin pri Sv. Juriju ob južni žel.

Sklene se, da se letošnji občni zbor, pri katerem se vrši tudi volitev novega odbora, skliče v jeseni začetkom novega šolskega leta v Maribor. Natančneje določila se prepuste predsedništvu. V poletnem času se pa prirede poljudna predavanja na deželi. Sprejmejo se še nekateri nasveti, kako bi društvo raztegnilo svoj delokrog tudi na koroške Slovence.

Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah.

Odlomek iz zgodovine naše umetnosti.

Avgust Žigon.

»Delajmo čisto delo!«

Hribovec Joza.

Sklenili so srečno tudi učenjaki že, da je poet Primčeve Julije moral vendarle resnično čutiti do nje in v duši svoji nositi res nekaj takega, kar je bilo podobno čustvu, ki mu ljudje pravimo ljubezni hrepenenje. Ugenili so, da bi utegnilo biti resnica, kar trdi o svojih pesmic in gazelic in sonetov »poeziji mili« jasno poet sam, da — »iz serca svoje so kali pognale mokrocvetoče rož'ce-poezije« (Poez. 1847. 135), a posebej še, da »je iz serca zrastel venec«, ki nosi črke njenega imena (148); in spet: če »od ljubezni u s t a so molčale... skrivej so pesmi jo razodevale« (135). Tominšek uči, da je moral za to spoznanje priti »nam« na pomoč ruski učenjak Korš (Lj. Zv. 1905. 545). Če morda Tominšku, — nam ne. Nam je to spoznanje dozorelo že davno prej iz domačih šol. Imamo n. pr. v svoji zgodovini že dokaj let staro, literarno kritiko prebridkega sicer spomina, kritiko Mahničovo; zgodovinar jo mora registrirati. In ta kritika zdi-huje in spet ko grom rohni — precizno tudi proti Stritarjevi

»fikciji«, kako ni ta nič resnična, ampak da je v tisti »fikciji« po resnici toliko in toliko greha, ker žarečega ognja in žive krvi, vroče strasti in bridkega hrepenenja — »po ženski«, »po spolu«. Posebej govori o tem Mahničevih »Dvanajst večerov doktorja Junija« (1887.), ki jih ni prezrl ni Štritar sam (Zbr. sp. V. 364 i. n.). Korš pa, ki sloni sicer prav krepko le na Stritarju še in Levcu, je prišel več ko 10 let za tem mej nas (1901.). In videl je tudi on le spet, kar že drugi pri nas pred njim sami, in kar so vsaj čutili vsi bravci Prešernove poezije, kljubu Stritarju in Levcu, če že prav ne tuintam kak — učenjak. To učenjaštvo pa je v novem času brez Korša mej nami samimi spet zavrnil oni odločni protest prof. Murka proti Stritarjevi fikciji, ki ga je 1. II. 1901. prinesel Lj. Zv., in ki ga omenja tudi Tominšek. (Lj. Zv. 1905. 546.) Tiste Murkove »Misli« pa niso nastale šele pod vplivom Korševe študije; vemo, da je bil Murkov spis nov. m. l. 1900. že pri uredniku — za Prešernov album, ko so gori na ruskem severu Korša šele tiskali: vsaj istočasno ste nastali ti dve študiji ter stopali v javnost, ter ž njima ono naziranje o »fikciji« Stritarjevi. Vemo pa še več: prof. M. je to takó učil v kolegijih svojih na Dunaju že in poslej v Gradcu davno pred objavo »Misli«. — Dajmo vsakemu svoje, zgodovinar! Slave sramoti izdajati pa le nikar! Smo pač tudi takó svetu in sebi že zadosti samo — Slovenčki, »brez časti in slave«.

Ta »Koršev« rezultat bodi tedaj poslej — prvi temelj o ljubezenski vsebini Prešernove poezije. Causa finita. Upala pa si je kritika še dalje, češ, da je Preš. razodeval to svoje duše čustvovanje Juliji z namenom ter upom, da si njo dobi za soprogo kedaj. In to bodi — drugi temelj. Dobro. Saj Preš. sam tega ne taji; vprašuje jo namreč v sklepu gazele 6. odkrito, »al se smél bo razodéti sáj pozneje«, o čemer dozdej še nič ne ve — on, kaka je njena misel. Dovolj mu to dokaza, kdor ume Prešernov jezik. Res je vsaj izprva

bilo njegovo čustvovanje do Julije táko; kesneje pa se mu je razvilo in poglobilo do neke druge posebnosti, ki jo je doslej čutil in poizkušal izreči edini Stritar, a ji žal nadel krivo in nesrečno ime »fikcija«, kar priča, da si je niti on sam ni razbistril do jasne zavesti; izrekel je do danes še ni potemtakem nihče prav! O tem pa drugod kedaj.

Ukreniti pa so slednjič blagovolili učenjaki tudi, da prični ta poezije Prešernove vsebina l. 1833., ker se je Preš. »resno« zaljubil v Julijo, »kakor sam priča«, rečenega leta o deseti uri v jutru na soboto sveto v trnovski cerkvi. Bila je ta sobota pa l. 1833. dne 6. aprila. Izučilo jih je menda ob prvem vprašanju, da je dobro, če veruje človek Prešernu na besedo, in udarili so — tretji »temelj«: prva ljubezen je Prešernu vzknila leta 1833. In na ta temelj kritika že res zida. Korš pravi na podlagi tega, da »Pèrva ljubézen« izraža duševno razpoloženje poetovo pred znanjem njegovim z neko deklico, in po tem znanju ž njo, ko je bil poet že izkusil hladnost njeno do njega. Ta deklica pa da tedaj ne more biti še Julija, — po času (str. LXI)! Saj pesen da je iz l. 1832.; ljubezen do Julije pa da je mlajša, šele iz l. 1833. In odlanski prešernoslovec prof. dr. Još. Tomišek zbere vso dosedanjo učenost o tem v svojem znanem »odlomku — o Prešernovi ljubezni« (Lj. Zv. 1905. IX.) ter jo zvrhovi v pristno svojem novem rezultatu: »Sonetni venec je bil po zimi l. 1834. že spleten, seveda morda celo kaj prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl (sic!), je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljubil in vsaj po zimi 1834. l. je spleten sonetni venec Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna psihiška zveza!« (548.)

Pribito! Toda vse — v gibko vodo! Za umevanje in presojanje Prešernove poezije je dat o pričetku »ljubezenske dobe« njegove gotovoda odločilnega pomena. Resnici

pa ni prišel tu do živega do danes še nihče, tudi — Tomišek ne. In vendar je ta, in edini ta mej vsemi, ki so razpravljali doslej o tem problemu prešernoslovja, pisal že po objavi »Kastelčevega zbornika« (v Zbor. M. Sl. V. 1903.) in po Pintarjevih »Različnih korespondencah« (v Zb. M. Sl. VI. 1904.), daleč daleč tostran »Prešernovega albuma«, — ter edini imel potemtakem vse ravnostiste pripomočke v rokah, ki so omogočili sledečo razpravo. Ni en sam nov mi ni bil na razpolago.

I.

Prešeren loči sam v svoji poeziji neko dobo, ki jo imenuje prijatelju Vrazu »Liebesperiode« v tistem sicer nedatiranem, a meseca junija (po 10./VI. in pred 1./VII.) pisanim pismu iz l. 1837., kjer označi svoje dotedaj nastale pesni kot »meine Balladen und Sonette aus der Liebesperiode«, češ, da so te izšle vse že v Illyr. Blatt-u; kar jih pa še ni, da so vse v taki mejsebojnosti, ki jim ne pripušča v tisek posamnim. (Let. M. Sl. 1877. 158.) To pričevanje iz ust poeta samega pa naravnost sili tudi — raziskujočo kritiko, da loči in dožene to »dobo ljubezni« v poezijah njegovih.

Kedaj se tedaj pričinja ta doba?

1. Prva trdna tla so nam tu soneti Venca. Začetnice prvih štirinajst se sklepajo namreč v dve besedi, tisti dve, ki ju ponovi petnajsti sonet, Venčev Magistrale, v akrostihu »Primicovi Julji«.

Preš. nam tu s tem poda že nov dat, da določimo lahko, katera je tista »doba ljubezni« in komu je veljala njena poezija. Zato izrečemo lahko tisti prvi tema našega raziskovanja naravnost takó-le:

Kedaj nastopi ljubezen do Julije prvič v poezije Prešernove vsebini?

Ostanejo nam tudi sedaj trdna tla še vedno ko prej edino le Venca soneti. Ti so prva, in naravnost edina

Prešernova pesen, ki nosi v sebi sami historično-dokumentarno moč in pravico ter tirja, da jo pripoznamo Juliji. Vse drugo moremo in smemo le na nje podlagi — sklepati.

Iz katerega leta je tedaj ta umetnina?

Natisniti jo je poet sam dal dvakrat: drugič l. 1846. v Poezijah (z letnico 1847.), prvič pa nekako deset let prej posebej na štirih straneh velike osmerke, v formatu časnika »Ill. Blatt«; obakrat s celim svojim imenom. Precizne letnice o tem prvem natisku pa žal ne vemo do danes.

Za tisek namenil in priredil pa je poet Venec svoj še trikrat. Dvakrat v letih, ki leže mej obema imenovanima objavama. A kedaj? Sodim, da enkrat l. 1835. za Zhbel. V., ne da bi prvi natisek kaj predružačil, a drugič mej l. 1837.—1840. za svoje »Pesme«, a takrat pač že v predelani obliki. In tretjič? To pa leži kronološko že onstran prvega natiska, najkeseje v letu 1834. In to dejstvo je nam najvažnije!

Odkod pa sem zajel te svoje date?

Objavil sem l. 1903. v Zborniku M. Slov. »Kastelčev zbornik« Čopovih in Prešernovih fragmentov. In mej njimi imamo tudi en izvod prvega natiska Venčevega, ki pa ima na koncu še štiri s Prešernovo lastno roko pripisane sonete, in sicer:

1. Ni snál molítve shláhtnizh . . .
2. Sanjáló fe mi je . . .
3. Ni majhina bla, Togenburgar! méra . . .
4. Vi, ki vam je ljubesni tiranija — nesnana . . .

Kako je prišlo to v Kastelčev zbornik? Kastelic je bil urednik Zhbelize! In že v Zbor. V. (138—141) sem razpravljaj, da je doposlal Kastelcu poet ta odtisek Venca, ki mu je pripisal še one štiri sonete, da bi on, takrat po smrti Čopovi edini urednik Zhbelize vse to vsprejel v rokopis in poslal skupno v nameravani Zhbelizi V. v cenzuro. In kedaj je bilo to?

Dne 26./III. 1836. prinaša Illyr. Bl. Prešernov sonet o Togenburgarju, brez podpisa sicer, a z nemškim prevodom

Prešernovim ter z dragoceno nam opazko: »(Aus dem noch ungedruckten 5ten Hefte der krain. Biene).« Kaj sledi iz tega?

Moral je pred dnem 26./III. 1836. imeti poet Sonetni venec že tiskan. Če imamo sonet o Togenburgu za Zhb. V. v Kastelčevi zapuščini že na odtisku Venca, moral je poet najprej imeti tak tiskan izvod, da je nanj pripisal to novo pesen; biti je moralo to tedaj pred 26./III. 1836. Jaz sodim pa še dalje. Če je 26./III., tedaj ravno o prvi pomladi leta 1836., ko je ravno izšel tudi že Kèrft (»Ende März«; pismo Čelakowskemu 22./VIII. 1836.), objavil poet že iz tiste četvorice v Zhb. V. ta svoj sonet, in to že z nemškim prevodom, kaže pač to, da je takrat (26./III. 1836.) bil že pač nestrpen radi Kastelčeve zamude; in pričel je Prešeren dražiti in zbadati že predolgo oklevajočega urednika, in objavljati kos za kosom iz Zhb. V.; najprej Togenburgarja (26./III.), potem »Kam?« (30./IV., tudi že — značilno! — z nemško prelogo), a 22./X. istega leta trojico sonetov: Blo Mojsefu je narozheno . . . , Ozhi fo le per nji . . . , Kadar obupa uzhenoft sdravnika . . . , vse z isto opazko, da so »aus dem ungedruckt. 5. Bdchen.« Te objave imajo potemtakem z ozirom na Kastelca-urednika vsebino nekega sršena, češ, stóri urednik, kar bi bil že moral davno; če ne, saj vidiš, te ne bomo več čakali. In to misel mi potrjuje ono Prešernovo pismo Čelakowskemu z dne 22./VIII. 1836., kjer izreka poet svojo nevoljo o Kastelcu uredniku tako-le:

»Kasteliz hat die Erfahrung gemacht, daß ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen als die literärische Zhbeliza; es ist ihm daher nicht zu verargen, daß er sich lieber mit dem Bienen- und Honighandel abgibt, als mit der Redaction der Zhbeliza.« (Lj. Zv. 1882, 110).

In v istem pismu že izreka tudi možnost, da Kastelic ne izda sploh nikoli več Zhbelize, s čemer že za svojo osebo računa, češ:

»Wenn über Jahr und Tag keine Zhbeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner pefme herausgeben.« (Lj. Zv. 1882, 112).

Zakaj pa uvažujem vse to tu?

Ker nam vse to kaže, da je moral Prešeren doposlati tisti tiskani izvod svojega Venca z onimi štirimi soneti Kastelcu za Zhb. V. že dolgo pred 26./III. 1836., ter moral tedaj že dolgo pred tem dnem imeti tisti prvi natisek Venca, ki je nanj pripisal one nove štiri sonete za — Zhb. V. A kako dolgo?

2. Togenburgar je izšel 26./III. 1836. že z nemško prelogo. Te v rokopisu za Zhb. V. seveda ni. Pozdeva se mi pa, da je poet ta prevod dodal sonetu, ko ga je odločil za Illyr. Blatt, tedaj — po onem pripisku na izvodu Venca. Nadalje: Zhb. V. bi bila morala iziti pravilno že l. 1834.; a ker je šele Zhbel. IV. izšla radi cenzurzihih ovir l. 1834. namestu l. 1833. (prim. Zbor. V. 132, 133), recimo, da bi bila Zhbel. V. morala vsaj v cenzuro že l. 1835. In zdaj pa še l. 1836. ni bilo nič takega. Tretjič: Če vidimo 26./III. 1836. Prešerna, kako se je že naveličal čakanja (moralo je tedaj to biti takrat že precej dolgotrajno!), in če pomislimo, da je od marca nazaj do novega leta le tri mesece, ali nam bo po tem vsem takem le še samó šibka domneva, da je Prešeren doposlal svoje, tisto leto izredno bogate prispevke za Zhbel. V., mej njimi tisti tiskani Venec, Kastelcu — že pred l. 1836., ali vsaj j a k o zgodaj tistega leta.

Zato sodim že tu, da je Prešeren že l. 1835. imel prvi natisek Venca. A tudi: da ta ni izšel pred l. 1835. Zakaj to? Ker vprašuje dne 13./X. 1834. Janez Čop brata Matija z Dunaja v Ljubljano: »Warum sollte die Prefhernische Corona nicht erscheinen?« (Preš. Alb. 766). Dne 13./X. 1834. torej Venec še ni bil natisnjen, ker bi sicer Janez Čop to gotovo izvedel. Ta sklep mislim, da pač velja.

Od 13./X. 1834. pa do l. 1835. je pač res da še skoro eno celo četrto leta, ali vsaj dva dobra meseca: časa dovolj za natisek kakega Venca. A jaz domnevam drugače. Prešeren je moral imeti za svojo separatno objavo Venca izven Zhbel. V.

vendar kak poseben vzrok. Saj vemo namreč, da so ga bili že l. 1834. namenili zanjo, in sicer še preden je bila natisnjena sama Zhbel. IV. Kaj bi bilo moglo biti ta vzrok?

Bilo je 1./VII. 1834., ko je imel Janez Čop na Dunaju že Zhbel. IV. tiskano; tega dne piše bratu Matiju že pismo o njenih sonetih in drugi nje vsebini. (Prim. Preš. alb. 1900. 764/5). Izšla je bila Zhbel. IV. potemtakem vsaj v juniju.

Dogodilo pa se je že 27./I. 1834., da je zapisal Janez Čop bratu Matiju v pismu ta za prešernoslovje kaj blagosnosni stavek:

»Nel cafo poi che vi mancasero dei materiali pel 5° volumetto, ha il Mashgon alcuni componimenti che bramarebbe inserirvi, come il primo fuo faggio.« (Preš. alb. 761).

Ž njim je namreč sprožil misel in korespondenco o Zhbel. V., in tako neposredno povzročil dragocene date in dokumente o Vencu. Odgovora Matijevega iz Ljubljane nimamo, žal. A komaj mesec dni za svojim pismom z dne 27./I. piše Janez Čop bratu drugo pismo, dne 1./III. 1834., a v njem naslednje:

»Io conosco benissimo i »Sonetti a corona«, dei quali il nostro ch: Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intrapreso . . .« (Preš. alb. 762). In v istem stavku prosi brata Matija za en prepis že če bi morda prepovedali jim Zhbelizo: » . . . e fe la pubblicazione della Zhbeliza farà proibita, cio che Dio guardi, mi farebbe cosa gratissima, se mi facesi avere una coppia in iscritto . . .« (Preš. alb. 762).

Iz tega besedila sklepamo lahko, da je moral mej obema tema listoma Janezovima Matija Čop odgovoriti. Bil je to odgovor na Janezovo pismo z dne 27./I.; in v tem odgovoru je moral pač Matija Čop svojega mlajšega brata poprašati, če pozna »Sonetti a corona«, nakar mu Janez pritrija. Povedati mu je pa tudi moral, da namerava izdati Prešeren tak Venec sonetni, in sicer — v prihodnji Zhbelizi, če je ne bodo prepovedali. Zato odgovarja Janez: » . . . In če prepovedó Zhbelizo, kar Bog obvari, bilo hi mi zelo ljubo, če bi mi hotel omisliti en prepis«, namreč Prešernovega Venca.

Pisati je moral Matija Čop ta odgovor bratu meseca februarja, ker po 27./I. 1834. in pred 1./III. 1834. Da je pa tisti mesec takó dvojbil o Zhbelizi V., je umljivo. Saj dne 26./II. 1834., tedaj ravno tistega meseca kakor bratu Janezu ono svojo dvojbo o Zhbelizi sploh, piše M. Čop Šafařiku še o Zhb. IV. to-le:

»Eine ähnliche Nase (kakor o metelčici namreč) wird sich Kopitar höchst wahrscheinlich hinsichtlich der Zhbeliza hohlen; sein ungläubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben hat hier beyrn Gubernium selbst Indignation erregt, und wir haben nicht ermangelt, bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses 4. Bändchens dasselbe gehörig lächerlich zu machen, was beyrn Gubernium beyfällig aufgenommen wurde.« (Zborn. I. 131).

Še četrto Zhbelizo so torej meseca februarja 1834. pričakovali šele iz cenzure; vedeli niso tedaj takrat še niti, če jim dovolé to. Kaj šele nameravano prihodnjo, peto!

Eno pa je, kar spoznamo iz tega, in to je nam tu važno: Skrbeli in znašali so v Ljubljani takrat že za Zhbel. V.; in Janeza Čopa stavek o sonetih »a corona, dei quali il nostro ch. Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intraprefso«, nam omogoči sklep, da so za njo namenili takrat tudi Venec, in da se temu cenzor Čop sam takrat ni protivil. Ko je namreč Janéz Čop bil ponudil za Zhbel. V. Mažgonove doneske, sodim, da mu je Mat. Čop na to ponudbo odgovoril v naslednjem februarskem pismu svojem; in tu tudi pripomnil, govoreč o Zhbel. V., da imajo zanjo že tudi večje delo Prešernovo »i fonetti a corona«, ki jih namerava objaviti Prešeren naslednje leto, če jim Zhbelize sploh ne prepovedó. In mislim, da mi to sodbo potrja oni drugi del istega Janezovega stavka: »... e fe la pubblicazione della Zhbeliza farà proibita, cio che Dio guardi ...« Odgovor se mi zdi to na Matija Čopa opazko.

Dobrega pol leta za tem pa srečamo kar ono Janezovo pismo Matiju Čopu z dne 13./X. 1834.:

»Warum sollte die Prefhernische Corona nicht erscheinen? Wann erscheint überhaupt die Zhbeliza?« (Preš. alb. 766).

Ta Janezov »überhaupt« govori pač ravno še zadosti jasno, da so takrat v Ljubljani že nekaj oklevali z Vencem; zdi se, da se je Čop tu že vpiral objavi te umetnine v Zhbelici V. in to tudi izrekel bratu. Zato vprašuje ta: »Zakaj bi ne izšel Venec? Kedaj pa izide sploh Zhbeliza?« — češ, če že tudi prav brez Venca, ki ste ga poprej bili namenili zanjo!

Toda odkod neki ti pomiselki cenzorja Čopa? Ne vemo tega. Slutimo pa lahko, da radi preodkritih podatkov o Juliji, ki je bila takrat že — zaročenka, tedaj javno oddana, in to mogočnemu gospodu iz vplivne družine Scheuchenstuelove! Čopu pa je bilo pač že dovolj sitnosti, kar jih je imel s Pavškom in Kopitarjem lansko leto radi Zhbel. IV.! Ni si hotel tedaj kopati spet novega vruga na glavo že sicer brez tega prenervozni »knjigobrski« Čop, ki bi si ga bil, če kot cenzor ne črta Venca! Mislil je na lanski »nos« Pavškov in Kopitarjev, in vedel, da mu tega nista in ne bosta pozabila blaga moža. A zdaj naj si nakoplje še Scheuchenstuelove ljudi! In to sebi in še bolj prijatelju Prešernu, ki je bil že tako pravzaprav dotlej še vedno brez svojega kruha!

Prijatelju Prešernu pa je bilo — za objavo Venca. In jaz domnevam, da je bil tu mej prijateljema z gorenjske strani spor radi te pesmi. Prešeren pa je moral pač spoznati, da ne bo spravil Venca v Zhbelizi V. na dan prvič; in naj mu ga prav urednik Kastelic vsprejme v rokopisa: črtal da mu ga bo cenzor Čop. In tedaj, mislim, da ga je dal natisniti samega. Vidi se pa iz tiska, da pri Blazniku, v formatu nekake priloge k »Illyr. Bl.«, dasi ni izšel nikoli kot resnična priloga tega lista! Zdi se, da mu ga je Blaznik tiskal kot privatno listino, ki je izšla brez vednosti cenzure, ali pa morda celo proti prepovedi njeni. Ta zadeva nam še ni raziskana do danes! Kaže pa vse, da je Prešeren hotel doseči svojo misel, in hotel videti svoj Venec tiskan, pa bodi to tako ali tako. Natisnil pa ga je s polnim svojim imenom:

»Dr. Prešern«. Morda je nameraval s tem prepričati Čopa, da je bila njegova bojazen radi Venca prazna; upal je pač, da mu Venca ne obsodi ljubljanska javnost, ampak da mu ga bodo znali ceniti kot nekaj posebnega, ko ga bodo spoznali privatno; in potem mu ga pač tudi Čop vsprejme v Zhbel. V. kot ponatisek, ko bo videl ta vtis. A — Prešeren je naletel slabo . . . In zdi se mi, da sta ravno ta objava Venca in tisti spor s Čopom radi Venca bila glavni vzrok, da ni šla Zhbeliza V. ne leta 1834. ne leta 1835. in sploh nikoli več v cenzuro; to jo je pokopalo, in ne toliko nagla smrt Čopova sredi leta 1835., — po moji misli. Umeti je pa potem, zakaj je Kastelic l. 1836. še tako okleval s Zhbelizo V.; kaj bi ne, ko je vedel vse te dogodke iz l. 1834. in 1835. radi tistega imena Julijinega, ki ga je Prešeren zdaj vsiljeval — njemu in njegovi odgovornosti.

In iz vsega tega sodim torej: Venec je izšel šele tačas, ko je Prešeren videl, da ga Čop zares ne dopusti v Zhbelizo V., in da ta ne gre v cenzuro o novem letu 1835. Vsekakor: Čop pa ga je še doživel. Toliko o letu prvega natiska Sonetnega venca. Pripomnim naj še, da se mi zdi, ko da je vse to bilo še o nagli smrti Čopovi mej prijateljema, odkoder potem še večja bol poetova ob taki ločitvi brez čistega slövesa!

3. Dalje. Privedel nas je Julijin Venec že v leto 1834. Kar imamo sploh dokumentov iz tega leta za ljubezensko poezijo Prešernovo, so od l. 1835. navzdol naslednji:

V III. Bl. 24./V. 1834.: a) Liebesgleichnisse. I., II., III., trojica nemških sonetov; b) Sonett. Warum sie, werth, daß Sanger aller Zungen sie priesen . . . 10./V. 1834.

V Zhbel. IV. (meseca junija): a) Romanca od dohtarja; b) Strunam; c) Romanca od učenca in d) Gazele, česar pa obojega ni šteti to leto več za novo, ker so to le ponatiski poprej že izešlih prvih tiskov; zaradi tega tičejo drugam, v bolj zgodna leta.

V dunajskem pismu Janeza Čopa z dne 2./V. 1834. (Preš. alb. 1900, 763) imamo zahvalo bratu Matiju »pei sonetti tutti eccelenti«; po imenu našteje posebej le tretjega mej štirimi: »3° Sanjalo fe mi je etc.«, ter

dostavlja: »Bello pure è anche il primo, secondo ed il quarto.« Sodim, da je to ona ista četvorica, ki jo imamo v Kastelčevem zborniku za tiskanim Vencem (Zbor. M. Slov. 1903. 138 i. u.), in ki sem o nji govoril gori.

V dveh pismih Janeza Čopa bratu Matiju: a) v onem z dne 1./III. 1834., ki v njem prosi za prepis Prešernovega Venca, in ki je mi že poznamo (Preš. alb. 761); b) v drugem z dne 27./III. 1834., kjer se že zahvaljuje za poslani prepis: »Prima di tutto Ti ringrazio dell' improvvisata ben aggradevole che mi hai fatto coll' avermi mandato i sonetti del Prefhern che anche in Viena eccitarono gran furore prefo tutti gli amanti della patria letteratura. Molto sorprendente fu anche per tutti di conoscere da efsi la fua Fiamma che prima per un oggetto immaginario abbiamo tenuta . . .« (Preš. alb. 762).

Tako smo spet pri novem pozitivnem datu o Vencu. In ta dat je tak, da nam lahko velja za dat prve objave Venca; s tem pa izgubi dat prvega natiska Venčevega precej svoje važnosti v kronologiji Prešernovih poezij.

Kaj sledi pa za nas iz tega novega dokumenta o Vencu?

Že Pintar, ki nam je našel ter podaril ta pisma Janeza Čopa v albumu Prešernovem, je določil, »da je bil sonetni venec po zimi 1834. leta že spleten« (768). Rekli bi morda točneje, da pred p o m l a d j o leta 1834.

Na teh trdnih tleh Pintar obstoji. In prav tam je ostal tudi Tominšek, ki ta Pintarjev rezultat vporablja za svojo novo »psihiško zvezo«, katera bodi nekakov nov dokaz, novo potrdilo za tr d n o resničnost pričevanja Prešernovega o l. 1833. kot pričetku Julijine dobe. Korš ne uvažuje v svoji študiji še Pintarjevega rezultata. Saj ga pa takrat sploh ni mogel ne Korš, ne nihče. Izšel je namreč šele z dotičnimi pismi vred v Preš. albumu decemb. bra m. 1900! Korševa knjiga je bila pa takrat že natisnjena visoko gori na Ruskem, z letnico 1901. Primerjaj le »Russkija Vědomosti« 1900, šte. 353! A pa saj je tudi Lj. Zvon pri nas prinesel že 1. januarja 1901. obširni Aškerčev oglas o nji: »Ves Prešeren v ruskem prevodu« (str. 53 i. n.), z nekaterimi ponatiski. Moral je tedaj referat biti že decembra 1900. v ljubljanski tiskarni; zato je moral Aškerc imeti knjigo že pri nas v Ljubljani l. 1900.,

ker pred 1./I. 1901. Potemtakem pa dobi Korš po nepotrebnem tisto — opombico. Suum cuique! Sicer pa je to vse le pezdur v bratovem očesu: saj ni namreč prišel naš Tominšek ob tem novem, v a ž n e m datu do nikakega drugačnega, realnejšega in solidnejšega rezultata ko Korš brez njega. In vendar bi bil Tominšek to mogel in celo moral, če je hotel, da mu uvažuj kdo spis; če pa ne, zakaj tratiti potem tisek in popir, ljudem pa čas! Prazno delo.

Do meseca marca 1834. pride o Vencu tedaj že Pintar, in lahko rečemo, da do — 1. marca 1834. Saj je dne 27./III. imel Jan. Čop prepis Venca že na Dunaju; in ta dan že celo odgovarja bratu na pošiljatev. Ali pa odgovarja tu precej po prejemu prepisa? Ni verjetno; saj pravi že v istem pismu, kako je pripravil tudi Kopitarju že en prepis v roke (»Anche al Smolar ne feci avere una coppia . . .«), in to po — ovinkih. Tudi pripoveduje že, kako se je Kopitar o ti priči vedel. In hkrati omenja tudi že, kako so vsprejeli drugi ta spev in kako jih je presenetilo, ko so spoznali iz njega realno dekle poetovo, ki so jo imeli doslej vsi »per un oggetto imaginario«. A naj je sledil odgovor Matijevega pismu prav naslednjega dne po prejemu Venca (kar pa ni!), sledil je 27./III., tedaj ravno 4 tedne za prvim, za onim z dne 1./III., ki v njem prosi šele brat brata, z Dunaja dol v Ljubljano, naj mu doloži prepis. V štirih tednih je tedaj a) pisal šele J. Čop po Venec, b) imel ga že v prepisu, c) iz Ljubljane na Dunaju, d) razglasil ga mej druge, e) prepisal in dostavil že Kopitarju, f) poročal že o vsem tem bratu. Vse to mej 1./III. in 27./III., kar šteje komaj časa dovolj prvič za dohod pisma z dne 1. III. v Ljubljano; drugič za odgovor Matijev in prepis Venca ter dohod tega m a r č n e g a pisma Matijevega na Dunaj; in tretjič: za vse ono, o čemer poroča Janez bratu dne 27./III. 1834. 1.

Potemtakem spoznáno pač, da Venec gotovo ni dostal šele v tistih štirih tednih mej 1./III. in 27./III.; imeti so

ga morali v Ljubljani dovršenega že prej, in sicer tedaj že, ko ga je Matija Čop bratu prvič omenil v svojem pismu. Odgovor Janezov na to, nam, če ne izgubljeno, a do danes vsaj neznano pismo Matijevo pa je slučajno že z dne 1. marca 1834. Moralo je biti tisto Matijevo pismo potemtakem iz m. februarja 1834., in sicer najkésneje z dne 25. 26. februarja, ker je rabilo takrat tri dni do Dunaja iz Ljubljane. Najbrže pa je bilo še bolj zgodno.

Tako pridemo pozitivno z Vencem tja v mesec februar 1834. Ta pa je a) šele drugi mesec tistega leta; in pred febr. je le en sam mesec ali 31 dni do l. 1833.! b) Preš. je bil takrat koncipijent pri advokatu dr. Baumgartenu (od svojega judicijelnega izpita celovškega, tedaj od m. aprila 1832. pa slučajno ravno do 1. marca 1834.)¹ c) Zahajal je pač tudi takrat že kaj v družbe o prostih urah, dasi ne toliko ko késneje. d) Sonetni venec ima sam na sebi pa svojo določeno trdno arhitektoniko in težavne konpozicijske kakovosti, namreč: α) najprej toliko sonetov kolikor je verzov v enem sonetu; β) zadnji verz vsakega sprednjega soneta mora biti hkrati tudi prvi naslednjega; γ) kot zadnji verz štirinajstega soneta stoji prvi verz prvega soneta, ker mora biti ta verz prvi v naslednjem 15. sonetu: »Magistrale«; δ) začetni (in hkrati sklepni) verzi prvih 14 sonetov se morajo zlit v nov, štirinajsteroverzen, po vsebini in po obliki z drugimi venca soneti harmonično enoten petnajsti sonet »Magistrale«.

Te arhitektonske zahteve mora izpolniti vsak sonetni venec, kar je tudi Preš. sam za uvod Venca povedal v prvih njega verzih prvič tako-le:

Pev'z nove ti zvetlíze v ven'z povíje:
Petnájft fonetov táziga vesíla,
De vfi sazhétki drúgiga shtevíla

¹ To dokazujejo jasni dati v prošnji Prešernovi za advokata iz l. 1846., in v uradni kvalifikaciji k njej. Objav. Levec, Lj. Zv. 1890. (176 i. n.).

Verfíte se 's sadniga, vñih domazhije.
 Ko v venzu rósha rosh'ze se ovije,
 Takó kjer jenja prednja pesem míla,
 Prihódnja fe bó tamkej spét sbudila. —

(Prvi natis, sonet 1.)

A v »Poezijah« l. 1847. drugič:

Poet tvoj nõv Slovencem vénc vije,
 'Z petnajst sonétov ti takó ga spléta,
 De »Magistrále«, pésem trikrat péta,
 Vsih drúgih skúpej véže harmonije.
 Iz njéga zvira, vanjga se spét zlíje,
 Po vérsti pésem vsaciga sonéta;
 Prihódnja v prednje kóncu je začéta. — (str. 183.)

Preš. pa si obteži to arhitektoniko še z drugim originalno svojim konpozicijskim problemom: a) Venec nosi v inicijalkah prvih 14 sonetov — črke Julijinega imena, in b) potemtakem tudi Magistrale v svojem akrostihu. Da je pa Prešernov Venec vse to imel že mes. marca (in tedaj tudi februarja) 1834., priča nam Jan. Čopa pismo (dne 27./III. 1834.), češ, da so spoznali iz Venca Prešernovo dekle. e) Prišteti je povrhu še, da je jezik naš tiste čase bil še vse kaj drugega ko danes, in da je moralo biti oblikovanje kake umetnine tolikega obsega in celó s takimi konpozicijskimi ovirami pač zamudnejše delo ko danes, in gotovoda delo daljšega časa kakor kar ga je v tistem dobrem mesecu od srede februarja 1834. nazaj do l. 1833.

Ali bo potemtakem komu le — hipoteza in le osebno domišljanje, če sklepam: Sonetni venec Prešernov je po ideji svoji ves in docela, po obliki pa gotovoda vsaj po večjem, če že ne v malenkostih, — iz l. 1833.!

To je moj prvi rezultat o Vencu.

Tistega leta pa imamo »trden« dan, preko katerega ne »sme« Venec nazaj: dan 6. aprila! No, do konca leta je otedaj še dolgih osem mesecev. V teh pa rodi človeški duh, posebno tak ko Prešernov, lahko dosti. Saj je Preš. ustvaril o smrti Čopovi v dneh po 6./VII. 1835. in pred 25./VII. 1825.

čudovito nagrobnico »Dem Andenken des M. Zhóp«, ki jo je 25./VII. že prinesel tiskano Illyr. Blatt. In od istega dne Čopove smrti pa do konca leta 1835, tedaj komaj v šestih mesecih, je Preš. poleg te nagrobnice zložil ves svoj veliki globoki Kerft; vemo namreč, da je ta šel o začetku l. 1836. že v cenzuro v dveh lastnoročno Prešernovih prepisih, a prišel iz tiska že pod konec marca 1836. (Pismo Prešernovo Čelakowskemu, 22./VIII. 1836.; Lj. Zv. 1882, str. 110). Zato se mi ne zdi tu nič ovire in nič protislovja, tedaj nič dokaza proti moji hipotezi o Vencu.

II.

Poizkušati pa nam je odtu nov korak tja k odgovoru našega vprašanja o pričetku Julijine dobe.

1. Premaknil nas je Venec sam iz l. 1834. že v l. 1833.! Trdno pa stoji še Prešernov dat o 6. dnevu aprila tega leta, o soboti sveti. Dobro. Kaj pa prinaša to leto 1833. samo o ljubezni Prešernovi še novega?

Pravzaprav same edine »Gaséle« 1.—7. (I. natis, dne 13./VII. 1833. Außerordentl. Beilage zum Illyr. Blatte).

Pred njimi pa imamo sicer še:

- a) [Romeo und Julia]; 29./VI., Illyr. Bl., brez vsakega podpisa; a meni se ne zdi ta pesem do danes trdno izpričana za Prešernovo, zato jo oklepam.
- b) [Sobota sveta: 6. IV. 1833.; Poezije 1847, 132.]
- c) V pismu Prešernovem Čelakowskemu dne 14./III. 1833. oni znani stavek: »... in sraven sim tako sanikarni pifar, de fe mi je ljubesen s' nekakšino Gospodizhno v Gradzu le savolj tega poderla, ker sim ji premalokedaj pifal«. (Zbor. VI. 180.)

Drugega — nič! Vsaj do danes ne. Iz tega sledi, da imamo za ono »Liebesperiode« res le — edine Gazele iz tega leta.

Komu pa veljajo te? O tem pač še ni dvojbil do danes nihče. Saj pa tudi res prejasno govori vsa njih vsebina sploh, čigave so. Posebej pa že kaže to prva gazela kot prolog, ki motivira naslednje gazelice kot posledico spoznanja,

da bi bolj bilo škoda pozabiti njene ga imena kakor imen — vseh drugih slavnih ljubic, ki slové že dolge vekove v slavnih pesmih. Zdi se ti skoraj, ko da že tu Preš. misli in namerava, da bi na kak poseben način ovekovečil njeno ime. Tu ji splete v ta namen prvi venec; a 27./III. 1834. je že na Dunaju nova pesem: poet njen je Slovencezvil že »nov venec«, ki pa nosi naravnost in okrito — črke njenega imena, Venec »Primicovi Julji«. Sodimo sicer tudi, da hoče v gaz. 5. vrstica: »de začnè se léto stárat' zé v Ser pá ni ...« (Poez. 1847. 121) zakrito opomniti Julijinega imena, češ, srpan je — mali srpan ali julij (kar bi se z mislijo tistega verza vjemalo); to ime pa da ima iste glasove ko »Julie«. Odtod da je začetnica v »Serpáni« velika.

No, morda da je takó; a zdi se mi to tu vse le voda v Savo. Saj preveva vendar ista ljubezen te Gazele, ki polni Venec; to je isto čustvovanje in isto hrepenenje tu ko tam; to izprevidiš, če le čitaš obe umetnini sam. Lahko rečemo: če velja vsebina Venca, potem veljajo tudi Gazele — Juliji!

O Gazelah pa vemo dvoje že doslej: a) l. 1834. jih je prinesla Zhbel. IV. (z letnico 1833.); b) 13./VII. 1833. so doživele I. natis. Vemo o njih pa še več: c) bile so že pred 14./III. 1833. v dveh rokopisih Zhbelize IV. —

Odkod izvemo to? Dne 14./III. 1833. piše Preš. o Zhbel. IV. Čelakowskemu, da je prepozorni cenzor Čop zatrl v nji »ljudfke pefmi is Smoletove bere« (Zbor. VI. 179). Dne 16. IV. 1833. pa že roma rokopis Zhbel. IV. vsled šikan Pavškovih na Dunaj, o čemer nam pripoveduje tudi Preš. sam dne 29./IV. 1833. v pismu, pisanem Čelakowskemu.¹

¹ »... Und so ist unser Bienchen am 16. d. M. nach Wien geflogen, woher wir es vor einem Monate nicht erwarten.« 29. IV. 1833. Čelakowskemu (Levec, Lj. Zv. 1882. 51.) V Zbor. M. Sl. V. (132) sem objavil naslovni list in vnanji ovoj Kr. Zhbel. IV., kakor se nam je to ohranilo v Kastelčevem zborniku, v zapuščini Levstikovi. Tam govorim o opazki v spodnjem desnem voglu naslovne strani: »Imprimatur omiss. delet. 26. April 1833.« Tako sem čital to takrat, dasi nisem bil ni tačas na jasnem,

Čop je tedaj že pred 14./III. 1833. zatrl nar. pesmi Smoletove v Zhbel. IV., ker tega dne Preš. že piše o cenzuri Čopovi Čelakovskemu. V Zhbel. IV. pa imamo tudi — Gazele. Moral je torej poet imeti Gazele pred 14./III. 1833. dovršene in jih Kastelcu doposlati gotovoda že vsaj februarja, brže pa še prej. Prešernovi prispevki so namreč morali biti tisto leto posebno zgodni, ker stoje z Gazelami vred na prvem mestu Zhbel. IV. pred vsemi drugimi!

Kako pa naj potemtakem Gazele veljajo Juliji? Njena doba prični vendar šele 6. aprila 1833. Vsaj dne 14. marca 1833., (in še prej) imamo pa Julijine Gazele že v Zhbel. IV., tedaj vsaj tri, cele tri tedne pred — 6./IV. 1833., tri tedne pred tisto »soboto sveto«, ko je poet obiskoval božje grobove po Ljubljani. Nastati so morale potemtakem Gazele že pred 14./III.; ljubezen sama, ki je njih vsebina, ta pa naj je prišla poetu v dušo šele najmanj tri tedne (in celo več ko mesec dni) kesneje, dne 6./IV. 1833.! Živo protislovje!

Toda, je li pa res, da je Čop že do 14./III. 1833. imel s Zhbel. IV. vred v cenzuri tudi Gazele? Izšle so te v Zbel. IV. šele l. 1834. Vemo pa, da je dobil Kastelic junija meseca 1833. svoj prvi manuskript Zhbelize IV., oni iz prvih mesecev

ali čitam prav. Številka »26« je namreč z naglo ohlapno potezo zapisana tako, da družī dvojko in šestico ena sama poteza. Ker pa sem mislil, da bi nad morebitno enojko pač stala pika, čital sem številko za 26. G. L. Pintar sam mi piše svojo misel o tem (19. V. 1906) takole: »Glede datuma: ali 26. ali 16. aprila je odgovor silno težaven, brati bi se dalo eno in drugo... Krivulja v začetku bi kazala na 2, od spodnjega konca naravnost do 6 potegnjena črta pa daje tudi misliti na 1.« — To me je potrdilo, da je pač verovati pismu Prešernovemu ter čitati »16. d. M.« = »16. April 1833.« Ni tedaj to opazka dunajske (Kopitarjeve) cenzure, kakor sem to sodil v Zbor. V., ampak — ljubljanske, ki je odposlala vsled obiska škofa Wolfa pri guvernerju, in: »bei dem Umstande, dass beim ganzen Gubernium ein einziger Gubernialrath krainisch kann«, po nasvetu guvernerja samega, tisti tam zapisani dan — Zhbel. IV. (»corpus delicti«) na Dunaj v Kopitarjevo cenzuro. (Prešernovo pismo Čelak.. 29. IV. 1833.)

l. 1833., spet po prvi cenzuri v svoje roke. Vemo, da so vložili Zhbel. IV. potem spet še enkrat pri ljubljanski cenzuri. Vse to vemo iz pisem Matija Čopa Kopitarju l. 1833. pisanih (Zbor. V. 101—106, 132 in 120).

Mejtem pa so 13. julija 1833. izšle prvič Gazele. Niso li morda dali Kastelcu šele zdaj Gazel, da bi obogatil zdaj šele Zhbel. IV., preden jo pošljejo drugič v cenzuro, s tem novim vencem? Če je bilo tako, potem izgine ono protislovje mej Gazelami in dnem 6./IV. 1833.!

Toda: prvotnega cenzurnega rokopisa za Zhbel. IV. niso predružačili nikoli. Iz česa sklepam to?

- a) Čopovo pismo Kopitarju z dne 17./VI. 1833. ima v pripisku z dne 20./VI. 1833. naslednjo parolo boja z dunajskim cenzorjem: »Die Zhbeliza wird so wie sie ist, noch einmahl so vorgelegt werden, mit der Bitte, man möchte streichen, was man nicht passierlich findet«. (Zbor V. 106). Kar je razprtega, je podčrtal že v originalu Čop sam.
- b) Tista dvojna uradna opazka na ovoju Zhbel. IV., ena iz l. 1833., druga iz l. 1834. priča, da je rokopis Zhbel. IV. bil šel dvakrat, to je obakrat celó z istim ovajem v cenzuro, ne da bi bili l. 1834. kaj predružačili lanski manuskript (Prim. o tem Zbor. V. 132). Dokazuje nam ta ovoj, da so ono Čopovo oblubo o Zhbelizi IV (»so wie sie ist . . .«), vdejstvili resnično, kakor so bili sklenili!
- c) Čop piše Šafariku dne 22./II. 1834. o Zhbel. IV., kakor že vemo, tako-le: »Eine ähnliche Nase (kakor o metelčici) wird sich Kopitar höchst wahrscheinlich hinsichtlich der Zhbeliza hohlen; sein ungläubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben hat hier beym Gubernium selbst Indigation erregt, und wir haben nicht ermangelt, bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses

vierten Bändchens der Zhbeliza dasselbe gehörig lächerlich zu machen, was bey dem Gubernium beyfällig aufgenommen wurde«. (Zbor. I. 131.) Tista beseda Čopova tu o Zhbelizi IV.: »bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses vierten Bändchens der Zhbeliza« nam pač spet potrjuje jasno, da se je zgodilo res, kar je obljubljal Čop l. 1833. (20./VI.) Kopitarju.

Potentakem vstaja ono protislovje mej Gazelami in 6./IV. 1833. z novo močjo in bolj in bolj zmagovito! A dalje:

d) Zakaj so izšle Gazele l. 1833. posebej izven Zhbelize kot priloga Illyr. Bl.-u? Poseči nam je tu v Čopov (in Prešernov) prepis iz l. 1833. s Kopitarjem.

27./IV. 1833. prinese Ill. Blatt konec prve Čopove razprave o črkah: »Slowenischer ABC-Krieg«.

2./V. in 3./V. 1833. pošilja to razpravo svojo Čop Kopitarju.

8./V. 1833. piše Kopitar Čopu že privatno pismo, ki v njem imenuje Čopa na podlagi tiste razprave njegove »sovražnika« svojega; hkrati mu očita že — Zhbelizo IV. in nje nepopolno cenzuro.

12./V. 1833. odgovarja Čop prvič temu pismu Kopitarjevemu, a odgovora tega ne odpošlje. Čop brani tu že Zhbelizo IV. (Zbor. V. 102—104.)

1./VI. 1833. prinese Ill. Bl. odgovor združenih Metelkovcev na razpravo Čopovo. (Nr. 22.)

15./VI. 1833. sledi odgovor Čopov; druga njegova razprava o črkah: »Slowenischer ABC-Krieg Nr. 2«. (Ill. Bl. Nr. 23.)

A zdaj poseže Prešeren vmes — proti Kopitarju. Izdajati prične svoj trosonetni ciklus: »Des Sängers Klage«:

Ill. Bl., Nr. 24 (15./VI.): I. Obschon die Lieder . . .

Ill. Bl., Nr. 25 (22./VI.): Zweites Sonett. Wohl ihm, dem fremd
geblieben . . .

[Ill. Bl., Nr. 26 (29./VI.): Drittes Sonett: Ihr hörtet von der Zwerge
argem Sinnen: . . .]

Tako bi bil moral namreč v tej številki Ill. Bl. slediti zdaj ta tretji sonet te skupine. Toda — ni sledil! Ohranil se nam je le: a) v lit. zapuščini Prešernovi (danes točka 24.), odkoder nam ga je objavil prvič Bleiweis v Letop. Mat. Sl. 1875 (str. 155); in pa: b) v dveh prepisih v »Kastelčevem zbor-

niku«, ki sem jih podal v Zbor. M. Sl. 1903 (str. 145.)* Zato sem ta sonet tu oklenil. Zakaj pa ni tam takrat izšel l. 1833.? Ker je tako odkrito osebno proti Kopitarju, dun. cenzorju ljubljanske Zibelize, da ga cenzura ni pripustila ali pa ga že urednik ni hotel vsprejeti. Bil je pač prehud punctum saliens tega soneta sklep:

»Wie heißt der Wicht?« — »Herr Barthelmä Kopiter«.

»Die Schöne?« — »Krainische Literatur«.

»Der Riegel, der ihm zu Gebot?« — »Censur«.

Med prvim in drugim sonetom te skupine so morali rayno dobiti iz cenzure »ostrizeno« Zibel. IV. In če še ne, pa vsaj v Ljubljani je morala takrat že biti spet; in Čop vsaj je (kot cenzor) do takrat čital že Kopitarjeve cenzurne opazke o nji, ker dne 17./VI. 1833. piše namreč Čop Kopitarju:

»Die vierte Zibeliza ist Hr. Kafteiz noch nicht zurückerkommen, doch habe ich Gelegenheit gehabt, Ihre Randglossen zu lesen, die wirklich merkwürdig sind...« (Zbor. V. 105.)

Seveda je Čop razglasil to Kopitarjevo cenzuro v svojem krogu; in tako so jo v njem že poznali pred 17./VI. 1833, tedaj zatrdno pred sonetom II. (25./VI.) in morda celo dva tri dni pred 17./VI., tedaj še pred sonetom I. že (izšel 15./VI.); vidi se pa, da je vsaj drugi nastal že iz žive ogorčenosti, ki jo je potem do osebnosti poostreno zajel vso zadnji (prepo-vedani) sonet. — Zdi se mi pa vredno pripomniti, da je na mestu tega soneta Prešernovega prinesla tista številka Illyr. Bl. trosonetni nemški ciklus: »Romeo und Julia«, ki je brez vsakega podpisa, a ga pripisujejo (od Marna sem: Jezič. XVIII., 1880., 45.) Prešernu! To mimo-grede.

Kaj pa je nam tu glavno? Da so v Čopovem krogu poznali pred G a z e l I. natiskom tistoletno Kopitarjevo cenzuro o Zibel. IV., ki mu je radi nje pisal Čop že 17./VI. 1833:

* Imenoval sem tam ta dva prepisa — Kastelčeva. G. L. Pintar me je opozoril, ko je došla tista zbirka lic. knjižnici, da je prepis a): Čopov, le z naglo pisavo pisan, prepis b): pa lastnoročno Prešernov. — Nulla dies sine linea!

»Einstweilen sage ich Ihnen soviel, daß ich nicht wohl dulden kann, vor der Landesstelle in dem Lichte zu bleiben, in welches Sie mich gestellt haben« (Zbor. V. 106); a v pripisku k temu pismu dne 20./VI. 1833. že, da si bodo radi Zhbelize poizkušali pomagati na ta način, da jo bodo predložili še enkrat, tako, kakršna je (Zbor. V. 106.); poznali da so tedaj tisto sodbo Kopitarjevo, ki jo 26./II. 1834. Šafariku imenuje Čop »unglaubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen«, in ki o nji še pristavlja: ... (es) hat hier beym Gubernium selbst Indignation erregt«, a katere pa mi do danes ne poznamo še. Vedeli in spoznali so tedaj takrat že, da je Zhbelizi odzvonilo zdaj za tisto leto; in Preš. posebej, da tudi njegovim pesnim. Odtod njegov sonet, ki imenuje Kopitarja »Zwerg«, njegovo delo »arges Sinnen«; in ki spet zmerja njega: »schnöder Mädchenhüther«, »Wicht« — češ, da deva za zapahe — lepotico: kranjsko literaturo, s svojo cenzuro

A kaj prinese tu koj naslednja številka Illyr. Blatta?

III. Bl., Nr. 27, (6./VII.) Kopitarjev znani pamflet o Čopu in Prešernu: »Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit« (aus einem Briefe aus Wien an Herrn M***). —

Ali je zdaj zagorelo nanošeno gorivo v Čopovem krogu! Čop sede in piše koj odgovor. A prej ko ta, izide pa že koj v naslednji številki Illyr. Bl. kot nekak prvi nagli odgovor Kopitarjevemu nasprotovanju ob Zhbelizi IV. posebna priloga — z Gazelami, to največo Prešernovo pesnijo v Zhbel. IV.:

III. Bl., Nr. 28, (13./VII.): »Außerordentliche Beilage zum Illyrischen Blatte Nr. 28. vom 13. Juli 1833. — Gasele.«

In nadalje?

III. Bl., Nr. 29, (20./VII.) — pomeni nekak premor.

III. Bl., Nr. 30, (27./VII.) pa prinese spet v posebni priložbi Čopov odgovor: »Slowenischer ABC-Krieg Nr. 3.« Hkrati pa drugi Prešernov odgovor, znane: »Literarische Scherze in Aug. W. v. Schlegel's Manier von Doktor-Dichter-Prefhern«, — češ, psuj nas tako, pa smo vendarle in se smemo tako imenovati prav resno tudi sami: »Dichter-Prefhern«!

To je nit dogodkov! Preš. je hotel dražiti Kopitarja cenzorja in izplačati ga s to objavo Gazel! Pač pa je imel poet gotovo tudi osebne vzroke zanjo: leto 1833. je bilo

tisto, ko se je Julija — zaročala in, koliker dozdam vemo, tudi zaročila (Ernestina, Spomini 14.). Nekako mudilo se je . . .

Noče pa vse to onega protislovja potemtakem kar nič ublažiti; to govori vse jasno le za dejstvo, da so Julijine Gazele eksistirale že pred 14. marcem 1833., tri tedne in še več — pred »začetkom Julijine dobe«: pred 6. IV. 1833.!

Gazel pa je sedem! In njih oblika je bila že takrat skoraj dobesedno taka, njih jezik takrat že tako nežen in dovršen ko danes: Gazel ni Preš. skoraj nič popravljal ter nič drugačil od l. 1833. do Poezij 1847.; edino le štiri pet mest pravzaprav, a še teh se je komaj dotaknil.¹ Objavi Gazel iz l. 1833. (Illyr. Bl.) in l. 1834. (Zhbcl. IV.) pa nimata ni trohice razlike!

Oblika Gazel je tedaj že prvič, že l. 1833., koj taka, da priča sama o sebi, da pač ni nastala kar v enem tednu, tudi ne v enem mesecu, ampak čistila se pač le polagoma; za tako dolgotrajno nastajanje pa govori tudi arhitektonika vsake posamne gazelice in ona vse skupine gazel kot ene celote. Povrhu pa je vsebina teh sedmero gazelic tako raznolika in tako obila, da pač ni dozorela v dveh treh tednih . . .

¹ Razlike mej l. 1833. (in 1834.) ter 1847. so te: Gazela 1. v. 10: »Blo bi posabiti lhkoda . . .« (1833.); »Bi biló pozábit' škóda . . .« (1847.); Gazela 2: v. 5: Z he v tebe fo obernjeni pogledi . . . 1847: a k v tēbe . . .; v. 7: Al z he deklēta druge ogledujem (1833.); Al, a k deklēta . . . (1847.); v. 10: Kako bi vtrégel ti, fromak ne vem (1833.); Kak bi ti vstrégel, firomák ne vém. (1847.) Gazela 3: vse docela enako. Gazela 4. 1833: v. 2: Pravijo, v ljubēsni moji ni refnize; v. 5: Al poflufhaj mojo fpov'd, in rekla bofh, de . . .; 1847: v. 2: Právjo, de v ljubézni . . .; v. 5: Al poslúšaj môjo spóved, rēkla bóš, de . . .; Gazela 5. 1833: v. 8: De je prozh pomlad nar dalfhi she v Serpani . . .; 1847: De začnē se léto stárat' žē v Serpáni . . . Gazela 6. 1833: v. 4: kōniz léta . . .; v. 5: kupiz; v. 9: Lej takó tvoj pev'z gaséliz . . .; v. 10: . . . ferzé ti mérslo fe ogreje . . .; 1847: v. 4: kōnec léta . . .; v. 5: kúpec; v. 9: Lej tak pévec tih gazélic . . .; v. 10: . . . sercē ledéno se ogréje . . .; Gazela 7. 1833: v. 1: Vem, de vsaki brav'z drugázhi pēfmi moje sódi; v. 9: Jēft pa . . .; 1847: Kdōr jih bēre, vsak drugáči pēsmi mōje sódi; v. 9: Jēz pa . . . — Iz tega se lahko vsakdo sam preveri o resnici. A. Ž.

Od 14./III. 1833. in do l. 1832. pa sta komaj dobra dva meseca. Že smo pa obveljavili, da je moral imeti Gazde Kastelic za rokopisa najmenj v začetku februarja. Kaj sledi iz tega? Da v samem januarju l. 1833. pač ni mogel Gazel poet zamisliti, osnovati in izdelati, ampak da segajo pač, če že ne vse, pa posamne, in če že ne po obliki, pa po zamislitvi, vsebini in arhitektonski zaosnovi gotovoda nele v konec, ampak precej tja vèn v sredo l. 1832.!

2. Venec nas je privedel samo do leta 1833.; a Gazele nas silijo že v l. 1832.! Kaj nam pa prinaša to sámo in kaj nadaljna, p o p r e j š n j a leta?

Situacija vseh, nam znanih dokumentov o ljubezni Prešernovi iz še ostalih, tu vpoštevanja vrednih nadaljnih let je naslednja:

1832:

- a) »Nach Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«. (Zadnje celovško pismo Prešernovo Čopu, nedatirano, a iz dni zadnjega tedna v marcu: 24.—31. marca. — Lj. Zv. 1888. 691.) Komentar k temu stavku je oni sklep pisma Prešernovega Čelakowskemu o »Gospodizhni v Gradzu«, z dne 14./III. 1833. (Prim. str. 128. tega spisa.)
- b) »die Romanze od Dohtarja«: v zadnjem celovškem pismu Prešernovem do Čopa (24.—31. marca); Lj. Zv. 1888. str. 691.
- c) She míru . . .
- d) Astrologam.
- e) Strah. Sonet. (En dan ozhí so vid'le . . .)
Vse tri v Zhb. III., tiskani že do 24./III. 1832. v prvih dveh polah. (Prim. Čopovo pismo z dne 20./24./III. 1832.; Zbor. VI. 186.187.)
- f) » . . . Die Laibacherinnen scheinen mir im Allgemeinen hübscher zu seyn, als die civilen Klagenfurterinnen: jedoch hat eine der letzten einen Eindruck auf mich gemacht, von dem jemand nichts erfahren dürfte«. (Prešeren v pismu z dne 5./II. 1832., iz Celovca Čopu v Ljubljano. — Levec, Lj. Zv. 1888. 568.)
- g) Romanza s shensfkimi afonanzami (kesneje v Zhb. IV.: Rom. od uzhenza): 14./I. 1832. (Ill. Bl. Nr. 2.)

1831:

a) Skupina štirih sonetov:

- α) Ozhetov nafbih imenitne dela . . .
- β) Verh sonza fije sonzov zela zheda . . .
- γ) Tak kakor hrepeni okó zholnarja . . .
- δ) Kupido, ti, in tvoja lepa starka . . .

Zhbel. II. (23./VI. 1831. jo Zhop pošilja Kopitarju: Zbor. V. 98; dne 9./V. 1831. je omenja Čop prvič, v pismu Šafariku, češ, »am zweyten [Bdchen] wird eben gedruckt«: Zbor. I. 101.)

b) Sonet. Verh sonza feje sonzov zela zheda . . . 12./III. 1831. (III. Bl. Nr. 11.)

1830:

Tega lèta nimamo nobene nove ljubavne pesmi Prešernove v Zhbelizi I.; »Povodni mosh« je namreč že iz l. 1826. In oglasil se je poet to leto samo v Zhbel. I., drugje nikjer.

1827: Dekelzam — An die Mädchen. 12./I. (III. Bl. Nr. 2.)

1826: »Lashnivi praktikarji« (kesnejša »Astrologam« v Zhb. IV.) in »Povodni mosh«. Pismo Prešernovo Čopu, iz Celovca dne 13./II. 1832. (Lj. Zv. 1888, 570).

1825: Prophetischer Trost für Traun im Jahre 1825. (sedanja: Zarjovena divčica.) — Kres, III. 1883, 377; Sket, Prešernova »Zarjavéla devičica«.

Ali velja iz teh let morda tudi še kaj že Juliji? Šla je pot našega raziskovanja dotu odzgor (od Venca) navzdol; obrnimo njeno smer tu, ter pričnimo zdaj od spodaj, navzgor — proti méji!

Prešeren je dosegel doktorat dunajske univerze 27./III. 1828. (Diploma, obj. Levec, Lj. Zv. 1888, 302); 1./IX. 1828. je vstopil mladi doktor v odvetniško prakso pri ljubljanskem advokatu dr. Leopoldu Baumgartenu, ter služil tam do 9./V. 1829., kakor o tem priča izpričevalo šefovo z dne 15./V. 1830. (priobč. Levec, Lj. Zv. 1888, 303). Bil je namreč pred 27./IV. 1829. že vložil Prešeren prošnjo, da bi ga pri komorni prokuraturi ljubljanski vsprejeli za neplač. konceptn. praktika; 27./IV. 1829. komorna prokuratura poroča namreč že o tej prošnji guberniju, ki ji 7./V. 1829. že ugodí, nakar dobi Preš. 9./V. 1829. poziv, da dojdí ob 10. uri k prisegi ter da

kaj potem nastopi službo¹. Zato pa 9./V. 1829., kakor smo

¹ Dokumenti za vse to so nam uradne listine, ki jih je obj. Levec v Lj. Zv. 1888. (št. 5., 6., 7.), a odkril jih in rešil nam g. svétnik E. Guttman, sedaj v Gorici (prim. Lj. Zv. 1888. str. 507), kakor tudi en del »Zap. akta Prešernovega« ter ves »Kastelčev zbornik«. Na podlagi teh objav in še one Levčeve v Ljublj. Zv. 1890. (178), ki nam prinaša prošnjo Prešernovo za advokaturu l. 1846., uradno kvalifikacijo o njem ob ti priliki, in še druge tozadevne akte, dobimo to le sliko o službi in o delu jurista Prešerna:

a) »27. März 1828. zum Doctor juris promovirt«; b) »seit dem 1. September 1828 bis 9. May 1829 die Advokaten-Praxis bei mir (t. j. pri dr. Baumgartenu v Ljubljani) genommen, meine Kanzley während dieser Zeit ununterbrochen sehr fleissig besucht...« (Izpričevalo dr. Leopolda Baumgartena z dne 15. maja 1830.; Lj. Zv. 1888. 303); c) »seit 24. July 1829 bis 17. December 1831 (2 Jahr 5 Monate) bei der k. k. Kammerprokurator zu Laibach die Praxis genommen«; d) »sich nach seinem Dienstaustritte in der Kanzley des Dr. Baumgarten... verwendet«; e) »u. seit 1. März 1834 bis gegenwärtig in der Kanzley Dr. Crobath zu Laibach«, t. j. do dne te svoje šeste prošnje za advokaturu, 26. aprila 1846. (Lj. Zv. 1890, 176); f) celovški dekret za Kranj: »Klagenfurt am 27. August 1846.« (istotam); g) ljubljanski dekret za Kranj: z dne 1. septembra 1846.; h) zaprisega Prešernova za advokata v Kranju: »Laibach den 5. September 1846.« (Lj. Zv. 1890.)

Potemtakem bi odšel Prešeren iz Ljubljane lahko že septembra 1846. A s tem se ne vjema dat v Kranju najetega stanovanja: »Miethzins seit 21. Okt. 1846 bis 24. April 1849«, kakor to stoji v listini o dolgovich v »Zap. aktu« na str. 39. Tedaj je prišel Preš. najbrže da šele v oktobru 1846. na svoje novo mesto. V Ljubljani pa so tiste dni ravno pričeli tiskati »Poezije« pri Blazniku, ter jih dotiskali v 1200 izvodih že do 15./XII. 1846. (Računa Blaznikova o tem v Zap. aktu str. 43 in 51). — Napaka je, če tedaj življenjepisci uče, da je Preš. služboval pri Crobathu celih 14 let, in da je od l. 1832. bil koncipijent pri njem (Murko, Ottův Slovník Naučný. XIII. díl. 1898, pag. 411). Bil je najprvo pri dr. Baumgartenu, od 1./IX. 1828. do 9./V. 1829, pa od celovških izpitov (april 1832.) do 1./III. 1834.; tedaj tudi tistega »osodnega« l. 1833. ! Sodim pa, da je Preš. tudi kot praktikant pri kom. prokuraturi (od 9./V.—24./VII. 1829. kot šesttedenski preizkuševanec, česar pa kvalifikacija ne šteje, ter kot zapriseženi vajenec od dne svoje zaprisege: 24./VII. 1829.]Lj. Zv. 1888. 368] pa do izstopa 17./XII. 1831., ali recimo rajši do svojega odhoda v Celovec, t. j. zadnjih dni jan. ali prvih februarja 1832.) delal v dr. Baumgartenovi pisarni o prostih urah ter se živil od tega dela — za tlako pri prokuraturi; sklepam to iz stavka v — poročilu kom. prokuratora z dne 3./VII. 1829. guberniju, naj potrdi zdaj po

videli, Preš. zapušča svojo dosedanjo službo pri dr. Baumgartenu.

Na podlagi teh dejstev je prišel tedaj Preš. za stalno v Ljubljano šele v drugi polovici l. 1828. Zato izključimo lahko vse ljubezenske pesmi njegove že a priori, ki so nastale pred tem časom; tedaj »Lashnive praktkarje« in »Pov. mosha« ter »Dekelzam«, ker o pesmi »Proph. Trost« ni da bi niti govoril tu. »Dekelzam« je že izšla l. 1827., ko je Julija bila komaj v 11. letu. O »Lashnivih praktkarjih« ter o »Pov. moshu« pa piše Prešeren sam dne 13./II. 1832. iz Celovca Čopu:

»Als Jurist des 4. Jahres hatte ich eine Theke Carminium carn. meinen Freunden gezeigt, unter denen mich ein gewisser Trenz, der gegenwärtig irrsinig ist, überredet hat, ich soll solche dem formul. lesen lassen . . . Form. gab mir den guten Rath, ich soll sie ein Paar Jahre liegen lassen und dann die Feile zur Hand nehmen: Quod consilium secutus omnia incendio tradidi exceptis: P o v o d n i m o s h, L e n o r a e t L a s h n i v i p r a k t k a r j i . . . Alle übrigen habe ich als unverbesserlich voriges Jahr verbrannt«. (Levec, Lj. Zv. 1888. 870.)

Bil pa je Preš. četrtega leta jurist od jeseni 1825. do jeseni l. 1826. (Prim. E. L. v Dom in Svetu XV. 1902. št. 5, 317, in L. Pintar, Lj. Zv. 1902, 632.) Julija je bila takrat devetletno otroče.

Ker pa zdaj od l. 1828. potemtakem sploh nimamo ne ene pesmi Prešernove do l. 1830. (Zhbel. I.), a ljubezenske pa še tega leta ne (razun Pov. moža) nobene, prestópimo lahko navzgor kar v l. 1831., a o Juliji ne dobimo še nobene sledu v poeziji Prešernovi.

dobro se obnesli poizkušnji Prešernovo »definitive Aufnahme in besagter Eigenschaft . . ., in welcher ihm der Dr. und hiesige Advokat Baumgarten den erforderlichen Unterhalt für den Fall zusichert, wenn seine eigene Subsistenzmittel während der unentgeltlichen Dienstleistung erschöpft werden sollten« (Lj. Zv. 1888, 365). Zakaj bi mu sicer obljubljal tako podporo? Lahko tedaj pač rečemo, da je delal Preš. od 1./IX. 1828. pa do 1./III. 1834. (5½ let) v Baumgartenovi pisarni, potem pa do oktobra 1846. (12 let) v Crobathovi.

• A. Ž.

Ostaneti nam potemtakem le še dve leti, l. 1831. samo in l. 1832.; to pa je tisto, ki smo je dognali že kot — leto Julijinih Gazel! Tako smo se približali meji.

Zastavim naj tu ob sonetu »Strah«! S tem združim obe še ostali leti v eno skupino.

»Strah« je bilo naslov l. 1832. v Zbel. III. (str. 30) sonetu, ki stoji danes na str. 130. Poezija: »Dve sêstri vidile so zmóti vdáne oči . . .« Ernestina Prešernova misli, da ima sonet poseben pomen z ozirom na mater Julijino, »Julijano Primitz, roj. Hartel«, ki je bila sestra ženi deželnosodnega svétnika Lavrina; pri tem da je bil Preš. nekaj časa domači učitelj poprejšnje čase, še preden je šel na Dunaj; tedaj pred jesenjo l. 1821. najkeseje.¹

Venera bodi Julijina mati; Amor bo torej Lavrinova gospa svétnica! Z Julijo samo pa po tej razlagi sonet nima prav nič dotike.

Čul sem pa tudi razlago, da poet z neko pesniško prostostjo primerja mater Julijino z Venero, a Julijo z Amorjem, češ da materi v poklon; potemtakem bi bilo to nekako »ad

¹ »Julijino mater primerja Prešeren z Venero, poslužujoč se najbrž pesniške pravice pretiranja, ker je bila takrat že blizu svojim petdesetim — svojo petdesetletnico je praznovala l. 1835. ali 1834. — Kmalu po smrti svojega moža pa je bila res mnogooboževana in lepa žena. Ali ni morda tedaj naredila posebnega vtiska na mlado, in za vse lepo tako goreče srce . . .?« (Ernestina, Spomini, 86). Na Šmihelskem pokopališču pri Novem mestu stoji na zapuščenem grobu koj za kapelo ob desni nje steni skromni nagrobnik:

»Ruhestätte der wohlgebornen Frau JULIANA PRIMITZ geborne Hartl, Handelsmanns Wittwe geboren zu Laibach am 27. März 1786, gestorb. zu NeuhoF am 26. October 1855. * Selig sind die Todten, die im Herrn sterben denn ihre Werke folgen ihnen nach, Offenb. 13. 15.

Potemtakem je ućakala svoj petdeseti rojstni dan 27. marca 1835. ter nastopila svoje petdeseto, a preživela in štela šele let devetinštirideset. Koliko je bila njena sestra mlajša? Kedaj je njen mož umrl? Tega do danes še nisem mogel dognati. Sonet naš pa je nastal 1831. najkeseje, ker je izšel l. 1832. v Zhb. III. — Julijana mati=Venera (!) bila je takrat dama v svojem šestinštiridesetem in vdova! A. Ž.

captandam benevolentiam«, da prični pri materi, kdor hoče do hčere! Trivialno.

Po mojem ne velja »Strah« ne Juliji, ne materi Julijani, kakor ne gospé Lavrinovi. Kako to? In komu pa sicer?

a) Sonet pripoveduje:

Srečal je poet »en dan« dve sestri. »Ena nji visoka žena; devica majhine postave ena; obé — lepote cvet, in čast Ljubljane.« Primerilo se je tedaj poetu to v Ljubljani.

In ko je vgledal nju in njuno lepoto, pobegnil je pred njima! Zakaj? Zakar srna, če poprej nekoč ostreljena — poslej kedaj spet vgleda »strelzov trumo seleno«: spomni jo ta stare rane.

Pobegnil tak' fim, kakor ferna plane

Od lozov v' prednih zha'fih osterljena,

Ko sopet strelzov truma fe selena

Prikashe, in je spomni stare rane. (Zhbel. III. 30.).

Ne vzbudi srni to njeno srečanje a) ne stare rane, b) ne strahu stare rane, ampak — c) le spomin na njo. d) Strah njen -- velja pa novi rani, pred katero beži, a rani enaki, kakršna je bila prva, ki jo je izkusila »v prednih časih« na sebi!

In tako, pravi poet, da je tudi ž njim. »V prednih časih« ostreljen pomni te »stare rane« ko srna svoje. In kakšna je bila ta stara rana?

Ranila mene s' o'jstro ita puh'ízo

Kupido strel'z, in mati s' njim njegova. (Zhbel. III.)

Pa se mu »en dan« zgodi, da se zazdi njegovim »zmoti vdanim« očem, ko da vidijo pred sabo kar ta dva strelca —

Ta dva fim mi'lil viditi bogova;...

in vsled te pač pesniški fingirane zmote sta ga oni »dve sestri« spomnili — stare rane, da je kar plašno pobegnil... Odtod njegov — strah.

Drugega čustva svojega pa poet tu ne izreka nobenega. Le »strah« ta. In nekdanji naslov soneta (»Strah«) naglašá res to čustvo kot vsebino te umetnine.

Sonet nam tedaj pripoveduje le spomin o neki stari, a za poeta ne ravno srečni ljubezni, ki mu poslej ni nič kaj v lepem spominu, ampak le kot srni »stara rana«; nič pa ne — o kaki novi. Naglasiti treba to tu. Videli so v sonetu doslej več kot je res v njem; in spet, dosti premalo!

Kaj sledi iz tega — za mater in hčer Primitz?

Julijana in Julija Primitz sta si bili — mati in hči, a ne — »dve sestri«. Julija je bila sicer res »d'viza majhine poštave«, to vemo; a je li bila nje mati — visoka žena? In povrh je bila mati že vdova, a ne žena več.¹

Kaj pa obe Hartlovi sestri? Od teh ni bila tistikrat že dolgo nobena več dekle-devica, ker obe že dolgo poročeni ženi in materi. Saj je Preš. kot gimnazijec baje pri Lavrinovih podučeval že Julijine bratrance! (Spomini Ernestine Prešernove, str. 30.) In izmej njiju naj bi bila katera podobna lahkokrilemu detetu — Amorju, če že prav morda katera ali pa obe — Veneri! Skoraj da — neslano.

Katerima dvema sestrama ljubljanskima pa velja tedaj ta sonet? Nam, ki hočemo umeti Prešerna človeka in umetnika, je to pravzaprav le bolj postranska zadeva. Gotovo, bilo bi prešernoslovju zelo prav, če bi to vedeli zatrdno, o čemer le ogiblremo dodanes. Pričata pa vendar vsaj meni vsebina in ton res o dveh pravih, ne samó po Evi si sestrah. Venera je mati svojega hudomušnega deteta; in vendar poet dvakrat v sonetu živo naglasi, da je bilo mej tema dvema ženskama, ki ju je srečal, razmerje dveh sestra! To je vendar neko nesoglasje v paralelji obeh skupin, na eni strani Amorja in Venere, na drugi obeh sester! In tu da bi bil poet žrtvo-

¹ Levec piše 1879. v Dun. Zv. (str. 53/54): »Po smrti svojega očeta, katerega je izgubila, ko je imela komaj pol leta, in po smrti svojega edinega brata bila je Julija edna najbogatejših deklic ljubljanskih«. Bila je tedaj Julijina mati potemtakem vdova že od l. 1816. ali najkésneje l. 1817. Moji poizkusi, da bi dobil dan smrti Julijinega očeta, so bili doslej vsi brezuspešni.

A. Ž.

val ono enako rodbinsko razmerje mej materjo Julijano in hčerjo Julijo, kakršno ima že mej Venero in Amorjem, kar takó brez posebnega vzroka, na — k v a r svoji paraleli! Saj vzraste iz te neenakosti umetniku velika ovira, ki se ž njo v sklepu soneta ravno kar naravnost bori! Saj mora ravno zato, da to drugačnost rodbinskega razmerja v paraleli svoji preglasi in premaga, da ti ne skali vtisa, poudariti s krepkim poudarkom v koncu soneta poet oni drugi moment, ki na njem slóni vsa paralela: podobnost si obeh skupin po — lepoti:

Sa Amorja imel fim ^{lepo} d'vizo,
Bla Veneri fi, feftra njé! enaka. — (Zhbel. III.)

Iz te umetniške potrebe naglaša poet takó — nju živo lepoto žensko, a ne, — da se pokloni vnanji telesni »ženski lepoti«. Za kaj takega je bil Preš. preglóbok! V vse h poezijah njegovih — ni ne enega takega poklona, najmanj v dobi Julijini! Njegov duh je iskal in opeval v »ženski« vse kaj drugega ko — »lepo stvar« ... Zato pa je siromak moral peti vse svoje žive dni le »nesrečo ljubezni« in moral obupovati ob tem »od Boga prokletem rodu«, kakor pravi sveta knjiga in kakor pojó o tem ravno vse Prešernove Poezije. Ženska je pač — le ženska; ... ni iskati v nji drugega ko — ženske. To je vsebina pesmi Prešernovih! —

Ne; sonet ni nastal v poklon ženski lepoti, najmanj lepoti telesni magari še tako dične vdove Primčeve, ampak v prvi vrsti iz — lepote umetniškega motiva samega na sebi; da ti pred duha kar na hip ko z dletom izkleše poet z živo skupino onih dveh sester — bajeslovne dvojice prelepo skupino; oni grški motiv da ti oživi in utelesi, da mu pod piedistal res kar lahko zapišeš poetove besede: »Kupído strel'c, in mati z njim njegova«. S čudovito plastiko ti dené konkretno pred oko — dve prirodni sili, »dva bogova«, a s t o vsebino: taki ste, da pred njima človek najbolje da kar beži ...

To pa je le eno, a ne edino, zaradi česar Strah ne velja Juliji. Odeta so vanj namreč še globlja dejstva.

b) Dogodilo se je v Poezijah (1847., oz. 1846.) s tem sonetom nekaj posebnega. Postavil ga je poet, po obliki precej prekovanega, na str. 130. v to-le četvorico sonetov na zara-zano mesto:

- α) Očétov náših imenítne déla . . .
- β) Verh sónca sije sóncov céla čéda . . .
- γ) Tak kákor hrepení okó čolnárja . . .
- — — — —
- δ) Kupído! tí in tvôja lépa stárka . . .

Izšla je ta četvorica, kakor vemo, l. 1831. v Zhbel. II.; »Strah« pa eno leto kasneje v Zhbel. III. Ta poetova lokalizacija soneta pa se meni ravno zdi dokazilo in zdi potrdilo poetovo, da umevam njegov »Strah« prav, ker po — njegovo, če pravim, da ne velja ne materi Julijani, ne hčerki Juliji. Zakaj?

Oglejva si to četvorico samo, kot eno skupino zase, takó kakor je izšla v Zhbel. II. l. 1831. brez »Strahú«, ki je stopil šele v Poezijah vanjo!

Jasno kaže prvi sonet (»Očétov náših...«), da je nekak uvod ali prolog tej skupini. Kaj nam pripoveduje? O Prešernu-poetu: da kot pesnik ne bo pel epov, tega naj svet nikar ne čaka o njem, zato da bodo morali priti drugi; on da je le lirik, in sicer — lirik ljubezni. Tako ta prvi sonet.

In kaj pa naslednja dva? »Verh fonza« poje le, da se je poet zagledal v neko gotovo deklè... Ali je ta izmed ljubljanskih gospodičen? Te ogleduje rad še vedno; saj je njih polno ko zvezd na nebu, in pa saj so lepe:

Kar svesd nebó, imá deviz Ljubljana!

Rad ogledujem vaf, zvetezholizhne,

Ljubljankfe, ljubesnive gosfodzihne! (Zhbel. II.)

Toda njemu so brez škode. Saj je zdaj »prizho nje«, ki »ji je, dragi, taka mozh zhes njega dana«, »flep sa

vfe — »zvetezholizhne, ljubljankfke, ljubesnive gofpodizhne«, in za vso njih lepoto. Prav kakor ni zemlji več za lune lepoto in luč, ko sije nanjo — solnce svoje žarke!

Zdi se človeku, kakor da bi hotel poet tu svojo »ferzá kraljizo« deti naravnost v kontrast z ljubljanskimi gospodičnami:

Al' dragi taka mozh je zhes me dana,

De prizho nje fim flep sa vfe devize . . .

z a m a k n j e n v n j e »mili obraz«, kakor je zemlja v s a i z g u b l j e n a v solnce, ko »nazaj pripelje zarja ga rumena« . . .

A hkrati, ko da bi jim hotel tudi povedati, zakaj mu ni mari njih, in zakaj si ne izbira izmej njih nobene, naj jih je prav ko zvezd in naj so prav vse tako lepe! Ogleduje jih, a ne voli nobene, češ: ko luna ste ve, moja pa — ko solnce; zemlja pa ljubi, išče bolj solnce ko luno. Vidi se mi ta do-sedanji poklon ljubljanskim gospodičnam nekaj iste sršenaste nagajivosti, ki je poetu posebno tisti dve leti (1831., 1832.) kar prekipevala . . .

Toda kaj, ali se pač človek tu o b t e m k o n t r a s t u ne spomni »Učenca« in njegove »lepe Rezike nemškute«? In ne potrjuje tega kontrasta li že u v o d n i sonet, kot nekaka dispozicija: »Pojó Krajníz lepoto moje strune, in tvojo zhaft, nevsmiljena deviza...« Ni li tudi tu že mej njo in Kranjicami neko nasprotje? In nele n a d a l j e v a n j e misli! —

Kaj nam pa pove naslednji tretji sonet: »Tak kakor hrepení...« Poprejšnji nam poje, da se je zagledal poet v njeno solnčno lepoto; ta pa izreka že živo hrepenenje poetovo po — žarkih svetlih (solnce!) njenih oči. Išče, čaka, da bi jih te zagledal, čaka tako hrepeneče in še bolj, kakor oko mornarjevo sredi pomorskega viharja tolažilne zvezde na nebu, rešilnih Dioskurov, jasnega azurnega neba, — lepega, spet mirnega vremena! Če njo vgleđa, zvedri se tudi njegovo nebo: umiri se vihar na morju njegove duše, zjasni njeno nebo; potolaži, ublaži se mu duše hrepenenje, žejanje

po lepoti — ob lepoti žarkov njenega pogleda. Samo to, in nič drugega nam ne pove ta sonet o poetu! A mar, da mu ona vrača ljubezen, takó kakor si je on želi? Ali mar pojeta ta in prejšnji sonet srečo ljubezni? Sodi sam, kdor take stvari ume, in rekel bo, da ne. A mar to tretji, sklepni sonet?

Kupido, ti, in tvoja lepa ftarka
 Ne bota dalje me sa nof vodila!
 Ne bom pel vajne hvale bres plazhila
 Zel zhaf shivlenja, ko fromak Petrarka.
 She tridefeto leto prede Parka,
 Nobena me she d'viza ni ljubila. —
 Sato ni dana bla mi pevka shila,
 De vajno zhast bi trobil bres prevdarka.
 Sit, nehvaleshnika! fim vajne tlake:
 Ponuja Temida mi rumenjake,
 Ponuja Evan polne mi bokale.
 Bog vaj' obvar' in vajne ljub'ze sale!
 Mofhniza polna, vina polna kup'za
 Prijatlize mi boti, boti ljub'za. (Zhbel. II.)

Dolži poet tu Amorja in Venero, da ga »vodita za nos«. Poje jima sicer »hvalo«; svojega duha moči prejete je posvetil njima. A ona dva mu obetata za to službo dragoceno plačilo: lepoto ljubezni. A le obetata, obetata... plačila pa le ni in ni. Zato jemlje poet tu srdito in odločno slovo od teh dveh dosedanjih gospodarjev dane mu — pevske žile, češ, preudaril da je sam pri sebi to nakano, ki jo imata z njim, prevarljivca, sebična prekanjenca lepobesednika: hočeta ga oslepariti. Ne bosta! Dolgo zadosti sta ga vodila za nos - - z obljubami, a brez plačila; zdaj pa je vaju spoznal, Kupido! tebe, in tvojo — mater, prekanjenko: ne bosta ga še dalje... »Ne bom pel vajne hvale bres plazhila zel zhaf shivlenja!« On ne! Tako ga ne bosta — kakor sta siromaka Petrarka! Brez plačila vama mora človek služiti — »tlako«. Nobene ljubezni, nobene device še nista pridobila.

da bi ga ljubila; nobene mu še ne vnela, dasi mu teče že trideseto leto. Ali ni že skrajni čas? Rada bi, da bi jima vse dni -- kaj ne! — delal tlako »brez prevdarka«, brez vsakega lastnega premiselka!

Ne. Rajši si sam sebi jasno izračuna: ta služba — je »tlaka«. A zdaj je tlake --- sit. Rajši pojde drugam v službo, svojega duha moči posoditi drugima dvema gospodarjema, ki plačata; slaviti Evana, pet mu zdravice: ponuja mu ta za to polne bokale; služiti zvesto službo Temidi v pravih: ponuja mu ta za to rmenjakov polno mošnjico!

Zato — »Bog vaju obvari, in vajine ljubice zale«, ki mu jih obetata in obetata, a dasta ne; ne bosta več šal praznih izbijala s poetom: »obeti vajni so le prazne šale« (1847.) »Mošnjica polna, vina polna kup'ca«, to so tudi veselja življenja; zato jih pa le imejta samá, kar jih premoreta in delita vidva. Lepa hvala zanje! Živel bo tako brez njih še boljše ...

Koliko vesele mladostne moči in razposajenosti, koliko živega, zlatega humora je tu v tej prvi obliki tega soneta (1831.), kar je vse minilo iz njega v Poezijah 1847.!

Toda, za tem zdravjem — je bolezen. Za tem humorom — globoka težka resnost. Vse to veselje je le navidezno, v resnici pa mu v sonetu duša prekipeva ravno nasprotno neke nevolje. »Es möcht' kein Hund so länger leben!« Ta ista Faustova situacija je tega soneta vsebina pravzaprav. Nekaka že nevoljna srdita nestrpnost! Poet jo izraža kot nestrpnost radi dolge tlake (tističas je bil Preš. neplač. praktikant pri kom. prokuraturi...), tlake, ki sta ga vanjo premamila »lepa starka« — prekanjenka in nje neresno dete ...

Zato pravim: Le duše poetove hrepenenje po resni, globoki, mogočni in čisti ljubezni je vse to, ki naj bi mu dušo prerodila in vzvalovila vso, prežarila jo s čisto in bogato lepoto. In to hrepenenje ga mori in tlači že dolgo v njegovi duši, nezadovoljeno, do nestrpnosti varano, in s tem

stopnjevano, kakor se vidi to iz nevolje, ki ž njo vehementno zmerja Amorja in lepo starko prekanjenko, in ki jima ž njo odreka dosedanjo zvesto službo svojo. Saj mu že teče trideseto leto, a nista mu še in nočeta mu pridobiti nobene device in nobene prave ljubezni . . .

Tedaj: tisto dolgotrajno, tako dolgo že utehe, zadovoljitve, krepke ognjene iskre si želeče in čakajoče, a do danes nevtolaženo, varano, zato bolj in bolj žejajoče hrepenenje duše njegove po močni, globoki ljubezni, ki bi mu pesniško njegovo dušo zgrabila in pretresla z vso dinamiko svojo ter mu jo — odprla, to je — vsa vsebina tega soneta, ki je izšel l. 1831., a nastal, ko je poetu Parka predla trideseto leto: 1830.

Ni pa li to pravzaprav ravno isto hrepenenje duše njegove po globoki, resni ljubezni, ki si je dobilo izraza tudi že v prejšnjih srednjih dveh sonetih te skupine? Ali ne izreka poet istega tu v »Kupido«, le da na drugačen način, z večo vehemenco in nestrpnostjo, kot tretjič, kar poprej v onih dveh, le da to zdaj po nekem izjalovljenem pozikusu že, ki sta ga še z upom ožarjenega opevala poprejšnja dva soneta?

O sreči pa ljubezni ne pojejo ne »Kupido«, in ne srednja dva soneta. Uvodni sonet sam že pravi jasno, da pojo strune poetove (t. j. ti štirje soneti) — »ljubezni vam nesreče«; takó je tedaj ta sonet kot prolog neka dispozicija nadaljne vsebine, in — kjuč za pravo njih umevanje. A najjasneje pa nam razodeva »nesrečo ljubezni« ravno zadnji sonet (»Kupido«), nekak resumé dosedanjih doživljajev in izkušenj te vrste, a hkrati tretja, najvišja stopinja izraza ti isti vsebini, istemu hrepenenju, isti žeji, isti — nesreči ko prejšnja dva. Naglasil sem to nalašč takó na dolgo.

Tako spoznamo vso to četvorico kot eno v sebi sami začeto in v sebi zaključeno celoto, z neko enotno idejo.

Epilog njen je »Kupido«, nje središče — dva soneta, a nje prolog — »Očetov naših . . .«

Zdaj pa za stopinjico dalje!

Če čitaš to četvorico kot celoto zase, začutiš sicer mej srednjima sonetoma neko vez; saj pojeta oba o neki prav določeni »kraljici srca«, ki jo že prvi uvodni sonet loči izmej Kranjic! Ti trije soneti imajo tedaj neke skupnosti in prehode, ki vežejo vse tri v eno celoto. Kar ti sledi četrti! A v njem — nobene besedice več o poprejšnjih sonetov »kraljici srca«, nobenega sledu ne več o tistem hrepenenju po eni »dragi deklici-d'vici«, ampak naenkrat srd in jeza in uporna odpoved pokorne dosedanje službe, odločno slovo — Amorju in njegovi lepi materi; naenkrat kar nasplošna nevolja in nasplošno očitiranje, da — »nobena me s'he d'viza ni ljubila«. — Odkod ta nagli preobrat! Odkod oni jezni humor? Ta nam je za prejšnjima dvema sonetoma prestrm kontrast, prenenaden, prenagel, brez prehoda. Motivacije ni zanj v tej skupini štirih sonetov mej središča tiho srečo še in to jeza epiloga! Kaj se mu je moralo mejtem dogoditi poetu? Nekaj gotovo, a to nič prijetnega ne, nič všečnega mu. A kaj? Iz jeze njegove, da »nobena ga s'he d'viza ni ljubila«, sklepaš sicer lahko, da se mu je morala tista ljubezen srednjih sonetov prevreči v »ljubezni nesrečo«, če bi tega tudi ne napovedoval in ne komentiral že prolog! A kaj se je pravzaprav zgodilo, tega ti ne omeni poet niti z besedico ne. Sam si moraš tu takó ali takó domišljati gotove dogodke, neki razdor te komaj započete ljubezni. A če se ozreš po tedanji dobi Prešernovi, češ, kaj bi utegnilo biti, srečaš izven poezij v zadnjem pismu celovškem (mej 24.—31. marca m. 1832.) skoro neviden, skrit stavek Čopu: »Nach Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«. Nerazumljiv stavek — tako sam na sebi, kakor ti tu stoji brez vsake zveze mej drugimi osebnostmi. Koga je neki imel Preš. tačas v Gradcu, ki bi se mu ne upal več pisati? Tu je edini srečno ohranjeni

komentar temu stavku oni že navedeni sklep Prešernovega pisma Čelakowskemu z dne 14./III. 1833.: »... fim tako sanikarni pifar, de se mi je ljubesen s' nekakšhino Gospodizhno v' Gradzu le savolj tega poderla, ker fim ji premalo-kedaj pifal«. (Zbor. VI. 180.) Nekam naivno se slišijo take besede izpod peresa Prešernovêga v tej priprosti odkritosti, dozdevno brez vse one soli, ki smo je pri njem vajeni v pesmih in pismih sicer. A — dé ne to nič tu; saj r a z j a s n i j o pač pomen gorenjega celovškega stavka! Kdo in kaj pa je bila ta »gospodična v Gradcu«, in kaj je bilo pravzaprav mej njima, o tem nimamo najmanjše vesti do danes; edino ono, kar nam poet sam pove o neki 14./III. 1833. že »podrti ljubezni«, ki pa je bila vsaj leto poprej, o celovski dobi poetovi, tudi že rajnka, kakor nam to izpričuje tisti celovski stavek o »Gradcu« v pismu izmej dni od 24.—31./III. 1832.! To je vse, kar vemo! In to je res kaj malo. Morda se bo zdelo tu še vedno le vprašanje, ali nam je misliti tu na ta graški »razdor«, ki o njem govore p i s m a, ali pa je to kaka druga »nesreča ljubezni«, ki o nji pričajo ti prvi soneti Prešernovi iz l. 1831. Da pa je gotovoda misliti tu na tem mestu mej tretjim in četrtim sonetom te četvorice na neko »nesrečo«, če že ne graške, pa kake druge ljubezni (a katere, če ne graške!), ki bi nam zateknila to sedanjjo vrzel in motivirala jezni humor epiloga, o tem ni dvojbe.

In to praznino, ta prepad brez prehoda, ta nedostatek, sodim, da je v skupini začutil tudi poet sam: o tem naravnost jasno priča ravno sonet »Strah«. Kako to? Zdaj smo tu na pravem mestu! V to zev stopi namreč v Poezijah 1847., a zdaj brez naslova, sonet Strah, ki je izšel v Zibel. III. sam zase kot e d i n i sonet ljubavne vsebine.

Ta sonet — pa je izpoved nekega »spomina« poetovega, a spomina o »stari rani«, ki mu ni nič kaj mil. Zato beži pred novo. Priča je ta sonet o neki nesrečni ljubezni tistih dni; a ta nesreča je takrat, ko poje poet svoj sonet, le še

spomin, in le spomin nanjo, a tako neprijeten, da se izogiblje poet vsled njega kar vsaki taki novi »rani« ... Po kakovosti svoji stoji tedaj ta spomin gotovoda v Poezijah tam v oni zevi na izbornem, na svojem mestu, ko da je ravno zanjo spočet za most čez oni prepad, čez zev, za prehod k oni jezi soneta »Kupido«. Zato sodim: Iz te umetniško-konpozicijske potrebe je zamislil tu Preš. ta svoj sonet, nikakor ne kot izraz žarkega hrepenenja ali žive še boli vsled one »nesreče«, ampak kot — spomin nanjo, a iz teh-le motivov: α) Poet je hotel vsaj opomniti dogodka, ki je njega posledica ona nestrna, uporna nevolja sklepnega soneta »Kupido«; v vsebini ni potem one zevi več, ki prej strmi mej tiho srečo sredine in mej jeznim uporom epiloga. β) Od srednjih dveh sonetov je hotel poet dati skupini tudi nekak vnanji formalni prehod k sonetu, ki ogovarja Kupidina in njegovo mater; zato je tisti dogodek, ki mu je razdril ljubezen, izrazil z motivom one skupine teh dveh bogov. Zdi se potem bravcu ob naslednjem sonetu, ko da povzame poet tam le spet ono misel in oni motiv poprejšnjega soneta ter ga razvija tam le še nadalje; zato se nastopita potem v epilogu Kupido in Venera več tako strmo brez prehoda ko l. 1831. γ) Zapreti je hotel Preš. ono spoznano praznino ter dozoriti s tem ono skupino do umetniško dovršene, enotne celotnosti ter skleniti sonete trdno v eno samo, v sebi skončano umetnino, — za spomenik in pričo eni, prvi ljubezni. — In ta umetniški akt je poet izvršil že l. 1831., ker je sonet v Zbel. III. l. 1832. že izšel.

Več se meni vidi v sonetu zaraditega — Prešerna-umetnika ko človeka, veliko več umetniško velike ko čustvene vsebine; izraz mi je ta sonet v prvi vrsti neke velike originalno Prešernove, umetniško-konpozicijske ideje. In s te strani ga štejem mej največe umetniške ustvaritve Prešernove, ki pomeni tudi po originalnosti svoje snovi, one primere o Amorju in Veneri in o dveh živih sestrah, s katero si je umetnik zajel iz duše oni spomin svoj o »stari rani« sonetu za vsebino, nekaj posebnega.

Potemvsemtakem pa spoznamo pač, da je, in zakaj je, in kakó je »Strah« vzrastel iz one iste, stare rane, ki so nje izraz oni prvotno samo štirje soneti v Zhbel. II. l. 1831., in nikar ne — iz kake nove rane. Kot spomin na tisto davno »nesrečo ljubezni« tiče zato ta sonet v ono skupino sonetov, vzniklih iz neke predhodne, starejše ljubezni, ki se je poetu že podrla, ko mu je Parka predla — trideseto leto. A kako, ne bi li mogli ti soneti biti pa morda že tudi iz Julijine dobe? Po vsem dosedanjem kaže se nam stvar taka: Če »Strah« ne velja Juliji, potem tudi vsa skupina ne.

3. Da pa Strah ne velja Juliji, priča mi še drugi vzrok. — V isti Zhbel. III. ko ta sonet, izšla je l. 1832. še ena ljubezenska pesen: elegija »She míru ferzhnimu nevarne léta«, ki nima tam še nobenega naslova, ampak na njega mestu latinski distih iz Propercija:

Qui nullam tibi dicebas iam posse nocere,
Haesisti: cecidit spiritus ille tuus. Propertius.

Po naše: Ti, ki bahal si, da že ti ne more škodit' nobena, glej, obvisel si; ubit tisti pónos je tvoj.

Že ta naslov ti sam napoveduje — neki dogodek nov, naglašujé ti neki kontrast s poprejšnjo dotedanjo dobo. In kar naslov, pripoveduje ti potem na široko pesen sama. Tega naslovnega distiha vsebino ponove ti doslovno v s o še enkrat stance njene:

»Qui nullam tibi dicebas jam posse nocere«:

She míru ferzhnimu nevarne léta,
Mladofti léta fo flovo jemale,
Domazhe fim lepé posnál dekleta,
Deshél fim ptujih vidil d'vize sale;
Serzá mi proftost vender ni bla vseta,
Mi f'roti fo prevsetne mifli [»spiritus ille«] vftale,
De mal' al' nizm ljubesen ne opravi
Pri t'mu, kdor fe refnizhno v' bran ji ftavi.

»Haesisti« :

Prifhlá je angeljke lepote d'viza —
 Deb' vidil jest ne bil podóbe njéne!
 Rudezhi sor oframoté nje liza,
 In nje ozhí nebefhkih svesd plaméne;
 Vezh sdrav ne bode ta, ki ga pufhíza
 Pogleda biftriga v ferzé sadene;
 O, kdo popifal uft bi ljubesnivoft,
 In kdo nedolshnih perf bi sapeljivoft! —

Nameft ifkat' savetje v' mnosh'zi gofti,
 Ko ti enaka ftala je pred mano,
 Ki je od njé na sadnji petik v' pofti,
 Petrarka! tvoje blo ferze ushgano,
 Pogleda njen'ga vshival fim fladkofti,
 Tak dolgo, de dobil fim ferzhno rano,
 Ki pezhe nozh in dan me bres hladila,
 Kateri najd'ti ni nikjer sdravila.

»cecidit spiritus ille tuus« :

Ne omezhé je liza obledéne,
 Ne pefem shaloftnih glafovi mili,
 In ne ozhí od fpanja sapufhêne,
 Solsé ne, ki is njih tekó po fili;
 Vefelje, mir sbeshala fta od mêne,
 Obúp topí ferzé, ker fe ne vfmili. —
 Tako, kdor miſli terdno ftati, páde;
 Nevarno gledat' je dekleta mlade.

Sklep :

Satorej, komur mar je proftoft slata,
 Zvetezhih dekliz naj ne ogleduje;
 Ozhefa bla mirú fta moj'ga tata!
 Na fvoje naj pogléde vedno zhuje;
 Ozhí odpró ljubesni dur' in vrata,
 Skos té fe nafha pamet premaguje.
 Kdor ne verjame téga, bres deb' svedil,
 V' nefrezhe moje revesh bo sabredil.

1832: Zhb. III. str. 18—20.

Očitno je, da si je Preš. vzel Proporcijev distih za motiv ter razvil in razplel zvesto iz njega svoje stance, a obrnil v njih vsebino distiha doslovno na sebe in svoj doživljaj; spominja te ta način onega arhitektonskega principa v španski glosi, ki si vzame za svoj tema pa neko štirivrstično štrofo, in ki iz vsakega nje štirih verzov razvije po eno desetvrstično štrofo z dotičnim verzom samim za sklep. In res, hodila je Prešernu ravno tisto leto, ko je izšla ta breznaslovna elegija v Zhbel. III., po glavi ravno ta arhitektonska ideja: zlagal in zložil je tisto leto znano svojo »Gloso«, ki je stala 1833. l. že v rokopisih Zhbel. IV. (Prim. Zb. M. Sl. V. 131).

Arhitektonika je potemtakem jasna.

Uvod: stanca 1;

Jedro: stanca 2, 3, 4; ---

Sklep: stanca 5.

Človeku se zdi na prvi pogled čudno, ko vidi v tej elegiji neko razblinjeno mnogobesednost v zadnji stanci; sam ne veš, zakaj ni Preš. te štrofe kar opustil. Zahteva simetrične arhitektonike, ki hoče »jedro« zaobjeti z eno stanco kot uvod in z eno na koncu kot sklep, ti razloži to posebnost. Pripomnim naj še, da imamo tu v tej elegiji sorodno arhitektoniko kakor v oni prvi petorici sonetov kot eni celoti. Tudi tam stoji za — prolog: — 1 sonet; osrednje jedro obsega tri take enote: 3 sonete; epilog sklepa objem te sredine, odgovarjajoč prologu, spet: z 1 sonetom:

Prolog: sonet 1;

Jedro: sonetje 2, 3, 4;

Epilog: sonet 5.

Izšla je ta elegija leta 1832. v Zhb. III., ki je bila dotiskana meseca junija tistega leta; 15. VII. 1832. jo že ima Čopov brat Janez v Milanu, in se že zahvaljuje zanjo bratu (Preš. alb. 760). A vemo, da je Čop poslal prvi dve poli, ki obsegati ravno Prešernove prispevke, že 24. III. 1832. dotiskani Prešernu v Celovec (Zbor. VI. 186. 187.), nakar mu Preš. odgovarja v zadnjem, tistem nedatiranem pismu celovškem

(mej 24.—31. III.), kjer našteva tudi tiskovne napake svojih pesni v tistoletni Zhbelizi (Lj. Zv. 1888. 691). Pa vemo še več o nji. Dne 13. I. 1832. piše Čop Šafařiku:

»... Kräjnřka Zhbeliza, von der das 3. Bdchen schon vor längerer Zeit der Censur vorgelegt, aber noch nicht erledigt worden ist« — (Zborn. I. 120).

Če je pa bilo ž njo tako že 13. I. 1832, morala sta biti cenzurna rokopisa že spisana še v s t a r e m letu, da sta mogla ob novem potem koj v cenzuro! Morale so potemtakem vse pesni tiste Zhbelize III. eksistirati vsaj že v drugi polovici l. 1831., mej njimi tudi »Strah« in »She miru«. — To je prvi fakt.

A tudi po vsebini imata »Strah« in »She miru« svoj stik. Prva stanca naravnost povzame misel Strahú: poet naglašá v nje uvodu, da se je ljubezni »resnično v bran stavil«, in da so mu zato že »s'roti prevzetne misli vstale, de mal' al' nič ljubezen ne opravi« pri njem. Sonet Strah pa ima kot glavno misel ravno to, da nam priča o poetu, kako se ta plašno izogiblje vsaki kaki novi ljubezni in da beži naravnost pred vsako tako nevarnostjo.

Takoj po prvi pa stopijo nadaljne stance v k o n t r a s t s sonetom. »Strah« priča o neki poetovi prostosti srca, ki je noče izgubiti; tedaj — kar oni verz prve stance: da »srca mu prostost ni bila vzeta«, čeprav so miru srčnemu nevarna leta, mladosti leta, jemale že slovo. Kar čuj strmo nato, v živem kontrastu k poprejšnji dobi »prevzetnih že misli« in »prostosti srca«, krotkoponižno izpoved nove, nenadne resnice: »Haesisti!« Obvisel si... »Prifhlá je angeljske lepote d'viza — Pogleda njen'ga vshival fim sladkořti tak' dolgo, de dobil fim ferzhno rano, ki pezhe nozh in dan me bres hladila...« (Zhb. III. 18. 19.) Živo in jasno naglašá tu poet neko novo fazo svojega dušnega življenja, v nasprotju s poprejšnjo, staro; neko novo rano tu opeva in odkritosrčno izpričuje, da ga zdaj »peče noč in dan brez hladila«.

To je tisto, kar je v »She miru« že nova vsebina in o čemer ni v »Strahu« še nič sledu! — To je drugi fakt.

In komu veljajo te elegične stance in z njimi ta nova doba? Pojó nam, da se je pričela poetu ta nova faza v cerkvi — kakor nekdanj Petrarku. Venca uvodni sonet pa pripoveduje ravno tisto: »Ko je stopila v cérkev razsvetljeno, v sercé mi padla ískra je ognjéna, ki vgásnit' se ne dá z močjó nobêno«. (Poez. 132.) To je ravno glavni motiv tistega soneta; in zdi se, kakor da bi bil hotel poet sam s to istostjo nekega značilnega motiva v obeh umetninah naravnost spojiti te stance in oni sonet, ter jasno izreči, da velja ona elegija eni ter isti ljubezni ko ta sonet. Venec sonetni nam pa pove z imenom, kdo je bila ona, ki je stopila tisti dan na Trnovem v cerkev razsvetljeno! »She miru« — velja brez dvojbe že — Juliji! — In to je tretji fakt.

In kaj sledi iz vsega tega? a) Da »Strah« še ni iz te nove faze, ki o nji poje »She miru«; ampak iz one dobe, ki jo slika prva štrofa te elegije, in ki stavijo sedanjo fazo kot novo njene nadaljne stance v živ kontrast proti oni prejšnji kot dobi »srca prostosti« in »prevzetnih misli«; b) če velja pa ta nova doba Juliji, tedaj ne velja še njej — »Strah«; c) če pa ne velja Strah Juliji, tedaj ji tudi ona četvorica sonetov iz l. 1831. (oz. 1830.) ne, ki je postavil vanjo v Poezijah sam Preš. ta sonet za prehod mej 3. in 4. sonetom! d) potemtakem je ta petorica, ta pesen o veliki žeji in velikem hrepenenju Prešernove duše po resni, živi, globoki ljubezni — izraz neke faze v njega dušnem razvoju, katera leži pred Julijino dobo, prav kakor stoji teh pet sonetov v celoti Poezij pred Julijinimi soneti.

Tu je tedaj dokaz o Strahu in oni četvorici — že dognan!

Če se pa tu spomnimo, kako piše Čop o rokopisu Zhbe-lize III., ki je v nji izšla prvič elegija »She miru«, že dne 13. j a n u a r j a 1832. Šafařiku, da je šel Ms. »vor längerer Zeit« v

cenzuro (Zbor. I. 120), prisilijo nas te stance, ko so nas Gazele že v l. 1832., še za eno leto niže: tja v l. 1831. kot leto, ko je poet že mislil na Julijo in ji zložil že to elegijo po motivu Propercijevega distiha; in sicer nas to prisili — najmanj tja v leta 1831. drugo polovico. Saj so vendar take stance nastale in sploh mogle nastati pri Prešernu pač šele, ko je njih vsebina in čustvo bilo že v poetovi duši, in ne — prej kar tako iz rokava; in naj Venca uvodni sonet kar že hoče govori o 6. IV. 1833. leta.

4. Pravilnost teh izvajanj pa mi naravnost potrjuje še en historičen dokument: »Romanca od Dohtarja«.

Izšla je ta prvič v Zhb. IV. l. 1834. (str. 12, 13.). Bila je tedaj v nje rokopisu že pred pomladjo l. 1833. (ker 14./III. 1833. že Preš. piše Čelakovskemu o Čopovi cenzuri Zhbelize IV.) A vemo še več. Romanca ta je bila že l. 1832. v rokopisu iste Zhbelize III., ki je prinesla »She miru« in »Strah«, in ki o nji poroča Čop Šafariku, kakor ravnokar rečeno, dne 13. januarja 1832. že, da je šla »vor längerer Zeit« v cenzuro. Tudi »Dohtar« je tedaj že iz leta 1831.!

Odkod vemo to o romanci? Preš. sam priča o tem v tistem nedatiranem pismu celovškem iz l. 1832. Tisto pismo pa je iz dni mej 24./III. in 31./III., tedaj iz zadnjega tedna meseca marca 1832. Toliko se da določiti iz vsebine pisma samega¹. Preš. piše tam Čopu: »— Dass ihr die Romanze od

¹ Dne 20./III. 1832 piše namreč Čop Prešernu iz Ljubljane, da mu danes ne more poslati še njegovih poezij iz Zhbel. III. v odtisku; »der erste Bogen wird erst Abends fertig; mit der Post vom kommenden Samstag aber schicken wir Dir die beyden ersten Bogen zu, oder noch mehr, wenn deine Sachen mehr einnehmen sollten«. Ta sobota je bila dne 24./III. 1832. Čop pa ni tega svojega pisma odposlal ta dan. Zamudil je pošto. In takó ima ta list pripisek z dne 24./III., to je z dne »prihodnje sobote«: »Laibach 24. März 1832. Die neuliche Post habe ich versäumt; ich fahre also heute fort...« Ta dan pa je Prešernu dodal nemško razlago neke separatno izišle Zupanove čestitke »Liubimu Joshi Pocliucarju sdravie.« (Zb. M. Sl. VI. 186.) In Preš. odgovarja na to ravno v tistem nedatiranem svojem pismu o tem Zupanovem nestvoru: »Jakons.

Dohtarja unterdrückt habet, ist mir recht, denn es schickt sich doch nicht für einen Poeten von meinen Jahren so kindisches Zeug den Leuten aufzutischen«. (Priobč. Levec, Lj. Zv. 1888. 691.) In to pravi Preš., ko govori o prvih dveh tiskanih polah Zhbel. III., ki mu jih je 24. III. bil odposlal Čop iz Ljubljane, in ki v njih zdaj Preš. ni našel svojega Dohtarja! Iz tega je spoznati, da je v rokopisu Zhbelize III. bila, in — da mu je ni črtala cenzura, ampak Čop ali pa urednik Kastelic, pač na Čopovo besedo, šele, ko je šel rokopis v tiskarno in je Preš. bil že v Celovcu; tedaj, kakor se zdi, kar vprek njegovi misli in nameri.

Tako nam vse to Dohtarja premakne iz l. 1834., ko je izšel, v isto leto 1831., ki smo je spoznali za leto stanc »She

Gratulation habe und hätte ich niemanden lesen lassen ...«, le k večjemu Smolnikarju in Slomšku bi jo pokazal; a še tema dvema je ni hotel: češ: »die zwei aber kaum so liberalen Sinnes seyn dürften, um so was zu verdauen.« (Lj. Zv. 1888. 691). Tudi našteva v tem pismu Preš. tiskarjeve napake v svojih poezijah, (kakor stojé res še danes v Zhbel. III.) Oboje to dvoje nam že datira na eno stran pismo Prešernovo: nastalo ni pred 24./III. 1832., t. j. pred dnem pisma in odpošiljatve Čopove, ampak po tem dnevu. — V istem pismu pa govori Preš. še o drugi čestitki Zupanovi: »Ejusdem auctoris Gratulationscarmen in Schmidburg vide ultim. Carynth., hat hier sehr missfallen. Die deutsche Übersetzung ist kanibalsch.« (Lj. Zv. 1888. 691). Ta čestitka je v celovški »Carinthije« izišlo vezilo (v slov. originalu in nemškem prevodu): »O godi Jega Ekzfelenzije... Baron Joshef Kamilo Shmidburga...« — »Zur Geburtsfeier Sr. Excellenz des Herrn Herrn Joseph Camillo Freiherrn von Schmidburg...« Izšla je ta prigodnica ravno tisto soboto, ko je Čop pošiljal in poslal iz Ljublj. Prešernu prvi dve poli Zhbel. III. (24./III. 1832). Ker pa Preš. tu imenuje tisto Carinthijo, ki je v nji izšla ta klasična Zupanova »pesen« — z a d n j o (»vide ultim. Carynth.«), ni tedaj izšla dotlej, ko je poet pisal to pismo kot odgovor na ono Čopovo z dne 24./III., še nobena nova številka Carinthije za ono z dne 24./III. 1832. Bil pa je ta list takrat tednik, ki je izhajal vsako soboto (»Sonnabend«). Pisal je tedaj Preš. ta svoj odgovor Čopu še pred prihodnjjo, 13. štev. tega lista, to je ono z dne naslednje sobote 31./III. 1832. S tem je pismo datirano na drugo stran. Nastalo je mej tema dvema številčkama Carinthije, po 24./III. in pred 31./III. 1832.; to je bil pa ravno za dnji teden m a r c a.

A. Ž.

miru«. Nastati je moral najkésneje v drugi polovici tistega leta, če je bil v rokopisu Zhbelize III., ki o nji piše Čop 14./I. 1832., da je šla že pred precejšnjim časom v cenzuro.

In kaj nam ta romanca kot listina izpričuje?

»... ferzé le sa-te ushgano,
Ti sheli v' ljubezni flúshit';
Bres pokoja to sa tabo
Vódi mi poglede, mifli
In nogé s mozhjó nesnano,
Koder hodifh tí, deviza,
Mlada rosha, ferze drago!« — (Zhbel. III. 13.)

A kdo je ta »devica, mlada roža, serce drago«? Komu veljajo ti ogovori poetove duše?

Sama o sebi pripoveduje deklé, da ima neko staro, a bogato teto, ki bo ona njena — dedinja; sama pa da je premlada še, »de bi pifmo shenitvanjko fe pifalo«.

Dohtar — pa nam v svojem odgovoru pove o nji še več:

»Je v' fheftnajftimu ref létu
Se moshiti fhe prekmalo —
De te ljubit' ni presgodaj,
Tvoji mi pogledi prav'jo...«

(Zhbel. III. 13.)

Nam je tu le mar, ali velja ta romanca Juliji že, ali še ne! Dohtarjeva »mlada roža« je, kakor sam poje, v — 16. letu. Rodila se je Julija 30. (ali 31.) maja 1816.¹ Prestopila je torej tisti dan maja 1. 1831. iz dovršenega petnajstega v svoje šestnajsto, ki jej je teklo od 30./V. 1831. — 30./V. 1832. Za tega Julijinega šestnajstega leta pa je tista Zhbel. III. v roko-

¹ Korš pravi, da se je J. rodila 31. maja 1816. (str. XXII.) Tako uči tudi Levec (Zv. 1879. 53.), in tako stoji tudi v matrikah stolne cerkve Šenklavške: 31. Mai 1816. Na grobu pa ima Julija na Šmihelskem pokopališču pri Novem mestu, kjer ležita mati Julijana in hči njena pl. Scheuchenstuelova, skromen neznaten kamen s tem napisom:

»Julie edle v. | Scheuchenstuel geb. Primitz, | Präsidentens-
Gattin | geb. am 30. Mai 1816 | gest. am 2. Februar 1864. | Sie ruhe im
Frieden!«
A. Ž.

pisih ravno nastajala, dá, celó v natisu svojem že skoraj dozorela! V njej pa je bil — vsaj o Silvestrovem 1831. tudi že Dohtar.

Romanca je izraz neke — nove ljubezni. Po svojem dogodku, ki ga opeva, je odkrita, a prva izpoved dohtarjeva o njegove duše čustvovanju do te šestnajstletne rože mlade. A kdo je ta »dohtar«, in celo ta »jezični dohtar«, vidi že oko samo: pravi dohtar Prešeren. Značilno je, da ga ženska ogovori s tem socialnim naslovom njegovim; pomeni to nekaj, če poet to stran, to svoje socialno ime naglašá tu v prvi izpovedi te ljubezni svoje.

Ravno ta nova ljubezen, ki jo izpoveduje romanca, pa je nam važna; kot novo in »prvo« jo izpričuje tudi še tista rahla, a mirna nežnost, in v nji tisti dih upa sicer, a tudi še negotovosti... Ni prezreti tu, da pusti ona dohtarjevo izpoved — brez vsakega svojega odgovora! Tudi to ima tu svojo vsebino. Pomeni namreč, da pušča dohtarja mlada roža — v negotovosti; isto tedaj, kar izreka jasno l. 1833. (ozir. 1832.) gazela 2: »Oči sim tvoje prašal...«

Neka nova ljubezen tedaj tu, — kakor v stancih »She miru«. In to tako v dveh pesmih, v obeh enako, ki sta obe iz istega leta: 1831.! Komu pa veljaj sicer »Dohtar«, če ne Juliji, ki je bila tiste mesece res ravno v šestnajstem!

Zdi se mi pa še nekaj drugega tu dobra priča. Zakaj je Čop Prešernu l. 1832. zatrl Dohtarja, ko je bil poet v Celovcu; in kakor se zdí, kar na svojo roko, ne da bi Prešernovega privoljenja kaj čakal! Preš. sicer to odobruje, a kako! Ali bodi res dovolj resnega vzroka v njegovi motivaciji: »...denn es schickt sich doch nicht für einen Poeten von meinen Jahren so kindisches Zeug den Leuten aufzutischen?« Zakaj pa je potem ta isti »kindisches Zeug« vsilil l. 1833. v rokopis prihodnje Zibelize (IV.), in pustil l. 1834. tudi res natisniti je, da je izšla romanca na str. 12/13? Saj je

bil takrat dve leti še celó starejši že ko leta 1832.! In vendar... Kaj, da se mu zdaj ni več zdela — »kindisches Zeug«?

Ni pač resno vpoštevati tedaj tiste opazke Prešernove o zatrtem Dohtarju iz l. 1832. Pisal je tisto pismo svoje o jako kritičnem času, tisti teden pred svojimi celovškimi izpiti. Zato pa je obsojal in v nič deval sploh vse svoje pesmi (nele Dohtarja) tisti teden; tudi Soldaško, Že miru, Strah, Astrologe in Sršene, vse po vrsti. In vendar je Soldaška n. pr. izmej najlepših in najbolj dovršenih Prešernovih, ki se kosa z najboljšimi iz zadnje, najzrelejše dobe njegove. Psuje jih »Cantilenen«, »diese Liedlein«. Ej, bila mu je pred očmi resnost situacije: prihodnji teden izpiti, znati pa še pol tvarine ne! »Wenn ich diese Liedlein mit meiner gegenwärtigen Prüfung in Verbindung bringe, so fange ich an, an mir selbst zu verzweifeln, ob ich jemals gescheidt werden werde. Künftige Woche melde ich mich zur Prüfung, bis nun bin ich noch nicht mit der Hälfte der Materie fertig.« (Zadnje celovško pismo njegovo; Lj. Zv. 1888. 691.) Tako obsoja pesmi in samega sebe. No, — pač: »te besede je govoril v jezi svoji — tisto uro...«

Vzroki, da so mu Dohtarja tisto leto črtali kar sami v Ljubljani, so bili pač drugi. Dohtar, celo »jezični dohtar«, postopa za mladim dekletom v tisti pesmi, ki poje tudi celó »o dedini bogati« njeni, sicer res da le — po teti, ne po materi... In to dekle bogato, »mlada roža, serce drago«, je v šestnajstem letu!

Besede so res dovolj jasne!

Tudi se človeku skoraj zdi, da odkriti verz: »de te ljubít' ni prezgodaj« nekako že meri na neko jasnejšo mu pričo nego so le pogledi njeni, ki mu v pesmi to dokazujejo... Pripoveduje nam Ernestina, da je bila 1833. Julija že zaročena s pl. Scheuchenstuelom, ko je njena mati prišla k Primčevim (Spomini, 14.) Kedaj se je zaročila, tega nam ne ve povedati; tudi nam sicer žal da to ni znano do

danes.¹ Vendar bo skorajda verjetno, da je o postajanju naše romance (v drugi polovici l. 1831.) zahajal že kaj v hišo o šestnajstem letu Julijinem plemeniti gospod, ki je bila ž njim zaročena l. 1833., tedaj morda že v svojem sedemnajstem letu, če se je zaročila pred 30./V. tistega leta; a če ne, pa gotovo da ne dolgo po dovršenem sedemnajstem. Pač so si potemtakem s Scheuchenstuelom bili v drugi polovici leta 1831. vsaj znanci že kaj... In morda — se je tudi že kaj govorilo, da zahaja ta in ta v hišo, kar je utegnil slišati tudi »dohtar« ...

¹ Tominšek govori tudi o tem v svojem »odlomku« na str. 547. Lj. Zv. 1905.; pripoveduje tam po Ernestini o nekem mladem doktorju, ki je »po ostrem spopadku silno razburjen ostavil hišo; Julijin brat je tekel za njim in je hotel v Ljubljano«; (kdo? brat ali doktor?) »Julija je jokala, pa doktorja ni bilo več blizu. To je pripovedovala — žal, dokaj nejasno — Ani Jelovškovi Primčeva hišna, ki je nad 20 let služila pri hiši. »Ko bi pa vendarle bil Prešeren ta doktor«, vprašuje pisateljica »Spominov« (str. 87.)« — Res: do tu gre Ernestina; a pristavlja, da doktorjevega imena hišna ali ni vedela. ali pa ga ni hotela povedati (str. 87). Tominšek pa gre dalje; vzame to opombo o Prešernu že kot fakt ter konkludira na podlagi tega: »Ta afera je bila menda nekako v začetku leta 1833.; od druge polovice leta 1833. do 1835. leta pa Prešerna tam ni bilo k hiši; tedaj je bila tam Ana«. Ta sklep pa je napačen. V Ljubljani pri oo. frančiškanih imajo župne matrike »defunctorum«, kakor mi poroča g. p. Severin Fabiani, te-le date o bratu Julijinem:

»Name und Beiname des Verstorbenen, dessen Alter und Confession: *H[err] Johann Primitz, ledig, 19 J. alt, katholisch.* Wohnung: *Kapuziner-Vorstadt, Nro. 43.* Krankheit und Todesart: *Ablagerung des Krankheitsstoffes auf's Gehirn.* Versehen: *Hl. letzte Ölung.* Der einsegnende Priester: *P. Felician Rant, Guardian und Pfarrer.* Tag und Jahr des Todes: *28. März 1832.*« —

Kar je v latinici, je v matriki tiskano: kar leži, pa pisano; izimši lastna imena. — Potemtakem ni mogel brat Ivan teči v prvi polovici l. 1833. proti Ljubljani; izdahnil je že l. 1832. Izvaja je Tominškovo je tedaj nepravilno. V Spominih pravi Ernestina o tem bratu Ivanu, da »je Julijin dvaindvajsetletni brat umrl na sušici« (str. 13). Matrike govore, da je bil devetnajst let star o svoji smrti; o bolezni nam ne povedo pravzaprav pa nič jasnega. Tominšek govori, da je bil brat Julijin visokošolec (str. 547). V matrikah ni o tem nobene beležke, kaj je bil, ko je umrl. Vprašanje je tedaj tu še odprto.

A. Ž.

Preodkriti podatki o — »roži mladi« v Dohtarju zde se mi, da so bili Čopu prejasni, zakar je črtal tisto leto to romanco, češ, kaj bi si s temi »otročarijami« (»kindisches Zeug« je Prešernov izraz!) spravljal prijatelj brez potrebe na vrat takih vplivnih ljudi zamero. V zobe se je bal Čop, da bi znala dati ta pesmica blebetavi, omejeni Ljubljani Julijo, tega otroka še na pol, ki je »igrala lani še med otroci« . . . Dobro leto kasneje — ni imela več takega odkritega pomena; zato jo je pripustil v Zhbelizo IV. Isti se mi zde tu razlogi Čopovi proti Dohtarju, kakor kasneje l. 1834. v Zhbel. V. proti — Vencu!

S tem pa smo dohnali: a) »Dohtar« in »She miru« pomenita v poeziji Prešernovi neko razdobje: novo pomlad pričnjata, tisto dobo, ki jo je poet sam ločil v svojem življenju in (v svoji poeziji posebej) ter jo označil Vrazu kot svojo »Liebesperiode« (l. 1837.) In sicer ste te dve pesmi prvi nje glasnici, pred njima dvema pa še nobena ne. b) Sonet »Kupido« pa, in ž njim šaljivka o »Učencu« ter »Strah« kot tretji zaključujejo navzdol neko drugo, predhodno dobo, ki je bila nekaka pripravljavna doba umetniku Prešernu za poezijo Julijino; lep, krepak sklep ene skupine sonetov je tisti jezni humor soneta »Kupido«, a hkrati pa sklep ene cele dobe v Prešernovem življenju.

Dognal sem dokaz o tem že ob vsebini elegije »She miru«; a — »Dohtar« mi ga je le podkrepil, potrdil mi njega pravilnost.

* * *

Ne zdi se mi skoraj, da bi bilo potrebno o edini nam še preostajajoči »romanci o učencu« razpravljati kaj več. Določil sem ji že trdno mesto, češ, da sklemeta s sonetom »Kupido« ono dobo, ki leži pred Julijino. Izšla je 14./I. 1832. v Illyr. Bl.-u, ter je tedaj vsaj iz druge polovice že leta 1831., kakor »Dohtar« in »She miru«. Po času bi lahko veljala že Juliji, toda ne — po vsebini! Že tisti humor, tista nje šalji-

vost zlata jo loči od vseh onih, ki tičejo novi ljubezni poetovi¹. Prejasno pa govori konec o neki poprejšnji, zdaj »na pepelnično jutro« že skončani historiji mej »učencem filozofije« in — mlado deklico nezvesto... ki mu jo je pust poročil.

Si omoshil drago ljub'zo,
Mojiga ferzá kraljizo,
Lepo Resiko Nemfhkúto...

(Prvi natisek, l. 1832.)

Ali ni, ko da bi ti hotele te besede potrditi, kar smo domnevali o »kraljici srca«, ki ji velja prva četvorica sonetov iz l. 1830., a izišlih l. 1831. v Zhbel. II.? Tu in tam »nesreča ljubezni«. Tu in tam isto ime: »srca kraljica«. Že sem tam naglašal, da čutim na dveh mestih tiste skupine neki kontrast mej to »srca kraljico« in a) Kranjicami, b) posebej — ljubljanskimi »gospodičnami«. Tu pa — odkrita beseda, da je »draga ljub'za, mojiga ferzá kraljiza — (lepa Resika) — Nemfhkuta«! In ni li tedaj vse to táko, da te nehote spomni — »Gospodične v Gradcu«? Zato se mi zdi, da odtu naprej ni več vprašanja, da nam je misliti ob oni četvorici, oziroma

¹ Da je umeti to romanco kot šalo in humor, kot jezo na pepelnično sredo zjutraj, ko kolne »učenec filozofije« pust, — o tem nam priča podčrtna, lastna Prešernova opazka, ki jo ima ta pesem v prvi objavi v Ill. Bl. 14./I. 1832: »Da dem Verfasser der gegenwärtigen Scherzromance (podčrtal se to jaz!) mehrere Lobsprüche wegen der im letzten illyr. Blatte vorkommenden trefflichen krainischen Uebersetzung eines dalmatinischen Gedichtes zu Theil geworden sind, solche ihm aber nicht gebühren, so findet er sich veranlaßt, die Leser dieses auf die Verschiedenheit der beiderseitigen Namensschiffen aufmerksam zu machen«. — Preložil je namreč Zupan v št. 4. kratko pesnico, ki jo je »pel pred sto letmi po dalmafhko Ivan Ivanifhevizh... Pokrajnzhil Pr.—n.«. Prinesla je ta prevod potem 1832. tudi Zhbel. III. na prvem mestu: »Predgovor dalmafhkim pesmam Ivana Ivanifhevizha, imenovanim Kita zvetja rasniga. — Pokrajnzhil S.« Zdi se, da je hotel namenoma tu hudomušni Zupan Prešernu mešati predivo. Zato se je podpisal »Pr.—n.«, kar pomeni »Pr[of. Supa]—n.«, kar pa čitaš tudi lahko »Pr[e-pher]n«; odtod potem, da je Preš. objavil svojo šaljivko in dodal ji

petorici sonetov — na »podrto ljubezen« graško. Na »dohtarjevo« do Julije gotovo da še ne! A potem pa na katero, če ne na tisto »učencevo« do — Rezike Nemškute! Vidi se mi zato ta »romanca o učencu« osebno lirski, radi česar jo je tu vpoštevati.

Ne tako pa romanca o »Turj. Rozamundi«. Ta ni izraz nikakega poetovega čustva do neke gotove »deklice« — »kraljice srca«, ampak le izraz nekega njegovega nazora o ženski nasploh. Zato nisem niti v pregledu dokumentov o ljubezni Prešernovi upošteval te romance leta 1832. ob Zhbel. III., kjer je izšla prvič. Enako tudi ne »Hčere svèt« (Zhbel. II. 1831.), ki je le umetniško-metriški poizkus v — španski asonanci

Dokončano. Iz vsega tega pa določam:

a) Misel na Julijo zasledujem daleč takraj l. 1833. v poeziji Prešernovi, dol do l. 1831., in sicer tja nekako v njega drugo polovico. Dokument o tem je »Dohtar« s svojo v pristni številki izraženo kronološko določbo o šestnajstem letu njegovega dekleta; na drugo stran pa dejstvo, da je bil »Dohtar« v Zhbelize III. rokopisu, ki je dne 14./I. 1832. bila že dalj časa v cenzuri.

b) Docela se strinja s tem oni drugi dat, ki nam ga prinesó prvič l. 1847. Poezije, ozir. njih rokopisa l. 1846. Stance »She miru« so namreč dobile tu nov naslov: »Pèrva ljubézen« (str. 104); izgubile pa svoj distih. Ta novi naslov pa je tudi jasna kronološka določba. Te stance so namreč morale nastati, kakor smo dognali, l. 1831. In poet nam tu zdaj sam jasno izreče kot vsebino elegije ono dejstvo, ki smo jo že sami razbrali iz njenih verzov: glasnica je neke nove dobe. »Pèrva ljubézen« potrja, da je tisto leto, ko je pesem nastala, v poetovi duši bila — prva ljubezen, namreč ne prva sploh (imel je poet vsaj graško nemškuto poprej!), a pač pa prva — do Julije! Takó je umevati to pristno narodno frazo, ki jo imajo elegiji za naslov Poezije 1847.

c) Strinja se enotno z Dohtorja in Pèrve ljubézni datom tudi dan tistega prvega pisma celovškega, ki ga je pisal Preš. Čopu. Tam imamo znani stavek o vtisku neke mestne Celovčanke na poeta in o »nekom«, ki bi o tem ne smel izvedeti ničesa: »... einen Eindruck von dem jemand nichts erfahren dürfte«. (Lj. Zv. 1888. 568.) Dan tega pisma je peti februarja 1832. Bila sta Dohtar in Pèrva ljubézen takrat prišla že v manuskriptu Zhbelize III. iz cenzure in bila že na poti v tiskarno. Obe tedve pesmi pa veljati kot prvi — že Juliji. To smo dognali.

Tominšek pravi, da je »dokaz ex silentio« — a priori nezanesljiv. To je živa resnica! Hkrati izpodbija to mesto Tominšek s tem, »kar je poglobitno: Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833)«. In tu si kliče v potrdilo te resnice Korša za pričo: »(gl. Korš XXXIII.)« Vse to tako v Lj. Zv. 1905, 547. Pa ga je zvodilo spet enkrat visoko ime! Že Levec je l. 1879. (str. 54) pri nas govoril o tem pismu prav tako ko še zdaj te nove kritike, le v toliko boljše, da se ni opiral na letnico 1833:

»Pred seboj imam pisma, katera je l. 1832. pisal Preširen iz Celovca Čopu v Ljubljano. V teh pismih mnogo govori o ženskih: o Ljubljančankah in Celovčankah, o Kranjicah in Korošicah, o gospé Langusovi itd., a Julije ne omenja niti z eno besedico ne. In vendar mu je bil Čop najboljši prijatelj, ki je znal vse skrivnosti njegove; in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Preširen svojo Julijo že v pesmih slavil in prepeval.«

Tominškov nauk ni tedaj nič novega, ampak stara tradicija. Jaz pa vprašam: Ali imamo tu res takov pravcati »silentium«, ki dela dokaz nezanesljiv? Le stikov si treba in komentara poiskati, in beseda ti potem izpregovori jasno: Prešernov »jemand« z dne 5./II. 1832. krije misel o Juliji!

Vprašanje je namreč to: Ali misli ta »jemand« graško gosposodično, ali morda Julijo, ali pa — kako tretjo?

Če bi 5./II. 1832. ta nežna obzirnost veljala še graški, kako se potem vjemaj to z onim drugim stavkom, ki je tudi o nji, in ki je — komaj dober poldrugi mesec mlajši: »Nach

Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«! Poznamo ga že, da je iz zadnjega celovškega pisma Prešernovega Čopu, iz dni zadnjega tedna meseca marca l. 1832. — Če veljaj namreč oboje graški, pripetiti bi se bilo moralo mej prvim in drugim vendar nekaj, kar bi bilo razbilo to razmerje; pripetiti torej po 5./II. in pred 24./III. 1832., ravno za Prešernovih celovških dni samih. Pa da bi potem ne imeli v pismih poetovih do Čopa o tem ni besedice? A utegnilo se nam je katero izgubiti. Dobro. A ni li pa neverjetno, da bi bil Preš. o čem takim Čopu govoril v enem samem pismu? A so se li pa morda ravno tista pisma vsa izgubila, ki so kaj govorila o tej zadevi? Preštudiraj tisto korespondenco Prešernovo, in preveriš se, da je ta skrajnost — nemogoča. Povrhu se nam kažejo tisti dnevi v Celovcu zdržema mirni za Prešerna; Zhbeliza III., poezije njegove zanjo in njih osoda, sonet o Kopitarju, metelčica in druge take slovstvene stvari, to so mu teh dni edina skrb, ter nad vsem — izpiti. Ne moti mu jih pa nobena taka afera.

In pa še nekaj! Prešeren omenja v zadnjem pismu celovškem Čopu Gradca tako čudno lakonski. To nam priča, da je stvar tu obema davno znana, sicer bi Čop ne mogel umeti tega stavka. In vendar je moral Preš. pač presoditi, da ga Čop bo! Toda, kako bi ga ta sploh mogel, če — bi bil doživel Preš. prav za tistih celovških dni svojih to, kar je ljubezen razdrlo, a bi o tem novem celovškem doživljaju svojem Čopu nikjer ničesa ne izporočil prej? Ne mogel bi ga umeti, kakor ga mi ne moremo tako samega, brez komentarja v slov. pismu Čelakowskemu z dne 14./III. 1833. o »ljubezni z nekakšino Gospodično v Gradcu«. In pa, če bi se vse to primerilo Prešernu tiste dni, bil bi vendar vtisek še živ; ali bi bil li potem Preš. Gradca omenil kar takole mimogrede, le z dvema besedama? Neverjetno.

In tisti različni ton obeh stavkov iz iste celovške dobe pač tudi priča nekaj. Tisti nežno skrivajoči »jemand« govori

o nekem tihem, rahlem upu ter o nekem stalnem, dasi še mladem čustvu, ki je skrivnost šele dveh prijateljski si zvestovdanih, vse zaupajočih si duš, in ki je sicer ne pozna še nihče. V tistem »jemand« je polno neke nežnosti in obzirnosti, ki priča, da poet ceni dotično osebo. — Stavek o Gradcu pa je tak, ko da se je ž njim poet dotaknil nečesa starega, preživelega, a sicer — neprijetnega: kar tako mimo shtiti poetova misel ob tem spominu!

Potemtakem sklepamo lahko, da veljata ta dva stavka d v e m a različnima osebama. Stavek o Gradcu neki že pokopani »ljubezni« (pismo Čelakowskemu!); stavek s tistim »jemand« pa neki živi, nežni, na pol šele porojeni — rani. Tam je zašlo nekaj v Gradcu, tu pa ko da vstaja neki mlad, nov zor ... prav kakor govorita o tem nežni Dohtar in moralizujoče premišljujoča Pèrva ljubézen; — in ta »jemand« je prav iz tistih dni, ko je Čop črta l Dohtarja Prešernu, ki mu ga cenzura — ni. Čop je že vedel, zakaj ...

Radi te istočasnosti onega »jemand« in Čopove črte preko Dohtarja — je vsaka misel o kaki tretji ljubezni, ki bi ji mogel veljati ta »jemand« in njegova nežna misel, kar naravnost — nezmisel, če govorimo o Prešernu!

d) Strinja se z vsem tem tudi Prešernov dat o »podrti ljubezni z gospodično v Gradcu« — zaradi prezanikrnega dopisovanja. Kako to? Dat ta je štirinajsti dan m. marca l. 1833., dobre tri tedne pred tistim šestim aprila 1833. Po vsem dosedanjem je čustvoval poet ob dnevu tega sloven. pisma Čelakowskemu že skoro dve leti za Julijo. Imela je takrat njegova poezija že v t e m čustvovanju svoj vir, in zajel si je dotedaj poet iz njega že vsebino Dohtarja in elegije »She miru« (l. 1831.), posebej pa »Strunam« in Gazele (1832.); te so bile 14./III. 1833. že dolgo v rokopisih Zhbel. IV., ki je ravno tiste dni šla že iz cenzure Čopove v roke revizorja Pavška h guberniju. Vsa ta nova poezija iz Julijine dobe [Dohtar, Strunam, Gasele] je torej šele nameravala ravno

tiste dni v javnost; izšla je bila edina ena šele dotlej, le »She míru«, sicer nobena, ki bi veljala Juliji; Dohtarja je v Zhbel. III. bil zatrl Čop. Prvič pravzaprav je imela potemtakem priti v Zhbelizi IV. sedaj l. 1833. na dan — Julijina poezija, in prvič torej tudi stopiti sedaj, a to po dnevu sloven. pisma (14./III. 1833.), pred oči Čelakowskemu.

Čelakowski pa je bil Prešernov prvi javni kritik, še — pred Čopom; objavil je svojo oceno v ČČM. že v zadnjem kvartalu l. 1832. In imel je poet od takrat o njem veliko vero, ter kazal do njega veliko zaupanje. To vidiš posebno iz pisma z dne 22./VIII. 1836. na onem mestu, kjer mu piše o Kerftu svojem; sodil je, da mu bo Kerft umel vsaj on, ki je pokazal toliko finega čuta za njegovo poezijo, ko so mu jo doma vsi prezirali in devali v nič; a umel da mu bo tudi Kerft drugače kot so mu ga doma, ter znal umevati tiste opazke njegove o domači sodbi — kot žgočo ironijo . . . Bilo je poetu torej pač tudi zdaj na skrbi, da bi umel kritik njegov prav to novo njegovo poezijo Dohtarja, Strun in Gazel, ki naj bi mu prišla v najkrajšem času s Zhbel. IV. v roke. Zato je porabil Preš. zamudo svojega odgovora, da kar takó mimogredé opozori še pravočasno kritika v sklepu pisma na to — novo poezijo, a to s tem, da mu pove, kako in zakaj se mu je »podrla v Gradcu« poprejšnja ljubezen ter se s tem skončala stara doba. Pove mu tedaj poet s tem intimnim dogodkom iz svojega osebnega življenja hkrati neki dogodek iz literarnega svetá, ker iz svoje poezije. Hotel je Preš., da vedi Čelakowsky, ko mu dojdejo n. pr. Gazele, da te niso več iz istega vira ko poprejšnje dotedaj izišle pesmi erotične, posebej oni soneti v Zhbel. II., ki je enega izmed njih (»Tak kakor hrepení . . .«) češki kritik v svoji oceni celó počešil. Ta vir da je že usahnil, sedanje pesni pa da mu tekó iz druge — rane . . .

Potemtakem krije ta navidezno tako prazni stavek o »podrti ljubezni« vse kaj drugega ko to vsebino. Kaže se

očesu takó brez vse soli Prešernove, da te kar preseneti; v resnici pa izporoča ž njim poet Čelakowskemu neko i n t i m n o literarno vest, ter se potemtakem tudi v tej dozdevno tako osebni notici ne premakne s stališča literarnega pisma »od mojiga in drugih pifarjov pozhenjanja« (Zbor. VI. 179). Zato je ta stavek za naše vprašanje dvojne važnosti: α) Dne 14./III. 1833. je izporočil Preš. Čelakowskemu že to vest o podrti poprejšnji ljubezni svoji, ter s tem vest — o n o v i d o b i . . . In ta je veljala, kakor pričajo tistočasne poezije njegove, — Juliji. Potemtakem imamo v tem stavku lastno poetovo besedo, ki nam priča, da ni mogla Julijina doba pričeti šele — 6./IV. 1833.! Le umeti treba govorico Prešernovo! β) Preš. imenuje tu izrekoma »ljubesen s' nekakfhino Gofpodizhno v' Gradzu«, češ, ta da se mu je podrla . . . In to takó, ko hoče Čelakowskemu izporočiti vest o sedanji, n o v i d o b i svojega duševnega življenja in svoje poezije! Ne pove li s tem pa Prešeren sam, komu je veljala prej š n j a erotična poezija njegova? S tem nam Preš. sam po moji misli podkrepi ono dosedanje naše izvajanje o poeziji prve, pred Julijino ležeče dobe kot poezijo ljubezni — z lepo Reziko nemškuto, ki jo stavi poet v onih pet sonetih v kontrast s Kranjicami in Ljubljankami.

Sklep:

Letnica 1833 je kot letnica prve ljubezni do Julije potemtakem — p a d l a. Pričetek te dobe Prešernove nam je iskati v letu, ki ga določa letnica »P è r v e ljubézni« : 1831.

Zakriči pa vsled tega bolj ko sicer dozdej ono protislovje tega rezultata z odkritim in jasnim kronološkim datom v Venca uvodnem sonetu: 6./IV. 1833.! Kako odpreti to strmo zagato?

III.

Dognali smo, kaj **ni**, dognati nam je še pozitivni del problema: kaj pa je ta letnica v Prešernu? To je drugo vprašanje našega raziskovanja.

»V sonetu: ‚Je od vesel'ga časa teklo leto‘ Preširen celo sam pravi, da se je bil še le 1833. leta prvič zaljubil v Julijo.«

Tako razlaga tisto letnico našo prof. Stritar l. 1866., v podčrtni opazki na str. 7 svojega predgovora k Levstikovi izdaji Prešernovih Poezij v Wagnerjevem Klasju (gl. tudi: Stritar, Zbr. spisi V. 66). In ker je Levstik vsprejel to opazko, kaže pač to, da je soglašal; izrazil pa je s tem svoje enako umevanje soneta! Sicer ni nikoli nikjer govoril sam o tem.¹

L. 1879. piše o Prešernu prof. Fr. Levec v Dun. Zvonu. A ne dotakne se te letnice, niti njenega soneta; pač pa pravi na str. 54., govoreč o Juliji ter pismih Prešernovih Čopu iz Celovca pisanih l. 1832., da v njih ne omenja Julije niti z eno besedico ne: »... in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Preširen svojo Julijo že v pesmih slavil in prepeval«. Zdi se tedaj, da Levec tu v tisto letnico Prešernovo »1833« ne veruje; vendar se ji je izognil.

Leto kesneje modruje Edward Samhaber (Preširenklänge. Laibach, 1880) Nemcem tu o Prešernu tako-le:

»Es war Charsamstag des Jahres 1833. Man wanderte von Kirche zu Kirche, um den Erlöser zu schauen, der im heiligen Grabe lag. Der Klang der Osterglocken mag auch in dem Dichter jene wundersame Empfindung hervorgerufen haben, und wie in des Kindes schönster Zeit rief es ihn zum Grabe des Herrn. Er trat in die helldunkle Kirche — da schlug ihm aus zwei Mädchenaugen ein Feuer entgegen, und begraben

¹ Sicer je že prof. Janko Pajk govoril 30. maja 1864. v Gorici, (a objavil potem svojo »besedo« v Novicah 1864. št. 24.) o »Preširnu in Petrarku«, ter izrekel tudi to-le:

»Kje, kedaj in kako se je v Preširnu plamen vnel, to nam pripoveduje v sonetu na 132. strani. Od tiste dobe so se vse pesnikove misli okoli edinega uzora jegove ljubezni sukale...« (Izbrani spisi. V Mari-boru. 1872. str. 131., in Novice, 15. VI. 1864., str. 192.).

Na str. 132. (seve: Poezij, 1847.) pa stoji ravno ta naš sonet. Potemtakem je J. Pajk še pred Stritarjem izrekel tisto sveto vero v ta sonet. Toda on ni vplival nič na daljavo; šele Stritar je s svojo študijo o Petrarku zasejal ta nauk ter zavezal ljudem misli. Zato omenjam Pajkove »besede« tu pod črto.

A. Ž.

war die Ruhe seines Herzens« (str. 20) — In sledi za potrdilo »prevod Prešernovega soneta: »Am heiligen Grabe« (str. 21).

In prof. dr. Fr. J. Celestin pravi l. 1881. (France Preširen. Vienac 1881. broj 46, str. 736):

»Uskrsnu subotu, u 10 sati u jutro opazio pjesnik u trnovskoj crkvi (u Ljubljani) dva oka »čistog plamena« te zapala mu srdce iskra koja se utrnuti nedade«. Letnici sami se tudi izogne! Sonet pa umeva popolnoma po Stritarjevo.

Leta 1882. je izdal dobršen del Poezij (ne vseh) v češkem prevodu J. Penížek (»Bánsně Františka Preširna. Přeložil a životopisem básnikovým opatřil Josef Penížek. 1882. v Jičíně.) Na str. XXIII. življenjepisa pa stoji:

»Preširen prý již na gimnasiu studuje v Lublani zamiloval si začku svoji Julii Primicovu, dceru bohatého obchodníka, což ovšem není naprosto nemožno, básnik však sám čas a místo, kdy a kde poznal a zamiloval si sličnou rusovlasou Julii, určitě projevuje ve znělce, jež počíná se slovy: Let osmnáctset od těch prošlo časů . . ., která jest ohlasem Petrarkovy znělky »Era 'l giorno« (l. 3.), čemuž přisvědí laskavý čtenář srovnaje s ní ohlas Čelakovského téže znělky z r. 1820. vytištěný ve spisech básnických na str. 232«.

In Poljak docent Jan Leciejewski fantazira v svojem spisu: »Franciszek Preszern, poeta słowieński« (»Ateneum«, pismo naukowe i literackie. 1900. Rok XXV. Tom IV. Warszawa. Pag. 545—562):

»Tymczasem talent poety rozwijał się coraz bardziej. Jak u Mickiewicza, tak i u Preszerna przyczyniła się do tega miłość nieszczęśliwa. Wybraną przez poetę dziewczicą była 17-to-letnia Julia Primicówna, córka bogatego kupca lublańskiego; obdarzona niezwykłą urodą, wykształcona, ale dumna, zimna i wyrachowana, zwracała ogólną uwagę na siebie. Poznał ją poeta przy grobie Chrystusa w wielki piątek roku 1833. Zmrok kościelny, świece, jarzące na ołtarzu, cisza i urok miejsca podniosły jeszcze jej piękność, spotęgowały blask niebieskich oczu i połysk jasnych włosów, tak, że sprawiła na pocię niezatarte wrażenie«. (p. 553.)

Vseučiliški prof. ruski, Korš, uči v Predgovoru svojega prevoda vseh Prešernovih poezij (Stichotvorenija: Franca Preširna. Moskva 1901.) tako-le:

»Прежде всего — онъ самъ заявляеть въ sonetě 6, что влюбился въ Juliju, увидавъ ee тогда чутъ ли не въ церквыj разъ, в Strastnuju subbotu 1833 g.« -- (p. XXII.)

In na str. LX. govori o Venca uvodnem sonetu kot šestem v Poezijah ter ga razlaga tako-le:

»6 (1847) — točnoe opredělenie vremeni i obstanovki načala svoej ljubvi kъ Julii — vъ desjatomъ času utra Strastnoj subboty (31 marta = 7 aprělja) 1833 g., vъ Ternóvě, predměstě Ljubljany. . . . Očevidnoe podražanie sonetamъ Petrarki I 3 i 157; Petrarka vljubilsja vъ Lauru vъ pervomъ času utra Strastnoj pjatnicy (6 aprělja) 1827 g. vъ Avinjoně, vъ cerkvi sv. Klary (vpročemъ město onъ ukazyvaetъ ne vъ stichachъ, a vъ proze, po-latyni).«

In na str. LVI sodi Korš, pač na podlagi tega soneta, celo o Pervi ljubezni že, da ne velja — Juliji, ampak samo nekakovi deklici (»po vremeni — ne sъ Juliej«). To sem že omenil.

Pa spet na str. XXXIII. istotam:

»Čto do ssylki na to, čto Preširnъ vъ svoichъ pis'machъ kъ Čopu vъ 1832 g., govorja o mnogichъ ženščinachъ, ne upominaetъ o Julii, to eto obstojatel'stvo obъjasnjaetsja vpolně zajavljeniemъ samogo Preširna, čto onъ vljubilsja vъ Juliju vъ 1833 g., kogda ona, kakъ možno dumatъ na osnovanii »Doktora« i »Gazelej«, vъ pervyj razъ pojavilasъ vъ obščestvě«. (!) —

Enako tudi Hudec v svojem spisu v »Slov. Přehleda« letniku III., št. 9. l. 1901. (Dr. France Prešern. 1800—1849. Jeho život, doba a básnické dílo.«) na str. 419:

»Jako Petrarka Lauru a Kollár Mínu poznali v chrámě, tak Prešerna, jenž o bílou sobotu chodil po kostelích lublaňských, zvábil s jinými křesťany Boží hrob do nešťastného chramu trnovského, kde nastal mu počátek hofe pro dvě oči jasného plamene. Sotva vkročí do svatyně, přichází za ním dívka a »Ko je vstoupila v cerkev razsvetljěno, v srcě mi padla iskra je ognjěna, ki vgasnit' se ne dá z močjo noběno«. Po způsobu Petrarky básnický udává Prešern i rok i hodinu chvíle té (zde bylo to r. 1833 o 10. hod. dopol.) . . .«

In tudi doktor Fr. Vidic je šel radoverno za drugimi; vsprejel je namreč takemu umevanju popolnoma soglasen X-ov prevod v svojega nemškega Prešerna (»Fr. Prešeren, Poesien«, Wien 1901); s tem je odobril to isto umevanje ter izrazil hkrati tudi svoje. Ni si namreč mogoče misliti, da bi bil vsprejel prelogo, ki bi o njej sodil in vedel, da je vsebinski napačna. Sonet slove:

Seit jene Zeit verrauscht, die wunderbare,
 in der Hosannah Engelszungen sangen
 in Bethlehems Gefild, waren vergangen
 zweimal neunhundert dreiunddreißig Jahre.
 Charsamstag war's; auf jeglichem Altare
 war Gottes Bild zu schauen grabumfängen;
 die Gläub'gen betend in die Kirchen drangen;
 Trnovo! hin gieng ich zu Gottes Bahre.
 Trnovo! Unglücksort, zur zehnten Stunde
 hat Unheil, Schmerz geschlagen mich in Ketten;
 es drang der Strahl aus reiner Augen Grunde.
 Als in die helle Kirche sie getreten,
 erlitt mein Herz die schwere Liebeswunde,
 und keine Macht der Welt mehr kann mich retten.

»Poesien«, p. 122.

Nadalje A. Aškerc (Prešernove poezije. V Ljublj. 1902., XX.):

»Zaljublil se je bil v krasotico Julijo, kakor sam pripoveduje v enem svojih sonetov, na veliko soboto v trnovski cerkvi ob božjem grobu l. 1833.«

In istega leta razpravlja Pavel Grošelj v Zbor. M. Sl. IV., 42., kako je Petrarka preložil simbolično začetek svoji ljubezni tja ob črnopregrnjeni božji grob . . . kakor Prešeren:

»Tudi Prešeren na sličen način opeva svoje prvo srečanje z izvoljenko; sledeč Petrarki je tudi on v velikem tednu iskal osodepolnega dne, ko ga je ranila ljubezni puščica, da s tem bolj označi nesrečo tega dne: Je od vesel'ga časa . . .« Sledi potem ves ta sonet o l. 1833.

Ernestina Jelovšek, 1903:

»Kakor sam pripoveduje v nekem svojem sonetu, prišlo mu je leta 1833. na misel opevati trgovčevu hčer 'Primčevo Julijo'. — (Spomini na Prešerna: str. 13).

In, kakor rečeno, prof. dr. Tomišek (1. IX. 1905. v Ljublj. Zv.):

»Iz soneta 'Je od vesel'ga časa' namreč vemo, da se je Prešeren zaljublil l. 1833. (toliko mu smemo verjeti!) . . .« Str. 548.

In dalje:

»Pintar . . . je dognal . . . nedvomno, »da je bil sonetni venec po zimi l. 1834. že spleten«, seveda morda celo malo prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl, je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljublil in vsaj po zimi 1834. l. je spleten sonetni venec.

Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna prihiška zveza!« (548). — Sic!

In spet na str. 547.:

»... kar je poglavitno (gl. Korš. XXXIII.): Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833)«. —

Srb nadalje Pavle Popović, univ. prof. slovan. lit. v Belgradu (»Franja Prešern«. — 1./X. 1905.):

»Kao Petrarka koji je prvi put video svoju Lauru u crkvi i zabeležio datum toga vidjenja u jednom sonetu, tako je i Prešeren, koji je Petrarku dosta čitao i na njega se ugledao, video Juliju prvi put u jednoj crkvi, na veliku subotu 1833, kao što je i on zabeležio u jednom svom sonetu«. (Srpski književni glasnik, XV. knjiga broj 7., Beograd.)

In l. 1905. docent dr. A. J. Jacimirskij v štev. 8. revije »Slavjanskija Izvěstija« (v članku: »Francъ Prešernъ i ego lirika«. 653—675):

»... въ 1833. г. происходитьъ событіе, окончателъно заставившее увѣрывать поэта, что »все непрочно въ жизни сей«, i настроить лиру сообразно съ такимъ состояніемъ духа. Это событіе — несчастная любовь поэта къ дочери ljubljanskago kupca Primca, Iuliji Primcevoj, дѣвушкѣ крasivoj...« (str. 659).

Sami krepki akcenti one naše zagate!

In mnogoštevilni ti glasovi — vsi ko en glas! Namnožiti bi se pa dalo teh glasov še dosti, če bi človek hotel vpoštevati vse feljtone in listke po raznih slov. in neslovenskih časnikih. Druga čnega umevanja tiste letnice pa nisem našel nikjer, ni na enem samem mestu ne, ampak povsod to isto modrost, dasi sem prečital še več virov kakor jih tu navajam.¹

¹ Naša slovstvena zgodovinarja prof. dr. Glaser in prof. dr. Sket nimata nikjer in besedice ne o tem sonetu, ne o njega letnici, ne o datu prve ljubezni do Julije. Tako tudi ne E. Gangl v svoji otrokom (!) iz Levca prepisani brošuri »Slava Prešernu« (1905), a niti ne »največi« naš poznavatelj Prešerna dr. J. Prijatelj, dasi je spisal že več celotnih živopisnih črtic o njem (Oesterr. Rundschau 1905, 45; Slavjanskija Izvěstija 1905/6, Nr. 5 i 6). — Pač pa ima prof. dr. Sket v »Slov. slovstveni Čitanki« (1906.) na str. 242. pod Sonetnim vencem Prešernovim letnico — 1834., s čemer je dokazal, da gre tudi on brez svoje misli za drugimi!

Enako ne omenijo te letnice ni tega soneta naslednji a) češki članki: Richard Klas (»France Prešeren. Listek na jeko mohylu. Feuil-

A kje ima ta soglasnost kritike svoj vir? V Stritarjevi razlagi Prešernovega soneta, ki je bil Stritarju in za njim vsem drugim brez izjeme historična listina. In ginljivo je, ko vidiš, kako si ni prav nihče upal odstopiti od Stritarjeve besede o tej letnici doslej. Vseh dolgih 40 let sèm prav nihče! Toda: Stritar je bil — prvi; ta je delal sam! A drugi pa ... vsi za njim! Prepisovali so, brez lastne — misli!

Tozadevni historični dokument pa je ta-le sonet:

Je od vesel'ga časa têklo léto,
 Kar v Bétlehemu angeljcov hosana
 Je oznanila, de je noč končana,
 Drakrát devétstó tri in trideséto.
 Bil vél'ki téden je: v sabóto svéto,
 Ko vabi mólit bôžji grôb Kristjana,
 Po cêrkvah tvójih hôdil sim, Ljubljana!
 V TERNÓVO, tjè sim úro šel deséto.

leton«. »Lumir« XXIX. 1900/1 str. 135); — nadalje v reviji: »Česká Revue«, Ročník IV. 1900/01. (»František Prešeren. K slavnostním dnům slovinského národa podává Dr. Josef Kárasek.«) Číslo 4, str. 393—401; precej površen pregled življenja in del poetovih; Číslo 5, str. 546—554; precej podroben opis »Prešernovega albuma«. — Nadalje: »France Prešern. K památce stých narozenim jeko podává Gabriela Preissova«. (»Osvěta«. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice; redaktor a vydavatel Václav Vlček; ročník XXX. Díl II. 1900, číslo 12. str. 1064—1070); nedostatná sličica o poetu! — Nadalje b) naslednji polski: Justin Feliks Gajslar (»Franciszek Preszern. Notatka jubileuszowa«; v listu »Prawda«, red. przez Aleksandra Świątochowskiego. Rok 1900. Warszawa; št. 38., pag. 546); dobro kolono dolga notica, komaj da vredna vpoštevanja! — Potem v svojem »ilustrovanem delu« peterburški »Kraj« (rok XIX. 1900, 24. listopada [7. grudnia], Nr. 47, p. 619/20: R. Zawiliński, »Franciszek Preszern. Z powodu setney rocznicy urodzin«. — c) Izmej ruskih: D. Bergunъ v svojih dveh člankih v »Slav. Věk-u«, 1900: a) »Fr. Prešernъ, slovenskij poetъ — vozroditelъ« (Nr. 1.), in β) »Kъ stolétnemu jubileju F. Prešerna« (Nr. 9, 10); oba sta površna.

Dobiti pa nisem mogel članka Rusa A. J. Stepoviča («Ežegodnikъ kollegii P. Galagana», godъ VII. Kievъ, 1902, Otd. II. 1—18), ter nič bulgarskega o Prešernu. — Enako ne člankov Čeha dr. Jaromira Boreckega; žal!

A. Ž.

Ternóvo! kràj nesréčniga iména;
 Tam mēni je gorjé biló rojéno
 Od dvéh očésov čistiga plaména.
 Ko je stopíla v cérkev razsvetljéno,
 V sercé mi padla iskra je ognjéna,
 Ki vgasnit' se ne dá z močjó nobéno.

Poezije 1847. 132.

In to zagato treba zdaj tu razgeniti!

1. »Preširnova ljubezen je Petrarkova ljubezen; Julija je Lavra, to se vé, da samo lepša, in če je mogoče še bolj popolnoma. Enako sta se uboga pesnika zaljubila, enako ljubila, solzila se in zdihovala . . .«

»Nahajajo se tudi sem ter tja posamezne podobe in izreki v Preširnu, kateri nas opominjajo Petrarkovih. Podajamo jih nekoliko za vzgled«.

Tako Stritar 1866. v svojem spisu o Prešernu. In sledé zdaj tu dotične primere (Gl. Zbr. šp. V. 101. 102) Za sklep pa pravi:

»Za nazadnje smo shranili tist slavni Petrarkov sonet, v katerem nam popisúje, kedaj in kako se je zaljubil. Da je ta sonet Preširen rés vedoma posnemal, to se pač ne more tajiti; saj niti pesnik tega ni hotel prikrivati svojemu bralcu, ker ga v pesmi: »Prva ljubezen«, sam opominja tega soneta.

Podajamo ga, kolikor je mogoče, zvesto prestavljenega, naj ga blagovoljni bralec sam primeri s Preširnovim: »Je od vesel'ga časa« i. t. d. Začenja se: Era 'l giorno (I. 3):

Bil dan je, ko je solnce obedélo
 Od žalosti, da Bog na križi vmira;
 Ta dan začetek bil mi je nemíra,
 Ki vaše ga oko, gospá! je vnélo.
 V tem času ni se meni tréba zdelo,
 Da srce naj ljubezni se zapíra;
 Bá! nisem se — od tód gorjé mi 'zvira —
 Ki v splošni žalosti se je pričélo.
 Brez brambe najde Amorja me strela,
 In skoz oči mi v srce pot brez straže,
 Ki imajo solzé ga za stezico.
 Ne vé, al' čast veliko to mu dela,
 Da tacega je vstrelil me s pušico,
 Vam pa še loka svoj'ga ne pokaže! -- V. 103.

In spet:

»Oba pesnika sta si zvesto zapomnila in tudi nam oznanjata léto in dan (Petrarka celó uro), kedaj ju je zadéla vélika nesreča! Petrarka v sonetu (I. 149): »Voglia mi sprona!«

Trinajst sto sedemdvajsetega léta,
Ob uri prvi šestega aprila
Zašél sem v labirint —;

Preširen pa v sonetu: »Je od vesel'ga časa teklo leto«. — (Spisi V.102.)

Po Petrarkovem je tedaj bilo dne 6. aprila 1327. ob prvi uri dneva, t. j. ob šesti zjutraj po naše, ko je »zašél v labirint«. Bil pa da je ta dan šestega aprila — tisto leto véliki petek. Toliko nam povedó poezije; krája dogodku samega pa ne te! Tega izvemo iz lastnoročne notice Petrarkove na platnicah njegovega kodeksa Vergilijevih spevov: bil je — cerkev sv. Klare v Avignonu.

Po Petrarkovem pa je tudi umrla Lavra l. 1348. prav istega meseca, (celó isto uro) istega dne: 6. aprila, kakor se je pričela njegova ljubezen. Tudi to stoji pa le na platnicah tistega Vergilija.¹

¹ Sam nisem teh historij preiskoval nadalje, ker mi tega tu ni bilo treba. Prim. pa Storia litteraria d' Italia, Scritta da una Società di Professori. Guglielmo Volpi: Il Trecento. Milano. Pag. 69/70. Eno najnovejših del o tem. — Pri nas je pisal o tem razmerju P. Grošelj 1902. (»Prešeren in Petrarka«. Zborn. M. Sl. IV.) In na str. 37. pravi: »Astronomično pa je dokazano, da od Petrarke imenovani dan ni bil véliki petek, ampak ponedeljek pred vélikim tednom: in da bi bila Lavra umrla v času, ki tako natanko odgovarja prvemu srečanju, se nam dozdeva bolj romantično ko resnično«. Podaja nam Grošelj tam tudi svoj prevod tega soneta; sicer pa tudi stopica prav zvesto za idejo Stritarjevo. — Pred leti (1891.) je objavil J. Jurić neke marne: »Ljubezen v Petrarkovih rimah z ozirom na slovenskega lirika-prvaka« v III. tečaju Mahničevega »Rimskega Katolika«; besede mu tekó tam v tem smislu, kakšna serova, brezkulturna reva da je Preš. v primeri s Petrarkom! Pisali so pač reve, kakor je veval mogočni »ukaz«! — Lani je prinesla »Prešernova priloga Slovencu št. 206« (9. IX. 1905) Lampetov člančič: »Elen.enti Prešernove poezije«, ki dokazuje odvisnost Prešernova od Petrarka. Najprvi je pa mej nami o tem govoril prof. Janko Pajk v »besedi«: »Preširen in Petrarka«. Beseda, govornjena v Gorici 30. maja 1864. (Novice 1864. št. 24., in pa: J. Pajka Izbrani spisi. Maribor. 1872. str. 130.—134.) Tedaj še pred Stritarjem. Toda, slišal ni njegovega glasu noviškega nihče.

Kaj sledi iz tega o Prešernu?

Analogije so gotovoda očitne. Tam — 6. dan aprila, tu — 6. dan aprila (in ne 7., kakor pravi Korš, str. LX). Tam določena ura: 6. zjutraj, tu — določena ura: 10. zjutraj. Tam jasna letnica, tu jasna letnica; tam 1327., tu — 1833., ker lětnica ni mogla biti ista; določena letnica pa je vendar tu ko tam. Tam vėliki teden, tu vėliki teden. Tam cerkev, tu cerkev — kraj začetku ljubezni. — Petrar-kovih vplivov pa Preš. ne skriva ni sam. V Zhbelizi III. imamo k verzom »Pėrve ljubėzni«:

Ko ti enaka itala je pred mano,
Ki je od njė na sadnji petik v' pofti,
Petrarka!* tvoje blo ferze ushgano . . .

naravnost podčrtano opazko:

* Pogl. njegov fonet:

Era 'l giorno, ch' al sol si scolorato
Per la pietà del suo fatorre i rai,
Quand' i' fui presso ecc.

Tisti sonet je tedaj to, ki nam ga je prvi in najboljše poslovenil Stritar. In vendar, kaj nam je Prešeren ustvaril iz njega v svojem sonetu! Vse kaj drugega, nekaj originalno svojega in — večjega!

2. Za podlago si je vzel Preš. Petrarkov dogodek in Petrarkove verze; a to le, da nan pové neke svojega življenja dogodke, in sicer tri; tretji pa je kot zadnji izmed vseh treh in kot najkesnejši med njimi zaobjel ona prva dva ter ju enotno spojil, in porodil takó oni Prešernov sonet z letnico 1833. To treba zdaj — dokazati . . .

Kedaj se nam ta sonet pojavi prvič, in kako? Začetka l. 1846., ker v rokopisu Rudolfinskem Poezij (CRI), — kot uvod Vencu. Drugič ga imamo v Blaznikovem rokopisu (CRII.) — ravno tako za uvod Vencu. In tretjič prav tako v natisku Poezij, tudi še l. 1846, ker so 15./XII. 1846. bile te že dotiskane — z letnico prihodnjega leta 1847.

Poleg tega ga dobimo še enkrat samega zase na posebnem listu v lit. zap. kot točko 17., kjer je (že v gajici)

pisan z drugo, ne Prešernovo roko; zato ga Bleiweis v svoji objavi lit. zapuščine Prešernove še omenja ne, ampak kar izpusti (Let. Mat. Sl. 1875). Prepis je nemaren. Na čelu ima počekano opombo: Für Hr. D^{or} P^{ref}hern, in na koncu zopet isto opombo in še več čekarij in vaj v manupropriiranju ter več poizkušanih začetnic: S S S etc. ... S^{ch}öⁿst^lich.

Sicer ni pred l. 1846. pa o tem sonetu nobenega sledu. Prvi natis Venca ga še nima; in tudi ona redakcija Venčevih sonetov za Zibel. V. v Kastelčevem zborniku (Zbor. V. 138) ne, ki pa ima že epilog (»Ni snal molitve ...«) in še tri druge s Prešernovo lastno roko pripisane sonete. Šele — v Poeziji rokopisu prvič!

Ali nam vse to pa kaj razjasni ono očitno kronološko protislovje naše? Še ne! A nadaljujmo...

Misel o zbranih poezijah nastopi prvič l. 1836. — po Krstu v pismu, dne 22. VIII. t. l. pisanem Čelakovskemu. Napoveduje jih Preš. tam »über Jahr und Tag« in imenuje: »meine p e f m e«. Odslej zasledujemo to idejo Prešernovo lahko leta 1837. v dopisovanju z Vrazom, najprej v onem pismu brez data, kjer se opravičuje, da ne more poslati za Metuljčka nobenih prispevkov, in kjer o svojih dotlej še neobjavljenih pesnih pravi, »dass sie einzeln nicht gedruckt werden können« (str. 159); poslej pa tudi v pismu z dne 5. VII. 1837. (str. 161. Let. M. Sl. 1877.) Imenuje jih tu Carmina. Nadalje l. 1840! Dne 3./VIII. 1840. vprašuje poeta po njih Čelakowski (Let. M. Sl. 1875, 162). Dne 20. 26. X. 1840. pa piše Smole Vrazu: »Der Herr Dr. P^{ref}hern arrangiert jetzt seine Gedichte, um sie zur Censur zu geben«, a v svojem pripisku k temu pismu omeni svojo zbirko Preš. sam dne 26. X., češ, »man zweifelt, ob sie zu Stande kommt« (Zbor. M. Sl. IV. 191). Imenuje jih že »Gesammelte Poesien«. Smolé umre 30./XI. 1840., in Poezije ne izidejo. A l. 1843. dne 12./XII. jih jemlje Preš. v misel Vrazu, češ, da zлага zdaj nekatere pesmi, »die den Bauernburschen gefallen werden; wenn ich einige componiert haben

werde, so werde ich meine Carmina herausgeben« (Preš. alb. 821). Koga neki misli poet s svojimi »Bauernburschen!« Začetka l. 1846. gre rokopis »Poezije Dóktorja Fr. Prešérna« v cenzuro. In »13. siečnja 1846.« zdihuje že Luka Jeran v svojem, Vrazu pisanem listu: »Čuje se, da će dr. Prešern svoje pesme doskoro na svitlo dati; škoda da ovaj izverstni pëšnik svoga talenta na bolje ne upotrebljuje. — Sad jedna njegova satira kruži po varoši, koje k sreči svaki ne razumë«. (Zbor. M. Sl. IV. 188). Tako so Prešerna cenili tiste čase; pač po noviško in po — Bleiweisovo!

Zorele so potemtakem Poezije celih deset let. To je pač sveta resnost dela! Tako delo nam pa zori zato — večna dela.

In v vsem tem času desetih let se nam uvodni sonet Venca ne prikaže ni enkrat ne javno — do cenzurnega rokopa Poezij. Šokličevega prepisa brez data ne moremo tu šteti.

A prav to dejstvo nam pripoveduje nekaj o sonetu. Na jasnem smo si že danes, da se je Julijina doba skončala že — pred Čopovo smrtjo, pred Krstom. A za nameravano Zhb. V. pošilja Preš. svoj tiskani Venec Kastelcu (po smrti Čopovi), dasi že z epilogom, pa še brez tega prologa (Zbor. V. 138).

Ali Preš. takrat tega soneta sploh še ni bil ustvaril, ali pa ga le ni hotel objaviti še takrat tam? Moremo li o tem kaj določiti?

a) Že Korš opomni prav o njem, kó primerja ž njim »Përvo ljubézen« po kakovosti tona, češ, da je ta tako manirna in umetna, če že ne hladna, pa reflektorna, kakor sonet 6; ta da je pa napisan pač zaradi tega, da bi si poet ohladil svojo ljubezen z obširnimi razmišljanjem o nje vzrokih in znakih (LXI).

Ne strinjam se sicer s tem Korševim vzrokom one manirnosti in hladnosti ne glede »Përve ljubézni« ne glede

»soneta 6«, dasi sicer docela ž njegovo sodbo o kakovosti tona njenega.

O »Pèrvi ljubézni« vemo, da je nastala prav v začetku Julijine dobe. Njene naravnost moralizujoče stance, ki so res čudno mirne, imajo svoj vzrok v metrični kakovosti stance sploh že same po sebi, a povrhu pa v nazoru tedanje metrike, da mora imeti stanca takov kolorit, da mora biti mirna in do moralizovanja reflektorna; take so Prešernove stance — vse!

b) Odkod pa ima imenovani sonet ono sorodno hladnost in reflektorno mirnost svojo? Da se kar ne moreš ubraniti takega vtiska, posebno če ga primerjaš z drugo poezijo Julijine dobe, ni da hi šele dokazoval. A odkod ta njega posebnost?

Vemo že, kje in kako se nam pojavi prvič! Nikoli nikjer ne v tisku sam zase, ampak prvič in edino le v celoti Poeziji mej soneti! In kje stoji tu v zaporedni njih vrsti?

Koj za sonetom »Kupido«, in prav pred Vencem; kot prvi pred vsemi Julijinimi soneti. Dognali pa smo že, da »Kupido« (in pa »Učenec«) sklemeta neko posebno samostojno dobo v poeziji Prešernovi, dobo, ki leži vsa — pred Julijino. Posebej pa je tista prva petorica sonetov, ki jo sklepa »Kupido«, ena arhitektonska in vsebinska celota za-se; velja pa še ne — Juliji.

Mislimo si zdaj tu nadaljno vrsto Prešernovih sonetov v Poezijah brez našega »Je od vesel'ga časa teklo leto«! Kaj se nam odkrije? Za tisto prvo petorico sonetov sledi neposredno največa pesem Julijine dobe, Venec »Primicovi Julji«. Nobenega prehoda ni od ljubezni »graške« potem brez našega soneta več k novi dobi, k Julijini ljubezni; širok prepad zazeva tu mej prvo dobo in soneti Julijinimi, ki prično zdaj z Vencem ter gredó do soneta »Odpèrlo bó nebó po sodnjim dnévi se zvoľjenim...« kot svojega sklepa!

In tu v to zev stopi a) kot prehod od prve dobe k Julijini naš sonet, b) kot prolog Vencu.

Zato sodim: Tu v tem hipu nastajanja celote »Poezij« vzkali iz te umetniško-konpozicijske zahteve sonetov, ki naj bodo vsi ena v sebi zaključena celota, šele naš »hladni« sonet. Zamislil ga je šele tu Preš., daleč že takraj prave Julijine dobe, nikakor ne več kot izraz žarkih, živih še čustev do Julije, ampak bolj kot realizacijo neke arhitektonsko umetniške ideje svoje. In sicer te-le ideje: Umetnik je hotel premostiti oni spoznani prepad mej predhodnimi soneti graške ljubezni in naslednjimi o Juliji ter skleniti s tem vrsto sonetov trdnó v eno samo celoto kot spomenik vse (t. j. oboje) svoje ljubezni . . .

Dosegel pa je ta umetniški prehod s tem, da v sonetu opomni dogodka, ki so njega posledica bili vsi nadaljni soneti od tam naprej, t. j. Venec sam in vsi za njim do »Odpèrlo bó nebó . . .«, ter sploh vsa doba Julijina . . . V vsebini ni več potem one zeví, ki prej strmi mej prvo petorico, nje nestrpnim, upornim že hrepenenjem po ljubezni ter Venca živim čustvom: tam v prvi dobi hrepenenje po ljubezni, tu pa že — živa ljubezen; prinesla mu jo je Julijina doba. Vmes mej obe dobi pa poet zagozdí pesen o dogodku, ki je porodil to drugo dobo.

Ne poznamo pa li v Prešernovi poeziji že nekaj podobnega? Ali se ne spomnimo tu soneta »Strah« in njegovega postanka iz enake konpozicijske potrebe ob vstvarjanju neke druge, a tudi v sebi enotne celote? Isto ulogo, ki jo ima »Strah« v oni skupini peterih sonetov iz prve ljubezni, isto ima tu »sonet 6.« v celoti »Poezij« mej prvo in Julijino dobo ljubezni. Le drugačna realizacija tu ko tam, na drugem mestu tu ko tam, a sicer realizacija docela enake konpozicijske ideje tu ko tam! Seveda, mogočniša, večja, ker rešuje sonet sicer res da enako arhitektonsko zahtevo, a to — na bolj težavnem, bolj eksponiranem mestu.

In še več; tudi vsebinsko sredstvo je tu in tam deloma isto: neki **spomin** poetov! Tam spomin »stare rane«; in tu? Dvoje spominov sicer; a glavni je tudi tu spet spomin »stare rane«, dasi druge ko tam!

In ravno to dejstvo, da ni sonet izraz več žarkih čustev do Julije, ampak da so mu vsebina — spomini ter posebej gotove arhitektonsko-umetniške ideje, to je vzrok oni reflektorni hladnosti tega soneta. Ne iz srca, ampak v prvi vrsti — iz razuma si ga je zajel umetnik, za prehod k Julijini dobi od onkraj sem, od one prve kratke, radi pisem »razdrte« ljubezni navzgor. Kakor v sonetu »Strah«, je tudi tu v tem več Prešerna-umetnika ko Prešerna-človeka, dasi je tudi tega precej. Toda ceniti nam je ta sonet v prvi vrsti z umetniškega stališča; kot tak pa krije ta sonet morda največi konpozicijsko-umetniški akt Prešernov, če ne vsega življenja njegovega, pa vsaj vseh — Poezij.

In odkod si vzame poet snov za realizacijo te svoje umetniške ideje? Iz tiste svoje pesni, ki je v nji pred leti in leti izrazil isti doživljaj svojega življenja, ki tu izraža le svoj spomin nanj: iz »Prve ljubézní«. In glej, vzame si iz te ono svojo podčrtano opazko, ravno oni citat iz Petrarka, ki stoji tam v Zhbel. III. — za komentar! Ta mrtvi motiv oživi ter dvigne Prešeren tu iz pozabe kot star spomin, da realizira z njim svojo novo umetniško idejo, da reši ono konpozicijsko zahtevo »Poezij« kot ene umetnine, a da poleg tega izreče še neko novo vsebino! A káko? To nas sili dalje.

3. Sonet naš sam zase! Snov njegova je jako priprosta. V prvem arhitektonskem delu stoji:

Šesti dan m. aprila l. 1833. Velika sobota sveta. In ta dan da je poet hodil po tvojih cerkvah, Ljubljana! Saj ta dan vabi molit božji grob — kristjana!

S tem vsprejme Preš. staro, karakteristično domačo navado ljubljansko kot lep, bogat, mogočen motiv v svojo

poezijo (nič tujega!), ter motivira ž njim svoje romanje do skrajne verjetnosti. —

Ob uri deseti, tej prazniško svečani uri cerkvenih največih slavnosti pa da je šel: ali mar v Šenklavža? Mar k velikemu Šenpetru? Ne. »V Ternóvo, tjè sim úro šel deséto«. Uro deseto dene poet pod krepak naglas v rimo in na konec verza, in celó na konec prvih dveh kvartet soneta, tja na zadnje mesto vsega prvega dela arhitektonskega, ne — brez posebne vsebinske misli.

Dotu — prvi spomin! Kaj pa prinaša nadaljni, drugi arhitektonski del?

Na Trnovem da je bilo poetu »gorje« rojeno — iz dveh oči čistega plamena. A kakšno »gorje«? Tega ne označi poet poblíže, ampak le, kako mu je bilo rojeno in zakaj? Stopila da je namreč v cerkev razsvetljeno; to priča, da je morala cerkev praznovati tistidan ravno neko veliko svečanost. In ko je vstopila v cerkev razsvetljeno, tedaj je padla iz plamena njenih oči njemu v srce — iskra ognjena!

To je drugi spomin! A kedaj se je pripetilo to? Ob prvem spominu pove poet čas njegovega dogodka (1833); ob tem drugem — ne, ampak le: »Ko je stopila v cerkev razsvetljeno . . .« Mi pa vemo, (ker smo dejstvo že dognali), da je bilo to leta 1831.

Kaj ne, umeli ste me! — Dva dogodka z istega kraja, a ne z istega dné niti iz istega leta! Mogoče je namreč, da je kdo doživel na istem kraju dva dogodka, a prvega l. 1831., drugega pa l. 1833., in sicer kot posledico prvega. In mogoče je nadalje, da se kadrkoliže poslej spomni človek ob nekem istem hipu obeh teh dveh doživljajev svojih iz l. 1831. in iz l. 1833. hkrati, a to radi neke istosti v obeh; ki ju druží: n. pr. radi istosti kraja, kjer sta se primerila oba raznočasna, a istokrajna dogodka; odslej pa ga spominja že sam opomin, že samo ime tega kraja lahko da vsakikrat tudi obeh onih dveh tam dogodivših se mu doživljajev. Mogoče

je nazadnje, da ta svoj spomin, ki sta se mu v njem strnila oba tista dogodka z istega kraja, kedaj kesneje (recimo da l. 1837. ali l. 1840. n. pr.) tudi pove človek — kot neko novo dejstvo, recimo kot nov, kesnejši, tretji spomin svoj, ki je vzrastel iz prvih dveh, onih iz l. 1831. in iz l. 1833.! In to, prav to je, kar se je zgodilo v našem sonetu.

No, s tem pa je že zgomelo ono kričavo kronološko protisloje mej našim sonetom in ostalo poezijo Julijine dobe! Veselo pa zgromi hkrati tudi vsa ona dose-danja, trhla učenost, ki je slonela doslej na tisti letnici Venčevega prologa, vsa od Stritarjeve razlage do tistega Tomišnkovega širocega prisezanja v visoka imena, »o d l o m k a — o Prešernovi ljubezni«! —

A pomudimo se še pri stvari! Sonet je stalna liriska forma ter ima določeno, zaukazano arhitektoniko. Deli se celota na dva dela, a to ne v dve polovici, ampak — dva neenaka, nesimetrična si dela. Prvi šteje dve štrofi, kakor sicer tudi drugi; a prvi po dve četverovrstni (dve kvarteti), a drugi po dve trovrstni (dve tercini); tako šteje prvi del osem, drugi šest verzov.

Mej obeina tema deloma bodi jasna, čvrsta zev. A navzlic nji bodi sonet vendar kakor vsaka umetnina ves en sam organski kos, ena enotna, živa celota, ter ne dve polovici druga poleg druge; zato naj skrbi, kdor sklada sonete, za čvrst prehod, za krepak most preko te zaseke! Trdna vsebinska vez družī in spajaj oba dela, kvartetni s tercinskim!

Navada je postalo, da zahtevajo v ves prvi del po eno, ali pa celó po dve primeri, ki izražajta ali ki izražaj v podobi isto vsebino kakor za prvim soneta drugi del; in šele ta bodi jasna, odkrita beseda oni v prvem delu s primero le od daleč opisani misli! Kje pa ima ta zahteva svoj vir? Nič drugega ni to, kakor ena pot, akademično šolska šablona, po kateri pride v sonet neka idejna, vsebinska vez mej

obema arhitekonskima deloma kar takó sama ob sebi, da ju spoji v organsko celoto.

Ni pa, da bi to res moralo biti tako v vsakem sonetu. Tisto arhitekonsko zev premostí poet-umetnik lahko tudi na drugačne načine, če si jih le zna najti. In prav tu pokaže umetnik lahko svojo duhovitost in vso originalno moč.

Zgodi se pa lahko tudi še nekaj tretjega. Poet lahko sploh zavrže ono zaukazano delitev v dva dela; vzame si sonet kot štirinajsteroverzno formo, in izreče v nji eno, v sebi organski enotno misel, brez tistega odmora, prav kakor v katerikoli drugi pesni s štirinajstimi verzi, le da z določenimi rimami.

Prešeren ima vse te tri vrste arhitektonike v svojih sonetih. Naš pa tiče v drugo gorenjih treh vrst; ima namreč ono strogo arhitekonsko delitev na dva dela; a v prvem ni primere, ampak neka druga vsebina: Obiskovanje cerkvá ljubljanskih radi božjega groba, a z obiskom trnovske cerkve za sklep tega romanja poetovega, dne 6./IV. 1833. Tudi to obišče poet sicer radi božjega groba; a da jo nazadnje na koncu svoje božje poti po Ljubljani, in ravno o uri deseti, za to ima poseben, svoj vzrok!

»V Těrnovo — uro deseto«. Zakaj pa ravno tja to svečano uro? Odkod tolika čast ravno trnovski cerkvi? Saj ni — ne stolna, ne sredi stólice naše. Zakaj to uro tja v tisto skromno cerkvico daleč tam na kraju mesta?

Poet pove vzrok svoj v naslednjem, tercinskem delu: V tej cerkvici je doživel dogodek, ki mu je tedaj (1833.) sicer že spomin, ki pa je njegovo življenje intimno in za vselej združil ž njo, da mu je poslej bolj imenitna in bolj v časti ko vse druge cerkve mesta, njemu, čeprav ne drugim ljudem; t a m mu je padla v srce iskra ognjena iz dveh oči plamena ...

Potemtakem veže v notranjem oba dela sonetova tista organska moč, tista krepka idejna vez, tista relacija, ki spaja vsako posledico ž njenim vzrokom v organsko enoto.

Najprej je povedal poet dogodek iz l. 1833., ki je bil posledica že nekega poprejšnjega dogodka: oni določeni obisk trnovske cerkve ob uri deseti. Za tem pa pove zdaj tisti poprejšnji dogodek iz l. 1831., ki je vzrok tega posebnega odlikovanja skromne cerkvice tam zunaj, predmestne cerkvice trnovske.

A to ni edino. Oba dela spaja še druga ideja. To je tisto čudo, ki da dvema doživljajema v duševnem svetu tvojem istočasnost, ki je doživljaja v realnem, vnanjem svetu nista imela. Postati pa morata poprej oba dogodka — spomina tvoja; dogoditi sta se ti morala že oba, potem ti ju lahko združi duša kot spomina v en sam hip, asocijira v en doživljaj, nov doživljaj svoj. Za tak spoj pa mora biti neka podlaga v obeh spominih, neka istost v obeh. — Tu ima prvi del soneta spomin poetov o nekem dogodku iz l. 1833.; drugi del pa spomin o drugem, bolj zgodnjem dogodku iz l. 1831. Oba ta dva spomina pa sta danes v duši poetovi istočasno, oba gleda v duši svoji hkrati, kot nov doživljaj svoje duše. In kaj mu ju je spojilo? Istost kraja v obeh dogodkih! Spomin na tisti kraj »nesrečnega imena« mu je vzbudil obadva tista spomina o doživljaju iz l. 1831. in o onem drugem, iz l. 1833., tisti božji poti njegovi na Trnovo na dan sobote svete. In kot vez obeh spominov stoji misel o trnovski cerkvi tudi v sonetu mej obema onima: prvi spomin se skonča z imenom tistega kraja na čelu prav zadnjega verza v prvem delu; drugi spomin pa se začne z imenom tega istega kraja na čelu najprvega verza in hkrati na čelu vsega drugega dela! In tisto eksponiranje tega imena na obeh dveh mestih ni — slučajno ali morda le iz namena nastalo, da doseže poet golo figuro anaforo. Tisti odkrh besede »Ternovo« je globlje preračunjen; naglasiti hoče umetnik z anaforo isti kraj kot ono vez, ki misel nanj v duši umetnikovi povzroča istočasno nastopanje obeh onih dveh spominov iz l. 1831. in iz l. 1833., ki ju asocijira

oba, takorekoč organsko vzbudi oba iz same sebe, in ju zato edini v eno organsko celoto. Tudi to je neka idejna spona mej obema arhitektonskima deloma v notranjem soneta.

V nanje pa ju družijo kot očem vidljiva vez ravno ona anafora v sklepnem verzju prvega in v začetnem drugega dela: ono isto, obakrat krepko odkrhnjeno, samostojno odločeno ime »Ternovo«, — prvič eksponirano z vejico, drugič s figuro apostrofa, tedaj vsakokrat z drugim, drugačnim, posebnim retorskim sredstvom.¹ —

Prehod od prvega dela k drugemu je v tem sonetu globoko nežen: istost kraja dveh različnih dogodkov-spominov. Vendar pa je krepko naglašen. Tisti strmi, direktni ogovor, ki pomeni pravzaprav prestop od tretje k drugi osebi (prim. enaki prehod v elegiji »V spominj M. Čopa«, 1845.!) in pa sledeča apozicija, kot prehod k mirni dikciji nadaljnih verzov tercinskih, kako čudovita formalna sredstva so ti to! In kako srečno izkoristi poet etimološko razlago besede »Ternovo« kot »nesrečno ime«, ki pomenja pravzaprav kraj, kjer raste »trnje«. Če že sam po sebi, je pa ta kraj zanj, za poeta, še v drugem zmyslu in posebej še »nesrečnega imena«. In zdaj sledi koj motiviranje tega privzdevka, ki ž njim ogovori poet Trnovo naravnost v drugoosebnem apostrofu. Kako globoko psihološko opravičen je ta strmi ogovor tu, in koliko vsebine leži v njem, in ne le formalne moči! Od davnega dogodka, ko so peli angelci »hosana« v Betlehemu, premeri v duhu

¹ Prevodi tega soneta so vsi slabi; najboljši je ruski Koršev, ki pa nima ravno te važne fine, ki na nji sloni vsa arhitektonika in celotnost umetnine; prezrl je Korš pomen te anafore. Umel ni pač soneta! Prav nič slabši ni češki prevod Penížkov (»Básně Fr. Preš.« 1882, str. 65); ima pa isto napako: anafore ni. Umel ni soneta tudi on ne! In vendar sta Rus in Čeh pogodila misel dokaj dobro, ker — sta se zvesto držala originalnega besedila Prešernovega! Samhaberjev skrupceek ni nikak prevod, ampak povsem bedno zmašilo! »X« pa se je vrezal, da Bog pomagaj. Ima sicer — anaforo; ali vsaj sled njen. Ali sicer pa jo je prelagatelj revno zavozil, ter ž njim vred Vidic: umela nista oba ni od daleč soneta!

poet vekove tja do l. 1833.; tu se mu vstavi spomin ob obiskovanju božjega groba po cerkvah ljubljanskih; od cerkve do cerkve gre njegova misel in pride nazadnje do Trnovega. In ko se domisli te cerkve in nesrečnega kraja njenega, tedaj poeta kar premagajo mogočni spomini: vsa dolga vrsta posledic, ki jih je doživel do tistega dne, ko poje ta sonet, in ki vse pomenijo zanj le — »gorje«, ki pa imajo vse pravzaprav svoj vzrok in vir v enem samem tistem dogodku v cerkvi l. 1831., vse mu vstanejo v duši kot spomin. In tedaj se kar nehote obrne poet naravnost k tistemu kraju ter ga ogovori strmo in z oponašanjem imena mu njegovega, češ: Trnovo, kraj, ki te že ime tvoje izpričuje kot nesrečnega, t a m v tvoji cerkvi je bilo meni rojeno vse to »gorje«, bila porojena vsa ona dolga vrsta neprijetnih posledic, porojena iz — dveh oči . . .

In povrh tisti oksimoroni, tista prekoslovja, tisti fini vsebinski kontrasti, ki jih sonet kar prekipeva. Dvoje oči čistega plamena; in — vendar, rodilo se je poetu iz njih gorja toliko in toliko; kje bi to pričakoval kedaj človek iz tako neznatnega, čistega vzroka! In tisti kraj sam mu je kraj prebridkega spomina, kraj nesrečnega imena njemu; in — vendar, častit ga hodi kakor ne nobene druge izmed cerkva, dasi so mej njimi večje in bolj imenitne! In ta dan sobote svete in tista odlična, svečana ura nje deseta; tedaj se spodobi k Šenkjavžu ali k Šenpentru k največi maši, ne pa v neznatno Trnovo. A poet ne ko drugi; on gre tja v predmestje, v tiho, skromno, od drugih nič odlikovano cerkvico tam na kraju nesrečnega imena . . . A nad vsem tem pa oni enotni kolorit, oni dih pobožne poezije in velikotedenskega ozračja! Čudovito, kaj je vsega nagromadil mojster v to skromno stvarico svojo, v te ozke meje drobne sonetka!

Vse to so pa same neenakosti v primeri obeh sonetov o pričetku ljubezni njune, Petrarkove in Prešernove. Fine

originalne razlike, vse samorašče Prešernovo in nekaj domače našega, a nič tujega. Kje so v Petrarku taki spomini v enem, kje take umetniške kakovosti. Petrarka nam zapiše leto in dan in uro svoje zaljubitve. A Preš.? Nič takega. Petrarka ne pove kraja svoji nesreči nikjer v pesmih, Prešeren pa ravno kraj, in nič drugega. Kdor pozna psihologijo ljubezni, pač kar ostrmi ob tej globokosti okusa in ob tem psihološkem realizmu poezije Prešernove; njegova pratka ne ve dneva, še manj uro, kedaj je vzknila ljubezen njegova. Komaj leto nam pove, a to v motivu, prepojenem s čudovito poezijo: z roso mladostjo šestnajstega leta dohtarjeve — »rože mlade«, a ne s suho letnico. Kako samosvojo pot je ubral Prešeren v svojem sonetu, daleč od poti Petrarkove. Tu kar kliče naš poet v polni zavesti svoje moči laškega mojstra sonetov na veselo borbo duha, učenec učitelja, češ, kdo — bolje! A ni pa to, kar smo do sedaj dognali, še vse, kar tiči v tem plagijatku iz Petrarka. Zato dalje!

4. Pokazale so se nam že doslej analogije Prešernovega soneta s Petrarkovo poezijo kot vnanje le, rekel bi da dozdevne. Imel pa je zanje naš poet svoje vnanje vzroke.

V skupnosti Poezij šele so dobile stance »She miru«, prvotno še brez konkretnega naslova, svoje sedanje čelo: »Pèrva ljubézen«. In to je neki kronološki dat o Julijini dobi. V skupnosti Poezij pa nastopi tudi šele naš sonet s svojo letnico 1833. To povzroči pa ob datu »Pèrva ljubézen«, ki je že iz l. 1831., ravno ono kričeče, dasi le navidezno kronološko protislovje o — prvi ljubezni do Julije. Človeku zmoti to zveze in stike ter nekako zakrije resnico. Prav tu na tej meji mej dvema dobama v poeziji Prešernovi ti to kar ubrani in onemogoči jasen pogled v dejstva, kakor smo sami na sebi to doživljali in izkušali dolgo vrsto let do danes; in dokaz nam je prav to za resnico izrečene moje misli. Komu veruj, ali »Pèrvi ljubézni« ali -- sonetovi letnici!

In tu vidim jaz poseben namen poetov, in sicer isti, ki nam ga izreka dejstvo, da je Preš. v Poezijah sam zabrisal akrostih soneta »Magistrale«. Prestavil je v štirih verzih besede tako, da imamo o Julijinem imenu le še sledove: [S]RIMIC[]VI[]SZ[]LJI. A le v »Magistrale« tako, ne pa v inicijalkah prvih 14 sonetov. In ni dal tega natisniti poet v vseh izvodih Poezij; prijateljem v dar namenjeni odtiski, ki se nam jih je ohranilo nekaj, imajo akrostih cel. Tudi Vrazu pošilja Preš. s pismom iz Kranja z dne 5./II. 1847. dva taka. »Hiemit erhältst Du 2 Exemplare meiner Gedichte, 1 für Dich, 1 für Euren löbl. Leseverein. Sie unterscheiden sich von den sonstigen dadurch, dass das Magistrale pagina 147 ein Akrostichon ist...« Tako naglaša to poet sam (Preš. alb. 823). Prvi natis Venca pa ni imel še te skrivalnice.

Zakaj to v Poezijah? Prosil je uradno, kakor vse kaže, tu Venec cenzuro prvič, da sme zakonito na dan. Gotovo pa bó, da ni prvi natisek ostal skrit, ampak da so izvedeli o njem širši krogi. In gotovo da ga je dobila v roke tudi Julija sama. Saj nam Trdina priča, da »od konca jo je hudo jezilo, da v svojih ljubavnih pesmih Prešeren ni premolčal njenega imena« (Lj. Zv. 1905. 144). Ali naj je to bilo šele po — l. 1847., po Poezijah? Ne. Takrat je bila Julija že deželnosodnega predsednika soproga v Novem mestu! Bilo je to že vsaj 12 let prej, l. 1835. v Ljubljani, koj po prvi objavi njenega imena, ko je bila dvajsetletna zaročenka Scheuchenstuelova še, ter jej je bilo na tem, kaj si bo on mislil o nji! In Preš. je o tej jezi v Primčevi hiši dobro vedel, morda imel tudi kako besedo s svojim bivšim součencem Antonom, tedanjim ženinom v njegovi poeziji imenovane Julije!

Dokazi: Levec že nam poroča v Dun. Zvonu 1879. (str. 55), da se je Preš. poznejša leta rad »pobahal« ter porogljivo nasmejäl: »Ich weiss es, ich habe die Primiz mit meinen Liedern ungem ein — geärgert«.

Zdi se mi pa, da to ni bilo samó »bahanje«, ampak da je za tem tičalo dokaj neprijetnih spominov. In zdi tudi, da je prav Venec bil glavni »corpus delicti«, kar mi potrja že Trdina s svojo opazko o imenu Julijinem, potem pa tudi — Prešernovi soneti sami. Že v 14. sonetu Venca pravi poet:

Deb' te ne rasshalíle poesije,

Od straha v perfih mi ferzé trepézhe. (I. natis.)

Za Zhbel. V. pa je poslal Preš. Kastelcu svoj Venec že z epilogom. In kaj je njega vsebina? Prošnja, naj mu Julija odpusti, naj mu ne zameri, kar jej je storil v Vencu vsled »plamena«, seve, do nje:

De préđ, ko vgáfnila smert mózh plamána,

S ferzá je srafil vénez, ne sameri,

Ki zherke nofi tvojiga iména! — (Zborn. V. 138.)

Nastal je, po moji sodbi, ta sonet prav za tistih dni po I. natisku Venca, ko je poet izvedel, kako je vplival v Primčevi hiši akrostih z Julijinim imenom; in zato je pridejal ta epilog zdaj Vencu, ko ga je nameraval izdati drugič, in to v Zhbel. V. Kakor Trdina, tako tudi ta epilog naglaša ravno — Julijino ime kot tisti greh, ki je bil vzrok — zamer e! In meni vsaj govori tisti klicaj za to opombo o imenu njenem, stoječ v rokopisu za Zhbel. V. že prav tako kakor v Poezijah 1847. (148), tudi v tem zmislu.

In še en sonet ima poet o tej jezi v Primčevi hiši: to je tisti, ki v njem primerja svojo poezijo o Juliji »mile lune« žarkom (Poez. 152). Kamorkoli posijejo ti, razkrivajo vsa tista čudesa, ki jih sicer krije noč, da jih ne vidi nihče. Nimajo pa tiste moči, ki jo imajo žarki solnca; brez »te« moči so, »ki pali«; zato niso lune žarki stvarjem na svetu neprijetni, nimajo moči, ki jih, kakor to izraža poet, »razžali«; in ker so brez moči solč ne, ki pali, zato so — nenevarni.

Tako tudi njegove poezije! . . . Njih žarki so ko lune mile luč, a ne ko solnce, ki — pali, in zato žali. Kakor lune žarki imajo le to moč tudi njegove poezije, da razkrivajo

le »vse čudeže noči«, a žaliti pa ne morejo, ker ne palijo, ne žgó, ne ogrevajo, ne vnemajo; zato so nenevarne — Juliji in nje srcu, nenevarne — ljubezni in zvestosti njeni sedanji, nenevarne — njenemu imenu! Zato:

Ne bójte pésem se, ki jih prepéva
 Tvoj pévec, tí, tvoj ljúbi, tvôja máti!
 In ki jih pél do zádnojga bo dnéva.
 Brez té móči, ko lúne žárki zláti,
 Se v njh le tvôja céna razodéva,
 Pred njími nóče léd sercá bežáti.

(Poezije 1847, 152).

Kakor pred lune žarki ne beže snega, ledu kristali ali demanti rose, kakor lune svit le njih lepoto razkriva in kaže, tako ne beži tudi pred pesmi poetovih žarki — led njenega srca, tako tudi one razkrivajo in razodevajo le lepoto tega ledu: strogost, trdó neizprosnost ter nje ledeno hladnost do njenega pevca, — njeno cenó! Češ, umejte moje pesmi prav, pa vas ne bodo žalile, in ne boste se jih bali.

Potrjuje nam tedaj tu lastna Prešernova beseda, o čemer pričata Levec in Trdina; Preš. sam nam tu poroča o vtisku Venca v Julijini hiši. In ni li, kakor da bi tu poet sam javno vsem ljudem pričal, da mu ni bila ona nikoli prijazna, ki je zdaj Scheuchenstuelova, ampak da je in je bila vedno le Scheuchenstuelova! Led da je njeno srce vedno do njega, pevca njenega! Ni li, kakor da bi tu poet zavračal vsako morebitno sumničenje njenemu imenu na kvar? Toda to ni, kar je nam tu glavno. Odkriti ogovor Julije, njenega »ljubega«, njene matere kaže, da velja ta sonet Primčevi hiši po zaroki Julijini, a priča tudi, da mu ni le hči in njena mati, ampak tudi Scheuchenstuel zameril Venec z imenom njegove zaročenke. Iz tega sledi, da je bila zamera, ki o nji poroča Trdina, že — iz tridesetih let vsled prve objave Venca, a ne šele iz dni po objavi Poezij (1847.); saj stoji ta sonet že v teh samih! Priča nam pa tudi, da ne bo iz trte izvito, če pravim, da

je Preš. imel s Scheuchenstuelom samim najbrže kako besedo o tem.¹

To bi bilo pa le eno. Venca prvi natis je gotovoda prišel pred oči tudi takratnim, nad Ljubljano in posebej nad Prešernom prevzesto čuvajočim cenzurnim policistom ljubljanskim, ženijalnemu Pavšku in dobrosrčnemu referentu Stelzichu. In ne rekel bi dvakrat, da se motim, če sodim, da je bila prav teh dogodkov iz l. 1835. posledica ona bridko srdita pesnica Prešernova, edina v vsi poeziji njegovi, ki je nje vsebina — grožnja; oni nemški sonet namreč, ki ima edini še poleg dveh drugih, a to obeh iz Julijine dobe, tudi — akrostih: prva dva sta ta v Vencu z Julijinim, in oni pregloboki z Langusovim, tretji pa z imenoma: »An Pauschek und Stelzich«; samo ti trije so z akrostihom, sicer nobena pesen ne v vsi Prešernovi poeziji. A zakaj pa ravno tema dvema — akrostih? Pač ne brez posebnega vzroka, ampak vsled njunih šikan radi nelegitimne objave Venca z akrostihom Julijinega imena. Da ju plača za njuni blagohotni trud, zloži nekdanji pevec Kopitarjevih sonetov zdaj še njima enega z njunim imenom, češ nata še vidva svojega, če vaju takó boli — akrostih, ki pravzaprav noče vama ničesa in vaju tedaj ne briga nič; tu pa nata zdaj takega, ki vaju brigaj! In možema mislim, da se je kar zabliskalo! Vemo namreč, da je Preš. doposlal ta sonet cenzuri, tedaj ravno njima, ki jima je veljal akrostih. V Prešernovem alb. je objavil Krek (str. 749/50) iz Korytkovega zbornika lastnoročno Prešernov prepis tega soneta, ki stoji pod njim lastni podpis poetov:

¹ In sodim, da je tisti globokoobupni »Kam?«, ta poleg »Ribiča« najburniša pesen Prešernova, nastal prav tiste dni iz kakovega takega dogodka, kake take »besede«. Imamo ga 30. IV. 1836. tudi že objavljenega s tisto značilno opazko, da je iz Zhbel. V. (Illyr. Bl.); doposlal ga je poet Kastelcu (po moji sodbi) nekako o Čopovi smrti, morda še kaj prej. Ali so »Ukazi« tudi že iz te dobe? Sonet »Oči bilé per nji v deklét so srédi« jim je jako soroden (Poez. 155). Ta pa je izšel, tudi že iz Zhbelize V., 22. X. 1836. (Illyr. Bl.).

A. Ž.

»Dr. Prefshérn«, a hkrati pod prvotno besedo zadnjega verza: »Chorwölf!« ta-le drugačica: »Christlich«, ter opazka Prešernove roke: »Der letzte Vers lautete in dem der Censur vorgelegten Exemplare: Christlich: euch wird Lykambes Tod zu Theil.« — Sonet ta, ki bi po moji sodbi bil tedaj tudi v zvezi z Julijino dobo in bil tudi izraz poetu iz nje porojenega »gorja«, pa ni izšel v tisku nikdar; pač umljivo, da sta mu ga moža prepovedala. Čitala pa sta ga in poznala ga cenzorja gotovo; in to nam zadošča.

Kedaj pa je neki moralo biti to? Jaz sodim, da še l. 1835., takoj po smrti Čopovi! Verz s pozivom: »Steht ab von mir, dem schmerz durch wühlten, wunden...« bi vsaj meni pričal o dobi, ki je sledila neposredno oni nesreči, ki je poeta hudo zadela z naglo, nepričakovano izgubo prijatelja Čopa-Lelja! Umrl pa je Čop 6./VII. 1835. — Dne 22./VIII. 1836. pa piše Preš. Čelakovskemu, omenjajoč Čopove smrti in pošiljaje mu Kërft, to »pesem milo« o smrti Čopovi, tako-le o sebi:

»Zhóp ... ist uns leider ... entrissen worden. Ich ... würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben, und den Messias verkündigen: allein die Pharisäer und Schriftgelehrten lassen mich nicht zu Worte kommen, auch behagt mir die Wurzel- und Heuschreckenkost nicht. Mein neuestes Produkt: Kërft per Savizi, das beiläufig Ende März erschienen ist, bitte als eine metrische Aufgabe zu beurtheilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben... Die geistlichen Herrn waren diessmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben;...« (Lj. Zv 1882. 110).

In ravno ta zadnji stavek se mi zdi tu na mestu; »die geistlichen Herrn«! Ni le tu spomin na »farizejce in pismouke«, ki mu kot poetu ne dadó do besede, a na cenzorja posebej, ki jima je posvetil akrostih: An Pavscek und Stelzich«. Saj očita ta sonet ravnó --- »farizejstvo« — pismoukoma. A ti gospodje, pravi tu poet že, da so tokrat bili ž njim zadovoljni — (ko jim je pač predložil Kërft v cenzuro): ter da mu hoté odpustiti tudi »poprejšnje grehe«. »Auch

meine vorigen Sünden«! Ali je misliti, da je Preš. šele po tem nenadnem prevratu vremena na strani »der geistlichen Herrn« zajel si iz duše ono ogorčenost proti njim, ki pla-pöla iz soneta? In izraz: »meine vorigen Sünden« priča tudi ravno o bivših že zamerah, ki so ležale tu že pred Krstom, tedaj pred začetkom leta 1836; saj mu je Krst gospode ravno že spet »sprijaznil« in mu že pridobil njihov premilostni »absolvo«! Morale so biti te zamere že iz l. 1835. potemtakem. A kake so bile te? Kaj sicer ko ravno one radi akrostiha z Julijinim imenom, ki je povzročil sonet s črkami imen »duhovnih gospodov«! In zdi se mi, da to sodbo mojo o imenu Julijinem potrjata tudi verza v tistem sonetu »An Pavscek...«:

»Erprobet nicht des Liedes sich're Pfeile,
Lasst den das bess're Ziel, das sie gefunden!«

Kaj bi bil ta »boljši cilj, ki so si ga dobile njegovih pesni zanesljive puščice«? Kak cilj so pač dotlej imeli njegovi verzi? Le enega! Julijino »ceno« in ljubezen do nje da pojo, in — da poizkušajo pridobiti poetu nje srce! Iz tega namena je ravno vzrastel tudi Venec ž nje imenom. Ne potrja li to spet one misli, da sta cenzorja zdaj nadlegovala Prešerna ravno radi tega dotedanjega cilja njegovih pesni ter si s tem izzvala ta njegov sonet, ki je v njem puščico obrnil poet nekam drugam ko sicer; doslej: »in das bess're Ziel, das sie gefunden«, v njeno, Julijino ime, tu pa — (češ, »erprobet des Liedes sich're Pfeile, Chorwölf!« enkrat!) tu — v nju no ime! Bilo je tedaj pač l. 1835., ko se je vse to godilo: ker očitno da pred Krstom (na podlagi tega pisma »vorige Sünden«), in tedaj pred l. 1836.; a še ne pa pred 13./X. 1834., ko je J. Čop še vpraševal, zakaj bi Venec ne izšel! Zdi se mi ta sonet pa tudi priča (posebno njegov verz: »Lasst ab von mir, dem schmerzdurchwühlten, wunden!«), da je bilo v Prešernu tačas tako razpoloženje, ki bi mu gotovoda vzelo veselje do takega kljubovanja cenzuri, kakršno

je bila objava Venca! Ne ljubilo bi se mu to več poslej po nagli nesreči o Čopovi smrti; potrjuje mi to misel oni znani nam že stavek v pismu Čelakovskemu z dne 22./VIII. 1836.: »Ich als das schwankendste Rohr in der Wüste der krainischen Literatur würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben, und den Messias verkündigen...« (Lj. Zv. 1882, 110); to je tisti stavek, ki že govori in priča o bivših izkušnjah s farizejci in pismouki, in ki naš sonet leži že davno pred njim — kot izraz ravno tistih bivših izkušenj. Ta stavek, kakor sploh tisto pismo célo, priča nam o izgubljenem poprejšnjem veselju Prešernovem do boja in borbe z našprotno stranko! To pismo pa je ravno iz dobe po smrti Čopovi. Iz tega vsega sklepam, da bi Preš. ne bil po tistem doživljaju s Čopom objavil več Venca tako navzlic Čopu in njega cenzuri; minila bi ga bila taka volja tiste dni. In povrh je imel po smrti Čopovi druge interese literarne: »Kêrft« in njega objavo. Zato sem sodil, da je objavo Venca in njene posledice Čop še doživel — l. 1835., v njega prvi polovici. In l. 1835. sta tudi, a to po smrti Čopovi že, najbrže da dobila »duhovna gospoda« oni novi greh Prešernov, ko le nista in nista hotela tudi poslej ne mirovati (po smrti Čopovi, ko je bil Preš. že tako dovolj »schmerzdurchwühlt« in »wund« vsled nove, žive, sveže rane, da mu je vsa duša krvavela!), tisti nemški sonet v svojo cenzuro ter pred svoje oči... a to pač v l. 1835. drugi polovici!

A zdaj je prihajal Preš. pred ravno ta dva moža s Poezijami, in v njih s tem istim Vencem! A naj jima dene kar pod nož tudi tisti — akrostih? Osodo Poezij je potem vedel že lahko kar naprej!

In pl. Scheuchenstuel, tačas že več let mož Julijin,¹ je bil tudi še mej živimi, in bil mogočen gospod na Dolenskem

¹ Poročila se je Julija Primiz dne 28. maja 1839. v škofovi kapeli v Ljubljani, a ne šele 1840. l., kakor to dosedaj učé enoglasno vsi. (Tako na podlagi matrik šenklavške fare v Ljublj.). A. Ž.

tiste dni, ko je bil Preš. pa še zmirom brez stalnega, svojega kruha ter prosil slučajno ravno tiste mesece, ko so Poezije bile v cenzuri, šestič (dne 26./IV. 1846.) za službo (Prim. Lj. Zv. 1890. 178, prošnje točka 6: »laut der Gesuche sub N—S...«). Trdina priča o tem gospodu, da je bil »...naš sovražnik, dolenski Napoleon ... ta prvak vseh dolenskih birokratov in oblastnikov«. (Lj. Zv. 1905. 144.) S tem nam pove o njem dovolj. In da je Preš. sam tudi tja v daljavo mislil še vedno nanj in računal ž njim kot neko — sovražno silo tudi še tisto leto, ko je ravno poslal Poezije v cenzuro, o tem govori še dovolj jasno tista njegova beseda v prošnji za advokaturu z dne 26./IV. 1846., kjer koj v uvodu prosi naravnost, naj ga ne denejo v novomeški okraj, ampak v postojnskega ali ljubljanskega, češ:

»Da meine persönlichen Verhältnisse so gestellt sind, dass ich keine Hoffnung habe, im Kreise Neustadtl bei der Advokatur mein Fortkommen zu finden, so wage ich um die Verleihung einer der beiden ersteren Advokatenstellen ... zu bitten.« (Lj. Zv. 1890. 176.)

In zdaj naj bi dal v svojih pesnih ženo njegovo poet ljudem v zobe kar z imenom! S tem bi oživil — stare rane! In pa, kaj bi ne bila ta stvar širši javnosti pravzaprav šele novica — iz starih časov o sedanji visoki gospé? In — ljudje sodijo radi, posebno če ne vedo, kaj je pravzaprav resnica ...

Prešernu pa je bilo kaj na tem, da mu ne prepovedó Poezij. O tem priča dejstvo, da jih je poslal istega leta (1846.) dvakrat v cenzuro, ko so mu prvič črtali nekatere pesmi, in da jih je potem izdal brez tistih, ko mu je cenzura prvo svojo sodbo ponovila tudi drugič. (Prim. podčrtno opazko v mojem spisu o »Lelju«, v Dom i. Svetu 1905, str. 680).

A kaj bi bile Poezije, če bi mu n. pr. črtali Venec ali vsaj njega »Magistrale«, ki nosi črke njenega imena! In kaj, če bi mu katere druge ljubezenske pesmi iz Julijine dobe? Kar lepa človeška glava brez oči, kar cvetica brez cvetú... Zato je poet akrostih Julijin rajši modro razdril sam!

A — spomnil pa si je še drugo duhovitost, da si omogoči za vsak slučaj boj s cenzuro za »Poezije«, ta venec vseh živih dni svojih: izmislil si je tja na tisto kritično mesto svojih Poezij sonet o prvi ljubezni z jasno letnico 1833., ter s tem ono navidezno protislovje z vso svojo ljubavno poezijo prejšnjih let pred 1833.! — kot prolog tistemu nesrečnemu Venecu njenega imena, ki je bil že Zhb. V. skorajda edini on l. 1835. zadrževal vsled nesoglašanja Čopovega, a ki je poslej po prvi objavi poetu nakopal toliko sitnosti, srda in zamere.

Postavil je Preš. s tistim navideznim posnemanjem Petrarkovega soneta nele ta sonet sam, in ž njim nele »Prvo ljubézen«, ampak sploh vso svojo ljubavno poezijo v luč Petrarkove, češ, saj je vsa, kakor ta Venecu uvodni sonet, vsa, (in nele Venec) samó Petrarkova ljubezen in poezija — v slovenski besedi! Toliko ste, češ, nekdam prodajali sitnosti in hrupa, ko so te pesmice izhajale posamno, zdaj pa vidite, ko so skupne, kaj so pravzaprav: Petrarka v slovenski besedi; kakor je to umel in učil tudi Stritar sam!:

In povrh stoji v sonetu jasna letnica in dan: 6. IV. 1833. Julija pa je bila takrat blizuda — že zaročenka. Kakó naj tedaj vse to resno velja nji? In posebej — Venec! Ko vendar sonet poje jasno prav isto kar že — Pèrva ljubézen, ki je že l. 1832. izšla, tedaj že leto popreje. Vse skup je tedaj pesniška igrača, nič resnega, »un oggetto imaginario«, kakor je sodil že do l. 1834. Janez Čop, »fikcija« le, kakor jo je videl sam Stritar v poeziji Prešernovi ter potem dolgo časa vsa veda in neveda . . .¹

¹ »V. Rizzi v je I. letniku 2. sešitku svojih novin »Deutsche Monatschrift aus Kärnten« 1849. léta bil od 51. do 58. strani razglasil sploh jako dobro in ugodno kritiko o Preširnovih poezijah«. Tako piše že (Levstik v svoji oceni Kleinmayrove »Zgodovine slovenskega slovstva« Lj. Zv. str. 438, in Zbrani spisi V. 128). In Levce pripoveduje v Tolmaču, da je bil ta Rizzi »netjak ljubljanskega župana Hradeckega. Dvanajstleten deček je prišel Rizzi l. 1828. iz Kotoč (Kötschach) na

In pogodil jo je Preš. imenitno. Pod vplivom te očitno jasne, v oči bodeče enakosti z dobro jim znano Petrarkovo poezijo so umeli uradni in neuradni kritiki sodobni in poznejši ta sonet le povrhu in zato narobe, kot nekak poklon hvaležnega učenca velikemu učitelju Petrarku. Opazili so očem vidljive, a le dozdevne istosti mej obema, prezrli pa fine razlike vsebinske. Različne, časovno daleč si narazne dogodke-spomine so umeli kot en istočasni doživljaj. Vpolagali so misli in vsebino Petrarkovo v sonet, ki jih sonet nima, a videli niso, kar je v njem Prešernovega: nekaj preveč, česar ni, a dosti premalo, kar je v sonetu. A to vse le, ker so v tajne globine Prešernove hoteli s Petrarkom v roki učenjaki, ne pa z glavo svojo ter s pomočjo rajši Prešerna samega!

Dosegel pa je Preš. to premoto res da v prvi vrsti z ono kričečo, dasi v resnici le dozdevno analogijo s Petrarkom.

Koroškem v Ljubljano, kjer se je učil do leta 1836. Tukaj se je naučil tudi slovenščine in osebno seznanil s Prešernom, kateremu je bil dober prijatelj«. (Levstik V. 362.) In ta Rizzi, osebni znanec Prešernov, piše v svoji gori imenovani oceni koj v uvodu ravno o boju Prešernovem s cenzuro tako-le:

»Wir haben das Jahr des Erscheinens dieser Gedichte dem Titel beigesetzt und nicht umsonst. Es erfaßt uns etwas wie Eckel, wenn wir ein Buch, und ein gutes obendrein zur Hand nehmen, auf welches die Censur früher ihre entweihende Hand gelegt hatte. Aber dem Geiste dieses Dichters konnte die Censur nicht beikommen, und jedes seiner Gedichte, mag es noch so harmlos erscheinen, ist, weil es eine freie Regung des Geistes ausspricht, ein Protest gegen die polizeiliche Aufsicht über die Literatur.« (S. 51). In pristavlja še o Prešernu, »daß er ... nicht der Mann gewesen, dem es an Geschick fehlte, seine Ansicht trotz aller Censur wenigstens anzudeuten.« — »Poezije doktorja Francéta Prešerna (Gedichte von Dr. Franz Preschern. Laibach 1847.)« — S. 53.

Navajam to tu, ker je to pisal sodobnik Prešernov, ki je občeval ž njim in ga poznal osebno. V Korytkovem zborniku so našli celó en lastnoročno Prešernov prepis Rizzijeve pesni »In der Gesellschaft«, iz l. 1834., ki jo je natisnil Illyr. Bl. 1836. (Nr. 11., 12. III.). Prim. o tem. Preš. alb. 748. in Zb. M. Sl. V. 150, pod črto. O Rizzijeve prim. »Nekaj črtic o R.« v Lj. Zv. 1881. 578. (iz »Slov. Naroda«).

Toda pravzaprav pa je v sonetu en zlog, en sam skrit, skromen zlog, dà, celó en sam naglas, ki nosi zavestno, preračunjeno, a prikrito dvoumljivost besede. Za krepkim naglasom, ki leži v verzu s pozivom: »Ternóvo!«, sledi koj besedica »tam«, kakor da brez vsega naglasa; posebej pa jo še zakrije oni krepki akcent takoj naslednje besede: »mêni«. Toda ravno ta neznatni zlog ima najkrepkejši poudarek v vsem sonetu: treba je »tam« za teglo izreči, ko si prvi verz prebravši odstavil prej in prémolknil z daljšim odmorom! Uvaževati je namreč tisto podpičje na njega koncu! In če čitaš takó, odpré se ti koj oni vse drugačni pomén soneta, prava misel te besede. Zato sem »tam« v sonetu podčrtal. Uvaževati je namreč tudi, da stoji koj za krepkim podpičjem tostran odmora kot prva beseda, na čelu verza in vsega teksta, ta neznatni »tam«; to pa ni brez vsebine! Po pomenu svojem pa se ozira »tam« slednjič le na neposredno poprej imenovano, in to s krepkim naglasom izrečeno ime kraja, kjer se je v naslednjem tekstu pripovedovani dogodek primeril, a ne na letnico mu in dan. »Tam« pravi poet, a ne — »takrat«. Res je, da so vse to same velike neznatnosti, ki jih lahko prezreš, posebno če čitaš sonet sam zase, kakor stoji pred Vencem, brez ozira na druge poezije; vse to nam pa le priča, kako je umel poet doseči svoje preračunjene namene, a hkrati dokazuje, kako so v Prešernu tudi en sam naglas, tudi kako njegovo podpičje, kakor n. pr. tudi kak neznaten pomišljaj drugod — polni misli in vsebine; a celó že kak droben zlog kar — zlató.

Vidi se nadalje sonetu, da si je Prešeren prizadeval, dati mu nalašč tisto toliko dozdevno priprostost, ki jo imajo v njem beseda in verz, a posebej še pričetek in sklep. Navadno zastavi Preš. svojo pesem s krepko, vsebine polno besedo. A tu? »Je od vesel'ga časa têklo léto...« In sklep? Kaj nista zadnja dva verza le isto, kar v »Pèrvi ljubézníc že stara historija: »Pogléda njén'ga vžíval sim sladkósti,

doklér, de je sercé dobilo ráno, ki pēče nōč in dán me brez hladila, ki ni dobíti ji nikjér zdravila. (Poez. 105.) Priprost posnetek se zdi ta sonetek sploh ves od kraja do konca; nič novega, ampak le slabotno révče, ki je nastalo le iz moči Petrarkove. Ko da je poet opešal tu, se ti zdi. In vendar koliko dozorele, velike, morda največe moči njegove je v njem! Govori ti vse pač, da je poet vse uporabil, da doseže svoj tihi skriti namen: nihče naj bi ne iskal v tem sonetu česa posebnega, ampak videl naj bi le skromen odmev Petrarkovega glasu, kakor tudi že v Pèrvi ljubézni. Hotel je pač — srečno preveslati svoje Poezije in njih Venec skozi Skilo in Karibdo Pavškove cenzure ljubljanske; zato si je izmislil takega angelca varha Poezijam svojim, kot prolog oni nevarni pesni njihovi, Vencu!

Toda, ni li sonet potemtakem pa vendarle pravzaprav mnogo svojega poprejšnjega pomena izgubil, če ni njegova letnica 1833 — dat prve ljubezni njegove? Puhloprazen zeva potem njega prvi del!

Preš. je hotel doseči ono zaslepljenje cenzure in javnosti, a to z jasno paralelo svoje s Petrarkovo ljubeznijo in poezijo! In iztaknil je srečno naključje, da je leto 1833. imelo svoj veliki teden začetka aprila. Petrarka pove jasno dan in uro svoje zaljubitve: veliki petek dne 6./IV. 1327., 6. ura v jutru. Isti dan aprila m. pa je bila za časa Prešernove ljubezenske dobe, in to ravno l. 1833. — velika sobota. In našel in izkoristil je poet to čudovito slučajnost za svoje namene: izmislil si je ravno za ta dan, ker je Petrarkov, svoj obisk trnovske cerkve o svečani uri deseti. In glej, imel je Preš. zdaj Petrarkov dan in teden v svoji poeziji in ljubezni, a kakó po svoje!

Ta namen, da zagrne cenzuri jasni pogled v dejstva, bi dal prvemu delu soneta že nekaj originalno, pristno Prešernove vsebine. Pa bilo bi Prešernu samemu vendarle to gotovo da premalo in preprazno. Leto 1833. je, kakor sodimo,

leto Julijine zaroke. Ali ni morda hotel tudi temu dogodku svoje ljubezni kot nekemu spominu svojemu iz l. 1833. postaviti tu poet spomenik v svoji poeziji? Morda! In nima morda celó snovni motiv o velikem tednu in božjem grobu tudi še kaj več osebne vsebine, češ, kot čas, o katerem se je res pričela njegova ljubezen do Julije, a to ne l. 1833., ampak l. 1831.; in če že ne o Veliki noči, pa tam o pomladi tistega leta? Morda! Z dosedanjimi rezultati bi se to vjemalo . . .

Toda vsebina letnice 1833 je v prvi vrsti druga. In tu smo zdaj na vrhu. Obroč vsega dokazovanja se tu sklene; prispeli smo do strogo historičnega jedra vse razprave!

V I. poglavju smo si sezidali podstavo in ozidje, ki nanje položimo zdaj tu kar streho: dognal sem namreč iz pisem Jan. Čopa z dne 27./III. in 1./III. 1834. trdno »hipotezo«, da je Sonetni venec Prešernov videl že vsaj Silvestrovo noč l. 1833. In glej! Nič drugega, ampak to je, kar je vsebina in misel te letnice v sonetu o Trnovem, to je, kar nam tu Preš. potrdi in pove sam. Letnica 1833 je letnica Sonetnega venca. To leto je Venec nastal, če ne po ideji (kar morda še prej že), a pač pa — de facto. Prešeren je to pač vedel. In tako si je izmislil tisti svoj obisk trnovskega božjega groba, da je vanj zajel in vanj zabil ravno ta spomin o rojstvu največje umetnine iz svoje ljubavne dobe, tega Prešernove ljubezenske poezije resničnega venca, ki venča vso njegovo Julijino dobo, ne — Julije same. Zajel je ta kronološki spomin svoj v jasno letnico. In kam tiče tak spomin o Vencu primerneje kakor tja pred njega samega, v njegov — prolog!

Taka je torej »psihiška zveza« mej Vencem in letnico 1833, a ne tista, ki jo je vdehnilo Tominšku, in ki je v resnici — ni! To je moj drugi rezultat o Vencu, a tak, da potrjuje prvega, onega v l. poglavju . . . In če kaj, je ta »zveza«, a ne Tominškova, resnično odločilnega pomena za

presojo in umevanje, če že ne ljubezni Prešernove same, pa — poezije njegove — iz dobe Julijine. In to je prvo!

Ima pa potemtakem sonet že bogatejšo vsebino kakor smo jo videli doslej v njem. In pravzaprav zdaj šele smo tu na tistem mestu, kjer lahko jasno presodiš sam, kar sem trdil o velikosti soneta. Zato naj tu združim pridelane rezultate!

* * *

Misliti si nam je Prešerna v tisti dobi, ko vstvarja vsebinsko enotnost svojim Poezijam. Bilo je to, ko je imel že za sabo dobo Julijino, pred sabo pa njene sadove v obliki pesnic, gazelic, sonetov in balad. In ko druží sonet k sonetu iz svojih poprejšnjih let, zadeneti strmo druga ob drugo dve vrsti: ona petorica o graški ljubezni ter druga vrsta sonetov o čustvovanju poetovem do Julije. Široka zev mej obema. Tu treba mostu, in sicer v obliki soneta. Pa ti zastavi poet tu svojo ženijalno, zavestno moč umetniško ter skuje z mogočnimi udarci čvrst organski sklep mej obe dobi. A kako? a) Sonet bodi — prolog Vencu. Venec velja Juliji! Zato mora zajeti sonetu vsebino iz njene dobe, toda táko, da bo prijala pred Venec. Kje najti — tak spomin? b) Sonet ta pa stoj hkrati prvi pred vsemi soneti Julijine dobe; res da bodi posebej Vencu uvod, a tudi vsem deseterim sonetom, ki se vrsté za Vencem. Zato imej tudi s temi kak vsebinski stik ta uvod vse tiste dobe. Kje najti spomin, ki zadósti oboji nalogi? In najde ga poet v dogodku, ki so se mu iz njega porodili nele Venec, nele vsi soneti Julijini, ampak vsa njena doba in vse ono »gorje«: v spominu mu vstane oni osodni doživljaj iz cerkve, ki mu je že l. 1831. postavil trajen spomenik v »Pèrvi ljubézni«. A v kateri cerkvi je bilo to? Tista elegija nam je ne imenuje!

Neka vez je že potemtakem res da tudi mej Vencem in sonetom, ki bodi njega prolog; a nič ožja, kakor mej sonetom in sploh vsemi soneti o Juliji. Tu tréba še tesnejše

dotike: prolog povej letnico rojstva Venčevega (1833). A kako zvezati to misel, ta spomin z onim prvim o dogodku v cerkvi? In najde si velikan duha zlatá vredno snov. Izmisli si v tisto leto dogodek, ki vanj odene svojo misel in zaogrne svoj namen: izmisli oni pobožni svoj obisk božjega groba v isti cerkvi. A v kateri? To je tu z umetniškega stališča pač vse enako, ko ni imenoval poet dotedaj v svoji poeziji še nikjer kake cerkve; vezalo ga ni tu še nič! Le enega treba: obema dogodkoma mora biti prizorišče ista cerkev. In izbere si Trnovo. A je li to zvesto — po resnici? Ne vemo; zato morda da. A bilo bi to prečuden slučaj. Domneva se mi, da je poet izbral to ime le iz umetniških motivov, ker mu je ponujalo ono hkrati simbolično figuro o »kraju nesrečnega imena«!

In umetnik je že izvršil s tem ono umetniško zahtevo Poezij pravzaprav. Imel pa je še drugo, važno idejo, ki jo je bilo treba realizirati: dohtarsko preračunjeni namen, da postavi svojo ljubezen in nje poezijo v luč Petrarkove ljubezni — zaradi cenzure. In sodim, da je prav zato zajel v svojo poezijo božji grob in veliki teden! Če čitaš pazno »Prvo ljubézen«, ali se ti ne zazdi, da je čudno, kako da ni omenil tam še nič božjega groba ali velikega tedna, če se mu je ta dogodek res primeril o takem času? Le cerkev vzame v misel! In pa saj tudi tu ne trdi, da se mu je dogodilo to o velikem tednu, ampak se taki besedi krepko izogne. Vendar mu je bilo velikega tedna treba tu radi preračunjene analogije s Petrarkom! Izkoristi v ta namen oni motiv izpod črte pod stancami »She miru« v Zhbel. III. na str. 19. naš poet. In glej, kaj se mu še primeri? Létu 1833. je imelo svoj véliki teden začetka aprila; in Petrarkov dan 6. aprila je bil ravno velika sobota, dasi ne petek. Ali mu je pač kar zavriskalo srce, ko je zasledil ta kakor od Boga mu darovani slučaj! Vendar ni poetu bilo za ta dan, ampak le za letnico 1833; to, in le to je moral imenovati! In bolje je bilo, da tu ne imenuje dneva s številko, kakor ga Petrarka; zakaj? Da ne zakrije

preveč letnice in njene vsebine! Zato sodim, da bi poet prav takó vsprejel v svoj sonet veliki teden, le da morda ne sobote svete, če bi tudi ne bilo tistega slučaja z dnem Petrarikovim 6. aprila! Le božji grob in veliki teden — radi analogije! Sonet bi se glasil, sodim, vendarle prav takó kakor se sedaj; k večjemu če bi stal na mestu sobote kak drugi dan, morda nedelja ali celo petek tistoletnega vélikega tedna. Obiskal bi bil potem poet v sonetu svojem božji grob pa tisti dan! Vse mi namreč kaže, da je v sonetu kakor cerkev, tako tudi ta obisk le fingiran, izmišljen — iz golih, dragocenih umetniških motivov, če nam n. pr. tudi že nič ne izpričuj dejstvo, da je bil Preš. tisto leto že koncipijent pri dr. Baumgartenu, in vsaj že ob devetih, če ko druge dni, v pisarni!

To pa še ni vse. Da je zajel v prolog ravno ta spomin svoj o Vencu, letnico rojstva njegovega, priča nam pač to, kako je Preš. cenil Venec, in kako imenitno, in morda celo osodno se mu je zdelo to leto njegovega življenja: vredno spomenika v lastni poeziji... In gledal je na to leto takó zdaj, daleč tostran Čopove smrti, in takraj Julijine dobe same — tedaj tudi tostran vseh onih dogodkov, sitnosti in neprijetnosti, ki mu jih je bil od l. 1833. sem nakopal ravno — Venec! Dolga vrsta spominov, ki jih je gledal poet v svoji duši... In ti spomini so mu obletavali vsi ravno to umetnino, ta njegov pónos iz Julijine dobe, zdaj, ko ga je prirejal za Poezije, toliko let po Venca postanku, po l. 1833. In v duši mu ni bilo ob teh spomilih veselo... Vsega tega bi ne bilo zanj nikoli, če bi ne bilo nikoli Venca in v njem Julijinega imena! Zato mislim, da je šele zdaj tu mogoče prav in popolnoma umeti tisti izraz Prešernov v prologu Venca: »tam méni je gorjé biló rojéno...« Vsi ti spomini o Vencu se mi zde, da leže v besedi: »gorjé...« Vse tisto, kar mu je posledic socialnih in privatnih rodil Venec, vse zamere, vse sitnosti, vsi spori (prim. sonete Pavšku in Stelzichu,

Primčevim in Scheuchenstuelu), smrt Čbelice, posebej ono — nesoglasje s Čopom, ki je kalilo njune zadnje skupne žive dni in ostalo kot bridek spomin v Prešernu po nagli smrti prijatelja - Lelja, te posebljene ljubezni; vse to se mi zdi kot en spomin — v eni besedi: »gorjé«; vse to, in ne morda — samo golo gorjé le »nesrečne« ljubezni do Julije... In kje je vse to pa pravzaprav imelo svoj vir? Tam, kjer Venec sam, kjer vsa Julijina poezija, kjer ljubezni nesreča poetova, kjer sploh Julijina doba vsa: tam v tistem dogodku v cerkvi, — »iz dveh oči prečistega plamena«! Potemtakem je ta sonet célo svetišče spominov poetovih; in potemtakem je v sonetu že neka docela druga in že vse bolj bogata vsebina kakor v »Pèrvi ljubézni«, če umevamo ta sonet samostojno kot prolog Venca posebej, in tudi Julijine dobe hkrati, ne pod vplivom tistih stanc s stališča l. 1831., ampak samostojno s stališča leta recimo 1840., ali morda kakega še kesnejšega. Vsebinska tistega »gorja« je potemtakem čudovito velika, a to vse sami spomini. In soglasno in dosledno z vso ostalo vsebino nam je potem umeti tudi zadnji, sklepni verz soneta — kot izraz nekega spomina, ki živi tačas še v poetovi duši: Tista iskra ognjena, ki je porodila vso Julijino dobo, se ne da vgasnit' še zdaj z močjó nobèno; živi mu spomin o njej v duši, ki ga ni mogoče vgasiti z močjo nikakšno, živi mu za spominom vsega tistega »gorjá«, kot »gorja« vzrok in vir! In da je to res, pričajo nam tudi »Sila spomina« in »Izgubljena vera«, ki ste nastali že takraj prave Julijine dobe, v dobi — Spominov poetovih, po letu 1840.! Če je morda res več Prešerna - umetnika v vsebini našega soneta kakor Prešerna - človeka, no, razvideti je potemtakem, da je tudi tega vendarle — bogato dosti v njem!

Žari ti pač sedaj sonet v vse drugačni svetlobi kot ti je prej. Zažari ti pa tudi, če kje, krepki, veliki duh Prešernov prav tu iz tega, izmed vseh slovenskih po postanku z a d n j e g a soneta njegovega, zažari v vsi orjaški, originalni

ženijalnosti, a tudi globoko ženijalni hudomušnosti svoji. Zasvetil se ti je pa posebej, če prej ne, pač zdaj oni velikanski akt Prešerna-umetnika, ki ga je velikan duševne moči slovenske v tem skromnem plagijatku zamislil, dozoril in sijajno izvršil, ter ga zapustil v neznatnem sonetku za sabo — svojemu narodiču! In to je bilo, kar sem hotel dokazati — v brk vsej dosedanji tozadevni kritiki... Ali sem?

Sklep:

Razmáknil sem potemtakem ono trdo zagato dozdevnega protislovja mej »Pèrve ljubézni« datom in šestnajstim letom »mlade rože« Dohtarjeve na eni, a mej letnico Venčevega prologa (6./IV. 1833.) na drugi strani; s tem sem razrešil docela problem te razprave. Bistra soglasnost, svetla enotnost je zavládala tu v kronologiji Prešernove ljubezenske poezije. In iz meglá so se zasvetili novi jasni vrhovi! —

Naglasil sem pa tudi naslednje kronološke date o ljubavni poeziji Prešernovi: a) iz dunajske dobe njegove: 1825. Zarjavela devičica (tolažilno prorokovanje kolegu Traunu); 1825/26. že: Povodni mož, Lažnivi praktikarji in Lenora; isto leto je videla pa tudi že pesmica »Dekelcam«, ki je izšla že 12./I. 1827. v Ljubljani. Šteti nam jo je pač tudi tja v tisti l. 1831. sežgani snopič slovenskih pesni, ki ga je Preš. kot jurist četrtega leta pokazal Kopitarju; b) iz ljubljanske dobe: α) o graški ljubezni so iz l. 1830. oni štirje soneti, izišli v Zhbel. II. l. 1831., a iz l. 1831. samega pa peti sonet te skupine (»Strah«), ter tudi »Romanca o učencu«; β) o Julijini ljubezni so iz l. 1831. »Dohtar« kot prva nje izpoved, ter stance »Pèrva ljubézen« kot pesen o nje postanku; l. 1832. jo pripovedujejo Gazele, a l. 1833. jo venča Sonetni venec. —

Izpričal sem takó posebej leto 1831. kot leto prve ljubezni Prešernove do Julije, a to ob letnici »Pèrve ljubézni« ter ob Dohtarjevega dekleta letu šestnajstem. Zasledil, dognal in razkril sem pa ob Janeza Čopa pismih

z dne 1./III. 1834. in 27./III. 1834. prešernoslovju tudi tisto doslej toliko iskano in toliko zaželjeno letnico Sonetnega venca v Prešernovem lastnem verzu: »léto — dvakrát devétsto tri in trideséto«.

Vale faveque! —

Dostavek. Pregled razprave:

I. Venec: iz l. 1833.

II. 1. Gazele.

2. Sonet »Strah«! Petorica izpred Julijine dobe o prvi ljubezni.

3. Že miru ... (Pěrna ljubézen).

4. Dohtar.

III. Venca uvodni sonet sam: letnica 1833; nje pomen. Konec: posnetek rezultatov. —

Gradec, 15. julija 1906.

Še dvoje troje dodatkov. V prvi vrsti naj tu objavim še tisti prepis onega soneta Prešernovega o Trnovem z letnico 1833, ki sloni na njem vsa razprava; na str. 179/80 tega spisa sem o njem že omenil, da se nam je ohranil v lit. zap. Prešernovi, dasi ga Bleiweis v svoji objavi ni navedel; danes je v lic. bibl. ljubljanski kot točka 17. tistega zbornika. Slove pa to lice njegovo (že v gajici) tako-le:

Sonet.

Je od vesel'ga časa tēklo léto,
 Kar v Betlehēmu angeljcov hozana
 Je oznanila, de je noč kočana,
 Dvakrát devět sto tri in trideséto,

Blo velki tēden je v saboto svēto,
 Ko vodi k božjim grōbam pot kristjana —
 Po tvōjih cerkvah hōdil sim, Ljubljana!
 V Ternovo tje sim uro šel deséto.

Terňovo, kraj nesrečniga imēna!
 Oh, tam gorjē je mōje blo rojēno,
 Od dvēh očesov čistiga plamēna!

Ko je stopila v cerkev razsvetljēno,
 V sercē mi padla iskra je ognjēna,
 Ki vgasnit' se ne da z močjō nobēno.

für Hr. D^{or} Preßhern J. Schöfflitzh.

Kaže nam potemtakem ta oblika soneta nekatere formalne razlike, dasi ne vsebinskih, če jo primerjamo z ono v Poezijah (str. 132). Prva kvarteta še ne, a pač pa druga. Nje 1. verz je dobil tu šele ono razdelitev na dva dela vsled podpičja; prvotno je bil tedaj tako cel, kakor drugi verzi. Verz 2. še nima tu izraza »molit«! Besede so tu bolj indiferentne. — V soneta verzu 9. je stopil v Poezijah za »Ternovo« klicaj, ki stoji tu še na koncu vsega verza, po apoziciji; klicaj je kesneje nadoméstilo — dvo-pičje. Naslednji verz 10. je imel na svojem čelu prvotno vzdih »oh«, kar bi bilo edinokrat v poezijah Prešernovih; sicer nimajo tega vzdihla! Kesneje je verz izgubil to čelo, na njegovo mesto je poet del, tedaj šele kesneje, oni važni »tam« ter predružačil verz tako-le: »Tam mēni je gorjē bilō rojēno«. To je gotovoda formalen izboljšek! Drugih variant ni; le to bi bilo še omeniti, da so jati v tem prepisu — čudna izjema! — zaznamovani z: ě. To je Preš. v Poezijah opustil. Eno pa je, kar je nam tu posebej važno: Sonet ima že tu ono konpozicijsko idejo prehodne anafore »Ternovo« ter oni »tam«! Vidi se, da je to že od prvega začetka ležalo že v zamislitvi sami. Tisti izjemni prvotni »oh« bi pa pričal, kako je poetu tu ležalo v duši dosti bridkega, kar bi bil rad izrazil; pa si je vse to hotel zljajšati, hotel se od vsega tega oddehniti z vzdihom »Oh...!«, kar motivira in opraviči potem tisti klicaj na koncu za 11. verzom. To obliko vzdihla sta verza 10. in 11. izgubila v Poezijah; na nje mesto je stopila mirna oblika; pozitivno in objektivno, možko le konstatiranje dejstva! Vse te razlike pričajo, da imamo tu prvotnejše lice pesni kakor je ono v Poezijah. Tista tukajšnja oblika onega važnega verza desetega: »Oh, tam...!« pa bi mi potrjala, da tisto »gorjē« ne krije samo spomina na dogodek oni iz cerkve, ampak, kakor

sem rekel, vse kaj več. »Kdo uči — izbrísat' 'z spominja nek-dájne dní!« (»Oferzhenje. — Pévcu.« — Illyr. Bl. 6. jun. 1838; in Poezije 36). Neprijeten, težak spomin neprijetnih, težkih nekdanjih doživljajev krije ta beseda, prav kakor »gorjé«!

Prepisa črkopis je že gajica. Sodim, da je bil tak tudi že tu prepisani original. Šokličeva opazka ima ime Prešernovo še v bohoričici: »Dor. Prefhern«, kar priča, da je mož imel v svojem peresu še stare črke. Prešeren sam je vsprejel gajico šele leta 1845. Dne 16./I. 1845. ima »Judovfko deklè« (Illyr. Bl.) še v stari bohoričici; dne 16. IV. 1845. pa prinašajo Novice Prešernovo: »Pésem od želézne céste.« Dr. Prešérin. — Tu imamo prvič gajico v Prešernu: dotlej še ni nobene, ni ene pesni v tem črkopisu, dotlej dosledno vse z Bohoričevimi znamenji. In poslej je ostal Preš. spet si dosleden: poslej nimamo nobene več v stari, ampak vse v novi pisavi, ter tako tudi oba rokopisa Poezij iz l. 1846., ki je njih prvi šel v cenzuro koj po začetku leta (cenzurno tekoče število ulog je bilo: »Ad Nrum 291. 1846.« — Prim. Rudolfski rokopis!), a njih drugi pa mes. junija 1846. vsled opazke: »In die Zensur zu leiten. Laib. 10./VI. 1846.« (Prim. Blaznikov rokopis; ter Dom in Sv. 1905. 680., pod črto). Potemtakem bi morali ta sonet datirati v leto 1845. na podlagi njegove gajice! Žal, da ne vemo nič o prepisovalcu. Kdo je bil, kaj je bil, kedaj je živel, kje je bil, ko je sonet prepisal; in káko razmerje in káko poznanje, kaka zveza, káko občevanje je bilo mēj njim in Prešernom, da mu je dal ta sonet, naj mu ga prepíše. Domneva se mi, da je moral Šoklič biti kak diurnist Prešernov v pisarni Crobathovi, ker je prepis tako nemaren! Da bi se nam tudi tu kaj zdanilo! Donesek bi utegnilo biti to za datiranje tega imenitnega soneta.

Omenim naj tudi nekaj glavnih tiskovnih napak, ki so se vtihotapile v spis. Čitaj na naslednjih straneh v imenovanih verzih:

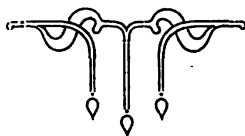
Str. 122, vrsta 4: v Zhbelizi V.; 125, 18: deklè (in tako vedno poslej); 127, zadnja vrsta: in pred 25./VII. 1835.; 129, 7: odkrito; 130, 19: v Zhbel.; 133, 20: pred sonetom II. 22./VI.): (kakor to stoji na str. 132.); 135, 26: siromák; 142, 22: ugiblujemo; 148, 23: O ljubezenski sreči pa...; 148, 26: ključ; 157, 30: Čop; 164, 25: podčrtal sem to...; 173,

7: 1327 g. (nam. 1827); 175, 19: Julii Primcevoj; 175, 30: nikjer ni besedice (nam.: in); 176, 13: Dvakrát; — 176, zadnja v.: jeho; 177, 26: obledélo...; 186, 8: protislovje; — Če treba še kje kaj, zlasaj ga škrate s svojo rokó!

Še vedno nisem mogel dobiti Čeha Boreckega študij o Prešernu. Opozorim pa naj še na spis: »O stogodišnjici rogenja dra. Franceta Prešerna. Piše dr. Ivo Pilar.« (Nada VII., 1901., str. 3) Nima sicer tudi ta nič o letnici 1833, a pač pa drugih misli nekaj, ki so vredne branja. Za Petrarka opozorim naj na Šrep-ljevo branja vredno knjigo: »Preporod u Italiji u XV. i XVI. stoljeću« (Mat. Hrvatska 1899.), str. 116 i. n. — O Antonu Stelzich-u pa na opombo Pintarjevo v Lj. Zvonu (1898, 255), ki pravi, da so bili gospod »doma iz Košetic na Češkem, in od l. 1835. dalje v Ljubljani častni kanonik in cesarski svetnik.«

Nazadnje še eno. Zavarovati se mi bodi dovoljeno proti a n o n i m n e m u izkoriščanju in ponatiskovanju teh mojih pridelkov, ki so sad večletnih študij in večletnega dela. Žal da treba še kaj takega pri nas izreči! Prim. pa le tisto zrcalo, ki je je »spisal« prof. dr. Ozvald: »Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij«, posebej na straneh 31—35, in moj spis o Lelju (Dom in Sv. 1905). Njegov ugovor, da je imenoval ime na »častnem mestu« (kakor mi oponaša in krsti s tem velikim primkom tisto svojo 4. stran), je nag sofizem! Prosim le, je li razvideti pošteno iz tiste 4. strani, ali so tisti rezultati — Levčevi, Murkovi, Pintarjevi, Prijateljevi ali Žigonovi? Ali pa so to morda celó — »plodovi svojega razmišljanja v tem pogledu«? Suum cuique. Capito! Saj drugega nima pri nas — pošten delavec!

Straßengel, na Samem 28. avgusta 1906.

Slovansko starinoslovje.

Dr. Lubor Niederle, professor české university v Praze: *Slovanské starožitnosti*. Díl I. Původ a počátky národa slovanského. V Praze. 1902. vel. 8° XV + VIII + 528 str. Dílu II. svazek 1. Původ a počátky Slovanů jižních. 1906. 280 str.

L. Niederle si je takoj v začetku svojih znanstvenih študij pred 20 leti izbral slovanske starine za svoj predmet ter si vzel za vzor P. J. Šafaříka, največega Slovana na tem polju, katerega spominu je posvečen I. del njegovih »Slov. Starožitnosti«. Šafaříkovo delo enakega imena, izdano l. 1837., je bilo za svoj čas neizmerne pomena za znanost in za vse Slované še posebej zaradi tega, ker je dokazalo njih starobilost v Evropi na strani drugih indogermanskih narodov; vendar kakor vsaka znanost napreduje, tako se je s tega časa tudi mnogo preiskavalo in pisalo o zgodovini krajev, v katerih iščemo in nahajamo stare Slované. Šafařík je pisal svoje delo kot historik in filolog, med tem časom pa so se pojavile popolnoma nove znanosti kakor antropologija in prehistorična arheologija, ki imata tudi besedo v težavnem vprašanju o pradomovini in selitvah Slovanov. In ravno v teh strokah je Niederle najprej nastopil s samostalnimi spisi. Njegovo obširno delo »Lidstvo v době předhistorické« (v Praze, 1893) s posebnim ozirom na slovanske dežele, ki je izšlo v ruskem prevodu F. Volkova (Čelověčestvo v doistoričeskija vremena, S. Peterburg 1898), je priročna knjiga za slovanske arheologe. Antropologične študije pa je porabil za Slované v knjigi »O původu Slovanů« (v Praze 1896). Mnogo pa se je bavil Niederle tudi z raznimi starimi zgodovinskimi viri, kar poleg drugih razprav dokazuje delo »Starověké zprávy (poročila) o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské« (Rozprávy české akademie, v Praze 1899). O pradomovini Slovanov je napisal poučen kratek članek v II. letniku (1899) »Slovanskega Přehleda«. Kako marljivo je Niederle zasledoval

vso literaturo svojega obširnega predmeta, kaže njegov »Věstník slovanských starožitností« (Praha 1898—1900 v 4 zvezkih) in pa njegovo sodelovanje pri »Věstník-u slovanské filologie a starožitností« (Praha 1901, 1902), ki je žalibog po dveh letnikih prenehal.

Niederle se je torej vsestranski pripravljaval za svojo veliko nalogo, da zbere in obdela vse gradivo o slovanskih starinah. V »Slov. Starožitnostih« bi rad podal »sliko prvotne historije in kulture slovanskega naroda na podlagi znanja poslednje dobe«. V štirih velikih delih hoče preiskati »etnologično-historične« slovanske starine in sicer v prvem: kaj vemo o početkih slovanskega naroda in kako se je v treh smerih širil v svoje zgodovinske sedeže, v drugem bo pripeljal južne Slované v njih dežele, v tretjem zahodne, v četrtem vzhodne. V petem in šestem delu pa hoče Niederle naslikati pogoje in podrobnosti prvotne slovanske kulture. Ako bo treba, prinesel bo še sedmi del sistematičen pregled vseh virov in pomočkov.

Da se še bolj prepričamo o veliki važnosti takega ogromnega dela, navedem še poglavja I. knjige: 1. O prvotnih sedežih Slovanov, 2. o postanku Slovanov, 3. početki razvoja slovanskega naroda, 4. zemljepisna poročila o domovini Slovanov v starovečnih virih, 5. prva poročila o slovanskih Venedih, 6. početki historije in prihod Skitov, 7. Skiti in njihovi sosedi za dobe Herodotove, 8. prvi vpad Germanov, Gali v Zakarpatju, 9. Sarmati in Rim, 10. Ptolomajeva Sarmatija, 11. arheološki razvitek Zakarpatja od neolita do rimske dobe. V »Dodatku« še posebej razpravlja teorijo o slovanskem izvoru Skitov in Sarmatov.

Kdor hoče pisati o vseh teh predmetih, mora znati ogromno literaturo v raznih strokah in v raznih jezikih. Niederle nas povsod seznanja z današnjim stanjem vsakega vprašanja, vodi pa nas tudi nazaj ter nam kaže, kaj se je o njem pisalo in lahko rečemo blodilo v dolgih stoletjih; marsikomu se to lahko zdi celo odveč, ali poučne so tudi razne blodnje in večkrat se moramo v zgodovini na nje ozirati, zatoraj smo lahko pisatelju hvaležni, da nam jih je opisal, vredil in večkrat tudi pojasnil.

Za primer navedem samo vprašanje, je li domovina Slovanov na jugu od Donave, kakor poročajo kijevski letopisec

(»Nestor«) in drugi slovanski in neslovanski kroniki in zgodovinarji (teorija ilirsko-balkanska), ali pa na severovzhodu (sarmatska ali sarmatsko-vandalska teorija). Ako čitamo jugoslovanske zgodovinarje, leksikografe, gramatike in razne pisatelje, navdušene za veliki slovanski svet, lahko takoj povemo, kaj je smisel njihovega večkrat dolgega modrovanja, katere teorije ali pa mešanice obeh se držijo.

Naglašati pa moram, da Niederle ni samo vesten kažipot, ampak tudi samostalen preiskovalec, ki ima povsod svoje utemeljeno mnenje ali pa pri marsikaterem zamotanem vprašanju priznava, da še ni rešeno ali pa ni dovolj obdelano.

Posebno dobro došle so tudi razne karte. Tako se nam predstavlja približno domovina starih Slovanov (str. 30), selitev iz nje (128), razmerje indeksa človeških lobanj po Evropi (110), vzhodna Evropa po starih virih (186), skitski tetragon v glavi Herodotovi (234), Ptolomajeva Evropska Sarmatija (376), narodopisna slika vzhodne Evrope v 5. stol. pred Kr. in ista slika na podlagi popravljenih map Ptolomajevih (na koncu I. dela).

Podrobnosti ne morem navajati. Omenim samo, da Niederle ni »autohtonist«, t. j. ne išče v zgodovinski dobi Slovanov že pred Kristusovim rojstvom po srednji in južni Evropi, ampak za Karpati med Vislo in Dneprom, kamor nas vodijo vsi zgodovinski in drugi viri; tam se je med Poljaki, Belo- in zahodnimi Malorusi ohranil najbolj čisti slovanski tip. Po takem so mu Slovani seveda samo baltijski, ne pa tudi jadranski Venedi. Najstarša poročila o Slovanih pa še nahaja pri Herodotu in za njim mu je do kijevskega letopisca najvažnejši pisatelj Ptolomaj, katerega izvrstno brani proti raznim prestrogim kritikom (342 sl.) Ptolomaj sam ne podaje natančnega popisa vzhodne Evrope v II. stol. po Kr., ampak zmes sodobnih in starših poročil (375), katera je treba primerno porabiti (301). Pri tem pa Niederle ne stoji na stališču Šafařika, Pervolfa in dr., da je bila vsa Sarmatija slovanska, ali odločno se postavlja tudi proti Zeussu, Müllenhoffu, Tomascheku, Muchu, Kossini med Nemci, proti Braunu in Pogodinu med Rusi (432), ki nas silijo, naj verjemo

v nekak čudež, da je »veliki narod« (po Ptolomaju celo μέγιστον ἔθνος) Slovanov naenkrat izlezel iz zemlje kakor gobe po dežu. Iz navedenih imen vidimo, da se Niederle meri s prvimi starinoslovci, ki so pisali o srednji in vzhodni Evropi, in mirne vesti lahko rečemo, da jim je tudi kos.

Posebno hvaležni morajo biti filologi in historiki za obširno poglavje ob arheološkem razvitku Zakarpatja od neolita do rimske dobe (435—511). Kakor antropologične (80—110) ne morejo se tudi arheološke študije o Slovanih pohvaliti z gotovimi rezultati, ker te mlade znanosti še sploh niso dovolj napredovale in ker so poljski in ruski arheologi še premalo delali na tem polju, dasi so zbrali že mnogo važnega gradiva, ki pa zapadnim učenjakom navadno ni znano. Zaradi tega ima pisateljev s slikami podprti pregled dosedanjih najdenišč in izkopin ter njih ocena posebno važnost za vsakega, ki ne more sam slediti za tako raztreseno in nepristopno literaturo. Za razumevanje raznih tujk v vseh slovanskih jezikih je n. pr. jako važno, da vemo, kako je v mlajši neolitski dobi kultura prihajala iz severa in zahoda, samo tripoljsko- (okoli Kijeva) bilczewska pa z Balkana ob Donavi, Seretu, Prutu in Dnestru (460 sl.); brončeva kultura med Odro in Dneprom se je pa prinašala iz severnih dežel in iz Ogrskega; še le rimska kultura je izenačila zahodne in vzhodne zakarpatske kraje.

Niederle se vjema s Kossino, da so Arijci, posebno Slovani, prišli iz Skandinavije (468), ali v vseh drugih vprašanih je jako oprezen; ne upa se povedati, kaj se naj v neolitski dobi pripisuje Slovanom, kje je bila njih domovina z arheološkega stališča (470), ali nikakor ne dvomi, da so Praslovani bili deležni arijske srednjeevropske kulture že v neolitski dobi; o lužiško-sleški kulturi se nagiblje mnenju, da je slovanska (509), ali to se ne vjema z dosedanjimi zgodovinskimi in filologičnimi dokazi. Dobro je Niederle opazil, da so že Praslovani pripadali različnim kulturam (511), kajti kulturne in jezikovne edinice se nikakor zmirom ne strinjajo. Najbližji primer nahajamo v naši dobi občne nivelizacije pri Slovencih, Hrvatih in Srbih, ki po svojih hišah in domači opravi pripadajo večinoma srednjeevropski

kulturi, ob jadranskem morju pa romanski; še celo majhna in patriarhalna Črna gora je v tem oziru razklana.¹

II. dela »Izvor in početek južnih Slovanov«, ki torej Slovence posebno zanima, je izšel še le 1. zvezek, v katerem nam Niederle podaje starovečni zemljepis in narodopis Podonavja in Balkana (tudi tu nahajamo poučne karte!), razpravlja vprašanje o autohtonizmu južnih Slovanov in opisuje podrobno njih prihod. Daljno zgodovino po 7. stoletju prepušča dotičnim strokovnjakom, v čemur se tudi razlikuje od Šafařika.

Niederle seveda ne more verjeti, da so živel Slovani za Dravo in Savo že pred rimsko dobo. K njegovi literaturi o slovanskosti starih Ilirov je treba omeniti, da nikakor ni popolna; ob ilirizmu pri Hrvatih, Srbih in Slovencih pred Gajem bi se dala pisati velika razprava ali cela knjiga, kajti tu se je treba ozirati tudi na leksikografe, gramatike in razne pisatelje, ki so jezik južnih Slovanov zvali ilirski (gl. besede Ilir, Ilirička, ilirički, Ilirida, Ilirija, Ilirijanin, ilirijanski, ilirijski. Ilirik, iliriški, ilirski v Rječniku hrv. ili srp. jezika), saj še Megiser v svojem »Dictionarium quatuor linguarum« (Graecii 1592) pravi o naši slovenščini »Illuricae, quae vulgo Sclavonica appellatur«, za hrvaščino-srbščino pa rabijo ta izraz prvi gramatiki B. Kašić (Cassius, Institutionum linguae illyricae libri duo, 1604) in razun Vrančiča vsi leksikografi Mikalja, Dellabella, Belostenec, Jambrešić, Stulli in Voltiggi. Po takem se ni čuditi, da se je teorija o slovanstvu starih Ilirov tako vkoreninila in razširila.

Niederle ni autohtonist, ali ne strinja se s šolo Müllenhoffovo in Roeslerovo, po kateri bi Slovani bili prišli k Donavi še le v V., na Balkan pa v VI. in VII. stol. N. sodi po zgodovinskih virih, da so dosegli Donavo že v I. stol. po Kr., vendar samo na nekaterih krajih v podobi večih ali manjših otokov med tujimi življi. To se da že a priori sklepati iz vednih selitev raznih narodov iz Zakarpatja od I.—V. stol. in iz ogromne razširjenosti Slovanov že pred VI. in VII. stol., kajti njih prvo-

¹ Pr. moja razprava »Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven« v Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien B. XXXV., 313—328, XXXVI., 12—40, 92—129.

bitni sedeži se niso izpraznili kakor pri Germanih, torej se je okupacija južnih dežel polagoma pripravljala. Kostoboki, katerih slovanskost je Niederle že v I. delu (str. 400 sl.) dokazoval, so vdrli na Balkan že l. 176 po Kr., Karpi, katerih slovanskost pa mu je vendar dvomljiva (175, tu pravi, da je v Archiv-u f. slav. Philol. XXV. precenil armenskega geografa Mojzesa Horenskega), v letih 214—295, Peutiugerova mapa navaja za III. stol. v dolnji Besarabiji Venadi Sarmatae (123), na Ogrskem so bili neslobodni Sarmatae limigantes Slovani (127 sl.); slovanske besede so Priskov μέδος (med) in Jordanesova strava, kajti Jordanes je bil sam Got in te besede ne bi povdarjal, če bi bila gotska (138). Nekaj jedra ja tudi v Nestorjevem poročilu o napadu Vlahov (t. j. galskega plemena Volhov, I. 312) na podonavske Slovane in v spominih na Trajana-Trojana v narodnih pesnih in pripovedkah pri Srbih in Bolgarih. Izmed imen se Niederle sklicuje (148 sl.) v Panoniji na Pelso, Ulca, Ulcus, Οἰλλος (Vlčka — Vuka), Vrbas, Pelva, Metubarris, Σερβίνον, Σερβίτιον pri Ptolomaju, Servitio na Peutiugerovi mapi, Servitti v poznejših virih, civitas Pistrensis (po neki reki Bistra = Bystra), v Dakiji na Černo (154), Brzavo in Pathissus. Moram pa omeniti, da so njih etimologije večinoma dvomljive. Pelso bi sicer lepo odgovarjalo češkemu in slovenskemu pleso, ali kako naj razložimo isto rusko obliko, kjer bi pričakovali peleso? Vrbas na vsak način ni star lokal, ampak tvorba s končnico a s b (Miklosich, Vgl. Gram. II, 320), sicer pa pisatelj drugod (str. 86) sam misli na Urpanus. Oblika Pelva je pravilno prešla v Plêva, Pliva, kajti narečje je tam ikavsko (na pluti, plivati ni misliti!), ali baš to govori, da ime vendar ni slovansko, vsaj ne vemo mu korena. Pri Pistrensis moti pisava (p za b, še bolj bi pa pričakovali nekak oglas starega y), pri Pathissus ne morem misliti na sedanje srbsko Potisje, ker to je ime za kraj ne pa za reko. Če bi bili Rimljani in Grki v resnici sprejeli besedi veverica in kuna (165), še to ne bi dokazovalo mnogo, kajti kože teh živalic so lahko kupovali tudi iz Zakarpatja. Iz »dakijskih« rastlinskih imen pri Dioskoridu (167—168) se meni ne zdi nobeno slovansko. Germansko obliko imena za Ister-Donavo so Slovani lahko sprejeli že tudi na severu.

Ti primeri kažejo, kako malo zanesljivi so v slovanskih in tudi v drugih starinah jezikovni dokazi, posebno kar se tiče razlaganja imen. Zaradi tega Niederle sam pravi, da je nemetodično, ako se išče Slovane samo na podlagi imen tam, kjer nam manjkajo zgodovinski viri, kajti brez tega bi lahko, kakor je rekel Miklošič, tudi Mekko in Medino razlagali iz slovanščine (86). Vendar večkrat se nahajamo v krajih in dobah, v katerih je nekdanje bivanje Slovanov verjetno, in po takem iščemo dokaze vendar v etimologiji ohranjenih imen. Tako postopa večkrat tudi Niederle, ali brez posebne sreče. Za primer navajam samo Herodotove Budine, katerih slovanskost Niederle dokazuje tudi z etimologijo, za katero so mu na razpolaganje kar trije koreni (I. 283): bud— (č. budovati, búda, p. budować, r. buda), b_ъd— (b_ъděti, buditi) in b_ąd—. Zadnji koren odpada, ker vsi slovanski jeziki so imeli še v zgodovinski dobi nosnike; buda je nemška tujka, ali precej smisla še bi ipak imelo Maretičevo razlaganje: Budin_ъ, ki stanuje v budah, ko bi bila ta tujka posebno stara, ali ni že zaradi tega, ker se nahaja samo v severoslovanskih jezikih; pri b_ъd—, budi— so težave s končnico (pr. Miklosich, Vgl. Gram. II, 115, 129).

Na to bi se lahko ugovarjalo, Niederle pač ni dober etimolog, kar so mu kritiki filologi kakor Sobolevskij (v Žurnalu ministerstva narodnago prosvěščenija) tudi očitali, in v uvodu v II. delu (str. 7) sam pravi, da ni »filolog po poklicu«. Tu ga moramo braniti proti njemu samemu: Niederle je prav dober filolog, ako tolmači stare vire, pač pa ni lingvist ali primerjajoči jezikoslovec. To je sicer nedostatek, kateremu se Niederle izogiblje kolikor more s tem, da se drži lingvistov (sveta si išče posebno pri svojih tovariših), ali kot slovanski filolog v širokem pomenu te besede rad priznavam, da mi je ljubše, ako slovanske starine piše dober klasični filolog, historik, arheolog in antropolog nego lingvist, kajti kar se da z lingvistiko doseči, si slovanski filologi laže sami poiščemo in dodamo, ne moremo si pa podobno pomagati v drugih strokah. Več lingvistike bo tudi Niederlu treba, ko bo pisal o stari slovanski kulturi. Sicer pa naglašam, da se je primerjajoče jezikoslovje po velikih uspehih, ki jih je imelo v prvi dobi tudi na polju slovanskih starin —

podalo nam je najjasnejši dokaz, da Slovani pripadajo arijskemu ali indogermanskemu plemenu — večkrat precenjevalo, posebno v »lingvistični paleontologiji« se je iz besed preveč sklepalo; s časom pa se je izgubilo v neplodnem formalizmu in nazadnje v prekritičnem nihilizmu (primer: P. Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache). Zaradi tega je njegova slava nekoliko pobledela in v novejšem času ga skuša graški primerjajoči jezikoslovec R. Meringer oživiti s tem, da zahteva, naj se pri besedah vedno in natančno misli tudi na stvar (pr. njegove članke »Wörter und Sachen« v »Indogermanische Forschungen« XVI—XVIII. ali pa moje poglavje o mizi pri južnih Slovanih v »Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien« XXXVI. B. str. 113—128). Koliko previdnosti je treba tudi pri razlaganju sedanjih slovenskih krajevnih imen, kako je treba zasledovati vse njihove dostopne oblike v teku stoletij, kažejo nam vzorne razprave prof. Štreklja v našem »Časopisu«. Te opazke pa naj bodo tudi svarilo vsem, ki bi hoteli še vedno brez potrebnega znanja etimologizirati, posebno na polju slovanskih starin.

Kako so se Slovani selili v južne dežele, se je večkrat popisovalo. Najboljši pregled imamo v novejšem času od St. Stanojevića (Vizantija i Srbi, Novi Sad 1903), ali tudi ž njim se je Niederle večkrat razšel (194). Slovani so prihajali v bizantijsko carstvo že pred prvim zapisanim vpadom leta 527, na začetku 6., če ne že na koncu 5. stoletja. Grško so že prej (l. 587—589) pustošili, nego se navadno misli, kar dokazuje nedavno izdana kronika Mihaela Sirskega (213); tudi naseljevali so se na Balkanu in na Grškem že v 6. stol. (215); sploh se Slovani z Balkana niso vračali za Donavo nazaj kakor Avari (233). Prava poplava balkanskega polotoka se je pa vršila od l. 602, ko je Bizantija opustila donavsko mejo. Na koncu 7. stol. je bilo slovansko zasedanje Balkana že dovršeno.

Marsikaj novega prinaša tudi poglavje o prihodu Hrvatov in Srbov. Proti poročilu Konstantina Porfirogeneta, da so se Srbi in Hrvati priselili še le za cesarja Heraklija ter se zagnali kakor klin med Kopitarjeve in Miklošičeve »Slovène«, so v

novejšem času odločno nastopili Rački in drugi zgodovinarji, med filologi pa Jagić in Oblak, ki sta tak dualizem pobijala s faktom, da predstavljajo južnoslovanska narečja po svojem sorodstvu nepretrgan lanec. Pervolf, Maretić in Jagić so Konstantinovo veliko Belo Hrvatsko in Belo Srbsko proglasili za prosto izmišljavo bizantijskega cesarja, Bolgar Drinov, ki je nedavno umrl kot profesor v Harkovu, pa je hotel Konstantina naravnost izključiti iz virov za slovansko zgodovino. Vendar razna poročila dokazujejo na severu Hrvate in Srbe, posebno pa nedavno najdena kronika Kardizi-ja in anonimni perzijski geograf iz 10. stol. Veliko Hrvatsko za Karpati še v 9—10. stol. (266 sl.). Po takem nahajamo še Hrvate in Srbe na Češkem, Poljskem in Ruskem, ali pri tem ne smemo misliti na različne narodnosti, ampak na odlomke iste skupine, ki so se razleteli na razne strani. Da češki Hrvati in lužiški Srbi spadajo k popolnoma različni jezikovni skupini, na kar se sklicujejo filologi (od Dobrovskega in Šafaříka) in tudi historik Rački, ni noben nasproten dokaz, kajti v 10. stoletju še razlika narečij sploh ni bila tako velika, iz 17—19. stoletja pa vemo, da za počesčenje hrvaških kolonij na Moravskem in Slovaškem ni bilo niti dveh sto let treba (272). Jaz vem še jasnejši primer: l. 1740 se je preselilo iz Avstrije 150.000 Srbov (gornji in dolnji lužiški Srbi štejejo danes nekaj čez 120.000 duš z dvema književnima jezikoma!) v Rusijo in danes so že vsi »nastojasčie (pravi) chochly« t. j. Malo-Rusi. Še bolj kuriozno pa je, da so ne posebno mnogoštevilne bolgarske kolonije v Herzonski guberniji iz l. 1801—1806 (vseh Bolgarov se danes tam šteje nekaj čez 25.000 duš) asimilovale Maloruse v koloniji Parkany¹ (bili so brez zveze z drugimi »rojaki). Meni je o svojem času Jagićev in Oblakov dokaz z nepretrganim jancem južnoslovanskih narečij neizmerno ugajal, ali danes moram priznati, da je ta sorodnost delo več kot tisočletne asimilacije ne samo v različnih časih došlih slovanskih plemen, ampak, kar je posebno važno, tudi poslovanjenja raznih in mnogoštevilnih tujih življev (gl. K. Jireček, Die Romanen in den

¹ Izvěstija odt. ruskago jazyka i slovesnosti imp. akademii nauk, XI. (1906) kn. 1, 132.

Städten Dalmatiens, Denkschriften der kais. Akademie d. Wiss. in Wien, B. XLVIII, 33—44), tako da so se verige južnoslovanskega lanca še le pozno popolnoma sklenile. Podobne razmere opazujemo tudi pri sorodnosti indogermanskih jezikov in današnje stanje nikakor ni dokaz za prvotno, kar je Niederle dobro posnel po Delbrücku in Brugmannu (I. 68).

Za veliko zakarpatsko Srbsko nimamo podobnih dokazov, ali Srbe nahajamo že v II. stol. po Kr. pri Ptolomaju (279). Konstantin si je torej v 10. stoletju, ko je imel pred seboj Srbe in Hrvate, lahko Veliko ali Belo Srbijo stvaril po analogiji Velike Hrvatske; spomini o prihodu izza Karpatov so se posebno v kneževskih rodbinah pri Srbih in Hrvatih lahko ohranili do 10. stoletja in jedro Konstantinovega poročila je torej resnično.

Med historiki, ki so pisali o zakarpatski Hrvatski, pogrešam tudi metodično zanimivo delo T. Wojciechowskega »Chrobacya« (T. I. Kraków 1873), kjer se »Bela« ali »Velika Chrobacya« polaga naravnost v Malo Poljsko, ki je postala iz prvotne Krakovske škofije.

Našega Linharta »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs« citira Niederle (76, 78) po izdaji Nürnberg 1796. To pa je gotovo samo izdaja z novim naslovnim listom za Nemčijo, kajti delo je izšlo v Ljubljani I. zvezek 1788, II. 1791. Pravi datum ni malenkost, posebno ker imamo Slovenci malo učenjakov, ki bi bili tako razumno pisali o naši preteklosti ter pri tem sklepali iz takratnega kulturnega stanja južnih Slovanov na starejše dobe.

Niederle pazi sicer na prava slovanska imena, vendar so tudi njemu spodletele »Veglianke« (91) za prebivalke otoka Krka in Friaul za Furlansko (239).

Niederlejevimi Starožitnostim se večkrat pozna, da so hitro pisane: pisatelju gledamo preveč v njegovo delavnico, posebno nekateri ekskurzi so predolgi, večkrat se pretrguje, semtertje se ponavlja ali si pa oporeka (n. pr. so Bastarni I. 291 vzhodnogermansko pleme, že na str. 293 pa le »bržkone« [nejspiše]). Vendar te in druge slabosti radi spregledamo pri tako ogromnem delu, ki bo res »piročna knjiga na mizi vseh različnih

učenjakov, ki se zanimajo za početke slovanske zgodovine kakor si pisatelj sam želi (I. str. VII). Mi pa želimo njemu, naj ga srečno dovrši, posebno tudi kulturni del, kajti nove in popolne »Slovanske starožitnosti« (Šafaříkove so ostale brez kulturnega dela) potrebujemo jako. Prihodnji zvezek bo za nas posebno važen, ker tam pridejo Slovenci na vrsto.

Vse naše znanstvenike pa to delo opominja, da ne smemo zanemarjati slovanskih jezikov. Poleg Niederlejevih Starožitnosti nam je samo češka književnost podarila v zadnjih letih še »Dějiny (zgodovino) slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda« (v Praze 1902) od Fr. Pastrnka, našim folkloristom morajo biti znani spisi J. Polívke, literarnim zgodovinarjem pa J. Vlčka »Dějiny české literatury« posebno pa veliko delo raznih strokovnjakov »Literatura česká 19. století« (3 knjige 1902—1905). In k temu še prihajajo razni časopisi, izmed katerih tukaj omenim samo »Český časopis historický«, ki se lahko meri s vsemi podobnimi strokovnjaškimi listi, in pa »Národopisný Věstník českoslovanský«, ki naj kaže pot tudi našim »narodopiscem«,¹ posebno s svojimi književnimi poročili.

Želim, naj bi naši slavisti, historiki in arheologi jemali Niederlejeve Starožitnosti večkrat v roke in se ne dali motiti od njim laže pristopnih, ker tudi v nemščini izdanih spisov E. Bogusławskiego »Methode und Hilfsmittel zur Erforschung der vorhistorischen Zeit in der Vergangenheit der Slaven« (Jena 1902)² in »Einführung in die Geschichte der Slaven« (Jena 1904). Ta rodoljubni Poljak je sicer neizmerno mnogo čital in nabral tudi precej lepega gradiva, ali njegova metoda in nazori ne bodo prinesli napredka v slovanske starine.

M. Murko.

¹ Izrazi folklore, folkloristika se naj ne prevajajo po nepotrebem; posebno naj se ne pozabi, da angleški »folklore« pomeni le »tradicionalno« ali ustmeno književnost, torej ne tudi popisovanje domače kulture. Ime »folkloristi odsek« pri Slovenski Matici ni na svojem mestu.

² Gl. recenzijo, ki jo je napisal sam Niederle v Archiv f. slav. Philol. XXV, 145--149.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

Odborova seja dne 31. oktobra 1906.

Davzoči: Dr. P. Turner, H. Schreiner, A. Kaspret, M. Ljubša, F. Kovačič, G. Majcen, dr. K. Vrstovšek, J. Vreže. Tajnik poroča, da je od zadnje odborove seje društvo izdalo drugi zvezek »Zgodovinske knjižnice« v 1000 izvodih. Vis. c. kr. centralna komisija je v ta namen društvu posodila več klišejev, kar se z zahvalo vzame na znanje. Name-ravana predavanja o počitnicah se zaradi obolelosti enega predavateljev in zaradi mnogih političnih shodov niso mogla vršiti.

Prebere se dopis pripravljalnega odbora vseslovske razstave v Pragi in soglasno pritrđi, naj se razstava vrši v Pragi l. 1910. »Zgodovinsko društvo« je pripravljeno začeti akcijo, da se za Štajersko organizira v ta namen osrednji odbor iz zastopnikov raznih korporacij.

Prof. Kovačič poroča o svojem potovanju v Posavju. Isti razvija tudi načrt, kako je ustvariti južnoštajerski narodni muzej. Odbor načeloma pritrđi, vendar se sklene, da se v tej zadevi skliče posebna enketa. Spis o nabiranju narodopisnega blaga se sprejme in sklene, v tej zadevi stopiti v dogovor z »Matico Slovensko«.

Za letošnji občni zbor se odobri dnevni red, določitev dneva se pa prepusti predsedništvu. Sklene se, ponuditi »Muzejskemu društvu« v Ljubljani ožjo zvezo v znanstvenem delovanju in v dobivanju društvenih publikacij od udov obeh društev.

Sprejmejo se še nekateri nasveti glede pridobitve raznih rokopisov in izdavanja kronik.

Imenik društvenikov 1. 1906.

Redni udje.¹

- Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.
- Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.
- Arnejc dr. J., učit. kand. v Ljubnem.
- Atteneder Josip, župnik na Polzeli.
- Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.
- Barle Janko, prebendar v Zagrebu.
- Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
- Bohak Fran, m. kapelan v Mariboru.
- Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.
- Bohinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.
- Bosina Ivan, kapelan pri sv. Juriju v Sl. gor.
- Brejc dr. Janko, advokat v Celovcu.
- Brenčič dr. Alojzij, odv. v Celju.
- Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
- Broljih Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Brumen dr. Anton, odv. v Ptuju.
- Cajnkarc Jakob, župnik v Središču.
- Cajnkarc Valentin, katehet v Varaždinu.
- Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.
- Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
- Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
- Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
- Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.
- Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
- Čede Josip, župnik v Studenicah.
- Čitalnica narodna v Celju.
- Čížek Alojzij, katehet v Mariboru.
- Čížek Josip, dekan v Jarenini.
- Debevec Josip, c. kr. profesor v Kranju.
- Dečko dr. Ivan, advokat v Celju.
- Dobrovc Josip, m. kapelan v Celovcu.
- Dovnik Fran, dekan v Gor. Gradu.
- Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.
- Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.
- Fišer Andrej, župnik v Ribnici.

¹ Dostmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Flek Josip, prošt v Ptuju.
 Florijančič Josip, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.
 Franska šola v Framu.
 Frangež Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.
 Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
 Frančiškanski samostan v Mariboru.
 Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Šoštanju.
 Gaberc Simon, dekan v Mariboru d. br.
 Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.
 Globočnik Anton pl. Sorodolski, dv. sv. na Dunaju.
 Gomilšek Fran, kapelan pri Sv. Benediktu.
 Gorišek Ivan, vikar v Celju.
 Gorup Josip, učitelj na Polenšaku.
 Grafenauer Ivan, c. kr. g. prof. v Kranju.
 Gregorec dr. Anton, zdravnik v Ptuju.
 Gregorec dr. Lavoslav, kanonik in dekan v Novi cerkvi.
 Gregorc Pankracij, župnik v Venčesu.
 Grossman dr. Karol, advokat v Ljutomeru.
 Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.
 Hajšek Anton, č. kanonik v Slov. Bistrici.
 Haubenreich Alojzij, kn.-šk. ekspektor v Mariboru.
 Hauptmann Fran., c. kr. profesor v Gradcu.
 Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
 Hirti Fran, župnik v Slivnici.
 Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
 Horjak Janez, kapelan pri Kapeli.
 Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Poh.
 Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.
 Hrašovec Fran, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.
 Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.
 Hrašovec dr. Silvin, sodnik v Mariboru.
 Hribar Ivan, župan v Ljubljani.
 Hribovšek Karol, stolni dekan v Mariboru.
 Hržič Anton, prof. v Zagrebu.
 Ilesič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
 Irgl Fran, župnik na Vranskem.
 Jager Avguštin, kapelan v Hajdini.
 Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
 Jankovič dr. Fran, zdravnik v Kozjem.
 Janžek Eduard, župnik pri Sv. Marjeti nad Laškim.
 Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.
 Janžekovič Lovro, župnik v Veržeju.
 Janžekovič Vid, župnik v Svičini.
 Jarc Evgen, c. kr. prof. v Kranju.
 Jazbec Anton, župnik v Sl. Gradcu.
 Jazbinšek Fran, gimn. v Mariboru.
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.
 Jelšnik Ivan, kapelan pri Sv. Juriju ob južni žel.
 Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.
 Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Josseck Ljudevit, c. kr. poštni ofic. v Mariboru.
 Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.
 Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.
 Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
 Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuju.
 Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
 Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.

- Karba Matija, župnik v Zrečah.
- Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
- Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Keček Andrej, župnik v Stopercah.
- Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.
- Klasinc dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.
- Koblar Anton, dekan v Kranju.
- Kocbek Anton, župnik pri sv. Križu.
- Kociper Anton, kapelan pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Kociper J. Ev., kapelan v Ljutomeru.
- Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
- Kolar Anton, župnik na Koblju.
- Kolar Vinko, provizor v Reki.
- Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptuj.
- Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
- Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.
- Kolšek Vinko, c. kr. notar v Šoštanju.
- Kočevar Makso, učitelj v Šoštanju.
- Komljanec dr. Josip, prof. v Ptuj.
- Koropec Ivan, učitelj v Šoštanju.
- Korošec dr. Anton, drž. poslanec v Mariboru.
- Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.
- Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Košan Janko, c. kr. prof. v Mariboru.
- Kotnik Fr., stud. phil. v Gradcu.
- Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, kapelan v Središču.
- Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kranjc Josip, kapelan pri Sv. Petru pri Mariboru.
- Kranjc Viktor, c. kr. gen. major v Gradcu.
- Krek dr. Bogomil, dv. in sodn. advokat na Dunaju.
- Kronvogl dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Val., kapelan v Ptuj.
- Krošelj Fran, kapelan v Marenbergu.
- Kruljc dr. Fran, kapelan v Mariboru.
- Krušič Ivan, šolski svetnik v Celju.
- Krušič Jakob, župnik v Št. Andražu pri Velenju.
- Kukovec dr. Vekoslav, odv. kand. v Celju.
- Kukovič Anton, nadučitelj na Polensaku.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lah Martin, župnik pri Mar. Snežni.
- Landergott p. Emerik, frančiškan v Brežicah.
- Lasbacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
- Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
- Leber Fran, župnik pri Sv. Janžu pri Sp. Drgrd.
- Lednik Anton, župnik v Ločah.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lenart Martin, kapelan v Slivnici pri Celju.
- Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
- Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
- Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.
- Lorbek Ivan, kapelan v Grižah.
- Lorenčič V., kapelan v Rajhenburgu.
- Majcen Gabriel, c. kr. vadn. učitelj v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majhen Josip, nadučit. v pok. v Studenicah.

- Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Markošek Ivan, vikar v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik v Gorici.
- Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Mayer dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jak., župn. pri Vel. Nedelji.
- Meško Martin*, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.
- Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
- Moravec Fran, stolni župnik v Mariboru.
- Mraz Tomaž, nadžupnik v pok. v Selnici.
- Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščah.
- Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Napotnik dr. Mihael*, knezoškof i. t. d. v Mariboru.
- »Napreje«, izobr. in zabavno društvo v Gradcu.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Orožen Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
- Ozmeč Josip, župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Pajk Milan c. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Petelinšek Martin, kapelan pri Sv. Magdalen v Mariboru.
- Petovar Terezija, učitelj. pri Kapeli.
- Pintarič Fran, dekan v Radgoni.
- Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Planinc Fran, kapelan v Pišecah.
- Plepelec Josip, provizor pri Sv. Emi.
- Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, dv. svetnik na Dunaju.
- Podkrajšek Fran, železn. oficijal v Ljubljani.
- Posojilnica v Slov. Bistrici.
- Posojilnica v Brečicah.*
- Posojilnica v Celju.
- » v Dolu.
 - » v Framu.
 - » v Gornjemgradu.
 - » v Jarenini.
 - » v Konjicah.
 - » v Ljutomeru.
 - » v Mariboru.
 - » v Ormožu.
 - » v Ptujju.
 - » v Gornji Radgoni.
 - » v Šmarju.
 - » na Slatini.
 - » Savinjska v Žalcu.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.
- Požar Alfonz, kapelan v Vojniku.
- Preglej Viktor, kapelan v Konjicah.
- Presker Karol, župnik v Kapelah.
- Pšunder Ferd., vikar v Ptujju.
- Pukl Jakob, tolmač v M. Enzersdorfu.
- Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
- Rabuza Anton, učit. kandidat v Mariboru.

- Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
- Rantaša Tomaž, posestnik v Seliščih. Ravnateljstvo gimnazijsko c. kr. v Pazinu.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
- Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
- Repolusk Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
- Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
- Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
- Rožman Janez, župnik v Zavodnjem.
- Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
- Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.
- Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Schoepl dr. Ant. vitez v Ljubljani.
- Sigl Josip, župnik v Trbonjah.
- Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
- Singer Štefan, župnik v Logavesi.
- Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
- Slanc dr. Karol, advokat v Novem mestu.
- Slavič Fran, župnik pri sv. Antonu.
- Slavič dr. Matija, katehet v Celju.
- »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
- »Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev« v Ljubljani.
- Somrek dr. Josip, ravnatelj tiskarne v Mariboru.
- Srabočan Ant., župnik v Pišecah.
- Stegenšek August, prof. bogosl. v Mariboru.
- Stern Jurij, kovaški mojster v Mariboru.
- Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
- Sticker dr. Ljudevit, odv. kand. v Celju.
- Strelec Ivan, nadučit. v Št. Andražu v Sl. gor.
- Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
- Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
- Suhač dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.
- Svet Alfonz, gvardijan v Gradcu.
- Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
- Šijanec Anton, župnik pri sv. Juriju v Sl. gor.
- Šinko Matija, prof. v p. v Središču.
- Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
- Šket Mihael, župnik v Loki.
- Škilec Franc, trgovec pri Sv. Benediktu.
- Šlander Anton, dekan v Starem trgu.
- Šlebinger dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Šoba Alojzij, župnik v Zdolah.
- Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
- Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
- Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
- Štraki Matej, župnik pri Sv. Petru.
- Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
- Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tomanič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
- Tomažič Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tomažič Marko, župnik v Pilštanju.
- Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
- Tominšek dr. Josip, c. kr. prof. v Ljubljani.